

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI**

**ARŞİV BELGELERİ İŞİĞİNDA
EDİRNE SELİMİYE KÜLLİYESİ’NİN İNŞA SÜRECİ**

Doktora Tezi

Ekrem BATIR

Ankara 2022

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI**

ARŞİV BELGELERİ IŞIĞINDA EDİRNE SELİMİYE KÜLLİYESİ'NİN İNŞA SÜRECİ

Doktora Tezi

Ekrem BATIR

Prof. Dr. Abdulkadir DÜNDAR

Ankara 2022

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
TÜRK İSLAM SANATLARI TARİHİ BİLİM DALI**

**ARŞİV BELGELERİ IŞIĞINDA EDİRNE
SELİMİYE KÜLLİYESİ'NİN İNŞA SÜRECİ**

DOKTORA TEZİ

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Abdulkadir DÜNDAR**

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ

Adı ve Soyadı

İmzası

- 1- Prof. Dr. Abdulkadir DÜNDAR**
- 2- Prof. Dr. Halit ÇAL**
- 3- Dr. Öğr. Üyesi Rüstem BOZER**
- 4-Doç. Dr. Muharrem ÇEKEN**
- 5-Doç. Dr. Nesrin Çiçek AKÇIL HARMANKAYA**

Tez Savunması Tarihi: 26/12/2022

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

Prof. Dr. Abdulkadir DÜNDAR danışmanlığında hazırladığım “Arşiv Belgeleri Işığında Edirne Selimiye Külliyesi’nin İnşa Süreci (Ankara 2022) ” adlı doktora tezimdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

Tarih:
Ekrem BATIR

ÖNSÖZ

Sultan II. Selim'in arzusu ile Edirne'ye hâkim bir tepe üzerinde inşa edilen Selimiye Camii, Osmanlı mimarlık tarihinin ve Mimar Sinan'ın en önemli abidelerinden biridir. Selimiye Camii ve Külliyesi'nin hikayesine şahitlik etmek, başta bâni ve mimar olmak üzere camiyle ilişkisi olan insanların duygu ve düşüncelerini anlamak, daha da önemlisi yapım sürecini, inşa organizasyonunu, görevlilerini, malzeme kaynaklarını ve bütçesini tespit etmek, bunu yaparken de yanlış bilinen ve çözümlenemeyen sorunlara ışık tutmak çalışma konusunun belirlenmesinde en önemli etken olmuştur.

Bu tez birçok kurum ve kişinin desteği ile ortaya çıkmıştır. Ancak öncelikli olarak Süleymaniye Külliyesi'nin inşaat muhasebe defterlerini yayımlayarak mimarlık ve sanat tarihi çalışmaları açısından önemini ortaya koyan Ömer Lütfi BARKAN'ı rahmetle anmak istiyorum.

Zor zamanlarımda desteğini esirgemeyen, bilgi birikimiyle çalışmalarımı yönlendiren ve tez çalışması sırasında her türlü kolaylığı gösteren danışman hocam Prof. Dr. Abdulkadir DÜNDAR'a çok teşekkür ederim. Öneri, teklif ve bakış açıları ile çalışmamın şekillenmesinde büyük katkıları olan saygıdeğer hocalarım Prof. Dr. Halit ÇAL ve Dr. Öğr. Üyesi Rüstem BOZER'e içtenlikle teşekkürlerimi sunarım. Meyve Kapanı ile ilgili belgelerin yorumlanmasında emeği geçen Prof. Dr. Bozkurt Ersoy'a, katkılarından dolayı kıymetli hocam Doç. Dr. Muharrem Çeken'e, tanıştığımız günden itibaren büyük desteklerini gördüğüm Doç. Dr. Nesrin Çiçek AKÇIL HARMANKAYA'ya ve ilgili kişi ve kurumlara ulaşmamda bütün imkanlarını kullanan Sinan ve Selimiye Camii Vakfı (SİSEV) müdürü Mehmet Ali ESMER Bey'e teşekkürü bir borç bilirim. Her ne kadar sağlık sorunları ve yoğunluklarından dolayı yüzyüze görüşmesek de ilgi ve alakaları için Prof. Dr. Selçuk MÜLAYİM ve Prof. Dr. M. Baha TANMAN hocalarıma saygılarımı arz ederim.

Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğü personeli İbrahim SAZCI'ya ve diğer görevlilere, Edirne Müze Müdürü Şahan KIRÇIN'a ve müze çalışanlarına, Selimiye Kütüphanesi eski müdürü Musa ÖNCEL'e, Edirne Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü personeline, Ankara Başkanlık Osmanlı Arşivi araştırma salonu personeline ve Bulgaristan Milli Kütüphanesi görevlilerine teşekkür ederim.

Son olarak çalışmamın her aşamasında desteklerini esirgemeyen ve rahat bir çalışma ortamı sağlayan eşime ve çocuklarıma en içten minnet duygularımı ve sevgilerimi sunarım.

Ankara, 2022

Ekrem BATIR

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	I
KISALTMALAR.....	VI
1. GİRİŞ.....	1
1.1. Amaç ve Kapsam	1
1.2. Kaynaklar.....	3
1.3. Çalışmada Takip Edilen Usul	13
2. EDİRNE VE SELİMİYE KÜLLİYESİ.....	24
2.1. Bir Osmanlı Başkenti: Edirne	24
2.2. Selimiye Camii ve Külliyesi'ne Bir Bakış.....	31
3. BÂNİLİK TERİMİ HAKKINDA VE BÂNİ II. SELİM.....	50
3.1. Bânilik Terimi.....	50
3.2. Bâni II. Selim.....	56
4. ARŞİV BELGELERİ İŞİĞİNDA SELİMİYE KÜLLİYESİ'NİN İNŞASI	73
4.1. Yapım Süreci	73
4.1.1. İlk Dönem Yapıları: Cami, Mektep, Medreseler ve Dükkânlar	77
4.1.2. İkinci Dönem Yapıları: Arasta, Meyve Kapanı, Türbe ve Diğer Vakıf Binaları	124
4.2. Yapım Sürecinde Görev Alanlar.....	161
4.2.1. Yöneticiler	161
4.2.1.1. Kadılar	161
4.2.1.2. Hassa Harç Emni	164
4.2.1.3. Bostancıbaşı	166
4.2.1.4. Vakıf Mütevellileri	168
4.2.2. Görevliler.....	170
4.2.2.1. Bina Eminleri	170
4.2.2.2. Mimarlar	174

4.2.2.3. Kâtipler	187
4.2.2.4. Mutemetler.....	191
4.2.2.5. Usta, İşçi ve Sanatkârlar	202
4.2.2.6. Askeri Bir Teşkilâta Bağlı Olanlar	217
4.2.2.7. Esirler.....	224
4.3. Malzeme: Kaynak, Temin ve Ücret.....	229
4.3.1. Ahşap.....	230
4.3.1.1. Çam Ağacı	238
4.3.1.2. Ihlamur Ağacı	240
4.3.1.3. Karaağaç	241
4.3.1.4. Kayın Ağacı	242
4.3.1.5. Pelit (Meşe) Ağacı	243
4.3.1.6. Türü Belli Olmayan Ağaçlar	244
4.3.1.6.1. Elvâh	244
4.3.1.6.2. Çûb/Çubuk	252
4.3.2. Boya Malzemeleri	266
4.3.3. Çini	268
4.3.4. Harç ve Sıva Malzemeleri	270
4.3.5. Metal.....	276
4.3.5.1. Bakır	276
4.3.5.2. Demir	277
4.3.5.3. Kurşun.....	286
4.3.6. Pişmiş Toprak Yapı Malzemeleri (Tuğla, Kiremit ve Künk).....	293
4.3.7. Taş	299
4.3.7.1. Kızıl Taş.....	299
4.3.7.2. Küfeki Taşı	301

4.3.7.3. Marmara Mermeri ve Diğer Taş Türleri	331
4.3.7.4. Od Taşı.....	348
4.3.8. Dokuma (Halı, Perde).....	350
4.3.9. İnşaatıta Kullanılan Aletler ve Sarf Malzemeleri.....	352
4.4. İnşaatın Mali Kaynakları	363
5. SONUÇ	380
KAYNAKÇA.....	388
ÇİZİM LİSTESİ	417
RESİM LİSTESİ	417
TABLO LİSTESİ.....	418
HARİTA LİSTESİ.....	420
ÖZET	421
ABSTRACT	422

KISALTMALAR

A.DVN	: Bâb-1 Âsafî, Divan-1 Hümâyûn Kalemi
A.DVN.MHM.d	: Bâb-1 Âsafî, Divan Kalemi Mühimme Defterleri
A.DVNS.BUY.İLM.d	: Bâb-1 Âsafî, Divan-1 Hümâyûn Sicilleri Buyruldu ve İlmühaber Defterleri
A.DVNSMHM.d	: Bâb-1 Âsafî, Divan-1 Hümâyûn Sicillatı Mühimme Defterleri
A.DVNSMHM.ZYL.d	: Bâb-1 Âsafî, Divan-1 Hümâyûn Sicilleri Mühimme Zeyli Defterleri Kataloğu
a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
a.g.t.	: Adı geçen tez
A.RSK.d	: Bâb-1 Âsafî, Ruûs Kalemi Defterleri
B	: Receb
Bkz.	: Bakınız
BOA	: Başkanlık Osmanlı Arşivi
C	: Cemâziyelâhir
Ca	: Cemâziyelevvel
C.	: Cilt
C.BLD	: Cevdet, Belediye
C.EV	: Cevdet, Evkâf
çev.	: Çeviren
D.BRZ.d	: Bâb-1 Defterî, Büyük Ruznamçe Kalemi Defterleri
ed.	: Editör
EV.HMH.d	: Evkâf, Haremeyn Muhasebesi Defterleri
haz.	: Hazırlayan
HRT.h	: Harita

H.	: Hicri
İE.ENB	: İbnülemin, Ensab
İE.MİT	: İbnülemin, Muafiyat ve İmtiyazat
KK.d	: Kamil Kepeci Defter
K.	: Kitap
L	: Şevval
Lezez	: Şevval-Zilkade-Zilhicce
M	: Muharrem
M.	: Miladi
MAD.d	: Maliyeden Müdevver Defterler
Masar	: Muharrem-Safer-Rebiülevvel
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
ML.MSF.d	: Maliye Nezâreti, Masârifât Defterleri
MŞH.ŞSC.d	: Meşihat, Şeriyye Sicilleri
N	: Ramazan
No.	: Numara
R	: Rebiülâhir
Ra	: Rebiülevvel
Recec	: Rebiülâhir-Cemâziyelevvel-Cemâziyelâhir
Reşen	: Receb-Şaban-Ramazan
S	: Safer
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
Ş	: Şaban
ŞD	: Şûrâ-yı Devlet
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı

TK.GM.d	: Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Defterleri
TS.MA.d	: Topkapı Sarayı Müze Arşivi Defterleri
TS.MA.e	: Topkapı Sarayı Müze Arşivi Evrakı
TT.d	: Tapu Tahrir Defterleri
VGMA	: Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi
VKF.KS.d	: Vakfiye Kasa Defterleri
yay.	: Yayımlayan
Z	: Zilhicce
Za	: Zilkade

1. GİRİŞ

1.1. Amaç ve Kapsam

Selimiye Camii ve Külliyesi, klasik Osmanlı mimarisinin ve Mimar Sinan'ın en önemli eserlerinden biridir. Bu yönüyle gerek sanat tarihi araştırmacıları gerekse de mimarlık tarihçileri tarafından pek çok defa plan, strüktür, malzeme-teknik ve süsleme özellikleri açısından incelenmiş ve yayınlara konu olmuştur. Bu yayınların ancak bir bölümünde Selimiye Camii ve diğer yapılar, arşiv belgeleri kısmen kullanılarak ele alınmıştır.

Selimiye Külliyesi'ni, arşiv kaynaklarının ışığında inceleyen bu çalışma inşaatın her aşamasına tanıklık etmeyi, mevcut duruma bakarak çözülmesi mümkün olmayan tartışmalı konuları aydınlatmayı ve külliyenin bilinmeyen yönlerini ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Daha ayrıntılı belirtmek gerekirse bu çalışmada bazıları aşağıda verilen birçok sorunun cevabı aranmıştır:

- Selimiye Külliyesi'nin inşası için neden Edirne seçilmiştir? Edirne'nin Bâni II. Selim ve diğer sultanlar nazarındaki yeri neresidir?
- Selimiye Camii projesi hangi etkenler çerçevesinde şekillenmiştir? Cami, Mimar Sinan'ın zihninde nasıl bir yer edinmiştir?
- Hazırlanan ilk külliye projesi, zaman içerisinde ne tür değişikliklere uğramıştır?
- Külliye hangi yapılardan oluşuyordu ve bunların mimari özellikleri nelerdir?
- Cami ve diğer külliye yapıları tam olarak hangi yıllar arasında inşa edilmiştir?
- İnşa süreci hangi aşamalardan oluşmaktadır?
- Bâni vefat ettiğinde Selimiye Külliyesi'nin inşası ne durumdaydı? Hangi yapılar tamamlanmış hangileri yarım kalmıştı?
- İnşaatlarda Mimar Sinan'dan başka hangi mimarlar görev almıştır?

- Sultan III. Murat'ın ve Mimar Davud Ağa'nın inşa süreçlerindeki rolleri nelerdir?
- Ahşap, taş, tuğla, kireç, demir, kurşun gibi inşa malzemeleri hangi yollarla temin edilmiş ve nerelerden getirilmiştir?
- İnşaatın yürütülmesinde hangi görevli ve yöneticiler yer almıştır? Usta, işçi ve sanatkârların temini, çalışma düzeni ve ücretleri nasıldır?
- Külliye'nin inşası için toplam ne kadar masraf yapılmıştır? Bu masraflar nerelerden karşılanmıştır?
- İnşa sistemi açısından Selimiye Külliyesi'nin diğer Osmanlı külliyesi ile benzer veya farklı yönleri var mıdır?

Tüm bu ve benzeri sorular tespit edilen belge ve defterlerin elverdiği ölçüde cevaplanmaya çalışılmıştır. Selimiye Camii ve medreselerin inşa edildiği döneme dair çok sayıda emir ve buyruk olmasına rağmen hiçbir inşa muhasebe defterinin günümüze ulaşmaması veya henüz kataloglara dahil edilmemesi, caminin inşasında çalışan usta, işçi ve nakkaş gruplarının sayıları, yevmiyeleri ve memleketlerinden tutun da inşaatta kullanılan malzemelerin cins, miktar ve ücretlerine varıncaya kadar birçok meselenin ayrıntılı olarak ele alınmasına engel olmuştur. Bununla birlikte yukarıda genel hatlarıyla verilen soru ve problemler mevcut kaynaklardan hareketle büyük oranda çözüme kavuşturulmuştur.

Bu çalışma, II. Selim'in yaptırdığı cami ve diğer yapılar ile oğlu III. Murat döneminde külliye vakfına gelir getirmesi için eklenen dükkân, kapan ve odaların inşa dönemlerini kapsamaktadır. Cami ve diğer külliye binaları günümüze gelinceye kadar çok sayıda onarım geçirmiştir. Bunların her biri için detaylı araştırmaların yapılması gerektiğinden ve tezin sınırlarını aşacağından dolayı Selimiye Külliyesi'nin geçirmiş olduğu onarımlar kapsam dışı bırakılmıştır.

1.2. Kaynaklar

Tez çalışmasının ana kaynaklarını arşiv belgeleri oluşturmaktadır. Bunlar ahkam (hükümler) kayıtları, ruznamçe kayıtları, ruûs kayıtları, mektuplar/arzlar ve inşaat muhasebe defterleri şeklinde gruplandırılabilir.

Hükümler, Selimiye Külliyesi'ni ilgilendiren herhangi bir konuda bina emini, mimarbaşı, kadı, hassa harç emini, maden nazırı, tersane emini, müderris veya bostancıbaşı gibi sorumlu ve idarecilere Divan'dan gönderilen emir ve fermanlardan oluşmaktadır. Konumuzla ilgili hükümler Mühimme Defterleri (A.DVNSMHH.d),¹ Mühimme Zeyl Defterleri (A.DVNSMHH.ZYL.d)² ve Kamil Kepeci Fonu'ndaki Ahkam Defterleri (KK.d)³ içinde yer almaktadır.

Ruznamçeler, devlet hazinesinin gelir (*vâridât*) ve giderlerini (*masârifât*) ihtiva eden kayıtları içermektedir. Kamil Kepeci Fonu'ndaki Ruznamçe Defterleri'nde (KK.d)⁴ yer alan bazı kayıtlar Selimiye Külliyesi'nin inşasına mutemet veya kâtip olarak görevlendirilen askeri teşkilat mensuplarının bölükleri, isimleri, sayıları ve üç aylık ulûfeleri ile inşaatın çeşitli masrafları için devlet hazinesinden yapılan harcamalar hakkında bilgi verir.

---

¹ Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *Bâb-ı Âsafî, Divan-ı Hümayûn Sicillatı Mühimme Defterleri* (A.DVNSMHH.d), No. 7, 9, 10, 12, 14, 15, 16, 17, 19, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 30, 34, 35, 47, 58, 66, 67, 73.

² BOA, *Bâb-ı Âsafî, Divan-ı Hümayûn Sicilleri Mühimme Zeyli Defterleri Kataloğu* (A.DVNSMHH.ZYL.d), No. 2.

³ BOA, *Kamil Kepeci Defter* (KK.d), No. 67.

⁴ BOA, KK.d, No. 664, 1767, 1768, 1769, 1770, 1773, 1867, 1868.

Ruûs kayıtlarından, külliye hizmetine atanan mimar, bina emini, kâtip, mutemet gibi görevlilerin isimleri, ulûfeleri ve bölükleri hakkında bilgi edinilmektedir. Bu tür kayıtlar Ruûs Kalemi Ruûs Defterleri (*A.RSK.d*)⁵ ile Kamil Kepeci Fonu'ndaki Ruûs Defterleri'nden (*KK.d*)⁶ elde edilmiştir.

Kadı, bina emini veya mimar gibi görevliler tarafından padişaha gönderilen mektuplar, inşaata dair her türlü bilgiyi içermektedir. Divandan gönderilen emirlerin büyük çoğunluğu, bu tür arzlara/mektuplara cevaben yazılmıştır. Selimiye Camii'nin inşası sırasında Mimar Sinan'a gönderilen hükümler, mimarbaşının Sultan II. Selim'i mektuplarla sık sık bilgilendirdiğini göstermektedir. Ne yazık ki bu mektupların hiçbiri günümüze ulaşmamış yahut henüz gün yüzüne çıkmamıştır. Bu çalışma çerçevesinde tespit edilebilen mektuplar, Meyve Kapanı'nın inşası dönemine ait olup kadı, bina emini, mimar ve kâtip tarafından kaleme alınmıştır. Bahsi geçen mektuplar, Topkapı Sarayı Müze Arşivi evraklar (*TS.MA.e*) fonunda bulunmaktadır.⁷

İnşaat muhasebe defterleri ise malzeme ücretleri ile yevmiye ve nafaka kayıtlarından oluşmaktadır. Malzeme defterleri inşaat için satın alınan malzemenin türü, miktarı, fiyatı, getirildiği yer ve satıcısı hakkında bilgiler sunarken yevmiye defterleri, usta, amele ve nakkaşların ücretlerini, mutemet, kâtip ve benzeri görevlilere verilen nafakalar ile esirlere ödenen nân (ekmek), papuç (ayakkabı) ve mevâcib (maaş) ücretlerini içermektedir. Bir de bu defterlerin özeti niteliğinde olan ve inşaat bitiminde

---

⁵ BOA, *Bâb-ı Âsafî, Ruûs Kalemi Defterleri (A.RSK.d)*, No. 1459/A, 1459/B, 1459/D.

⁶ BOA, *Kamil Kepeci Defter (KK.d)*, No. 222, 224, 225, 242.

⁷ BOA, *Topkapı Sarayı Müze Arşivi Evrakı (TS.MA.e)*, Dosya No. 659, Gömlek No. 35; Dosya No. 577, Gömlek No. 29.

düzenlenen defterler vardır ki bunlar hem inşaata aktarılan toplam meblağı hem de yapılan tüm harcamaları öz halinde sunmaktadır.⁸ Bu defterler Topkapı Sarayı Müze Arşivi defterler (TS.MA.d) fonunda yer alır. Defterlerden bazıları ikişer nüsha halinde günümüze ulaşmıştır. Tespit edilebilen muhasebe defterlerinin tamamı dükkânlar, Meyve Kapanı ve diğer vakıf binalarının inşa edildiği döneme (1584-1594) ait olup Selimiye Camii'nin inşası ile ilgili herhangi bir defter tespit edilememiştir (Tablo 1-2).

Tablo 1: Yevmiye ve Nafaka Defterleri

Defter	İçerik	İlk Kayıt Hicri/Miladi	Son Kayıt Hicri/Miladi	Diğer Nüsha
TS.MA.d, No. 7277	Neccâr, bennâ ve sengtıraşlara yevmiye	15 C 995 (23.05.1587)	12 B 995 (18.06.1587)	
TS.MA.d, No. 4001/1	Neccâr, bennâ ve sengtıraşlara yevmiye	13 B 995 (19.06.1587)	27 B 995 (03.07.1587)	
TS.MA.d, No. 4921	Neccâr, bennâ ve sengtıraşlara yevmiye	26 Ş 995 (01.08.1587)	2 N 995 (06.08.1587)	
TS.MA.d, No. 4001/3	Neccâr, bennâ ve sengtıraşlara yevmiye	3 N 995 (07.08.1587)	16 N 995 (20.08.1587)	
TS.MA.d, No. 1791 (15a-26b)	Neccâr, bennâ ve sengtıraşlara yevmiye	17 N 995 (21.08.1587)	30 B 996 (25.06.1588)	
TS.MA.d, No. 1684/3 (1. Cilt)	Neccâr, bennâ, âhenger ve sengtıraşlara yevmiye	19 B 997 (03.06.1589)	18 L 997 (31.08.1589)	TS.MA.d, No. 1684/4
TS.MA.d, No. 5129 (2. Cilt)	Neccâr, bennâ, âhenger ve sengtıraşlara yevmiye	4 Za 997 (14.09.1589)	11 Ş 998 (15.06.1590)	TS.MA.d, No. 4001/2 ve 3745/12
TS.MA.d, No. 4677 (4. Cilt)	Neccâr, bennâ ve âhengerlere yevmiye	21 Za 998 (21.09.1590)	13 M 999 (11.11.1590)	TS.MA.d, No. 1684/5

⁸ BOA, *Topkapı Sarayı Müze Arşivi Defterleri* (TS.MA.d), No. 1377, 132b; 1882; 3719/2; BOA, *Maliyeden Müdevver Defterler* (MAD.d), No. 4916.

TS.MA.d, No. 3745/8	Mutemet, bostancı ve kâtiplere nafaka	19 B 997 (03.06.1589)	30 N 999 (22.07.1591)	TS.MA.d, No. 9086
TS.MA.d, No. 3719/1	Forsalara nân, mevâcib, papuç ücreti; gardiyanlara nafaka	1 N 995 (05.08.1587)	30 N 996 (23.08.1588)	
TS.MA.d, No. 1737	Forsalara nân, mevâcib ve papuç ücreti	1 M 998 (09.12.1589)	30 B 999 (24.05.1591)	
TS.MA.d, No. 1684/2	Forsalara nân ve mevâcib ücreti ile nafaka; gardiyan ve reislere nafaka	1 L 997 (13.08.1589)	30 M 999 (28.11.1590)	
TS.MA.d, No. 3686/13	Forsalara nân, papuç ve mevâcib ücreti; gardiyanlara nafaka	1 Ş 999 (25.05.1591)	29 S 1002 (24.11.1593)	

Tablo 2: Malzeme Defterleri

Defter	İçerik	İlk Kayıt Hicri/Miladi	Son Kayıt Hicri/Miladi	Diğer Nüsha
TS.MA.d, No. 3686/12	Taş, kereste, çivi, kireç vs. temini	17 C 995 (25.05.1587)	1 B 996 (27.05.1588)	
TS.MA.d, No. 1791 (1a-14b)	Taş, kereste, tuğla, kurşun, çivi vs. temini	18 N 995 (22.08.1587)	30 L 996 (21.09.1588)	
TS.MA.d, No. 1972	Çivi temini	25 N 997 (07.08.1589)	6 M 999 (04.11.1590)	
TS.MA.d, No. 3745/4	Taş, kereste, kireç, çivi vs. temini	1 Za 996 (22.09.1588)	25 C 997 (11.05.1589)	
TS.MA.d, No. 3745/5	Taş, kereste, kireç, çivi vs. temini	26 C 997 (12.05.1589)	18 B 997 (02.06.1589)	
TS.MA.d, No. 1941	Kurşun, çivi ve ham demir temini	19 B 997 (03.06.1589)	6 M 999 (04.11.1590)	TS.MA.d, No. 1972 ve 5712
TS.MA.d, No. 1964	Taş temini	19 B 997? (03.06.1589)	3 Ca 999 (27.02.1591)	TS.MA.d, No. 3745/6
TS.MA.d, No.	Taş temini	19 B 997	10 Za 997	TS.MA.d,

3440/2		(03.06.1589)	(20.09.1589)	No. 4390
TS.MA.d, No. 1965/1	Kum temini	19 B 997 (03.06.1589)	29 R 999 (24.02.1591)	TS.MA.d, No. 3488
TS.MA.d, No. 3745/7 (1. Cilt)	Kireç temini	19 B 997 (03.06.1589)	9 Za 998 (09.09.1590)	TS.MA.d, No. 3440/3
TS.MA.d, No. 3745/13 (2. Cilt)	Kireç temini	27 L 997 (08.09.1589)	18 M 999 (16.11.1590)	TS.MA.d, No. 1965/3
TS.MA.d, No. 1965/2	Kereste temini	19 B 997 (03.06.1589)	23 Ca 999 (19.03.1591)	TS.MA.d, No. 4196 ve 4410
TS.MA.d, No. 5482 (1. Cilt)	Kereste temini	19 B 997 (03.06.1589)	18 Za 997 (28.09.1589)	TS.MA.d, No. 3745/11
TS.MA.d, No. 3440/1 (2. Cilt)	Kereste temini	20 Za 997 (28.09.1589)	14 M 999 (12.11.1590)	TS.MA.d, No. 3897
TS.MA.d, No. 3745/9	Kömür temini	19 B 997 (03.06.1589)	13 C 999 (08.04.1591)	
TS.MA.d, No. 1606	Kireç temini	1 L 999 (23.06.1591)	1 S 1002 (27.10.1593)	
TS.MA.d, No. 3591/9	Kereste temini	25 Şaban 1000 (6.06.1592)	17 Ra 1002 (11.12.1593)	
TS.MA.d, No. 3745/14	Ham demir ve çivi temini	1 L 999 (23.07.1591)	21 Ra 1002 (15.12.1002)	
TS.MA.d, No. 8327/1	Kum ve kömür temini	1 L 999 (23.07.1591)	17 Ra 1002 (11.12.1593)	

Öte yandan Osmanlı Arşivleri Kataloğu'nda bulunan dört adet inşaat muhasebe defteri, arşiv bilgi sistemine Selimiye Camii ve Külliyesi ile ilişkilendirilerek

kaydedilmiştir.⁹ Defterlerin Selimiye ile ilgili tek ortak noktası aynı yıllara tarihli olmasıdır. Defterlerin başlık ve içeriğinde Edirne'ye ya da padişaha işaret eden herhangi bir ibare yoktur. Başlık ve içeriklerde yalnızca *câmi-i şerif* terimi geçmekte ve usta gruplarına verilen ücretleri kapsadığı belirtilmektedir. Ancak içeriklerdeki bazı ayrıntılar, defterlerin kesinlikle Selimiye'ye ait olmadığını göstermektedir. Örnek vermek gerekirse Selimiye Camii'nin temellerinin yeni atıldığı bir dönemde 1684/1 numaralı deftere göre caminin şadırvan etrafı mermerle döşenmiş ve kapısının önüne saçak inşa edilmiş;¹⁰ 1797 numaralı deftere göre camcılara ücret ödenmiş;¹¹ birbirinin devamı olan diğer iki defterden ilkinde göre de Selimiye için çok erken bir tarihte caminin kubbe kemeri tamir edilmiştir.¹² Bu defterler büyük olasılıkla Selimiye Camii ile aynı tarihlerde Mimar Sinan tarafından tamir edilen İstanbul'daki II. Beyazıt Camii'ne aittir. Söz konusu dört defterin Beyazıt Camii'ne ait bir tamir defteri ile benzer içeriklere sahip olması bu kanıyı güçlendirmektedir.¹³

Diğer taraftan başka bir defter, Selimiye Külliyesi'ne ait olmasına rağmen kâtibin, Selim yerine Murat yazmasından kaynaklı olarak arşiv bilgi sistemine Sultan

---

⁹ BOA, TS.MA.d, No. 1684/1, 1797, 3907, 9105. Örneğin 1797 numaralı defterin özeti şu şekildedir: *Müfredat defteri: Edirne'de II. Selim Camii inşasında müstahdem yapıcı, marangoz, mesahacı, hamal, mutemed, taşçı, mermerci, demir boyacıları cemaatlarının isimleri, aldıkları ücret miktarını havi defter.*

¹⁰ BOA, TS.MA.d, No. 1684/1, 1b, 9b, H. 15 S 977, (M. 30.07.1569).

¹¹ BOA, TS.MA.d, No. 1797, 17b, H. 19 Z 976, (M. 04.06.1569).

¹² BOA, TS.MA.d, No. 3907, 1b, H. 12 L 975, (M. 10.04.1568).

¹³ BOA, TS.MA.d, No. 3747/1, H. 8 Z 976, (M. 24.05.1569).

Murat'ın adıyla kaydedilmiştir.¹⁴ Defterin başlığında bulunan ...*Meyve Kapanı mukabelesinde vaki olan arz-ı hali yerlere dükkân olunmasını...* şeklindeki ifade, kayıtların Selimiye Külliyesi'ne ait olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.¹⁵

Her iki örnek de araştırmalarda yalnızca belge ve defter özetleriyle yetinmemek gerektiğini ifade ediyor. Aksi halde sadece özetleri dikkate almak yanlış çıkarımlara sebebiyet verebilir. Örneğin üç farklı defter Osmanlı arşiv sistemine aynı özet bilgi ve aynı tarih altında kaydedilmiştir.¹⁶ Bu defterlerin ikisi Selimiye Külliyesi'ndeki inşaa faaliyetleri ile ilgili iken diğeri Selimiye Vakfı'nın gelir ve giderlerinin muhasebesini içermektedir.¹⁷ Sistemdeki özet bilgi ilk iki defterden, tarih bilgisi ise daha geç olan sonuncu defterden alınmıştır. Böylece üçüncü defterin içeriği gizlenmiş ve ilk ikisine ise geç bir tarih atfedilmiştir. Bu durumda özetlerden hareketle Selimiye Camii Vakfı'nı iktisadi açıdan inceleyen bir araştırmacının ilgi alanına giren sonuncu deftere ulaşması

---

¹⁴ BOA, TS.MA.d, No. 10757, H. 29 Ca 1000, (M. 13.03.1592).

¹⁵ Aynı ifadeler Meyve Kapanı'nın karşısına inşa edilen dükkânlara ait defterlerde de geçiyor. BOA, TS.MA.d, No. 1606, 2b, H. 1 L 999, (M. 23.07.1591); BOA, TS.MA.d, No. 1890, 13a, H. 15 N 1001, (M. 15.06.1593).

¹⁶ BOA, TS.MA.d, No. 3686, Özet: *II. Selim'in Edirne'de inşa ettirdiği camiin inşası için iktiza eden mühimmat ve malzemenin mübayaası, inşaat ustaları, kalfaları ve işçileri ile bu inşaatta istihdam edilen gayr-i müslimlerin ücretleri, nafakaları, onlara nezaret eden gardiyanların iâşesi ve diğer ihtiyaçlar için vukubulan varidat ve masarifatı havi hesap defteri.* H. 10 B 1020, (M. 18.09.1611).

¹⁷ BOA, TS.MA.d, No. 3686/12, H. 1 B 996, (M. 27.05.1588); BOA, TS.MA.d, No. 3686/13, H. 29 S 1002, (M. 24.11.1593); BOA, TS.MA.d, No. 3686/14, H. 10 B 1020, (M. 18.09.1611).

mümkün değildir. Diğer taraftan külliye'nin mimari yönünü inceleyen bir araştırmacının da yanlış çıkarımlarda bulunması kaçınılmazdır.¹⁸

İnşaatla ilgili belge ve defterlerin haricinde Selimiye Külliyesi'nin vakfiyesi ile sonraki yıllara ait vakıf muhasebe defterleri çalışmada kullanılan diğer arşiv kaynakları arasında bulunmaktadır.¹⁹

Selimiye Külliyesi'ni konu alan seyahatname ve yazma eserler de yararlanılan kaynaklar arasında zikredilebilir. Sâi Mustafa Çelebi'nin Mimar Sinan'a dayandırarak yazdığı *Tezkiretü'l-Bünyan*,²⁰ Dayezâde Mustafa Efendi'nin *Risâle-i Selimiyye*,²¹

---

¹⁸ Örneğin Uğur Tanyeli ilgili defterlerden hareketle Selimiye Külliyesi'nde 1584 yılında başlayan tamir ve inşa sürecinin 1611 yılına kadar sürdüğünü iddia eder. Uğur Tanyeli, (2020). *Mimar Sinan Tarihsel ve Muhayyel*, İstanbul: Metis Yayınları, s. 368.

¹⁹ *Vakıfnâme-i Câmi-i Şerîf ve Medrese-i Latîf-i Sultan Selim Hân der Mahrûse-i Edirne*, Edirne: Selimiye Yazma Eser Kütüphanesi, 4754; Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA), *Vakfiye Kasa Defterleri (VKF.KS.d)*, No. 1395, H. 21 N 987, (M. 11.11.1579); *Sultan II. Selim'in Türkçe Selimiye Vakıfnâmesi (Hudutnâme)*, Edirne: Selimiye Yazma Eser Kütüphanesi, 4755; Musa Öncel, (Günümüz Türkçesine Çeviren), (2014). *Sultan II. Selim Han'ın Edirne Selimiye Külliyesi Vakfiyesi*, İstanbul: Edirne Valiliği Kültür Yayınları; *Defter-i Cedîd-i İcârât ve Müşâherât-ı Musakkâfât-ı Hânehâ ve Dekâkîn ve Odahâ-i Vakıfnâme-i Câmi-i Şerîf ve Medrese-i Latîf-i Sultan Selim Hân der Mahrûse-i Edirne (Vakıfnâme 4)*, Edirne: Selimiye Yazma Eser Kütüphanesi, 9252, H. 1 Za 1077, (M. 25.04.1667); BOA, TS.MA.d, No. 1902/1-4, H. 1 Za 991-29 R 996, (M. 16.11.1583-28.03.1588).

²⁰ Sâi Mustafa Çelebi, *Tezkiretü'l-Bünyan*, İstanbul: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, 4911; Sâi Mustafa Çelebi, (2003). *Yapılar Kitabı: Tezkiretü'l-Bünyan ve Tezkiretü'l-Ebniye (Mimar Sinan'ın Anıları)*, (haz. Hayati Develi), İstanbul: K Kitaplığı; Howard Crane and Esra Akın, (2006). *Sinan's*

Abdurrahman Hibri'nin *Enîsü'l-Müsâmirîn Tarih-i Edirne*²² ve Evliya Çelebi'nin *Seyahatname*'sinden²³ Selimiye Camii ve inşası hakkında bazı ayrıntılara ulaşılmaktadır.

Selimiye Külliyesi'nin inşasını konu edinen arşiv belgelerinin şimdiye kadar sadece bir kısmı sadeleştirilerek yayımlanmıştır.²⁴ Külliye ait belgeler ilk defa Neslihan Sönmez-Zeki Sönmez tarafından 1988 yılında sunulan bir bildirinin konusu olmuştur.²⁵ Bildiride arşivde 37 buyruğun bulunduğu bahisle bu belgelerin,

---

Autobiographies: Five Sixteenth-Century Texts, (ed. Gülru Necipoğlu), Leiden: Brill Publ.

²¹ Cihan Okuyucu, (haz.), (2019). *Dâyezâde Mustafa: Selimiyye (İnceleme-Çevirimetin-Sadeleştirme)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

²² Abdurrahman Hibri, (1996). *Enîsü'l-Müsâmirîn Edirne Tarihi 1360-1650*, (çev. Ratip Kazancıgil), Edirne: Edirne Valiliği Yayınları.

²³ Evliya Çelebi, (1314). *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, (yay. Ahmet Cevdet) C. III, İstanbul: İkdâm Matbaası; Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, (haz.), (2006). *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, C. 3, K. 2, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

²⁴ Ahmet Refik, (1936). *Türk Mimarları: Hazine-i Evrak Vesikalarına Göre*, İstanbul: Marifet Basımevi; Rıfkı Melûl Meric, (1963). "Türk San'atı Tarihi Vesikaları (Mimarîye Âid Vesikalar)", *Türk San'atı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri I*, İstanbul: İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi Türk San'atı Tarihi Enstitüsü Yayınları, s. 745-763; Rauf Tuncay, (1969). "Edirne'de Selimiye Camii", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, S. 23, s. 3-12; Zeki Sönmez, (1988). *Mimar Sinan ile İlgili Tarihi Yazmalar-Belgeler*, İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi Yayınları.

²⁵ Neslihan Sönmez-Zeki Sönmez, (1996). "Tarihi Belgelerin Işığında Edirne Selimiye Camii", *Uluslararası Mimar Sinan Sempozyumu Bildirileri (Ankara, 24-27 Ekim 1988)*, (haz. Azize Aktaş Yasa), Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, s. 73-79.

caminin inşa tarihi başta olmak üzere dönemin inşaat organizasyonu ve işleyişi hakkında pek çok bilgiyi içerdiği vurgulanmıştır.

Gülru Necipoğlu, Mimar Sinan'ı, yaşadığı çağı ve ona atfedilen cami merkezli külliye ele aldığı çalışmasında arşiv belgelerini yoğun bir biçimde kullanmış ve başta Selimiye olmak üzere Sinan külliyelerinin inşa süreçlerini belgeler üzerinden değerlendirmiştir.²⁶ Necipoğlu'nun bu çalışması, yayımlanmış belgeleri olduğu kadar geniş bir arşiv taraması yaparak daha önce gün yüzüne çıkmamış arşiv kaynaklarını kullanması açısından çok kapsamlı ve dikkate değerdir.

Doğan Kuban da Mimar Sinan'ı, eserlerini ve Edirne'deki Selimiye Camii'ni incelediği eserinde Selimiye Camii'nin yapım sürecini yayımlanmış belgeler üzerinden kısaca ele almıştır.²⁷

Arşiv belgeleri üzerinden yürütülen en son çalışma Uğur Tanyeli tarafından gerçekleştirilmiş olup yazar, *Mimar Sinan Tarihsel ve Muhayyel* adlı eserinin “Kervan Yolda Düzlür: Selimiye Külliyesi Örneği” adlı bölümünde caminin ve diğer külliye yapılarının inşa sürecini belge ve defterler üzerinden irdelenmiştir.²⁸

Bahsi geçen çalışmalar sınırlı sayıdaki belge ve deftere dayanmakta olup çoğunlukla arşiv kaynaklarının özet bilgileri üzerinden yürütülmüştür. Arşiv kaynakları

---

²⁶ Gülru Necipoğlu, (2005). *The Age of Sinan: Architectural Culture in the Ottoman Empire*, London: Reaktion Books; Gülru Necipoğlu, (2013). *Sinan Çağı Osmanlı İmparatorluğunda Mimarî Kültür*, (çev. Gül Çağalı Güven), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

²⁷ Doğan Kuban, (2011). *Sinan'ın Sanatı ve Selimiye*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

²⁸ Uğur Tanyeli, (2020). *Mimar Sinan Tarihsel ve Muhayyel*, İstanbul: Metis Yayınları.

bir bütünü oluşturacak şekilde derinlemesine ve karşılaştırmalı olarak incelenmemiştir. Bu durum, bir konudaki diğer belgelerin gözardı edilmesine ve hatalı sonuçların çıkmasına sebebiyet vermiştir.

Selimiye Külliyesi ile ilgili arşiv belgelerinin ve bunları konu edinen çalışmaların dışında diğer külliyele ait belge ve ilgili çalışmalar da konumuz için büyük öneme sahiptir. Özellikle de Süleymaniye Külliyesi'nin belge ve defterlerini ele alan Ömer Lütfi Barkan'ın yayınları hem ilk olması hem de 16. yüzyıl Osmanlı'sında bir sultan külliyesinin inşa süreci, işçi ve malzeme temini, çalışma düzeni ve maliyetler gibi birçok konu hakkında bilgi vermesi açısından ilgilileri için adeta bir başucu kitabıdır.²⁹

1.3. Çalışmada Takip Edilen Usul

Edirne'deki Selimiye Külliyesi'nin inşasını inceleyen bu çalışma, Osmanlı arşiv kaynakları üzerine bina edilmiştir. İlgili kaynaklara ulaşabilmek amacıyla Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, Selimiye Yazma Eser Kütüphanesi ve Bulgaristan Milli Kütüphanesi³⁰ (*The Oriental Collections*

---

²⁹ Ömer Lütfi Barkan, (1972-1979). *Süleymaniye Camii ve İmareti İnşası*, C. I-II, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

³⁰ Bulgaristan'daki Osmanlı arşiv belgeleri, 1931 yılında hurda kâğıt olarak satılan İstanbul Defterdarlığı Maliye Arşivi evraklarından oluşur. Kese kâğıdı yapılmak amacıyla Maliye Bakanlığı'nın emri ile başlatılan satış işlemleri İbrahim Hakkı Konyalı, Muallim Cevdet, Ahmet Refik, Fuat Köprülü gibi araştırmacıların gayretleriyle durdurulmuştur. Olayın duyulmasının ardından Bulgar devleti belgelere el koymuş ancak geri vermemiştir. Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü görevlileri, 1993 yılında söz konusu arşiv evrakının mahiyetini öğrenmek amacıyla Bulgaristan'a gitmişler ve incelemelerde bulunmuşlardır. Görevlilerin, Bulgar yetkililerden aldıkları

Department of St. Cyril and Methodius National Library of Bulgaria) kataloglarında araştırma ve incelemeler yapılmıştır.

Bulgaristan Milli Kütüphanesi'ndeki araştırmalar kurum yetkilisi Assoc. Prof. Dr. Hristiyan Atanasov üzerinden yapılmış ancak inşaatlarla ilgili herhangi bir kayda ulaşılamamıştır. Bununla birlikte arşivde Selimiye Camii Vakfı'na ait çok sayıda belge ve muhasebe defterinin mevcut olduğu tespit edilmiştir.

Selimiye Yazma Eser Kütüphanesi'nden Selimiye Camii'nin orijinal vakfiyesi ile Selimiye Vakfı'na ait çeşitli defterlere ulaşılmıştır.

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde belli aralıklarla yürütülen araştırmalar neticesinde Selimiye Camii ile II. Selim'in İstanbul'daki türbesine ait vakfiyelerin kopyaları temin edilmiş, külliye'nin inşasıyla ilgili herhangi bir kayıt bulunamamıştır.

Konumuzla ilgili belge ve defterlerin tamamı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi'nden elde edilmiştir. Buradaki araştırmalar iki aşamada yürütülmüş olup ilk aşamada belge ve defter özetleri taranmıştır. Arşiv arama motorunda *Edirne*,

---

bilgilere göre Bulgaristan'daki Osmanlı arşivinde 1,5 milyon civarında belge, 700 adet maliye defteri, 405 adet tımar ve zeamet defteri ve 191 adet şeriyye sicil defteri bulunmaktadır. Bunlardan, 15.-18. yüzyıllara tarihli değişik fonlardaki 21.140 sayfalık 113 defterin mikrofilm, ücreti ile alınarak Türkiye'ye getirilmiş ve araştırmacıların hizmetine sunulmuştur. Bulgaristan, 1931 yılında okkası 3 kuruş on paraya satın aldığı evrakları 1993'te olduğu gibi bugün de yüklü meblağlara satmaktadır. Örneğin 2021 yılında görüntü başına 3 Bulgar levası (yaklaşık 1,5 euro) talep ediyordu ki aynı dönemde Başkanlık Devlet Arşivleri'nde bir görüntü sadece 25 kuruş idi. Bulgaristan'daki Osmanlı arşivi hakkında geniş bilgi için bakınız: Necati Aktaş-Seyit Ali Kahraman, (haz.), (1994). *Bulgaristan'daki Osmanlı Evrakı*, Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları.

Sultan Selim, câmi-i şerîf, imaret, imaret-i âmire, bina-i şerîf, bina emini, kadı, mimarbaşı, Mimar Sinan, mütevellî, taş, mermer, kurşun, inşa, tamir gibi kelimeler bir ya da ikişerli gruplar halinde aranmış, sonuçlar teker teker incelenmiş ve konumuzla ilgili olanları temin edilmiştir. İkinci aşamada ise özellikle Selimiye Camii'nin inşa dönemine tarihli olup da içerikleri belli olmayan ahkam, mühimme, ruus, ruznamçe ve Edirne şeriyeye sicil defterlerinden oluşan toplam 98 defter taranmıştır.³¹

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'nde yer alan belge ve defterler, Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi'nde araştırmacıların hizmetine sunulduğundan dolayı müze arşivinde araştırma yapmamıza izin verilmemiştir.

Tüm araştırmalara rağmen Selimiye Camii'nin inşaat muhasebe defterleri tespit edilememiştir. Süleymaniye ve Sultan Ahmet Camii gibi yakın dönem sultan yapılarının defterleri büyük oranda günümüze ulaşmışken Selimiye Camii'ne ait tek bir defterin bulunmaması oldukça dikkat çekicidir. Osmanlı arşivlerinin on yıllardır süren

---

³¹ BOA, *Bâb-ı Âsafî, Divan-ı Hümayûn Kalemi* (A.DVN), Dosya No. 3, Gömlek No. 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84; BOA, *Bâb-ı Âsafî, Divan Kalemi Mühimme Defterleri* (A.DVN.MHM.d), No. 932, 933; BOA, *Bâb-ı Âsafî, Ruûs Kalemi Defterleri* (A.RSK.d), No. 1458, 1459/A, 1459/B, 1459/C, 1459/D, 1460; BOA, *Bâb-ı Âsafî, Divan-ı Hümayûn Sicilleri Mühimme Zeyli Defterleri Kataloğu* (A.DVNSMHM.ZYL.d), No. 1, 2, 3, 4, 5, 15; BOA, *Bâb-ı Âsafî, Divan-ı Hümayûn Sicilleri Buyruldu ve İlmühaber Defterleri*, (A.DVNS.BUY.İLM.d), No. 9; BOA, *Bâb-ı Defterî, Büyük Ruznamçe Kalemi Defterleri* (D.BRZ.d), No. 20620, 20621/A, 20621/B, 20622; BOA, *Kamil Kepeci Defter* (KK.d), No. 64, 65, 66, 67, 69, 76, 78, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 100, 102, 105, 106, 107, 108, 109, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 233, 234, 242, 243, 244, 247, 248, 249, 335, 664, 665, 1767, 1768, 1769, 1770, 1772, 1773, 1867, 1868, 1869, 1870, 2282, 2284, 7505; BOA, *Meşihat, Şeriyeye Sicilleri* (MŞH.ŞSC.d), No. 3874, 3876, 3877, 3878, 3879, 3880, 3881, 3882, 3885, 3886, 4496, 4497, 4498, 4499, 4501.

dökümantasyon çalışması halen devam etmektedir. Kim bilir belki de bir gün Selimiye'ye ait defterler de gün yüzüne çıkacak ve bu konu farklı bir açıdan yeniden ele alınacaktır.

Böylesine büyük bir eksiklik bizi daha çok araştırma yapmaya teşvik etmiştir. Bu araştırmalar neticesinde özellikle de caminin inşasıyla ilgili daha önce yayımlanmamış onlarca belgeye ulaşılmıştır.

Öte yandan Selimiye Külliyesi'nde hemen hemen 1584-1594 tarihleri arasında yürütülen tamir ve inşa faaliyetlerine ait çok sayıda inşaat defteri tespit edilmiştir. Ancak bu dönem hüküm, ruus (atama) ve mevâcib (ulûfe) kayıtları açısından oldukça fakirdir. Bu, tamamen padişahın bâni olup olmamasıyla ilgilidir. Selimiye Camii, bânisinin sultan olması hasebiyle bürokratik yazışmaların ana temasını oluşturmuştur. Ancak Meyve Kapanı ve diğer yapılar her ne kadar Sultan III. Murat'ın babasının eseri ise de sonuçta bir vakfa aittir ve mühimme defterlerine ya da ruus kayıtlarına sık sık konu olması gerekmemiştir.

Bu arada inşaat defterlerinin düzenini de kısaca açıklamak gerekir: Satın alınan inşaat malzemelerinin kaydının tutulduğu defterlerde malzemenin kimden alındığı (*an yed-i*), nereden getirildiği (*an karye-i*, *an kazâ-i*), adı, miktarı (*adet/kantar*), birim fiyatı (*fi*) ve ücret (*kıymet*) bilgileri yer alır.

Yevmiye defterleri, bir veya iki haftalık periyotlar halinde tutulmuştur. Bazen hafta sayısı çok daha fazla olabilir. Cuma günleri, özel durumlar haricinde haftalık tatil günüdür. Yoklamalarda günleri niteleyen kısaltmalar kullanılmıştır. Arapça karşılığı “yevmü's-sebt” olan cumartesi gününün kısaltması Arap alfabesindeki S (س) harfinden, diğer günlerin kısaltması ise Arap rakamlarından oluşmaktadır. Günler Arapça'da pazardan başlayarak birinci gün, ikinci gün, üçüncü gün şeklinde devam eder. Buna göre yoklama defterinde pazar günü 1 (١) rakamıyla, pazartesi günü 2 (٢), salı günü 3

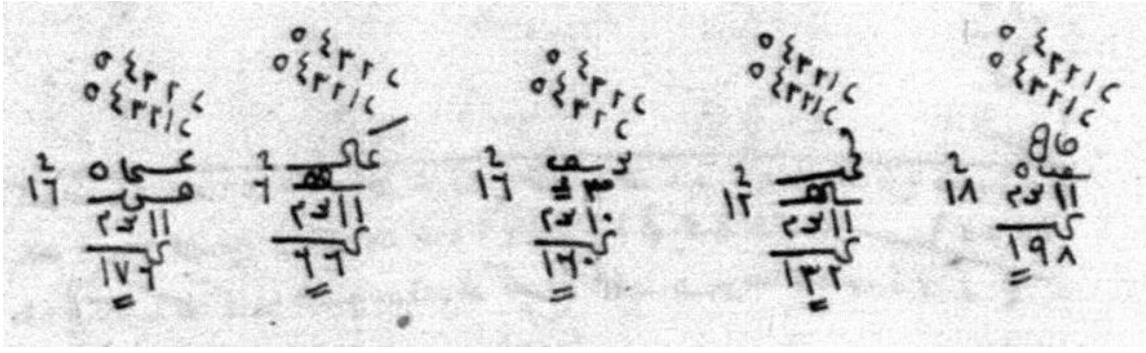
(۳), çarşamba günü 4 (٤), perşembe günü 5 (٥) ve ustanın çalışmadığı gün 0 (٠) rakamı ile bazen de boş bırakılarak gösterilmiştir. Yevmiye defterinde isimlerin üzerine ustanın haftalık yoklaması yazılmakta, altına ise çalıştığı toplam gün sayısı (*yevm veya M*), günlük yevmiye ücreti (*fî*) ve toplam kazancı (*kıymet*) kaydedilmektedir.³²

Örneğin Tablo 3'e göre ilk haftanın pazar gününde hiç kimse çalışmamıştır. İkinci haftayı ise Yusuf Cebel hariç diğerleri eksiksiz olarak tamamlamıştır. Dolayısıyla Yusuf Cebel iki haftada toplam 10 gün, diğerleri 11'er gün çalışmışlardır. Toplam gün sayıları aynı olan Hacı Şaban, usta olduğu için gün başına 18 akçe, şakird Ali ise 6 akçe yevmiye almıştır.

Tablo 3: Örnek yevmiye kaydı

S 2 3 4 5	S 2 3 4 5	S 2 3 4 5	S 2 3 4 5	S 2 3 4 5
S 1 2 3 4 5	S 1 2 3 4 5	S 2 3 4 5	S 1 2 3 4 5	S 1 2 3 4 5
Hacı Şaban	Mehmed şakird	Yusuf Cebel	Ali şakird	Osman Hasan
Yevm 11	Yevm 11	Yevm 10	Yevm 11	Yevm 11
Fî 18	Fî 12	Fî 16	Fî 6	Fî 16
Kıymet 198	Kıymet 132	Kıymet 160	Kıymet 66	Kıymet 176

³² Ö. Lütfi Barkan, (1972). *Süleymaniye Camii ve İmareti İnşası*, C. I, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, s. 2-4.

Resim 1: Örnek yevmiye kaydının aslı³³

Çalışmada kullanılan arşiv kayıtları, kolaylıkla anlaşılabilmesi için sadeleştirilerek verilmiştir. Sadeştirme işlemi sırasında ortaya çıkan kelime tekrarları ve anlatım bozuklukları anlam kaymasına sebebiyet vermemek amacıyla göz ardı edilmiştir. Belgeler, bağlantıların daha kuvvetli kurulabilmesi için yeri geldiğinde kısmen ya da tamamen alıntılanarak kullanılmıştır. Sadeleştirilmiş hali çok uzun olan övgü cümlelerinin transkripsiyonlu verilmesinde bir beis görülmemiştir.

Belge ve defterlerin dipnotları, arşiv rehberlerine³⁴ uygun olarak belge/defter fon ismi, numarası, sayfası, hicri tarihi ve parantez içinde miladi tarihi şeklinde sıralanarak verilmiştir. Hicri tarihlerin çevrilmesinde Türk Tarih Kurumu'nun hazırladığı Tarih Çevirme Kılavuzu esas alınmıştır. Belgenin bir sonraki atfında da sayfa numarası ve tarih bilgileri verilerek okuyucunun tarihi kronolojiyi takip etmesine olanak sağlanmıştır. Bir belge şayet daha önce yayınlara konu olmuşsa öncelikle arşivdeki

---

³³ BOA, TS.MA.d, No. 1684/5, 5b, H. 13 M 999, (M. 11.11.1590).

³⁴ İskender Türe-Selim Kaynar, (yay. haz.), (2017). *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi*, İstanbul: Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları; Mevlüt Çam-İbrahim Turhan-Rıdvan Enes Akçatepe, (2020). *Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşiv Rehberi*, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.

yerine atf yapılmış ardından belgeyi ilk ele alan yayın zikredilmiştir. Konular, başta Süleymaniye ve Sultan Ahmet külliyesi olmak üzere belge ve defterleri yayımlanmış diğer Osmanlı eserleri ile karşılaştırılarak ele alınmıştır. Meyve Kapanı, belge ve defterlerde *kapan*, *han* veya *kapan hanı* şeklinde zikredilmiştir. Bu sebeple yapının isimlendirilmesinde her üç tanım da kullanılmıştır.

Tespit edilen belge ve defterlerin ışığında tez çalışması aşağıdaki gibi şekillendirilmiştir.

“**GİRİŞ**” başlığı altında ele alınan birinci bölümde çalışmanın amacı, sınırları, metodu ve kaynakları hakkında bilgi verilmiştir.

İkinci bölüm, “**EDİRNE VE SELİMİYE KÜLLİYESİ**” şeklinde isimlendirilmiş olup bu bölümün ilk kısmında Edirne şehrinin siyasi ve kültürel tarihi üzerinde durulmuş ve Osmanlılar’ın şehirle olan münasebetleri ele alınmıştır. İkinci kısımda ise Selimiye Külliyesi’nin plan, strüktür, malzeme ve süslemeleri genel özellikleri ile incelenmiştir. Çalışmanın asıl amacı camiye veya diğer yapıları tanımlamak ve tasvir etmek olmadığı için ayrıntılara girilmemiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümü “**BÂNİLİK TERİMİ HAKKINDA VE BÂNİ II. SELİM**” başlığı ile iki farklı konuya ayrılmıştır. İlk kısımda bânîlik kavramı, örnekler üzerinden irdelenmiş ve III. Murat’ın Selimiye Külliyesi ile olan ilişkisi belgeler aracılığıyla tartışılarak bânî olup olmadığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Meyve Kapanı ve diğer vakıf binalarının, III. Murat döneminde inşa edilmesi ve bunlara ait herhangi bir kitabenin bulunmayışı bu konunun işlenmesini zorunlu kılmıştır. İkinci kısımda II. Selim’in kişiliği, siyasi hayatı ve diğer bânîlikleri üzerinde durulmuştur.

Çalışmanın asıl konusunu “**ARŞİV BELGELERİ İŞİĞINDA SELİMİYE KÜLLİYESİ’NİN İNŞASI**” başlığı ile dördüncü bölüm oluşturmaktadır. Bu bölüm,

arşivlerden temin edilen belge ve defterler çerçevesinde şekillendirilerek dört ana başlığa ayrılmıştır.

Birinci başlık, Selimiye Külliyesi'nin **“Yapım Süreci”**ni ele alır. Mevcut belgeler Selimiye Külliyesi'nin iki farklı dönemde inşa edildiğini göstermektedir. Bu sebeple yapım süreci, **“İlk Dönem Yapıları: Cami, Mektep, Medreseler ve Dükkânlar”** ve **“İkinci Dönem Yapıları: Arasta, Meyve Kapanı, Türbe ve Diğer Vakıf Binaları”** olmak üzere iki kısım halinde değerlendirilmiştir. Külliye'nin yapım sürecine geçmeden önce Selimiye'ye gelinceye kadar Anadolu Türk İslam mimarlığındaki yapı organizasyonu ve inşa süreci yayınlar üzerinden özetlenmiştir. İlk kısım, diğer külliye binalarının inşa sürecini konu edinen herhangi bir belgeye ulaşılamaması sebebiyle çoğunlukla Selimiye Camii üzerinden irdelenmiştir. Buna göre inşa süreci arsanın belirlenmesi, projenin hazırlanması, inşaatın başlangıcı, temellerin bırakılması, duvar ve ayakların yükselişi, kubbenin tamamlanması ve caminin ibadete açılışı şeklinde kronolojik olarak ele alınmış ve ardından diğer yapıların inşa tarihleri, inşa faaliyetlerinin sona ermesi, camiye ek yapılması ve vakfiyenin düzenlenmesi gibi konularla tamama erdirilmiştir. Bu konular ele alınırken belgelerin yetersiz kaldığı durumlarda vakfiye, tezkire, risale ve seyahatname türünden kaynaklara müracaat edilmiştir. Başlığın ikinci kısmını Selimiye Külliyesi'nde yaklaşık 1584-1594 tarihleri arasında gerçekleştirilen tamir ve inşa faaliyetleri oluşturur. Selimiye Camii'nin minaresine 1584 yılında yıldırım düşmesinin ardından külliye'de onarım çalışmaları başlatılmış ve böylece vakfa gelir sağlayacak yapıların inşasına girişilmiştir. Bu kısımda belge ve defterlerin elverdiği ölçüde öncelikle yıldırımın yol açtığı hasarlara ve tamirlere değinilmiş ardından Zâhir Toplu Dede Türbesi, vakıf evleri, arasta, Meyve Kapanı ve karşısına yapılan dükkân ile odaların inşası kronolojik olarak incelenmiştir. Arastanın hangi bölümlerinin önceki dönemde hangilerinin bu dönemde inşa edildiğini

net bir şekilde belirten arşiv kayıtları tespit edilememiştir. Bu yüzden ilgili kayıtlar yayınlarda öne sürülen delillerle birlikte değerlendirilerek bir sonuca varılmıştır. İnşaat defterlerinden, Meyve Kapanı'nın konumu, planı ve strüktürü hakkında ayrıntılı bilgilere ulaşılmıştır. Bu bilgilerin imkân verdiği ölçüde yapının mimari tasviri yapılmış ancak ayrıntılı bir restitüsyon denemesine girilmemiştir. Zira bu konu, çalışmanın sınırlarını aşmakta ve kazı raporları, fotoğraflar ve belgeler üzerinden detaylıca incelenmeyi gerektirmektedir.

Dördüncü bölümün ikinci başlığı **“Yapım Sürecinde Görev Alanlar”** şeklinde tertip edilmiştir. Külliye'nin inşasında görev alanlar **“Yöneticiler”** ve **“Görevliler”** olarak ikiye ayrılmış ve her iki inşaa döneminin yönetici ve görevlileri birlikte ele alınmıştır. İlk grupta Edirne kadılarının, hassa harç emininin, bostancıbaşının ve vakıf mütevellilerinin katkıları irdelenmiştir. Hassa harç emini ve bostancıbaşı haricindeki görevliler birden çok olduğu için başlıklarda çoğul olarak kullanılmışlardır. Kadı ve bostancıbaşı inşaatın doğrudan görevlisi değildirler. Görev tanımları gereği Selimiye Külliyesi'nin inşasında yer almışlardır. Ancak yaptıkları işlere dikkat çekmek amacıyla ayrı bir başlık altında ele alınmışlardır. Vakıf mütevellisi, inşaatla bir görevi bulunmamasına rağmen küçük çaplı müdahaleleri yönettiği ve Meyve Kapanı'nın inşasında karar verici olduğu için bu gruba dahil edilmiştir. Bu dört yönetici sınıfın haricinde Edincik, Kırklareli, Sofya, Breznik, gibi kazaların kadıları veya Madenler Nazırı, Gelibolu Emni gibi yöneticiler de görevleri gerektirdiği için Selimiye Külliyesi'nin inşasına katkıda bulunmuşlardır. Bunların Selimiye ile doğrudan bir bağlantıları olmadığı için burada ayrıca ele almaya gerek görülmemiş, metnin içinde yeri geldikçe değinmekle yetinilmiştir. İkinci grupta ise bina emenleri, mimarlar, kâtipler, mutemetler gibi idari ve teknik ekip ile inşaatla fiilen çalışan usta, işçi ve sanatkarlar, askeri bir teşkilata bağlı olanlar ve esirler üzerinde durulmuştur. Görevliler

statü ve sorumlulukları göz önünde bulundurularak sıralanmışlardır. Bu kısımda ayrıca Selimiye'nin süsleme programını hazırlaması muhtemel Hassa Nakkaşlar Ocağı mensupları da isim, maaş ve ocaktaki konumları açısından incelenmiştir. Öte yandan usta, amele veya esirlerin şantiye alanlarındaki yeme, içme, konaklama gibi sosyal yaşamlarını yansıtan herhangi bir kayıt tespit edilememiştir. Süleymaniye ve Sultan Ahmet gibi diğer Osmanlı külliyelerine ait defterlerde de bu tür kayıtlar bulunmadığından, şantiyedeki sosyal yaşantının üzerinde durulmamıştır.

Dördüncü bölümün “**Malzeme: Kaynak, Temin ve Ücret**” biçiminde düzenlenen üçüncü başlığında inşaatla kullanılan malzemelerin cinsleri, kaynakları, elde edilmiş şekilleri ve ücretleri irdelenmiştir. Bu kısım Meyve Kapanı, arasta ve diğer yapılara ait inşaat defterleri üzerine bina edilmiş, yer yer de camiye ait belgelerden yararlanılmıştır. Bu çerçevede inşaat malzemeleri, alfabetik sıralamaya uygun olarak “**Ahşap**”, “**Boya Malzemeleri**”, “**Çini**”, “**Harç ve Sıva Malzemeleri**”, “**Metal**”, “**Pişmiş Toprak Yapı Malzemeleri (Tuğla, Kiremit ve Künk)**” ve “**Taş**” şeklinde alt başlıklar halinde ele alınmıştır. Ayrıca caminin tefrişinde kullanılan eşyalar ile inşaatın yürütülmesi için gerekli olan malzemeler “**Dokuma (Halı, Perde)**” ve “**İnşaatla Kullanılan Aletler ve Sarf Malzemeleri**” başlıkları altında incelenmiştir. Hakkında herhangi bir kayda ulaşılamayan malzemelere konunun girişinde kısaca değinilmiştir. Çini ve dokuma ürünleri dışındaki bütün malzemelerin kaynak ve birim fiyatları defter, sayfa ve tarih bilgileri ile birlikte tablolar halinde verilerek getirildiği bölge ve fiyat aralığı belirlenmeye çalışılmıştır. Ahşap, metal ve taşlar kendi içlerinde türlerine göre gruplara ayrılarak değerlendirilmiştir. Malzemelerin boyut ve ölçüleri ile ilgili herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Belge ve defterlerde geçen köy ve kazaların konumları ve bugünkü isimleri tahrir defterleri, salnameler ve Osmanlı haritalarından hareketle tespit edilmiş ve modern haritalar üzerine işlenerek ilgili başlıklara eklenmiştir. Tüm

araştırmalara rağmen, Selimiye Camii'nde küfeki ile birlikte kullanılan kırmızı tûf taşı (*kızıl taş*) ocağının tam konumu belirlenememiştir.

Dördüncü bölüm, “**İnşaatın Mali Kaynakları**” başlığı ile son bulmaktadır. Bu kısımda Selimiye Camii ve Külliyesi'nin inşasında harcanan paraların kaynakları ve miktarı üzerinde durulmuştur. Konunun daha iyi anlaşılması için inşaata aktarılan akçelerin kaynak ve miktar bilgileri kronolojik olarak verilmiş ve toplam maliyet hesaplanmıştır. Konunun uzmanı olmadığımız için maliyetlerin günümüzdeki karşılıklarını belirlemeye yönelik bir çalışma yapılmamıştır.

“**SONUÇ**” bölümünde çalışmadan elde edilen bulgular genel hatları ile özetlenmiştir.

2. EDİRNE VE SELİMİYE KÜLLİYESİ

2.1. Bir Osmanlı Başkenti: Edirne

Türkiye'nin Balkanlar'daki şehirlerinden biri olan Edirne'nin il sınırları doğudan Tekirdağ ve Kırklareli, güneyden Ege Denizi, batıdan Yunanistan ve kuzeyden Bulgaristan toprakları ile çevrilidir.

Edirne şehrinin, Tunca ile Meriç nehirlerinin birleştiği bölgede eski Trak kabilelerinin en büyüklerinden biri olan Odrisler tarafından açık bir şehir veya pazar yeri olarak kurulduğu kabul edilmektedir.³⁵ Kurucularından hareketle şehrin o dönemlerdeki isminin Odrisa ya da Odrisya olabileceği öne sürülmüştür.³⁶ M.Ö. 4. yüzyılda Kral II. Filip tarafından Makedonya topraklarına ilhak olunan Trakya coğrafyası -dolayısıyla da Odrisa- Makedonya Krallığı'nın M.Ö. 168'de Romalılar tarafından ortadan kaldırılmasıyla Roma istilalarına maruz kalmış ve nihayetinde imparatorluğun bir parçası haline gelmişti.³⁷ Trakya bölgesini 123/124'de ziyaret eden Roma imparatoru Hadrianus, Odrisa'yı da ziyaret ederek kasabanın statüsünü kale şehir (castrum) haline getirmiş ve ismini Hadrianopolis olarak değiştirmişti.³⁸ Bu kale şehir, sonraki yüzyıllarda Got, Hun, Bulgar, Peçenek ve Latin kavimlerinin istilasına maruz kalsa da Osmanlılar tarafından fethedilinceye kadar Roma İmparatorluğu'nun -

---

³⁵ M. Tayyib Gökbilgin, (1979). "Edirne", *MEB İslam Ansiklopedisi*, C. IV, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, s. 109.

³⁶ Arif Müfid Mansel, (1938). *Trakya'nın Kültür ve Tarihi*, İstanbul: Resimli Ay Matbaası, s. 6.

³⁷ Arif Müfid Mansel, (1965). "İlkçağda Edirne", *Edirne: Edirne'nin 600. Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 22-23.

³⁸ Mansel, a.g.m., s. 23.

imparatorluğun ikiye bölünmesinden sonra Bizans'ın- bir eyalet şehri olarak kalmaya devam etti.³⁹

Odrisler'in pazar yeri olarak kurduğu ilk yerleşim bölgesi Tunca Nehri'nin Meriç'le birleşmesinden hemen önce oluşturduğu kavisin güney kesimindeki eğimli ve taşkınlara karşı korunaklı alanda yer almaktaydı. Buraya sonraki yüzyıllarda bilhassa Romalılar tarafından korunaklı bir kale inşa edildiği bilinmektedir. Bölgeden elde edilen kalıntı ve buluntular, Osmanlı hakimiyetine geçinceye kadar şehir yerleşiminin sadece bu kale içinden ibaret olduğunu göstermektedir.⁴⁰

Kaynaklar, Edirne'nin Osmanlı topraklarına katıldığı tarih konusunda oldukça karmaşık bilgiler sunmaktadır. Halil İnalçık, yerli ve yabancı kronikleri mukayeseli olarak incelemiş ve Edirne'nin 1361 yılında Şehzade Murat (I. Murat) tarafından fethedildiğini ortaya koymuştur.⁴¹ Osmanlıların Gelibolu üzerinden başlattıkları Rumeli fetihleri Edirne'nin ele geçirilmesiyle daha da ivme kazandı. Fethinin ardından şehir, Balkan seferleri için önemli bir askeri üs haline geldi ve fetih hareketleri buradan yürütölmeye başlandı. Öte taraftan Yıldırım Beyazıt'ın Timur karşısında esir düşmesiyle büyük şehzade Emir Süleyman, devlet hazinesini alarak Edirne'ye getirdi ve burada tahta oturdu.⁴² Diğer şehzadelerin de saltanatta hak iddia etmeleriyle Edirne eksenli kardeş kavgaları başladı. Neticede mücadelelerden başarıyla çıkan Çelebi

---

³⁹ Gökbilgin, "Edirne", 109.

⁴⁰ Semavi Eyice, (1965). "Bizans Devrinde Edirne ve Eserleri", *Edirne: Edirne'nin 600. Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 75.

⁴¹ Halil İnalçık, (1965). "Edirne'nin Fethi", *Edirne: Edirne'nin 600. Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 137-159.

⁴² Gökbilgin, a.g.m., 110.

Mehmet Edirne'yi yeni yönetim merkezi edindi. Edirne, sadece Rumeli ve Balkan fütuhatı için değil aynı zamanda İstanbul'un fethi için de önemli bir askeri ve siyasi idare merkezi haline gelmişti. Nitekim Yıldırım Beyazıt, Musa Çelebi ve II. Murat İstanbul'u birçok defa kuşattılar. Ancak II. Mehmet'in 1453 yılında yaptığı kuşatma sonuç verdi ve İstanbul Osmanlı hakimiyetine geçti. Fethin ardından Edirne'ye dönen Fatih Sultan Mehmet, babasının Tunca Nehri kıyısında başlattığı Saray-ı Cedid-i Âmire'nin inşasını tamamlayarak bir süre daha burada kaldı ve devlet idaresini Edirne'den yürütmeyi sürdürdü. Fatih'in Edirne'ye olan bu sevgi ve ilgisi sonraki padişahlar döneminde de devam etti. Sultanlar kış aylarını çoğunlukla Edirne'de geçiriyor, av eğlenceleri düzenliyor ve Yavuz'un İran'a yönelik seferinde olduğu gibi savaş hazırlıklarını buradan yürütüyorlardı. Padişahın sefere çıktığı zamanlarda ise şehzadelerden biri Edirne'ye kaymakam olarak atanıyordu. Örneğin Yavuz Sultan Selim İran Seferi'ne çıkarken Saruhan valisi şehzade Süleyman'ı saltanat naibi olarak Edirne kaymakamlığına bırakmıştı.⁴³ Aynı uygulamayı Kanuni Sultan Süleyman da takip etmiş, İran Seferi'nde (1548) Şehzade Selim'i, Nahçevan Seferi'nde (1553) ise Şehzade Beyazıt'ı Edirne kaymakamlığına atamıştı.⁴⁴ Edirne, Kanuni ve II. Selim dönemlerinde yabancı devlet elçilerinin kabul edildiği ve antlaşmaların imzalandığı önemli bir şehir statüsündeydi.⁴⁵ 17. yüzyılın ikinci yarısında bilhassa IV. Mehmet ve halefleri Edirne'yi devletin ikinci idare merkezi haline getirmişlerdi. Saltanatının büyük kısmını Edirne'de

---

⁴³ İsmail Hami Danişmend, (1971). *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C. 2, İstanbul: Türkiye Yayınevi, s. 6.

⁴⁴ Peçevi İbrahim Efendi, (1981). *Peçevi Tarihi I*, (haz. Bekir Sıtkı Baykal), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, s. 194, 214.

⁴⁵ Danişmend, *a.g.e.*, s. 205, 251, 375.

geçiren sultan, şehzadeleri Mustafa ile Ahmet'in sünnet düğünleri ile kızı Hatice Sultan'ın evlilik merasimini eski başkentte gerçekleştirdi.⁴⁶ Hatta oğulları II. Ahmet ve II. Mustafa, Eski Camii'de kılıç kuşanarak tahta geçtiler.⁴⁷ Padişahların 18. yüzyılın başlarına kadar az ya da çok devam eden bu ilgisi, tarihe *Edirne vakası*⁴⁸ olarak geçen kanlı olayların gerçekleşmesiyle son buldu ve şehir eski ihtişamını kaybetmeye başladı. Sonraki yıllarda gerçekleşen sel, deprem ve yangın felaketleri ile de iyice bakımsız hale geldi. Üstelik ikisi 19. yüzyılda ve ikisi de 20. yüzyılın başlarında olmak üzere dört kez düşman istilasına maruz kaldı. Bunlardan ilk ikisi 1829 ve 1878 yıllarında Rus ordularınca, diğer ikisi ise 1913'te Bulgar ve 1920'de Yunan ordularınca gerçekleştirilmişti. Rus ordularının ikinci kez ele geçirdikleri 1878 yılına kadar bir iç şehri olan Edirne, yaşanan toprak kayıpları neticesinde sınır şehri haline geldi. Diğerleri oldukça kısa süreli iken Yunan işgali iki yıl kadar devam etti ve Mudanya Mütarekesi kararları uyarınca 25 Kasım 1922'de yabancı işgalinden kurtuldu.⁴⁹

---

⁴⁶ Salih Zorlutuna, (1965). "Edirne'nin Sünnet ve Evlenme Düğünleri", *Edirne: Edirne'nin 600. Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 265-296.

⁴⁷ Gökbilgin, "Edirne", 112.

⁴⁸ Detaylı bilgi için bakınız: Tahir Sevinç, (2019). *1703 Edirne Vakası*, Ankara: Gece Akademi Yayınları.

⁴⁹ Bekir Sıtkı Baykal, (1965). "Edirne'nin Uğramış Olduğu İstilalar", *Edirne: Edirne'nin 600. Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 179-195.

Osmanlılar, fethedilen diğer şehirlere olduğu gibi Edirne'ye de yoğun bir iskân politikası uygulamışlardır.⁵⁰ Bunun için özellikle kale dışında imaret ve zaviyeler inşa edilerek vakıflar kurulmuş ve göç ettirilen insanlarla şehrin islamlaşması hedeflenmişti. Bu minvalde fetihlere katılan kolonizatör derviş, şeyh ve fakihler ile Osmanlı hükümdarları, hanedan üyeleri, vezirler, paşalar ve diğer devlet görevlilerinin zaman içinde inşa ettirdikleri dini ve sosyal yapı grupları etrafında yeni mahalleler oluşmuş ve bu mahalleler kurucularının isimleriyle anılmıştı. Bunlardan bazıları Eski İmaret (Yıldırım Beyazıt), Yeni İmaret (II. Beyazıt), Muradiye (II. Murat), Sultan Selim (II. Selim), Şah Melek Paşa, Umur Bey, Sofu Beyazıt, Gazi Mihal, Ayşe Kadın, Sitti Hatun, Kıyık Baba, Hızır Baba şeklinde sıralanabilir.⁵¹ Bu mahalleler, kalenin güneyinde Tunca Nehri boyunca Tabakhane semtine, güneydoğusunda Tunca'nın Meriç'le birleştiği kavşakta Kirişhane semtine, doğusunda Kıyık ve Buçuktepe semtlerine, kuzeydoğusunda Muradiye ve Tekkekapi semtlerine ve kuzeyinde Saraçhane semtine doğru genişledi. Bunların haricinde Tunca'nın batısındaki eski yerleşim bölgesi Aina ve çevresinde gelişen Yeni İmaret ve Yıldırım mahalleleri ile Meriç'in batısındaki

---

⁵⁰ Osmanlı iskân sistemi için bakınız: Ömer Lütfi Barkan, (1942). "Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir iskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler I: İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler, II: Vakıfların Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Kullanılmasında Diğer Şekiller", *Vakıflar Dergisi*, S. II, s. 279-386.

⁵¹ Edirne'nin diğer semt ve mahalleleri için bakınız: Rıfat Osman Tosyavizade, (2013). *Edirne Rehnüması (Edirne Şehir Kılavuzu)*, (haz. Ratip Kazancıgil), İstanbul: Edirne Valiliği Kültür Yayınları.; M. Tayyib Gökbilgin, (1952). *XV-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası Vakıflar, Mülkler Mukataalar*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Karaağaç Mahallesi de yine Osmanlı döneminde kurulmuş yerleşim bölgeleriydi.⁵² Tüm bu mahalle ve semtlerin omurgasını ister sultan ister derviş her kesimden Osmanlı bireyinin inşa ettirdiği dini, sosyal ve ticari işlevli yapılar oluşturmaktaydı. Ahmet Badi Efendi 1891-1905 yılları arasında kaleme aldığı *Riyaz-ı Belde-i Edirne* adlı eserinin ilk cildinde Osmanlı döneminde Edirne’de inşa edilen yapıları incelemiş ve bir kısmı harap olan 61 cami, 164 mescit, 9 imaret, 49 medrese, 53 mektep, 56 tekke ve zaviye, 64 türbe ve merkat, 30 han ve kervansaray, 4 bedesten, çarşı ve arasta, 35 hamam, 5 sebil, 124 çeşme ve 8 köprünün varlığını tespit etmiştir.⁵³ Bütün bu yapılar fetihle başlayan imar ve şenlendirme faaliyetlerinin, yönetimin İstanbul’a taşınmasından sonra -bilhassa sultan, hanedan üyeleri ve vezirler eliyle- da devam ettirildiğini göstermektedir. Örneğin II. Beyazıt Külliyesi (1484-1488), Hürrem Sultan su yolları (1530), II. Selim Külliyesi (1568-1574), Rüstem Paşa Kervansarayı (1560-1561), Semiz Ali Paşa Çarşısı (1568-1569), Sokullu Mehmet Paşa Hamamı (16. yy.), Selimiye Meyve Kapanı (1588-1591), Ekmekçizade Ahmet Paşa Kervansarayı (1609) ve Mecidiye Köprüsü (1847) gibi yapılar söz konusu imar faaliyetlerinin ikinci aşamasına işaret etmektedir. Ayrıca Osmanlı hükümdarları Edirne’de farklı zamanlarda eklemelenen yapılardan oluşan saraylar da inşa ettirmişlerdi. Bunlardan ilki *Saray-ı Atik* (Eski Saray) olarak tabir olunup Sultan I. Murat tarafından kalenin doğusundaki Kıyık semtinde (*Kavak Meydanı*) yaptırılmıştı. Selimiye Camii’nin bulunduğu alanını da kaplayan bu saray, zaman içinde yeni yapılarla genişlese de günümüze caminin kuzeydoğusunda yer alan

---

⁵² Osman Nuri Peremeci, (1939). *Edirne Tarihi*, İstanbul: Resimli Ay Matbaası, s. 12.

⁵³ Ahmet Badi Efendi, (2014). *Riyaz-ı Belde-i Edirne, 20. Yüzyıla kadar Osmanlı Edirne’si*, (haz. Niyazi Adıgüzel, Raşit Gündoğdu), C. 1/1, İstanbul: Trakya Üniversitesi Yayınları.

Saray Hamamı'ndan başka bir kalıntısı ulaşmamıştır. Eski Saray, 17. yüzyıla gelindiğinde IV. Mehmet'in kızı Hatice Sultan'ın düğün merasimine ev sahipliği yapmış ve *Damat Sarayı* olarak kullanılmıştı. Bu eğlenceler kapsamında Selimiye minaresinden saray meydanına teller gerilmiş ve cambazlar hünelerini sergilemişlerdi.⁵⁴ İkincisi ise Saray-ı Cedid-i Âmire olarak isimlendirilen ve Sultan II. Murat tarafından Tunca Nehri'nin batısında 1450 yılında inşa edilmeye başlanan saraydır. İnşası Fatih döneminde tamamlanan saraya sonraki yıllarda Kanuni Sultan Süleyman, II. Selim, I. Ahmet, IV. Mehmet, II. Ahmet, I. Mustafa ve III. Süleyman gibi Osmanlı sultanları tarafından yeni kasır ve köşkler ilave edilmiştir. 18. yüzyıldan itibaren eski ihtişamını kaybeden saray, bakımsızlıktan ve 1752 Edirne depreminden dolayı harap olmuş, tamir edilmeye çalışılsa da 1877-1878 Rus istilas sırasında saray binalarında muhafaza edilen cephanelerin -düşman eline geçmemesi için- havaya uçurulmasıyla neredeyse tamamen yok olmuştur.⁵⁵

---

⁵⁴ Zorlutuna, “Edirne’nin Sünnet ve Evlenme Düğünleri”, s. 284-296.

⁵⁵ Edirne sarayları hakkında geniş bilgi için bakınız: Rıfat Osman Tosyavizade, (1989). *Edirne Sarayı*, (yay. Süheyl Ünver), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

2.2. Selimiye Camii ve Külliyesi'ne Bir Bakış

Selimiye Külliyesi, Edirne şehrinin merkezinde Kavak Meydanı olarak adlandırılan yüksek bir tepe üzerinde yer alır. Selimiye Camii, kuzey-güney doğrultuda uzanan kareye yakın dikdörtgen avlunun merkezinde konumludur. Edirneli şair Sofizâde Dâî'nin kaleme aldığı inşa kitabesine göre cami, H. 976-982 (1568/1569-1574/1575) yılları arasında yapılmıştır.⁵⁶ Caminin güneybatısında Dârulkurra Medresesi, güneydoğusunda dârülhadis olarak adlandırılan medrese ve batısında arasta ile Sıbyan Mektebi mevcuttur. (Çizim 1, Resim 2).⁵⁷ Ayrıca caminin kuzeybatısında muvakkithane ve erkekler tuvaleti; kuzeydoğusunda sarnıç ve bayanlar tuvaleti; dış avlu

---

⁵⁶ Abdurrahman Hibri, (1996). *Enîsü'l-Müsâmirîn Edirne Tarihi 1360-1650*, (çev. Ratip Kazancıgil), Edirne: Edirne Valiliği Yayınları, s. 21-22.

⁵⁷ Selimiye Camii ve Külliyesi hakkında detaylı bilgi için bakınız: Aptullah Kuran, (1986). *Mimar Sinan*, İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları; Zeynep Ahunbay, (1988). "Mimar Sinan'ın Eğitim Yapıları Medreseler, Darülkurralar, Mektepler", *Mimarbaşı Koca Sinan, Yaşadığı Çağ ve Eserleri I*, (ed. Sadi Bayram), İstanbul: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, s. 239-310; Neslihan Sönmez-Zeki Sönmez, (1996). "Tarihi Belgelerin Işığında Edirne Selimiye Camii", *Uluslararası Mimar Sinan Sempozyumu Bildirileri (Ankara, 24-27 Ekim 1988)*, (haz. Azize Aktaş Yasa), Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, s. 73-79; Doğan Kuban, (2011). *Sinan'ın Sanatı ve Selimiye*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları; Oktay Aslanapa, (2004). *Osmanlı Devri Mimarîsi*, İstanbul: İnkılap Yayınevi; Doğan Kuban, (2007). *Osmanlı Mimarisi*, İstanbul: YEM Yayın; Selçuk Mülâym-Ahmet Vefa Çobanoğlu, (2009). "Selimiye Camii ve Külliyesi", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 36, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 430-434; Gülru Necipoğlu, (2013). *Sinan Çağı Osmanlı İmparatorluğunda Mimarî Kültür*, (çev. Gül Çağalı Güven), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

duvarının kuzeydoğu köşesi üzerinde bir duvar çeşmesi⁵⁸; doğuda kuzeyden güneye doğru Saray Hamamı ile Taş Odalar (vakıf evleri); güneyde Şehzade Selim Türbesi ile hazire duvarı üzerinde Hasan Paşa Çeşmesi veya Hasan Paşa Sebili olarak bilinen bir pencere sebili⁵⁹ yer alır. Bunların haricinde külliye'nin günümüze ulaşmayan ancak varlığını kaynaklardan öğrendiğimiz Meyve Kapanı, Nahıl Hanı, sebil, su terazisi ile ev ve odalardan oluşan çok sayıda vakıf yapısı bulunmaktaydı.⁶⁰

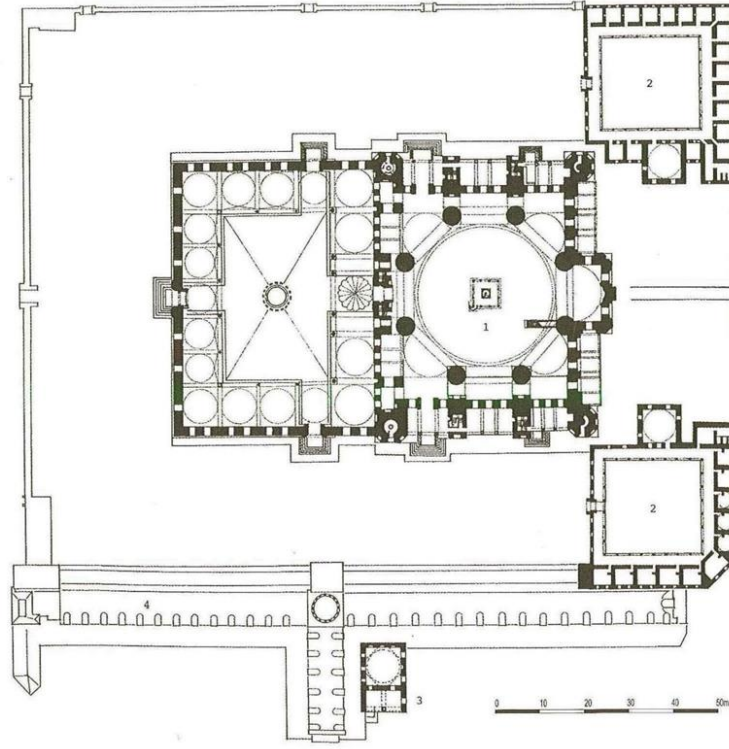
---

⁵⁸ N. Çiçek Akçıl Harmankaya, (2019). “Edirne Selimiye Külliyesi’nde Bilinmeyen Bir Çeşme”, *Art-Sanat*, S. 12, s. 5.

⁵⁹ N. Çiçek Akçıl Harmankaya, (2022). “Edirne Selimiye Külliyesi Su Yapıları”, *Işık Şahin’e Armağan (Studies in Honour of Işık Şahin)*, (ed. S. Melike Zeren Hasdağlı-Emre Taştēmür), Edirne: Trakya Üniversitesi Yayınevi, s. 272-273.

⁶⁰ *Defter-i Cedîd-i İcârât ve Müşâherât-ı Musakkâfât-ı Hânehâ ve Dekâkîn ve Odahâ-i Vakıfnâme-i Câmî-i Şerîf ve Medrese-i Latîf-i Sultan Selim Hân der Mahrûse-i Edirne (Vakıfnâme 4)*, Edirne: Selimiye Yazma Eser Kütüphanesi, 9252, H. 1 Za 1077, (M. 25.04.1667); Gökbilgin, *XV-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası Vakıflar, Mülkler Mukataalar*, s. 520-522; Ahmet Badi Efendi, *Riyaz-ı Belde-i Edirne, 20. Yüzyıla kadar Osmanlı Edirne’si*, C. 1/1, s. 252; Ekrem Batır-Abdulkadir Dündar, (2022). “Edirne Selimiye Külliyesi’nde 1761-1762 Yıllarında Gerçekleştirilen Restorasyon Faaliyetleri”, *Belleten*, C. 86, S. 307, s. 947.

Çizim 1: Selimiye Külliyesi Vaziyet Planı: 1. Cami, 2. Medreseler, 3. Sıbyan Mektebi, 4. Arasta⁶¹

Selimiye Camii, sekizgen kemer sistemi üzerinde yükselen merkezi kubbeli ve revaklı şadırvan avlulu bir yapıdır. Cami ana kütesinin köşelerine çokgen kaideli, yivli gövdeli, üçer şerefeli ve 70,89 m yüksekliğe sahip dört simetrik minare yerleştirilmiştir.⁶² Güneydeki minareler tek merdivenli iken kuzeydekilerde farklı şerefelere çıkan üç ayrı merdiven bulunmaktadır. Ana kubbe 31,30 m çapında ve 42,25 m yüksekliğindedir.⁶³ Mihrap bölümü güneye doğru çıkıntılı olarak düzenlenmiş ve yarım kubbe ile örtülmüştür.

---

⁶¹ Kuban, *Sinan'ın Sanatı ve Selimiye*, s. 168.

⁶² Mülâyim-Çobanoğlu, “Selimiye Camii ve Külliyesi”, s. 432.

⁶³ Kuran, *Mimar Sinan*, s. 163.

Resim 2: Selimiye Külliyesi'nin batıdan görünüşü (2021)

Kubbeyi taşıyan sekiz adet onikigen fil ayağından ikisi kible duvarına bitişik, diğerleri ise duvarlara oldukça yakın olarak konumlandırılmıştır. Ana kubbenin üzerinde yükseldiği sekiz kemerden cami kütesinin köşelerine rastlayan dördünün gerisinde tromp yarım kubbeleri, diğerlerinde ise iki sıra pencereli perde duvarları yer alır. Gerek yarım kubbelere gerekse ana kubbeye geçişler mukarnas dolgularla sağlanmıştır (Resim 3).

Sekizgen kemer düzeni, doğuda ve batıda ikişer payanda duvarları, kuzeyde son cemaat yeri revakları ve güneyde mihrap bölmesi ile desteklenmiştir.⁶⁴ Yan cephelerdeki ikişer payanda, ağırlık kulelerinden kademeli olarak aşağı doğru inmekte ve cepheleri üç bölüme ayırmaktadır. Bu bölümlerden her biri giriş katta dışa açılan üçer sivri kemerli revak (sofa) ve üst katta mahfil olarak düzenlenmiştir (Resim 4). Söz

---

⁶⁴ Kuban, *Sinan'ın Sanatı ve Selimiye*, s. 175.

konusu sofalardan ortada yer alanların altlarına abdest muslukları yerleştirilmiş, diğer ikisi ile de iç mekâna giriş sağlanmıştır.

Resim 3: Selimiye Camii'nin merkezi kubbesi ve taşıyıcı kemerleri (2021)

Mahfil katının cepheleri altta dikdörtgen açıklıklı ve sivri kemer alınlıklı, üstte sivri kemer açıklıklı ve geometrik şebekeli olan çift sıra pencerelerle hareketlendirilmiştir. Payandalarda ise altta mukarnaslı niş, ortada dikdörtgen açıklıklı ve sivri kemer alınlıklı ve üstte sivri kemerli açıklıklı ve geometrik şebekeli birer pencere yer alır. Yanlardaki mahfiller kuzeydeki mahfille birleştirilmiş böylece mahfil katının üç yönde devam etmesine olanak sağlanmıştır. Mahfil katına kuzey duvarı ile yanlardaki payanda duvarlarının içine yerleştirilen merdivenler aracılığıyla ulaşılmaktadır. Mahfil katının güneybatı ucunda kütüphane, güneydoğu ucunda L

biçimli hünkâr mahfili bulunur (Resim 11).⁶⁵ Kible duvarı cephesi, mihrap bölmesinin iki tarafına yerleştirilen tek kat revak sırası ile hareketlendirilmiştir.

Kapalı ibadet mekânı ile hemen hemen aynı genişlikte bir alanı kaplayan kuzeydeki revaklı şadırvan avlunun cephelerinde altta dikdörtgen açıklıklı ve sivri kemer alınlıklı, üstte sivri kemer açıklıklı çift sıra pencereler yer almaktadır (Resim 5). Avluya giriş, ikisi yanlarda diğeri kuzeyde bulunan üç kapı açıklığından sağlanır. Kuzeydeki giriş, mermer malzemeli ve cepheden taşkın olup taç kapı şeklinde düzenlenmiştir. İnşa kitabesinin de yer aldığı taç kapının kavsarası ise boş bırakılmıştır. Avlunun ortasında mermer malzemeli, fiskiyeli, çatısız ve onaltıgen hazneli şadırvan yer alır. Şadırvanın hazne duvarları, musluk aynalarının üstünde geometrik ajurlu olarak devam etmekte ve bitkisel motifli bir kornişle sonlanmaktadır. Avluyu üç yönde kuşatan revaklar pendentif geçişli kubbelerle örtülüdür. Son cemaat yeri, avlu revaklarına göre daha yüksek tutulmuş böylece merkezi kubbeye uyum sağlamıştır. Bunun bir sonucu olarak da iç mekâna ve yanlara üç katlı pencereler halinde açılmıştır (Resim 6).

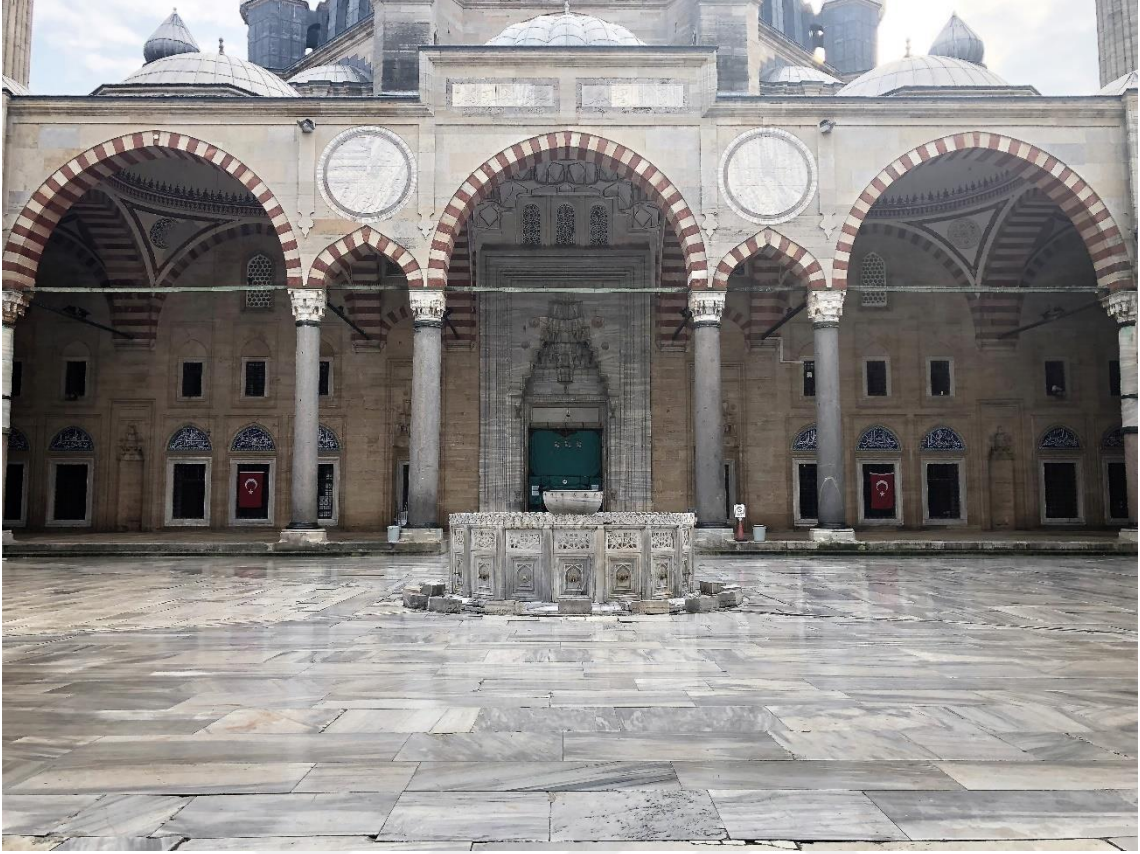
⁶⁵ Hünkâr mahfili hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: M. Baha Tanman, (2001). “Edirne Selimiye Camii’nin Hünkâr Mahfilindeki Bazı Ayrıntılardan II. Selim’in ve Mimar Sinan’ın ‘Dünyalarına’”, *Arkeoloji ve Sanat Tarihi Araştırmaları Yıldız Demiriz’e Armağan*, (haz. M. Baha Tanman-Uşun Tükel), İstanbul: Simurg Yayınları, s. 151-161.

Resim 4: Selimiye Camii'nin batı cephesi (2021)

Resim 5: Revaklı şadırvan avlunun doğu ve kuzey cepheleri (2021)

Resim 6: Selimiye Camii'nin revaklı avlusu (Mehmet Ali Esmer'den, 2020)

Cami iç mekanına mihrap eksenindeki ana kapı ile yan sofalardaki dört kapıdan girilir. Kuzeydeki ana giriş, önündeki hem daha yüksek hem de dilimli ve mukarnas geçişli kubbe ile vurgulanmıştır. Caminin ortasında ince mermer sütunların desteklediği sivri kemerler üzerinde yükselen ahşap bir müezzin mahfili yer almaktadır (Resim 7). Mahfilin altında kare içine yerleştirilmiş sekizgen sığ bir mermer havuz ve küçük bir şadırvan bulunur. Kuzeybatısına yerleştirilen çokgen bir ayağın içindeki merdiven ile çıkılan mahfilin ahşap kemerleri, kemer köşelikleri ve bordürleri kalem işi tekniğinde rumi, hatayi, çin bulutları, kenger yaprakları ve bahar çiçeklerinden oluşan bitkisel motiflerle süslenmiştir. Ayrıca tavanı ince çıtalarla büyük ve küçük kare alanlara bölünmüştür. Tavanın merkezinde yer alan büyük karenin içine çarkıfelek motifi yerleştirilmiş, diğerleri ise madalyonlu çarkıfeleği anımsatan bitkisel desenlerle

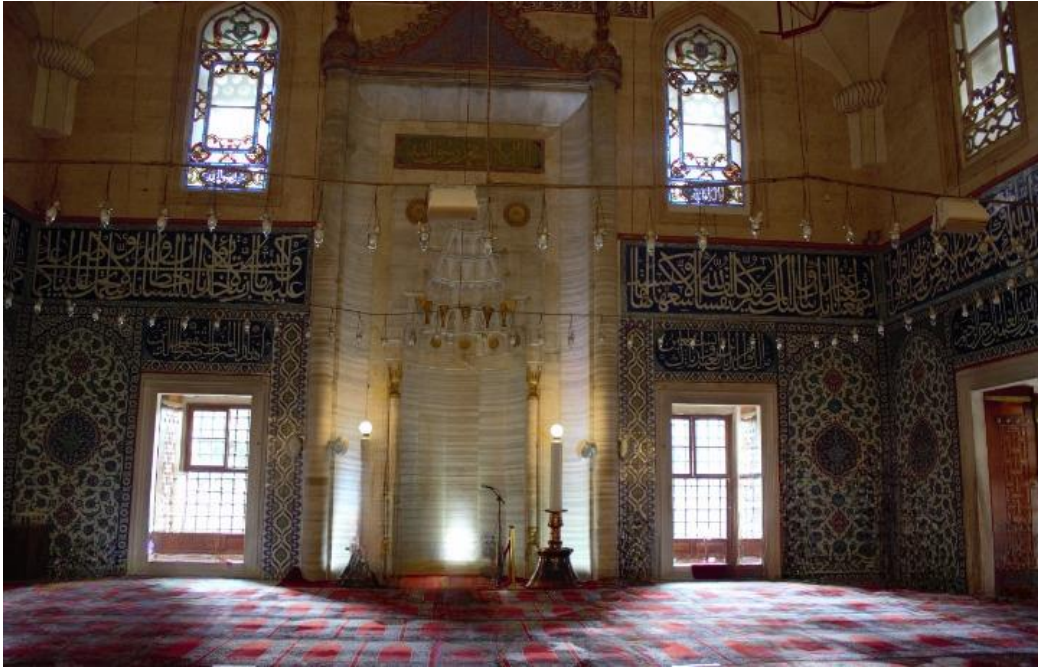
doldurulmuştur.⁶⁶ Caminin, kible yönündeki dört fıl ayağına bitişik kesme taş örgülü ve mermer korkuluklu dört adet vaaz kürsüsü bulunmaktadır. Mermer malzemeli minber, kafes oymalı geometrik kompozisyonları ve altın yaldızlı kabartma kıvrıl dal, rumi ve palmet süslemeleri ile dikkat çeker (Resim 9). Kûlahı çini kaplı olan minberin köşk duvarı da meyve ağacı motifli çini ile süslenmiştir. Mihrap nişi mermer kaplı, mukarnas kavsaralı ve köşe sütuncelidir. Mukarnasları altın yaldızla boyanmış olup kitabeliğinde ve taç kısmında kalem işi ile yazı süsleme bulunur. Mihrap çevresi alt sıra pencerelerinin üst seviyesine kadar çini panolarla kaplanmıştır. Pencere aralarındaki çini panolar hatayi, rumi ve hançer yaprakların öne çıktığı bitkisel süslemeler içerirken pencere üstünde celi sülüs hat ile yazılmış Kuran ayetleri yer alır (Resim 8).

---

⁶⁶ Nuran Gülendamlar, (1994). *Edirne Selimiye Camii Kalem İşleri ve Devir Üslubu*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 32-37; Müezzinzin mahfili için bakınız: Günkut Akın, (1993). “Mimarlık Tarihinde Pozitivizmi Aşma Sorunu ve Osmanlı Merkezi Mekan İkonolojisi Bağlamında Edirne Selimiye Camisi’ndeki Müezzinzin Mahfili”, *Türk Kültüründe Sanat ve Mimari: Klasik Dönem Sanatı ve Mimarlığı Üzerine Denemeler*, (ed. Mehmet Saçlıoğlu-Gülsün Tanyeli), İstanbul: 21. Yüzyıl Eğitim ve Kültür Vakfı Yayını, s. 1-39.

Resim 7: Selimiye Camii'nin müezzın mahfilı (2021)

Resim 8: Selimiye Camii'nin mihrap bölmesi (2021)

Resim 9: Selimiye Camii'nin minberi (2021)

Resim 10: Mihrap bölmesindeki geometrik örgülü mozaik döşeme (2021)

Resim 11: Yan sofanın üstünde içe açılan mahfil katı ve hünkâr mahfili (2021)

Caminin ana yapı malzemesi sarımtırak renkli küfeki taşıdır. Küfeki taşı kemerlerde kızıl taş ile nöbetleşe kullanılmıştır. Aynı taş, cephe pencere açıklıklarında söve ve alınlık kemeri, payanda ve minarelerde dekoratif unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu iki taşın yanı sıra Marmara mermeri, granit, Hereke pudingi, traverten, Vize pembesi, Vezirhan taşı, oniks ve porfir gibi doğal taşların camide sütun, sütun başlığı, kaide, kemer taşı, söve veya döşeme şeklinde kullanıldığı gözlemlenmektedir. Bu taşlar, yapıda süsleme unsuru olarak da kullanılmıştır. Örneğin mihrap aksındaki son cemaat yeri zeminine, hünkâr mahfili mihrap nişinin iç tarafına ve kible duvarı önüne çeşitli renk ve dokudaki taşlarla mozaik tekniğinde geometrik döşemeler yerleştirilmiştir (Resim 10).

Selimiye Camii'nin mimari tezyinatında hâkim unsurlar çini ve kalem işi süslemelerdir. Süsleme programını bitkisel motifler, geometrik kompozisyonlar ve çeşitli karakterdeki yazılar oluşturur. Kalemîşi süslemeler kubbelerde, tonozlarda,

duvarlarda, mahfil ve revak tavanlarında, kapı ve pencere açıklığı tavanlarında ve şadırvan avlusu örtülerinde görülmektedir.⁶⁷

Mihrap bölümünden başka kible duvarı ve son cemaat mahallindeki pencerelerin alınlıkları, hünkâr mahfili ile kuzey mahfil katının taşıyıcı kemer köşelikleri ve hünkâr mahfilinin tüm duvarları kemer üzengi seviyesine kadar çini ile süslenmiştir. Özellikle de hünkâr mahfilindeki natüralist üsluplu çiniler, 16. yüzyıl çini sanatının en önemli örnekleri arasında yer alır. Çinili olanların dışındaki pencere alınlıkları malakâri tekniğinde geometrik kompozisyonlarla tezyin edilmiştir. Selimiye'nin kündekâri, oyma, kakma veya tersî teknikleri ile süslenmiş kapı ve pencere kapakları da mimari süslemenin birer parçasıdır. Bunlardan özellikle de cami ibadet mekanının kuzey kapı kanatları ile hünkâr mahfilindeki mihrap şeklinde düzenlenen pencerenin ahşap kanatları Selimiye'nin ve döneminin öne çıkan ahşap eserleri arasında yer almaktadır.⁶⁸

Çevre avlunun güney köşelerine simetrik olarak yerleştirilen medreseler, açık avlulu ve revaklı bir düzene sahiptir (Resim 13). Medreselerin dışa bakan cepheleri kabayonu taş-tuğla almaşık örgülüdür. Revak cepheleri ile kuzey cephe ise kesme taş malzemelidir. Medrese girişleri, kuzey cephelerde yer alan anıtsal ve mukarnas kavsaralı taç kapılar aracılığı ile sağlanmaktadır (Resim 12). Güneydoğu köşedeki medrese, avlunun etrafına üç kenar boyunca sıralanmış on sekiz öğrenci odası,

---

⁶⁷ Selimiye Camii'nin kalem işi süslemeleri hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: Yıldız Demiriz, (1989). "Mimar Sinan'ın Yapılarında Kalem İşleri", *Vakıf Haftası Dergisi*, S. 6, İstanbul: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, s. 315-324; Gülendâ, *Edirne Selimiye Camii Kalem İşleri ve Devir Üslubu*, s. 18-66.

⁶⁸ Rüstem Bozer, (1998). "Edirne Selimiye Camii'nin Ahşap Kapı ve Pencere Kanatları", *Vakıf ve Kültür Dergisi*, C. 1, S. 3, s. 31-33.

güneydoğu köşedeki helalar ve güneybatı kenardaki dersane biriminden oluşur. Dershane ile helaların arasındaki ayna tonozlu odanın haricindeki tüm birimler kubbelerle örtülüdür. Çevre avlunun güneybatı köşesinde bulunan Darulkurra Medresesi ise avlunun güney ve batı kenarlarına L biçiminde sıralanmış 11 oda ile doğu kanatta yer alan dershane ve hela birimlerinden oluşur (Çizim 1). Tüm birimler kubbe ile örtülüdür. Darulkurra Medresesi, güneyde arazi eğiminden kaynaklı olarak dükkân şeklinde düzenlenmiş tonozlu mekanların üzerinde yükselmektedir. Medreselerin odaları altta çift, üstte tek olan iki sıra pencerelerle dışarıya açılmaktadır. Dershaneler ise odalara göre daha aydınlık olup dört yönde pencerelere sahiptir. Kare taş sütunlara oturan revak birimlerinin beşik tonoz örtüsü dışarıdan tek eğimli çatı ile kapatılmıştır.

Resim 12: Caminin güneydoğu köşesinde bulunan medresenin kuzey cephesi (2021)

Resim 13: Darulkurra Medresesi'nin avlusu (2021)

Selimiye'nin III. Murat döneminde düzenlenen vakfiyesine göre (güneydoğudaki) medresede bir müderris ve bir muidin (yardımcı) gözetiminde 15 öğrenci, Dârulkurra'da ise bir şeyhin gözetiminde 10 hafız eğitim alacaktır.⁶⁹ Vakfiyede belirtilen öğrenci sayıları hücre sayıları ile karşılaştırıldığında güneydoğudaki medresenin bugünkü adıyla Darulhadis Medresesi'ne, güneybatıdaki de Darulkurra Medresesi'ne işaret ettiği anlaşılır.

Aynı vakfiyede küliye binalarının anlatıldığı bir pasajda medreselerin tarifi yapıların mevcut durumlarıyla çelişmektedir. Kayda göre güneydoğudaki medresenin

---

⁶⁹ *Vakıfnâme-i Câmi-i Şerîf ve Medrese-i Latîf-i Sultan Selim Hân der Mahrûse-i Edirne*, Edirne: Selimiye Yazma Eser Kütüphanesi, 4754, 136b-137a, 138a-139b; VGMA, VKF.KS.d, No. 1395, 74-76, H. 21 N 987, (M. 11.11.1579); Ahunbay, "Mimar Sinan'ın Eğitim Yapıları Medreseler, Darülkurrarlar, Mektepler", s. 261, 278.

dershane haricinde 16 hücresi, Darulkurra'nın ise 17 hücresi bulunmaktadır.⁷⁰ Yukarıda değinildiği üzere vakfiyede şart koşulan öğrenci sayısı ile yapıların mevcut durumdaki oda sayısının örtüşmesi, bu pasajdaki hücre rakamlarının hatalı yazıldığını göstermektedir.

Caminin güneyinde, iki medrese arasındaki hazirede yer alan türbe, Sultan III. Ahmet'in oğlu Şehzade Selim'e ait olup 1719 yılında inşa edilmiştir.⁷¹ Kare planlı ve kubbeli türbe, dört yöne mermer sütunlara oturan sivri kemerlerle açılır.

Cami ve medreseleri içine alan dış avlunun batısında, bodrum katı üzerinde yükselen Sıbyan Mektebi bulunmaktadır. Mektep kare planlı ve kubbeli dersane ile önündeki iki tonozla örtülü sofa bölümünden oluşur (Resim 14). Beden duvarları taş-tuğla almalı örgülüdür. Mektebin kuzeybatı köşesindeki kapalı merdiven sahanlığından sofaya çıkılır, buradan da derşaneye giriş yapılır. Dersane güney cephesinde iki, batı cephesinde ise bir pencere ile dışa açılır. Bunların sivri kemerli alınlıkları da şebekeli pencere şeklinde düzenlenmiştir. Ayrıca kubbe kasnağında sivri kemer açıklıklı ve şebekeli biri güneye diğeri kuzeye açılan iki pencere daha mevcuttur. Mektebin kuzey duvarında dikdörtgen biçimli üç niş, doğu duvarında iki niş ve ortasında alçı yaşmaklı ocak nişi, güney duvarında ise çifte pencerelerin arasında mihrap nişi bulunur.

---

⁷⁰ *Vakıfnâme*, Selimiye Yazma Eser Kütüphanesi, 4754, 16b-17a; VGMA, VKF.KS.d, No. 1395, 12, H. 21 N 987, (M. 11.11.1579).

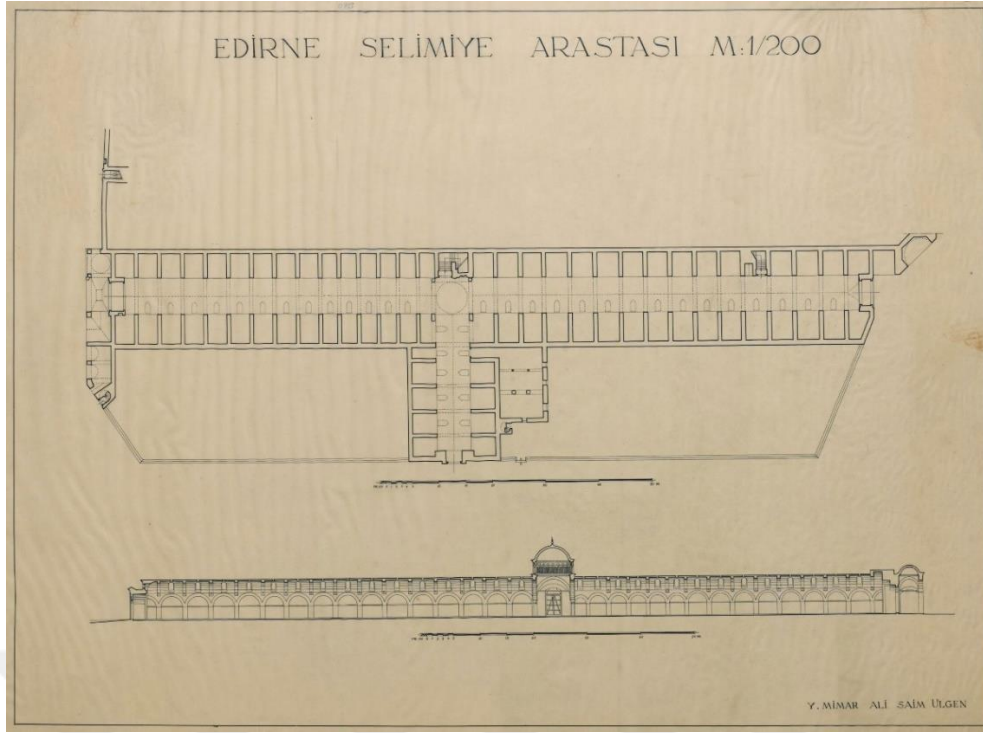
⁷¹ BOA, A.DVNSMHH.d, No. 127, Hüküm No. 1396, 316, H. 20 Ra 1131, (M. 10.02.1719); Sevgi Parlak, (2015). *Edirne Türbeleri*, İstanbul: Doğu Kütüphanesi Yayınları, s. 42-46.

Resim 14: Sıbyan Mektebi'nin batı ve güney cepheleri (2021)

Külliye vakfının gelir kaynaklarından birini oluşturan T biçimli kapalı arasta, uzun kolu cami dış avlusunun batı duvarına set oluşturacak şekilde kuzeyden güneyde doğru uzanmaktadır. Kısa kolu güneyden Sıbyan Mektebi'ne bitişiktir. İçinde toplam 71 dükkânın bulunduğu arastanın kuzey, güney ve batı olmak üzere üç büyük girişi bulunmaktadır (Çizim 2). Bunlardan başka çevre avludan da merdivenlerle inilen iki küçük girişi mevcuttur. Bunların biri güney uçta Darulkurra'nın bitişğinde, diğeri ise cami iç mekanının batı girişi aksında yer alır. Buradaki merdiven sahanlığı kubbe ile vurgulanmıştır. Dükkânlar ve arasta sokağı tonozlarla, uzun ve kısa kolun bitiştiği yer ise müşebbek kasnaklı bir dua kubbesi ile örtülmüştür. Eski bir fotoğraf, dua kubbesinin üzerinde aydınlık feneri açıklığının bulunduğunu gösteriyor (Resim 15). Günümüzde arasta, dua kubbesi kasnağındaki geometrik desenli ve kafes oymalı pencereler ile arasta sokağının tonozlarındaki etek pencereleri aracılığıyla aydınlanmakta olup dükkânların dışı açılan penceresi yoktur (Resim 16). Yapı, taş-tuğla almalı örgüdür.

Çizim 2: Arasta ve Sıbyan Mektebi'nin plan ve kesiti⁷²

Resim 15: Arasta ve güneyine bitişik Sıbyan Mektebi (1960 öncesi)⁷³

⁷² Salt Araştırma, *Ali Saim Ülgen Mimar Sinan Yapıları Koleksiyonu*, No. TASUPAM003001; <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/88574>

Resim 16: Arastanın günümüzdeki görünümü (2022)

---

⁷³ Salt Araştırma, *Ali Saim Ülgen Mimar Sinan Yapıları Koleksiyonu*, No. TASUDOCM0296/37; <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/88729>.

3. BÂNİLİK TERİMİ HAKKINDA VE BÂNİ II. SELİM

3.1. Bânilik Terimi

Bâni Arapça kökenli bir kelime olup bina ve tesis eden, yapan, inşa eden, kurucu, yaptıran gibi anlamlara gelmektedir.⁷⁴ Yaptırılan eser, mimari bir yapı olabileceği gibi tezhipli ya da minyatürlü bir kitap da olabilir. Eserin bir estetik değerinin bulunması yahut topluma faydalı olması gerekmez. Önemli olan bâninin istemesi ve masraflarını üstlenmesidir. Bânilik kavramını tüm yönleri ile ele alan bir çalışmaya ulaşılamamıştır. Bânileri ve eserlerini ele alan araştırmalarda da bânilik meselesinin yeteri kadar işlenmediği görülmektedir.⁷⁵

Burada bânilik kavramı mimari eserler üzerinden ele alınmıştır. Bâniliği üstlenilen yapı dini, sosyal veya ticari amaçlı olabildiği gibi savunma ya da konaklama

---

⁷⁴ Şemseddin Sami, (2010). *Kâmûs-ı Türkî*, İstanbul: Çağrı Yayınları, s. 277; Şükrü Halûk Akalın ve diğerleri, (haz.) (2019). *Türkçe Sözlük*, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 250; Kemal Özkurt, (2006). “Türk-İslam Epigrafisinde ‘İmar (Yapı) ve Mimar (Usta)’ lığa İlişkin Terimler”, *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, S. 16, s. 91.

⁷⁵ Bazıları için bakınız: Hurşit Çetin Arslan, (1995). *Erken Osmanlı Döneminde Akıncı Beyleri ve Bânilikleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; Aynur Durukan, (2006). “Banîler”, *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı 2*, (ed. Ali Uzay Peker-Kenan Bilici), Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, s. 137-174; Alptekin Yavaş, (2007). “Sahip Ata Fahreddin Ali’nin Baniliği ve Yapılarında Görülen Benzer Özellikler”, *Sanat Tarihi Dergisi*, S. XVI/1, s. 165-179; Handan Yerli, (2022). *Pertevniyal Valide Sultan’ın Baniliği*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

fonksiyonlu da olabilir. Osmanlı mimarlığında başta padişah ve hanedan üyeleri olmak üzere sadrazam, vezir ve paşalar ile üst düzey bürokrat ve zengin kimseler şahsi hazineleri ile cami, imaret, medrese, mektep, sebil, han, hamam, su yolu, köşk, saray gibi birçok yapı türü inşa ettirmişlerdir. Şayet bir yapıyla ilgili inşa kitabesi, vakfiye veya herhangi bir yazılı belge mevcut değilse bânisini tespit etmek zorlaşır. Bu durumda inşaatın hangi kaynaklarla gerçekleştirildiğini irdelemek gerekir.

Bânisi belli olmayan bazı yapılar dönemin padişahı ile ilişkilendirilmekte ve ona hamledilmektedir. Özellikle de kale, hisar, kışla, belediye binası gibi yapılarda bu bakış açısı daha yaygındır. Örneğin Rumeli Hisarı'nı Fatih Sultan Mehmet'in yaptırdığı ifade edilir.⁷⁶ Halbuki Rumeli Hisarı'nın masrafları Fatih Sultan Mehmet'in yanısıra vezirleri Halil Paşa, Saruca Paşa ve Zağnos Paşa tarafından karşılanmış, hatta Zağnos Paşa yaptırdığı kuleye kendi adına iki tane kitabe koydurmuştur.⁷⁷ Bu durumda, vezirler de Rumeli Hisarı'nın bânisi olarak kabul edilmelidir. Fatih Sultan Mehmet, burada karar ve emir verici konumundadır. Nitekim Zağnos Paşa'nın kitabesinde kalenin padişahın emriyle yapıldığı açıkça belirtilmiştir.⁷⁸ Diğer bir örnek ise II. Selim döneminde Mora Yarımadası'nda inşa ettirilen Anavarin Kalesi olabilir. İnebahtı yenilgisinden sonra Anavarin Limanı'nın önemi daha da artmış ve buraya mukataat nazırından alınan

---

⁷⁶ Aslanapa, *Osmanlı Devri Mimarîsi*, s. 619-620; Kuban, *Osmanlı Mimarisi*, s. 169-171.

⁷⁷ Ekrem Hakkı Ayverdi, (1989). *Osmanlı Mi'mârîsinde Fâtih Devri 855-886 (1451-1481)*, C. IV, İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, s. 627-631.

⁷⁸ Halil Edhem, (1911). "İstanbul'da En Eski Osmanlı Kitabesi", *Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası*, S. 8, s. 486; Ekrem Hakkı Ayverdi, (1953). "Rumeli-Hisarı ve İstanbul'da İlk Osmanlı Kitabesi", *Fatih ve İstanbul*, C. 1, S. 1, s. 63.

akçelerle çağın tahkimat tasarımlarına uygun bir kale inşa edilmiştir.⁷⁹ Bu kale her ne kadar II. Selim'in saltanatı sırasında yapılmış olsa da inşa masrafları vergi gelirleriyle (*mukataa*) karşılandığı için yapıyı padişaha değil devlete hasretmek gerekir. Benzer bir durum Selçuklu Sultanı Alaaddin Keykubad döneminde Konya'da inşa edilen dış surlar için de geçerlidir. Alaaddin Keykubad, sultan olarak surların yapılmasını emretmiş bununla da yetinmeyerek burçların dikileceği mevkiilerin belirlenmesine varıncaya kadar birçok konuda karar verici olmuştur. Ancak inşaya gelince, masraflar büyük oranda emir ve beyler arasında pay edilmiş, kalan kısımlar da devlet hazinesinden karşılanmıştır.⁸⁰ Kaldı ki Konya Kalesi'nden günümüze ulaşan kitabelerde emir ve beylerin de bâni olarak zikredildiği görülmektedir.⁸¹

Önceki padişahların vakıflarına inşa edilen yapılar da dönemin sultanına nispet edilebilmektedir. Selimiye Külliyesi'ne III. Murat döneminde eklenen arasta, Meyve Kapanı ve sair vakıf yapılarının bu tür bir bânilik sorunu vardır. Bu yapılar, inşa kitabeleri olmadığı için birçok kaynakta III. Murat'a nispet edilmiştir.⁸²

---

⁷⁹ Gülsün Tanyeli, (1996). "Bir Osmanlı Kale-Kentinin Yapımı: Anavarin Örneği", *Prof. Dr. Doğan Kuban Armağanı*, (yay. haz. Zeynep Ahunbay, Deniz Mazlum, Kutgun Eyüpgiller), İstanbul: Eren Yayıncılık, s. 86.

⁸⁰ İbrahim Hakkı Konyalı, (1964). *Abideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi*, Konya: Yeni Kitap Basımevi, s. 133-134; Canan Parla, (2002). "Alâeddin Keykubad Dönemi Işığında Anadolu Selçuklu Devleti'nde Yapı Organizasyonu", *Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. 1, S. 3, s. 252-254.

⁸¹ Konyalı, *a.g.e.*, s. 152-154.

⁸² Ahmet Badi Efendi, *Riyaz-ı Belde-i Edirne*, 20. Yüzyıla kadar Osmanlı Edirne'si, C. 1/1, s. 248, 252; Aslanapa, *Osmanlı Devri Mimarîsi*, s. 298; Zeynep Ahunbay, (2012).

Tespitlere göre yapıların inşa masrafları başta II. Selim'in Edirne, İstanbul ve Sultaniye'deki vakıfları olmak üzere II. Murat ve II. Beyazıt'ın Edirne'deki vakıfları ile Yavuz Sultan Selim'in İstanbul'daki vakfının *zevâid* (gelir fazlası) akçelerinden karşılanmıştır.⁸³

Diğer taraftan inşaata müteallik belge ve defterlerin dili bu konuda önemli ayrıntılar sunmaktadır:

*Edirne'deki merhum Sultan Selim Han Evkâfı'nın bina-i şerîfi için Bina Emini İbrahim zamanında satın alınanların (mübâyaât), ödemelerin (ihrâcât) ve diğerlerinin (gayri) defteri.*⁸⁴

*...Halen câmi-i şerîfe vakıf için inşa olunan kapan hanının köşesi, zikredilen mezarın üzerine geldiği için bina içinde türbe şeklinde tamir olunmuş ve yol tarafına demir pencere konulmuştur...*⁸⁵

*Edirne'deki Merhum Sultan Selim Han'ın câmi-i şerîfinin sipahi, silahtar ve diğer bölüklerden olan mutemetlerine 997 yılı Rebiülâhir, Cemâziyelevvel ve Cemâziyelâhir aylarının mevâcibi kaydı...*⁸⁶

Örnek metinlerden anlaşıldığı üzere arşiv kaynaklarında Sultan III. Murat'ın bâniliğini öne çıkaran herhangi bir ifade yer almamaktadır. Edirne kadısı, bina emini ve

---

Selimiye Mosque and Its Social Complex, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, s. 38.

⁸³ Detaylı bilgi için *İnşaatın Mali Kaynakları* bölümüne bakınız.

⁸⁴ BOA, TS.MA.d, No. 3686/12, 1b, H. 17 C 995, (M. 25.05.1587).

⁸⁵ BOA, A.DVNSMHM.d, No. 58, Hüküm No. 105, 36, H. 22 R 993, (M. 23.04.1585).

⁸⁶ BOA, KK.d, No. 1773, 82, H. 29 B 997, (M. 13.06.1589).

kâtip tarafından sultana yazılan mektuplarda da bununla ilgili en küçük bir emare yoktur.⁸⁷ Halbuki sultanın Manisa'daki camisi, belgelerde açıkça kendisine hasredilmiştir:

Halen bana bir dilekçe sunulup, bundan evvel Manisa'daki câmi-i şerîfimde fazla cemaat olup, Müslümanların rahatça namaz kılmakta sıkıntı çektikleri belirtilmekle ...

*Halen adı geçen kasabanın halkı, câmi-i şerîfimin mimarın münasip gördüğü şekilde bina edilmesine ve genişletilmesine rıza göstermeyip inşa işlerini bilmedikleri halde...*⁸⁸

Benzeri atıflar Selimiye Camii'nin inşası döneminde II. Selim'e yapılmıştır:

*Silâhdar Cemâati halkından Mesihullah'a Padişahın Edirne'deki câmi-i şerîfi kurşun bahası için Selanik'in mukâta'âtından (gelirlerinden) Selanik Kadısı Mevlana Muhyiddin'in gönderdiği defter gereğince teslim edilen 207020 akçe.*⁸⁹

Yeniçeri Ağasına hüküm ki: Hassa mimarlarım başı Sinan mektup gönderip Edirne'de bina olunan câmi-i şerîfimde demircilik yapan acemi oğlanlarından

---

⁸⁷ BOA, TS.MA.e, Dosya No. 577, Gömlek No. 29; BOA, TS.MA.e, Dosya No. 659, Gömlek No. 35; Rıfki Melûl Meric, (1963). "Türk San'atı Tarihi Vesikaları (Mimarîye Âid Vesikalar)", *Türk San'atı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri I*, İstanbul: İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi Türk San'atı Tarihi Enstitüsü Yayınları, s. 745-763.

⁸⁸ BOA, A.DVNSMHH.d, No. 49, Hüküm No. 447, 133, H. 19 C 991, (M. 10.07.1583); BOA, A.DVNSMHH.d, No. 49, Hüküm No. 463, 142, H. 26 C 991, (M. 17.07.1583); Kâmil Su, (1940). *Mimar Sinan'ın Eserlerinden Muradiye Camii*, İstanbul: Resimli Ay Matbaası, s. 22-26; Necipoğlu, *Sinan Çağı*, s. 348-349.

⁸⁹ BOA, KK.d, No. 1767, 115, H. 16 B 977, (M. 25.12.1569).

*yedi nefer oğlanın pencere demirlerini işleyip tamama erdirdiklerinden dolayı kapıya çıkarılmalarını rica etmektedir...*⁹⁰

Ayrıca Meyve Kapanı'nın inşası sırasında bir takım maddi sıkıntıların yaşanması da yapının padişah himayesinde inşa edilmediğini ortaya koyuyor:

*... Dört bir taraftan keresteler gelmek üzeredir. Ancak akçeyle ciddi sıkıntımız vardır... Verecek bir akçe kalmamıştır. Emin kulunuzdan bin akçe, Sultan Selim Mütevellisi Mustafa Çelebi'den altı bin akçe, eski eminden kalan akçelerden kırk binden ziyade akçe, tekrar emin beyden kırk bin akçe ve kadı efendiden on beş bin akçe borç alınıp tamamı kerestelere verildi. Dört bir taraftan kireç, taş ve keresteler gelmek üzeredir. Eğer öyle olursa Mimar Hüseyin Çavuş'un ve diğer ehli vukufun söylediklerine göre on yük (1.000.000) akçe acilen gönderilmesi gerekir. Zira fakirlerin orak ve harmanları zamanı gelmektedir. Akçelerini hemen almazlarsa aşırı zarar görürler. Benim saadetli sultanım bu bina büyük binadır. On beş yirmi yük akçe ile olacak bina değildir...*⁹¹

Siyasi, askeri ve ekonomik anlamda üstünlüğü halen devam eden bir imparatorluğun yegâne yöneticisinin binasında bu derece düşük meblağlara ihtiyaç duyulması kabul edilemeyeceğine göre Meyve Kapanı ve vakıf yapıları padişaha hamledilemez. III. Murat'ın bu inşaatlardaki fonksiyonu, izin vermekten öteye geçmesi gerek. Netice itibarıyla Selimiye Külliyesi'nin kabaca 1584-1594 yılları arasında inşa

---

⁹⁰ BOA, A.DVNSMHH.d, No. 22, Hüküm No. 395, 206, H. 26 Ra 981, (M. 26.07.1573); Rauf Tuncay, (1969). "Edirne'de Selimiye Camii", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, S. 23, s. 8.

⁹¹ BOA, TS.MA.e, Dosya No. 577, Gömlek No. 29, 7a, H. 3 Ş 997?, (M. 17.06.1589).

edilen vakıf yapılarının masraflarının çeşitli vakıfların gelir fazlası akçelerinden karşılanması, belge ve defterlerin yazım dilinde padişahın bâniliğini işaret eden ifadelerin yer almaması ve paraların vakitlice ve yeterince gönderilmemesi Sultan III. Murat'ın bâni olarak kabul edilemeyeceğini göstermektedir.

3.2. Bâni II. Selim

Siyasi Yaşamı

Kanuni Sultan Süleyman'ın sekiz oğlunun olduğu, bunlardan üç tanesinin çocukken vefat ettiği ve geriye kalanlardan yaş sıralamasına göre Şehzade Mehmet, Şehzade Selim, Şehzade Beyazıt ve Şehzade Cihangir'in aynı anneden yani Haseki Hürrem Sultan'dan, en büyük oğlu şehzade Mustafa'nın ise Gülbahar Hatun'dan olduğu bilinmektedir.⁹² Bunlardan 30 Mayıs 1524 tarihinde doğan Şehzade Selim, 1542'de sancağa çıkıncaya kadar ağabeyi Şehzade Mehmet ve kardeşleri ile birlikte Topkapı Sarayı'nda eğitim görmüştü. Bu tarihte Selim Konya'ya sancak beyi olarak gönderilirken, Kanuni'nin gözde şehzadesi Mehmet 1533'te Saruhan Sancağına atanan Şehzade Mustafa'nın yerine tayin edilmiş, Şehzade Mustafa ise Amasya sancak beyliğine alınmıştı.⁹³ Şehzade Selim, Konya'ya gönderilmesinden yaklaşık bir yıl sonra 6 Kasım 1534'te ağabeyi Şehzade Mehmet'in aniden vefat etmesiyle Manisa'ya nakledildi.⁹⁴ Şehzade Mustafa'nın 6 Ekim 1553'te boğdurulması ve hemen akabinde zaten hasta olan Şehzade Cihangir'in vefatıyla Osmanlı tahtının varisleri olarak geriye

---

⁹² Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C. 2, s. 244.

⁹³ Feridun Emecen, (2012). "Selim II", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C. 36, s. 414-415.

⁹⁴ Danişmend, *a.g.e.*, s. 244.

Şehzade Selim ve kardeşi Şehzade Beyazıt kalmıştı. İkisi arasında başlayan mücadele anneleri Hürrem Sultan'ın vefatıyla daha da şiddetlenince 6 Eylül 1558'de Şehzade Selim Manisa'dan Konya'ya, Şehzade Beyazıt da Kütahya'dan Amasya'ya vali tayin edildi. Peçevi'nin ifadesiyle *can baş üstüne* diyerek emre itaat eden Şehzade Selim'in aksine Beyazıt, birtakım özürler beyan ederek Kütahya'da kalmayı istedi.⁹⁵ Bunun üzerine Sultan Süleyman her iki şehzadeye de nasihatçiler göndererek emrine karşı gelmemelerini hatırlattı. Yeterli gücü olmadığı için Amasya'ya gitmeyi kabul eden Şehzade Beyazıt bir taraftan Şehzade Selim'e ağır ifadelerle meydan okurken bir taraftan da savaş hazırlıkları yapıyordu. Sultan Süleyman, Şehzade Beyazıt'ın bu uygunsuz davranışları neticesinde Şehzade Selim'in tarafında yer almış, Sokullu Mehmet Paşa'nın nezaretindeki merkez ordu ile civar beylerbeyliklerine bağlı eyalet ordularını yardıma göndererek 30 Mayıs 1559'da Konya'da gerçekleşen savaşı Selim'in kazanmasını sağlamıştı. Yenilen Şehzade Beyazıt, oğulları ve askerlerini de alarak önce Amasya'ya kaçmış, oradan da Safevi şahı Tahmasb'a sığınmıştı. Şah Tahmasb'ın, 25 Eylül 1561'de ikna edilerek Şehzade Beyazıt ve oğullarının öldürülmesine izin vermesiyle Şehzade Selim Osmanlı tahtının tek varisi haline geldi.⁹⁶ O sıralarda kendisi Kütahya'ya, oğlu Murat ise Manisa'ya tayin edilen şehzade, tahta oturacağı günü bekliyordu. Nihayet babası Sultan Süleyman'ın Zigetvar Seferi sırasında hastalanıp vefat etmesiyle 30 Eylül 1566'da tahta cülus eyleyen Sultan Selim, 15 Aralık 1574'te vefat edinceye kadar sekiz yıl süreyle saltanatın sahibi oldu.⁹⁷

---

⁹⁵ Peçevi, *Peçevi Tarihi I*, s. 272.

⁹⁶ Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C. 2, s. 322.

⁹⁷ Danişmend, *a.g.e.*, s. 421.

Cülus bahşişini az bulan Yeniçerilerin çıkarttığı sorunlar eşliğinde tahta geçen Sultan II. Selim gerek zevk ve eğlence hayatına düşkünlüğünden kaynaklı mizacı gerekse veziriazamın asker üzerindeki gücü dolayısıyla devlet yönetimini büyük oranda Veziriazam Sokullu Mehmet Paşa'ya bıraktı. Onun döneminde gerçekleşen en önemli siyasi olaylar arasında Karadeniz'in kuzeyine düzenlenen Ejderhan Seferi ile Akdeniz'e yönelik deniz seferleri sayılabilir. Olası İran seferinde ordunun ihtiyaçlarının deniz yoluyla karşılanabilmesi ve Doğu Avrupa'da Altınordu Devleti'nin yerini alarak Kafkaslar ve Karadeniz yöresine doğru yayılmaya başlayan Moskova Çarlığı'nın Volga havzasından çıkartılması gibi amaçlarla Don ve Volga nehirlerinin birbirlerine en yakın olduğu bölgeden birleştirilmesini hedefleyen Ejderhan Seferi, havaların aşırı soğuması ve Safeviler ile Rusların anlaşması gibi bazı sebepler dolayısıyla başarıya ulaşamadı.⁹⁸

Akdeniz'e yönelik seferlere gelince; biri zafer diğeri bozgun olarak literatüre geçmiş iki deniz savaşı, sonuçları itibariyle oldukça önemlidir. Lala Mustafa Paşa önderliğindeki donanmanın 15 Mayıs 1570 tarihinde İstanbul'dan hareketiyle başlayan Kıbrıs Seferi, Girne'nin 9 Temmuz 1570, Lefkoşa'nın 9 Eylül 1570 ve son olarak Magosa'nın 1 Ağustos 1571'de ele geçirilmesiyle öteden beri gerek ticaret gerekse hac ibadeti dolayısıyla mal ve yolcu taşıyan gemilere saldıran korsanlardan kaynaklı güvenlik endişelerini sona erdirmişti. Kıbrıs adasının fethedilmesinin bir diğer önemli yanı da Osmanlıların askeri alanda elde ettiği son büyük başarı olmasıydı.⁹⁹ Bu önemli

---

⁹⁸ Halil İncılık, (2011). *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, (çev. Ruşen Sezer), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, s. 44; Faris Çerçi, (2000). *Gelibolulu Mustafa Âlî ve Kühü'l-Ahbâr'ında II. Selim, III. Murat ve III. Mehmet Devirleri*, C. II, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları, s. 6-7.

⁹⁹ İncılık, *a.g.e.*, s. 46.

zaferden hemen bir sene sonra Osmanlı donanmasının İnebahtı açıklarında Haçlı donanması tarafından yerle bir edilmesiyle o zamana kadar alt edilemeyeceği düşünülen Osmanlı imparatorluğuna karşı büyük bir zafer kazanılması, Avrupa’da büyük bir sevinçle karşılanmış ve Dünya tarihi açısından yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Her ne kadar Osmanlı donanması altı aylık bir süre zarfında yeniden inşa edilerek tekrar sefere çıkarılmış, bozgunun intikamı alınmış ve Venedik barışa zorlanarak savaş tazminatı ödemeye mecbur bırakılmışsa da bu bozgun, Osmanlı devleti açısından yükselmenin sona erdiği anlamına geliyordu.¹⁰⁰

Özel Yaşamı

II. Selim’in cariye ve hasekilerinden sadece Nurbanu Sultan’ın ismi bilinmektedir. Nurbanu Sultan’dan olan oğlu Sultan III. Murat’ın tahta çıktığı gece boğdurttuğu beş erkek kardeşinin validelerinin ismi ise belli değildir. Kızlarından Şah, İsmihan ve Fatma sultanların anneleri Nurbanu Sultan olduğu kesin olmakla beraber Gevherhan Sultan’ın annesinin ismi de bilinmemektedir. Çağatay Uluçay onun annesinin de Nurbanu Sultan olduğunu ifade eder.¹⁰¹ Bu sultan kızları Sokullu Mehmet Paşa, Zal Mahmut Paşa, Piyale Paşa ve Siyavuş Paşa gibi devlet yönetiminde söz sahibi vezirlerle evlendirilmişlerdi.

Yerli ve yabancı kaynaklarda Selim-i Sâni, Sarhoş Selim, Sarı Selim ya da Selim-i Halim gibi lakap ve unvanlarla tanıtılan Sultan II. Selim, şehzadeliğinde

---

¹⁰⁰ Kıbrıs seferi ve İnebahtı bozgununun ayrıntıları için bakınız: Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C. 2, 388-413.

¹⁰¹ M. Çağatay Uluçay, (2011). *Padişahların Kadınları ve Kızları*, İstanbul: Ötüken Yayınları, s. 70.

yaşadığı zevk ve eğlence hayatını saltanat yıllarının sonlarına kadar sürdürmüştü. Konya'daki şehzadeligi döneminde yanında divan kâtibi olarak bulunan Gelibolulu Mustafa Âlî, sultanın zevk ve eğlenceye düşkün bir seciyyeye sahip olduğunu, büyüğü şiirler söyleyen müsahipleriyle şarap ve saz eşliğinde bir araya geldiğini ve ara sıra sultanın da şiirler okuduğunu zikreder. Ayrıca güzel hikâye ve fıkra anlatabilen nedim ve musahipleri sayesinde meclislerinin neşe ve kahkahalara gark olduğundan ve bu zevk ü safa dolu hayatın hiçbir padişaha müyesser olmadığından bahseder (Resim 17). Daha da ileri giderek onu kadim İran kültürünün eğlence meclisleriyle ünlü sultanı Cemşid'le karşılaştırır.¹⁰² Sultanın musahipleri arasında dönemin önemli nakkaşlarından Nigari mahlaslı Haydar Reis ile musikişinas, şair, kemançeci ve *Saznâme* isimli eserin yazarı Turak Çelebi de bulunmaktadır.¹⁰³

---

¹⁰² Çerçi, *Gelibolulu Mustafa Âlî ve Kühü'l-Ahbâr'ında II. Selim, III. Murat ve III. Mehmet Devirleri*, s. 1-3.

¹⁰³ Halil İncik, (2011). *Has-Bağçede Ayş u Tarab Nedimler Şairler Mutribler*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, s. 55.

Resim 17: II. Selim'in meclisi, sağıdaki oturan Turak Bey (Nigari, 1561-62 Kütahya)¹⁰⁴

Âli ve Peçevi'nin anlatımlarına göre II. Selim orta boylu, yassı bağırlı, alnı açık, kaşları ince, gök ela gözlü, sarıya mail kumral sakallı, hafif peltek dilli, pehlivanların dahi çekemediği yayları çekeabilen güçlü pazılı, vücudunun belden aşağısı uzun, kısa

---

¹⁰⁴ Gülru Necipoğlu, (2000). "Bir Geçiş Dönemi: II. Selim Portreleri", *Padişahın Portresi Tesavir-i Âl-i Osman*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, s. 226-227; İncik, *Has-Bağçede Ayş u Tarab Nedimler Şairler Mutribler*, s. 57.

boyunlu ve heybetlidir.¹⁰⁵ Okçulukta oldukça hünerli olan sultanın aynı zamanda *Selîmî* mahlasıyla şiirler yazdığı ve bir divanının olduğu bilinmektedir.¹⁰⁶

II. Selim, şehzadeliği döneminde babasıyla beraber Korfu Adası (1537), Boğdan (1538), Budin (1541) ve Nahçıvan (1554) gibi birçok sefere katılmasına rağmen padişahlığında hiçbir sefere riayet etmemiştir. Saltanat süresince sadece kış mevsimlerini Edirne’de geçirmek maksadıyla payitahttan ayrılmıştır. Devletin idaresini büyük oranda damadı ve baş veziri Sokullu Mehmet Paşa’ya bırakarak eski hayatını yaşamaya devam etmiştir. Bununla beraber kritik durumlarda son sözü söyleyerek tahtın sahibinin kendisi olduğunu da hatırlatmıştır. Örneğin Kıbrıs’ın fethi, Veziriazam Sokullu Mehmet Paşa’nın yoğun itirazlarına rağmen padişahın iradesini ortaya koymasıyla gerçekleşmiştir. Yine İnebahtı bozgunuyla neredeyse yok olan donanmanın derhal yeniden inşa edilerek sefere çıkılmasını emretmiş ve söz konusu bozgunun zafere dönüşmesini sağlamıştır. II. Selim, içki ve eğlenceye düşkünlüğünün yanı sıra alimlere dost, sufi şeyhlere ve fakirlere koruyucu ve hak edenlere ihsanı bol olan adil bir sultan olarak anlatılır.¹⁰⁷ Bu durum şarabın olduğu kadar dini değerlerin de sultanın hayatında yer edindiğine işaret etmektedir. Âlî’nin aktardığı bir diyalog, Selim’in *her şeyin Allah’ın yedinde* olduğuna inanan mutmain bir imanının bulunduğuna işaret eder. Buna göre II. Selim, şehzadeliği döneminde düzenlediği işret meclislerinden birinde musahiplerinden Celal Bey’e insanlar arasında saltanat için kimin konuşulduğunu sorar.

---

¹⁰⁵ Çerçi, *Gelibolulu Mustafa Âlî ve Kühü’l-Ahbâr’ında II. Selim, III. Murat ve III. Mehmet Devirleri*, s. 4; Peçevi, *Peçevi Tarihi I*, s. 307.

¹⁰⁶ Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C. 2, s. 421.

¹⁰⁷ Peçevi, *a.g.e.*, s. 307.

Celal Bey de askerin Şehzade Mustafa'yı, anne babası ile vezirlerin Şehzade Beyazıt'ı istediklerini anlatınca Şehzade Selim, “De ki her şey Allah'tandır.” ayet-i kerimesi zımnında birkaç kelam ettikten sonra “Akibet Mustafa Han askerin akvâsı sensün ve Bayezid Han'ı anası ve babası taleb eylesün. Şah Selim-i gedâ mevlası rağbet itsün.” diyerek Allah'a dua eder. Bundan sonra da “Bugün ki safamızı görelim yarının ıssı vardır.” diyerek şarabını içer.¹⁰⁸ Aynı şekilde İnebahtı (Lepanto) Deniz Savaşı'nda bozgun haberini aldığı anda oldukça üzülen ve perişan olan sultan *yâ Fettâhu'l-kulûb, yâ Keşşâfû'l-kurûb, yâ Allâmû'l-guyûb, yâ Settârû'l-uyûb* esma-i hüsnâları ile dualar etmiş, musahibi Celal Bey'in tavsiyesiyle Nakibüleşraf Seyyid Muhterem Efendi'yi çağırarak, onun sohbeti ve duaları sayesinde *şifa-i sadr hasıl* olmuş, *bir miktar teselli* bulmuş ve ardından Nakibüleşrafın da tavsiyesiyle yeni bir donanma hazırlanmasına karar vermişti.¹⁰⁹ Sultan, ömrünün son demlerinde dine daha da bir sarılarak içkiyi ve eğlence hayatını terk etmişti. Tövbe ederek içkiyi tamamen bırakan II. Selim, bünyesi alışık olmadığı için hastalanmış, saray tabiplerinin az da olsa içmesi yönündeki ısrarlarına rağmen bu kararından vazgeçmemişti.¹¹⁰ Sonunda bir hamam ziyareti sırasında dengesini kaybedip düşmesiyle vücudu morarmış ve kısa süre içinde de vefat etmişti.¹¹¹

---

¹⁰⁸ Çerçi, *Gelibolulu Mustafa Âlî ve Künhü'l-Ahbâr'ında II. Selim, III. Murat ve III. Mehmet Devirleri*, s. 3-4.

¹⁰⁹ Selânikî Mustafa Efendi, (1999). *Tarih-i Selânikî I*, (haz. Mehmet İpşirli), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 88-90.

¹¹⁰ Selânikî, *a.g.e.*, s. 98.

¹¹¹ Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C. 2, s. 421.

Selimiye Dışındaki Bânîlikleri

Sultan II. Selim, sefere çıkmayan ilk padişah, zevk ü sefa düşkünü ve ayş u işretlere mübtela bir sultan olarak bilinmektedir. Bununla beraber döneminde imparatorluğa dahil edilen topraklar ile şehzadelik ve saltanat hayatı boyunca bânîliğini üstlendiği dini, ticari, sosyal ve eğitim fonksiyonlu yapılar onun pozitif kimliğini temsil etmektedir. II. Selim Manisa, Konya ve Kütahya’da sancak beyi olarak görev yaptığı şehzadelik dönemi ile sekiz yıllık saltanat hayatında birçok yapı inşa ettirmiş ve vakıflar kurmuştur.

Saruhan Sancak Beyi olarak 1534 ile 1558 yılları arasında Manisa’da bulunduğu sıralarda İzmir’de zaviye ve medrese, Tire’de dârulkurra ve Manisa Sard’da (Salihli) ise bir mektep yaptırmış ve bunların giderleri için vakıf kurmuştu.¹¹² Daha sonraları Tire’deki dârulkurra şeyhi Abdüllatif, Selimiye Camii dârulkurrasının eğitime hazır hale gelmesiyle altmış akçe maaşla buranın şeyhliğine atanmıştı.¹¹³ İzmir, Tire ve Manisa’daki yapılarının hiçbirini günümüze sağlam olarak gelememiştir.

Karaman Sancak Beyi olarak ikinci defa Konya’da bulunduğu yıllarda ise bugünkü Karapınar ilçesinde babasının onayı ile bir külliye inşa ettirmişti. Kardeşi Şehzade Beyazıt’la savaşımdan hemen sonra, babasından Ereğli ile Konya arasındaki harap bir köyde mescit, han ve hamam yaptırmasına izin vermesini ve buraya vergiden muaf 120 hanenin yerleştirilmesini istemişti.¹¹⁴ Konuyla ilgili gönderilen 14 Mayıs

---

¹¹² Necipoğlu, *Sinan Çağı*, s. 312; Fatih Müderrisoğlu, (2014). “Sultan II. Selim’in Banilik Faaliyetleri”, *Turkish Studies*, Vol. 9/10 Fall, s. 753.

¹¹³ BOA, A.DVNSMHH.d, No. 26, Hüküm No. 827, 285, H. 7 B 982, (23.10.1574).

¹¹⁴ BOA, A.DVNSMHH.d, No. 3, Hüküm No. 993, 338, H. 25 B 967, (M. 21.04.1560).

1560 tarihli ilk fermanlar külliye inşasının bu senenin yaz aylarında başladığını gösterir.¹¹⁵ Külliye'nin tamamlanma tarihi oldukça ihtilaflıdır. Küçükdağ, öne sürülen tarihlerin kritiğini yapmış ve Kanuni Sultan Süleyman'ın, 1563 yılı ekim ayı sonlarına tarihli Konya, Larende, Niğde, Ereğli ve Aksaray kadılarına hitaben gönderdiği bir fermana dayanarak külliye'nin 1563 sonbaharında bitirildiğini belirlemiştir.¹¹⁶ Söz konusu tespit cami üzerindeki H. 971 (1563-1564) tarihli kitabeyle de örtüşmektedir. Çifte minareli bir cami, tabhane, imaret, çifte kervansaray, Sıbyan Mektebi, hamam, çeşme ve otuz dokuz dükkânlı arastadan meydana gelen külliye'den günümüzde sadece cami, hamam ve çeşme ayakta'dır.¹¹⁷ İstanbul'u kutsal hac topraklarına bağlayan *Anadolu Sağ Yolu (Hac Yolu)* üzerinde yer alması sebebiyle aynı zamanda bir menzil külliyesi olan Karapınar Sultan Selim Külliyesi, tezkirelerde Mimar Sinan'ın eseri olarak geçmektedir.¹¹⁸ Sinan'a atfedilen bazı eserlerin özellikle de Erzurum, Kayseri,

---

¹¹⁵ Bu fermanlara göre inşa edilecek binanın eminliğine Niğde kadısı, mimarlığına da Halep'te bulunan Mimar Cemaleddin tayin edilmiş ve binada çalışmak üzere Karaman kadısından bennâ ve neccâr gönderilmesi istenmiştir. BOA, A.DVNSMHH.d, No. 3, Hüküm No. 1106, 364, H. 18 Ş 967, (M. 14.05.1560); BOA, A.DVNSMHH.d, No. 3, Hüküm No. 1107, 364, H. 18 Ş 967, (M. 14.05.1560); BOA, A.DVNSMHH.d, No. 3, Hüküm No. 1108, 365, H. 18 Ş 967, (M. 14.05.1560); Fatih Müderrisoğlu, (1993). 16. *Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda İnşa Edilen Menzil Külliye'leri*, C. I, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 472; Yusuf Küçükdağ, (1997). *Karapınar Sultan Selim Külliyesi*, Konya: Karapınar Belediyesi Kültür Yayınları, s. 10-11, 38-40; Necipoğlu, *Sinan Çağı*, s. 315.

¹¹⁶ Küçükdağ, *a.g.e.*, s. 31.

¹¹⁷ Barkan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir iskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler", s. 355-356; Müderrisoğlu, *a.g.t.*, s. 474-475.

¹¹⁸ Müderrisoğlu, "Sultan II. Selim'in Banilik Faaliyetleri", s. 754.

Manisa gibi uzak şehirlerde inşa edilenlerin, Mimar Sinan'ın direktifleri ve projeleriyle beraber oraya gönderilen hassa mimarları gözetiminde yapıldığı düşünülmektedir.¹¹⁹ Bir arşiv belgesi bu düşüncayı destekler nitelikte bilgiler içermektedir. Belgeye göre Mimar Mehmet adlı hassa mimarı Şehzade Selim'in Sultaniye'de inşa ettirdiği camiye başından sonuna kadar hizmet etmiş ve altı bin akçelik tımarı dokuz bin akçelik terakki ile on beş bin akçeye çıkarılmıştı.¹²⁰ Yukarıda zikredilen 14 Mayıs 1560 tarihli ferman gereği Halep'ten gönderilen Mimar Cemaleddin'in de külliye inşasında görev aldığı düşülürse, Mimar Sinan'ın önderliğindeki Hassa Mimarlar Ocağı tarafından hazırlanan plan ve projelerin, hassa mimarı Mehmet nezaretinde uygulandığı söylenebilir. Karapınar Sultan Selim Külliyesi, Kanuni Sultan Süleyman'ın saltanatı yıllarında onun onayı ve desteğiyle inşa edilmesi nedeniyle Selim'e olduğu kadar Sultan Süleyman'a da atfedilmiş, hatta Şehzade Selim'in imar ve iskân faaliyetleri vasıtasıyla *şenlendirilmeye* çalışılan bu *harap köy*, sultanın kurduğu yer anlamında *Sultaniye* olarak Sultan Süleyman'a nispet edilmiştir.

---

¹¹⁹ Semavi Eyice, (1965). “Sultaniye-Karapınar’a Dair”, *Tarih Dergisi*, C. 15, S. 20, s. 136-137; Kuran, *Mimar Sinan*, s. 157; Abdulkadir Dündar, (2001). “Karapınar Sultan Selim Camii'nin Mimarı Hakkında Yeni Bir Kayıt ve Bazı Mülahazalar”, *Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Açılışının 80. Yıldönümü Karapınar Sempozyumu*, (Karapınar 26-27 Ekim 2020), (ed. Yusuf Küçükdağ), Konya: Karapınar Belediyesi Yayınları, s. 170.

¹²⁰ “Şehzade hazretlerinin Sultaniye nam mahalde bina olunan cami-i şeriflerine hassa mimarlarından altı bin tımara mutasarrıf Mimar Mehmet câmi-i mezburun ibtidasından inhasına değin hizmet etmeğın yedi bin terakki ile tımarı on üç bin olmak buyruldu. Tekrar paye-i serire arz olundukda iki bin terakki dahi emr olub cümlesi dokuz bin terakki oldu. 3 R sene 971/ 20 Aralık 1563.” Dündar, a.g.m., s. 168.

Konya’da Mevlâna Asitanesi’nin batısında yer alan çifte minareli cami için de bunun tersi bir durum geçerlidir. Günümüzde Sultan Selim ya da Selimiye Camii olarak bilinen eserin inşa kitabesi olmadığı için camiyi II. Selim’in mi yoksa babasının mı yaptırdığı oldukça tartışmalı hale gelmiştir. Bu karışıklık arşiv kayıtlarına da yansımıştır.¹²¹ İbrahim Hakkı Konyalı, vakfiyeler üzerinden yürüttüğü araştırmayla bâninin Sultan Süleyman olduğunu ortaya çıkarmıştır.¹²² Şehzadelerin kavgasında kazanan tarafta yer alan Sultan Süleyman’ın, bu eserini bir *zafer anıtı* olarak inşa ettirdiğini düşünen Necipoğlu, böyle bir karışıklığın sebebini, caminin o sıralarda Konya’da ikamet eden Şehzade Selim’in nezaretinde yapılmasına bağlar.¹²³ Aynı yıllarda Sultan Selim de caminin kuzeyine tabhane, mutfak, kiler, buğday anbarı, odunluk, fırın ve ahırdan oluşan bir imaret yaptırmış ve gelir sağlaması için vakıf kurmuştu.¹²⁴ Ancak Selim’in vefatından birkaç sene sonra imaret harap hale gelmiş,

---

¹²¹ Camiyi Sultan Selim’e atfeden örnek belgeler: BOA, *Maliyeden Müdevver Defterler* (MAD.d), No. 12727, H. 29 Z 1024, (M. 19.01.1616); BOA, *Cevdet, Belediye* (C.BLD), Dosya No. 10, Gömlek No. 461, H. 17 S 1174, (M. 28.09.1760); BOA, *Cevdet, Evkâf* (C.EV), Dosya No. 515, Gömlek No. 26014, H. 29 B 1208, (M. 02.03.1794). Sultan Süleyman’a atfeden örnek belgeler: BOA, *İbnülemin, Ensab* (İE.ENB), Dosya No. 4, Gömlek No. 413, H. 16 C 1103, (M. 05.03.1692; BOA, C.BLD, Dosya No. 19, Gömlek No. 928, H. 7 Z 1127, (M. 04.12.1715).

¹²² Konyalı, *Abideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi*, s. 534-535.

¹²³ Necipoğlu, *Sinan Çağı*, s. 82.

¹²⁴ Konyalı, *a.g.e.*, s. 969-979; Mahmut Akok, (1973). “Konya’da Üç Tarihî ve Mimari Eser (Altunapa Kervansarayı, Hasbey Darülhuffazı ve II. Selim İmaretı)”, *Türk Arkeoloji Dergisi*, S. XX-I, s. 9-36; Yusuf Küçükdağ, (2012). “Sultan Selim Camii ve Külliyesi”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C. 37, s. 516.

bunu haber alan Sultan III. Murat, Konya kadısına hitaben yazdığı 17 Aralık 1579 tarihli fermanla vakfın gelirlerinin zayıf olup olmadığını araştırıp bildirmesini istemişti.¹²⁵ Gelirlerin yetersiz olduğu bildirilince de 8 Aralık 1580 tarihinde vakfa gelir getirecek başka mezzaraları ilhak ederek imaretin devamını sağlamıştı.¹²⁶

Yayımlanmamış bir grup arşiv belgesi, Sultan II. Selim'in Mevlâna Türbesi yakınlarına bir de şadırvan ile çeşme yaptırdığını ve bunlar için ayrı bir vakıf kurduğunu gösterir.¹²⁷ Mesela bunlardan 18. yüzyılın başına tarihli olan bir muhasebe icmâli, vakfın kurucusu, mütevellisi ve ne tür giderleri olduğunu hakkında bilgi verir:

Konya'da bulunan merhum Sultan Selim Han -Kabri nurlansın- hazretlerinin şâdürrevânı evkâfına halen mütevellî olan Derviş el-Hacı Halil kullarının bin yüz on senesi mart başından yüz on bir senesi şubatı sonuna gelinceye kadar görülen iki yıllık ve yirmi günlük muhasebesinin îrâdı ve mesârıfıdır ki zikrolunur. İki sene ve yirmi günde vakfın köylerinden tahsil olunan rüsumattan ve öşr-i gılâl bahasından ve geçen sene kalanlardan ceman 56.376 makhûzu olup, bunun 24.420 akçesi vakıf hizmetlilerinin tamamen ikişer yıllık ve yirmişer günlük vazifeleri için eda olunup ve 31.956 akçesi şâdürrevân ve vakıf çeşmesinin su yollarının top çekmesi ve su yollarının temizliği ve şâdürrevâna alınan lüle ve su yollarının bazı yerlerinin onarımı için alınan saman, resen, bel

---

¹²⁵ BOA, A.DVNSMHH.d, No. 39, Hüküm No. 126, 53, H. 27 L 987, (M. 17.12.1579).

¹²⁶ BOA, TK.GM.d, 2169, H. 1 Za 988, (M. 08.12.1580).

¹²⁷ Bkz: BOA, EV.HMH.d, No. 592, H. 30 Ca 1102, (M. 01.03.1691); BOA, TS.MA.d, No. 7527, H. 1 Ra 1093, (M. 10.03.1682).

*ve kürek bahalarına ve sair lazım ve mühim olan levâzımata harç ve sarf olunmağın, böylece îrâd ve mesârıfın başa baş geldiği arz ve i'lam olunur.*¹²⁸

Netice itibariyle denilebilir ki Mevlana Asitanesi'nin batısında yer alan caminin inşasına hem Şehzade Selim'in nezaret etmesi belki de onun saltanatı yıllarında tamamlanması hem de burada vakıflarının olması zaman içinde bu eserin Sultan Selim yada Selimiye Camii olarak şöhret bulmasına sebep olmuştur.

II. Selim'in bânilik faaliyetleri saltanat yıllarında da devam etmiştir. Öncelikle, yapımına babası zamanında başlanan Büyük Çekmece Köprüsü'nün tamamlanmasını sağlamıştır.¹²⁹ Ayrıca Şam Süleymaniye Külliyesi'nin medrese ve arasta binalarının da II. Selim tarafından inşa edildiği belirtilmektedir.¹³⁰ Diğer taraftan saltanatının ilk yıllarında, babası ile kardeşi Şehzade Mustafa'nın türbelerini inşa ettirmiştir.¹³¹ Süleymaniye Camii'nin güneyinde mihrap eksenine konumlandırılmış olan babasının türbesi, sekizgen planlı olup çift cidarlı bir kubbe ile örtülüdür. İçeriden ve dışarıdan mermer sütunların taşıdığı kemerli revaklarla çevrili yapı, bu yönüyle Mimar Sinan'ın

---

¹²⁸ BOA, TS.MA.e, Dosya No. 48, Gömlek No. 21, H. 29 Z 1111, (M. 17.06.1700).

¹²⁹ Selânikî, *Tarih-i Selânikî I*, s. 96; Cevdet Çulpan, (2002). *Türk Taş Köprüleri Orta Çağdan Osmanlı Devri Sonuna Kadar*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 142-147.

¹³⁰ Aptullah Kuran, (1988). "Mimar Sinan'ın Külliyesi", *Mimarbaşı Koca Sinan yaşadığı Çağ ve Eserleri I*, (ed. Sadi Bayram), İstanbul: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, s. 168; Müderrisoğlu, "Sultan II. Selim'in Banilik Faaliyetleri", s. 755.

¹³¹ Müderrisoğlu, a.g.m., s. 756.

özgün projelerinden biridir.¹³² Selim'in bâniliğini üstlendiği diğer bir türbe ise boğdurularak idam edilen kardeşi Şehzade Mustafa'ya aittir. Bursa kadısı ve hassa harç eminine gönderdiği fermanda (M. 4 Ekim 1568) “Bursa’da asude olan Mustafa merhumun üzerinde türbe bina olunmasın” emrederek gereken kerestenin hazırlanmasını ve yapılacak kubbenin “ziyade büyük ve küçük olmayub itidal üzere” olmasını istemişti.¹³³ Başka bir fermanın türbe mimarının, Kanuni Sultan Süleyman'ın Türbesi'nin inşasında ustalığını kanıtlayarak Mimarbaşı Sinan'ın gözüne girmeyi başarabilen hassa mimarı Mehmet Çavuş olduğu anlaşıyor.¹³⁴ 1573 yılında tamamlanan sekizgen planlı türbe, Muradiye türbelerine uyumlu olarak taş-tuğla

---

¹³² Kuban, *Osmanlı Mimarisi*, s. 292-293; Necipoğlu, *Sinan Çağı*, s. 295. Ayrıntılı bilgi için bakınız: Uğur Tanyeli, (1991). “Kanuni ve II. Selim Türbeleri Üzerine Bir Değerlendirme”, *Taş Vakfı Yıllığı I*, İstanbul: Türkiye Anıt Çevre Turizm Değerlerini Koruma Vakfı, s. 83-96; Hakkı Önkol, (2017). *Osmanlı Hanedan Türbeleri*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını, s. 257-270.

¹³³ BOA, A.DVNSMHH.d, No. 7, Hüküm No. 2220, 809, H. 12 R 976, (M. 04.10.1568); H. Osman Yıldırım ve diğerleri (yay. haz.), (1999). *7 Numaralı Mühimme*, C. III, Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, s. 127.

¹³⁴ BOA, A.DVNSMHH.d, No. 12, Hüküm No. 709, 350, H. 3 S 979, (M. 27.06.1571); H. Osman Yıldırım ve diğerleri (yay. haz.), (1996). *12 Numaralı Mühimme Defteri*, C. I, Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, s. 455; Abdulkadir Dünder, “16. Yüzyılda Suriye, Mısır ve Suudi Arabistan'daki İmar ve İnşa Faaliyetlerine Katkıda Bulunan Bazı Osmanlı Mimarları”, *Ortadoğu'da Osmanlı Dönemi Kültür İzleri Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri*, C. 1, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları. s. 221.

almaşık örgüyle inşa edilmiş ve içi zeminden itibaren 3 m yüksekliğe kadar çini ile kaplanmıştır.¹³⁵

Sultanın Edirne'deki selatin camisi hariç tutulacak olursa geriye kalan imar faaliyetleri tamir ve onarım şeklindedir. Bunların başında Ayasofya ve çevresinde yapılan düzenlemeler gelir. Vakıf mimarı Ahmet tarafından yapılan şikayetler neticesinde tamire ihtiyacı olduğu anlaşılan Ayasofya, camiye dönüştürülmesinden sonraki büyük çaplı ilk onarımını bu dönemde geçirmiştir.¹³⁶ 1572-1575 yılları arasında gerçekleşen bu onarım sırasında camiye bitişik ev ve odalar yıkılarak etrafı açılmış, ana kubbe payandalarla desteklenmiş, mevcut minarelere iki tane daha eklenerek dörde tamamlanmış, caminin iç ve dış kısımlarında gerekli tamirler yapılmış ve çevre duvarı ile çevrilmişti. Selânikî, onarım öncesi yapılan teftişe vezirleriyle beraber padişahın da katıldığını, burada Mimar Sinan'dan gereken yerlere muhkem payandalar inşa etmesini ve etrafını genişletmesini istediğini ve “Muradum cami-i şerifi ihya eyleyüb eser-i has edünmekdür.” dediğini kaydeder.¹³⁷ Mustafa Âlî ise II. Selim'in Ayasofya avlusunda kendisine *medfen olacak mahall-i latif* seçerek *iki medrese-i celile-i Selimiyye* inşa edilmesini emrettiğini ancak ömrü vefa etmediği için yapılamadığını aktarır.¹³⁸ Bütün bu inşa ve onarımlar vasıtasıyla Sultan II. Selim, adeta başkent İstanbul'da da

---

¹³⁵ Önkâl, *Osmanlı Hanedan Türbeleri*, s. 285-293.

¹³⁶ Gülru Necipoğlu, (1992). “The Life of an Imperial Monument: Hagia Sophia after Byzantium”, *Hagia Sophia: From the Age of Justinian to the Present*, (ed. Robert Mark and Ahmet Ş. Çakmak), Cambridge: Cambridge University Press, s. 205,

¹³⁷ Selânikî, *Tarih-i Selânikî I*, s. 96.

¹³⁸ Çerçi, *Gelibolulu Mustafa Âlî ve Kühnü'l-Ahbâr'ında II. Selim, III. Murat ve III. Mehmet Devirleri*, s. 86.

kendisiyle özdeşleşecek bir eserin varlık bulmasını dilemişti.¹³⁹ Sultanın seçtiği mahalde henüz hayattayken temelleri atılan türbesi, H. 984'te (M. 1576/7) oğlu III. Murat zamanında tamamlandı. Mimar Sinan, kare planlı zemin üzerinde beden duvarlarının köşelerini sekizgen oluşturacak şekilde pahlayarak yükselttiği yapıyı, Kanuni'nin türbesinde olduğu gibi çevre koridorlu ve çift çeperli olarak tasarlamıştı.¹⁴⁰

II. Selim dönemindeki diğer önemli onarım projeleri ise kutsal topraklarda gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda Arafat su yolları onarılmış, Mescid-i Haram'ın siyah taş kaplı zemini beyaz mermerle yenilenmiş ve avluyu çevreleyen harap haldeki yapıların yerine kubbeli revaklar yapılmış ki bu oldukça masraflı iş ancak III. Murat döneminde (1577) tamamlanmıştı.¹⁴¹ Fetihle beraber minber, mihrap ve minare eklenerek camiye çevrilen Lefkoşa ve Magosa'daki iki büyük gotik kilise de II. Selim'in imar faaliyetleri arasında zikredilmektedir.¹⁴²

---

¹³⁹ Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi ve arşiv belgeleri için bakınız: Ahmet Refik, (1935). *On Altıncı Asırda İstanbul Hayatı (1553-1591)*, İstanbul: Devlet Basımevi, s. 21-24; Necipoğlu, "The Life of an Imperial Monument: Hagia Sophia after Byzantium", s. 195-225.

¹⁴⁰ Uğur Tanyeli, "Kanuni ve II. Selim Türbeleri Üzerine Bir Değerlendirme", s. 83-96; Önkol, *Osmanlı Hanedan Türbeleri*, s. 271-281.

¹⁴¹ Dündar, "16. Yüzyılda Suriye, Mısır ve Suudi Arabistan'daki İmar ve İnşa Faaliyetlerine Katkıda Bulunan Bazı Osmanlı Mimarları", s. 219-221; Necipoğlu, *Sinan Çağı*, s. 227-229; Müderrisoğlu, "Sultan II. Selim'in Banilik Faaliyetleri", s. 758.

¹⁴² Necipoğlu, *a.g.e.*, s. 161.

4. ARŞİV BELGELERİ IŞIĞINDA SELİMİYE KÜLLİYESİ’NİN İNŞASI

4.1. Yapım Süreci

16. yüzyıla kadar Anadolu Türk İslam mimarisinin yapı organizasyonu hakkındaki bilgiler oldukça sınırlıdır. Sanatçı ve yapı kitabelerinde geçen *bina nazırı*, *mütevelli*, *mimar*, *bennâ*, *neccâr*, *tersîm*, *ketebe* gibi ifadeler ile İbni Bibi, Yazıcızâde Ali ve Ahmet Eflâki’nin inşaatla ilgili anlatımları, Anadolu Selçuklu devrinde yapıların bir sistem çerçevesinde inşa edildiğini ortaya koyuyor.¹⁴³ Erken Osmanlı ve beylikler döneminde de inşaatların yürütülmesinde benzeri bir sistemin uygulandığı söylenebilir. Ancak bunu ortaya koyacak kaynaklardan yoksunuz. 16. yüzyıla gelindiğinde, inşa işlerinin Hassa Mimarlar Ocağı’nın sorumluluğunda gerçekleştirildiği görülüyor.¹⁴⁴

---

¹⁴³ Zafer Bayburtluoğlu, (1993). *Anadolu’da Selçuklu Dönemi Yapı Sanatçıları*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları, s. IX-XIV; Parla, “Alâeddin Keykubad Dönemi Işığında Anadolu Selçuklu Devleti’nde Yapı Organizasyonu”, 251-285. Ayrıca bakınız: Zeki Sönmez, (1989). *Başlangıçtan 16. Yüzyıla Kadar Anadolu Türk-İslâm Mimarisinde Sanatçılar*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi; Sevey Okay Atılğan, (1999). “Ortaçağ Anadolu Türk-İslâm Mimarisinde Sanatçılar”, *Erdem*, C. 12, S. 34, s. 151-182; Zeki Sönmez, (2006). “Yapı Faaliyetlerinin Organizasyonu: İşveren, Mimar ve Sanatçılar”, *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı 2*, (ed. Ali Uzun Peker-Kenan Bilici), Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, s. 127-135.

¹⁴⁴ Hassa Mimarlar Ocağı hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: Şerafettin Turan, (1964). “Osmanlı Teşkilâtında Hassa Mimarları”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 1, S. 1, s. 157-202; Zeki Sönmez, (1999). “Osmanlı Mimarisinin Gelişiminde Hassa Mimarlar Ocağı’nın Yeri, Örgütlenme Biçimi ve Faaliyetleri”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, C. 10, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, s. 184-189; Abdulkadir Dündar, (2000). *Arşivlerdeki Plân ve Çizimler Işığında Osmanlı İmar Sistemi (XVIII. ve XIX. Yüzyıl)*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, s. 7-17; Necipoğlu, *Sinan Çağı*, s. 207-240.

Mevcut bilgi ve belgelerden 16. yüzyıl Osmanlı mimarlığında anıtsal yapı inşasının birçok aşamadan oluştuğu anlaşıyor: Mesaha (ölçüm), plan ve projelerin hazırlanması, idari sorumluların belirlenmesi, istimlak, zeminin tesviyesi ve temel kazılması, malzeme ve işgücü temini gibi.¹⁴⁵ Ayrıca sultanın haricinde -hanedan üyeleri de dahil- bir kimse özellikle de İstanbul’da bir yapı inşa ettirmek istiyorsa Divân-ı Hümâyûn veya Padişah’tan izin ve onay almak zorundaydı.¹⁴⁶

Sultanların bir yapı inşa ettirmeye karar vermeleri, hazırlıkların başlaması için yeterliydi. Bu yönde karar alan bir sultan, Kanuni Sultan Süleyman’ın yaptığı gibi mimarbaşını çağırıyor ve ondan arzusuna uygun bir yapı inşa etmesini istiyordu.¹⁴⁷ Mimarbaşı da ekibiyle birlikte bâninin istekleri doğrultusunda ön çalışmalara başlıyordu. İlk aşamada inşaatın gerçekleştirileceği alan inceleniyor ve arsanın *mesaha* adı verilen topografik durum krokisi çiziliyordu.¹⁴⁸ Genellikle mimarlarca yapılan

---

¹⁴⁵ Ayrıntılı bilgi için bakınız: Gülsün Tanyeli-Uğur Tanyeli, “16. Yüzyıl Osmanlı Mimarlık Teknolojisi”, *Türk Kültüründe Sanat ve Mimari: Klasik Dönem Sanatı ve Mimarlığı üzerine Denemeler*, (ed. Mehmet Saçlıoğlu-Gülsün Tanyeli), İstanbul: 21. Yüzyıl Eğitim ve Kültür Vakfı Yayını, s. 125-156; Abdulkadir Dündar, (2000). “Osmanlı Mimarîsinde Yapıların İnşa Süreci üzerine Bir Araştırma”, *KÖK Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi Osmanlı Özel Sayısı*, s.155-184; Gülsün Tanyeli, (2017). “Hiçbir Üstâd Böyle Kâr Etmemiştir” *Osmanlı İnşaat Teknolojisi Tarihi*, İstanbul: Akın Nalça Kitapları.

¹⁴⁶ Dündar, a.g.m., s. 161-165.

¹⁴⁷ Sâî Mustafa Çelebi, (2003). *Yapılar Kitabı: Tezkiretü’l-Bünyan ve Tezkiretü’l-Ebniye (Mimar Sinan’ın Anıları)*, (haz. Hayati Develi), İstanbul: K Kitaplığı, s. 60.

¹⁴⁸ Gülsün Tanyeli-Uğur Tanyeli, a.g.m., s. 126; Gülsün Tanyeli, a.g.e., s. 20-21.

mesaha, bazen de *mühendis* denilen teknik elemanlar tarafından gerçekleştiriliyordu.¹⁴⁹

Bu işlemin ardından mimarbaşı veya onun liderliğindeki hassa mimarları, yapının plan ve projesini (*resm*) hazırlıyordu.¹⁵⁰

Bu arada inşaatın teknik ve idari elemanları olan mimarlar ile bina emini ve onun emri altında çalışacak kâtip ve mutemetlerin ataması yapılıyordu.¹⁵¹ Masraflar için ilk akçelerin bina eminine teslim edilmesinin ardından öncelikli olarak temel hafriyatında kullanılacak malzemeler temin ediliyor, istimlâki gereken mülkler satın alınıyordu. Hafriyat işlerinde çalışacak lağımcı ve amele gruplarının hazır edilmesiyle birlikte proje doğrultusunda inşaat alanının tesviyesi yapılarak temel çukuru

---

¹⁴⁹ Cengiz Orhonlu, (1984). *Osmanlı İmparatorluğunda Şehircilik ve Ulaşım Üzerine Araştırmalar*, (der. Salih Özbaran), İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları, s. 13-14; Gülsün Tanyeli-Uğur Tanyeli, “16. Yüzyıl Osmanlı Mimarlık Teknolojisi”, s. 126; Gülsün Tanyeli, *Hiçbir Üstâd Böyle Kâr Etmemiştir*, s. 21. Ayrıca yayınlarda bir inşaat yevmiye defterine dayandırılarak mesaha işleminin bazen de *mesehacı* (topograf) denilen teknik eleman tarafından yapıldığı belirtilmiştir. Gülsün Tanyeli-Uğur Tanyeli, a.g.m., s. 126; Gülsün Tanyeli, a.g.e., s. 21. Ancak ilgili defterde *mesahacı* kelimesi geçmemektedir. Buradaki hata, defterdeki *meşşâgan* kelimesinin özet bölümüne yanlışlıkla *mesahacı* olarak kaydedilmesinden kaynaklanmış olmalıdır. BOA, TS.MA.d, No. 1797, 1a, H. 11 Ş 976, (M. 29.01.1569).

¹⁵⁰ Planlar için bakınız: Behçet Ünsal, (1963). “Topkapı Sarayı Arşivinde Bulunan Mimarî Plânlar Üzerine”, *Türk San‘atı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri I*, İstanbul: İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi Türk San‘atı Tarihi Enstitüsü Yayınları, s. 168-197; Gülru Necipoğlu-Kafadar, (1986). “Plans and Models in 15th- and 16th-Century Ottoman Architectural Practice”, *Journal of the Society of Architectural Historians*, Vol. 45, No. 3, p. 224-243; Dündar, *Arşivlerdeki Plân ve Çizimler Işığında Osmanlı İmar Sistemi*, s. 96-239.

¹⁵¹ Dündar, “Osmanlı Mimarîsinde Yapıların İnşa Süreci üzerine Bir Araştırma”, s. 171.

kazılıyordu. Bu süreçte taş, mermer, kereste, tuğla, horasan, kireç, demir kurşun gibi inşaat malzemelerinin temini de sağlanıyordu. Başta bennâ ve neccârlar olmak üzere inşaatı gerçekleştirecek usta ve işçi grupları temel atma merasimi öncesinde yakın veya uzak bölgelerden mutemetler aracılığıyla getirtiliyordu.¹⁵² Süleymaniye örneği, söz konusu usta ve işçilerin yalnızca serbest çalışan usta gruplarından oluşmadığını; bunlarla birlikte devletten maaş alan ustaların, askeri teşkilat mensuplarının ve esirlerin de inşa faaliyetlerinde aktif olarak çalıştığını göstermektedir.¹⁵³ İnşaat boyunca devam edecek olan malzeme temini, öncelikli olarak piyasadan satın alınma yoluyla gerçekleştiriliyor, gerektiğinde de özel üretim yaptırılıyordu.¹⁵⁴ Uğurlu gün ve saatte temel atma merasimi düzenleniyor ve yapının inşasına başlanıyordu.

Edirne Selimiye Külliyesi mevcut haliyle cami, medreseler, muvakkithane, türbe, sarnıç, mektep, arasta, çifte hamam ve günümüze kısmen ulaşmış Taş Odalar'dan oluşmaktadır. Bir de belge ve tarihi kaynaklar ile varlığı tespit edilebilen Meyve Kapanı, Nahıl Hanı, Kaşıkçı Hanı, Küçük Arasta, sebil, su terazisi ve vakıf evleri bulunmaktaydı. Günümüze ulaşan ve ulaşmayan tüm bu yapılar farklı dönemlerde inşa edilmiştir. Bugün mevcut olmayan yapılar ile avlunun batı duvarına set oluşturan dükkânların karşısına inşa edilerek arasta oluşmasını sağlayan dükkânlar sonraki bir

---

¹⁵² Ömer Lütfi Barkan, (1972). *Süleymaniye Camii ve İmareti İnşası*, C. I, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, s. 95-96.

¹⁵³ Barkan, *a.g.e.*, s. 93-137.

¹⁵⁴ Örneğin Süleymaniye Külliyesi'nin inşasında kullanılan küfeki taşları hem satın alınarak hem de doğrudan ocaktan çıkartılarak temin edilmiştir. Yine tuğlalar hem piyasadan alınmış hem de kiralık fırınlarda özel olarak üretilmiştir. Barkan, *a.g.e.*, s. 16-17, 29, 351, 381-384.

dönemde külliyyeye eklenmiştir. Tespit edilebilen arşiv kayıtlarından hareketle tüm bu yapıların inşa süreci iki ayrı dönemde ele alındı. Bu çerçevede cami ile aynı dönemde inşa edilen medreseler, mektep ve dükkânlar ilk dönem yapıları; arasta ile Meyve Kapanı, Zâhir Toplu Dede Türbesi ve diğer vakıf binaları ikinci dönem yapıları olarak değerlendirildi.

4.1.1. İlk Dönem Yapıları: Cami, Mektep, Medreseler ve Dükkânlar

İnşaat Alanının Belirlenmesi

Selimiye Külliyesi Sultan II. Selim'in talebiyle Edirne'de inşa edilmiştir. Selimiye'nin İstanbul yerine Edirne'ye inşa edilişi her dönemde sorgulanan bir husus olmuştur. Hatıraların henüz canlılığını koruduğu 17. yüzyılın ortalarında Evliya Çelebi, bunun sebebini II. Selim'in gördüğü bir rüya ile açıklar:

“Bu Selim Han Camii niçin İstanbul şehrinde yapılmadı” denirse bir gece II. Selim İstanbul'da Üsküdar tarafında Fenerbahçesi adlı yerde uykuya dalmış iken bizzat Hazret-i Peygamber'i rüyasında görür. O Varlıkların Övüncü,

“Ey Selim, Allah ile ahd ü misak etmiş idin ki ‘Eğer Kıbrıs Adası fatihi olursam, gaza malından bir cami yaptırayım’ demiş idin. Cenâb-ı bârî sana Kıbrıs Adası'nın 770 mil arzında 170 parça kale bağışladı. Niçin ahde vefa edip ömrüyük kalanını hayrat ve hasenat yolunda geçirmezsün. Tez Kıbrıs'da Magosa Kalesi'nde alınan ganimet mallarını vezirin Kara Mustafa Paşa'dan isteyip

benim himayemde olan Sedd-i İslâm Edirne’nde bir cami inşa edip sancağım dibine gel!”¹⁵⁵

Dâyezâde Mustafa Efendi ise 18. yüzyılın ortalarında tamamladığı *Risâle-i Selîmiyye* adlı eserinde dönemin devlet erkanının bu konudaki bakış açısını şöyle anlatır:

Bir rivayete göre de Sultan Mustafa’nın ululuk ve parlaklığıyla Edirne’yi şerefleştirdiği esnada o sırada reis olan Rami Paşa bir gün Sadrazam Amcazâde Hüseyin Paşa hazretlerinin kutlu meclisinde bulunma şerefine erişmiş; o sırada devlet ileri gelenlerinden bazı saygıdeğer kişiler de o yüce mecliste bulunuyormuş. “Söz sözü açar.” dendiği üzere Sultan Selim Camii’nin güzelliği, değeri ve diğer özellikleri ortaya getirilmiş ve “Allah için kusursuz yapılmıştır, sağlam ve dayanıklı yüce bir ibadethane, yeryüzünde benzeri bulunmayan paha biçilmez bir camidir.” diye değerine münasip övgüler sıralanmış. Bunun üzerine Vezir-i azam Hüseyin Paşa da mecliste hazır olanlara: “Bu camide hiç mi kusur yoktur?” diye sorar. Önce Defterdar Efendi: “Sultan Ahmet Cami-i şerifi gibi 6 tane minaresi olsaydı çok alımlı ve gönül çekici olurdu. Kusuru budur.” deyince sadrazam hazretleri bu sözü beğenmez. Çavuşbaşı hazretleri de söze gelip: “Tek kusuru müezzin mahfilini ortaya koymuş olmasıdır.” dediğinde sadrazam hazretleri bu ayıplamayı da hoş karşılamaz. Daha sonra Başbâki kulu Ağa hazretleri de itiraz yollu söz alıp: “Bu cami-i şerifin kible tarafında da avlu ve haremi olması gerekirdi, galiba kusuru

---

¹⁵⁵ Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, (haz.), (2006). *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, C. 3, K. 2, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, s. 569.

budur.” deyince bu yorumu da makbul bulmaz. Sıra Rami Paşa hazretlerine gelince önceki saygıdeğer zatların konuşmalarından ve vezir-i azam hazretlerinin her birinin yorumunu beğenmeyişinden bir incelik sezer ve sadrazam hazretlerinin mayası İstanbul toprağı olduğundan bu mensubiyetine göre beklenmedik bir nükte istediğini hisseder. Nihayet söz alıp der ki: “Sultanım, ben kulun bu cami-i şerifte bir kusur buldum.” “Nedir?” diye sorulunca cevaben: “Bu caminin tek kusuru şu ki; böyle bir cami devletin başkenti ve Osmanlı Devleti’nin merkezi olan İstanbul’da yapılacağına, padişahın gözlerinden uzakta, saltanat merkezi olmayan Edirne’de yapılmış” diyerek sözünü tamamlar. Sadrazam bu yorumu beğeni üzerine beğeni ile karşılayıp kendilerine çok iltifat eyler.¹⁵⁶

Aynı kaynakta geçen diğer bir pasaj ise Evliya Çelebi’nin anlatısını tekrar ederek cami yerinin Hz. Peygamber tarafından belirlendiğini bildirir: “Meğer bu sırada merhum Sultan Selim bir gece istihare yapmış ve rüyasında kâinatın övücü olan Hz. Peygamber’i -selamların en güzeli ona olsun- görmüş ve Hz. Peygamber, caminin Edirne şehrinde bulunan Eski Saray baltacılarının olduğu yere yapılmasını emir ve işaret buyurmuş.”¹⁵⁷ II. Selim’in Edirne’deki camisinin Hz. Peygamber’in emri neticesinde inşa edildiğini vurgulayan bu tür anlatılar Selimiye’ye ayrı bir kutsallık kazandırmaktadır.

---

¹⁵⁶ Cihan Okuyucu, (haz.), (2019). *Dâyezâde Mustafa: Selimiyye (İnceleme-Çevirimetin-Sadeleştirme)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 83-84.

¹⁵⁷ Okuyucu, a.g.e., s. 82.

Sâî Mustafa Çelebi, Mimar Sinan'ın ağzından Selimiye Camii'nin inşa hikayesini şu sözlerle anlatmaya başlar: "Sa'âdetle çünkü taht-ı devlette karar eylediler, şehir-i Edirne'ye kemâl mertebede nazarı ve şefkatleri olmağın bir câmi' binâsına emr-i hümayûnları oldu ki rüzgârda misâl olmaya. Bu fakir dahi bir resm-i câmi'-i 'âlî eyledim ki Edirne içinde manzûr-ı halk-ı 'âlem olmağa lâyıktır."¹⁵⁸ Mimar Sinan'a göre, caminin Edirne'de inşa edilişi sultanın şehre olan sevgi ve şefkatinin bir sonucudur. Tarihi kaynaklar, II. Selim'in, şehzadelüğinden itibaren Edirne ile ilişkili olduğunu gösteriyor. Kanuni, 1548'deki İran Seferi'ne giderken Şehzade Selim'i Rumeli'nin muhafazası için Edirne'ye göndermişti.¹⁵⁹ Selim'in Edirne'ye olan ilgisi bu dönemde başlamış olabilir. Bu ilgi padişahlığı döneminde daha da artmış ve özellikle de kış aylarını sıklıkla burada geçirmişti. Hatta cülusundan bir süre sonra Edirne'ye gitmiş ve başta Safevi elçisi Şahkulu olmak üzere Fransa, Venedik, Macaristan (*Üngurus*), Eflak, Boğdan elçilerini burada kabul etmişti.¹⁶⁰

Araştırmacıların, Selimiye'nin Edirne'de inşa edilişine getirdikleri açıklamalar peygamberin emri ya da Selim'in Edirne'ye sevgisinden daha ziyade pratik bir nedene dayanmaktadır: Dönemin İstanbul'unda böyle bir caminin çevresindeki yapılarla

---

¹⁵⁸ Sâî Mustafa Çelebi, *Tezkiretü'l-Bünyan*, İstanbul: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, 4911, 15a; Sâî, *Yapılar Kitabı: Tezkiretü'l-Bünyan ve Tezkiretü'l-Ebniye (Mimar Sinan'ın Anıları)*, s. 164; Howard Crane-Esra Akın, (2006). *Sinan's Autobiographies: Five Sixteenth-Century Texts*, (ed. Gülru Necipoğlu), Leiden: Brill Publication, s. 155.

¹⁵⁹ Peçevi, *Peçevi Tarihi*, C. I, s. 194.

¹⁶⁰ Selânikî, *Tarih-i Selânikî I*, s. 69-70.

beraber inşa edileceği uygun bir arsanın kalmamış olması.¹⁶¹ Necipoğlu'nun öne sürdüğü diğer bir görüşe göre ise II. Selim, Hristiyanlara karşı herhangi bir seferde orduyu bizzat kumanda etmediği için şer'î kuralları yerine getirmemiş, bu sebeple de payitaht İstanbul'da bir selâtin camisi yaptırmaktan mahrum olmuştu.¹⁶²

Bu konuyu aydınlatacak herhangi bir arşiv belgesine ulaşılammıştır. Evliya Çelebi ve Dâyezâde Mustafa'nın rüya anlatıları mevcut durumu anlamlı kılmaya yönelik hikayeler gibi durmaktadır. Mimar Sinan'ın inşa sürecinin merkezinde yer alması, anlatımlarının yabana atılmamasını gerektiriyor. Bu açıdan Selimiye'nin Edirne'de inşa edilmesi, sultanın şehre olan sevgi ve şefkatiyle doğrudan ilişkili olabilir. Selimiye'nin Edirne'de yapılması şehrin ve bölgenin ekonomik olarak kalkınmasına da etki etmiş, şehirdeki ticari hayatı canlandırdığı gibi halka da yeni bir iş sahası sağlamıştı.¹⁶³

Edirne'de yaptırılması kararlaştırılan külliye için seçilen arsa, şehre hâkim konumdaki Kırıık semtinde (*Kavak Meydanı*) yer alır. Evliya Çelebi ve Dâyezâde Mustafa'nın anlatımlarına göre bu arsa Eski Saray'ın bir parçası olup üzerinde

---

¹⁶¹ Kuban, *Sinan'ın Sanatı ve Selimiye*, s. 165; Ahunbay, *Selimiye Mosque and Its Social Complex*, s. 36; Necipoğlu, *Sinan Çağı*, s. 324.

¹⁶² Necipoğlu, *a.g.e.*, s. 324.

¹⁶³ "... Bu kullarının (bina emini İbrahim) câmi-i şerîfin temeline hizmet ettiği izzetli sultanım hazretlerinin ayakları türabına (toprağına) bildirilmiştir. O tarihte cami-i şerifin binasına 20 adet kadılık reayası hizmet ederlerdi." BOA, *TS.MA.e*, Dosya No. 577, Gömlek No. 29, 3a, H. 3 Ş 997?, (M. 17.06.1589).

baltacılar (*teberdâr*) ait koğuşlar bulunmaktaydı.¹⁶⁴ Sultan III. Murat'ın, babası II. Selim için inşa ettirdiği türbeye ait vakfiyeye göre de cami, Eski Saray'dan ayrılmış yüksek bir mevkide yapılmıştır.¹⁶⁵ Bu yönüyle Selimiye, Süleymaniye Camii ile benzerlik gösterir.¹⁶⁶

Plan ve Proje (Resm)

Bâni II. Selim'in emri üzerine Mimar Sinan, kendi deyimiyle bir *resm-i câmi-i âlî* hazırlamıştı. Selimiye Camii, Tezkiretü'l-Bünyan'da şöyle anlatılır.

Dört minaresi kubbenin dört bir tarafına yerleştirilmiştir. Her biri üçer şerefelidir. Üçer yollu olan ikisinin yolları ayrı ayrı yapılmıştır. Daha önce yapılan üç şerefeli bir kule gibidir, gayet kalındır. Amma bunun minaresi gibi hem ince hem üçer yollu yapmanın ne kadar zor olduğunu işinin ehli olanlar iyi bilir. Tüm dünya halkının imkânsız dediklerinin birisi; “Ayasofya kubbesi gibi kubbe İslam devletlerinde yapılmamıştır.” diye kafirlerin mimar geçinenleri “Müslümanlara üstünlüğümüz vardır.” derlerdi. Kötü bir zanla “O kadar kubbeyi durdurmak çok zordur, mümkün olsa benzerini yaparlardı.” dedikleri bu hakirin kalbinde ukde olarak kalmıştı. Adı geçen caminin binasında gayret ederek Allah'ın yardımıyla Sultan Selim Han'ın devleti zamanında kudret

---

¹⁶⁴ Kahraman-Dağlı, *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, C. 3, K. 2, s. 570; Okuyucu, *Dâyezâde Mustafa: Selimiyye*, s. 82.

¹⁶⁵ VGMA, VKF.KS.d, No. 1394, 18, H. 987, (M. 1579/1580).

¹⁶⁶ Barkan, *Süleymaniye Camii ve İmareti İnşası*, C. I, s. 78, 346.

*gösterip bu yüce kubbeyi ondan 6 zira daha yüksek (kadd) ve 4 zira daha geniş (devr) yaptım.*¹⁶⁷

Mimar Sinan, önceki devirlerde gerçekleştirilmiş mimari tasarımları, kendisinin daha başarılı bir şekilde Selimiye’de uyguladığını vurgular. Hem ince gövdeli ve üç yollu üç şerefeli minareyi hem de en yüksek ve en geniş kubbeyi inşa etmek için bütün gücüyle çalışır. Bununla da yetinmeyerek Yüce Yaratıcının yardım ve rızasını kazanma amacıyla caminin temelleri atıldığında iki, kubbesi tamamlandığında da üç olmak üzere toplam beş kölesini azat eder.¹⁶⁸

Mimar Sinan, cami planını (*resm*) hazırlamadan evvel arsa üzerinde ne tür çalışmalar gerçekleştirmişti? Bâni II. Selim, Sinan’dan camiyle beraber başka hangi yapıları inşa etmesini istemişti? Yahut Sinan’ın hazırlayıp sultana arz ettiği külliye projesi hangi yapılardan oluşuyordu? Ne yazık ki bu soruların cevabını verecek çizim ya da belgelerden mahrumuz. Mevcut duruma göre külliye, çevre avlu içindeki şadırvan avlulu cami, iki medrese, bir türbe, bir muvakkithane, bir sarnıç¹⁶⁹ ve tuvaletler ile

---

¹⁶⁷ Sâî Mustafa Çelebi, *Tezkiretü’l-Bünyan*, Hacı Mahmud Efendi, 4911, 15a-15b; Sâî Mustafa Çelebi, *Yapılar Kitabı: Tezkiretü’l-Bünyan ve Tezkiretü’l-Ebniye*, s. 81, 164; Crane-Akın, *Sinan’s Autobiographies*, s. 155.

¹⁶⁸ BOA, *Meşihat, Şeriyye Sicilleri (MŞH.ŞSC.d)*, No. 4496, 12a, H. 29 R 981, (M. 28.08.1573).

¹⁶⁹ 1980’li yıllardaki restorasyonlar sırasında moloz taşıyan kamyonun saplanması sonucu tesadüfen bulunan bu sarnıç, şadırvan avlunun kuzeydoğu köşesinde kadınlar tuvaletinin ön tarafında yer almaktadır. Yaklaşık 5x4 m genişlikte ve 19 metre derinlikte olup üzeri tuğla örgülü tonoz ile örtülüdür. Bulunduktan sonra Vakıflar Bölge Müdürlüğü’nde görevli İnşaat Mühendisi İbrahim Genç koordinatörlüğünde içindeki su birikintisi ve balçık tabakası temizlenmiş ardından berkitme duvarları ve taşıyıcılar ile

avlunun dışındaki Saray Hamamı, Taş Odalar, arasta ve Sıbyan Mektebi'nden oluşur. Bir de günümüze ulaşmayan avlu içindeki su terazisi ile avlunun dışında kalan Meyve Kapanı, Nahıl Hanı, Kaşıkçı Hanı, Küçük Arasta, sebil ve çeşitli vakıf evleri bulunmaktaydı.¹⁷⁰ Caminin güneyinde iki medrese arasındaki hazirede yer alan türbe, Sultan III. Ahmet'in oğlu Şehzade Selim'e ait olup 1719 yılında inşa edilmiştir.¹⁷¹ Çevre avlunun dışında kuzeydoğu köşede konumlu Saray Hamamı, Eski Saray'ın (*Saray-ı Atik*) bir parçası iken 1449'da Şehzade Mehmet ile evlendirilen Dulkadiroğlu Süleyman Bey'in kızı Sitti Hatun'a *paşmaklık* olarak verilmişti. Sitti Hatun ise bu hamamı üvey oğlu Sultan II. Beyazıt'ın mücade ve yardımıyla 1484'te inşa ettirdiği camisine vakfetti.¹⁷² Daha sonra Selimiye Camii'nin inşasının sonlarına doğru 1574'te

---

sağlamlaştırılmıştır. VGM, *Selimiye Külliyesi, Selimiye Camii*, No. 220001120-RP02, 10.03.1988; Konuyla ilgili detaylı bilgiler veren İnşaat Mühendisi İbrahim Genç Bey'e teşekkür ederim.

¹⁷⁰ *Vakıfnâme* 4, Selimiye Yazma Eser Kütüphanesi, 9252, H. 1 Za 1077, (M. 25.04.1667); BOA, *Evkâf, Haremeyn Muhasebesi Defterleri (EV.HMH.d)*, No. 5318, H. 21 Ca 1176, (M. 08.12.1762); Gökbilgin, *XV-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası Vakıflar, Mülkler Mukataalar*, s. 520-522; Ahmet Badi Efendi, *Riyaz-ı Belde-i Edirne, 20. Yüzyıla kadar Osmanlı Edirne'si*, C. 1/1, s. 252; Batır-Dündar, "Edirne Selimiye Külliyesi'nde 1761-1762 Yıllarında Gerçekleştirilen Restorasyon Faaliyetleri", s. 947.

¹⁷¹ BOA, *A.DVNSMHM.d*, No. 127, Hüküm No. 1396, 216, H. 20 Ra 1131, (M. 10.02.1719).

¹⁷² "Mimarbaşının mektubu gereğince Edirne'de yeni câmi-i şerîfe bitişik Eski Saray Hamamı'nın dört bir tarafı mîrî olup, sözü edilen hamam Sitti Hatun'a paşmaklık olarak verilip o dahi camisine vakfedip..." BOA, *KK.d*, No. 225, 361, H. 13 B 981, (M. 08.11.1573); Bedi N. Şehsuvaroğlu, (1962). "Edirne Fatih Devri Eserlerine Kısa Bir Bakış ve Sitti Hatun Camii", *Vakıflar Dergisi*, S. 5, s. 202-204. Saray Hamamı hakkında geniş bilgi için bakınız: Sabih Erken, "Edirne Hamamları", *Vakıflar Dergisi*, S. 10, s.

Mimar Sinan'ın arzı ile cami vakfına alındı. Sitti Hatun Camii'nin vakfına ise bedel olarak 2.212 akçelik geliri bulunan Gelibolu'nun Keşan nahiyesine bağlı Saru Adil köyü verildi.¹⁷³

Arasta ve mektebin Mimar Sinan'a ait olup olmadığı tartışmalı bir konudur.¹⁷⁴ Genellikle arastanın doğu bölümünün yani çevre avluya set oluşturan doğudaki dükkân sırasının Mimar Sinan'a ait olduğu kabul edilmektedir.¹⁷⁵ Sıbyan Mektebi'nin Sinan tezkirelerinden sadece *Tuhfetü'l-Mi'mârîn*'de¹⁷⁶ zikredilmesi ve çevre avlunun dışında kalışı yapının mimarı ve kimliği hakkında belirsizliğin oluşmasına sebebiyet vermiş görünüyor.¹⁷⁷ Selimiye Külliyesi'nin III. Murat'ın himayesinde düzenlenen 11 Kasım 1579 tarihli vakfiyesinde Sıbyan Mektebi'nin de zikredilmesi, yapının bu tarihten önce

---

403-420; Adem Yılcı, (2012). *Edirne'deki Osmanlı Dönemi Hamamları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Edirne: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 23-31.

¹⁷³ BOA, A.DVNSMHM.d, No. 25, Hüküm No. 271, 27, H. 12 N 981, (M. 05.01.1574).

¹⁷⁴ Kuran, *Mimar Sinan*, s. 357; Ahunbay, "Mimar Sinan'ın Eğitim Yapıları Medreseler, Darülkurralar, Mektepler", s. 283-284; Aslanapa, *Osmanlı Devri Mimarîsi*, s. 298; Kuban, *Sinan'ın Sanatı ve Selimiye*, s. 169.

¹⁷⁵ Hasan Kuruyazıcı, (1986). "Edirne Selimiye Külliyesi'ndeki Arastanın Bir Bölümünün Mimar Sinan'ın Yapıtı Olduğu Konusunda Kanıtlar", *II. Uluslararası Türk-İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Kongresi (28 Nisan-2 Mayıs 1986) Bildiriler*, C. II, İstanbul: İTÜ Bilim ve Teknoloji Tarihi Araştırma Merkezi, s. 155-168.

¹⁷⁶ BOA, TS.MA.d, No. 1461/4, 21a, (Tarihsiz); Rıfkı Melûl Meric, (1965). *Mimar Sinan: Hayatı, Eserleri I. Mimar Sinan'ın Hayatına, Eserlerine Dair Metinler*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 24; Crane-Akın, *Sinan's Autobiographies*, s. 83.

¹⁷⁷ Örneğin Aptullah Kuran, yapının Dârulkurra Medresesi olduğunu öne sürmektedir. Kuran, *Mimar Sinan*, s. 357.

tamamlanmış olduğunu açığa çıkarıyor.¹⁷⁸ Vakfiyenin tarihi itibarıyla Mimar Sinan'ın halen görevde olduğu dikkate alındığında söz konusu aidiyet sorunu sona erecektir. Ayrıca vakfiyede mektebin dört bir tarafının yollarla çevrili olduğunun belirtilmesi bu tarihte arastanın batı bölümünün henüz inşa edilmediğini kanıtlıyor.

Mektebin, merkezin dışında ticaret yapılarının arasında kalışı planlamaya sonradan dahil edildiğini düşündürüyor. Başka bir belge yapıların sonradan da külliye projesine eklenebildiğini belirtiyor:

*Hassa Mimarlar başı Sinan Ağa'ya hüküm ki: ... Cami-i şerifin etrafının mamur olması için yakınında olan boş arsada yeni bir meyve kapanı ve Eski Saray tarafında 160 zirâ' uzunluğunda ve 30 zirâ' genişliğinde olan boş arsaya 10 adet (bâb) evin inşa olunmasını işten anlayan kimselerin (ehl-i vukûf) münasip gördüğünü arz eylemişsin. Buyurdum ki: Cümlesini arz eylediğin üzere yaptırıp tamama erdiresin, amma itlaf ve israf ihtimali olmaya ve kapalı için alınması lazım olan evleri ücretiyle alıp uygun gördüğün şekilde bina ettiresin.*¹⁷⁹

Ancak bilinmeyen bir sebeple Meyve Kapanı'nın inşası 1588 yılına kadar gerçekleştirilememiş, evler (Taş Odalar) ise tamamlanmış ve gelir getirmesi için külliye vakfedilmiştir.¹⁸⁰ Benzer şekilde, Süleymaniye Külliyesi'nin bir parçası olan

---

¹⁷⁸ *Vakıfnâme*, Selimiye Yazma Eser Kütüphanesi, 4754, 17a; VGMA, VKF.KS.d, No. 1395, 12-13, H. 21 N 987, (M. 11.11.1579).

¹⁷⁹ BOA, A.DVNSMHH.d, No. 21, Hüküm No. 461, 191, H. 13 Za 980, (M. 17.03.1573); Ahmet Refik, (2021). *Türk Mimarları*, (yay. haz. İsmail Kayapınar), İstanbul: Kapı Yayınları, s. 78-79.

¹⁸⁰ *Vakıfnâme*, Selimiye Yazma Eser Kütüphanesi, 4754, 22b; VGMA, VKF.KS.d, No. 1395, 16, H. 21 N 987, (M. 11.11.1579).

bimarhane de külliye programına sonradan alınmıştı. Kanuni Sultan Süleyman 1 Mart 1552 (H. 4 Rebîülevvel 959) tarihli emri ile Mimar Sinan ve bina emininden külliye içinde uygun bir yer belirlenerek bir *tımarhane* (bimarhane) inşa edilmesini istemişti.¹⁸¹

Çevre avlu içerisinde kalan ve günümüze ulaşmayan su terazisinin inşası ile ilgili hiçbir belge tespit edilememiştir. Su terazisinin konum ve fonksiyonu cami ile aynı dönemde inşa edilmiş olabileceğini ortaya koyuyor.

Medreselerin caminin kuzeyine değil de güneyine inşa edilmesi arazinin eğimli yapısıyla ilgili olmalıdır. Burada Dâyezâde Mustafa Efendi'nin caminin temeline dair anlatımlarını hatırlamakta yarar var: “Temel yeri kazıldığında zeminde uzunluk ve en bakımından câmi-i şerife eşit büyüklükte bir kaya olduğu görülmüş ve cami onun üzerine yapıldığı için hiçbir tarafı sapma kabul etmemiştir.”¹⁸² Bu anlatıyı destekleyecek herhangi bir belge ya da bilgiye ulaşılmamıştır. Dâyezâde'nin vurguladığı gibi temelde bir kaya bloğu olmasa bile arazinin topografik durumu, arsanın en ideal yerinin cami için ayrıldığını ve medreselerin ona göre konumlandırıldığını gösteriyor.

Üzerinde durulması gereken hususlardan biri de külliyenin bir imaretinin (aşevi) bulunmamasıdır. Erken dönemden itibaren hemen hemen bütün selatin külliyelerinin en vazgeçilmez unsurlarından biri imaretlerdir. Sadece padişahlar değil hanedan üyeleri ile üst düzey idarecilerin birçoğu, bünyesinde imaret bulunan külliyeler yaptırmış ve bunlar

---

¹⁸¹ Barkan, *Süleymaniye Camii ve İmareti İnşası*, C. I, s. 78.

¹⁸² Okuyucu, *Dâyezâde Mustafa: Selimiyye*, s. 113.

için zengin vakıflar kurmuşlardı.¹⁸³ Böylece bâni, güç ve kudretini sergilemekte, yüce gönüllü bir hayırsever olarak halkın hoşnutluğunu kazanmaya çalışmaktaydı.¹⁸⁴

Kaldı ki II. Selim, şehzadelîği döneminde Konya Selimiye Camii'nin kuzeyinde ve Karapınar ilçesindeki külliyesinde imaretler inşa ettirmişti.¹⁸⁵ Dolayısıyla, *Edirne'ye son derece sevgi ve şefkati olan* bir padişahın selatin külliyesine şehirdeki yoksul, fakir, yolcu ve misafirlerin doyurulacağı bir imaret (aşevi) yaptırmayı beklenirdi. Neden yaptırmadığını açıklayacak herhangi bir belgeye ulaşamamıştır. Bu sosyal yapı, sadece ihtiyaç sahipleri için değil başta medrese öğrencileri olmak üzere külliye çalışan görevliler için de önemliydi.¹⁸⁶ Fakat bu sorun öğrenci ve görevlilere günlük birer ya da ikişer akçe *taam* (yemek) ücreti verilerek çözüldü: “Merhum Sultan Selim Camii imâretinde kimlere taam veriliyorsa Edirne’de bina olunan cami-i şerifte de o kimselere taam karşılığı olarak birer ve imamlara ikişer akçe verilmesi ancak hatibe verilmemesi buyruldu.”¹⁸⁷

---

¹⁸³ Günümüze ulaşan Osmanlı imaretleri hakkında detaylı bilgi için bakınız: Cengiz Gürbıyık, (2013). *Osmanlı İmaretleri (Aşevleri)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; Ayşe Budak, (2022). *Gücü Besleyen Mimarlık Osmanlı İmaretleri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları. Günümüze ulaşmayan imaretler için bakınız: Gürbıyık, *a.g.t.*, s. 41-49.

¹⁸⁴ Budak, *a.g.e.*, s. 413.

¹⁸⁵ Konyalı, *Abideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi*, s. 969-979; Müderrisoğlu, 16. *Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda İnşa Edilen Menzil Külliyesi*, C. I, s. 474-475; Küçükdağ, “Sultan Selim Camii ve Külliyesi”, s. 516.

¹⁸⁶ Budak, *a.g.e.*, s. 22-23.

¹⁸⁷ BOA, *A.DVNSMHH.d*, No. 25, Hüküm No. 1567, 156-157, H. 4 S 982, (M. 26.05.1574); Tuncay, “Edirne’de Selimiye Camii”, s. 10.

II. Selim döneminde verilen bu emir, şimdiye kadar projeye alınmayan imaretin bundan sonra da inşa edilmeyeceğini gösteriyor. Aynı zamanda bu, sultanın vefatından dolayı imaretin yapılamadığı gibi bir yaklaşımı da geçersiz kılıyor. Öte yandan Selimiye Camii ile ilgili bazı arşiv belgelerinde *câmi-i şerîf ve imâret-i âmire* yahut *imâret-i âmire* şeklinde geçen imaret terimi ise külliye anlamında kullanılıyor olmalıydı.

İnşaatın Başlangıcı ve Temel Atma

Saltanatının (30 Eylül 1566-15 Aralık 1574) ilk kışında İstanbul'da kalan II. Selim, ertesi yılın kış mevsimini Edirne'de geçirmek istedi. Bunun için 1567 yılı ağustos ayı itibarıyla zahire tedariki¹⁸⁸ ile yol, köprü ve kaldırımların tamir edilmesi¹⁸⁹ gibi hususlarda ilgili kadınlara fermanlar gönderildi. Hazırlıkların tamamlanmasıyla birlikte 24 Ekim 1567 tarihinde Edirne'ye hareket edildi.¹⁹⁰ Kış mevsiminin ardından bu

---

¹⁸⁸ Bazıları için bakınız: BOA, A.DVNSMHH.d, No. 7, Hüküm No. 74, 23, H. 11 S 975, (M. 17.08.1567); BOA, A.DVNSMHH.d, No. 7, Hüküm No. 77, 24, H. 11 S 975, (M. 17.08.1567); BOA, A.DVNSMHH.d, No. 7, Hüküm No. 92, 30, H. 13 S 975, (M. 19.08.1567); BOA, A.DVNSMHH.d, No. 7, Hüküm No. 163, 60, H. 2 Ra 975, (M. 06.09.1567). Yıldırım ve diğerleri, *7 Numaralı Mühimme Defteri*, C. I, s. 37-43, 50, 88.

¹⁸⁹ BOA, A.DVNSMHH.d, No. 7, Hüküm No. 280, 107, H. 23 Ra 975, (M. 27.09.1567); BOA, A.DVNSMHH.d, No. 7, Hüküm No. 281, 107, H. 23 Ra 975, (M. 27.09.1567); Yıldırım ve diğerleri, *a.g.e.*, C. I, s. 149-150.

¹⁹⁰ Bu yolculuk boyunca padişah ve maiyeti on yerde konaklamıştır. Konaklar sırasıyla Halkalı, Çatalca, Silivri, Umurcu, Kemer, Rodoscuk, Fakaralı, Hayrabolu, Hızırca ve Sazlıdere'dir. BOA, A.DVNSMHH.d, No. 7, Hüküm No. 283, 108-109, H. 24 Ra 975, (M. 28.09.1567); Yıldırım ve diğerleri, *7 Numaralı Mühimme Defteri*, C. I, s. 151-152.

sefer İstanbul'a dönüş hazırlıkları başlatılarak zahire tedariki¹⁹¹ ile hasarlı yol ve köprülerin tamiri için kadınlara fermanlar gönderildi.¹⁹² Sultanın Edirne'de olduğuna işaret eden son belge 14 Nisan 1568 tarihli¹⁹³ ve İstanbul'da olduğunu gösteren ilk belge ise 28 Nisan 1568 tarihli¹⁹⁴ Her iki belgeye göre II. Selim ve maiyeti 14 Nisan'ı takip eden günlerde Edirne'den ayrılmış olmalıdır. Tüm bu belgeler, Sultan II. Selim'in 1567 yılının kasım ayı başlarından 1568 yılının nisan ayı ortalarına kadarki zaman diliminde Edirne'de bulunduğunu ortaya koyuyor. Belki de Edirne'ye bir cami yaptırma fikri bu günlerde ortaya çıkmıştı. Eski Cami'ye yeni pencereler açtırmak için 6 Mart 1568'de Mimar Sinan'ı yanına çağırdığında, bununla ilgili görüşme ve hazırlıklar da yapılmış olmalıydı.¹⁹⁵ Çünkü padişah henüz Edirne'de iken 13 Nisan 1568 tarihi itibarıyla cami ve külliye'nin masrafları için hazinesinden ilk akçeler çıkarıldı.¹⁹⁶

---

¹⁹¹ Dönüş güzergahı Hasköy, Ulûfeciler, Hamzabeyli, Ahmedbeyli, Uğraş köyü, Hediyeli, İncegez, Bosna köyü ve Halkalı şeklindedir. BOA, A.DVNSMHH.d, No. 7, Hüküm No. 1122, 391, H. 23 N 975, (M. 22.03.1568); Yıldırım ve diğerleri, *a.g.e.*, C. I, s. 559.

¹⁹² BOA, A.DVNSMHH.d, No. 7, Hüküm No. 1172, 408, H. 28 N 975, (M. 27.03.1568); BOA, A.DVNSMHH.d, No. 7, Hüküm No. 1236, 429, H. 10 L 975, (M. 08.04.1568); Yıldırım ve diğerleri, *a.g.e.*, C. I, s. 583; Yıldırım ve diğerleri, *a.g.e.*, C. II, s. 24.

¹⁹³ BOA, A.DVNSMHH.d, No. 7, Hüküm No. 2736, 991, H. 16 L 975, (M. 14.04.1568); Yıldırım ve diğerleri, *a.g.e.*, C. III, s. 399.

¹⁹⁴ BOA, A.DVNSMHH.d, No. 7, Hüküm No. 2738, 992, H. 1 Za 975, (M. 28.04.1568); Yıldırım ve diğerleri, *a.g.e.*, C. III, s. 400.

¹⁹⁵ BOA, A.DVNSMHH.d, No. 7, Hüküm No. 1006, 348, H. 7 N 975, (06.03.1568); Ahmet Refik, *Türk Mimarları*, s. 70.

¹⁹⁶ BOA, TS.MA.d, No. 2336, 1b, H. 15 L 975, (M. 13.04.1568); Necipoğlu, *Sinan Çağı*, s. 162, 744.

İnşa emrinin verilmesiyle birlikte Edirne hassa harç emininin ve daha sonraları ise bina emininin emri altında işleri yürütecek bir mutemet ordusunun atanması gerekmişti. Zira başta taş, mermer, kereste olmak üzere her türlü malzemenin temini, nakliyesi, korunması, işçilerin toplanması ve denetlenmesi gibi görevler bu grup tarafından yerine getirilmekteydi.

İlk hazırlıklar Edirne Hassa Harç Emini Halil Çelebi/Bey tarafından yürütüldü. Sultanın hazinesinden 13 Nisan 1568 tarihinde çıkarılan 1.800.000 akçe değerindeki 30.000 sikke altın, hassa harç emininin tasarrufuyla başta kereste olmak üzere ilk aşamada lazım olacak inşaat malzemelerinin temini ve işçi ücreti olarak harcandı. Bu dönemde yürütülen işlemler belgeler üzerinden kısmen takip edilebilmektedir. Örneğin 4 Haziran 1568 tarihli hükümle tedarik edilen kerestelerin cins ve miktarı hakkında bilgi istenmiştir:

*Edirne hassa harç eminine hüküm ki: Mektup gönderip inşası ferman olunan câmi-i şerîfin malzemelerinin (mühimmât) tedarikinde olduğunu bildirmişsin. Buyurdum ki: (Hükmüm) ulaştığında, bu şekilde malzeme tedarikine devam edip şimdiye dek ne kadar kereste hazır olmuş ise cinsi ve miktarıyla yazıp saadetli kapıma bildirmekten geri durmayasın.*¹⁹⁷

Edirne’de Padişah’ın bir külliye inşa ettirecek olması bazıları tarafından fırsata çevrilmek istenmiş ve ürünlerine piyasanın çok üzerinde değer biçmeye çalışmışlardı. Bunu önlemek için de işinin ehli kimseler aracılığıyla fiyatlara narh konuldu.

---

¹⁹⁷ BOA, A.DVNSMHH.d, No. 7, Hüküm No. 1529, 539, H. 8 Z 975, (M. 04.06.1568); Tuncay, “Edirne’de Selimiye Camii”, s. 3.

Edirne kadısına hüküm ki: Halen Edirne’de hassa harç emini olan Halil - mertebesi artsın- yüce dergâhıma mektup gönderip “Emrolunan binâ kerestesinin tedarikine başlandığında binâ açıldı diye herkes kerestesine on ve on beş akçe zam yapıp daha aşağısına vermedikleri için ‘Müslümanların şahitliği ile bir mütedeyyin kimseyi bilirkişi (ehl-i hibre) tayin ederek alına geldiği şekilde, adaletle bir fiyat belirle.’ diye tembih edilmişti. Fakat işe yaramayıp pahalı satanlar (matrabâzlar) ve şehir halkı kereste sahiplerini karşılayarak pahalı satmaları konusunda ikna etmişler, onlar da ‘Kerestemize şu kadar akçe verdiler.’ diyerek hem kabalık hem de şikâyet ederler. Önceki fiyattan 15 akçe fazla vermeye razıyız ancak insafları yoktur. İstedikleri fiyattan verilirse gereğinden fazla olur.” diye arz eti.

Buyurdum ki: (Hükmüm) ulaştığında, göresin, vaziyet arz olunduğu gibiye bu gibi pahalı satmak isteyenlere (matrabâzlara) veya bir başkasına sınırı aştırmayıp söz konusu bina için her ne alınırsa bilirkişi aracılığıyla adaletle aldırıp tedarik eylesin ki devlet malı (mâl-ı mîrî) israf olmasın, fakirlere dahi haksızlık edilmesin.¹⁹⁸

Kerestenin yanı sıra Samakov’dan 5.000 filori¹⁹⁹ değerinde işlenmiş demir getirildi.²⁰⁰ Yaklaşık 300.000 akçe değerindeki bu işlenmiş demirin istenen ölçü ve

---

¹⁹⁸ BOA, A.DVNSMHM.d, No. 7, Hüküm No. 1589, 564, H. 25 Z 975, (M. 21.06.1568); Tuncay, “Edirne’de Selimiye Camii”, s. 4.

¹⁹⁹ Filorinin değeri altına oranla değişiklik göstermekte olup 1568 yılında 1 filori 80 akçeye karşılık gelmekteydi. Halil İnalıcık, (1996). “Filori”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 13, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 107. Ancak Selimiye’nin inşası için

miktardaki çivi, kenet, zıvana, kiriş, simit gibi inşaat malzemelerinden oluştuğu söylenebilir.

Ayrıca bu dönemde kaliteli ve ucuz mermer arayışı da başladı. Bunun için mermer bulunması muhtemel bölgelere mutemetler gönderilerek uygun ölçülerde devşirme malzeme arandı. Ferencik kazasına bağlı İnöz'de (Enez) tespit edilen devşirme mermer sütunlar bu arayışın bir sonucuydu. Yine bu araştırmanın neticesi olarak Ferencik'teki renkli taş madeninden gönderilen ölçülere göre taş kesilmesi istendi.²⁰¹ Aynı tarihlerde Edincik kadısından bölgedeki mermerleri koruma altına alarak izni olmayan kimselerin malzeme götürmesine mani olması emredildi.²⁰²

Başka bir hüküm, sadece yakın çevrede değil çok uzak bölgelerde de mermer araştırmasının yapıldığını gösteriyor:

Tokat kadısına hüküm ki: İdaren altındaki kazada mermer madeni bulunup hassa-i hümayunuma yarar olduğunu işittim. Mermerler hakkında ehil olan sağ ulûfecilerimden 19 akçe ulûfeli Mehmet, mermerleri görüp cinslerini deftere yazıp bildirmek için gönderilmiştir. Buyurdum ki: Vardığında bizzat mermer

---

sultanın hazinesinden çıkartılan akçelerin kayıtlı olduğu defterde 1 filori 60 akçe olarak hesaplanmıştır. BOA, TS.MA.d, No. 2336, 1b, H. 15 L 975, (M. 13.04.1568).

²⁰⁰ BOA, A.DVNSMHH.d, No.7, Hüküm No. 1981, 722, H. 3 Ra 976, (M. 26.08.1568).

²⁰¹ BOA, A.DVNSMHH.d, No. 7, Hüküm No. 2145, 785, H. 4 R 976, (M. 26.09.1568); Tuncay, "Edirne'de Selimiye Camii", s. 4.

²⁰² BOA, A.DVNSMHH.d, No. 7, Hüküm No. 2170, 794, H. 6 R 976, (M. 28.09.1568).

*madenine giderek zikredilen kulum marifetiyle mermerin miktarı, cinsi ve kalitesini deftere yazıp saadetli kapıma gönderesin.*²⁰³

Temele hazırlık aşamasında usta temin edildiğine dair herhangi bir belge tespit edilmemiştir. Bu, daha ziyade temel kazısında ustaya ihtiyaç duyulmamasıyla ilgili olmalıdır.²⁰⁴ Temel çukurunu toprak basmaması için dört bir tarafına kerestelerle set yapımı gibi sınırlı işlerde ise Hassa Neccarlar Ocağı'na bağlı kalfalardan ya da şehirdeki ustalardan faydalanılmış olabilir.²⁰⁵ Temel kazısında hangi işçi gruplarının çalıştığı belirli değildir. Bu sıralarda İstanbul'dan gönderilen *mîrî* esirlerin söz konusu hafriyat işinde çalıştırıldıkları düşünülebilir.²⁰⁶

Temel kazısının tamamlanmasının ardından müneccimbaşının tayin ettiği hayırlı gün ve saatte caminin temel atma merasimi gerçekleştirildi. Tören sırasında kurbanların kesilmesi, bina emini ve mimarbaşına hilat giydirilmesi, işçilere hediye dağıtılması bir gelenektir.²⁰⁷ Muhasebe defterleri ulaşmadığı için kaç kurban kesildiğini yahut tören için ne kadar masraf yapıldığını bilemiyoruz. Bu konuda sadece Mimar Sinan'a giydirilen

---

²⁰³ BOA, A.DVNSMHH.d, No. 7, Hüküm No. 2657, 963, H. 25 C 976, (M. 15.12.1568).

²⁰⁴ Örneğin Nuruosmaniye Camii'nin temel kazısında 1000 tane rençber ve lağımçı ile birkaç tane neccâr ve duvarcı çalışmıştı: "Ol dört ay zarfında yalnız hufr-i esâs için bin nefer mikdârı rençber ve lağımçı ve birkaç nefer neccâr ve divarcı işler idi." Ali Öngül, (1994). "Tarih-i Câmi-i Nuruosmânî", *Vakıflar Dergisi*, S. 24, s. 140.

²⁰⁵ Nuruosmaniye Camii'nin temel çukuruna kerestelerle set yapılmış ve böylece amelenin toprak altında kalması önlenmiştir. Öngül, a.g.m., s. 140.

²⁰⁶ BOA, A.DVNSMHH.d, No. 7, Hüküm No. 2376, 866, H. 6 Ca 976, (M. 27.10.1568); Tuncay, "Edirne'de Selimiye Camii", s. 4.

²⁰⁷ Barkan, *Süleymaniye Camii ve İmareti İnşası*, C. I, s. 50.

hilate dair kayıt bulunmaktadır ki bu aynı zamanda cami inşaatının başladığı tarihi bildirir. Kayda göre temel atma merasimi 12 Nisan 1569 (25 L 976) salı günü gerçekleştirilmiş ve bu vesile ile Mimar Sinan’a serâserden yapılmış mirâhûrî elbise hediye edilmiştir:

Yevmü’s-Sülâse fi 25 Şevval sene 976 Salı

În’âm be Sinan Ağa ser mi’mârân-ı hassa der vakt-i nihâden-i esâs-ı binâ-i câmi-i şerîf-i hazret-i pâdişâh-ı alem-penâh der Edirne.

*Câme-i mirâhûrî, an serâser, 1 sevb, be-dest-i Mehmet ulûfeî.*²⁰⁸

Anlaşıldığı üzere inşaat hazırlıkları ve temel kazısı, Sultanın hazinesinden ilk akçelerin çıkarıldığı 13 Nisan 1568 tarihinden temelin atıldığı 12 Nisan 1569’a kadar geçen bir senelik zaman diliminde tamamlanmıştır. Evliya Çelebi bu sürecin Süleymaniye’de üç yıl kadar sürdüğünü belirtmektedir.²⁰⁹ Bu, Süleymaniye’nin görece çok daha büyük bir külliye oluşuyla ilgilidir.

Sultanın temel atma merasimine katılıp katılmadığı kesin olarak bilinmemektedir. Necipoğlu, II. Selim’in törene katıldığını belirtir.²¹⁰ Arşiv belgeleri padişahın 1568 yılı aralık ayının ortalarına doğru Çatalca ve Çorlu tarafına ava

---

²⁰⁸ BOA, KK.d, No. 1767, 16, H. 25 L 976, (M. 12.04.1569); BOA, KK.d, No. 664, 12, H. 25 L 976, (M. 12.04.1569); BOA, KK.d, No. 1867, 83, H. 25 L 976, (M. 12.04.1569); Barkan, *a.g.e.*, s. 50; Necipoğlu, *Sinan Çağı*, s. 714. Defter 664 ve Defter 1867’deki kayıtlarda *be-dest-i Mehmet ulûfeî* ilavesi yoktur.

²⁰⁹ Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, (haz.), (2004). *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, C. 1, K. 1, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, s. 111-112.

²¹⁰ Necipoğlu, *a.g.e.*, s. 322.

gittiğinden bahsetmektedir ki bu, II. Selim'in 1568-1569 kışını İstanbul'da geçirdiğini kanıtlar.²¹¹ Bununla birlikte temel atma töreni için kısa süreliğine de olsa Edirne'ye gittiği düşülebilir. Ancak bu konuda herhangi bir belge mevcut değildir.

Diğer taraftan temelin atıldığı gün, Mimarbaşı Sinan için oldukça önemli ve kutsal idi. Edirne kadı sicilindeki bir *atıknâme* kaydı Mimar Sinan'ın temel atma merasiminin yapıldığı gün iki kölesini azat ettiğini açıklıyor.²¹² Aslında bu, bir tür şartlı azat idi ve kölelerini ana kubbenin tamamlandığı gün azat etmek üzere yüce yaratıcısına adakta bulunmuştu. Bu şekilde hareket ederek Tanrı'nın yardımını ve inayetinin her daim kendisinin üzerinden eksik olmamasını arzuluyor olmalıydı. Mimarbaşı Sinan Ağa'nın, Süleymaniye veya başka bir yapı için böyle bir kutsal gayret içinde bulunduğu ise şimdilik bilinmiyor.

İnşaatın Yükselişi

Belirlenen kutlu gün ve saatte mihrap taşının yerine konmasıyla temel inşaatı başlamıştı. Bu arada duvar ustası (*bennâ*), doğramacı (*neccâr*), demirci (*haddâd*) gibi usta grupları temel atma töreni öncesinde hazır edilmiş olmalıdır. Bunların sayısı, isimleri, memleketi gibi bilgilere ulaşılammıştır. Usta temini inşaatın ilerleyen aşamalarında da devam etmiştir. Örneğin 26 Şubat 1570'de Edincik ve Kapıdağı'ndan taş ustası,²¹³ 7 Mart 1573'te Gelibolu, Silivri, Ferecik ve İnöz'den bennâ ve neccâr²¹⁴

---

²¹¹ BOA, A.DVNSMHH.d, No. 7, Hüküm No. 2520, 919, H. 2 C 976, (22.11.1568); BOA, A.DVNSMHH.d, No. 7, Hüküm No. 1, 1, H. 26 C 976, (M. 16.12.1568).

²¹² BOA, MŞH.ŞSC.d, No. 4496, 12a, H. 29 R 981, (M. 28.08.1573).

²¹³ BOA, A.DVNSMHH.d, No. 9, Hüküm No. 11, 4, H. 20 N 977, (M. 26.02.1570).

talep edilmiştir. Edincik ve Kapıdağı'ndan gönderilmesi istenilen taş ustaları Mimar Sinan tarafından özel olarak çağrılmıştır: "... Hassa mimarlarım başı Sinan'ın mührü ile mühürlenmiş defterde isimleri yazılı taşçıları geciktirmeksizin alet ve araçları ile gönderesin..." Bu, Mimarbaşının dolayısıyla da Hassa Mimarlar Ocağı'nın ustaları kayıt altında tuttuğunu ve ihtiyaç anında kolaylıkla temin edebildiğini kanıtlıyor.

Temellerin atılmasından çok önce başlayan malzeme temini, ilerleyen yıllarda da devam etti. Öncelikle yakın ve uzak bölgelerdeki devşirme yapı elemanlarının tespiti ve nakliyesi sağlanmaya çalışıldı. Buna göre Kavala (Yunanistan),²¹⁵ İncik (Ezine/Çanakkale)²¹⁶ ve Edincik'te (Bandırma/Balıkesir)²¹⁷ tespit edilen mermerler parça parça Edirne'ye taşındı. Devşirme malzemeler ihtiyacı karşılamayınca bu sefer Marmara Adası ocaklarından mermer çıkarılmaya başlandı. Bu çerçevede mimar halifesi Kara Hasan, sorumluluğundaki 25 tersane esiri ile farklı tarihlerde kaide, başlık

---

²¹⁴ BOA, *KK.d*, No. 67, 527a, H. 3 Za 980, (M. 07.03.1573); Barkan, *Süleymaniye Camii ve İmareti İnşası*, C. I, s. 98.

²¹⁵ BOA, *A.DVNSMHHM.d*, No. 9, Hüküm No. 216, 82, H. 22 L 977, (M. 30.03.1570); Tuncay, "Edirne'de Selimiye Camii", s. 4.

²¹⁶ BOA, *A.DVNSMHHM.d*, No. 17, Hüküm No. 15, 9, H. 25 M 979, (M. 19.06.1571); BOA, *A.DVNSMHHM.d*, No. 14, Hüküm No. 1573, 1068-1069, H. 26 M 979, (M. 20.06.1571); Tuncay, a.g.m., s. 4.

²¹⁷ BOA, *KK.d*, No. 1767, 155, H. 3 Za 977, (M. 09.04.1570); BOA, *A.DVNSMHHM.d*, No. 14, Hüküm No. 175, 125, H. 19 S 978, (M. 23.07.1570); BOA, *A.DVNSMHHM.d*, No. 14, Hüküm No. 588, 416, H. 22 Ca 978, (M. 22.10.1570).

ve söve kesti.²¹⁸ Başka bir belgeye göre Edincik'te yaşayan taş ustaları da Marmara Adası ocaklarından mermer çıkardı: "Aydincik kadısına hüküm ki: Halen Marmara Adası'nda bulunan ocaklara (kârheng) üstat taşçı lazım olduğundan idaren altındaki kazâda bulunan üstat taşçıları alet ve esbâbları ile acele bir şekilde ihraç edip Marmara'ya gönderilmesini emredip buyurdum..."²¹⁹

Caminin temel yapı malzemesi olan küfeki taşının teminiyle ilgili hiçbir belge yoktur. Çalışmanın *Malzeme: Kaynak, Temin ve Ücret* başlığı altında detaylıca ele alındığı üzere bölgenin belli başlı küfeki ocakları Yunanistan'a bağlı Dimetoka şehri ve Taşçı Arnavud (Petrades), Lütfi Paşa/Saray (Rigio), Karabağ (Petrota) köyleri; Bulgaristan'a bağlı Ilıca (Svirachi) köyü ve Edirne'nin Ortakçı, Arnavud/Benefşelik ve Büyük Arnavud köylerinde yer alıyordu. Muhtemelen caminin küfeki taşları bu ocaklardan temin edilmişti.

Kemer ve sövelerde kullanılan kızıl taş ise Kırklareli civarından getirildi:

Kırkkilise kadısına hüküm ki: Bina emini Halil mektup gönderip adı geçen bina için idaren altındaki kazâda bulunan kızıl taşın çıkarılmasında sıkıntı çekildiği ve harç vekilinin gidip İpsala zaimi olan Mehmet -ululuğu artsın- için "işinin ehlidir, mübâşir olursa taşın çıkarılması kolaylaşır." diye bildirdiğinden buyurdum ki: Vardığında bu şekilde bizzat gereğini yerine getirip idaren altındaki kazâdan söz konusu bina için yeteri kadar kızıl taşın israf ve itlaf

---

²¹⁸ BOA, KK.d, No. 1767, 90, H. 12 Ca 977, (M. 23.10.1569); BOA, A.DVNSMHH.d, No. 10, Hüküm No. 180, 113, H. 29 Ş 979, (M. 16.01.1572); Tuncay, "Edirne'de Selimiye Camii", s. 6.

²¹⁹ BOA, A.DVNSMHH.d, No. 14, Hüküm No. 506, 350, H. 12 Ra 978, (M. 14.08.1570).

*olunmadan ve sıkıntı çekilmeden çıkarılması konusunda ihtimam gösterip gayret edesin. Bu husus oldukça önemlidir. Ona göre tedarik edip ihmal etmekten kaçınasın.*²²⁰

Temel bırakılmasını takip eden yıllarda birçok kez kurşun alımı gerçekleştirildi. Ödeme kayıtlarına göre bu dönemdeki kurşun alımı oldukça düşük oranlardadır. Örneğin 25 Aralık 1569 tarihinde 207.020 akçelik, 23 Nisan 1570’de 361.035 akçelik ve 11 Mart 1571’de 2.000.000 akçelik kurşun satın alınmıştır ki bu sonuncusunun içinde anbar-ı âmire ile başka yapılara ait kurşunlar da vardır:

*Silâhdar Cemâati halkından Mesihullah’a Padişahın Edirne’deki câmi-i şerifi kurşun bahası için Selanik’in mukâta’âtından (gelirlerinden) Selanik Kadısı Mevlana Muhyiddin’in gönderdiği defter gereğince teslim edilen 207.020 akçe.*²²¹

*Madenler Nâzırı Pir Mehmet Zâim’e Edirne’deki câmi-i şerifin inşasına kurşun satın almak için Prizrîn Livâsı ve diğerlerinin mukâta’âtından nâzırın gönderdiği defter gereğince teslim edilen 36.1035 akçe.*²²²

Madenler Nâzırı Pir Mehmet Zâim’e Edirne’deki câmi-i şerifin inşasına ve Anbar-ı Âmire’ye ve gayriye kurşun satın almak için Vulçitrın ve Üsküp Livaları

---

²²⁰ BOA, A.DVNSMHHM.d, No. 9, Hüküm No. 36, 14, H. 20 N 977, (M. 26.02.1570).

²²¹ BOA, KK.d, No. 1767, 115, H. 16 B 977, (M. 25.12.1569).

²²² BOA, KK.d, No. 1767, 160, H. 17 Za 977, (M. 23.04.1570).

*mukâta 'âtından (nâzırın) kendi mektubu gereğince teslim edilen 2.000.000 akçe, kurşun ücreti ve vapur kirası için.*²²³

Peyderpey alınan bu kurşunların kenet, zıvana ve kiriş gibi demir elemanların sabitlenmesinde kullanıldığı söylenebilir. Zira kubbelerin kaplanmasında kullanılacak kurşunlar sonraki yıllarda ve çok daha büyük oranlarda satın alınacaktır.

Külliyeyi oluşturan cami dışındaki diğer yapıların yükselişini konu edinen herhangi bir belgeye ulaşılamamıştır. Tarihler 21 Mayıs 1572'yi gösterdiğinde caminin duvarlarının iyice yükseldiğini ve artık süsleme programına geçildiğini görüyoruz. Konuya dair bir belge caminin hat süslemeleri için Mimar Sinan'ın, hassa kâtibi Molla Hasan'ı talep ettiğini ve bu talebinin 21 Mayıs 1572 tarihi itibarıyla olumlu karşılandığını gösteriyor:

*Mimar başına hüküm ki: Halen Edirne'de inşa edilmesi emrim olan câmi-i şerîfteki yazılar için Kâtip Molla Hasan'ı talep eylemişsin. Şimdi zikredilen kişi, sözü edilen önemli iş için tayin olunup gönderilmiştir. Buyurdum ki: Vardığında câmi-i şerîfimde çiniyle (kâşi) ya da sade hat ile yazılması gereken yerleri gösterip münasip görüldüğü üzere yazdırasın.*²²⁴

Bu aşamada hat süslemelerini oluşturacak kutsal yazıların (ayet veya hadisler) mahiyetinin de belirlenmesi ve süsleme programının daha da detaylandırılması gerekti:

Mimar başına hüküm ki: Mektup gönderip binâ-i şerîfimin ne mertebeye vardığını ve özellikle de ana kemerlerinden dördünün kilitlendiğini ve dördünün

---

²²³ BOA, KK.d, No. 1768, 353, H. 14 L 978, (M. 11.03.1571).

²²⁴ BOA, A.DVNSMHM.d, No. 19, Hüküm No. 59, 21, H. 8 M 980, (M. 21.05.1572); Ahmet Refik, *Türk Mimarları*, s. 77.

*kilitlenmek üzere olduğunu bildirip, “şehnişîn kubbesi ile duvarının süslü mü yoksa sade mi olması ferman olunur” diye emr-i şerîfimi talep eylemişsin. Şimdi kesinlikle pencerelerine kadar çini olup pencerelerinin üstü çini ile Fatiha suresi yazılması gerektiğinden, buyurdum ki: (Hükmüm) vardığında pencerelerine kadar çini olup pencerelerinin üstüne çini ile Fatiha suresini münasip gördüğün şekilde yazdırasın.*²²⁵

14 Ağustos 1572 tarihli bu belge sadece mihrap çevresindeki süsleme programı hakkında bilgi veriyor. Caminin diğer kısımlarına yazılacak ayetler, özellikle de hünkâr mahfilinin göz alıcı çini süsleme programı da muhtemelen II. Selim’in arzusu çerçevesinde şekillenmişti. Mimarbaşı ve bâninin görüşmeleri neticesinde son şeklini alan tasarım programı, işlenmek üzere bu sıralarda İznik’teki çini atölyelerine gönderilmiş olmalıdır. Behram isimli bir mutemedin gedik talebini onaylayan 17 Ocak 1573 tarihli bir buyruldu kaydı, bu tarihten çok önce çizimlerin İznik’teki çini ustalarına ulaştırıldığını gösteriyor: “Malta, Zigedvar ve Kıbrıs seferlerine katıldığını ve Edirne’de inşa olunan câmi-i şerîfe gerekli olan çiniye (kâşî) hizmet ettiğini bildiren Behram isimli kimseye Kefe’de talep ettiği topçuluk gediği buyruldu.”²²⁶

Bu yıllarda tefrişat malzemeleri de hazırlanmaya başlamıştır. Belgelere göre camide kullanılacak halıların siparişi verilmiş, kapıları için perdeler temin edilmiştir:

---

²²⁵ BOA, A.DVNSMHM.d, No. 19, Hüküm No. 594, 699, H. 4 R 980, (M. 14.08.1572); Ahmet Refik, *Türk Mimarları*, s. 78.

²²⁶ BOA, KK.d, No. 224, 30, H. 13 N 980, (M. 17.01.1573).

*Ve yine dergâh-ı âlî çavuşlarından Edirne’de bina olunan câmi-i şerife kaliçeler hizmeti ferman olunan Uşşaklu Mehmet Çavuş’un Mustafa nam oğluna ibtidâden altı bin akçe tımar verilmek buyruldu.*²²⁷

*Padişahın Edirne’deki câmi-i şerîfinin perdesi için Galata’daki hassa beytûlmal emini sipahi oğlanı Ali’ye teslim edilen 12.000 akçe. Nakdiye 9.000, Sultaniye 50 sikke.*²²⁸

*Padişahın -hilafeti daim olsun- Edirne’deki câmi-i şerîfinin kapı perdesi için hassa beytûlmal emini sipahi oğlanı Ali’ye teslim edilen kırmızı çuka, 60 çile, 30 çift.*²²⁹

Mihrap bölümünün süsleme programını açıklayan belgede cami inşaatının geldiği aşama hakkında da bilgiler yer almaktadır. Belgeye göre 1572 yılı ağustos ayı itibariyle caminin merkezi ve yarım kubbelerini taşıyacak sekiz kemerden dördü tamamlanmış, dördü de kısa süre içerisinde tamamlanacaktır. O halde bu dönemde caminin duvar, payanda, fil ayağı, kemer gibi taşıyıcı unsurları büyük oranda bitirilmiş ve sıra örtü sisteminin inşasına gelmişti.

Nitekim bu tarihten kısa süre önce kubbelerin kaplanmasında kullanılacak kurşunların tedarikine girişildi. İlk aşamada 19 Mayıs 1572 tarihinden itibaren Selanik Sidre Kapsı madenlerinden 4000, Breznik madenlerinden 2000, Kratova madenlerinden 3000 ve Novabırda madenlerinden 3000 olmak üzere toplam 12000 kantar kurşunun

---

²²⁷ BOA. KK.d, No. 225, 95, H. 21 Ca 980, (M. 29.09.1572).

²²⁸ BOA. KK.d, No. 1769, 18b, H. 6 Ra 981, (M. 06.07.1573).

²²⁹ BOA. KK.d, No. 1868, 86, H. 24 M 982, (M. 16.05.1574).

alınması ve nakledilmesi için ilgili kadılıklara hükümler yazıldı.²³⁰ Daha sonra, talep edilen kurşunun yetmeyeceği düşünülmüş olmalı ki 1 Mart 1573 tarihinde 8000 kantar kurşun daha sipariş edildi.²³¹

Caminin sekiz destekli kemer düzeninin tamamlanmasının ardından yarım kubbelerin inşasına başlanmış olmalıdır. Örtü sisteminin inşası devam ederken bir taraftan da tamamlanan kubbelerin sıva, badana ve nakış işleri yürütüldü. Nitekim 28 Şubat 1573 tarihli bir hükümle Sakız kadılığından *Nikola Todoros ve oğlu Nikola, Papa Kargopuli, Yani oğlu Papala ve Kosta Papas* isimli beş gayrimüslim nakkaşın aletleri ile beraber Edirne'ye gönderilmesi istendi.²³² Caminin bütün kalem işlerinin bu beş kişi tarafından uygulanması mümkün değildir. Muhtemelen işin asıl sorumlusu ve yürütücüleri hassa nakkaşları idi ve bu nakkaşlar onların emri altında yardımcı kuvvet olarak çalışıyorlardı.

Mimar Sinan, bu son dönemde inşaatın ilerleyişi hakkında sık sık Sultan II. Selim'i bilgilendirmişti. Yine böyle bir bilgilendirmeden 17 Mart 1573 tarihi itibarıyla örtü inşasının ana kubbe hariç tamamlandığını öğreniyoruz: "Hassa mimarlar başı Sinan Ağa'ya hüküm ki: Mektup gönderip Edirne şehrinde inşa olunan câmi-i şerifin kubbeye

---

²³⁰ BOA, *KK.d*, No. 67, 10a, H. 6 M 980, (M. 19.05.1572); BOA, *KK.d*, No. 67, 178b, H. 8 R 980, (M. 18.08.1572); BOA, *KK.d*, No. 67, 216b, H. 29 R 980, (M. 08.09.1572); BOA, *KK.d*, No. 67, 218a, H. 29 R 980, (M. 08.09.1572).

²³¹ BOA, *KK.d*, No. 67, 514b, 26 L 980, (M. 01.03.1573); BOA, A.DVNSMHM.d, No. 22, Hüküm No. 665, 337, H. 15 Ca 981, (M. 12.09.1573); Tuncay, "Edirne'de Selimiye Camii", s. 9.

²³² BOA, *KK.d*, No. 67, 503a, H. 25 L 980, (M. 28.02.1573); Barkan, *Süleymaniye Camii ve İmareti İnşası*, C. I, s. 98; Necipoğlu, *Sinan Çağı*, s. 325.

kadar geldiğini .... arz eylemişsin.”²³³ Artık bundan sonraki en önemli iş, merkezi kubbenin tamamlanması olacaktır.

Bir taraftan bu görkemli ana kubbenin örgüsü devam ederken diğer taraftan da tezyinat ve diğer işler yürütülüyordu. Belgelere yansıdığı kadarıyla kubbe ve minare alemlerinin yapımına başlanmış,²³⁴ pencerelerin demir parmaklıkları tamamlanmıştı.²³⁵

Ana Kubbenin Tamamlanması ve Son Hazırlıklar

İnşasına mart ayının ortalarında başlanan ana kubbe, ağustos ayının sonlarına doğru yaklaşık 5 ay gibi bir sürede tamamlandı: “Hassa mimarlarım başı Sinan’a hüküm ki: Halen saadetli kapıma mektup gönderip câmi-i şerifin kubbesinin Allah’ın yardımıyla kavuştuğunu bildirmişsin...”²³⁶ Ana kubbenin sorunsuz bir şekilde

---

²³³ BOA, A.DVNSMHH.d, No. 21, Hüküm No. 461, 191, H. 13 Za 980, (M. 17.03.1573); Ahmet Refik, *Türk Mimarları*, s. 78-79.

²³⁴ “Hassa kazancıları başı Üstat Sinan’a cihanın sığınağı padişahın -hilafeti daim olsun- Edirne’deki câmi-i şerifinin alemi için elindeki tezkire gereğince 13 Rebûlevvel sene 981’de teslim, 10.000 (akçe).” BOA. KK.d, No. 1769, 19b, H. 13 Ra 981, (M. 13.07.1573).

²³⁵ “Yeniçeri Ağasına hüküm ki: Hassa mimarlarım başı Sinan mektup gönderip Edirne’de bina olunan câmi-i şerifimde demircilik yapan acemi oğlanlarından yedi nefer oğlanın pencere demirlerini işleyip tamama erdirdiklerinden dolayı kapıya çıkarılmalarını rica etmektedir...” BOA, A.DVNSMHH.d, No. 22, Hüküm No. 395, 206, H. 26 Ra 981, (M. 26.07.1573); Tuncay, “Edirne’de Selimiye Camii”, s. 8.

²³⁶ BOA, A.DVNSMHH.d, No. 22, Hüküm No. 522, 267, H. 27 R 981, (M. 26.08.1573); Ahmet Refik, *a.g.e.*, s. 80.

tamamlanmasıyla birlikte Mimar Sinan da Rab'bine verdiği sözü tutarak kölelerini azat etti.²³⁷

Sultan II. Selim, kendisine ana kubbenin tamamlandığı müjdesi ulaştığında, mektubu getiren kişiye camide ne zaman namaz kılınabileceğini sormuş, fakat aldığı cevapla ikna olmayarak Mimar Sinan'dan tüm ayrıntıları ile meseleyi anlatmasını istemişti:

*Hassa mimarlarım başı Sinan'a hüküm ki: Halen saadetli kapıma mektup gönderip câmi-i şerifin kubbesinin Allah'ın yardımıyla kavuştuğunu bildirmişsin. Mektubunla gelen Derviş'e "Câmi-i şerifte namaz kılmak ne zaman mümkün olur?" diye sorulduğunda "Ancak Kurban Bayramı'nda kılınır." diye cevap verdi. Şimdi câmi-i şerifin vaziyetini tam olarak öğrenmek mühim ve gerekli olduğundan buyurdum ki: (Hükmüm) vardığında câmi-i şerifte bundan sonra yapılacak iş nedir ve kışın içinde çalışıldığında zararı olmayacağı düşünülürse gayret edildiği vakit Kurban Bayramı'na kadar namaz kılmak mümkün müdür yoksa değil midir? Şüpheden uzak, kapalı bir yönünü bırakmayarak tüm ayrıntılarıyla yazıp saadetli kapıma arz eylesin.*²³⁸

Mimar Sinan'ın bu soruları nasıl cevapladığını bilmiyoruz. Mektubu götüren Derviş'in, II. Selim'in sorusuna verdiği cevap, kendi görüşü müdür yoksa Mimar Sinan'ın bilgisi dahilinde mi bu şekilde cevap vermiştir? Cevabın net oluşu ulağın kendi fikrini değil de Mimar Sinan'dan aldığı bilgiyi aktardığını gösteriyor. Kaldı ki ulağın,

---

²³⁷ BOA, MŞH.ŞSC.d, No. 4496, 12a, H. 29 R 981, (M. 28.08.1573).

²³⁸ BOA, A.DVNSMHM.d, No. 22, Hüküm No. 522, 267, H. 27 R 981, (M. 26.08.1573); Ahmet Refik, *Türk Mimarları*, s. 80.

bilmediği bir konuda fikir beyan etmesi onun için olumsuz sonuçlar doğurabilirdi. Bilakis Derviş, bu müjdeli haberin ardından Mimar Sinan'ın arzıyla 40 akçe ile dergâh-ı âlî müteferrikalığına terfi ettirildi.²³⁹ Caminin Kurban Bayramı'nda (2 Nisan 1574/ 10 Z 981) ibadete açılabilmesi için Mimar Sinan'ın yaklaşık 7 ay kadar zamanı vardı. Ancak cami, tahmin edilenin çok daha ötesinde neredeyse 15 ay sonra açılabilirdi. Peki açılış, hangi sebeple bu kadar ötelenmişti? Mimarbaşı Sinan'ın öngöremediği ne tür aksaklıklar meydana gelmişti?

Muhtemel aksaklıkların başında kubbelerin örtüsünde kullanılacak kurşunların zamanında gelmemesi olduğu düşünülebilir. Konuya dair iki belge nakliye gerçekleştirecek kira arabalarının temininde sorun yaşandığını gösteriyor:

Şehirköy ve Breznik kadılarına hüküm ki: Halen Edirne'de cenab-ı celalet meabım tarafından bina olunan câmi-i şerîfin bina emini olan eski hazîne-i âmirem defterdârı Hasan -yüceliği devamlı osun- mektup gönderip zikredilen câmi-i şerîf için 12 bin kantar kurşun emr olunup ardından 8 bin kantar daha ferman olunduğunu ve kurşun getiren kazaların arabaları yeterli olmadığı için idareniz altındaki kazâlardan da kurşun için araba gönderilmesi lazım olduğunu bildirdiğinden buyurdum ki: Vardığında her biriniz bu konuda dikkatli olarak söz konusu kurşun için idareniz altındaki kazâlardan yeteri kadar araba

---

²³⁹ “Mimar Ağa'nın mektubu gereğince Edirne'de câmi-i şerîfin kubbesinin kilitlendiği haberiyle gelip küykuse? olan ve Mustafa Bey'in oğlu olup acemi oğlanları yayabaşısı olan Derviş'in kırk akçe ile müteferrika olması buyruldu.” BOA, KK.d, No. 225, 318, H. 25 R 981, (M. 24.08.1573).

*gönderin ki kurşunu Edirne'ye getirsinler. Bu husus oldukça önemlidir. İhmal etmekten kaçının.*²⁴⁰

*Alacahisar Beyine ve kadılarına hüküm ki: Halen Madenler Nâzırı Zaim Mehmet mektup gönderip imarete alınan kurşunların taşınması için araba lazım olduğunda etraftaki kadılıklardan araba kiralanmak istendiğini ancak bazı kimselerin mani olduğunu bu sebeple yeteri kadar (kurşun) göndermek mümkün olmadığını bildirdiğinden buyurdum ki: Bu konuda gereği gibi hareket edip idareniz altında olageldiği üzere kurşun için araba kiralanması gerektiğinde şerefli emrimin aksine hareket edip mani olanlar kimler ise isimlerini yazıp bildiresin ki haklarından geline.*²⁴¹

Bir diğer sorun İznik'e ısmarlanan çinilerin geç gelmesi olabilir. Bir mevâcib kaydı, bina mutemetlerinden Nasuh Mirahur Bali Paşa'nın çinileri getirmekle görevli olduğu için ulûfesinin 30 Haziran 1574 tarihinde Mimar Kabil'e teslim edildiğini zikreder.²⁴² Bahsi geçen kayıt, çinilerin ancak bu tarihten sonraki bir zamanda yerine yerleştirildiğini ifade ediyor. Tanyeli, 15 Şubat 1576 tarihli bir hükme dayanarak cami açılışının, çiniler yerlerine yerleştirilmeksizin yapıldığını öne sürer.²⁴³ III. Murat tarafından İznik kadısına gönderilen bu hüküm, daha önce işlenmesi emredilen çinilerin acele bir şekilde tamamlanarak bir an evvel sultanın saadetli eşiğine (*südde-i saadetime*)

---

²⁴⁰ BOA, A.DVNSMHM.d, No. 22, Hüküm No. 665, 337, H. 15 Ca 981, (M. 12.09.1573); Tuncay, "Edirne'de Selimiye Camii", s. 9.

²⁴¹ BOA, A.DVNSMHM.d, No. 23, Hüküm No. 211, 103, H. 8 B 981, (M. 03.11.1573).

²⁴² BOA, KK.d, No. 1770, 20a, H. 10 Ra 982, (M. 30.06.1574).

²⁴³ Uğur Tanyeli, (2020). *Mimar Sinan Tarihsel ve Muhayyel*, İstanbul: Metis Yayınları, s. 362.

yani istanbul'a gönderilmesi için bölük halkından Mehmet'in kaşıbaşı olarak tayin edildiğini ve kimsenin ona muhalefet etmemesi gerektiğini bildirir.²⁴⁴ Hükümde Selimiye'yi işaret eden hiçbir ifade bulunmamaktadır. Halbuki Selimiye'yi igilendiren hükümler "babam merhum Sultan Selim Han" şeklindeki atıflarla başlar.²⁴⁵ Öyle anlaşıyorki hükümde bahsi geçen çiniler İstanbul'daki bir yapıya hazırlanıyordu. Örneğin II. Selim devrinin son dönemlerinde yangın sonrası harap olan saray mutfağı için istenmiş olabilir.

Öte yandan camiye çok önceden bağlanması gereken suyun geç getirilmesi de açılışın ötelenmesinin bir diğer sebebi gibi görünüyor. Edirne yakınlarındaki Kayapa isimli köyden getirilen suyla ilgili ilk emir 9 Şubat 1572 tarihinde gönderilmiştir. Bostancıbaşına yazılan hüküm, suyun miktarının ve maliyetinin araştırılmasını talep eder:

Edirne bostancıbaşına hüküm ki: Halen Edirne'nin yakınlarındaki Kayapa isimli köyde bir başlu su olup cenab-ı celâlet meabım tarafından bina olunan câmi-i şerîfe getirmek münasip olduğu bildirildiğinden buyurdum ki: (Hükmüm) vardığında bizzat işinin ehli tahminciler ile suyun üzerine varıp suyun miktarını,

---

²⁴⁴ BOA, A.DVNSMHH.d, No. 27, Hüküm No. 615, 262, H. 15 Za 983, (M. 15.02.1576).

²⁴⁵ BOA, A.DVNSMHH.d, No. 27, Hüküm No. 967, 403, H. 15 Z 983, (M. 16.03.1576); Necipoğlu, *Sinan Çağı*, s. 326; BOA, A.DVNSMHH.d, No. 34, Hüküm No. 467, 221, H. 10 Ra 986, (M. 17.05.1578); BOA, A.DVNSMHH.d, No. 52, Hüküm No. 586, 224, H. 10 M 992, (M. 23.01.1584); Ahmet Refik, *Türk Mimarları*, s. 103.

*kaç lüle su olduğunu ve getirildiği takdirde ne kadar akçe harcanacağını doğru bir şekilde tahmin ettirip açık ve seçik bir şekilde yazıp bildiresin.*²⁴⁶

Bostancıbaşının yönetiminde gerçekleşen keşif neticesinde Kayapa köyünden su getirme maliyetinin 60.000 akçe olduğu tahmin edilmiş ve bu akçeler 2 Ağustos 1574 tarihinde bostancıbaşına gönderilmişti.²⁴⁷ Bu durumda su yolunun inşasına ilk emirden neredeyse iki buçuk yıl sonra başlanmıştı. Tahmin raporu hazırlama sürecinin bu kadar uzun sürmesinin belgelere yansıyan bir sebebi yoktur. Ödeneğin gelmesiyle başlayan su yolu inşası en geç 19 Ekim 1574 tarihi itibarıyla sona ermiş ve 40.000 akçelik masrafla camiye bir lüle bir masura miktarında su getirilmişti:

*Edirne’de olan Bostancıbaşı’ya hüküm ki: Halen mektup gönderip Edirne’de bina olunan câmi-i şerif için eski su yoluna ilhak olunması ferman olunan suyun bağlandığını, tamamının bir lüle ve bir masura olduğunu ve bunun için hızâne-i âmiremden verilen altmış bin akçenin yirmi bin akçesi kalıp bâkîsinin sarf edildiğini bildirmiştin. Şimdi masrafın defteri ile bâkî akçenin hızâne-i âmireye gönderilmesini emredip buyurdum ki: Zikrolunan su yolunun masrafı defteri ile geriye kalan akçeyi hızâne-i âmireme gönderip teslim eyleyesin.*²⁴⁸

---

²⁴⁶ BOA, A.DVNSMHH.d, No. 10, Hüküm No. 246, 161, H. 24 N 979, (M. 09.02.1572); Tuncay, “Edirne’de Selimiye Camii”, s. 7.

²⁴⁷ BOA. KK.d, No. 1770, 28b, H. 13 R 982, (M. 02.08.1574); Necipoğlu, *Sinan Çağı*, s. 715.

²⁴⁸ BOA, A.DVNSMHH.d, No. 26, Hüküm No. 795, 277, H. 3 B 982, (M. 19.10.1574); Tuncay, a.g.m., s. 12.

Yakın tarihlerde Veziriazam Sokullu Mehmet Paşa'nın Edirne'deki hamamının yanında inşa ettirdiği hanı için de aynı köyden su getirilmesi söz konusu olmuştu.²⁴⁹ Hem Selimiye Camii hem de Sokullu Mehmet Paşa'nın hanı için su getirilmesi, köyün yakınlarındaki kaynak sularının kemer veya kanallarla *eski su yoluna ilhak olunması* yani bağlanması ile gerçekleştirilmiştir.²⁵⁰ Yoksa ki köyden camiye kadar yeni bir su yolunun inşası söz konusu değildir. Cami için inşa edilen su yolunun tahmin edilenden çok daha az bir akçeye mâl edilmesi, yolun kısmen Sokullu tarafından yaptırılan su yoluna bağlanması ile açıklanabilir.

Hassa Kazancıbaşı Sinan ve/veya ekibi tarafından daha önceden yapımına başlanan cami alemleri de ancak bu dönemde bitirilebildi ve yaldızlanarak hazır hale getirildi.²⁵¹ Başka bir belge, alemler ile kapı-pencere menteşelerinin yaldızlanması için

---

²⁴⁹ BOA. KK.d, No. 225, 361, H. 13 B 981, (M. 08.11.1573).

²⁵⁰ *Eski su yolu* şehrin kuzeydoğusundaki Taşlımüsellim ve Prevadi köyleri yakınlarından iki kolla başlayan ve ilave yollar ile 45 km'nin üzerinde uzunluğa ulaşan su yolları olmalıdır. Yavuz Güner-Doğan Savran, (2013). "Edirne ve Çevresindeki Su Kemerleri: Tespit, Lokalizasyon ve Koruma Önerileri", *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. 3, S. 5, s. 120. Edirne su yolları hakkında geniş bilgi için bakınız: Oral Onur, (1985). *Edirne Su Kültürü*, İstanbul: Acar Matbaası; Ünal Öziş-Yalçın Arısoy, (1988). *Mimar Sinan'ın Su Yolları*, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları; Neriman Meriç Köylüoğlu, (2001). *Edirne'de Osmanlıdan Günümüze Su Yapıları*, Edirne: Türk Kütüphaneciler Derneği Yayını.

²⁵¹ "Hassa kazancıları başı Üstat Sinan'a cihanın sığınağı padişahın -hilafeti daim olsun- Edirne'deki câmi-i şerifinin alemi için elindeki tezkire gereğince teslim edilen, 10.000 (akçe): Nakdiye 40, Sultaniye 160 sikke." BOA. KK.d, No. 1769, 28a, H. 1 Ca 981, (M. 29.08.1573); "Hassa kazancıları başı Sinan'a cihanın sığınağı padişahın -hilafeti daim olsun- Edirne'deki câmi-i şerifinin aleminin yaldızlanması için elindeki tezkire

Mimar Sinan’a da 500 sikke altının teslim edildiğini açıklıyor.²⁵² Şayet kaydı tutan kâtip hata yapmamışsa Mimar Sinan’ın yıldızlama işinde de mahir olduğu görülüyor.

Caminin açılışı için çalışmalar devam ederken bir yandan da külliye görev yapacak hizmetlilerin ataması yapıldı. Farklı tarihlerde verilen hükümlerle külliye hizmetine caminin açılışından çok önce en az 125 kişi atandı.²⁵³ Ancak cami ibadete açılmadığı için görevlendirilen bu kişiler eski görevlerinde kalmaya devam etti:

Edirne kadısına hüküm ki: Halen cenâb-ı celalet-meâbım tarafından Edirne şehrinde inşa edilen câmi-i şerîf henüz tamamlanmadığından, tamam olup da namaz kılınmaya başlanıncaya kadar hatip, imam ve tayin olunan diğer görevlilerin daha önceki görevlerini yapmaya devam etmelerini emr edip

---

gereğince teslim edilen, 2000 sikke 700 nakdiye ...” BOA. KK.d, No. 1769, 34a, H. 29 Ca 981, (M. 26.09.1573).

²⁵² “Hassa mimarları başı Sinan’a Edirne’deki câmi-i şerîfin alemleri ile kapı ve pencerelerinin menteşelerinin yıldızlaması için sipahi oğlanlarından Mutemet Şaban eliyle teslim edilen, hasene-i efrenciye 500 sikke.” BOA. KK.d, No. 1770, 13b, H. 1 S 982, (M. 23.05.1574).

²⁵³ BOA, A.DVNSMHH.d, No. 25, Hüküm No. 1567, 156-157, H. 4 S 982, (M. 26.05.1574); BOA, A.DVNSMHH.d, No. 25, Hüküm No. 1855, 189, H. 6 S 982, (M. 28.05.1574); BOA, A.DVNSMHH.d, No. 25, Hüküm No. 1593, 159, H. 9 S 982, (M. 31.05.1574); BOA, A.DVNSMHH.d, No. 25, Hüküm No. 1656, 166, H. 23 S 982, (M. 14.06.1574); BOA, A.DVNSMHH.d, No. 25, Hüküm No. 1714, 171, H. 26 S 982, (M. 17.06.1574); BOA, A.DVNSMHH.d, No. 25, Hüküm No. 1724, 172, H. 26 S 982, (M. 17.06.1574); BOA, A.DVNSMHH.d, No. 25, Hüküm No. 1748-1749, 175, H. 29 S 982, (M. 20.06.1574); BOA, A.DVNSMHH.d, No. 25, Hüküm No. 1851, 188, H. 9 Ra 982, (M. 29.06.1574); BOA, A.DVNSMHH.d, No. 25, Hüküm No. 3122, 344, H. 29 Ş 982, (M. 14.12.1574).

*buyurdum ki: Sözü edilen kimseler daha önceden yürüttükleri görevleri yine yürütüp Allah'ın izniyle câmi-i şerîf tamamlanıp namaz kılınmaya başlandığında ellerindeki beratları gereğince tayin olundukları görevleri yerine getireler.*²⁵⁴

Caminin İbadete Açılışı

Edirne kadısına gönderilen 3 Kasım 1574 tarihli bir hüküm, cami inşaatının tamamlandığını ve açılış için 27 Kasım 1574 Cuma gününün belirlendiğini gösteriyor:

*Edirne kadısına hüküm ki: Bundan önce cenâb-ı celalet meâbım tarafından Edirne şehrinde inşa olunan câmi-i şerîfin, Bârî olan Allah'ın yardımıyla bu bereketli senede tamamlandığı bildirildiğinden şaban el-muazzam ayının on ikinci günü ki cuma günüdür, namaz kılınmaya başlanmasını emredip buyurdum ki: (Hükmüm) vardığında şerefli fermanım gereğince adı geçen caminin görevlilerinin daha önceden verilen şerefli emrim doğrultusunda tayin olundukları yere getirip Allah'ın izniyle adı geçen günde namaz kılınmaya başlattırasın ki saltanatımın devamı ve şan u şerefimin sürekliliği için gece gündüz dua ile meşgul olsunlar.*²⁵⁵

Tespit edilebilen belgelere göre Selimiye Camii ve Külliyesi'nin inşa hazırlıkları, Sultan'ın hazinesinden ilk akçelerin çıkarıldığı 13 Nisan 1568 tarihi itibarıyla başlamıştır. Bu tarih başlangıç olarak kabul edilirse Selimiye Camii, 27 Kasım 1574'teki açılışına kadar toplam 6 yıl, 7 ay ve 14 günde tamamlanmıştır. Temel atma

---

²⁵⁴ BOA, A.DVNSMHM.d, No. 24, Hüküm No. 915, 333, H. 16 S 982, (M. 07.06.1574); Tuncay, "Edirne'de Selimiye Camii", s. 11.

²⁵⁵ BOA, A.DVNSMHM.d, No. 26, Hüküm No. 848, 292, H. 18 B 982, (M. 03.11.1574); Ahmet Refik, *Türk Mimarları*, s. 88.

töreninden itibaren ise toplam inşa süresi 5 yıl, 7 ay ve 13 gündür. Kitabesine göre Selimiye Camii, 1568/1569-1574/1575 (H. 976-982) yılları arasında inşa edilmiştir.²⁵⁶

Ne yazık ki yıllardır külliyesinin açılmasını bekleyen Sultan II. Selim, ömrü vefat etmediği için camisinin tamamlanmış halini göremedi.²⁵⁷ Aslında padişah ve maiyetinin 1574-1575 kış dönemini Edirne’de geçirmeleri planlanmış ve bu doğrultuda hazırlıklara (zahire tedarigi) başlanmıştı. Ancak II. Selim’in yakalandığı şiddetli hastalık, yolculuğa çıkmasına izin vermeyince açılıştan en az bir buçuk ay önce Edirne’ye gitmekten vazgeçildi:

Malkara, Hayrabolu ve Ergene kadılarına hüküm ki: Halen Edirne şehrine varılmaktan ferâgat olunduğundan buyurdum ki: (Hükmüm) ulaştığında geciktirmeksizin daha önceden idareniz altındaki kazalardan gönderilmesi ferman olunan arpa, buğday, un ve sair zahirelerden şimdiye kadar Edirne’ye gönderilenlerin dışında hazır olan zahireleri sahipleri veya vekilleri ve orada bulunan çavuşlar ile kasım gününden önce acele bir şekilde Rodoscuk İskeleyi’ne gönderesin ki sahipleri oradaki gemicilere narh üzerine satsınlar. Eğer gemiciler zahireleri almak istemezlerse gemilere yükleyip İstanbul’a

---

²⁵⁶ Hibrî, *Enîsü’l-Müsâmirîn Edirne Tarihi 1360-1650*, s. 21-22.

²⁵⁷ II. Selim’in vefat tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Edirne kadısına yazılan bir hükümde Selimiye’nin “Padişah-ı âlem-penâh hazretlerinin Edirne’de bina ettirdikleri câmi-i şerîf...” şeklinde tarif edilmesi, hükmün yazıldığı 14 Aralık 1574 (H. 29 Şaban 982) tarihi itibarıyla II. Selim’in halen hayatta olduğunu ve bu tarihten sonraki bir günde vefat ettiğini gösteriyor. BOA, A.DVNSMHH.d, No. 25, Hüküm No. 3122, 344, H. 29 Ş 982, (M. 14.12.1574).

*getirip orada satsınlar. Bu konu önemlidir. Ertelemekten ve geç göndermekten sakınasınız.*²⁵⁸

Diğer Külliye Yapılarının İnşası

Külliye'nin inşa sürecine yönelik belgeler yalnızca camiyle ilgili ayrıntılar sunmaktadır. Diğer yapıların nasıl inşa edildiğini ve ne zaman açıldığını ortaya koyacak herhangi bir belge tespit edilememiştir. Bununla birlikte müderris atama kayıtlarından hareketle medreselerin tamamlandığı dönemi belirlemek mümkündür. Ancak öncelikle medreselerin konumunu tespit etmek gerekir. Selimiye Külliyesi'nin 1579'da düzenlenen vakfiyesine göre Dârulkurra Medresesi'nde 10, Dârülhadis Medresesi'nde 15 öğrenci eğitim görecektir.²⁵⁹ Planlar üzerinden karşılaştırıldığında Dârulkurra Medresesi güneybatı köşedeki yapıyla, Dârülhadis Medresesi de diğeriyle örtüşür.

---

²⁵⁸ BOA, A.DVNSMHM.d, No. 26, Hüküm No. 770, 267, H. 28 C 982, (M. 15.10.1574). Benzer hükümler *Filibe, Tatarpazarı, Yenice-i Zağra, Zağra-i Atik, Uzuncaova Hasköyü, Çirmen, Dimetoka, Gümilcine, Kızılağaç Yenicesi, Kırkkilise, Ferecik, Çırpan, Yanbolu, Nevâhi-i Yanbolu, Rusikasrı, Aydos, Ahyolu, Karinabad, Tekfurgölü, Şumnu, Silistre, Varna, Ruscuk, Niğbolu* ve *Rodoscuk* kadılarına da gönderilmiştir. Bkz.: BOA, A.DVNSMHM.d, No. 26, Hüküm No. 771, 268, H. 29 C 982, (M. 16.10.1574); BOA, A.DVNSMHM.d, No. 26, Hüküm No. 772, 268, H. 29 C 982, (M. 16.10.1574); BOA, A.DVNSMHM.d, No. 26, Hüküm No. 773, 268, H. 29 C 982, (M. 16.10.1574).

²⁵⁹ *Vakıfnâme*, Selimiye Yazma Eser Kütüphanesi, 4754, 137a, 139b; VGMA, VKF.KS.d, No. 1395, 75-76, H. 21 N 987, (M. 11.11.1579); Ahunbay, "Mimar Sinan'ın Eğitim Yapıları Medreseler, Darülkurralar, Mektepler", s. 261, 278.

Ayrıca 1667 yılına tarihli bir vakıf defteri, bu yaklaşımı doğrulayarak Dârulkurra Medresesi'nin altında dükkânların bulunduğundan bahseder.²⁶⁰

Caminin güneydoğusunda yer alan medresenin (Dârulhadis Medresesi) ilk müderrisi Nâzırzâde, 1570 (H. 978 Muharrem/Safer) yılı temmuz ayında atanmıştır.²⁶¹ Külliye inşasının yukarıda belirtildiği üzere 13 Nisan 1568 tarihinde başladığı kabul edilirse güneydoğu köşedeki bu medresenin hazırlık aşaması da dahil en fazla 26 ayda tamamlandığı söylenebilir.

Güneybatıda yer alan Dârulkurra Medresesi ise diğerine göre oldukça geç açılmıştır. Neredeyse cami ile birlikte tamamlandığı anlaşılan Dârulkurra Medresesi'nin şeyhliğine padişahın Tire'deki dârulkurrasının şeyhi Abdüllatif getirilmişti:

Tire'de Dârulkurra Şeyhi olan Abdüllatif'e hüküm ki: Halen senin hakkındaki inayetimi artırarak mahruse-i Edirne'de cenâb-ı celalet-meabım tarafından inşa olunan dârulkurra şeyhliği altmış akçe ile sana verilip buyurdum ki: Şerefli

---

²⁶⁰ *Vakıfnâme 4*, Selimiye Yazma Eser Kütüphanesi, 9252, 6b, H. 1 Za 1077, (M. 25.04.1667); Gökbilgin, *XV-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası Vakıflar, Mülkler Mukataalar*, s. 521.

²⁶¹ BOA, *TS.MA.d*, No. 5832, 1b, Tarihsiz; Ercan Alan-Abdurrahman Atçıl, (haz.), (2018). *XVI. Yüzyıl Osmanlı Ulema Defterleri*, Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, s. 245; *Târîh-i Silsile-i Ulemâ*, İstanbul: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Esad Efendi, 2142, 212b; Cahid Baltacı, (1976). *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, İstanbul: İrfan Matbaası, s. 549; Mehdin Çiftçi, (2012). “XVI-XVII. Yüzyıl Osmanlı İlmiye Teşkilatı İçin Bir Kaynak: Târîh-i Silsile-i Ulemâ”, *İslâm, San'at, Tarih, Edebiyat ve Mûsikisi Dergisi (İSTEM)*, S. 20, s. 126; Nev'îzâde Atâyî, (2017). *Hadâ'iku'l-Hakâ'ik Fî Tekmileti'ş-Şakâ'ik*, Nev'îzâde Atâyî'nin Şakâ'ik Zeyli, (haz. Suat Donuk), İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, C. 1, s. 761.

*hüküm ulaştığında orada olan öğrencilerinden Kuran ve tecvit ehli olan birini yerine kadiya arz ettirip gecikmeksizin şerefli fermanım gereğince Edirne'ye varıp hizmetinde olasin.*²⁶²

Cami merkezli bir külliyedeki yapıların camiden önce ya da daha sonrasında tamamlanması sıradan bir durumdur. Örneğin Süleymaniye Külliyesi'nde doğudaki Sâlis ve Râbi medreseleri caminin açılışından iki yıl sonrasında tamamlanırken batıdaki Evvel ve Sâni medreseleri çok öncesinde (1552) bitirilmişti.²⁶³ Fakat Evvel ve Sâni medreseleri camiden oldukça uzak ve bağımsız bir sahada bulunmaktadır. Selimiye'de ise her iki medrese camiye bitişik denecek kadar yakın mesafededir. Simetriğindeki Dârulkurra Medresesi son ana kadar bitirilemediği halde güneydoğudaki medresenin 26 ay içerisinde inşa edilmesinin bir sebebi var mıdır? Mimar Sinan ya da bâni II. Selim bu yapıyı neden öncelemiştir? Bu durum, caminin zemini veya temelleri ile ilgili olabilir mi? Bu ve benzeri sorular, cami ve diğer yapıların temellerinde yapılacak kapsamlı çalışmalarla ancak cevap bulabilecektir.

Çevre avlunun dışında kalan mektebin ne zaman açıldığı ile ilgili hiçbir bilgi yoktur. Daha önce de belirtildiği üzere mektep projeye sonradan dahil edilmiş olabilir. Vakfiyenin düzenlendiği 1579 yılından önce tamamlandığı kesin olan mektebin camiyle aynı anda ya da camiden sonra bitirildiği ve eğitime başladığı söylenebilir.

Çevre avluya batıdan kuzey güney istikametinde set oluşturan dükkân sırasının inşası hakkında da herhangi bir kayda ulaşılamamıştır. En azından, Dârulkurra'nın

---

²⁶² BOA, A.DVNSMHM.d, No. 26, Hüküm No. 827, 285, H. 7 B 982, (23.10.1574).

²⁶³ Serpil Çelik, (2009). *Süleymaniye Külliyesi Malzeme, Teknik ve Süreç*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını, s. 261-262.

üzerinde yükseldiği dükkânlar çok önceden bitirilmiş olmalıdır. Ancak, külliye'nin 1579 yılında düzenlenen vakfiyesinde hiçbir dükkândan bahsedilmez. Vakfiyede caminin etrafındaki odalar, arsalar veya evler ayrıntılarına varıncaya kadar zikredilmesine rağmen dükkânlara hiç değinilmemiştir. Dârulkurra Medresesi, 4'ü arasta içerisinde olan toplam 7 dükkân üzerine oturduğuna ve 1574 yılının sonlarına doğru tamamlandığına göre vakfiye'nin hatalı olarak düzenlendiği anlaşıyor. Vakfiyedeki tek hata bu değildir. Tespit edilebildiği kadarıyla medreselerin hücre sayıları da yanlış yazılmıştır.²⁶⁴ Caminin doğusundaki boş arsaya sonradan yapılması kararlaştırılan 10 adet ev (Taş Odalar) ise 1579'dan önce tamamlanmıştır.²⁶⁵

İnşaatın Sona Erişi ve İlk Müdahale

Hastalığından dolayı Selimiye Camii'nin 27 Kasım 1574'teki açılışına katılamayan II. Selim, bir süre sonra (15 Aralık 1574) vefat etti. Açılışın ve sultanın ölümünün ardından inşaat işlerinin ne kadar daha devam ettiği konusunda yeterli bilgi yoktur. Selimiye Külliyesi'nde görevli mutemetlerin tespit edilebilen en son mevâcib kaydı 18 Ocak 1575 (H. 5 Şevval 982) tarihlidir.²⁶⁶ Bu kayıtlar, yakın zamanda tahta oturan Sultan III. Murat'ın askerlere dağıttığı cülus bahşişini (*ziyâde-i cülus*) içermektedir. Diğer taraftan Bina Emni Hasan Çelebi'den 6 Aralık 1574'de acemi oğlanlarını, 20 Şubat 1575'te de esirleri görevlerini tamamladıklarından dolayı

---

²⁶⁴ Ayrıntılı bilgi için *Selimiye Camii ve Külliyesi'ne Bir Bakış* bölümüne bakınız.

²⁶⁵ *Vakıfnâme*, Selimiye Yazma Eser Kütüphanesi, 4754, 22b; VGMA, VKF.KS.d, No. 1395, 16, H. 21 N 987, (M. 11.11.1579).

²⁶⁶ BOA, KK.d, No. 1770, 75b, H. 5 L 982, (M. 18.01.1575).

İstanbul'a göndermesi istenmiştir.²⁶⁷ Bina Emini Hasan Çelebi'nin görevde olduğunu gösteren en son kayıt 1 Mayıs 1575 tarihlidir. Kayda göre Filibe Kadısı Derviş Mehmet'in Edirne'deki evi Selimiye Külliyesi'ne vakıf olmak üzere 120.000 akçe karşılığında satın alınmıştır.²⁶⁸ Tespit edilebilen tüm bu kayıtlara göre Selimiye Külliyesi'ndeki inşa faaliyetlerinin en erken 1575 yılının mayıs ayına kadar devam ettiği söylenebilir.

Diğer taraftan Edirne kadısına gönderilen bir hüküm, cami etrafının 16 Mart 1576 tarihi itibarıyla halen şantiye alanı olmaktan kurtulamadığını gösteriyor:

*Edirne kadısına hüküm ki: Merhum babam Sultan Selim Han -kabri temiz olsun- tarafından inşa olunan câmi-i şerîfin haremi (şadırvan avlusu) tahta avlu ile tutulup o taraflarında kapı olmadığı için Müslümanların câmi-i şerîfe geldiklerinde zorluk çektiklerinden haberim oldu. Buyurdum ki: (Hükmüm) varlığında bizzat ilgilenip câmi-i şerîfe varıp tahta ile tutulan avluyu görüp Müslümanların câmi-i şerîfe rahatça girmesi için yakın ve uygun bir yerden kapı açtırarak zorlukları ortadan kaldırasın.*²⁶⁹

---

²⁶⁷ BOA, A.DVNSMHH.ZYL.d, No. 2, Hüküm No. 30, 14, H. 21 § 982, (M. 06.12.1574); BOA, A.DVNSMHH.ZYL.d, No. 2, Hüküm No. 363, 126, H. 9 Za 982, (M. 20.02.1575).

²⁶⁸ BOA, D.BRZ.d, No. 20622, 19, H. 20 M 983, (M. 01.05.1575).

²⁶⁹ BOA, A.DVNSMHH.d, No. 27, Hüküm No. 967, 403, H. 15 Z 983, (M. 16.03.1576). Necipoğlu, *harem* ile caminin dış avlusunun kastedildiğini öne sürer. Necipoğlu, *Sinan Çağı*, s. 715 (Dipnot 330). Harem kelimesinin, caminin şadırvan avlusunu işaret ettiği hem hükmün mahiyetinden hem de konuyla ilgili aşağıda zikredilen belgeden açıkça anlaşılmaktadır. Nitekim Necipoğlu da aşağıdaki belgede geçen *harem* ifadesini şadırvan avlu olarak anlamlandırmıştır. Necipoğlu, *a.g.e.*, s. 325.

Hüküm, Mimar Sinan ya da bina emini yerine kadıya yazılması ve bu işten kadının sorumlu tutulması, bu iki görevlinin artık külliyyede bulunmadığını ve inşaat faaliyetlerinin sonlandırıldığını kanıtlıyor. Tahta perdelerle çevrili inşaat alanına cami cemaatinin girmesinde bir beis görülmediğine göre duvar, kubbe ve taşıyıcılardan oluşan avlu konstrüksiyonu tehlike arz etmeyecek oranda tamamlanmış olmalıdır. Hatta avlunun zemin döşemesi dahi çok önceden, ana kubbenin henüz inşa edilmeye başlandığı günlerde yapılmıştı:

*Hassa mimarlar başı Sinan Ağa'ya hüküm ki: Mektup gönderip Edirne şehrinde inşa olunan câmi-i şerifin kubbeye kadar geldiğini ve harem-i şerifte (avlu) şadırvan etrafının ve dört tarafında olan kapıların zeminlerinin ve merdiven sahanlarının mermer, sofa (revak) döşemelerinin küfeki olmasının münasip görüldüğünü .... arz eylemişsin. Buyurdum ki: Cümlesini arz eylediğin üzere yaptırıp tamama erdiresin ...*²⁷⁰

Belge, 17 Mart 1573 tarihi itibarıyla avlunun duvar, taşıyıcı ve örtü sisteminin tamamlandığını ve artık sıranın zemin döşemesine geldiğini gösteriyor. Bu hüküm, avlunun sonraki bir dönemde inşa edildiği yönündeki tezleri geçersiz kılıyor.²⁷¹ II.

---

²⁷⁰ BOA, A.DVNSMHH.d, No. 21, Hüküm No. 461, 191, H. 13 Za 980, (M. 17.03.1573); Ahmet Refik, *Türk Mimarları*, s. 78-79.

²⁷¹ Kuban, son cemaat revakının görece daha alçak olan avlu revakıyla köşelerde birleşiminin *inorganik ve güzel olmayan bir biçimde* gerçekleştirilmesini, revak kubbelerinin bezenmemiş oluşunu ve şadırvanın açık bırakılması gibi hususları göz önünde bulundurarak avlunun Davut Ağa tarafından tamamlandığı fikrini öne sürer. Kuban, *Sinan'ın Sanatı ve Selimiye*, s. 182. Tanyeli de benzer bir yaklaşımla önceki dipnotta belirtilen belgeyi dikkate almaksızın şadırvan avlunun sonraki bir zamanda inşa edildiğini iddia eder. Uğur Tanyeli, *Mimar Sinan Tarihsel ve Muhayyel*, s. 362-364.

Selim'in sağlığında caminin pencere demirlerinin tamamlanması²⁷² ve artan demir kırıřler²⁷³ ile kurřunların²⁷⁴ İstanbul'a gönderilmesinin istenmesi de avlunun camiyle aynı zamanda ve bir bütün halinde tamamlandığını kanıtlıyor.

Peki şadırvan avlu neden hala tahta perde duvarlarla çevrili idi ve hangi işleri yarım kalmıştı? Bunu açığa çıkaracak belgelerden yoksunuz. Evliya Çelebi, Selimiye Camii'ni anlatırken avlu kubbelerinin nakışsız ve sade olduğundan bahseder.²⁷⁵ Belki de avlu, revak kubbelerinin bezenmesi amacıyla tahta duvar içinde kalmıştı. Ancak sultanın ani ölümü ciddi bir belirsizlik oluşturmuş ve külliye'nin kalan işleri süresiz bir şekilde terkedilmişti.

Caminin açılışından yıllar sonra cami cemaati, yağışlı havalarda abdest almakta sıkıntı çektikleri için yan cephelerdeki abdest musluklarının üzerine sundurma yapılmasını talep etmişlerdi:

---

²⁷² “Yeniçeri Ağasına hüküm ki: Hassa mimarlarım başı Sinan, mektup gönderip Edirne'de bina olunan câmi-i şerîfimde demircilik yapan acemi oğlanlarından yedi nefer oğlanın pencere demirlerini işleyip tamama erdirdiklerinden dolayı kapıya çıkarılmalarını rica etmektedir...” BOA, A.DVNSMHH.d, No. 22, Hüküm No. 395, 206, H. 26 Ra 981, (M. 26.07.1573); Tuncay, “Edirne'de Selimiye Camii”, s. 8.

²⁷³ BOA, A.DVNSMHH.d, No. 26, Hüküm No. 373, 143, H. 21 R 982, (M. 10.08.1574); Tuncay, a.g.m., s. 11.

²⁷⁴ BOA, A.DVNSMHH.d, No. 26, Hüküm No. 607, 215, H. 28 Ca 982, (M. 15.09.1574); BOA, A.DVNSMHH.d, No. 26, Hüküm No. 736, 256, H. 23 C 982, (M. 10.10.1574); BOA, A.DVNSMHH.d, No. 26, Hüküm No. 746, 260, H. 23 C 982, (M. 10.10.1574).

²⁷⁵ Kahraman-Dağlı, *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, C. 3, K. 2, s. 573.

*Edirne’de merhum Sultan Selim Han imâreti mütevellisine ve Edirne’de bostancı başıya hüküm ki: Sen ki mütevellisin saadetli kapıma mektup gönderip merhum adı geçenin -kabri temiz olsun- Edirne’deki câmi-i şerifinin duvarında bulunan muslukların üstleri açık olup yağmur yağdığında Müslümanlar abdest almada zorluk çektiklerinden dolayı üstlerine sundurma yapılmasını .... daha önce bildirdiğin halde şimdi zikrolunan muslukların üstlerine sundurma yapılmasını emredip buyurdum ...*²⁷⁶

Bu sundurmalar 20. yüzyılın başlarına kadar mevcuttu (Resim 18). Ancak sonraki bir tarihte muhdes olduğu düşüncesiyle kaldırılmıştır.

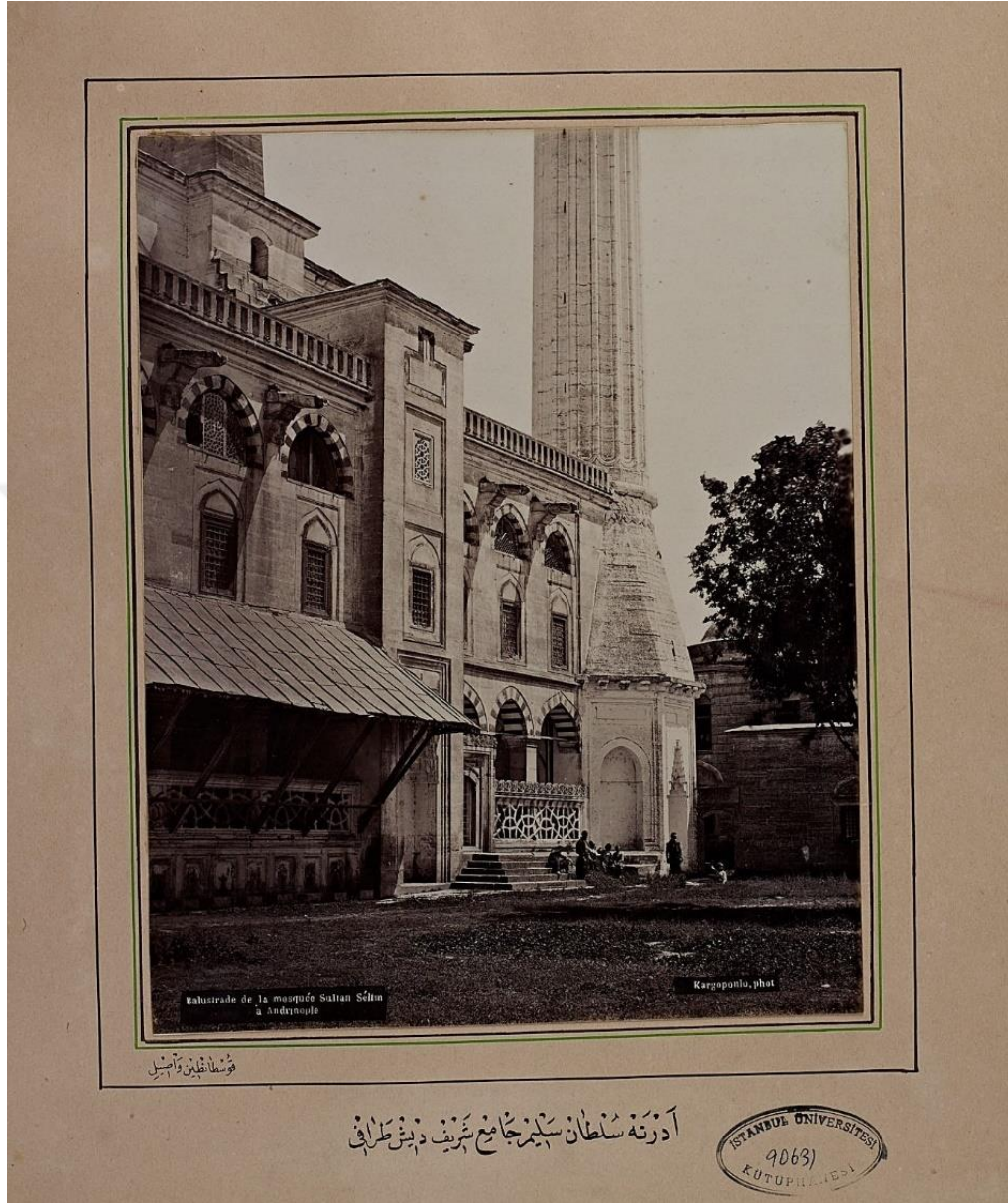
Mimar Sinan, yan duvarlara abdest musluğu yerleştirme uygulamasını ilk olarak Süleymaniye Camii’nde gerçekleştirmiştir.²⁷⁷ Süleymaniye’deki abdest muslukları yan cephelere yerleştirilen iki katlı revak dizisinin altında bulunmaktadır. Dolayısıyla da buradaki musluklar revak dizisinin üzerinden uzanan geniş saçaklarla koruma altına alınmıştır. Selimiye’de ise yan mekanların saçak örtüsü parapet duvarları ile sınırlandırıldığından abdest alan cemaati yağmurdan korumak için bir ek yapılması gerekmiştir. Sonradan yapılan uygulamanın Mimar Sinan’a ait bir tasarım olmadığı açıkça söylenebilir. Söz konusu müdahaleyi, Mimar Sinan’ın bir eksikliği olarak görmek mümkün müdür? Yoksa bu, onun cephe tasarımına getirdiği yeniliğin zorunlu bir sonucu mudur? Konuyu izah edecek belgelerden -şimdilik- yoksun olduğumuza göre

---

²⁷⁶ BOA, A.DVNSMHM.d, No. 47, Hüküm No. 2, 2, H. 15 S 990, (M. 11.03.1582).

²⁷⁷ Yılmaz Önge, (1983). Mimar Koca Sinan’ın Türk Mimarisine Getirdiği Bazı Yenilikler”, VIII. Türk Tarih Kongresi 11-15 Ekim 1976), III. Ciltten Ayrı Basım, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 1698.

bugün verilebilecek her bir cevap varsayımdan öteye geçemeyecektir. Kesin olan şu ki cami cemaati ve padişah bu durumu bir eksiklik olarak değerlendirmiştir.

Resim 18: Selimiye Camii'nin batı cephesinden bir kesit (1916-1917)²⁷⁸

²⁷⁸ İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, *Sultan II. Abdülhamid Han Fotoğraf Albümleri Koleksiyonu*, No. 90631/18.

Vakfiyenin Düzenlenmesi

Sultan II. Selim, inşaatın ilk yıllarından itibaren bir mütevellî tayin ederek bazı köy ve mezraların gelirlerinin külliye vakfına aktarılmasını sağladı.²⁷⁹ Mütevellî Süleyman Bey bu yıllarda kaza, köy ve mezralara giderek padişahın vakıflarını kayıt altına aldı. Ancak II. Selim vefat edince caminin vakfiyesi resmi olarak düzenlenemedi. Sultan III. Murat, yaklaşık beş yıl sonra 1579'da babasının Edirne'deki külliyesinin vakfiyesini resmileştirdi.²⁸⁰ Padişah bu dönemde sadece Selimiye ile ilgilenmemiş, babasının Konya'da Mevlâna Âsitânesi'nin yakınlarında yer alan harap haldeki imaretinin vakfını da güçlendirmişti.²⁸¹

---

²⁷⁹ BOA, KK.d, No. 1768, 100, H. 1 R 978, (M. 02.09.1570); Vakfedilen köy ve mezralar için bakınız: *Sultan II. Selim'in Türkçe Selimiye Vakıfnâmesi (Hudutnâme)*, Edirne: Selimiye Yazma Eser Kütüphanesi, 4755; Musa Öncel, (Günümüz Türkçesine Çeviren), (2014). *Sultan II. Selim Han'ın Edirne Selimiye Külliyesi Vakfiyesi*, İstanbul: Edirne Valiliği Kültür Yayınları.

²⁸⁰ *Vakıfnâme*, Selimiye Yazma Eser Kütüphanesi, 4754; VGMA, VKF.KS.d, No. 1395, H. 21 N 987, (M. 11.11.1579).

²⁸¹ BOA, A.DVNSMHH.d, No. 39, Hüküm No. 126, 53, H. 27 L 987, (M. 17.12.1579); BOA, TK.GM.d, 2169, H. 1 Za 988, (M. 08.12.1580).

4.1.2. İkinci Dönem Yapıları: Arasta, Meyve Kapanı, Türbe ve Diğer Vakıf Binaları

II. Selim'in Edirne'deki külliyesinde caminin ibadete açılmasından yaklaşık 9 yıl sonra ikinci bir inşa süreci yaşandı. Belgelere göre bu süreç, Selimiye Camii'nin minaresine yıldırım düşmesi sonucu başladı. Yıldırımın cami ve çevresinde oluşturduğu hasar, Mimarbaşı Sinan'ın keşif defterini hazırlamasını gerektirecek ölçüde büyük çaplı idi:

Mimar başına hüküm ki: Halen merhum cennet-mekân babam Sultan Selim Han -kabri temiz olsun- Edirne şehrinde bina eylediği câmi-i şerîfinin bazı yerlerine ilâhi bir yıldırım inip bazı yerlerini yıkıp harap eylediğinden haberim olup senin acele bir şekilde varıp görmen lazım olduğundan buyurdum ki. (Hükmüm) ulaştığında emrim üzerine acele varıp harap olan câmi-i şerîfin yıkılan yerlerini görüp tahmin edip ve ne kadar akçe ile tamir olunması mümkün ise gelip arz eylesin ki ona göre tedarik oluna.²⁸²

Abdurrahman Hibrî, *Enîsü'l-Müsâmirîn* adlı eserinde yıldırımın, caminin güneydoğu köşesinde bulunan minareye isabet ettiğini belirtir.²⁸³ Bu yıllara tarihli bir *Vakıf Ruznamçe Defteri*, Hibrî'yi destekler biçimde hünkâr mahfili ile caminin doğusunda yer alan bazı odaların çatılarında oluşan hasarların giderilmesi için taşçı, neccâr, hamal, kurşuncu gibi usta gruplarına verilen yevmiyeler ile kereste, çivi, cam

---

²⁸² BOA, A.DVNSMHH.d, No. 52, Hüküm No. 586, 224, H. 10 M 992, (M. 23.01.1584); Ahmet Refik, *Türk Mimarları*, s. 103.

²⁸³ Hibrî, *Enîsü'l-Müsâmirîn Edirne Tarihi 1360-1650*, s. 21.

gibi satın alınan malzemeler hakkında bilgi verir.²⁸⁴ Hasarla ilgili defterdeki en erken kayıt 15 Ocak 1584 tarihli olup etrafa dağılan taşların içindeki demirlerin çıkarılması ve taşınması için taşçı ve hamallara ödenen yevmiyelere aittir.²⁸⁵ Vakıf yönetiminin hasara en kısa zamanda müdahale ettiği kabul edilirse yıldırımın 15 ocaktan hemen önceki bir tarihte düştüğü söylenebilir.

Mimarbaşı Sinan, keşif defterini düzenledikten sonra tamiri gerçekleştirecek ekibi belirleyerek padişaha sundu. Padişahın onayladığı görevlendirme listesine göre külliye'nin bina eminliğine Ahmet Efendi, mimarlığına dergâhı âlî çavuşlarından Mimar Hüseyin Çavuş atandı.²⁸⁶ Tamir için vasıfsız insan gücü Cezayir'den istenen 150 forsa esiri ile Vize'den talep edilen yörük, cambaz ve müsellemlerle birliklerinden sağlandı.²⁸⁷ İşte 1584 yılının ilk aylarında başlayan bu tamir faaliyeti, külliye'de yaklaşık 10 yıl boyunca devam edecek bir inşaa sürecinin gerçekleşmesine zemin hazırladı. Tamirlerin tam olarak ne zaman sona erdiğini kestirebilmek mümkün değildir. Çünkü tamirle birlikte cami çevresinde inşaa faaliyetleri de yürütüldü. Tespit edilebilen tüm defterler

---

²⁸⁴ BOA, *TS.MA.d*, No. 1902/1, 3a-3b, H. 7 M 992, (M. 20.01.1584).

²⁸⁵ BOA, *TS.MA.d*, No. 1902/1, 2b, H. 2 M 992, (15.01.1584).

²⁸⁶ BOA, *KK.d*, No. 242, 171, H. 15 S 992, (M. 27.02.1584); Abdulkadir Dündar, (2013). "Osmanlı Mimarisinde Mimar Ağalar ve Defterleri", *14th International Congress of Turkish Art Proceedings (Paris, 19-21 September 2011)*, (ed. Frederic Hitzel), Paris: Republic of Turkey Ministry of Culture and Tourism, s. 295.

²⁸⁷ BOA, *A.DVNSMHHM.d*, No. 52, Hüküm No. 707, 267, H. 16 S 992, (M. 28.02.1584); BOA, *A.DVNSMHHM.d*, No. 52, Hüküm No. 740, 278, H. 25 S 992, (M. 08.03.1584); BOA, *A.DVNSMHHM.d*, No. 52, Hüküm No. 761, 286, H. 1 Ra 992, (M. 13.03.1584); BOA, *A.DVNSMHHM.d*, No. 55, Hüküm No. 406, 225, H. 16 Ra 993, (M. 18.03.1585); BOA, *A.DVNSMHHM.d*, No. 58, Hüküm No. 10, 1, H. 29 R 993, (M. 30.04.1585).

incelenmiş ve bazılarının tamirlerle ilgili kayıtlar içerdiği görülmüştür. Bu kayıtların tarihleri göz önünde bulundurularak tamir dönemine ait olduğu anlaşılan defterler belirlenmiştir. Bu defterler taş, kereste, demir, kurşun, çivi, tuğla, kiremit, tutkal, yağ, kâğıt gibi inşaata gerekli malzemeler ile usta, amele ve esirlere ödenen ücretlerin kayıtlarını içermektedir.²⁸⁸ Ancak bu dönemde alınan malzemelerin büyük bir kısmı Meyve Kapanı'nın inşasına hazırlık için tedarik edilmiş olmalıydı. Zira tamirler büyük oranda tamamlanmış ve malzemeye ihtiyaç kalmamıştı.

Tamirle doğrudan ilgili kayıtların ilki hünkâr mahfilinin civarına yani tamir edilen minarenin çevresine zemin taşı döşendiğini belirtir.²⁸⁹ İkincisi, minare alemin için Hassa Kazancıbaşı Yusuf Abdullah'a yapılan 1200 akçelik ödemeyi içerir.²⁹⁰ Sonuncusu ise inşa edilen minarenin yıldırım ve sair doğal afetlerden korunması için 29 Mayıs 1588 tarihinde satın alınan kurbanla ilgilidir.²⁹¹ Bu sonuncu kayıt minare

---

²⁸⁸ BOA, *TS.MA.d*, No. 3686/12, H. 17 C 995-15 N 995, (M. 25.05.1587-19.08.1587); *TS.MA.d*, No. 1791, H. 18 N 995-29 L 996, (M. 22.08.1587-21.09.1588); BOA, *TS.MA.d*, No. 3719/1, H. 1 N 995-29 L 996, (M. 05.08.1587-21.09.1588); BOA, *TS.MA.d*, No. 7277, H. 15 C 995-12 B 995, (M. 23.05.1587-18.06.1587); BOA, *TS.MA.d*, No. 4001/1, H. 13 B 995-26 B 997, (M. 19.06.1587-02.07.1587); BOA, *TS.MA.d*, No. 4921, 1b-3a, H. 26 Ş 995-2 N 995, (M. 01.08.1587-06.08.1587); BOA, *TS.MA.d*, No. 4001/3, H. 3 N 995-16 N 995, (M. 07.08.1587-20.08.1587).

²⁸⁹ “Padişahın mahfili (fevkaniyesi) yakınının kaldırım döşemesi için Ahmet bin Mustafa'ya üstadiye ücretinin kaydı, zira‘ 406, fî 1.5, ücret 609”. BOA, *TS.MA.d*, No. 3686/12, 1b, H. 17 C 995, (M. 25.05.1587).

²⁹⁰ “Kazancıbaşı Yusuf'a Mimar Hüseyin Çavuş eliyle minare aleminin 1200 akçelik ücretinin teslimine dair kayıt”. BOA, *TS.MA.d*, No. 3686/12, 1b, H. 25 C 995, (M. 02.06.1587).

²⁹¹ BOA, *TS.MA.d*, No. 1791, 10b, H. 3 B 996, (M. 29.05.1588).

tamirinin tamama erdiğini gösteriyor. Buna göre 1584 yılının ilk aylarında başlayan tamir sürecinin 1588 yılının mayıs ayı sonuna kadar devam ettiğı söylenebilir.

Daha önce de vurgulandığı üzere bu tamir sürecinde külliyeye birçok yeni yapı inşa edilmiştir. Bunlardan belki de en evvel inşa edileni bir türbedir. Edirne kadısına gönderilen 30 Nisan 1585 tarihli bir hüküm, Zâhir Toplu Dede isimli keramet sahibi bir zatın mezarı üzerine türbe yapıldığını haber verir:

Edirne kadısına hüküm ki: Önceden şikk-ı sâni defterdârı iken şimdi Edirne’de bina emini olan Ahmet -yüceliği devam etsin- saadetli kapıma mektup gönderip merhum cennet-mekân Sultan Selim Han’ın -kabri temiz olsun- câmi-i şerîfi civarında olup zikredilen camiye vakıf olmak için yıkılan mîrî ahırın bir köşesinde Zâhir Toplu Dede isimli bir azîz gömülü olup keramet sahibi bu zatın merkat-i şerîfine çokça rağbet edilmektedir. Halen câmi-i şerîfe vakıf için inşa olunan kapan hanının köşesi, zikredilen mezarın üzerine geldiği için bina içinde türbe şeklinde tamir olunmuş ve yol tarafına demir pencere konulmuştur. Türbeyi açıp kapatmak ve gözetmek için sâlih bir kimse lazım olduğundan Mehmet Dede isimli kimseye hanın mahsulünden günlük beş akçe ile türbedarlık ve gözetmek hususunu leffen arz etmeni emredip buyurdum ki: (Hükmüm) vardığında zikredilen hususu aslı hakikati üzere görüp leffen arz eylesin.²⁹²

Eski fotoğraflarından, günümüze ulaşmayan türbenin kare planlı ve kubbeli olduğu anlaşılmaktadır (Resim 19-20). Belgede bahsedilen pencereler, sivri kemerli derin nişler içine yerleştirilmiştir. Türbe, fotoğrafın açısına göre kapan hanının güneybatı köşesine yakın bir konumda ve batı duvarına bitişik olarak inşa edilmiştir.

---

²⁹² BOA, A.DVNSMHH.d, No. 58, Hüküm No. 105, 36, H. 22 R 993, (M. 23.04.1585).

Source gallica.bnf.fr / Bibliothèque nationale de France

Resim 19: Toplu Dede Türbesi batıdan görünüm (1920)²⁹³

Resim 20: Toplu Dede Türbesi güneybatıdan görünüm (1927)²⁹⁴

²⁹³ Paris Bibliotheque Nationale, *Meurisse*, 80118;

<http://catalogue.bnf.fr/ark:/12148/cb415771675>. Erişim Tarihi: 11.12.2022.

Bu dönemde inşa edilen ikinci yapı grubunu evler (*hâne*) oluşturur. Evlerin kapı, pencere ve dolapları için menteşe (*raht*), halka ve cam temin edildiğine dair kayıtlar bulunmaktadır.²⁹⁵ Başka bir masraf kaydına göre bu dönemde inşa edilen ev sayısı dördüttür.²⁹⁶ Aynı defterdeki diğer bir kayıt kahvehaneyle ilgilidir. Kayda göre kahvehanenin pencereleri için iki adet yaldızlı menteşe alınmıştır.²⁹⁷ Önceki yıllara tarihli bir gelir defterinde Selimiye Vakfı'nın kira gelirleri arasında kahvehanenin de bulunması²⁹⁸ sözü edilen menteşelerin yeni bir yapıdan ziyade mevcut kahvehanenin tamiri çerçevesinde satın alındığını gösteriyor. Gerek evlerin gerekse kahvehanenin konumu ya da mimari özelliklerine dair herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Bu süreçte türbe ve evlerin haricinde kayıtlara *dükkân* olarak geçen çok sayıda ticaret yapısı inşa edilmiştir. İlgili kayıtlar oldukça sınırlı olup dükkânların tamamlanma aşamasında olduğunu gösterir. Örneğin pencerelerin demir ve camları için ustalara ücret ödenmiştir.²⁹⁹

Diğer kayıtlar ise dükkânların kimliğine ulaştıracak önemli veriler sunar. Bu kayıtlardan ilki, örtü sisteminin kurşunla kaplanması için ustaya verilen ücreti içerir:

---

²⁹⁴ Edirne Müze Müdürlüğü Yemiş Kapanı Dosyası.

²⁹⁵ BOA, *TS.MA.d*, No. 1791, 12a-13a, H. 21 L 996, (M. 13.09.1588).

²⁹⁶ BOA, *TS.MA.d*, No. 1791, 27a, H. 22 N 996, (M. 15.08.1588).

²⁹⁷ BOA, *TS.MA.d*, No. 1791, 12a, H. 1 Ş 996, (M. 26.06.1588).

²⁹⁸ BOA, *TS.MA.d*, No. 1902/1, 10a, H. 20 Za 991, (M. 05.12.1583).

²⁹⁹ BOA, *TS.MA.d*, No. 1791, 12a, H. 1 Ş 996, (M. 26.06.1588); BOA, *TS.MA.d*, No. 1791, 11a, H. 15 B 996, (M. 10.06.1588).

“Arslan Mustafa eliyle kurşunların maksûre ve dükkânların kubbeleri üzerine örtülmesi, kantar adedi 333, her bir kantar fî 2, kıymet 666.”³⁰⁰

Kayda göre dükkânlar ile *maksûre* kubbeleri Edirneli Arslan Mustafa tarafından kurşun levhalarla örtülmüştür. Maksûrenin küçük kapalı oda, bölme, camide hükümdar için ayrılmış kafesli ve yüksekçe yer gibi anlamları bulunmaktadır.³⁰¹ O halde buradaki maksûre, dükkânlardan daha yüksek bir birim olarak düşünülebilir. Selimiye Camii’nin batısında konumlu arasta, kayıttaki tarife uymaktadır. Buna göre maksûre, arastanın dua kubbesine işaret ediyor olmalıdır. Arastanın dua kubbesi hariç tüm örtü sistemi tonozdur. Öyle görünüyor ki kayıtta örtü sistemi kubbenin çoğulu olan *kubâb* kelimesi ile tarif edilmiştir.

Diğer bir kayıtta, yer döşemesi için kaldırımcılara verilen ücretler zikredilir:

Maksûre yakınlarının döşemesi için Mehmed bin Abdullah’a verilen üstadiye ücreti, zirâ’ 270, fî 1.5, ücret 405.

*Muallimhâne önünün döşemesi için Nikola veled-i Menan’a verilen üstadiye ücreti, zirâ’ 155, fî 1.5, ücret 232.*³⁰²

---

³⁰⁰ BOA, TS.MA.d, No. 1791, 11b, H. 15 B 996, (M. 10.06.1588).

³⁰¹ Celâl Esad Arseven, (1950). *Sanat Ansiklopedisi*, C. III, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, s. 1268; Metin Sözen-Uğur Tanyeli, (2011). *Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Remzi Kitabevi, s. 197; Doğan Hasol, (2010). *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü*, İstanbul: Yem Yayın, s. 306.

³⁰² BOA, TS.MA.d, No. 3686/12, 1b, H. 17 C 995, (M. 25.05.1587).

Anlaşıldığı üzere maksûrenin çevresi ile Sıbyan Mektebi'nin (Muallimhâne) önüne kaldırım taşı döşenmiştir. İlkinde kastedilen bölge dükkân dizilerinin arasında kalan arasta sokağı olmalıdır.

Burada ele alacağımız son kayıt, dükkânların sayısı hakkında bilgi vermektedir. Neccarlara yapılan ödemeyi içeren bu kayda göre toplam 71 dükkânın marangozluk işleri yapılmıştır.³⁰³ Selimiye Arastası'nın da 71 dükkândan oluşması kayıttaki marangozluk işlerinin arasta ile ilgili olduğunu gösteriyor. Böyle bir masraf kaydının bulunması, arastanın çevre avlu duvarına set oluşturan doğu dükkân dizisinin de bu dönemde inşa edildiğini akla getirebilir. Ancak buradaki ahşap işi, dükkânların iç dizayni ile alakalı olduğundan ve inşaat sırasında doğudaki dükkânlar da muhtemelen kullanılamaz hale geldiğinden arastadaki bütün dükkânların işlem görmesi gerekiyordu. Kaldı ki dua kubbesini taşıyan kemerlerin batıda ayaklara saplanırken doğuda sütunlara oturması, dua kubbesinin önündeki merdivenin yüksekçe bir kubbe ile vurgulanması veya batı dükkânları inşa edilmezden evvel doğu dükkânlarının üzerinde bulunan saçakları taşıyan L biçimli demir konsolların ve payanda yuvalarının varlığı gibi yapım ve tasarıma ilişkin izler, arastanın iki ayrı dönemde inşa edildiğini kanıtlıyor.³⁰⁴

Özetlemek gerekirse bu inşa döneminde çevre avlunun batı duvarına set oluşturan mevcut dükkân sırasının simetriğine T biçimi verecek şekilde dükkânlar inşa edilmiş böylece kapalı bir arasta oluşturulmuştur. Kayıtlara göre arasta, en erken 1588 yılının ağustos ayında tamamlanmıştır. Günümüzdeki genel kanının aksine arastanın bu

---

³⁰³ BOA, *TS.MA.d*, No. 1791, 27a, H. 12 N 996, (M. 05.08.1588).

³⁰⁴ Kuruyazıcı, "Edirne Selimiye Külliyesi'ndeki Arastanın Bir Bölümünün Mimar Sinan'ın Yapıtı Olduğu Konusunda Kanıtlar", s. 155- 168.

bölümü, Mimar Sinan'ın hassa mimarbaşılığı döneminde muhtemelen onun hazırladığı projeye uygun olarak Mimar Hüseyin Çavuş tarafından inşa edilmiştir.

Külliyede gerek cami ve çevresinde gerçekleştirilen tamirlerin gerekse tamirlerle aynı dönemde yürütülen inşa faaliyetlerinin sona ermesinin ardından Meyve Kapanı'nın yapımına başlanmıştır.

Kapan,³⁰⁵ henüz cami inşaatının devam ettiği yıllarda da yapılmak istenmişti:

*Hassa mimarlar başı Sinan Ağa'ya hüküm ki: Mektup gönderip ... câmi-i şerîfin etrafının mamur olması için yakınında olan boş arsada yeni bir meyve kapanı inşa olunmasını işten anlayan kimselerin (ehl-i vukûf) münasip gördüğünü ve Eski Saray tarafında 160 zirâ' uzunluğunda ve 30 zirâ' genişliğinde olan boş arsaya 10 adet (bâb) evin inşa edilmesinin uygun olacağını arz eylemişsin. Buyurdum ki: Cümlesini arz eylediğin üzere yaptırıp tamama erdiresin, amma itlaf ve israf olmasın ve kapan için alınması lazım olan evleri ücretiyle alıp uygun gördüğün şekilde bina ettiresin.*³⁰⁶

---

³⁰⁵ Büyük terazi manasındaki arapça kökenli “kabban” sözcüğünden türeyen kapan un, yağ, bal, meyve gibi gıda ürünlerinin tartıldığı ve toptan satıldığı ticaret yapısıdır. Mehmet Zeki Pakalın, (1993). *Osmanlı Tarih Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, C. 2, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, s. 164; Salih Aynural, (2001). “Kapan”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 24, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 338.

³⁰⁶ BOA, A.DVNSMHH.d, No. 21, Hüküm No. 461, 191, H. 13 Za 980, (M. 17.03.1573); Ahmet Refik, *Türk Mimarları*, s. 78-79.

Ancak Bâni II. Selim'in onay verdiği bu proje o yıllarda hayata geçirilemedi. Hatta istimlâkler dahi yapılmamış, plan ve projeler hazırlanmamıştı.³⁰⁷

Meyve Kapanı yapımına izin verilmesine rağmen neden inşa edilmemiştir? Bunun, II. Selim'in ani ölümü ile ilgisi olabilir mi? İstimlâk edilecek evlerin satın alınmayışı, planın hazırlanmayışı, henüz II. Selim'in sağlığında cami inşaatından artan demir ve kurşun malzemeler ile inşaatta çalışan acemi oğlanların ve esirlerin İstanbul'a gönderilmesi gibi hususlar bu ihtimali geçersiz kılıyor.³⁰⁸

II. Selim'in zamanında iptal edilen Kapan projesi, oğlu III. Murat'ın saltanatının ilk yıllarında yeniden gündeme geldi. Edirne kadısına gönderilen 17 Mayıs 1578 tarihli bir hükme göre, cami vakfının tasarrufu altında bulunan harap haldeki mîri ahırın yerine un kapanı yapılması uygun görülmüş böylece hem cemaat sayısının artacağı hem de harap ahır mesken edinen fesatçılardan kaynaklı tehlike ve korkunun ortadan kalkacağı düşünülmüştü:

... *Mustafa Çavuş'a verildi. Fi 10 Ra sene (98)6*

---

³⁰⁷ BOA, *TS.MA.e*, Dosya No. 659, Gömlek No. 35, 2a, H. 9 Z 996?, (M. 30.10.1588); Meric, "Türk San'atı Tarihi Vesikaları (Mimarîye Âid Vesikalar)", s. 747.

³⁰⁸ Malzemelerin gönderilmesine dair hükümler için bakınız: BOA, *A.DVNSMHH.d*, No. 26, Hüküm No. 373, 143, H. 21 R 982, (M. 10.08.1574); BOA, *A.DVNSMHH.d*, No. 26, Hüküm No. 607, 215, H. 28 Ca 982, (M. 15.09.1574); BOA, *A.DVNSMHH.d*, No. 26, Hüküm No. 736, 256, H. 23 C 982, (M. 10.10.1574); BOA, *A.DVNSMHH.d*, No. 26, Hüküm No. 746, 260, H. 23 C 982, (M. 10.10.1574). Acemi oğlanları ile esirlerin çağrılmasına dair hükümler için bakınız: BOA, *A.DVNSMHH.ZYL.d*, No. 2, Hüküm No. 30, 14, H. 21 Ş 982, (M. 06.12.1574); BOA, *A.DVNSMHH.d*, No. 26, Hüküm No. 449, 168, H. 7 Ca 982, (M. 25.08.1574); Tuncay, "Edirne'de Selimiye Camii", s. 11.

*Edirne kadısına hüküm ki: Mektup gönderip merhum babam Sultan Selim Han'ın adı geçen şehirde bulunan câmi-i şerîflerinin etrafının daha önceden evkâf içine alındığını ancak harap hale geldiğini ve bu durumun câmi-i şerîfin cemaatinin azlığına ve etrafının ürkütücü ve tehlikeli olmasına yol açtığını; özellikle de şadırvan ahır olarak bilinen mîrî ahırda hiç kimsenin ikamet etmediğini, duvarlarının harabeye dönüştüğünü ve gözetilip korunmasına güç yetmediği için fesatçıların sığınağı hale geldiğini arz eylemişsin. Zikredilen ahırın un kapanı olmasını emredip buyurdum ki: Mustafa Çavuş geldiğinde zikredilen ahırın emrim gereğince un kapanı yapılmasına vakfın müsaadesinin olup olmadığını yazıp arz edesin.*³⁰⁹

Vakıf mütevellisi ise cevabında vakfın gelirine ve cami cemaatinin artmasına bir faydasının olmayacağından hareketle un kapanından ziyade meyve kapanı yapılmasının daha isabetli olacağını belirtti:

Edirne kadısına hüküm ki, Sultan Selim Han evkâf-ı mütevellisine hüküm ki: .... Zikredilen ahırın un kapanı olmasına vakfın müsaadesi var mıdır? diye ferman olunmuş ancak vakfın müsaadesinin olmadığı, hatta “Etraftaki halk un kapanına un getirip hemen mahallerine geri giderler, un kapanı inşa edilmekle ne vakfın gelirinde ne de cami cemaatinin sayısında artış olur. Amma meyve kapanı olursa vakfa ve cemaatin çoğalmasına faydası olur.” diye bildirdiğinden söz

---

³⁰⁹ BOA, A.DVNSMHH.d, No. 34, Hüküm No. 467, 221, H. 10 Ra 986, (M. 17.05.1578).

*konusu yerde meyve kapanı yapılmasını emredip buyurdum ki: Hüseyin Çavuş geldiğinde zikrolunan yerde vakıf tarafından meyve kapanı inşa ettiresin.*³¹⁰

Tüm bu yazışmalara rağmen kapan inşası bu dönemde de gerçekleşmedi. Neden sorusunu doğrudan cevaplayacak belgelere şu ana kadar ulaşamadı. Ancak son belgedeki bir kelime bu sorunun cevabı olabilir. Belgenin sonunda geçen *vakıf cânibinden* (tarafından) ifadesi, inşaatın nasıl finanse edileceğini tanımlıyor. Hükme göre Sultan III. Murat, kapanın inşa masraflarının cami vakfının gelirleri ile karşılanmasını istemektedir. Muhtemelen vakıf, yeterli geliri olmadığı için bu teklifi kabul etmemiş ve kapanın inşası bir kere daha ertelenmişti.

Selimiye Külliyesi'nde yıldırım düşmesi sonucu başlayan büyük çaplı tamir faaliyeti vesilesiyle yıllardır ertelenen Meyve Kapanı'nın yapımına da karar verildi. 1584 yılının ilk aylarında başlayan tamir ve diğer inşa faaliyetlerinin sona ermesinin ardından Meyve Kapanı'nın inşasına başlandı.

Meyve Kapanı, *Şadırvan Ahır* olarak bilinen mîrî ahır ile bazı vakıf ve şahıslardan istimlâk olunan dükkân, mescit ve evlerin yerine inşa edildi. Harap haldeki mîrî ahırın bulunduğu arsa, 1585 yılında hazır hale getirildi.³¹¹ Görüldüğü üzere 1578 yılında korku ve tedirginliğe sebebiyet verdiği için yıkılması talep edilen mîrî ahır (*şadırvan ahır*) dahi ancak bu dönemde yıkıldı. Söz konusu istimlâkların belirlenmesi için Selimiye Camii ve çevresindeki binalar ile inşa edilecek Meyve Kapanı'na ait plan

---

³¹⁰ BOA, A.DVNSMHHM.d, No. 35, Hüküm No. 416, 164, H. 17 C 986, (M. 21.08.1578); Necipoğlu, *Sinan Çağı*, s. 327.

³¹¹ BOA, A.DVNSMHHM.d, No. 58, Hüküm No. 105, 36, H. 22 R 993, (M. 23.04.1585).

ve projeler (resm) hazırlandı. Edirne Kadısı Şemseddin Efendi'nin mektupları, bu işlerin kadılıkça yürütüldüğünü gösteriyor:

... Mahmiyye-i Edirne'de bulunan merhum cennet-mekân Sultan Selim Han'ın - rahmet ve bağışlama üzerine olsun- câmi-i şerîfleri ve etrafında olan eski ve yeni binaların resimleri ile inşa edilmesi ferman olunan imâretin planı (resm) hazırlanıp (tahrîr ve tasvîr olunup) gönderilmesi buyrulduğu için Mimar Hüseyin Çavuş ile zikrolunan câmi-i şerîfin ve sâirin planı tamamlanıp gönderildi. Mektupla beraber gönderilen defterde zikredilen evlerin, odaların, dükkânların ve merhum Şehabeddin Paşa Mescidi'nin plan gereğince vakıf için alınıp yerine imâret yapılması lazım gelmiştir...³¹²

Mahmiyye-i Edirne'de merhum cennet-mekân Sultan Selim Han hazretlerinin câmi-i şerîfleri yakınında inşa olunması ferman olunan imârete mimar olan Hüseyin Çavuş'un çizdiği plan (resm) gereğince alınması lazım olan evlerin defteridir ki zikrolunur.³¹³

Karagöz'ün evi (Haraptır.)	Rıdvan'ın evi (Haraptır.)	Başdoğan? Mahallesindeki Merhum Şehabeddin Paşa'nın vakıfları: Ekmek fırını ve ..., 8 adet dükkân, evle beraber mescit. (Tamamı haraptır.)
Acemzâde'nin ... evi	Şerife Hatun'un evi	İplikçi'nin evi

³¹² BOA, TS.MA.e, Dosya No. 659, Gömlek No. 35, 4a, H. 9 Z 996?, (M. 30.10.1588); Meric, "Türk San'atı Tarihi Vesikaları (Mimarîye Âid Vesikalar)", s. 746.

³¹³ BOA, TS.MA.e, Dosya No. 659, Gömlek No. 35, 2a, H. 9 Z 996?, (M. 30.10.1588); Meric, a.g.m., s. 747.

Hazırlanan plana göre satın alınması gereken mülklerin istimlakı, temel inşasına başlanmasına rağmen gerçekleştirilmemişti:

*...İmâret-i âmire inşa olunacak yer için otuz bin akçeye bir ev ve yirmi altı bin akçeye başka bir ev pazarlık edilip izzet sahibi sultanım hazretlerinden haber gelmediği için akçeleri dahi verilmemiş; harabe bir mescit, bir vakfın harabe evi ve dükkân yerleri ki bunların tamamının alınması sözü edilen imaret için gerekli olduğunu Davud Ağa kullarından sorulsun...*³¹⁴

Bu kayıt, istimlâk edilmesi gereken mülklerin doğrudan inşaat alanı içinde yer almadığını gösteriyor. O halde istimlâkın, Meyve Kapanı'na bir çevre yaratma ve şantiye alanını genişletme amacıyla yapıldığı söylenebilir.

Meyve Kapanı'nın temel kazılarının ne zaman başladığını yahut ne kadar sürdüğünü ortaya koyacak herhangi bir kayıt tespit edilememiştir. Muhtemelen *Şadırvan Ahır* olarak bilinen mîrî ahırın 1585 yılında yıkılmasından bir süre sonra temel kazı işleri başlatılmıştı. Tamir masraflarının da kaydedildiği defterlerdeki malzemelerin birçoğu kapanın inşası için getirilmiş olmalıdır.³¹⁵ Zira malzemelerin getiriliş tarihleri hem tamirlerin hem de türbe, ev ve dükkânların (arasta) tamamlanma aşamasına denk gelmektedir ki bu dönemde özellikle de taş ve kereste türünden malzemeye artık ihtiyaç kalmamıştı. Temellerin atılmasından hemen önce başlayan bu malzeme temini, tüm inşaat boyunca devam etti.

---

³¹⁴ BOA, TS.MA.e, Dosya No. 659, Gömlek No. 35, 8a, H. 9 Z 996?, (M. 30.10.1588); Meric, "Türk San'atı Tarihi Vesikaları (Mimarîye Âid Vesikalar)", s. 748.

³¹⁵ BOA, TS.MA.d, No. 3686/12, H. 17 C 995-15 N 995, (M. 25.05.1587-19.08.1587); TS.MA.d, No. 1791, H. 18 N 995-29 L 996, (M. 22.08.1587-21.09.1588).

Temellerin hazırlanmasının ardından nihayet 19 Ekim 1588 Çarşamba günü (28 Zilkade 996) kutlu bir saatte Dârulkurra Şeyhi Muslihiddin Efendi, imam ve cemaatin de katılımıyla³¹⁶ Meyve Kapanı'nın temelleri atıldı:

*... Mahmiyye-i Edirne'de bulunan merhum cennet-mekân Selim Han camiinin etrafında olan binâ-i şerîf için -kudvetül-a'yân zübdetü'l-erkân- hassa mimarları başı Davud Ağa bendeleri ile Mimar Hüseyin Çavuş kulları bu canibe gelip iş bu dokuz yüz doksan altı zilkade ayının yirmi sekizinci günü olan çarşamba günü en hayırlı saat ve en güzel vakitte kapanın temeli bırakılıp inşasına başlandı...*³¹⁷

Davud Ağa mimarbaşılık unvanıyla temel atma merasimine katılarak inşaatı denetlemiş ve her şeyin usulüne uygun olarak yürütülmesini kontrol etmişti. Bu yönüyle Meyve Kapanı projesi, mimarbaşılığa henüz geçen Davud Ağa'nın takip ettiği ilk projelerden biri olmalıdır.

Temel atma merasiminde âdet olduğu üzere Allah adına kurbanlar kesildi. Bunun için Ahmet adlı bir kasaptan tanesi 84 akçeden 5 adet koyun satın alındı.³¹⁸ Koyunların ücreti, ilgili masraf defterine temel atma töreninden 5 gün sonra kaydedilmiştir. Bu kayıt, muhasebe defterlerinin günü gününe tutulmadığını gösteriyor.

---

³¹⁶ BOA, TS.MA.e, Dosya No. 659, Gömlek No. 35, 9a, H. 9 Z 996?, (M. 30.10.1588); Meric, "Türk San'atı Tarihi Vesikaları (Mimarîye Âid Vesikalar)", s. 750.

³¹⁷ BOA, TS.MA.e, Dosya No. 659, Gömlek No. 35, 6a, H. 9 Z 996?, (M. 30.10.1588); Meric, a.g.m., s. 749-750. Bina emini İbrahim Efendi'nin mektubuna göre ise temeller zilkadenin yirmi yedisinde atılmıştır. BOA, TS.MA.e, Dosya No. 659, Gömlek No. 35, 8a, H. 9 Z 996?, (M. 30.10.1588); Meric, a.g.m., s. 748.

³¹⁸ BOA, TS.MA.d, No. 3745/4, 5a, H. 2 Z 996, (M. 23.10.1588).

Binanın temelleri 1588 yılının ekim ayı ortalarında atılmış olmasına rağmen önünün kış olması sebebiyle bu ilk aylarda kayda değer bir ilerlemenin sağlanamadığı söylenebilir. Her ne kadar bu döneme ait yevmiye defterleri tespit edilememiş olsa da diğer yıllara ait kayıtlardan, usta sayısının kış mevsiminde asgari seviyede olduğu, bahar ayından itibaren ise yükselmeye başladığı anlaşıyor. Dolayısıyla sonraki senenin kış aylarının sona ermesinden itibaren inşa süreci oldukça hızlı ilerlemiş olmalıdır. Belge ve defterlere göre yaz aylarında külliyyede görevli usta sayısı 200'ü geçmekteydi.³¹⁹

Edirne kadısının padişaha yazdığı mektuplardan temel toprağının uzun süre inşaat alanında kaldığını ve eğer mîrî katırlar kullanılmazsa taşınması için 80.000 akçe harcanacağını öğreniyoruz.³²⁰ Taşıma maliyetinin yüklü olması temellerden ciddi miktarda toprak çıkarıldığını gösteriyor. Bu durum, tesviye edilen arsanın aşırı eğimli olmasının kaçınılmaz sonucuydu.

Bina emini tarafından yazılan bir mektup ise Mimar Hüseyin Çavuş'un hazırladığı projenin detayları hakkında bilgi veriyor: "... Ve bina olacak kapan hanının bütün payeleri kalıp taşıyla ve dükkânların ayakları da kalıp taşıyla, sair duvarların iki tarafı (cânib) arşun taşıyla olup içi moloz taşıyla ve tamamı kireçledir..."³²¹ Anlaşıldığı üzere kapanın ayakları kalıp taşıyla ve duvarları iki yanda arşın taşı ve ortasında moloz taşla inşa edilecek, bağlayıcı olarak da kireç harcı kullanılacaktır. Ancak öyle görünüyor

---

³¹⁹ BOA, *TS.MA.e*, Dosya No. 577, Gömlek No. 29, 7a, H. 3 § 997?, (M. 17.06.1589).

³²⁰ BOA, *TS.MA.e*, Dosya No. 577, Gömlek No. 29, 4a, 8a, H. 3 § 997?, (M. 17.06.1589).

³²¹ BOA, *TS.MA.e*, Dosya No. 577, Gömlek No. 29, 3a, H. 3 § 997?, (M. 17.06.1589).

ki masraflar arttıkça projede değişikliklere gidilmiş ve duvarlarda kesme taş yerine kaba yonu taş kullanılmasına karar verilmişti:

...Sultanım buyurmuştunuz ki “Küfeki taşıyla bazı yerleri bina olmuştur şimdiden sonra olmasın.” ancak köşelere lazımdır, köşeye öyle taş olmayıp arşın taşıyla olursa ziyade pahalı olur. Küfeki taşının zirâ‘ı yedişer akçeye alınır, arşın taşıyla olsun diye buyurursanız her zirâ‘ on beşer akçeye alınır...³²²

Bina Kâtibi Mustafa ve Mutemet Ömer tarafından Sultan III. Murat’a gönderilen bir mektup, kapan hanının inşası sırasında ciddi kaynak sıkıntısı yaşandığını ve acilen yüklü miktarlarda akçe gönderilmesi gerektiğini belirtiyor:

... Dört bir taraftan keresteler gelmek üzeredir. Ancak akçeye ciddi sıkıntımız vardır... Verecek bir akçe kalmamıştır. Emin kulunuzdan bin akçe, Sultan Selim Mütevellisi Mustafa Çelebi’den altı bin akçe, eski eminden kalan akçelerden kırk binden ziyade akçe, tekrar emin beyden kırk bin akçe ve kadı efendiden on beş bin akçe borç alınıp tamamı kerestelere verildi. Dört bir taraftan kireç, taş ve keresteler gelmek üzeredir. Eğer öyle olursa Mimar Hüseyin Çavuş’un ve diğer ehli vukufun söylediklerine göre on yük (1.000.000) akçe acilen gönderilmesi gerekir. Zira fakirlerin orak ve harmanları zamanı gelmektedir. Akçelerini hemen almazlarsa aşırı zarar görürler. Benim saadetli sultanım bu bina büyük binadır. On beş yirmi yük akçe ile olacak bina değildir...³²³

---

³²² BOA, TS.MA.e, Dosya No. 577, Gömlek No. 29, 3a, H. 3 § 997?, (M. 17.06.1589).

³²³ BOA, TS.MA.e, Dosya No. 577, Gömlek No. 29, 7a, H. 3 § 997?, (M. 17.06.1589).

Gerçekten de Kâtip Mustafa ve Mutemet Ömer'in belirttiği gibi inşaatın maliyeti 15-20 yük (1.500.000-2.000.000) akçenin en az iki katına ulaştı.³²⁴ İnşaatın yalnızca 4 Haziran 1589 ile 22 Haziran 1591 tarihleri arasındaki maliyeti bile 3.100.000 (31 yük) akçeyi geçmişti.³²⁵ Bu tarihlerin öncesi de hesaba katılırsa Meyve Kapanı'nın toplam maliyetinin en az 4.000.000 akçe olduğu söylenebilir.

Bundan sonra ele alınacak arşiv kayıtları kapanın plan ve mimari özellikleri hakkında birtakım veriler sunmaktadır. Bunlar kapanın kapı, pencere, döşeme gibi inşaat işlerinin usta gruplarına kabala/götürü usulü ile yaptırıldığını ortaya koyuyor. Bir grup masraf kaydına göre kapanın giriş katında 42 oda (*mahzen*), üst katında (*fevkâniye*) 41 oda bulunmaktadır:

*Adı geçen binanın 42 adet mahzenlerinin kapı ve pencerelerinin söveleri ile pencere demirlerinin tamirinin kaydı (tahrîr), Hacı Ahmet ile götürü usulü (ber vech-i maktu') söyleşip her bir oda (bâb) için iki yüz(er) akçeye Mimar Hüseyin Çavuş marifetiyle verildi. Kıymet 8.400.*³²⁶

Neccârlar Mustafa Yeniçeri, Latif Çirmen, Petro Kalfa, Kosta Yorgi, İstemad Nikola, Nikola Kosta, Nikola Yorgi, Duka Kosta, Yani Bayramlı? ve Lodra Kosta nam kimseler ile adı geçen hanın üst katında (fevkâniyesinde) bulunan kırk bir adet odaların yirmi üç bab odasının sıvalarının, pencere kapaklarının, tuğla döşemelerinin, kapı ve pencere kalkanlarının tamirini götürü usulü üç yüz

---

³²⁴ Bir yükte 100.000 akçe bulunur. Ömer İşbilir, (2013). “Yük”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 44, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 48.

³²⁵ BOA, *MAD.d*, No. 4916, 2-5, H. 20 B 997-29 Ş 999, (M. 04.06.1589-22.06.1591).

³²⁶ BOA, *TS.MA.d*, No. 3745/12, 9a, H. 22 Ra 998, (M. 29.01.1590).

(er) akçeye verdik. Sıvalı 18 adet odaları götürü usulü ikişer yüz ellişer akçeye mimar marifetiyle verildi. Kıymet 11.400.

Ve adı geçen hanın aşağı tabakasındaki 23 adet mahzenlerin sıvalarıyla kapılarını, pencere kapaklarını ve içerisine tuğla döşemesini götürü usulü üç yüz ellişer akçeye aynı neccârlar ile kavl eyledik. Kıymet 8.050.³²⁷

Belgelerde zemin kattaki odalar mahzen olarak isimlendirilmiştir. Söz konusu kayıtlara göre odaların duvarları sıvalı, zeminleri tuğla döşemeli ve pencereleri kepenklidir. Metinlerde geçen *kalkanlar* ile kapı ve pencere alınlıkları kastedilmiş olmalıdır. Kimi fotoğraflarda üst kat pencere alınlıklarının yarım daire kemer şeklinde düzenlendiği görülür (Resim 21). İlk kayıta zemin katta 42 oda bulunduğu belirtilmesine rağmen sonuncu kayda göre bunlardan sadece 23 tanesine kapı ve pencere kepenkleri takılmış, döşeme ve sıvaları yapılmış, kalan 19 oda ile ilgili herhangi bir işlem yapılmamıştır. Çünkü bunların tamamı ya da büyük çoğunluğu ileride açıklandığı üzere ahır olarak düzenlenmiştir.

Meyve Kapanı'nın üst katı dört yönde revaklarla çevrili olup revak korkulukları taştan yapılmıştır:

Sengî (taşçı) Şah Bende, Mustafa, Mahmut Ali ve Hacı Hasan nam kimseler ile hanın sağ tarafının ahır kapısı üstünde bulunan merdivene kadar korkuluklarını zirâi ' otuz beşer akçeye tamir etmesine Mimar Hüseyin Çavuş marifetiyle kavl olundu. Toplam zirâi ' adeti 78.5, kıymet 2.747.³²⁸

---

³²⁷ BOA, TS.MA.d, No. 1684/5, 7a, H. 5 S 999, (M. 03.12.1590).

³²⁸ BOA, TS.MA.d, No. 1684/5, 6b, H. 1 M 999, (M. 30.10.1590).

*Hasan Hüseyin, Hasan Mehmet, Mahmut Edirne, Mustafa Kabil ve Kara Hasan nam sengîler ile mektep tarafında olan hücrelerin önü sofaların korkuluklarını zirâî ' otuz beşer akçeye tamir eylesine Mimar Hüseyin Çavuş marifetiyle kavlı eyledik. Toplam zirâî ' adeti 57.5, kıymet 2.012.*³²⁹

*Yusuf Edirne nam sengî ile adı geçen hanın üst katında kapı üzerinde bulunan korkulukları zirâî ' otuz beşer akçeye tamir eylesine Mimar Hüseyin Çavuş marifetiyle kavlı olunup verilmiştir. Toplam zirâî ' adeti 28.5, kıymet 997.*³³⁰

*Sengî Ramazan ve Ali Mustafa nam kimseler ile bir tarafının sofaları korkuluklarını zirâî ' otuz beşer akçeye tamir eylesine Mimar Hüseyin Çavuş marifetiyle kavlı eyledik. Toplam zirâî ' adeti 38, kıymet 1.330.*³³¹

Eski fotoğraflara göre kapanın ana girişi batı cephesinde bulunmaktadır (Resim 22). Bununla birlikte aşağıda detaylıca ele alındığı üzere doğu cephesinde de bir kapı bulunuyordu. Doğü cephe, muhtemelen arasta, mektep ve camiye bakmasından dolayı belge ve kayıtlarda kapanın ön kısmı olarak değerlendirilmiştir. Bu açıdan ilk kayıтта bahsedilen *sağ taraf* kapanın kuzey kanadını ve ikinci kayıтта yer alan *mekteп tarafı* doğü kanadını tarif ediyor olmalıdır. Yine üçüncü kayıтта bahsi geçen *kapı* ile ana giriş yani batı kanadının, son kayıt ile de güney kanadın kastedildiğı anlaşıyor. Söz konusu revakların zemini ise taş ile döşenmiştir:

---

³²⁹ BOA, TS.MA.d, No. 1684/5, 6b, H. 28 S 999, (M. 26.12.1590).

³³⁰ BOA, TS.MA.d, No. 1684/5, 6b, H. 25 Ca 999, (M. 21.03.1591).

³³¹ BOA, TS.MA.d, No. 1684/5, 6b, H. 22 S 999, (M. 20.12.1590).

*Kaldırmacı Ahmet nam kimse ile üst katta bulunan odaların önü dehlizini bina taşı ile her zirâ‘ üç akçeye döşemesini Mimar Hüseyin Çavuş marifetiyle kavlıyledik. Zirâ‘ adeti 1.074, kıymet 3.222.*³³²

Üst kata çıkışı sağlayan en az iki merdiven bulunmaktadır. Bunlardan biri batı kanadın kuzeyinde olup muhtemelen giriş holüne açılıyordu. Olasılıkla bunun karşısında da güneye doğru ikinci bir merdiven yükselmekteydi³³³:

*Sengî Hacı Ahmet Halife, Duka Kayseriye ve Sefer nam kimselere hanın ahır tarafında bulunan merdivenini tamir eylemesi için götürü usulü 11.000 akçeye Mimar Hüseyin Çavuş marifetiyle kavlıyledik.*³³⁴

Bu kayıt ile revak sayılarını ortaya koyan kayıtlardan ilki birlikte değerlendirildiğinde hanın kuzey kanadında bir ahırının bulunduğu ve kapısının batı kanadının kuzey tarafında (ana giriş açıklığının kuzeyinde) yer aldığı anlaşılmaktadır. Buna göre hanın ahır bölümünün ana giriş açıklığının kuzeyinden başlayarak kuzey kanat boyunca L biçiminde uzandığı söylenebilir. 25 Nisan 1667 tarihli bir *Vakıf Muhasebe Defteri* de hanın içinde büyük bir ahırın (*ahur-ı kebîr*) bulunduğunu doğrulamaktadır.³³⁵ Diğer bir masraf kaydına göre alt kat odaların (mahzenlerin) üzerine saçak inşa edilmiştir:

---

³³² BOA, TS.MA.d, No. 1684/5, 7b, H. 15 S 999, (M. 13.12.1590).

³³³ Bozkurt Ersoy, (2018). “Edirne Yemiş Kapanı ve Restitüsyon Önerisi”, Sanat Tarihi Dergisi, XXVII/1, s. 126.

³³⁴ BOA, TS.MA.d, No. 1684/5, 7a, H. 1 M 999, (M. 30.10.1590).

³³⁵ *Vakıfnâme 4*, Selimiye Yazma Eser Kütüphanesi, 9252, 27a, H. 1 Za 1077, (M. 25.04.1667).

*Halil Ahmet ve Mehmet Abdullah nam neccârlara kapanın içinde olan mahzenlerin üzerine saçak (turre) tamir etmesi için götürü usulü verilmiştir. Kıymet 500.*³³⁶

Hanın üst katının revaklı olduğu yukarıdaki belgelerden anlaşılmıştı. Üst katın revaklı olması, alt katın da revakla çevrelenmesini zorunlu kılıyor. Kayıt, *kapanın içinde olan* odalardan bahsettiğine göre dış cepheyle ilgili bir durum söz konusu değildir. O halde üzerine saçak yapılması istenen bu odalar üst kat revakların izdüşümündeki alt kat revak birimlerinin kapatılmasıyla oluşturulmuş olmalıdır. İşçilik ücretinin düşük tutulması alt kat revaklarının tamamının değil, bir kısmının bu şekilde kapalı mekanlar haline getirildiğini gösteriyor. Bu mekanlar sıvaları, kapıları, pencere kapakları ve döşemeleri götürü usulü verilen odaların bir bölümü olsa gerektir:

*Ve adı geçen hanın aşağı tabakasındaki 23 adet mahzenlerin sıvalarıyla kapılarını, pencere kapaklarını ve içerisine tuğla döşemesini götürü usulü üç yüz ellişer akçeye aynı neccârlar ile kavl eyledik. Kıymet 8.050.*³³⁷

Hanın avlusunda bulunan şadırvan, mermer malzemelidir:

*Sengî Mustafa bin Ali ve Mahmut Ali nam kimseler ile şadırvanın bütün mermerlerini tamir etmesi için götürü usulü kavl eyledik. Kıymet 3.300.*³³⁸

---

³³⁶ BOA, TS.MA.d, No. 1684/5, 7b, H. 15 Ra 999, (M. 11.01.1591).

³³⁷ BOA, TS.MA.d, No. 1684/5, 7a, H. 5 S 999, (M. 03.12.1590).

³³⁸ BOA, TS.MA.d, No. 1684/5, 6b, H. 1 Ra 999, (M. 28.12.1590).

Resim 21: Meyve Kapanı ve Selimiye Camii³³⁹

Diğer bir belgeye göre hanın iki cephesinde dışa açılan 13'er adet dükkân bulunur. İlgili masraf kaydı, dükkânların saçakları (*turre*), alınlıkları (*kalkan*), revakları (*sofa*) ve *trap*larının götürü usulü yaptırılmasını konu alıyor:

*Adı geçen binanın umumi yol (tarîk-i âmm) tarafında bulunan 13 adet dükkânından her biri sofalarıyla, turreleriyle, kalkanlarıyla ve traplarıyla altışar yüz akçeye götürü usulü Usta Sinan nam neccâra verilmiştir. Kıymet 7.800.*³⁴⁰

---

³³⁹ Edirne Belediyesi Kent Müzesi Arşivi, *Tayyip Yılmaz Koleksiyonu*. <https://edirnekentmuzesi.com/yordamma/index.php?ext=m%C3%BCze#61037>, Erişim Tarihi: 25.10.2022.

³⁴⁰ BOA, TS.MA.d, No. 3745/12, 8b, H. 21 M 998, (M. 30.11.1589).

*Mustafa Yeniçeri, Petro Kalfa ve Nikola Kosta nam neccârlara kapanın önünde bulunan 13 bâb dükkânlar turreleriyle, traplarıyla, kalkanlarıyla ve sofalarıyla götürü usulü verildi. Her bir dükkân 500, Kıymet 6.500.*³⁴¹

Trap, tiyatro sahnelerinde döşeme altındaki mekanlara giriş çıkışı sağlayan kapağı belirtmek için kullanılmaktadır.³⁴² Meyve Kapanı'nın bulunduğu alanda gerçekleştirilen arkeolojik kazılarda dükkânların altında depo mekanlarının bulunduğu tespit edilmiştir.³⁴³ Bu durumda metinlerde geçen trap, tiyatrolarda olduğu gibi sadece depo kapaklarını değil dükkânların döşemesini de ifade ediyor olmalıdır. Kayıtlara göre dükkânların üzerleri saçaklarla örtülerek önlerinde bir sofa alanı oluşturulmuştur. Üst kat odaların olduğu gibi bunların da kapı ve pencere alınlıkları (*kalkan*) kemer şeklinde düzenlenmiş olabilir. Anlaşıldığı üzere bu dükkânlar avluya değil hanın dışına açılıyordu. Yukarıda da bahsi geçen 1667 tarihli defterde hanın bünyesinde olup kiraya verilen dükkânların toplam sayısı 24 olarak belirtilmiştir.³⁴⁴ Masraf kayıtlarında toplam dükkân sayısının (26) fazla görünmesi yazım hatasından kaynaklanmış olmalıdır. Şöyle ki, her iki masraf kaydında da yapılması gereken işler aynı olup ilk kayıta olduğu gibi bu işler için, dükkân başına toplam 600'er akçe ödenmiştir. İkinci kayıt bir yıl sonrasına ait olmasına rağmen dükkânların sayısı 13 olarak değerlendirildiğinde dükkân başı düşen maliyet kayıta da belirtildiği üzere 500'er akçedir. Ancak bunların da en az 600

---

³⁴¹ BOA, TS.MA.d, No. 4677, 8a, 15 Ra 999, (M. 11.01.1591).

³⁴² Celâl Esad Arseven, (1975). *Sanat Ansiklopedisi*, C. IV, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, s. 2036.

³⁴³ Ersoy, "Edirne Yemiş Kapanı ve Restitüsyon Önerisi", s. 121.

³⁴⁴ "... Yeni kapanın altındaki dükkânlar..." *Vakıfnâme* 4, Selimiye Yazma Eser Kütüphanesi, 9252, 23a-25b, H. 1 Za 1077, (M. 25.04.1667).

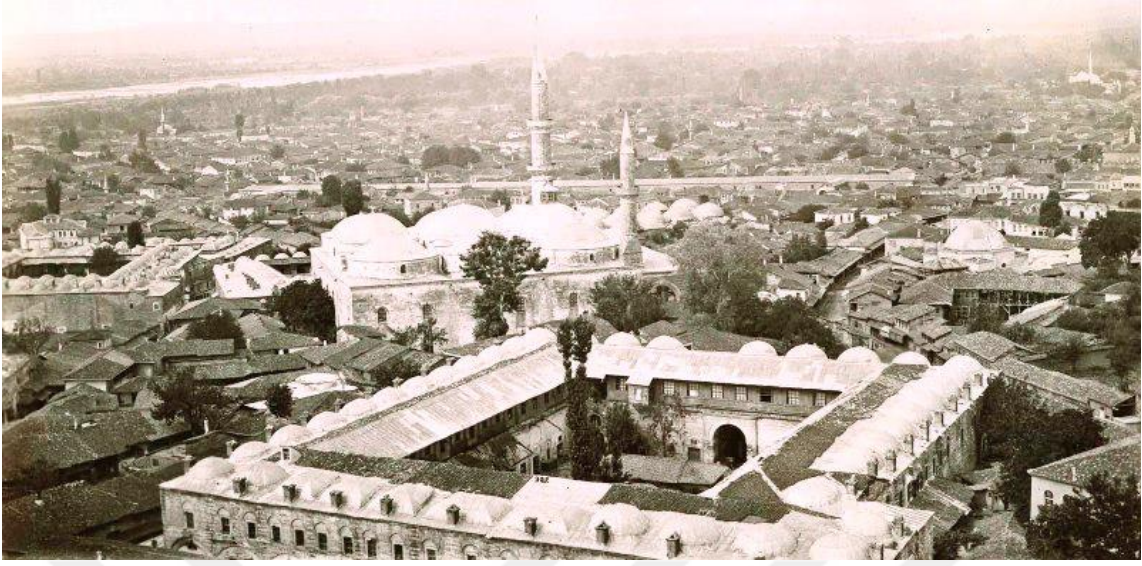
akçe olması icap eder. İkinci kayıttaki dükkânların sayısı 11 olduğu takdirde hesaplar 591'er akçe ile yaklaşık olarak tutarlı hale gelmektedir ki buna göre toplam sayı 24 olur.

Umumi yol tarafında bulunduğu belirtilen ilk kayıttaki 13 adet dükkân, hanın güney kanadında Yedi Yol Ağzı Sokak'a bakıyor olmalıdır. Diğer dükkânlar ise kayda göre *hanın önünde* yer almaktadır. Eski fotoğraflar incelendiğinde hanın doğu ve güney cepheleri boyunca dışa açılan dükkânların bulunduğu görülmektedir (Resim 21-22).³⁴⁵ Toplam dükkân sayısı 24 olduğuna ve bunların 13'ü güney cephede yer aldığına göre geri kalan 11 dükkânın doğu kanatta bulunması gerekir. Bu durumda *hanın önü* ile kastedilen tarafın batı değil doğu olduğu ortaya çıkıyor. Ana girişe göre arka olarak tanımlanması gereken doğu cephenin ön olarak belirtilmesi burada da bir kapının bulunduğuna işaret ediyor. Nitekim Edirne Müzesi Müdürlüğü tarafından Meyve Kapanı alanında yapılan kazılarda doğu cephede girişle ilgili olduğu düşünülen bir adet sütun tespit edilmiştir.³⁴⁶ Ayrıca hatırlanacağı üzere vakıf mütevellisinin, Sultan III. Murat'ın un kapanı inşa etme fikrini kabul etmeme nedenlerinden birisi de cami cemaatinin sayısında bir artışı sağlamayacağı düşüncesi idi. Bu yüzden camiye en yakın bölgede yani doğu cephede bir kapının bulunması, han müşterilerinin Selimiye Camii'ne kolayca ulaşmaları için de gerekliydi. Öte yandan han ile caminin arasındaki alan, mevcut arastanın yanı sıra yeni dükkânların inşa edilmesiyle önemli bir ticaret merkezine dönüşecektir. Bu bakımdan da Meyve Kapanı'nın bu cephesinde bir kapının bulunması zorunluluktadır.

---

³⁴⁵ Ersoy, "Edirne Yemiş Kapanı ve Restitüsyon Önerisi", s. 124-126.

³⁴⁶ Edirne Müze Müdürlüğü, 30.06.2016 Tarihli Yemiş Kapanı Kazı Raporu.

Resim 22: Meyve Kapanı'nın Selimiye Camii minaresinden görünümü (1876-1877)³⁴⁷

Diğer bir kayıt grubu çevre düzenlemesi ile ilgilidir. Tamamı kaldırım döşeme masrafından oluşan bu kayıtlar hanın etrafındaki sokak, cadde ve diğer yapılar hakkında bilgi veriyor:

Kapan yerinin kaldırım döşemesi götürü usulü verilmiştir. Her bir zirâ' 10 akçe, zirâ' adet 222, kıymet 2.220.

Hanın kapısı arasının kaldırım döşemesi, her bir zirâ' 10, toplam zirâ' 112, kıymet 1.120.

Adı geçen hanın önünde bulunan caddenin (şâhrâh) kaldırım döşemesi, her bir zirâ' 10, toplam zirâ' 1.768, kıymet 17.680.

Hanın ahırının kapısı ile türbe önü kaldırım döşemesi götürü usulü verilmiştir. Her bir zirâ' 10 akçe, toplam zirâ' 100, kıymet 1.000.

---

³⁴⁷ Edirne Müze Müdürlüğü Yemiş Kapanı Kazı Dosyası.

Ahır kapısının önünde bulunan büyük yolun kaldırım döşemesi onarımı (meremmât), her bir zirâ‘ 2 akçe, zirâ‘ adeti 274, kıymet 548; yeni döşeme her bir zirâ‘ 10 akçe, zirâ‘ adet 100, kıymet 1.000.

Ahır kapısının han tarafında olan kapı aralarına? kaldırım döşemesi götürü usulü verilmiştir. Her bir zirâ‘ 10 akçe, toplam zirâ‘ 80, kıymet 800.³⁴⁸

İlk iki kayda göre avlu zemini ile giriş holü kaldırım taşı ile döşenecektir. Üçüncü kayıta Meyve Kapanı’nın önünden geçtiği belirtilen cadde (*şâhrâh*), arastanın kuzey ucundan başlayıp kapanın doğusundan geçerek güneydeki Yedi Yol Ağzı Sokak’a ulaşıyor olmalıydı. Dördüncü kayıta bahsedilen türbe, daha önce ele alındığı üzere Zâhir Toplu Dede’ye aittir. Güney kanadın batı ucu köşesinde olduğu tespit edilen bu yapı ile ahır kapısı arasındaki alan taş ile döşenecektir. Beşinci kayıt, ahırın batı kanatta dışa açılan bir kapısının bulunduğunu ve bu kapı önünden geçen yolun - günümüzde Mimar Sinan Caddesi- kaldırımlarının kısmi olarak yenilendiğini ve tamir edildiğini zikrediyor. Son kayıt ise tam olarak anlaşılamamakla birlikte ahırın avluya açılan kapısı aralarının kaldırımla döşenmesini ifade ediyor.

Meyve Kapanı ile ilgili son kayıtlar tuvaletlerin (ayak yolları) ve atık su yollarının inşası hakkındadır:

Mustafa Kabil, Mahmut Edirne, Hasan Mehmet ve Sefer Edirne nam sengîlerle ayak yollarını yonub döşemeleri için her bir zirâ‘ yirmişer akçeye verilmiştir. Zirâ‘ adeti 101, her bir zirâ‘ 20, kıymet 2.020.

---

³⁴⁸ BOA, TS.MA.d, No. 1684/5, 5a, H. 1 M 999, (M. 30.10.1590).

*Mustafa Kabil, Hasan ve Hüseyin nam sengîler ile ayak yollarının sövelerini ...
ve harpuştalarını ve ... yonup yerine koymaları için götürü usulü her bir zirâ‘
20, toplam zirâ‘ adeti 94, kıymet 1.880.*

*Ve tuğla ile bölme duvarları bina olması götürü usulü verildi. Her bir zirâ‘ 2,
toplam zirâ‘ adeti 96, kıymet 192.³⁴⁹*

Tespit edilebilen tüm kayıtlara göre Meyve Kapanı iki katlı, revaklı ve tek avlulu bir yapıydı. Üst katında 41, alt katında 23 adet sıvalı ve tuğla döşemeli oda bulunmaktaydı. Alt kattaki revak birimlerinin bir bölümü kapalı mekanlar olarak düzenlenmişti. Avlusunda mermer malzemeli bir şadırvan yer alıyordu. Hanın biri batıda diğeri doğuda olmak üzere iki girişi mevcuttu. Alt katta batıdaki girişin kuzeyinden başlayan ve L biçiminde devam eden ahır birimi yer alıyordu. Muhtemelen buradaki revaklar da ahıra dahil edilmişti. Ahırın biri avluya diğeri dışarıya açılan en az iki kapısı mevcuttu. Üst kata çıkışı sağlayan merdivenlerden biri ahır kapısı üzerinde yer alıyordu. Doğu cephesinde 11 ve güney cephesinde 13 olmak üzere toplam 24 adet dışa açılan dükkânı vardı. Ayrıca güneybatı köşede güney duvarına dıştan bitişik olarak inşa edilen Zâhir Toplu Dede isimli bir zata ait türbe bulunuyordu.

Han ve çevresinde yapılan çalışmalar 25 Mayıs 1591 tarihine kadar devam etmiştir.³⁵⁰ Bu tarih itibariyle inşaatın artık tamamlandığı söylenebilir. Zira aynı gün, Mütevelli Mustafa Çelebi tarafından düzenlenen bir akit ile han üç yıllığına kiraya verildi:

---

³⁴⁹ BOA, TS.MA.d, No. 1684/5, 7b, H. 15 Ra 999, (M. 11.01.1591).

³⁵⁰ BOA, TS.MA.d, No. 1684/5, 9a, H. 1 Ş 999, (M. 25.05.1591).

*...Merhum Sultan Selim Han Camii yakınında bulunan ve üst katında (fevkânî) 41, alt katında (tahtânî) 25 oda olan hanı dört bir tarafında olan dükkânlar ile iş bu belgenin sahipleri (hâmile'l-kitâb) İbrahim ve Hacı Haydar nam kimselere dokuz yüz doksan dokuz senesinin şaban ayının başından üç yıl tamamına varıncaya kadar üç yüz on bin geçerli nakit akçeye kiraya verdim...*³⁵¹

Sözleşmeye göre hanın üst katında 41 oda, alt katında 25 oda bulunmaktadır. Yukarıda ele alınan masraf kayıtlarına göre alt kattaki odaların sayısı 23 idi. 1667 tarihli vakıf defterinde de odaların sayısı 23 olarak verilmiştir.³⁵² Bu iki belgeye dayanarak kira sözleşmesinin hatalı olarak düzenlendiği söylenebilir. Netice itibarıyla 19 Ekim 1588 tarihinde temelleri atılan Meyve Kapanı 2 yıl 7 ay ve 7 gün sonra 25 Mayıs 1591 tarihinde tamamlanarak hizmete başlamıştır.

Hanın tamamlanmasının ardından külliyyede yeni bir inşa sürecine girilmiştir. Edirne kadısı ile bina eminine hitaben yazılan 18 Eylül 1591 tarihli bir hüküm, bu süreçte inşa edilecek yapılar hakkında bilgi verir:

Edirne kadısına ve Edirne'de merhûm ve mağfûrun leh Sultan Beyazıt Hân'ın - kabri temiz olsun- vakıflarının mütevellisi olan bina emini Mehmet'e hüküm ki: Dârussaâdem ağası ve merhum babam Sultan Selim Han'ın -kabri temiz olsun- vakıflarının nâzırı, seçkinlerin ve Allah'a yakın olanların övüncü Server Ağa - yüceliği daim olsun- mektup gönderip merhum babamın -kabri temiz olsun- câmi-i şerîfi yakınında olan kapanın önündeki boş araziye beş adet (bâb) alçılı

---

³⁵¹ BOA, TS.MA.e, Dosya No. 1050, Gömlek No. 76, 1a, H. 1 Ş 999, (M. 25.05.1591).

³⁵² *Vakıfnâme 4*, Selimiye Yazma Eser Kütüphanesi, 9252, 25b-27a, H. 1 Za 1077, (M. 25.04.1667).

*(alçılı) ve taşralı (taşralı) evli odaları ile 24 adet (bâb) kargir dükkân ve üzerlerine 24 adet oda (mahzen) ve üstü çatı olmak üzere tahminen dört yüz elli bin akçeye bina olunur diye hassa mimarlarımın başı Davud'un -ululuğu daim olsun- tahmin ettiğini bildirerek açıklandığı gibi bina olunması için hükm-i hümayunumu rica ettiğinden buyurdum...*³⁵³

Hükme göre hanın karşısındaki araziye inşa edilecek beş tane evli odası ile 24 adet dükkân ve odanın maliyeti 450.000 akçedir. Ancak Bina Emini Mehmet Çelebi döneminde tutulan bir *Vâridât Defteri*'ne göre çeşitli vakıflardan inşaata toplam 721.700 akçe gönderilmiştir.³⁵⁴ Bu akçelerin ne kadarının harcandığı hakkında bir kayda ulaşılamamıştır. Aşağıda belirtildiği üzere planlanandan daha fazla dükkân ve odanın inşa edilmesi söz konusu akçelerin büyük bir bölümünün harcandığını gösteriyor.

Evliler için yapılacak odalar *alçılı ve taşralı* olacaktır. Alçılı ifadesi ile evin alçı süslemeleri kastediliyor olabilir. Ancak bunu doğrulayacak herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Taşralı kelimesinin ise odaların sofalı veya avlulu olmasına işaret ettiği söylenebilir.³⁵⁵ Dükkânlar, kârgir tonoz örtülü olarak inşa edilecek ve üzerlerinde kırma çatılı birer oda olacaktır.³⁵⁶

Söz konusu dükkân ve odaların inşa hazırlıklarının ne zaman başladığı konusunda kesin bir bilgi yoktur. Konuyla ilgili en erken kayıtlar yevmiyelerin

---

³⁵³ BOA, A.DVNSMHH.d, No. 73, Hüküm No. 682, 302, H. 29 Za 999, (M. 18.09.1591).

³⁵⁴ Ayrıntılı bilgi için *İnşaatın Mali Kaynakları* bölümüne bakınız.

³⁵⁵ Taşra, bir şeyin dış tarafını ifade eder. Sami, *Kâmus-ı Türkî*, s. 884.

³⁵⁶ BOA, TS.MA.d, No. 1890, 6a, H. 18 Ca 1000, (M. 02.03.1592).

tutulduğu bir muhasebe defterinde yer alır. Bu deftere göre bennâ ve neccârlar, 27 Temmuz 1591 tarihi itibarıyla dükkânların inşasında çalışıyorlardı. Usta gruplarının inşaatta faal olarak bulunması temel işlerinin çok önceden bitirildiğini gösteriyor. Aynı tarihlerde inşaat için sipariş verilen taş, kereste, çivi, kum, kireç ve kömür gibi malzemeler de gelmeye başlamıştı.³⁵⁷ Yukarıda bahsi geçen yevmiye defterine göre ustalar, dükkânların inşasında son olarak 4 Aralık 1593 tarihinde çalışmışlardır.³⁵⁸ Bu tarih itibarıyla inşaatın tamamlandığı veya tamamlanmak üzere olduğu söylenebilir. Çünkü bu günlerde kapı, pencere, saçak, kaldırım gibi bitirici işler gerçekleştirilmişti.

Söz konusu işlere dair kayıtlar dükkân ve odaların konumu ile mimari özellikleri hakkında kısmi bilgiler içerir. Bu kayıtlar dükkân ve odaların sadece bir kısmıyla ilgilidir. Yukarıdaki hükümde belirtilen evli odalarının inşasıyla ilgili herhangi bir masraf kaydı yoktur. Masraf kayıtlarına göre bazı dükkânların döşemeleri altında depo alanı bulunmaktadır. Yukarıda belirtildiği gibi bu dükkânlar tonoz örtülüdür. Bu sebeple, üzerlerinde yer alan odaların çatı saçakları yeterli görülmeyle önlerine yağmur ve güneşten koruyacak daha geniş saçaklar yapılmıştır.

*Hanın karşısında bulunan 16 adet (bâb) dükkânın alınlıkları (kalkan), depo kapakları (trapa), saçakları (turre) ve döşemeleri götürü usulü beş yüz ellişer akçeye verilmiştir. Kıymet 8.800.*³⁵⁹

---

³⁵⁷ BOA, TS.MA.d, No. 10757; BOA, TS.MA.d, No. 3591/9; BOA, TS.MA.d, No. 3745/14; BOA, TS.MA.d, No. 1606; BOA, TS.MA.d, No. 8327.

³⁵⁸ BOA, TS.MA.d, No. 1890, 18a, H. 10 Ra 1002, (M. 04.12.1593).

³⁵⁹ BOA, TS.MA.d, No. 1890, 15a, H. 11 L 1001, (M. 11.07.1593).

Hanın karşısındaki yolun iki tarafında bulunan dükkânların saçakları (turre) ve alınlıkları (kalkan) götürü usulü verilmiştir. Dükkân sayısı 11, her bir dükkân 280 akçe, kıymet 3.080.³⁶⁰

Her iki kaydın da farklı dükkânlara ait olduğu anlaşılıyor. O halde Davud Ağa'nın tahmin raporunda belirtilenden daha fazla sayıda dükkânın inşası söz konusudur. Bu durum, dükkân sayısında sonradan bir karar değişikliğinin yaşandığını gösteriyor. Kayıtlara göre dükkânlar, Meyve Kapanı'nın karşısındaki yolun durumuna göre karşılıklı veya tek sıra halinde dizilmiştir.

Defterlerde *hanın karşısında (mukâbilesinde)* inşa edildiği açıkça belirtilen bu dükkân ve odaların konumunu tespit etmek gerekmektedir. Hanın karşısı denilince doğrudan, girişin bulunduğu yön akla gelmektedir ki buna göre dükkân ve odaların, binanın batısında yer alması gerekir. Ancak yukarıda da açıklandığı üzere hanın arasta ve mektebe bakan doğu cephesinde de bir kapısı bulunuyordu. Dolayısıyla bu taraf da *hanın karşısı* olarak niteleniyordu. Buna göre ikinci kayıta yolun iki tarafında bulunduğu belirtilen dükkânlar Resim 23-24'de görüldüğü üzere T biçimli arastanın kısa kolundan hana doğru sıralanan kemerli yapılar olmalıdır. Diğerleri ise büyük ihtimalle Meyve Kapanı'nın doğu cephesine paralel olarak uzanan yolun kenarına dizilmişti.

Meyve Kapanı'nın ortasındaki şadırvana ait su yollarının tamiriyle ilgili kayıt da *hanın karşısı* ile arasta önünün kastedildiğini doğruluyor:

---

³⁶⁰ BOA, TS.MA.d, No. 1890, 15b, H. 29 M 1002, (M. 25.10.1593).

Hanın karşısındaki yolun üzerinde bulunan su yolu ki hanın şadırvanının yoludur. Bir taş kodu kadar aşağı indirilmesi götürü usulü verilmiştir. Kıymet 130.³⁶¹

Anlaşıldığı üzere Selimiye Camii yönünden hanın şadırvanına doğru uzanan su yolu, dükkânların inşası için eğimli arazinin tesviyesi sonucu yüzeye yakın hale gelmiş ve daha derine indirilmesi gerekmişti. Söz konusu su yolunun bir kısmı yakın zamanda gerçekleştirilen kazılar neticesinde gün yüzüne çıkarıldı.³⁶²

Dükkânların üzerinde yer alan odalara ait kayıtlar pencere söveleri, çerçeveleri, kepenkleri, kalkanları ile kapılar ve kapı çerçevelerinin yapımı ve yerlerine yerleştirilmesini içermektedir:

Kapanın karşısında bulunan dükkânların üzerlerinde olan odaların pencerelerini, çerçevelerini ve kalkanlarını yapıp yerine koyması için götürü usulü her bir pencere 40 akçeye verilmiştir. Pencere sayısı 32, kıymet 1.280.³⁶³

Dükkânların mahzenlerinin ardında olan pencerelerin sövelerini yapıp yerine koyması için her bir pencere doksan akçe hesabı ile götürü usulü verilmiştir. Pencere sayısı 9, kıymet 810.³⁶⁴

Dükkânların üstünde olan odaların pencere çerçevelerini, kapı çerçevelerini, kapılarını, pencere kapaklarını ve hanın karşısında olan pencerelerin

---

³⁶¹ BOA, TS.MA.d, No. 1890, 18a, H. 10 Ra 1002, (M. 04.12.1593).

³⁶² Edirne Müze Müdürlüğü, 30.06.2016 Tarihli Yemiş Kapanı Kazı Raporu.

³⁶³ BOA, TS.MA.d, No. 1890, 15a, H. 11 L 1001, (M. 11.07.1593).

³⁶⁴ BOA, TS.MA.d, No. 1890, 15b, H. 11 L 1001, (M. 11.07.1593).

*kapaklarını yapıp yerine koyması için her bir oda bütün pencere ve kapaklarıyla birlikte götürü usulü verilmiştir. Pencere, kapı ve çerçeve sayısı 24, pencere kapakları sayısı 32, kıymet 1.680.*³⁶⁵

Bu odaların girişleri muhtemelen dükkânların arka tarafındaydı. Anlaşıldığı kadarıyla odaların hem sokak cephesinde hem de arka tarafında kepenkli pencereleri mevcuttu. Ön cephede dükkânların üstünde yer alan odalar, arazinin eğiminden dolayı arka cephede zemin seviyesinde bulunuyor olmalıydı.

Resim 23: Meyve Kapanı'nın doğusundaki dükkânların kalıntıları (1950-1960)³⁶⁶

---

³⁶⁵ BOA, TS.MA.d, No. 1890, 15b, H. 7 M 1002, (M. 03.10.1593).

³⁶⁶ Edirne Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi.

Resim 24: Arastanın batı girişinin kuzeyinde yer alan dükkân kalıntıları (1950-1960)³⁶⁷

Kayıtlara göre ustalar Meyve Kapanı ve diğer vakıf yapılarının inşasında iki farklı yöntemle çalıştırılmıştır. Buna göre yapının kaba inşaat oluncaya kadarki işçiliği yevmiye usulü ile; sıva, kapı-pencere, yer döşemesi, sundurma, korkuluk, çevre düzenlemesi gibi bitirici ve ince işçilikli işleri ise götürü/kabala usulü ile yaptırılmıştır. Götürü miktarının belirlenmesi ve takibi bina mimarının sorumluluğunda gerçekleştirilmiştir. Götürü usulünün Selimiye Camii'nin inşasında da uygulandığı düşünülebilir. Mimar Sinan'ın, Süleymaniye'nin inşasında da aynı usulü takip etmiş olması bu kanıyı kuvvetlendirmektedir.³⁶⁸ Götürünün sonraki yüzyıllarda da devam

---

³⁶⁷ Edirne Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi.

³⁶⁸ Barkan, *Süleymaniye Camii ve İmareti İnşası*, C. I, s. 59, 68, 76.

ettirildiği, örneğin Sultan Ahmet, Laleli ve Ayazma camilerinde bir kısım işlerin bu yöntemle yaptırıldığı bilinmektedir.³⁶⁹

Tespit edilebilen belge ve defterlere göre Selimiye Külliyesi'nde yıldırım düşmesi neticesinde 27 Şubat 1584 tarihinde başlayan tamir ve inşa süreci, Meyve Kapanı'nın karşısındaki dükkân ve odaların 1593 yılının sonlarına doğru tamamlanmasıyla sona ermiştir. Yaklaşık 10 yıllık bu süre içinde yıkılan minare ve çevresindeki hasarlar tamir edilmiş ve 41 adet dükkân, 4 adet ev, 1 adet türbe, 1 adet iki katlı kapan hanı, 5 adet evli odası ve 27 adet dükkân ile üzerinde 27 adet oda inşa edilmiştir. Muhakkak ki bu on yıllık süreçte inşa edilen tüm yapılar bunlarla sınırlı değildi. Selimiye Külliyesi'nde 1761-1762 yıllarında gerçekleştirilen tamir faaliyetlerini ele alan defterde bahsedilen sebil, Nahıl Hanı, Kaşıkçı Hanı ve Küçük Arasta ile ilgili hiçbir kayda ulaşılamamıştır.³⁷⁰ Evliya Çelebi, Edirne sebilleri arasında arasta başındaki Selim Han Sebili'nden de bahsettiğine göre tamir defterinde geçen sebil, külliye

---

³⁶⁹ Gülsün Tanyeli, (2000), “18. Yüzyıl Osmanlı Mimarlığı'nda Yapım Süreci: Laleli Külliyesi Örneği”, *Celal Esad Arseven Anısına Sanat Tarihi Semineri Bildirileri*, (yay. haz. Banu Mahir) İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi Yayını, s. 324; Oya Şenyurt, (2006). *Türkiye'de Yapı Üretiminde Modernleşme ve Taahhüt Sisteminin Oluşumu*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, s. 14; Aliye Öten, (2021). *Arşiv Belgelerine Göre Sultan Ahmed Külliyesi ve İnşası*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını, s. 381, 491.

³⁷⁰ BOA, *EV.HMH.d*, No. 5318, H. 21 Ca 1176, (M. 08.12.1762); Batır-Dündar, “Edirne Selimiye Külliyesi'nde 1761-1762 Yıllarında Gerçekleştirilen Restorasyon Faaliyetleri”, s. 929-968.

ikinci inşa döneminde eklenmiş olmalıdır.³⁷¹ Nitekim Ahmet Badi Efendi de buradaki sebili Sultan Murat’a atfederek bu dönemde inşa edildiğini doğrular.³⁷² Bahsi geçen inşa döneminden 1693 yılına kadar tutulan örneğin 1610,³⁷³ 1667,³⁷⁴ 1692³⁷⁵ tarihli vakıf gelir defterlerinde Küçük Arasta, Nahıl Hanı veya Kaşıkçı Hanı isimleri zikredilmez. Bu tarihten sonraki defterlerde ise sadece Nahıl Hanı’nın ismi geçer.³⁷⁶ Bu durumda Nahıl Hanı, 1690’lı yılların başında inşa edilmiş olmalıdır. Küçük Arasta ile Kaşıkçı Hanı ise büyük olasılıkla bir çeşit isimlendirme olup 1584-1594 yıllarında inşa edilen dükkânları işaret ediyordu.

---

³⁷¹ Kahraman-Dağlı, *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, C. 3, K. 2, s. 590.

³⁷² Ahmet Badi Efendi, *Riyaz-ı Belde-i Edirne, 20. Yüzyıla kadar Osmanlı Edirne’si*, C. 1/1, s. 275.

³⁷³ BOA, TS.MA.d, No. 3686/14, H. 30 Za 1018, (M. 24.02.1610).

³⁷⁴ *Vakıfnâme* 4, Selimiye Yazma Eser Kütüphanesi, 9252, H. 1 Za 1077, (M. 25.04.1667); Gökbilgin, *XV-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası Vakıflar, Mülkler Mukataalar*, s. 520-522.

³⁷⁵ BOA, EV.HMH.d, No. 632, H. 20 C 1103, (M. 09.03.1692).

³⁷⁶ BOA, EV.HMH.d, No. 675, H. 2 B 1104, (M. 09.03.1693); BOA, EV.HMH.d, No. 3326, H. 14 N 1144, (M. 11.03.1732); BOA, EV.HMH.d, No. 5324, H. 26 Ş 1175, (M. 11.03.1763); BOA, EV.HMH.d, No. 7869, H. 22 Z 1220, (M. 13.03.1806).

4.2. Yapım Sürecinde Görev Alanlar

4.2.1. Yöneticiler

4.2.1.1. Kadılar

Osmanlı yönetim sisteminde kadı, sorumlu olduğu kaza sınırlarındaki adli/şer'i meselelerle beraber idarî, beledî, askerî ve iktisadî sorunları çözmek ve Divan'dan gelen emirleri uygulamakla yükümlüydü.³⁷⁷ Bu çerçevede sorumluluk sahasındaki inşa ve tamir işlerinin yürütülmesi, raporların (*keşif defterleri*) düzenlenmesi, malzeme ve usta temininin sağlanması ve fiyatların kontrolü gibi birçok faaliyet de kadının görevleri arasında yer almaktaydı.³⁷⁸

Selimiye Camii'nin inşa edildiği 1568-1574 yılları arasında Edirne'nin kadılık görevini Mevlâna Şâh Mehmet bin Hürrem, Mevlâna Ali eş-şehr bi-Kemalzâde, Mevlâna Mehmet bin Nurullah eş-şehr bi-Ahizâde, Mevlâna Mehmet bin Ma'lülzâde, Mevlâna Mehmet bin Şeyh Mehmet bin İlyas Çivizâde, Mevlâna Ramazan ve Mevlâna Mehmet bin Muslihiddin Mustafa yürütmüştür.³⁷⁹

---

³⁷⁷ Kadı ve görevleri hakkında geniş bilgi için bakınız: Ebül'ulâ Mardin, (1967). "Kadı", *MEB İslam Ansiklopedisi*, C. 6, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, s. 42-46; Feda Şamil Arık, (1997). "Osmanlılar'da Kadılık Müessesesi", *OTAM*, S. 8, s. 1-72; İlber Ortaylı, (2016). *Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devleti'nde Kadı*, İstanbul: Kronik Kitap.

³⁷⁸ Dündar, *Arşivlerdeki Plân ve Çizimler Işığında Osmanlı İmar Sistemi*, s. 89-92.

³⁷⁹ Hibrî, *Enîsü'l-Müsâmirîn Edirne Tarihi 1360-1650*, s. 94-95; Ahmet Yiğit, (1999). "XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Edirne Kadıları ve Mühimme Defterlerine Göre Vazifeleri", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. 14, S. 1, s. 168-169.

Mevcut arşiv belgeleri, Edirne kadılığının Selimiye Camii'nin inşasıyla ilgili müdahalesinin oldukça sınırlı olduğunu göstermektedir. İnşa edilen yapıların padişaha ait olması, muhtemel sorunların kadiya gerek kalmadan çözülmesini mümkün kılmış görünüyor. Kadının dahlini gerektirecek sorunların en önemlisi aşırı derecede artan kereste fiyatlarıdır. Kadiya gönderilen emirde sultan külliyesinin inşa edilecek olmasını fırsat bilen bazı kişiler tarafından artırılan kereste fiyatlarının, güvenilir bilirkişilerce yeniden belirlenmesi istenmektedir.³⁸⁰ Kadıdan yapması istenilen diğer görevler ise doğrudan Selimiye'nin inşasıyla ilgili değildir. Bunlar daha çok inşaatın bitimiyle ilgili olup inşaatın artan demir, kurşun gibi malzemeler ile orada çalışıp da işi biten esirlerin gönderilmesine yönelik görevlerdir.³⁸¹

Kadiya gönderilen son bir emir var ki bu, kadının aynı zamanda Sultan'ın şehirdeki temsilcisi olduğunu göstermektedir. Camiyle ilgili onca önemli mesele ya bina eminine ya da mimarbaşına havale edilmişken caminin ibadete açılması görevi Edirne kadısına verilmiştir. Hükme göre Padişah, daha önceden tayin edilen kişilerin görevlerine başlatılarak 12 Şaban Cuma günü (27 Kasım 1574) kılınacak cuma namazıyla, Selimiye Camii'nin ibadete açılmasını istemektedir.³⁸² II. Selim'in

---

³⁸⁰ BOA, A.DVNSMHH.d, No. 7, Hüküm No. 1589, 564, H. 25 Z 975, (M. 21.06.1568); Tuncay, "Edirne'de Selimiye Camii", s. 4.

³⁸¹ BOA, A.DVNSMHH.d, No. 26, Hüküm No. 373, 143, H. 21 R 982, (M. 20.08.1574); BOA, A.DVNSMHH.d, No. 26, Hüküm No. 449, 168, H. 7 Ca 982, (M.25.08.1574); BOA, A.DVNSMHH.d, No. 26, Hüküm No. 607, 215, H. 28 Ca 982, (M. 15.09.1574); BOA, A.DVNSMHH.d, No. 26, Hüküm No. 746, 260, H. 23 C 982, (M. 10.10.1574).

³⁸² BOA, A.DVNSMHH.d, No. 26, Hüküm No. 848, 292, H. 18 B 982, (M. 03.11.1574); Ahmet Refik, *Türk Mimarları*, s. 88.

hastalığından dolayı katılamayacağı bu kutsal törende caminin anahtarı da padişahı temsilen muhtemelen Edirne kadısında bulunuyordu. Caminin açılışına dair herhangi bir detaya sahip olmamakla beraber kim bilir belki de tıpkı Sultan Süleyman'ın Süleymaniye'nin anahtarlarını verdiği gibi Edirne kadısı da Selimiye'nin anahtarlarını Mimar Sinan'a vererek bu yüce mabedin açılışını ona bahşetmişti.³⁸³

Sultan Selim'in vefatının ardından külliyeyle dair işlerde Edirne kadısı, daha çok ön planda olmuş ve doğrudan muhatap haline gelmişti. Örneğin Sultan III. Murat, kadıdan babasının camisinde vazifeli vaiz, imam, müezzin ve saire bütün görevlilerin imtihan edilerek ehil olup olmadıklarının belirlenmesini istemişti.³⁸⁴ Diğer bir hükümde ise cemaatin rahatça girebilmesi için tahta perdelerle çevrili olan camiye, müsait bir yerden kapı açtırmasını emretmişti.³⁸⁵

Bu durum, Meyve Kapanı'nın inşası sırasında da devam etmiş ve kadı birçok konuda inşaata müdahil olmuştu. Padişaha gönderdiği mektuplardan adının Şemseddin olduğunu öğrendiğimiz Edirne kadısının, Meyve Kapanı'nın inşasıyla ilgili ciddi çaba sarf ettiği anlaşılmaktadır. Örneğin bir mektubunda hanın malzemelerini taşımak için *Çirmen, Cisir-i Mustafa Paşa, Havass-ı Mahmut Paşa, Dimetoka, Uzuncaova Hasköyü, Kızılağaç Yenicesi, Babeskisi* ve *Kırkkenise* gibi çevre kadılıklardan araba istenmesi

---

³⁸³ Sâî Mustafa Çelebi, *Tezkiretü'l-Bünyan*, Hacı Mahmud Efendi, 4911, 12a; Sâî Mustafa Çelebi, *Yapılar Kitabı: Tezkiretü'l-Bünyan ve Tezkiretü'l-Ebniye*, s. 70; Crane-Akın, *Sinan's Autobiographies*, s. 152.

³⁸⁴ BOA, A.DVNSMHH.ZYL.d, No. 2, Hüküm No. 244, 77, H. 15 L 982, (M. 28.01.1575).

³⁸⁵ BOA, A.DVNSMHH.d, No. 27, Hüküm No. 967, 403, H. 15 Z 983, (M. 16.03.1576); Necipoğlu, *Sinan Çağı*, s. 326.

gerektiğini belirtmiştir.³⁸⁶ Yine aynı mektubunda temel kazısından çıkan toprağın taşınması için mîri katırların kullanılmasını talep etmiştir.³⁸⁷

Kadı Şemseddin, “... Bizzat kendim kereste alınan yerlere varıp keresteyi kendim alub ... ve her gün binâ-i şerîfin üzerine varıp belki bina olunan odaların birisine her gün varıp şer‘i sorunları orada dinleyeyim ...” şeklindeki ifadeleri ile inşaat işlerini her durumda takip edebileceğini belirterek Sultan’ın takdirini kazanmayı arzulamıştı.³⁸⁸

4.2.1.2. Hassa Harç Emîni

Hassa harç emîni, padişah hasları ve hazineye bağlı bazı kaynaklardan elde edilen gelirlerle esas olarak sarayların ve saraylıların yiyecek, giyecek gibi her türlü giderlerini, çalışanların maaşlarını ve sarayların tamir masraflarını karşılayan devlet görevlisidir.³⁸⁹ İstanbul, Bursa, Edirne, Manisa, Galata, Gelibolu, Rodos, Kefe, Mısır

---

³⁸⁶ BOA, *TS.MA.e*, Dosya No. 577, Gömlek No. 29, 4a, H. 3 Ş 997?, (M. 17.06.1589).

³⁸⁷ Kadının diğer mektupları için bakınız: BOA, *TS.MA.e*, Dosya No. 577, Gömlek No. 29, 8a, H. 3 Ş 997?, (M. 17.06.1589); BOA, *TS.MA.e*, Dosya No. 659, Gömlek No. 35, 2a, H. 9 Z 996?, (M. 30.10.1588); BOA, *TS.MA.e*, Dosya No. 659, Gömlek No. 35, 4a, H. 9 Z 996?, (M. 30.10.1588); BOA, *TS.MA.e*, Dosya No. 659, Gömlek No. 35, 6a, H. 9 Z 996?, (M. 30.10.1588); Meric, “Türk San‘atı Tarihi Vesikaları (Mimarîye Âid Vesikalar)”, s. 747-750.

³⁸⁸ BOA, *TS.MA.e*, Dosya No. 659, Gömlek No. 35, 4a, H. 9 Z 996?, (M. 30.10.1588); Meric, a.g.m., s. 746-747.

³⁸⁹ Halil Sahillioğlu, (1995). “Emîn”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 11, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 112; Arif Bilgin, (2006). *Osmanlı Taşrasında Bir Maliye Kurumu Bursa Hassa Harç Emînlîği*, İstanbul: Kitabevi Yayınları, s. 11-16.

gibi önemli merkezlerde hassa harç eminlikleri bulunmakta olup bunlardan Galata ve Gelibolu hassa harç eminleri tersane ve donanmanın giderlerinden sorumluydu.³⁹⁰

Edirne hassa harç emininin de öncelikli görevi, Edirne'deki sarayların her türlü ihtiyacını karşılamak olmuştur. Örneğin II. Selim devrinde Edirne Hassa Harç Emmini Halil'den padişahın geçeceği yol ve kaldırımların tamiri³⁹¹, saraya yeni bir köşk yapımı³⁹², Eski ve Yeni Saraylara dolap, bend ve sedlerin inşası ile mutemet maaşlarının (*mevâcib*) ödenmesi³⁹³ ve Saray-ı Atik'e (Eski Saray) yeni bir fırın inşası³⁹⁴ gibi faaliyetlerin gereklerini yerine getirmesi istenmiştir. Halil Bey, hassa harç emini olarak saraylara yönelik işlerin haricinde inşasının ilk dönemlerinde Selimiye Külliyesi ile de ilgilenmiştir. Bu çerçevede Halil Bey'in 1568 yılı Eylül ayı sonlarına kadar inşaata kereste alımı gerçekleştirdiği³⁹⁵, fahiş oranda artan kereste fiyatlarının

---

³⁹⁰ Sahillioğlu, "Emîn", s. 112; Bilgin, *Osmanlı Taşrasında Bir Maliye Kurumu Bursa Hassa Harç Eminliği*, s. 11.

³⁹¹ BOA, A.DVNSMHH.d, No. 7, Hüküm No. 281, 107, H. 1 R 975, (M. 05.10.1567); Yıldırım ve diğerleri, *7 Numaralı Mühimme Defteri*, C. I, s. 150.

³⁹² BOA, A.DVNSMHH.d, No. 7, Hüküm No. 1367, 474, H. 8 Za 975, (M. 05.05.1568); Yıldırım ve diğerleri, *a.g.e.*, C. II, s. 95.

³⁹³ BOA, A.DVNSMHH.d, No. 7, Hüküm No. 1578, 559, H. 25 Z 975, (M. 21.06.1568); Yıldırım ve diğerleri, *a.g.e.*, C. II, s. 202.

³⁹⁴ BOA, A.DVNSMHH.d, No. 14, Hüküm No. 1456, 979, H. 29 S 979, (M. 23.07.1571).

³⁹⁵ BOA, A.DVNSMHH.d, No. 7, Hüküm No. 1529, 539, H. 8 Z 975, (M. 04.06.1568); Tuncay, "Edirne'de Selimiye Camii", s. 3.

düşürülmesi için girişimlerde bulunduğu³⁹⁶ ve Enez ile Ferecik'ten mermer temin etmeye çalıştığı³⁹⁷ anlaşılmaktadır.

Edirne hassa harç emininin sonraki yıllarda bu tarz saray dışındaki inşa işlerinde görev alıp almadığı şimdilik bilinmemektedir.

4.2.1.3. Bostancıbaşı

Başlıca görevi Osmanlı saraylarının has bahçesinde yahut saray dışındaki sultana ait bahçe ve bostanlar ile padişah ve saray hizmetinde olan kayıkthane ve kayıklarda çalışmak olan askeri sınıfa bostancılar ve bunların başındaki en yetkili amire de bostancıbaşı deniliyordu.³⁹⁸ Osmanlı saray teşkilatında biri İstanbul'da ve diğeri Edirne'de olmak üzere iki bostancı ocağı ve bostancıbaşısı bulunuyordu.

Edirne'deki saray ve köşkların idare ve muhafazası buradaki bostancıbaşının sorumluluğunda idi.³⁹⁹ Bostancıbaşı aynı zamanda bunların tamir ve onarımları ile de ilgilenmekteydi.⁴⁰⁰ Arşiv belgeleri Edirne'deki bostancıbaşının diğeri bir görevinin de kentteki su yollarının inşa ve onarımını denetlemek olduğunu göstermektedir. Edirne su

---

³⁹⁶ BOA, A.DVNSMHH.d, No. 7, Hüküm No. 1589, 564, H. 25 Z 975, (M. 21.06.1568); Tuncay, "Edirne'de Selimiye Camii", s. 4.

³⁹⁷ BOA, A.DVNSMHH.d, No. 7, Hüküm No. 2145, 785, H. 4 R 976, (M. 26.09.1568); Tuncay, a.g.m., s. 4.

³⁹⁸ Abdülkadir Özcan, (1992). "Bostancı", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 6, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 309. Bostancıbaşı ve bostancılar hakkında geniş bilgi için bkz.: İsmail Hakkı Uzunçarşılı, (2014). *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilâtı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 451-470.

³⁹⁹ Tosyavizade, *Edirne Sarayı*, s. 98.

⁴⁰⁰ Dündar, *Arşivlerdeki Plân ve Çizimler Işığında Osmanlı İmar Sistemi*, s. 94.

yolları ile ilgili bir defterde yer alan 1696 tarihli kayıttaki *nezâret* (gözetlemek, denetlemek) ifadesi bu durumu açıkça ortaya koymaktadır.⁴⁰¹ Aynı deftere göre 17. yüzyılın son döneminde bostancıbaşılık yapan Sinan Ağa, Uzun Mehmet Ağa ve Ali Ağa, Edirne su yollarına ciddi miktarda su ilhak ettirmişlerdi.⁴⁰²

16. yüzyılın ikinci yarısında da su yollarının sorumlusu Edirne bostancıbaşı idi. Örneğin Selimiye Camii ile aynı dönemde inşa edilen Sokullu Mehmet Paşa Hanı'nın su ihtiyacı Edirne Bostancıbaşı Hızır Ağa'nın arzıyla giderilmişti.⁴⁰³ Söz konusu görev ve yetkilendirme Selimiye Camii için de geçerli olmuş ve camiye su getirme işi ile

---

⁴⁰¹ “Merhûm Sultân Süleymân Hân tâbe serâhu hazretlerinin hayrâtları Bostâncıbaşî nezâretinde olan mîrî suyolları keşf etdirildikde...” Gürer Karagedikli, (2018). “Osmanlı Şehrinde İrva ve İska: Edirne Şehrinde Su ve Suyolları Üzerine Bazı Bilgiler (17. Yüzyıl Sonu ve 18. Yüzyıl Başları)”, *XVII. Türk Tarih Kongresi Ankara: 15-17 Eylül 2014 Kongreye Sunulan Bildiriler*, C. IV, K. IV, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 1378.

⁴⁰² Karagedikli, a.g.m., s. 1382-1388.

⁴⁰³ “Edirne bostancıbaşı Hızır Ağa mektub gönderüb halen vezîr-i a'zam Mehmet Paşa hazretlerinin Edirne'de olan hamam-ı şerifleri kurbunda bina olunan han-ı ma'mûrelerine su getürölmek murâd olmağın telhis oldukda mahrûse-i mazbûreye tâbi' Kayapa nam karye kurbunda bir kamış ile bir masûra mikdarı su bulunub halen mahmiyye-i mezbûreye cârî olan mîrî su kârîzleri karîb olmağın zikr olunan su kârîze ilhâk olunub giru andan ol mikdâr su, han-ı mezbûreye cârî itdirilmek recasına arz itmeğın vech-i meşrûh üzre ilhâk olunmasıçün hükm-i şerîf verilmeğın.” BOA. KK.d, No. 225, 361, H. 13 B 981, (M. 08.11.1573).

inşaatın baş sorumlusu Mimarbaşı Sinan Ağa yerine Bostancıbaşı Hızır Ağa ilgilenmişti.⁴⁰⁴

4.2.1.4. Vakıf Mütevellileri

Vakıf mütevellisi sorumlusu olduğu vakfın işlerini, vakfiye şartları ve dini hükümler çerçevesinde idare ve kontrol etmekle görevli kişidir.⁴⁰⁵ Vakıf binalarının tamir ve onarımları ile vakfa gelir getirecek yeni binaların inşası, vakıf mütevellisinin sorumlulukları arasında yer almaktadır.

Selimiye Camii vakfıyla ilgili tespit edilebilen en erken tarihli belge, 1570 yılına ait olup *câmi-i şerîf mütevellisi Süleyman Bey*'e teslim edilen mevâcib akçesinin kaydını içermektedir.⁴⁰⁶ *Hudutnâme* kayıtlarının bulunduğu bir deftere göre Sultan II. Selim, cami ve medreselerin inşası devam ederken ve henüz vakfiye düzenlenmemişken birçok köy ve mezrayı camiye gelir getirmesi için vakfetmiş ve müteveli Süleyman Bey'i (Süleyman Bey bin Abdurrahman) de vakıf hudutlarını belirleyip deftere kaydetmesi

---

⁴⁰⁴ BOA, A.DVNSMHH.d, No. 10, Hüküm No. 246, 161, H. 24 N 979, (M. 09.02.1572); BOA. KK.d, No. 1770, 28b, H. 13 R 982, (M. 02.08.1574); BOA, A.DVNSMHH.d, No. 26, Hüküm No. 795, 277, H. 3 B 982, (M. 19.10.1574); Tuncay, "Edirne'de Selimiye Camii", s. 7, 12; Necipoğlu, *Sinan Çağı*, s. 715.

⁴⁰⁵ Pakalın, *Osmanlı Tarih Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, C. 2, s. 640; Nazif Öztürk, (2006). "Müteveli", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 32, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 217.

⁴⁰⁶ BOA, KK.d, No. 1768, 100, H. 1 R 978, (M. 02.09.1570).

için görevlendirmişti.⁴⁰⁷ Mütevellî Süleyman Bey'in Selimiye Camii'nin inşasında herhangi bir görevi tespit edilememiştir.

Öte yandan vakıf binaları tamamlandıktan sonra uygulanması gereken basit onarımlar vakıf mütevellisinin sorumluluğunda gerçekleştirilmiştir. Örneğin 1582 yılında caminin yan cephelerinde bulunan abdest muslukları üzerine sundurma inşa edilmiştir:

*Edirne'de merhum Sultan Selim Han imâreti mütevellisine ve Edirne'de bostancı başıya hüküm ki: Sen ki mütevellisin saadetli kapıma mektup gönderip merhum adı geçenin -kabri temiz olsun- Edirne'deki câmi-i şerifinin duvarında bulunan muslukların üstleri açık olup yağmur yağdığında Müslümanlar abdest almada zorluk çektiklerinden dolayı üstlerine sundurma yapılmasını .... daha önce bildirdiğin halde şimdi zikrolunan muslukların üstlerine sundurma yapılmasını emredip buyurdum ...*⁴⁰⁸

Yıldırım düşmesi sonucu yıkılan minarenin tamirinde olduğu gibi büyük çaplı onarımlarda ise mütevellinin rolü sadece vakıf gelirlerinden inşaata para aktarımı ile sınırlıdır.⁴⁰⁹ Bununla birlikte vakıf mütevellisi, Sultan III. Murat'ın harap haldeki mîri

---

⁴⁰⁷ *Hudutnâme*, Selimiye Yazma Eser Kütüphanesi, 4755; Musa Öncel, (Günümüz Türkçesine Çeviren), (2014). *Sultan II. Selim Han'ın Edirne Selimiye Külliyesi Vakfiyesi*, İstanbul: Edirne Valiliği Kültür Yayınları.

⁴⁰⁸ BOA, A.DVNSMHH.d, No. 47, Hüküm No. 2, 2, H. 15 S 990, (M. 11.03.1582). Ayrıca bkz.: BOA, TS.MA.d, No. 1902/1, 2b-9b, H. 19 Za 991-27 Z 992, (M. 04.12.1583-30.12.1584); BOA, TS.MA.d, No. 4549/1, 1b, H. 1102, (M. 1690/1691); BOA, TS.MA.d, No. 4549/3, 1b, H. 1113, (M. 1701/1702).

⁴⁰⁹ BOA, TS.MA.d, No. 3686/12, 1a, H. 15 B 996, (M. 10.06.1588).

ahırların yıkılarak un kapanı yapılması teklifinin aksine hem geliri hem de cami cemaatini artıracığı düşüncesiyle meyve kapanı yapılması fikrini savunarak kapan hanının inşasında karar verici olmuştur.⁴¹⁰

4.2.2. Görevliler

4.2.2.1. Bina Eminleri

Bina emini, inşa veya tamir faaliyetinde malzeme ve işçi tedarikini sağlayan, kendisine teslim edilen ödenekle her türlü masrafı yerli yerinde ödeyerek kayıt altına aldırın ve yaptığı harcamalar için gerektiğinde hesap veren kişidir.⁴¹¹ Bina eminleri emekli defterdarlar, hassa harç eminleri, vakıf mütevellileri, kethüdalar, sancak beyleri, tımar ve zeamet sahipleri, dergâh-ı muallâ çavuşları, müteferrikalar ve saray nakkaşları gibi her kademedan işinin ehli ve güvenilir insanlardan seçiliyordu.⁴¹² Nitekim Selimiye Külliyesi'nin bina emniğine önce dergâh-ı âlî müteferrikalarından Halil Çelebi daha sonra da sâbık (eski) hazîne-i âmire defterdârı Hasan Çelebi getirilmiştir.

---

⁴¹⁰ BOA, A.DVNSMHH.d, No. 34, Hüküm No. 467, 221, H. 10 Ra 986, (M. 17.05.1578); BOA, A.DVNSMHH.d, No. 35, Hüküm No. 416, 164, H. 17 C 986, (M. 21.08.1578); Necipoğlu, *Sinan Çağı*, s. 327.

⁴¹¹ Celâl Esad Arseven, (1943). *Sanat Ansiklopedisi*, C. I, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, s. 249; Cevdet Küçük, (1992). “Bina Emini”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 6, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 179; Neslihan Sönmez, (1997). *Osmanlı Dönemi Yapı ve Malzeme Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Yem Yayın, s. 31; Dündar, *Arşivlerdeki Plân ve Çizimler Işığında Osmanlı İmar Sistemi*, s. 81-83; Oya Şenyurt, (2008). “Geç Osmanlı İnşaat Ortamında ‘Binâ Emînliği’”, *METU Journal of the Faculty of Architecture*, C. 25, S. 2, s. 151-169.

⁴¹² Dündar, *a.g.e.*, s. 82; Necipoğlu, *a.g.e.*, s. 241.

Osmanlı imar sistemindeki bina eminliği uygulaması 19. yüzyılın ilk yarısına kadar devam etmiştir. Bu dönemden itibaren sisteme bir çeşit müteahhit olarak değerlendirilebilecek *kalfa* adı verilen kimseler girmiş ve inşaatlar *münakasa usulü* (açık eksiltme, ihale) ile bu kişiler üzerinden yürütülmüştür.⁴¹³

Belgelere göre inşaatın ilk dönemlerinde külliye'nin bina eminliğine herhangi bir kişi atanmamıştır. İnşaatın başlangıç tarihi olarak kabul ettiğimiz 13 Nisan 1568'den itibaren bina emininin yapması gereken işler yukarıda da belirtildiği üzere Edirne Hassa Harç Emni Halil Bey tarafından yürütülmüştür. Bina emininin atandığını gösteren en erken tarihli belge 26 Mart 1569'u göstermektedir ki bu belgeye göre bina emini *müteferrika-i dergâh-ı âlî* Halil Çelebi'dir.⁴¹⁴ Anlaşıldığı üzere Halil Bey/Çelebi, Selimiye'nin inşasında hem hassa harç emini olarak hem de bina emini olarak görev almıştır. Halil Bey, Selimiye'nin bina eminliğine atandığında Edirne'nin hassa harç eminliği görevi de Mahmut isimli bir kişiye verilmişti.⁴¹⁵ Ancak bir süre sonra Halil Bey 23 Temmuz 1571 tarihi itibarıyla eski görevine dönecek⁴¹⁶ ve bina eminliğine eski (*sâbık*) hazîne-i âmire defterdârı Hasan Çelebi getirilecektir.⁴¹⁷ Söz konusu görev değişikliğinin sebebi ile ilgili herhangi bir belge tespit edilememiştir. Süleymaniye

---

⁴¹³ Selman Can, (2010). *Bilinmeyen Aktörleri ve Olayları İle Son Dönem Osmanlı Mimarlığı*, İstanbul: Erzurum İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, s. 67.

⁴¹⁴ BOA, KK.d, No. 664, 6, H. 8 L 976, (M. 26.03.1569).

⁴¹⁵ BOA, KK.d, No. 222, 223, H. 21 L 978, (M. 18.03.1571).

⁴¹⁶ BOA, A.DVNSMHH.d, No. 14, Hüküm No. 1456, 979, H. 29 S 979, (M. 23.07.1571).

⁴¹⁷ BOA, A.DVNSMHH.d, No. 10, Hüküm No. 241, 159, H. 4 L 979, (M. 19.02.1572); Tuncay, "Edirne'de Selimiye Camii", s. 7.

Külliyesi'nin ilk bina emini Hüseyin'in azlinde olduğu gibi bir yolsuzluk iddiasının olduğu söylenemez.⁴¹⁸ Zira Halil Bey azledilmemiş, bilakis eski görevi olan hassa harç emniğine getirilmiştir.

Bina eminleri kendilerinden beklendiği üzere taş⁴¹⁹, mermer⁴²⁰, kurşun⁴²¹, kömür⁴²² gibi inşaat için gerekli malzemeler ile çalışanların⁴²³ temin ve takibini gerçekleştirmişlerdir.

Selimiye Camii ve Külliyesi'ndeki inşaa işleri Sultan II. Selim'in vefatının ardından sonlandırılmış böylece bina emini Hasan Çelebi'nin görevi de tamamlanmıştır. Sonraki yıllarda cami ve çevresinde gerçekleştirilen küçük çaplı inşaa ve tamir

---

⁴¹⁸ Bina emini Hüseyin Bey, Sultan Süleyman'a azlinden sonra yazdığı mektubunda masum olduğundan ve kendisine iftira atıldığından bahsetmektedir. Mektubun tamamı için bakınız: BOA, *TS.MA.e*, Dosya No. 557, Gömlek No. 36; Necipoğlu, *Sinan Çağı*, s. 246-250.

⁴¹⁹ BOA, *A.DVNSMHH.d*, No. 9, Hüküm No. 36, 14, H. 20 N 977, (M. 26.02.1570).

⁴²⁰ BOA, *A.DVNSMHH.d*, No. 17, Hüküm No. 15, 9, H. 25 M 979, (M. 19.06.1571); Tuncay, "Edirne'de Selimiye Camii", s. 4.

⁴²¹ BOA, *KK.d*, No. 67, 10a, H. 6 M 980, (M. 19.05.1572); BOA, *KK.d*, No. 67, 203b, H. 18 R 980, (M. 28.08.1572); BOA, *KK.d*, No. 67, 216b, H. 29 R 980, (M. 08.09.1572).

⁴²² BOA, *KK.d*, No. 67, 618b, H. 1 Z 980, (M. 04.04.1573).

⁴²³ BOA, *A.DVNSMHH.d*, No. 14, Hüküm No. 496, 346, H. 12 Ra 978, (M. 14.08.1570); BOA, *A.DVNSMHH.d*, No. 10, Hüküm No. 241, 159, H. 4 L 979, (M. 19.02.1572); BOA, *A.DVNSMHH.d*, No. 12, Hüküm No. 1091, 573, H. 8 Za 979, (M. 23.03.1572); BOA, *A.DVNSMHH.ZYL.d*, No. 2, Hüküm No. 30, 14, H. 21 Ş 982, (M. 06.12.1574); BOA, *A.DVNSMHH.ZYL.d*, No. 2, Hüküm No. 363, 126, H. 9 Za 982, (M. 20.02.1575).

faaliyetleri kadı veya vakıf mütevellisi aracılığıyla yürütülmüştür. Örneğin tahta perdelerle çevrili avluya girmekte zorlanan cemaatin talebi üzerine munasip bir yerden kapı açtırması için kadıya emir gönderilmiştir.⁴²⁴ Aynı şekilde mütevelliden, yan cephelerde bulunan abdest musluklarının üzerine cemaati yağmurdan koruyacak şekilde sundurma yaptırması istenmiştir.⁴²⁵

Büyük oranda malzeme ve işçilik gerektiren müdahaleler ise ancak mimar ve bina emini aracılığıyla yürütülmüştür. Nitekim 1584 yılında minareye yıldırım düşmesi sonucu meydana gelen hasar bu şekilde onarılmıştır.⁴²⁶ Yıkılan minarenin cami ve çevresinde oluşturduğu söz konusu hasar, II. Selim'in vefatıyla askıya alınan Meyve Kapanı inşa projesini de yeniden gündeme getirmiş ve bu vesileyle önce yıkılan minare ve sair alanların tamir ve onarımları, ardından da Meyve Kapanı'nın inşası gerçekleştirilmiştir. Tüm bu işleri yürütmesi için ise *şikk-ı sâni defterdârı* Ahmet Efendi külliye'nin bina eminiğine tayin edilmiştir.⁴²⁷ Ancak bina emini Ahmet Efendi, henüz tamir ve inşa işleri sona ermeden vefat etmiş ve yerine en geç 9 Mayıs 1587 tarihi

---

⁴²⁴ BOA, A.DVNSMHH.d, No. 27, Hüküm No. 967, 403, H. 15 Z 983, (M. 16.03.1576); Necipoğlu, *Sinan Çağı*, s. 326.

⁴²⁵ BOA, A.DVNSMHH.d, No. 47, Hüküm No. 2, 2, H. 15 S 990, (M. 11.03.1582).

⁴²⁶ Oluşan hasarı tespit ederek keşif raporu hazırlaması için Mimar Sinan'a yazılan hüküm için bakınız: BOA, A.DVNSMHH.d, No. 52, Hüküm No. 586, 224, H. 10 M 992, (M. 23.01.1584); Ahmet Refik, *Türk Mimarları*, s. 103.

⁴²⁷ BOA, KK.d, No. 242, 171, H. 15 S 992, (M. 27.02.1584); Dündar, "Osmanlı Mimarisinde Mimar Ağalar ve Defterleri", s. 295; BOA, A.DVNSMHH.d, No. 58, Hüküm No. 105, 36, H. 22 R 993, (M. 23.04.1585).

itibariyle dergâh-ı âlî müteferrikalarından İbrahim Efendi/Çelebi atanmıştır.⁴²⁸ Kayıtlar, İbrahim Efendi'nin de Meyve Kapanı'nın inşası bitmeden 2 Haziran 1589 tarihinde⁴²⁹ görevden alındığını⁴³⁰ ve yerine Sultan Beyazıt Evkâfı mütevellisi Mehmet Çelebi'nin getirildiğini göstermektedir.⁴³¹ Mehmet Çelebi döneminde ise hem Meyve Kapanı tamamlanmış hem de karşısındaki boş alana yeni dükkânlar inşa edilmiştir.⁴³²

4.2.2.2. Mimarlar

Osmanlı İmparatorluğunda imar ve bayındırlık faaliyetleri Osmanlı saray teşkilatına bağlı olarak görev yapan ve çeşitli alt kuruluşları (şehir mimarları, eyalet mimarları, vakıf mimarları, ordu mimarları gibi) vasıtasıyla etkinlik alanını taşıraya

---

⁴²⁸ BOA, *TS.MA.d*, No. 1377, 132b, H. 17 C 995, (M. 25.05.1587); BOA, *TS.MA.d*, No. 3686/12, 9b, H. 1 C 995, (M. 09.05.1587).

⁴²⁹ Tarihin belirlenmesinde *TS.MA.d*, 3745/4 ve *TS.MA.d*, 3745/5 numaralı defterler referans alınmıştır. İkinci defterde eminin ismi geçmemesine rağmen tarihleri itibariyle birbirlerini takip ediyor olmaları her iki defterin aslında tek bir defteri oluşturduğu, dolayısıyla da Bina Emini İbrahim Efendi'nin görevinin, *TS.MA.d*, 3745/5 numaralı defterin bitiş tarihi (2 Haziran 1589) itibariyle sonlandığı anlaşılmaktadır. BOA, *TS.MA.d*, No. 3745/4, H. 25 C 997, (M. 11.05.1589); BOA, *TS.MA.d*, No. 3745/5, H. 18 B 997, (M. 02.06.1589).

⁴³⁰ Mehmet Çelebi'nin bina eminliği döneminde eski bina emini İbrahim Efendi'nin zimmetindeki akçeleri teslim edebiliyor olması azledildiğini göstermektedir. BOA, *TS.MA.d*, No. 1882, 1b, H. 20 B 997, (M. 04.06.1589).

⁴³¹ BOA, *TS.MA.d*, No. 3745/7, 1b, H. 19 B 997, (M. 03.06.1589); BOA, *A.DVNSMHH.d*, No. 73, Hüküm No. 682, H. 29 Za 999, (M. 18.09.1591).

⁴³² BOA, *A.DVNSMHH.d*, No. 73, Hüküm No. 682, H. 29 Za 999, (M. 18.09.1591); BOA, *TS.MA.d*, No. 1890, 10 Ra 1002, (M. 04.12.1593).

doğru genişleten Hassa Mimarlar Ocağı aracılığıyla yürütülmüştür.⁴³³ Mimarbaşılar tarafından yönetilen ocağın başlıca görevi padişah, hanedan üyeleri ve yüksek devlet erkanının inşa, tamir ve onarım isteklerini yerine getirmektir.⁴³⁴

---

⁴³³ Zeki Sönmez, “Osmanlı Mimarisinin Gelişiminde Hassa Mimarlar Ocağı’nın Yeri, Örgütlenme Biçimi ve Faaliyetleri”, s. 184, 188; Dünder, *Arşivlerdeki Plân ve Çizimler Işığında Osmanlı İmar Sistemi*, s. 12. Hassa Mimarlar Ocağı ve alt kuruluşları hakkında detaylı bilgi için ayrıca bakınız: M. Zarif Orgun, (1938). “Hassa Mimarları”, *Arkitekt*, S. 12 (96), s. 333-342; Şerafettin Turan, (1964). “Osmanlı Teşkilâtında Hassa Mimarları”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 1, S. 1, s. 157-202; Orhan Erdenen, (1967). “Osmanlılarda Mimarlık Teşkilâtı”, *Hayat Tarih Mecmuası*, S. 12, s. 46-50; Cengiz Orhonlu, (1981). “Şehir Mimarları”, *Osmanlı Araştırmaları*, S. II, s. 1-30; Zeki Sönmez, (1988). “Mimar Sinan ve Hassa Mimarlar Ocağı”, *Mimar Sinan Dönemi Türk Mimarlığı ve Sanatı*, (haz. Zeki Sönmez), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, s. 251-258; A. Sinan Güler, (1998). “Onsekizinci Yüzyılda Hassa Mimarlar Teşkilatı”, *18. Yüzyılda Osmanlı Kültür Ortamı Sempozyum Bildirileri 20-21 Mart 1997*, İstanbul: Sanat Tarihi Derneği Yayınları, s. 145-150; Abdulkadir Dünder, (1999). “Osmanlı Mimarisinde Hassa Mimarları”, *Dini Araştırmalar*, C. 2, S. 5, s. 159-176; Abdulkadir Dünder, (1999). “Osmanlı Mimarisinde Şehir Mimarları”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, C. 10, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, s. 227-235; Erhan Afyoncu, (1999). “XVI. Yüzyılda Hassa Mimarları”, Prof. Dr. İsmail Aka Armağanı, İzmir: Beta Yayınları, s. 207-216; Abdulkadir Dünder, (2001). “Osmanlı Mimarisinde Vilâyet (Eyâlet) Mimarları”, *Electronic Journal of Oriental Studies (EJOS)*, *Proceeding of the 11th International Congress of Turkish Art, Utrecht-The Netherlands, August 23-28, 1999*, Vol. IV, s. 1-9; Fatma Afyoncu, (2001). *XVII. Yüzyılda Hassa Mimarları Ocağı*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları; Abdulkadir Dünder, (2002). “Osmanlı Mimarisinde Vakıf Mimarları”, Prof. Dr. Halûk Karamağaralı Armağanı, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 113-122; Stefanos Yerasimos, (2005). “15.-16. Yüzyıl Osmanlı Mimarları: Bir Prosopografya Denemesi”, *Afife Batur’a Armağan*, İstanbul: Literatür Yayınları, s. 17-62; Selman Can, (2007). “Son Dönem Osmanlı Mimarlığının Teşkilat Yapısı”, *Sanat*

Hassa Mimarlar Teşkilatı'nın Osmanlı inşa sistemindeki etkinliğinin, teşkilatın 1831'de kaldırılarak yerine Ebniye-i Hassa Müdürlüğü'nün kurulmasına kadar devam ettiği görülmektedir.⁴³⁵ Bu dönemden itibaren mimarlar, görevlerine bu kurum bünyesinde devam etmiş, bir süre sonra Nafia Nezâreti'ne ve ardından Ticaret Nezâreti'ne bağlı olarak çalışmışlardır.⁴³⁶ 19. yüzyılın başlarından itibaren hassa mimarları geri plana itilmiş ve inşaatlarda gayrimüslim mimar-mütahhit kalfalar ile yabancı mimarların etkinliği artmıştır.⁴³⁷

Selimiye Külliyesi, Sultan II. Selim'in talebi doğrultusunda Hassa Mimarlar Ocağı'nın baş mimarı Mimar Sinan ve onun görevlendirdiği hassa mimarları tarafından inşa edilmiştir.

Mimar Sinan, Kayseri'nin Ağırnas köyünden Yavuz Sultan Selim döneminde devşirilmiş ve Kanuni Sultan Süleyman döneminde Yeniçeri Ocağı'nda aldığı terfiler (yeniçeri, atlısekban, acemi oğlanları yayabaşısı, kapı yayabaşısı, zemberekçibaşı ve haseki) ile Belgrad (1521), Rodos (1522), Mohaç (1526), Alman (1532), Bağdat (1534-

---

Dergisi, S. 12, s. 103-112; Can, *Bilinmeyen Aktörleri ve Olayları İle Son Dönem Osmanlı Mimarlığı*, s. 14-35; Necipoğlu, *Sinan Çağı*, s. 207-240.

⁴³⁴ Ocağın ve mimarbaşının görevleri hakkında detaylı bilgi için bakınız: Turan, "Osmanlı Teşkilâtında Hassa Mimarları", s. 163-176; Dündar, *Arşivlerdeki Plân ve Çizimler Işığında Osmanlı İmar Sistemi*, s. 18-30.

⁴³⁵ Turan, a.g.m., s. 199-200; Dündar, a.g.e., s. 13.

⁴³⁶ Can, a.g.e., s. 28-29.

⁴³⁷ Ayrıntılı bilgi için bakınız: Oya Şenyurt, (2006). *Türkiye'de Yapı Üretiminde Modernleşme ve Taahhüt Sisteminin Oluşumu*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, s. 14-55.

1537), Korfu (1537) ve Karaboğdan (1538) seferlerine katılmıştı. Bağdat Seferi sırasında Van Gölü'nü geçmek için kadirgalar inşa etmiş, Karaboğdan Seferi'nde Prut Nehri üzerine köprüler kurmuştu. Böylece Lutfi Paşa'nın dikkatini çekmiş ve onun tavsiyesi ile mimarbaşılığa atanarak ömrünün sonuna kadar bu görevi (1539-1588) sürdürmüştü.⁴³⁸

Selimiye'nin inşa edildiği yıllarda Hassa Mimarlar Ocağı'nın dolayısıyla da Mimarbaşı Sinan'ın, Selimiye'nin dışında da inşa ve tamir görevleri bulunmaktaydı: Lüleburgaz Sokullu Mehmet Paşa Külliyesi (1565-1570), Topkapı Kara Ahmet Paşa Külliyesi (1565-1572), Kasımpaşa Piyale Mehmet Paşa Külliyesi (1567-1573), Kadirga

---

⁴³⁸ Mimarbaşı Sinan'ın hayatı ve eserleri için bakınız: İbrahim Hakkı Konyalı, (1948). *Mimar Koca Sinan*, İstanbul; Aptullah Kuran, (1986). *Mimar Sinan*, İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları; Sadi Bayram, (ed.), (1988). *Mimarbaşı Koca Sinan Yaşadığı Çağ ve Eserleri 1*, İstanbul: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları; Zeki Sönmez, (haz.), (1988). *Mimar Sinan Dönemi Türk Mimarlığı ve Sanatı*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları; Jale Nejdert Erzen, (1991). *Mimar Sinan Cami ve Külliyesi Tasarım Süreci Üzerine Bir İnceleme*, (çev. Zeynep Rona Kınık), Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları; Sâî Mustafa Çelebi, (2003). *Yapılar Kitabı: Tezkiretü'l-Bünyan ve Tezkiretü'l-Ebniye (Mimar Sinan'ın Anıları)*, (haz. Hayati Develi), İstanbul: K Kitaplığı; Howard Crane and Esra Akın, (2006). *Sinan's Autobiographies: Five Sixteenth-Century Texts*, (ed. Gülru Necipoğlu), Leiden: Brill Publ.; Doğan Kuban, (2011). *Sinan'ın Sanatı ve Selimiye*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları; Selçuk Mülayim, (2011). *Sinan bin Abdülmennan Bir Dünya Mimarının Hayat Hikayesi Eserleri ve Ötesi*, İstanbul: İSAM Yayınları; Gülru Necipoğlu, (2013). *Sinan Çağı Osmanlı İmparatorluğu'nda Mimarî Kültür*, (çev. Gül Çağalı Güven), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları; N. Çiçek Akçıl Harmankaya, (2018). *Mimar Sinan Camilerinde Sembolizm*, İstanbul: Kitabevi Yayınları; Uğur Tanyeli, (2020). *Mimar Sinan Tarihsel ve Muhayyel*, İstanbul: Metis Yayınları.

Sokullu Mehmet Paşa Külliyesi (1568-1574), Babaeski Semiz Ali Paşa Külliyesi (1569-1575), Harem-i Şerif'in tamiri (1569-1577) Ayasofya'nın tamiri (1572 -1574), Havsa Sokullu Mehmet Paşa Külliyesi (1573-1578), Üsküdar Nurbanu Sultan (Atik Valide) Külliyesi (1571-1586) gibi. Yakın ve uzak coğrafyadaki bu inşaatlar mimarbaşının uzaktan ve mümkün oldukça da yerinden denetimi ile hassa mimarları nezaretinde yürütülüyor olmalıydı.

Mimar Sinan, Selimiye'nin inşası sırasında diğer eserlerinde şimdiye kadar rastlanmayan bir manevi yardım arayışına girmişti. Allah'ın rızasına erişmek ve azap dolu günden korunmak için yaptığını belirttiği bu kutsal amel, aslında doğrudan Selimiye Camii'nin başarılı bir şekilde tamamlanmasıyla ilgiliydi. Bu ameliyeyi, inşaatın başlangıcını ve bitişini ifade eden temelin atıldığı ve ana kubbenin tamamlandığı günlerde beş kölesini azat ederek gerçekleştirmişti. Böylece Mimar Sinan, yenilikçi ve eşsiz camisini başarılı bir şekilde tamamlamak için bir nevi adakta bulunmuş ve adağının bir kısmını işin başında, kalanını da sonunda yerine getirmişti. Adeta önce yüce yaratıcının yardımı ve inayetine erişmek gayesiyle dualar etmiş, akabinde hamd ve şükrünü sunmuştu. Ana kubbenin tamamlandığı günlerde Edirne kadısı tarafından düzenlenen *atiknâme*, azat edilen kölelerin özellikleri hakkında detaylı bilgiler veriyor:

Muhyi Bey ibn Abdullah ve Mehmet Çelebi ibn Mustafa'nın şehadeti ile Mimar Sinan Ağa tarafından vekil tayin olunan Sunullah Bey ibn Yahşi Bey, müvekkilinin Edirne'deki sultan camisinin temelinin bırakıldığı gün bu belgenin (kitâb) hamili olan köleleri Yunus bin Abdullah'ı (kaşları ayrık, ela gözlü, sarışın, orta boylu, yüzünde yara izi bulunan ve Macar asıllı) ve Kabil bin Abdullah'ı (kaşları ayrık, ela gözlü, sarışın, orta boylu ve Bosna asıllı) Allah'ın

rızasına ulaşmak ve selim kalpten başka ne malın ne de evladın fayda vermeyeceği azap dolu günden korunmak için azat ettiğini ikrar ve itiraf etti.

Şahitler: Piyadeler mirlivası Mustafa Bey ibn Abdullah, Hayreddin Halife ibn Abdullah, Hüseyin Çelebi ibn İslâmî ve neccarlar halifesi Cafer Usta.

Muhyi Bey ibn Abdullah ve Mehmet Çelebi ibn Mustafa'nın şehadeti ile Mimar Sinan Ağa tarafından vekil tayin edilen Sunullah Bey ibn Yahşi Bey, müvekkilinin Edirne'deki Sultan camisinin kubbesinin tamamlandığı gün bu belgenin (kitâb) hamili olan köleleri Geyvan bin Abdullah'ı (kaşları ayrık, orta yaşlı, buğday tenli, orta boylu ve Alman asıllı), Mustafa bin Abdullah'ı (kaşları ayrık, ela gözlü, buğday tenli, orta boylu ve Bosna asıllı) ve Yüâvili? veled-i Fayda? 'yı (kaşları bitişik, orta yaşlı, buğday tenli, uzun boylu, yüzünde yara izi bulunan ve Avrupa asıllı) Allah'ın rızasına ulaşmak ve selim kalpten başka ne malın ne de evladın fayda vermeyeceği azap dolu günden korunmak için azat ettiğini ikrar ve itiraf etti.⁴³⁹

Temelin atıldığı dönemde azat edilen iki köleye ait *atıknâmenin* sonradan düzenlenmesi kafa karıştırıcıdır. Belgede açıkça belirtilmemekle birlikte buradaki azatlık, şartlı olarak gerçekleşmiş olmalıydı. Şöyle ki Mimar Sinan bahsi geçen iki köleyi ana kubbe tamamlandıktan sonra özgür bırakacağına dair şart koşmuş veya adakta bulunmuştu.

Mimarbaşının baş yürütücü olduğu sultan külliyelerinin inşasında başka mimarlar da görev alıyordu. Örneğin Süleymaniye'nin inşasının çeşitli aşamalarında Mimar Sinan'dan başka en az 13 mimarın daha görevlendirildiği tespit edilebilmektedir:

---

⁴³⁹ BOA, MŞH.ŞSC.d, No. 4496, 12a, H. 29 R 981, (M. 28.08.1573).

Mimar Ali bin İlyas, Mimar Bali, Mimar Hacı Hüseyin Halife, Mimar Hacı Mustafa, Mimar Hızır bin Abdullah, Mimar Hüsam bin Ali Karamânî Halife, Mimar İbrahim Halife, Mimar Kasım bin Abdullah, Mimar Kiriz Nikola, Mimar Mehmed Subaşı, Mimar Müslühüddin, Mimar Süleyman bin Süleyman ve Mimar Veli.⁴⁴⁰ Bu mimarlardan bazılarının Selimiye'nin inşasında da görev aldığı söylenebilir. Ancak bunu ispatlayacak belge ve defterlere ulaşmak şimdilik mümkün görünmüyor.

Tespit edilebilen belgeler, Selimiye'nin inşasında görev almış mimarlardan ancak bir kısmı hakkında bilgi veriyor: Mimar Dimitri veledi Mihal Halife, Mimar Kara Hasan Halife ve Mimar Mehmet Halife.

Mimar Dimitri veledi Mihal, Selimiye'nin inşasında minare halifesi olarak görev yapmış ve Mimarbaşı Sinan'ın arzıyla 4 Mart 1573 tarihinde günlük yedi akçe maaş alır iken vefat eden hassa mimarı Sülüğü? Halife'nin yerine atanmıştı.⁴⁴¹ Ayrıca Mimar Dimitri, bazı hassa mimarlarıyla beraber Ferhat Paşa'nın yanında İran Seferi'ne gönderilmişti. Mimarın bu dönemdeki maaşı günlük sekiz akçeydi.⁴⁴²

Selimiye Külliyesi'nin inşasında görev alan diğer bir mimar olan Kara Hasan Halife, Marmara Adası'ndan mermer çıkarma işi ile görevliydi. Kayıtlara göre mimar

---

⁴⁴⁰ Necipoğlu, *Sinan Çağı*, s. 212, 750-752.

⁴⁴¹ “Mimarbaşı Sinan Ağa mektup gönderip hassa mimarlardan yevmi yedi akçesi olan Sülüğü? Halife vefat edip yeri boş kalmağın Edirne şehrinde bina olunan câmi-i şerîfin minare halifelerinden Dimitri veled-i Mihal nam zimmî her türlü mimarlık uhdesinden gelir deyi arz etmeğın, verilmesi buyruldu.” BOA, *KK.d*, 225, 202, H. 29 L 980, (M. 04.03.1573).

⁴⁴² BOA, *A.DVNSMHM.d*, No. 44, Hüküm No. 243, 131, H. 25 Z 990, (M. 20.01.1583); Ahmet Refik, *Türk Mimarları*, s. 95-96.

halifesi Kara Hasan, komutası altındaki 25 tersane esirinden oluşan bir ekip ile farklı zaman dilimlerinde Marmara Adası mermer ocaklarından sütun başlığı, kaide ve söve (850 parça) çıkarmışlardı:

Kaptana hüküm ki: Bundan önce, Edirne’de bina olunan câmi-i şerîfın binasına Marmara Adası’nda mermer başlık ve kürsü kesmek için mimar halifelerinden Kara Hasan isimli kimseye forsa esirlerinden 25 kişi ile kazma, kürek ve sair alet ve edevat verilmiş ve iş tamamlandıktan sonra esirler ile aletleri Tersâne-i Âmireye teslim etmişti. Şimdi yine cami için 850 adet söve lazım olduğundan 146. Sipahi Oğlanları Bölüğü’nden Çamaşırcı Şaban ve yukarıda adı geçen Kara Hasan gönderildiler. Buyurdum ki: (Hükmüm) vardığında Kara Hasan’ın getirdiği aynı 25 esir ile mahzene teslim ettiği kazma, kürek ve sair alet ve edevatı eksiksizce adı geçenlere teslim edip ve bir gemi tutuverip Marmara Adası’na gönderesin ki mermer söveleri kessinler.⁴⁴³

Mimar Sinan’ın yardımcılarında bir diğeri ise Mimar Mehmet Halife’dir. Belgelerde Mehmet Halife’nin hangi görevi yerine getirdiği açıkça belirtilmemiştir: “Amasya’da tımar sahibi olan Ahmet vefat ettik de boşta olan tımarının sekiz bin dört yüzden fazlası Edirne’de inşa olunan câmi-i şerîf halifelerinden Mehmet’e ve iki binden fazlası kardeşi Mustafa’ya verilmesi hususu mimarbaşının mektubu ile öğrenilip

---

⁴⁴³ BOA, A.DVNSMHHM.d, No. 10, Hüküm No. 180, 113, H. 29 Ş 979, (M. 16.01.1572); BOA, A.DVNSMHHM.d, No. 10, Hüküm No. 262, 174, H. 29 Ş 979, (M. 16.01.1572); Tuncay, “Edirne’de Selimiye Camii”, s. 6.

bedelleri buyruldu.”⁴⁴⁴ Gerek Kara Hasan Halife’nin gerekse Mehmet Halife’nin Osmanlı mimarlığındaki diğer faaliyetleri ile ilgili herhangi bir belge tespit edilememiştir.

Selimiye Camii’nin ibadete açılmasından yaklaşık on yıl sonra yıldırım düşmesinden kaynaklı olarak cami ve çevresinde başlatılan tamir ve onarım faaliyetlerinin yürütülmesine Mimarbaşı Sinan Ağa’nın arzı ile saray çavuşlarından Mimar Hüseyin Çavuş atandı.⁴⁴⁵ Hüseyin Çavuş’un buradaki görevi yalnızca tamir ve onarımlarla sınırlı değildi. Tamirlerin beraberinde ve sonrasında külliye gelir getirmesi için inşa edilen arasta, Meyve Kapanı ve diğer ticari yapıların baş mimarlığını da yapmış, bilindiği kadarıyla da Meyve Kapanı’nın plan ve projesini hazırlamıştır.⁴⁴⁶ Mimarbaşı Sinan, yukarıda bahsi geçen görevlendirme yazısında Mimar Hüseyin Çavuş ve diğerlerini “...kadimden binaya istikametle hizmet eyleye gelmişlerdir.” şeklinde tarif etmektedir. Mimarbaşının bu ifadesi, Hüseyin Çavuş’un caminin inşası sırasında da görev almış olabileceğini akla getiriyor. Bununla ilgili herhangi bir bilgi bulunmamakla

---

⁴⁴⁴ BOA, *A.DVNSMHH.d*, No. 15, Hüküm No. 1457, 174, H. 20 C 979, (M. 09.11.1571). Diğer belge için bkz.: BOA, *A.DVNSMHH.d*, No. 15, Hüküm No. 1531, 182, H. 28 C 979, (M. 17.11.1571).

⁴⁴⁵ “An çavuşân-ı dergâh-ı âlî Hüseyin Mimar”, BOA, *KK.d*, No. 242, 171, H. 15 S 992, (M. 27.02.1584); Dündar, “Osmanlı Mimarisinde Mimar Ağalar ve Defterleri”, s. 295. Ayrıca bkz: BOA, *A.DVNSMHH.d*, No. 52, Hüküm No. 707, 267, H. 16 S 992, (M. 28.02.1584).

⁴⁴⁶ BOA, *TS.MA.e*, Dosya No. 577, Gömlek No. 29, 4a, H. 3 Ş 997?, (M. 17.06.1589); BOA, *TS.MA.e*, Dosya No. 659, Gömlek No. 35, 2a, H. 9 Z 996?, (M. 30.10.1588); BOA, *TS.MA.e*, Dosya No. 659, Gömlek No. 35, 4a, H. 9 Z 996?, (M. 30.10.1588); Meric, “Türk San‘atı Tarihi Vesikaları (Mimarîye Âid Vesikalar)”, s. 746-747.

birlikte caminin inşasından birkaç yıl sonrasında da (21 Ağustos 1578) yapımı gündeme gelen ancak gerçekleşmeyen Meyve Kapanı'nın, "... bahsi geçen yerde meyve kapanı olmasını emredip buyurdum ki: Hüseyin Çavuş varlığında zikrolunan mahalde vakıf tarafından meyve kapanı bina ettiresin." şeklindeki hükümlerle, Hüseyin Çavuş tarafından inşa edilmesinin planlandığı anlaşılıyor.⁴⁴⁷ Her iki kayıt, Hüseyin Çavuş'un Selimiye ile öteden beri devam eden bir ilişkisinin olduğunu gösteriyor.

Arşiv kaynakları, Hüseyin Çavuş'un mimarlık faaliyetlerinin Selimiye ile sınırlı olmadığını ortaya koymaktadır. Örneğin Akhisar kazası (Manisa) halkı ile Gördek köyü sakinleri arasında yaşanan su getirme tartışmasını sonlandırmak üzere bölgeye keşif yapmaya gönderilmiştir.⁴⁴⁸ Bundan bir süre sonra Zal Mahmut Paşa ve Şah Sultan çifti adına vefatlarının ardından yaptırılan Eyüp'teki külliyelerinin (1577-1590)⁴⁴⁹ mimarlığına atanmıştır.⁴⁵⁰ Hüseyin Çavuş'un, ilk belgede *hassa mimarlarından olup dergâh-ı muallâm çavuşlarından Hüseyin Çavuş* ve ikinci belgede *dergâh-ı âlî çavuşlarından Mimar Hüseyin Çavuş* şeklinde tanıtılması hem mimar hem de saray

---

⁴⁴⁷ BOA, A.DVNSMHHM.d, No. 35, Hüküm No. 416, 164, H. 17 C 986, (M. 21.08.1578); Necipoğlu, *Sinan Çağı*, s. 327.

⁴⁴⁸ BOA, A.DVNSMHHM.d, No. 42, Hüküm No. 374, 96, H. 15 B 989, (M. 15.08.1581); Abdulkadir Dünder, (2002). "XVI. Yüzyıl Bazı Osmanlı Mimarları", Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. XLIII, S. 1, s. 250.

⁴⁴⁹ Necipoğlu, *a.g.e.*, s. 492-505.

⁴⁵⁰ BOA, A.DVNSMHHM.d, No. 47, Hüküm No. 328, 131, H. 1 Ca 990, (M. 24.05.1582); Mübahat S. Kütükoğlu, (2000). *XX. Asra Erişen İstanbul Medreseleri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 304.

çavuşu olduğunu açığa çıkarıyor.⁴⁵¹ Belgelerde bahsi geçen bu unvanlardan hareketle Akhisar, Eyüp ve Edirne'ye görevlendirilen kişinin aynı Hüseyin Çavuş olduğu açıkça söylenebilir.

Selimiye Külliyesi'nde yaklaşık on yıl boyunca Mimar Hüseyin Çavuş'un nezaretinde yürütülen tamir ve inşa faaliyetleri sırasında Hassa Mimarlar Ocağı'nın başında Mimar Sinan (1539-1588) ve Mimar Davud Ağa (1588-1598) bulunmaktaydı. Mimar Sinan, padişahın emri ile Selimiye Camii ve çevresinde yıldırım düşmesinden kaynaklı olarak meydana gelen hasarların keşfini yapmış,⁴⁵² ardından da tamiri gerçekleştirmesi için Mimar Hüseyin Çavuş'u görevlendirmişti. Mimar Sinan'ın keşif defterini hazırlamaktan başka, tamire herhangi bir katkı veya müdahalesinin bulunduğu tespit edilememiştir. Kaldı ki mimarbaşı keşif raporunu takip eden haftalarda hac ibadetini yerine getirmek için yolculuk hazırlıklarına başlamış⁴⁵³ ve tamiri gerçekleştirecek ekibi belirledikten bir gün sonra da (26 Şubat 1584) mimarbaşılık görevini geçici olarak Mimar Mehmet Subaşı'ya bırakmıştı.⁴⁵⁴ Tamirle birlikte

---

⁴⁵¹ Kütükoğlu, Hüseyin Çavuş'un unvanını *kapıcıbaşı* olarak zikretmektedir. Ancak belgedeki ifade, *çavuşlarından* şeklinde okumaya daha uygundur. Kütükoğlu, XX. *Asra Erişen İstanbul Medreseleri*, s. 304. Aynı hata Yerasimos, “15.-16. Yüzyıl Osmanlı Mimarları: Bir Prosopografya Denemesi”, s. 45 ve Necipoğlu, *Sinan Çağı*, s. 754'te (Dipnot 48) de tekrarlanıyor.

⁴⁵² BOA, A.DVNSMHHM.d, No. 52, Hüküm No. 586, 224, H. 10 M 992, (M. 23.01.1584); Ahmet Refik, *Türk Mimarları*, s. 103.

⁴⁵³ “Halen mimarbaşı olan Sinan Ağa hacc-ı şerîfe icazet reca itmeğin verilmek buyuruldu.” BOA, KK.d, No. 242, 162, H. 13 S 992, (M. 25.02.1584).

⁴⁵⁴ BOA, A.DVNSMHHM.d, No. 52, Hüküm No. 714, 269, H. 16 S 992, (M. 26.02.1584); Ahmet Refik, *Türk Mimarları*, s. 104. Mimar Mehmet Subaşı hakkında detaylı bilgi için

yürütülen arastanın (batı sıra dükkânları) inşasında da Mimar Sinan'ın dahli bulunduğuna dair bir kayıt bulunamamıştır. Bununla birlikte Aptullah Kuran arasta tasarımının Mimar Sinan'a ait olabileceğini ileri sürmektedir.⁴⁵⁵

Meyve Kapanı inşasının başladığı aylarda mimarbaşılık görevi artık Davud Ağa'da idi.⁴⁵⁶ Daha önce de vurgulandığı üzere kapanın plan ve projesi (*resm*) Mimar Hüseyin Çavuş tarafından hazırlanmış ve uygulanmıştı. Mimarbaşı Davud Ağa'nın buradaki rolü uzaktan ya da yerinde gerçekleştirdiği denetimlerle sınırlı olmalıdır. Nitekim Davud Ağa'nın ismi, belgelerde yalnızca temel atma merasimi dolayısıyla zikredilir. Kayıtlara göre temel atma merasimine katılmak üzere Edirne'ye gelen Davud Ağa beraberinde kendisine emanet edilen bina akçesini de getirmişti:

... Hassa mimarlar başı Davud Ağa bendeleri ile Mimar Hüseyin Çavuş kulları
bu cânibe gelip iş bu dokuz yüz doksan altı yılı zilkade ayının yirmi sekizi

---

bakınız: Dündar, “XVI. Yüzyıl Bazı Osmanlı Mimarları”, s. 251-252; Yerasimos, “15.-16. Yüzyıl Osmanlı Mimarları: Bir Prosopografya Denemesi”, s. 47-48; Necipoğlu, *Sinan Çağı*, s. 750.

⁴⁵⁵ Kuran, *Mimar Sinan*, s. 165.

⁴⁵⁶ Mimar Davud Ağa'nın hayatı ve eserleri hakkında bkz.: Muzaffer Erdoğan, (1955). “Mimar Davud Ağa'nın Hayatı ve Eserleri”, *Türkiyat Mecmuası*, S. XII, s. 179-204; Semavi Eyice, (1994). “Davud Ağa”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 9, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 24-26; Şerif Tümer, (2012). *Mimar Dâvud Ağa'nın Hayatı, Eserleri ve Üslup Anlayışı*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Necipoğlu, *a.g.e.*, s. 751.

*çarşamba günü hayırlı saat ve vakitte kapanın temeli bırakılıp inşasına
başlandı...*⁴⁵⁷

*... Halen Sermimaran olan Davud Ağa kullarıyla gönderilen toplam 450.700
akçe kadı huzurunda bu kullarına teslim ve tescil olunup, sicilin bir sureti Davud
Ağa kulları ile hâk-i pâ-y-i şeriflerine gönderilip ve Meyve Kapanı Hanı'nın
inşasına zilkade ayının yirmi yedinci günü saadetli padişah hazretlerinin
saltanatının her iki dünyada da devamı için dua ve senâ ile başlanıp ...*⁴⁵⁸

İlerleyen dönemlerde ise Davud Ağa'nın inşaatı yerinde denetlediğine dair herhangi bir kayda ulaşılamamıştır. Meyve Kapanı'nın tamamlanmasının akabinde inşa edilen dükkânlarla ilgili olarak Davud Ağa'nın sadece tahmin raporu hazırlaması söz konusudur. Hazırlanan tahmin raporuna göre hanın karşısındaki boş araziye 450.000 akçe maliyet ile 24 dükkân ile odalar inşa edilecektir.⁴⁵⁹

Selimiye Külliyesi'nde Mimar Hüseyin Çavuş'un sorumluluğunda yürütülen tüm bu tamir ve inşa faaliyetlerinde herhangi başka bir mimarın görev aldığı tespit edilememiştir. Meyve Kapanı'nın inşasında çalışan usta ve çıraklara verilen ücretlerin kayıtlı olduğu defterlerde ismi geçen Ahmet Halife ise mimar değil taş yontucu (sengtraş) olmalıdır.⁴⁶⁰ Zira isminin yevmiye defterlerine yazılması hassa mimarı

---

⁴⁵⁷ BOA, TS.MA.e, Dosya No. 659, Gömlek No. 35, 6a, H. 9 Z 996?, (M. 30.10.1588); Meric, "Türk San'atı Tarihi Vesikaları (Mimarîye Âid Vesikalar)", s. 749-750.

⁴⁵⁸ BOA, TS.MA.e, Dosya No. 659, Gömlek No. 35, 8a, H. 9 Z 996?, (M. 30.10.1588); Meric, a.g.m., s. 748.

⁴⁵⁹ BOA, A.DVNSMHH.d, No. 73, Hüküm No. 682, H. 29 Za 999, (M. 18.09.1591).

⁴⁶⁰ BOA, TS.MA.d, No. 1684/3, 1b, H. 19 B 997, (M. 03.06.1589); BOA, TS.MA.d, No. 3745/12, 2b, H. 18 Za 997, (M. 28.09.1589); BOA, TS.MA.d, No. 1684/5, 2b, H. 12 Z

olmadığını gösteriyor. Öte yandan Zarif Orgun, 1938 tarihli makalesinde Şaban ve Nikola isimli iki mimarın 1592/1593 (H. 1001) yılında Selimiye'nin tamamlanmayan binalarının keşfini gerçekleştirdiklerini belirtmektedir. Ancak bunlarla ilgili herhangi bir belgeye ulaşılammıştır.⁴⁶¹

4.2.2.3. Kâtipler

İnşa veya tamir organizasyonlarında görev alan kâtipler satın alınan ve kullanılan her türlü malzemeyi, harcanan parayı ve çalışanlara verilen ücretleri kayıt altına almakla yükümlüydüler. İmar faaliyetinin büyüklüğüne göre görev alacak kâtiplerin sayısı da değişmekteydi. Örneğin Nuru Osmaniye Camii'nin inşası için 6 kâtip görevlendirilmiş olup bunlardan biri bina kâtibi, biri muhasebe kâtibi, bir diğeri amele kâtibi ve geriye kalan üçü de malzeme kâtibi olarak görev yapmıştı.⁴⁶² *Bina kâtibi* muhtemelen inşaatın başkâtibi olup her türlü hesap işlerinden sorumlu idi. Süleymaniye gibi büyük inşaatlarda çok daha fazla kâtibin çalıştığı söylenebilir. Nitekim Süleymaniye Külliyesi'nin temel inşasına başladıktan sonra iş fazlalığından dolayı güçlük çekilmeye başlanmış ve şantiyeye 10 yeni kâtip tayin edilmişti.⁴⁶³

998, (M. 12.10.1590). Bu kişi Meyve Kapanı'nın ahır tarafındaki merdivenin tamirinde çalışan sengtıraş Hacı Ahmet Halife olmalıdır. Mimar Hüseyin, buradaki işi Ahmet Halife ve diğerlerine kabala olarak veriyor. BOA, *TS.MA.d*, No. 1684/5, 7a, H. 1 M 999, (M. 30.10.1590); BOA, *TS.MA.d*, No. 4677, 7b, H. 1 M 999, (M. 30.10.1590).

⁴⁶¹ Orgun, "Hassa Mimarları", s. 340.

⁴⁶² Öngül, "Tarih-i Câmi-i Nuruosmânî", s. 142.

⁴⁶³ BOA, *TS.MA.e*, Dosya No. 557, Gömlek No. 36; Necipoğlu, *Sinan Çağı*., s. 247.

Arşiv kayıtlarına göre Selimiye Camii ve Külliyesi'nin *bina kâtibi* Mehmet Çelebi'dir.⁴⁶⁴ Mehmet Çelebi'nin hangi teşkilat ya da ocaktan atandığı bilinmemektedir. İnşaat muhasebe defterleri mevcut olmadığı için diğer kâtipler hakkında bilgi edinmek mümkün değildir. Mutemet olarak atanan görevlilerden bazılarının, inşaatta kâtiplik yaptığı söylenebilir. Çünkü hassa kâtipler ocağına mensup kişiler de mutemetliğe atanabiliyordu.⁴⁶⁵

Diğer taraftan 1584 yılı başlarından itibaren Selimiye Külliyesi'nde yürütülen tamir ve inşa faaliyetlerinde görev almış birden çok kâtibin ismine ulaşılabilmektedir. Tamirle başlayan bu süreci yürütmek üzere Mimarbaşı Sinan'ın arzıyla binaya atananlardan biri de Sipahi Oğlanları Ocağı'ndan 18 akçe ulûfeli *bina kâtibi* Mahmut bin Mehmet idi.⁴⁶⁶ Söz konusu atama belgesinin dışında başka herhangi bir belge veya defterde Kâtip Mahmut'un ismine rastlanmamaktadır. Külliye'nin bu dönemdeki ilk bina emini olan Ahmet Efendi'nin vefatının ardından bina eminiğine atanan İbrahim Efendi döneminde ise bina kâtipliğini Kâtip Mehmet yürütmüştü.⁴⁶⁷ Kâtip Mahmut'un görevden ayrılması yeni bina emininin kendisine başka bir kâtip seçmesiyle ilgili

---

⁴⁶⁴ BOA, A.DVNSMHH.d, No. 10, Hüküm No. 180, 113, H. 29 Ş 979, (M. 16.01.1572); BOA, KK.d, No. 67, 203b, H. 18 R 980, (M. 28.08.1572).

⁴⁶⁵ BOA, KK.d, No. 1769, 38b, H. 22 C 981, (M. 19.10.1573).

⁴⁶⁶ “An cemaat-i ebnâ-i sipâhiyân-ı dergâh-ı âlî, (bölük) 84, Mahmud Mehmed? 18 (akçe), kâtib-i bina şod”. BOA, KK.d, No. 242, 171, H. 15 S 992, (M. 27.02.1584).

⁴⁶⁷ “Defter-i mübâyâât-ı binâ-i şerîf-i merhûm ve mağfûrun leh Sultan Selim Han tâbe serâhü der mahrûse-i Edirne der zamân-ı İbrahim Efendi emîn-i binâ ve bi-kalem-i el-fakir Mehmet el-hakîr, an ebnâ-i sipâhiyân, kâtib-i binâ-i merhûm”. BOA, TS.MA.d, No. 1791, 1b, H. 18 N 995, (M. 22.08.1587); BOA, TS.MA.d, No. 3745/4, 2b, H. 1 Za 996, (M. 22.09.1588).

olabilir. Zira aşağıda belirtildiği üzere bir sonraki bina emini döneminde de bina kâtipliğine başkası atanmıştı. Benzer bir durumun Süleymaniye Külliyesi'nin inşası sırasında da meydana geldiği anlaşıyor. Bina emini Hüseyin döneminde bina kâtipliğinde (başkâtip) Kâtip Mustafa bulunuyordu.⁴⁶⁸ Hüseyin Bey azledilip de yerine Sinan Bey getirilince bina kâtipliğine de Halil Bey (7 Aralık 1553-28 Mayıs 1559) atandı.⁴⁶⁹

Bina kâtibi Mehmet de halefi gibi Sipahi Oğlanları Ocağı'na mensup idi.⁴⁷⁰ Kayıtlara göre Kâtip Mehmet, 2 Haziran 1589 tarihine kadar bina emini İbrahim Efendi ile birlikte görev yapmış⁴⁷¹ ve ardından bina kâtipliğini Mustafa'ya bırakmıştı.⁴⁷² Nafaka kayıtlarının tutulduğu bir deftere göre Kâtip Mustafa, saray kapıcılarından (*bevvâb-ı sultânî*) olup günlük 15 akçe nafaka almaktaydı.⁴⁷³ Bu, mutemetler gibi

---

⁴⁶⁸ Barkan, *Süleymaniye Camii ve İmareti İnşası*, C. II, s. 16. Buradaki belge 1 Şubat 1552 (5 Safer 559) tarihlidir.

⁴⁶⁹ Barkan, *a.g.e.*, C. I, s. 15-16.

⁴⁷⁰ "...Der zamân-ı İbrahim Efendi emîn-i binâ ve bi-kalem-i el-fakir Mehmet el-hakîr, an ebnâ-i sipâhiyân, kâtib-i binâ-i merhûm". BOA, *TS.MA.d*, No. 1791, 1b, H. 18 N 995, (M. 22.08.1587).

⁴⁷¹ *TS.MA.d*, No. 3745/4 numaralı defter bina emini İbrahim Efendi ile Kâtip Mehmet'in zamanında tutulmuştur. İçerik açısından *TS.MA.d*, No. 3745/5 numaralı defter, bu defterin parçası ve devamı olup son kaydı 2 Haziran 1589 (18 Receb 997) tarihini göstermektedir. BOA, *TS.MA.d*, No. 3745/5, 7b, H. 18 B 997, (M. 02.06.1589).

⁴⁷² "Defter-i üçârât-ı neccârân ve bennâyân-ı binâ-i şerîf-i merhûm ve mağfûrun leh Sultan Selim Han tâbe sarâhü der mahmiyye-i Edirne der zamânı Mehmet Çelebi emîn ve bi-kalem-i Mustafa el-hakîr". BOA, *TS.MA.d*, No. 1684/3, 1b, H. 19 B 997, (M. 03.06.1589).

⁴⁷³ BOA, *TS.MA.d*, No. 3745/8, 2a, H. 13 B 997-30 N 997, (M. 28.05.1589-12.08.1589).

kâtiplerin de maaşlarının yanı sıra görevli oldukları inşaattan ücret aldıklarını ispatlıyor. Kayıtlara göre Kâtip Mustafa, bina kâtipliğine Selimiye Külliyesi'ndeki inşa faaliyetleri bitinceye kadar devam etmiştir.⁴⁷⁴

Bu dönemde bahsi geçen bina kâtiplerinin (başkâtip) haricinde, yardımcı kâtipler de görev almıştı. Belgelere göre bunlardan birisi Âdin isimli hasta ve gözleri mâlûl kâtip. Bina Emîni İbrahim Efendi, padişaha sunduğu bir arzında sultanın emriyle vakıf mütevellisi tarafından atanan bu kâtibin artık kitabete (yazma) kudretinin olmadığını, olsa bile kitabet işleri çok olduğundan bir kâtibe daha ihtiyaç duyulduğunu belirtmektedir.⁴⁷⁵ Belgelere yansıyan diğer bir kâtip ise Seydi Ali'dir. Seydi Ali, kadı tarafından görevlendirilmiş olup günlük 16 akçe yevmiye almaktaydı.⁴⁷⁶ Bu kâtibin isminin sonraki aylara ait yevmiye defterlerinde geçmemesi, külliyege geçici olarak görevlendirildiğini gösteriyor.⁴⁷⁷ Üçüncü ve son kişi ise Sağ Garipler Bölüğü'nden (*Gurabâ-i yemîn*) Kâtip Mustafa'dır. Bina kâtibi Mustafa ile birlikte görev yapan bu kâtip, ilgili kayıтта *kûçek kâtib* olarak zikredilmektedir.⁴⁷⁸ Kâtip Mustafa'nın ismi bina

---

⁴⁷⁴ BOA, TS.MA.d, No. 3719/2, 3a, H. 30 M 1002, (M. 26.10.1593).

⁴⁷⁵ BOA, TS.MA.e, Dosya No. 577, Gömlek No. 29, 3a, H. 3 Ş 997?, (M. 17.06.1589).

⁴⁷⁶ BOA, TS.MA.d, No. 1684/3, 1b, H. 19 B 997, (M. 03.06.1589).

⁴⁷⁷ BOA, TS.MA.d, No. 5129, 1b, H. 4 Za 997, (M. 14.09.1589); BOA, TS.MA.d, No. 1684/5, 2b, H. 12 Z 998, (M. 12.10.1590).

⁴⁷⁸ “Muhasebe-i vâridât ve mesârif-i bina-yı han-ı kapan-ı meyve ve dekâkîn an evkâf-ı merhûm ve mağfûrun leh Sultan Selim Han tâbe serâhü der mahmiyye-i Edirne ber müceb-i emr-i şerîf-i âlişân ve bi-marifet-i hazreti merhûm Mehmet Ağa ve hazreti Server Ağa ağayân-ı dârussaâde en-nâzır ve Mehmet Çelebi el-emîn ve Hüseyin Çavuş an çavuşân-ı dergâh-ı âlî el-mi'mar ve Mustafa Bey el-bevvâb an bevvâbân-ı dergâh-ı âlî el-kâtib ve Ömer Bey el-bevvâb an bevvâbân-ı dergâh-ı âlî el-mu'temed ve diğer

emini Mehmet Çelebi'nin göreve başladığı tarihten Meyve Kapanı'nın tamamlandığı tarihe kadar geçen zaman zarfına ait gelir ve giderlerin kaydedildiği bir defterde üst düzey görevlilerle (vakıf nâzırı, bina emini, mimar, bina kâtibi, mutemet) birlikte zikredilmektedir ki bu, onun sorumluluk statüsünde olduğunu ve gerektiğinde hesaba çekilebileceğini gösteriyor.

4.2.2.4. Mutemetler

Mutemet, Arapça kökenli bir kelime olup *güvenilen, emin olunan kişi* anlamına gelmektedir.⁴⁷⁹ İnşaata müteallik belge ve defterlerde bahsedilen mutemetler, bina emininin yönetimi altında malzeme ve işçilerin temin ve nakline yönelik işleri yürüten *mu'temedün aleyh* (emin) kimselerdir.⁴⁸⁰ Bu kişiler genellikle askeri sınıflardan seçilmekte ve tamir/inşa edilecek yapılarda geçici olarak görevlendirilmekteydi. Sefer zamanında ise ihtiyaca göre asli vazifelerini yerine getirmek üzere bölüklerine dönmekteydiler. Nitekim Süleymaniye Külliyesi'nin inşasında mutemet olarak görev yapan silahtar ve sağ ulûfeciler sefere çağırılmış ve yerlerine başka bölüklerden mutemetler gönderilmişti.⁴⁸¹

Mustafa an gurabâ-i yemîn kâtib-i kûçek. El-vâki' fi 20 şehr-i Receb sene 997 ilâ gâye-i Şaban sene 999." BOA, TS.MA.d, No. 4916, 1b, H. 22 L 999, (M. 13.08.1591).

⁴⁷⁹ Sami, *Kâmûs-ı Türki*, s. 1370; Akalın ve diğerleri, *Türkçe Sözlük*, s. 1715.

⁴⁸⁰ "... Emrim mücebince bâki kalan kurşunu dahi muaccelen arabalara tahmîl idüb yanınca mu'temedün aleyh adamlar koşub Südde-i Sa'âdetime irsal eyleyesin..." BOA, A.DVNSMHM.d, No. 26, Hüküm No. 736, 256, H. 23 C 982, (M. 10.10.1574); Barkan, *Süleymaniye Camii ve İmareti İnşası*, C. I, s. 129.

⁴⁸¹ Barkan, *a.g.e.*, C. II, s. 7.

Maaş (*mevâcib*) ödemelerinin de yer aldığı *Ruznamçe, Vâridât ve Mesârîfât Defterleri*'ne göre Selimiye Külliyesi'nin inşasında farklı bölüklerden birçok asker görev yapmıştı (Tablo 4). Bunların büyük bölümünü sipahi oğlanları, silahtarlar, sağ ulûfeciler, sol ulûfeciler, sağ garipler, sol garipler, topçular, top arabacıları ve cebeciler oluşturuyordu.⁴⁸² Ayrıca sınırlı da olsa ıstabl-ı âmire hizmetçileri ile ehl-i hiref teşkilatına bağlı hassa kalkancılar, neccârlar, kâtipler ve gazzâzlar (ibrişim bükücü) bölüğünden kişilerin de mutemetler arasında kayıtlı olduğu görülmektedir.⁴⁸³ Öte yandan Edirne Hassa Harç Eminliği'ne bağlı bazı mutemetler de külliye inşasında görevlendirilmişlerdi. Hatta bu mutemetlerden Ali bin Hayreddin, içki düşkününü olup da hizmetine devam etmediğinden görevden alınmıştı.⁴⁸⁴

---

⁴⁸² Osmanlı askeri teşkilatı hakkında geniş bilgi için bakınız: İsmail Hakkı Uzunçarşılı, (1988). *Kapıkulu Ocakları I-II*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

⁴⁸³ Mevâcib kayıtlarına göre bu kişilere verilen ulûfeler ortalama şöyledir: İstabl-ı âmire hizmetçileri 5 akçe, hassa kalkancılar 3 akçe, hassa neccârlar 3.5 akçe, hassa kâtipler 21.5 akçe, hassa gazzâzlar 2 akçe. BOA, *KK.d*, No. 1769, 38b, H. 22 C 981, (M. 19.10.1573).

⁴⁸⁴ BOA, *A.RSK.d*, No. 1459/A, 215, H. 17 M 977, (M. 02.07.1569).

Tablo 4: Mevâcib (maaş) kayıtlarına göre üçer aylık periyotlarda Selimiye Külliyesi'nin inşasında görevli mutemetlerin sayısı⁴⁸⁵

Defter/Sayfa No.	Mevâcib Kayıt Tarihi	Mevâcib Ayları/yıl	Mutemetlerin Bölüklere/Ocakilara Göre Dağılımı														
			Sipahi oğlanları Bölüğü	Silahtarlar Bölüğü	Sağ Ulûfeciler Bölüğü	Sol Ulûfeciler Bölüğü	Sağ Garipler Bölüğü	Sol Garipler Bölüğü	Topçular Ocağı	Top Arabacıları Ocağı	İstabl-ı Âmile	Cebeciler Ocağı	Kalkancılar ocağı	Neccârılar Ocağı	Kâtipler Ocağı	Gazzâzlar Ocağı	Toplam (Kişi)
KK.d, No. 1767/9	8 L 976	Reşen 976	37	28		9	6	4	4	4							92
KK.d, No. 664/57	6 M 977	Lezez 976	38	25		6	13	2	2	4	3						93
KK.d, No. 1767/72	1 R 977	Masar 977	47	34		10	17	7	3	4	4						126
KK.d, No. 1767/107	26 C 977	Recec 977	45	37		12	17	8	3	4	3						129
KK.d, No. 1767/158	(1) L 977	Reşen 977	43	33		8	15	5	3	4	2						113
KK.d, No. 1768/57	15 M 978	Lezez 977	63	47	5	10	17	4	6	5	2						159

⁴⁸⁵ Osmanlı maaş sisteminde ulûfeler üç ayda bir ödenmekteydi. Hicri aylar şu şekilde birleştirilir: *Masar* [Muharrem (M), Safer (S) ve Rebûlevvel (Ra)], *Recec* [Rebûlâhîr (R), Cemâziyelevvel (Ca) ve Cemâziyelâhîr (C)], *Reşen* [Receb (B), Şaban (Ş) ve Ramazan (N)] ve *Lezez* [Şevval (L), Zilkade (Za) ve Zilhicce (Z)].

KK.d, No. 1768/109	KK.d, No. 15 R 978	Masar 978	64	46	4	10	17	5	4	5	2						157
KK.d, No. 1768/168	KK.d, No. 21 B 978	Recec 978	61	36	5	9	16	5	3	6	2						142
KK.d, No. 1768/216	KK.d, No. 24 N 978	Reşen 978	72	39	5	11	17	4	3	6	4						161
1 Şevval 978 ile 30 Ramazan 980 tarihleri arasındaki (2 yıllık) kayıtlara ulaşılamamıştır.																	
KK.d, No. 1769/5a	KK.d, No. 15 Z 980	Lezez 980	81	61	19	11	21	7	7	9	7	5	3				231
KK.d, No. 1769/20a	KK.d, No. 13 Ra 981	Masar 981	82	62	19	11	22	7	6	9	7	5	3				233
KK.d, No. 1769/38b	KK.d, No. 22 C 981	Recec 981	81	59	18	10	21	7	10	9	7	5	3	1	1	1	233
KK.d, No. 1769/54b	KK.d, No. 17 N 981	Reşen 981	84	62	16	10	23	6	11	9	7	8	3	2		1	242
KK.d, No. 1770/4b	KK.d, No. 20 Z 981	Lezez 981	83	61	16	10	22	6	11	9	7	8	3	2		1	239
KK.d, No. 1770/21b	KK.d, No. 17 Ra 982	Masar 982	82	66	15	9	23	7	11	9	7	8	3	2		1	243
KK.d, No. 1770/73a	KK.d, No. 27 N 982	Reşen 982	83	64	14	9	22	7	11	7	7	7	3	2		1	237
KK.d, No. 1770/75b	5 L 982	Ziyade-i cülus 5 Şevval 982	83 (110' ar akçe)	64 (110' ar akçe)	14 (42' şer akçe)	9 (42' şer akçe)	22 (88' şer akçe)	7 (88' şer akçe)	11 (22' şer akçe)	7 (22' şer akçe)		7 (22' şer akçe)					224

Tespit edilebilen en erken tarihli *mevâcib* kaydı 976 yılı receb, şaban ve ramazan aylarına aittir.⁴⁸⁶ Öncesine ait kayıtlar mevcut olmasa da Selimiye'nin yapımına karar verilmesinin ardından inşaat için kereste teminine başlanması, ilk günden itibaren mutemet görevlendirilmesinin yapılmasını zorunlu kılıyordu.⁴⁸⁷ Yukarıda da ifade edildiği gibi mutemetlerin asli vazifesi işçi ve malzemeleri temin etmektir. Bunun için taş, mermer, kereste, demir, kurşun, çini gibi inşaat malzemelerinin bulunduğu bölgelere gönderilip, istenen miktar ve ölçülerde malzemenin şantiye alanına ulaşmasını sağlıyorlardı. Örneğin bir mutemet mermer tedariki için Edincik'e gönderilmiş ve hazırlanan mermerleri gemi gelinceye kadar sıkıca koruması tembih edilmişti.⁴⁸⁸ Aynı şekilde 146. Sipahi Oğlanları Bölüğü'nden Şaban (*çamaşırcı*), mimar halifesi Kara Hasan ile beraber Marmara Adası'na 850 adet mermer söve kesilmesi için görevlendirilmişti.⁴⁸⁹ Kesin olmamakla birlikte dergâhı âlî çavuşlarından Uşaklı Mehmet Çavuş'un da Selimiye Camii'nde mutemet olarak görev yaptığı ve halı (kaliçe) temininden sorumlu olduğu anlaşılmaktadır: “Ve yine dergâh-ı âlî çavuşlarından Edirne'de bina olunan câmi-i şerife kaliçeler hizmeti ferman olunan Uşşaklı Mehmet

---

⁴⁸⁶ BOA, *KK.d*, No. 1767, 9, H. 8 L 976, (M. 26.03.1569).

⁴⁸⁷ BOA, *A.DVNSMHHM.d*, No. 7, Hüküm No. 1529, 539, H. 8 Z 975, (M. 04.06.1568); Tuncay, “Edirne’de Selimiye Camii”, s. 3.

⁴⁸⁸ “... bina için ihzâr olunan mermerleri gemi varınca(ya) mutemedede muhkem hıfz etdürüb bekletdüresin.” BOA, *A.DVNSMHHM.d*, No. 9, Hüküm No. 11, 4, H. 20 N 977, (M. 26.02.1570).

⁴⁸⁹ BOA, *A.DVNSMHHM.d*, No. 10, Hüküm No. 180, 113, H. 29 Ş 979, (M. 16.01.1572); Tuncay, a.g.m., s. 6.

Çavuş'un Mustafa nam oğluna ibtidâden altı bin akçe tımar verilmek buyruldu.”⁴⁹⁰

Behram ve Nasuh Mirahur Bali Paşa isimli kişiler de caminin çinileri için çalışmışlardı. Behram isimli mutemet muhtemelen çini tasarımlarını atölyelere ulaştırmada, Sipahi Oğlanları Bölüğü'nden Nasuh Mirahur Bali Paşa da hazırlanan çinilerin getirilmesinde görev almıştı:

*Malta, Sigetvar ve Kıbrıs seferlerine katıldığını ve Edirne’de inşa olunan câmi-i şerîfe gerekli olan çiniye (kâşî) hizmet ettiğini bildiren Behram isimli kimseye Kefe’de talep ettiği topçuluk gediği buyruldu.*⁴⁹¹

*Edirne’deki câmi-i şerîf mutemetlerinden olup çinilerin gönderilmesinde hizmet eden sipahi oğlanlarından Nasuh Mirahur Bali Paşa’nın 982 senesi Muharrem, Safer ve Rebiülevvel ayları mevâcibi ...*⁴⁹²

Başlangıçta kaç kişi oldukları tespit edilemeyen mutemetlerin sayısı zaman içinde değişmiş ve inşaatın bitimine doğru 243 kişiye kadar yükselmiştir (Tablo 4). Sayının son aylarda dahi düşmeyerek zirveye ulaşması ihtiyaçtan dolayı olmasa gerektir. Bina emini ve mimarbaşına gönderilen bir hüküm, bina hizmetine kayıtlı bazı askerlerin görevlerini yerine getirmeyip, evlerinde kendi işleri ile meşgul olduklarını gösteriyor:

...Yüce kapım bölüklerinden Edirne’de bina olunan câmi-i şerîfin âlî mutemetliğine ve istihdamına tayin olunanlar, hizmetlerinde olmayıp başka işlerde bulunmak için kendilerini bina hizmetine tayin ettirerek evlerinde kendi

---

⁴⁹⁰ BOA. KK.d, No. 225, 95, H. 21 Ca 980, (M. 29.09.1572).

⁴⁹¹ BOA, KK.d, No. 224, 30, H. 13 N 980, (M. 17.01.1573).

⁴⁹² BOA, KK.d, No. 1770, 20a, H. 10 Ra 982, (M. 30.06.1574).

*işleriyle meşgul oldukları bildirildi. Buyurdum ki: (Hükmüm) ulaştığında hemen binaya (inşa alanına) gidip bölük halkından kimler vardır, dikkatlice her bir ferdi görerek hiç kimseyi kayırmadan mevcutları deftere yazıp saadetli kapıma gönderesin...*⁴⁹³

Belgeden, inşaata kayıtlı olan askerlerin tamamının mutemet olarak görev yapmadığı, bazılarının başka işlerde *istihdam* olunduğu anlaşılmaktadır. Bunların büyük çoğunluğunun Edirne'nin yakın çevresinde ikamet ettiği söylenebilir. Sultan'ın binasına hizmet etme, ulûfenin yanında nafaka akçesi kazanma ayrıcalığını da sağlıyor olmalıydı.⁴⁹⁴ Zira külliye'nin büyük oranda tamamlandığı ve ihtiyacın iyice azaldığı dönemde dahi mutemet sayısının yüksek olması başka türlü açıklanamaz (Tablo 4). İnşaatta görevli askerlerin ne kadar nafaka aldıkları bilinmemektedir. Muhtemelen işin hacmine ve mertebelerine göre aldıkları nafaka miktarı da değişiyordu. Örneğin Meyve Kapanı'nın inşasında görev alan mutemetlerden top arabacıları bölüğünden Kalender, günlük 4 akçe nafaka alırken kapıcılardan Ömer'in nafakası 15 akçe idi.⁴⁹⁵ Yine Süleymaniye İmaret'i'nin inşasında görevli olan mutemetler 10 akçeden 12, 14, 17 ve 21

---

⁴⁹³ BOA, A.DVNSMHH.d, No. 12, Hüküm No. 1091, 573, H. 8 Za 979, (23.03.1572); Ahmet Refik, *Türk Mimarları*, s. 74-75.

⁴⁹⁴ Mevâcib kayıtlarına göre bölük halkının ortalama ulûfeleri şu şekildedir: Sipahi oğlanları 21 akçe, silahtarlar 17 akçe, sağ ulûfeciler 15 akçe, sol ulûfeciler 13 akçe, sağ garipler 11 akçe, sol garipler 12 akçe, topçular 3.5 akçe, top arabacıları 4.5 akçedir. Bkz: BOA, KK.d, No. 1769, 38b, H. 22 C 981, (M. 19.10.1573).

⁴⁹⁵ BOA, TS.MA.d, No. 3745/8, 3b, H. Receb 998, (M. Mayıs/Haziran 1590).

akçeye varıncaya kadar değişik miktarlarda yevmiye almışlardı.⁴⁹⁶ Söz konusu ücretler asker sınıfının mutemetliğe olan ilgisinin nedenini açıklıyor.

Ayrıca sultanın külliyesinde çalışmak, olasılıkla onun cömertliğine erişmenin en kestirme yollarından biri olarak görülüyordu. Zira yukarıda bahsi geçen Behram adlı kişinin, gedik talebinde bulunurken iştirak ettiği askeri seferlerle birlikte camideki hizmetini de vurgulaması böyle bir anlayışın hakim olduğunu gösteriyor. Bu şekilde ulûfede veya görevde yükselme bekleyenler özellikle de Mimarbaşı Sinan'ı aracı kılarak amaçlarına ulaşmışlardı. Mesela Mimar Sinan'ın arzı ile 6 akçe ulûfe alan top arabacıları zümresinden Mehmet bin Hasan'a 9 akçelik bölükbaşılık verilmiş,⁴⁹⁷ Cafer ve Hüsrev adlı kişiler 3'er akçe ulûfe ile cebeciler zümresine katılmış⁴⁹⁸ ve ana kubbenin tamamlandığı haberini götüren acemioğlanları yayabaşısı Derviş, 40 akçe ile müteferrikalığa yükseltilmişti.⁴⁹⁹

Selimiye Külliyesi'nde, sonraki yıllarda gerçekleşen tamir ve inşa faaliyetleri sırasında da farklı bölüklerden askerlerin mutemetlik yaptığı anlaşılmaktadır (Tablo 5). Mimar Sinan'ın arzı ile Selimiye Külliyesi'ne tayin olunan bina emini, mimar ve kâtip haricindeki 28 kişi, mutemet olarak görevlendirilmiş olmalıdır.⁵⁰⁰ Bunların 16 tanesi

---

⁴⁹⁶ Barkan, *Süleymaniye Camii ve İmareti İnşası*, C. I, s. 129.

⁴⁹⁷ BOA, *KK.d*, No. 225, 73, H. 15 R 980, (M. 28.08.1572).

⁴⁹⁸ BOA, *KK.d*, No. 225, 212, H. 10 Za 980, (M. 14.03.1573).

⁴⁹⁹ BOA, *KK.d*, No. 225, 318, H. 25 R 981, (M. 24.08.1573). Diğer görev ve ulûfe talepleri için bakınız: BOA, *KK.d*, No. 222, 24, H. 1 R 978, (M. 02.09.1570); BOA, *A.RSK.d*, No. 1459/D, 36, H. 15 N 979, (M. 31.01.1572); BOA, *KK.d*, No. 225, 204, H. 3 Za 980, (M. 07.03.1573).

⁵⁰⁰ BOA, *KK.d*, No. 242, 171, H. 15 S 992, (M. 27.02.1584).

sipahi, 3 tanesi silahtar, 3 tanesi ulûfeci, 1 tanesi dergâh-ı âlî çavuşu, 2 tanesi cebeci ve 3 tanesi top arabacıları bölüğündendi. Kısa süre sonra, Bina Emini Ahmet Efendi'nin arzıyla külliye hizmetine 8 kişi daha atandı.⁵⁰¹

Tablo 5: Selimiye Camii'nin tamirinde ve Meyve Kapanı'nın inşasında görevli mutemetlerin sayıları ve üçer aylık mevâcib toplamı

Defter/Sayfa No	Mevâcib Kayıt Tarihi	Mevâcib Ayları/ Yıl	Kişi Sayısı	Toplam (Akçe)
KK.d, No. 1773/24	3 C 997	Recec 994	-	60.222
KK.d, No. 1773/24	3 C 997	Masar 995	-	45.778
KK.d, No. 1773/114	16 N 997	Masar 996	17	34.780
KK.d, No. 1773/12	24 Ca 997	Lezez 996-Masar 997	-	118.147
KK.d, No. 1773/82	29 B 997	Recec 997	31	64.782
KK.d, No. 1773/107	9 N 997	Recec 997	16	4.461
KK.d, No. 1773/209	4 S 998	Lezez 997	-	64.028
KK.d, No. 1773/259	11 Ca 998	Masar 998	-	35.000

Mevâcib kayıtlarında mutemetler *sipahi oğlanları, silahtarlar ve gayri* şeklinde sınıflandırılmakla yetinilmiş ve kaç kişi oldukları ayrıntılı olarak verilmeyerek sadece aldıkları toplam akçe miktarı yazılmıştır. Tespit edilen belgelere göre bu dönemde görev alan mutemetlerin sayısı en çok 47 kişiye ulaşmıştır.⁵⁰² Bunların dışında acemi oğlanları ile Edirne Sarayı bostancıları da inşaatlara mutemet olarak atanmıştır. Edirne Kadısı Şemseddin Efendi, padişaha sunduğu arzında Meyve Kapanı'nın inşasında mutemetlik

⁵⁰¹ BOA, KK.d, No. 242, 192, H. 27 S 992, (M. 05.03.1584); BOA, KK.d, No. 242, 300, H. 3 Ca 992, (M. 13.05.1584).

⁵⁰² BOA, KK.d, No. 1773, 82, 107, H. 9 N 997, (M. 22.07.1589).

için 10 acemi oğlana ihtiyaç duyulduğundan bahseder.⁵⁰³ Nafakaların kaydedildiği bir defter, Edirne kadısının bu talebine olumlu cevap verildiğini ve 10 acemi oğlana mutemetlik ücreti olarak günlük 4 akçe verilmeye başlandığını gösterir.⁵⁰⁴ Acemi oğlanlarının nafakaları toplu olarak kaydedildiği için nerede görev aldıkları bilinmemektedir. Bostancılara ait kayıtlara da yine bu defterden ulaşılır. Deftere göre farklı tarihlerde istihdam olunan 13 bostancıya günlük 4 akçe ücret ödenmiştir. Kireç yakma işinde görevli üç bostancı haricinde diğerlerinin görev tanımı belirli değildir. Gerek acemi oğlanların gerekse görevi belli olmayan bostancıların mutemetliği malzemeye veya ameleye nezaret (bekçilik) gibi daha az sorumluluk ve tecrübe gerektiren işlerde olsa gerektir. Zira bilgi, tecrübe ve sorumluluk gerektiren *hakiki mutemetlik* işleri acemilikten terfi etmiş askerlere verilmişti.⁵⁰⁵ Örneğin Dimetoka'daki taş ocaklarının başına mutemet olarak Yeniçeri Ocağı'ndan Hasan gönderilmişti.⁵⁰⁶ Yine Rodoscuk'taki mahzenlerden kurşun getirme işini mutemet Süleyman Efendi yürütmüştü.⁵⁰⁷ Mutemet Hüseyin Bey ise Samakov'dan çivi ve demir temin etmekle görevliydi.⁵⁰⁸

Nuru Osmaniye Camii'nin inşa sürecini anlatan bina kâtibi Ahmet Efendi, inşaatta yer alan görevliler arasında bir mutemet başının (Tophaneli Mehmet Ağa)

---

⁵⁰³ BOA, TS.MA.e, Dosya No. 577, Gömlek No. 29, 8a, H. 3 Ş 997?, (M. 17.06.1589).

⁵⁰⁴ BOA, TS.MA.d, No. 3745/8, 1b, H. 14 Ş 997, (M. 28.06.1589).

⁵⁰⁵ Barkan, *Süleymaniye Camii ve İmareti İnşası*, C. I, s. 129.

⁵⁰⁶ BOA, TS.MA.e, Dosya No. 577, Gömlek No. 29, 10a, H. 3 Ş 997?, (M. 17.06.1589).

⁵⁰⁷ BOA, TS.MA.d, No. 1941, 1b, H. 20 B 997, (M. 04.06.1589).

⁵⁰⁸ BOA, TS.MA.d, No. 1941, 6b, H. 6 M 999, (M. 04.11.1590).

bulunduğunu zikreder.⁵⁰⁹ Süleymaniye ve Sultan Ahmet gibi büyük selatin külliyelerinin belge ve defterlerini inceleyen araştırmalarda böyle bir görevliden bahsedilmez.⁵¹⁰ Selimiye Camii'nin inşasıyla ilgili mevcut kayıtlarda da mutemet başının varlığı tespit edilememiştir. Ancak Meyve Kapanı'nın inşası döneminde görevli olan Mutemet Ömer'in, mutemet başı olabileceğine dair bazı ip uçları bulunmaktadır. Şöyle ki, kapıcılardan olan Mutemet Ömer, bina kâtibi Mustafa ile birlikte padişaha doğrudan inşaatın ahvalini anlatan bir mektup gönderebilecek statüye sahipti.⁵¹¹ İkinci olarak Bina Emini Mehmet Çelebi'nin göreve geldiği tarihten Meyve Kapanı'nın tamamlandığı tarihe kadar yapılan masrafların maliyet raporu vakıf nâzırı, bina emini, mimar ve bina kâtibi ile Mutemet Ömer'in bulunduğu bir kurul tarafından düzenlenmiş ve onaylanmıştı.⁵¹² Her iki belge de Mutemet Ömer'in sıradan bir görevli olmadığını,

---

⁵⁰⁹ Öngül, “Tarih-i Câmî-i Nuruosmânî”, s. 142.

⁵¹⁰ Bkz.: Barkan, *a.g.e.*, C. I-II; Zeynep Nayır, (1975). *Osmanlı Mimarlığında Sultan Ahmet Külliyesi ve Sonrası (1609-1690)*, (Doktora Tezi), İstanbul: İTÜ Mimarlık Fakültesi; Aliye Öten, (2021). *Arşiv Belgelerine Göre Sultan Ahmed Külliyesi ve İnşası*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.

⁵¹¹ BOA, *TS.MA.e*, Dosya No. 577, Gömlek No. 29, 7a, H. 3 Ş 997?, (M. 17.06.1589).

⁵¹² “Muhasebe-i vâridât ve mesârif-i bina-yı han-ı kapan-ı meyve ve dekâkîn an evkâf-ı merhûm ve mağfûrun leh Sultan Selim Han tâbe serâhü der mahmiyye-i Edirne ber mûceb-i emr-i şerîf-i âlişân ve bi-marifet-i hazreti merhûm Mehmet Ağa ve hazreti Server Ağa ağayân-ı dârussaâde en-nâzır ve Mehmet Çelebi el-emîn ve Hüseyin Çavuş an çavuşân-ı dergâh-ı âlî el-mi'mar ve Mustafa Bey el-bevvâb an bevvâbân-ı dergâh-ı âlî el-kâtib ve Ömer Bey el-bevvâb an bevvâbân-ı dergâh-ı âlî el-mu'temed ve diğer Mustafa an gurabâ-i yemîn kâtib-i küçek. El-vâki' fi 20 şehr-i Receb sene 997 ilâ gâye-i Şaban sene 999.” BOA, *TS.MA.d*, No. 4916, 1b, H. 22 L 999, (M. 13.08.1591).

büyük ihtimalle mutemetlerin baş sorumlusu ve bina emininin yardımcısı konumunda bulunduğunu gösteriyor.

4.2.2.5. Usta, İşçi ve Sanatkârlar

Selimiye Külliyesi'nin inşasına ait defterlere ulaşılamadığı için hangi alanda kaç usta ve işçinin çalıştığını tespit etmek mümkün değildir. Bununla beraber Osmanlı inşa sistemini konu alan araştırma ve incelemeler göz önünde bulundurulduğunda, Selimiye Camii ve Külliyesi'nin inşasında başta bennâ (duvarcı), neccâr (dülger) ve sengtırâş (taş yontucu) olmak üzere nakkâş, lağımger (lağımçı), haddâd (demirci), sürbger (kurşuncu), camger (camcı), su yolcu, kireççi, kaldırımcı, horasancı, sıvacı gibi birçok usta grubu çalışmış olmalıdır.⁵¹³ Aynı şekilde temelden çıkan toprağın atılması, şantiyeye getirilen taş, mermer, kereste, demir, kurşun, kireç, kömür gibi malzemelerin taşınması ve harç malzemesinin hazırlanması gibi işler için de çok sayıda işçinin/amelenin (hamal, ırgat, rençber) çalıştırıldığı söylenebilir.⁵¹⁴

Diğer taraftan inşa için ihtiyaç duyulan ustaların teminiyle ilgili bazı belgelere ulaşılabilmektedir. Bunlardan ilki Edincik ve Kapıdağ'ında ikamet eden taşçıların aletleriyle beraber Edirne'ye gönderilmesini konu alır.⁵¹⁵ Belgeye göre Edincik

---

⁵¹³ Barkan, *Süleymaniye Camii ve İmareti İnşası*, C. I, s. 185-330; Nayır, *Osmanlı Mimarlığında Sultan Ahmet Külliyesi ve Sonrası*, s. 89-93; Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğunda Şehircilik ve Ulaşım Üzerine Araştırmalar*, s. 7-9; Öngül, "Tarih-i Câmi-i Nuruosmânî", s. 127-146; Dünder, *Arşivlerdeki Plân ve Çizimler Işığında Osmanlı İmar Sistemi*, s. 73-80; Öten, *Arşiv Belgelerine Göre Sultan Ahmed Külliyesi ve İnşası*, s. 382-416.

⁵¹⁴ Barkan, *a.g.e.*, s. 93; Nayır, *a.g.e.*, s. 91; Öngül, *a.g.m.*, s. 140.

⁵¹⁵ BOA, A.DVNSMHM.d, No. 9, Hüküm No. 11, 4, H. 20 N 977, (M. 26.02.1570).

kadısından talep edilen taş ustalarının isimleri Mimarbaşı Sinan'ın mühürlü defterinde kayıtlıdır. Bu, Hassa Mimarlar Ocağı'nın ustaları kayıt altında tutmasının pratik bir yansımasıdır.

Edincik kadısına yazılan başka bir hükümde ise bu sefer Marmara Adası'ndaki ocaklarda çalışmak üzere *üstat taşçıların* aletleriyle beraber gönderilmesi istenmiştir.⁵¹⁶ Öncekinden kısa bir süre (yaklaşık 6 ay) sonra yeni taşçıların istenmesi ve gönderileceklerin üstat olmalarının vurgulanması taş işçiliğinin Edincik'te oldukça yaygın bir meslek olduğuna işaret etmektedir. Her iki arşiv belgesi, Edincik taşçılarından bazılarının şantiye alanında bazılarının da mermer ocağında çalışarak, Selimiye Külliyesi'nin inşasında aktif rol aldıklarını göstermektedir.

Mimarbaşına hitaben bir hafta arayla yazılan iki hüküm, Mimar Sinan'ın hem inşaatın genel seyri hem de usta ve işçilerin sayısı hakkında zaman zaman Sultan II. Selim'e bilgi verdiğini kanıtlar:

Mimarbaşına hüküm ki: Saadetli kapıma mektup gönderip Edirne'de inşa olunmasını emrettiğim câmi-i şerifin ahvali ile bennâ, neccâr ve ırgatların ne aşamaya geldiğini bildirmişsin. Her ne demiş isen malumum oldu. Buyurdum ki: (Hükmüm) vardığında bu şekilde devam edip gerek binanın tamamlanmasında ve gerek bennâ, ırgat ve sair hademenin ücretleri tastamam verilip kimselere

---

⁵¹⁶ BOA, A.DVNSMHH.d, No. 14, Hüküm No. 506, 350, H. 12 Ra 978, (M. 14.08.1570).

*zulüm ve haksızlık yapılmamasında ve gerekse diğer hususlarda gereği gibi gayret ve çaba sarf edesin.*⁵¹⁷

Bu tür bilgilendirmeler çalışan sayısının sürekli değiştiğini ve Süleymaniye Külliyesi'nde olduğu gibi usta ve işçi temininin inşaat boyunca devam ettiğini göstermektedir.⁵¹⁸ Belgede bahsedilen ırgatlar muhtemelen temel kazma, toprak taşıma, malzeme getirip götürme, harç hazırlama gibi amelelik işleri yapıyorlardı. Aşağıda ele alındığı üzere esirler ile acemi oğlanı, yörük ve müselleme gibi askeri teşkilat mensuplarının inşaatı çoğunlukla amele olarak çalıştırıldığı söylenebilir. Bunlardan başka amelelik işleri için yevmiyeli ırgatlar da istihdam edilmiş olmalıdır.

Gelibolu, Silivri, Ferecik ve İnöz (Enez) kadılarına yazılan 7 Mart 1573 tarihli diğer bir hüküm ise kazalardaki bennâ ve neccârın tamamının aletleriyle beraber gönderilmesini emreder.⁵¹⁹ Buraya kadar ele alınan belgelere göre, Selimiye Camii ve Külliyesi'nin inşası için Edincik, Kapıdağ, Gelibolu, Silivri, Ferecik ve Enez bölgesinden bennâ ve neccâr getirildiği anlaşılmaktadır. Söz konusu ustalar haricinde inşaatı çalışan diğer grupların nerelerden getirildiğini açığa çıkaracak belgelerden mahrumuz. Öte yandan Süleymaniye Külliyesi'nin inşasında Amasya, Bursa, Çorlu, Edincik, Edirne, Karaman, Kastamonu, Larende, Merzifon, Niğbolu ve Üsküp kazalarından getirilen ustalar çalışmıştı.⁵²⁰ Bu ustalardan özellikle de Mimar Sinan'ın

---

⁵¹⁷ BOA, A.DVNSMHH.d, No. 14, Hüküm No. 1467, 986, H. 8 Ra 979, (M. 31.07.1571); BOA, A.DVNSMHH.d, No. 12, Hüküm No. 985, 514, H. 15 Ra 979, (M. 07.08.1571); Tuncay, "Edirne'de Selimiye Camii", s. 5.

⁵¹⁸ Barkan, *Süleymaniye Camii ve İmareti İnşası*, C. I, s. 96.

⁵¹⁹ BOA, KK.d, No. 67, 527a, H. 3 Za 980, (M. 07.03.1573); Barkan, *a.g.e.*, s. 98.

⁵²⁰ Barkan, *a.g.e.*, C. I, s. 95-97.

güven ve takdirini kazanmış olanlarının, Selimiye'nin inşasında da görev aldıkları söylenebilir.

Usta teminine yönelik belgelerin dışında bazı tezyinat işlerinin kimler tarafından yürütüldüğüne dair kayıtlar da bulunmaktadır. Burada ele alınacak belgelerden ilkinde göre caminin hatları, Mimar Sinan'ın isteği üzerine Kâtip Molla Hasan tarafından yazılmıştır.⁵²¹ Hassa Kâtipler Ocağı mensubu olan Kâtip Hasan'ın (*bin Karahisârî*) 1566 yılındaki ulûfesi günlük 17 akçe idi.⁵²² 1545 tarihli *Ehl-i Hiref Defteri*'nde ismine rastlanılmayan Kâtip Hasan'ın (*gulâm-ı Karahisârî*) 1557 yılındaki ulûfesi ise 13 akçe kadardı.⁵²³ Muhtemelen bu kâtip 1545 yılından sonraki bir tarihte başka bir ocaktan Hassa Kâtipler Ocağı'na geçiş yapmıştı. Zira ulûfesinin bu derece yüksek olması ocağa çıraklıktan girmediğini gösteriyor. Kâtip Molla Hasan, Süleymaniye Camii'nin celi sülûs yazılarını da yazmıştı.⁵²⁴ Burada ortaya koyduğu hattatlığı ile Mimar Sinan'ın beğenisini kazanmış ve tercih edilen kişi unvanına erişmişti.

---

⁵²¹ “Mimar başına hüküm ki: Halen Edirne’de inşa edilmesi emrim olan câmi-i şerîfteki yazılar için Kâtip Molla Hasan’ı talep eylemişsin. Şimdi zikredilen kişi, sözü edilen önemli iş için tayin olunup gönderilmiştir. Buyurdum ki: Vardığında câmi-i şerîfimde çiniyle (kâşi) ya da sade hat ile yazılması gereken yerleri gösterip münasip görüldüğü üzere yazdırasın.” BOA, *A.DVNSMHM.d*, No. 19, Hüküm No. 59, 21, H. 8 M 980, (M. 21.05.1572); Ahmet Refik, *Türk Mimarları*, s. 77. Kâtibin ismi belgede Hüseyin olarak yazılmışsa da aslının Hasan olduğu diğer belgelerle sabittir.

⁵²² BOA, *MAD.d*, No. 6196, 148, H. 974, (M. 1566).

⁵²³ BOA, *TS.MA.d*, No. 9612, 1b, H. 965/966, (M. 1557/1558).

⁵²⁴ Sâî Mustafa Çelebi, *Tezkiretü'l-Bünyan*, Hacı Mahmud Efendi, 4911, 10a; Sâî Mustafa Çelebi, *Yapılar Kitabı: Tezkiretü'l-Bünyan ve Tezkiretü'l-Ebniye*, s. 146; Crane-Akın, *Sinan's Autobiographies*, s. 150; Necipoğlu, *Sinan Çağı*, s. 135.

İkinci olarak caminin alemleri ile kapı ve pencere menteşelerinin yapımı ve yaldızlanması için yapılan ödeme kayıtları tespit edilmiştir.⁵²⁵ Belgelere göre Selimiye Camii'nin alem ve menteşelerinin yapım ve yaldızlama işleri söz konusu kayıtlarda ismi geçen Hassa Kazancıbaşı Sinan ya da onun başında bulunduğu bir ekip tarafından gerçekleştirilmiştir. Kazancıbaşı Sinan'ın ismi 1566 yılı ve öncesine ait Ehli Hiref defterlerinde hassa kazancıları arasında zikredilmemektedir.⁵²⁶ Muhtemelen Mimar Sinan gibi Kazancıbaşı Sinan da başka bir bölükten alınarak hassa kazancılarının başına getirilmişti.

Konuyla ilgili son belge, Selimiye Camii'nin kalem işi tezyinatında çalışmak üzere Sakız Adası'ndan çağrılan gayrimüslim nakkaşları haber verir.

*Sakız kadısına hüküm yazıla ki: Halen Sakız'da olan nakkaşlardan Nikola Todoros ve oğlu diğer (Nikola) ve Papa Kargopuli ve Yani oğlu Papala ve Kosta Papas isimli zimmîlerin Edirne'de inşa olunan câmi-i şerîf için gönderilmeleri lazım ve mühimdir. Buyurdum ki: Şerefli hükmüm ulaştığında zikrolunan nakkaşları acilen alet ve araçları ile yüce kapıma gönderesin. İsimleriyle yazıp bildirsin ki Edirne'ye gönderilip, varıp ücretle lazım olan hizmeti eda edeler...*⁵²⁷

---

⁵²⁵ BOA. KK.d, No. 1769, 19b, H. 13 Ra 981, (M. 13.07.1573); BOA. KK.d, No. 1769, 28a, H. 1 Ca 981, (M. 29.08.1573); BOA. KK.d, No. 1769, 34a, H. 29 Ca 981, (M. 26.09.1573); BOA. KK.d, No. 1770, 13b, H. 1 S 982, (M. 23.05.1574).

⁵²⁶ BOA, MAD.d, No. 6196, 153-154, H. 974, (M. 1566); BOA, TS.MA.d, No. 9612, 5b, H. 965/966, (M. 1557/1558); BOA, TS.MA.d, No. 9706/4, 7b-8a, H. 952, (M. 1545).

⁵²⁷ BOA, KK.d, No. 67, 503a, H. 25 L 980, (M. 28.02.1573); Barkan, *Süleymaniye Camii ve İmareti İnşası*, C. I, s. 98; Necipoğlu, *Sinan Çağı*, s. 325.

Hüküm, imparatorluktaki nakkaşların da inşaat ustaları gibi kayıt altında tutulduğunu ve gerektiğinde isimleri ile çağrılabilindiklerini gösteriyor. Ayrıca tezyinat işlerinin yalnızca hassa nakkaşları tarafından yürütülmediğini, ihtiyaç durumunda taşradaki nakkaşların da görevlendirildiğini ortaya koyuyor.

II. Selim'in saltanatının ilk yılında düzenlenen bir mevâcib defterinden dönemin Hassa Nakkaşlar Ocağı'nın mensupları hakkında bilgi edinilebilmektedir.⁵²⁸ Deftere göre Hassa Nakkaşlar Ocağı 28'i üstat ve 9'u şakirt (çırak) olmak üzere toplam 37 kişiden oluşmaktadır (Tablo 6). Üstat nakkaşların 6'sı acem yani İranlı'dır.⁵²⁹ Dönemin nakkaşbaşı (serbölük), defterlere çoğunlukla Mehmet Siyah olarak kaydedilen Kara Memi'dir. Önceki yıllara ait *Ehl-i Hiref Defterleri* üzerinden yapılan karşılaştırmalarla Nakkaşbaşı Kara Memi'nin ve defterde bahsi geçen diğer nakkaşların ulûfeleri ve teşkilat içerisindeki yükselişleri tespit edilmiştir (Tablo 6).⁵³⁰

---

⁵²⁸ BOA, *MAD.d*, No. 6196, 149, H. 974, (M. 1566).

⁵²⁹ Ehl-i Hiref teşkilatındaki acem nakkaşlar için bakınız: Murat Uluskan, (2021). “Ehl-i Hiref Maaş Defterlerinde Kayıtlı Tebrizli Sanatkârlar (1526-1566)”, *Bellefen*, C. 85, S. 304, s. 849-887.

⁵³⁰ Ehl-i Hiref defterleri hakkında detaylı bilgi için bakınız: Rıfki Melûl Meric, (1953). *Türk Nakış San'atı Tarihi Araştırmaları I Vesikalar*, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyât Fakültesi Türk ve İslâm San'atları Tarihi Enstitüsü Yayınları; Rıfki Melûl Meric, (1954). *Türk Cild San'atı Tarihi Araştırmaları I Vesikalar*, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyât Fakültesi Türk ve İslâm San'atları Tarihi Enstitüsü Yayınları; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, (1986). “Osmanlı Sarayında Ehl-i Hiref (Sanatkârlar) Defterleri”, *Belgeler Türk Tarih Belgeleri Dergisi*, C. XI, S. 15, s. 23-76; Filiz Çağman, (1988). “Mimar Sinan Döneminde Saray'ın Ehl-i Hiref Teşkilâtı”, *Mimar Sinan Dönemi Türk Mimarlığı ve Sanatı*, (yay. haz. Zeki Sönmez), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, s.73-77; Bahattin Yaman, (2008). *Osmanlı Saray Sanatkârları 18. Yüzyılda*

Tablo 6: Hassa Nakkaşlar Ocağı'nın 1566 yılındaki mensupları ve ulûfeleri

Hassa Nakkaşları	1526 Yılı (R 932) Ulûfeleri ⁵³¹	1545 Yılı (Masar 952) Ulûfeleri ⁵³²	1557 Yılı (Recec 965) Ulûfeleri ⁵³³	1557-1558 Yılı (M 965-M 966) Ulûfeleri ⁵³⁴	1566 Yılı (Masar 974) Ulûfeleri ⁵³⁵
<i>Rûmiyân</i> (Osmanlı Nakkaşlar)					
Mehmed Siyah (Karamemi)	-	16.5	(<i>Serbölük</i>) 25	(Nakkaşbaşı KaraMemi) 25.5	(<i>Serbölük</i>) 34.5
Üveys bin Ahmed	12.5	13	14	14	15
Mustafa Boğdan	6.5	11	13	14	14.5
Ali bin Bayram	7	8	8	8	9.5
Hasan bin Hızır	3.5	6.5	7	7.5	9
Emir Cafer bin Ali	-	-	-	-	8.5
Yusuf Rum	-	7	11	11	13
Ahmed bin Kasım	-	6	6	6.5	7.5
Ferhad Bosna	-	5.5	9	9.5	11.5
Mehmed bin Hasan	-	3	5	5.5	9
Kasım Arnavud	-	5	7	7.5	10.5
Mehmed bin	-	-	2	3	6

Ehl-i Hiref, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları; Bahattin Yaman, (2008). “1545 Yılı Osmanlı Saray Sanatkârları”, *Belleten*, C. 72, S. 264, s. 501-534; Sakine Akcan Ekici, (2018). *17. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Ehl-i Hiref-i Hâssa Teşkilatı Birimleri ve Yapısal Özellikleri*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

⁵³¹ BOA, *TS.MA.d*, No. 9706/1, 3b-4b, H. R 932, (M. Ocak/Şubat 1526); Meric, *Türk Nakış San'atı Tarihi Araştırmaları*, s. 3-5.

⁵³² BOA, *TS.MA.d*, No. 9706/4, 2b-3b, H. 952, (M. 1545); Meric, *a.g.e.*, s. 5-6.

⁵³³ BOA, *TS.MA.d*, No. 6500, 2a, H. 965, (M. 1557); Meric, *a.g.e.*, s. 6-7.

⁵³⁴ BOA, *TS.MA.d*, No. 9612, 2a-2b, H. 965/966, (M. 1557/1558); Meric, *a.g.e.*, s. 7.

⁵³⁵ BOA, *MAD.d*, No. 6196, 149, H. 974, (M. 1566); Uluskan, “Ehl-i Hiref Maaş Defterlerinde Kayıtlı Tebrizli Sanatkârlar (1526-1566)”, s. 856.

Abdülevvel					
Nebi Bâli	-	1 (Nebi Bâli) (şâgird)	9 (Nebi Çelebi)	10 (Nebi Karamemi)	13
Hüseyin Bosna	-	-	6	6	8.5
Pervane Bosna	-	-	2	3	9
Cafer bin Nasûh	-	-	4 (şâgird)	4 (şâgird)	6.5
Mustafa Müzehhib	-	-	-	8	8
Osman	-	-	-	-	6
Sinan Çerkes	-	-	-	-	4.5
Pervane Macar	-	-	-	-	8.5
Mehmed (bin) Mehmed	-	-	-	-	6
Seydi Nakkaş	-	-	-	-	4
<i>Şâgirdân (Çıraklar)</i>					
Mustafa Divane	-	-	2	2	4
Mehmed Bosna	-	1	1	2	3
Hürrem Bosna	-	-	-	2	Serbölük 4.5
İskender Bosna	-	-	1	1.5	5
Mahmud Gürci şâgird-i Mustafa	-	-	1	1	3
Mehmed Ferhad	-	-	-	-	3
Derviş Mehmed	-	-	-	3	5.5
Mahmud (bin) Mahmud	-	-	-	-	4.5
Kâtib? Abdullah	-	-	-	-	4
<i>A'câm (Tebrizli Nakkaşlar)</i>					
Şah Mehmed Tebrîzî	-	19	-	19.5	20.5
Ahi Bey Tebrîzî	-	10	-	10	10
Ali Kulu	-	3.5	-	4	6.5
Mîr Ağâ Tebrîzî	-	5	-	7	12.5
Kaytas Frenk	-	1 (şâgird)	-	2.5 (şâgird)	4.5
Derviş Mehmed Kasım	-	-	-	-	10.5

Bir grup *buyruldu* kaydı, Selimiye Külliyesi'nin inşa edildiği dönemde Hassa Nakkaşlar Ocağı'nda meydana gelen değişiklikleri içermektedir. Bu kayıtlardan ilkinde göre Mehmet (Kara Memi) vefat ettiği için nakkaşbaşılığına 24 Ağustos 1573 tarihinde nakkaşlar kethüdası Mîr Ağa Tebrîzî atanmış, kethüdalık makamına da Ferhat (Bosna) getirilmiştir:

Hassa nakkaşbaşılığı; otuz akçe ile nakkaşbaşı olan Mehmet vefat ettiği için on altı akçe ile nakkaşlar kethüdası olan Mîr Ağa-i Tebrîzî'ye kanunları üzere verilmek buyuruldu.

*Hassa nakkaşlar kethüdalığı kanunları üzere Ferhad'a verilmek buyuruldu.*⁵³⁶

Bahsi geçen *buyruldu* kaydında Nakkaşbaşı Mehmet'in (Kara Memi) ulûfesi yanlış yazılmıştır. Tablo 6'dan da anlaşılacağı üzere Kara Memi, 1566 yılında günlük 34.5 akçe ulûfe almaktaydı. Aşağıda ele alınan belgeye göre baş nakkaşın 1573 yılındaki ulûfesi 36 akçe olmalıdır. Nakkaşbaşılığa atanan Mîr Ağa Tebrîzî ise acem nakkaşlarından olup 1566 yılında 12.5 akçe ulûfe alıyordu.

Diğer bir kayıt, acem nakkaşlarından Derviş Mehmet Kasım'ın (Molla Kasım) hem kâtip hem de ressam olduğunu bu sebeple de ulûfesinin 5 akçe yükseltilmesi gerektiğini bildirir. “Hassa nakkaşlar cemaatinden Molla Kasım: Bahsi geçen kişi ... mahir olmasından başka hem kâtip hem de ressam olup dirliği az olmasından dolayı 5 akçe yükseltilmesi buyuruldu.”⁵³⁷ Ancak Derviş Kasım aşağıda zikredilen belgeden de anlaşıldığı üzere bu ulûfe artışından kısa bir süre sonra vefat etmiştir.

---

⁵³⁶ BOA, KK.d, No. 225, 317, H. 25 R 981, (M. 24.08.1573).

⁵³⁷ BOA, KK.d, No. 225, 317, H. 25 R 981, (M. 24.08.1573).

Üçüncü ve son belge yakın dönemde vefat eden nakkaşlar ile ocağa atanan yeni çıraklar hakkında bilgi verir:

<i>Mahlûlât-ı nakkâşân-ı hassa</i>				
<i>Nakkâş başı</i> <i>fi yevm 36</i>	<i>Yusuf Rum</i> 14	<i>Emir Cafer</i> 9	<i>Ahi Bey</i> 10	<i>Derviş Kasım</i> 15
<i>Yekûn 84</i>				

<i>İbdâ-i şâgirdân-ı nakkâşân</i>				
<i>Kasım Ahi</i>	<i>Aziz Ali</i>	<i>Ömer</i> <i>Pervane</i>	<i>Mustafa bin</i> <i>Cafer</i>	<i>Mehmed bin</i> <i>Sinan</i>
<i>Mustafa bin</i> <i>Evs</i>	<i>Nasuh bin</i> <i>Abbas</i>	<i>Mustafa bin</i> <i>Mehmed</i>	<i>Abdurrahman</i> <i>bin Ali</i>	<i>Mustafa bin</i> <i>Abdullah</i>
<i>Yekûn neferan 10</i>				

*Yukarıda olan mahlûlâtтан iş bu on nefer üstad oğulları hazînedarbaşının tezkiresi mucebince ikişer akçe ile nakkâşlar şâgirdi olmak buyruldu.*⁵³⁸

İlgili belgeler tespit edilememiş olsa da burada bahsedilen Nakkaşbaşı Kara Memi ve diğer hassa nakkaşları, Selimiye Külliyesi'nin çini, kalem işi ve ahşap süslemelerinde görülen motif ve desenlerin hem tasarımında hem de uygulamasında görev almış olmalıdır.

Selimiye Külliyesi'nde 1584 yılından itibaren yürütülen tamir ve inşaa faaliyetlerinde çalışan usta ve işçilere dair kısmen daha ayrıntılı bilgiler bulunmaktadır. Söz konusu bilgilere bir, iki, üç ya da dörder haftalık periyotlar halinde düzenlenen ve ancak bir bölümü günümüze gelen yevmiye defterlerinden ulaşılabilir. Bu defterler -eksik kısımlar olmakla birlikte- 25 Mayıs 1587 ile 2 Aralık 1593 tarihleri

⁵³⁸ BOA, KK.d, No. 225, 349, H. 27 C 981, (M. 24.10.1573).

arasına ait olup külliyyede çalışan duvarcı (*bennâ*), dölger (*neccâr*), taş yontucu (*sengtraş*) ve demircilerin (*âhenger/haddâd*) isimleri, çalıştıkları günler ve yevmiyeleri hakkında bilgiler içermektedir (Tablo 7). Aralarında çırakların (*şâgird*) da bulunduğu bu usta gruplarından *bennâ*, *neccâr* ve *sengtraşlar* tek bir başlık altında zikredilmiştir. Bunun yanında çoğunlukla dini aidiyetlerine göre -Müslüman olanlar ve Müslüman olmayanlar- ayrı ayrı kaydedilmiştir (Tablo 7). İsimlerinden hareketle gayrimüslim ustaların Hristiyan dinine mensup oldukları söylenebilir. Müslüman ustalar Üsküplü Hacı Ahmet Halife'ye, Hristiyanlar ise Karagöz Halife'ye veya Petro Kalfa'ya bağlı olarak çalışmışlardır.⁵³⁹ Hristiyan usta ve çırakların sayısının birkaç istisna hariç neredeyse her dönemde Müslüman olanların en az iki katı veya iki katından daha fazla miktarda olduğu anlaşılmaktadır (Tablo 7). Oysa Süleymaniye'nin inşasında çalışan Müslümanlar, tüm ustaların hemen hemen yarısını oluşturmaktaydı.⁵⁴⁰

Şantiyede çalışan usta sayısının sürekli değiştiği gözlemlenmektedir. Bu durum devamlı çalışan ana kadronun haricindeki diğer ustaların kendi ihtiyaçları doğrultusunda mevsimlik olarak çalıştıklarını ortaya koyuyor. Örneğin ustalardan bazılarının sadece 1587 yılı yaz aylarında bazılarının da 1589/1590 yıllarında rastlanılmaktadır.

Ayrıca bazı ustaların memleket bilgilerine de ulaşılabilmektedir. Mesela 1587 yılının ağustos ayında çalışan toplam 168 kişiden 13 Müslüman ve 43 Hristiyan usta defterlere memleketleri ile birlikte yazılmıştır.⁵⁴¹ Buna göre 13 Müslüman ustadan 5'i

---

⁵³⁹ BOA, *TS.MA.d*, No. 1791, 15b-17b, H. 17 N 995, (M. 21.08.1587); BOA, *TS.MA.d*, No. 1684/3, 8b-9a, H. 13 N 997, (M. 26.07.1589).

⁵⁴⁰ Barkan, *Süleymaniye Camii ve İmareti İnşası*, C. I, s. 142-143.

⁵⁴¹ BOA, *TS.MA.d*, No. 4001/3, 1b-3b, H. 3 N 995, (07.08.1587).

Edirne, 2'si Üsküp, 2'si Bursa, 1'i Kayseri, 1'i Selanik, 1'i Enez ve 1'i Babaeski; 43 Hristiyan ustadan 20'si Edirne, 15'i Enez, 2'si Gümülcine, 1'i Selanik, 2'si Mora, 2'si Eğriboz ve 1'i Sofya ile bağlantılıdır. Sonraki yıllara ait kayıtlarda bu derece memleket bilgisine ulaşılamamaktadır. Örneğin en çok ustanın çalıştığı 1590 yılının haziran ayında toplam sadece 19 Müslüman ve 43 Hristiyan ustanın memleketleri hakkında bilgi bulunmaktadır.⁵⁴² Kayıtlara göre 19 Müslüman ustadan 8'i Enez, 7'si Edirne, 1'i Selanik, 1'i Üsküp, 1'i Tophane ve 1'i Kayseri; 43 Hristiyan ustadan 25'i Enez, 9'u Gümülcine, 5'i Edirne ve köyleri, 2'si Dimetoka, 2'si Eğriboz, 1'i Gelibolu ve 1'i Mora ile ilişkilendirilmiştir. Her iki defter kaydına göre ustaların büyük bir kısmının Edirne ve Enez kökenli olduğu görülmektedir.

Ustaların çalışma periyodu, inşa faaliyetlerinin seyri hakkında da bilgi vermektedir. Tablo 7'den de anlaşılabacağı üzere kış aylarında usta sayısı iyice düşmüş baharla birlikte yeniden yükselmiştir. Kışın mümkün mertebe kapalı alanlarda yürütülebilecek işlerin devam ettirildiği ve bu sebeple de usta sayısının düşük tutulduğu söylenebilir.

Defterlerde ırgatlara/amelelere dair herhangi bir kayda tesadüf edilmemiştir. Büyük olasılıkla amelelik işleri aşağıda detaylıca ele alındığı üzere tamir ve inşaatlara görevlendirilen yörük, müselleme, cambaz, çingâne ve esirler tarafından yerine getirilmiştir.

---

⁵⁴² BOA, *TS.MA.d*, No. 5129, 15-18a, H. 27 B 998, (M. 01.06.1590).

Tablo 7: Ustaların yıllara göre sayıları

Defter/Sayfa No.	Tarih Aralığı	Bennâ/Neccâr /Sengtıraş		Âhenger (Haddâd)		Toplam Usta Sayısı
		Müslim	Gayri-müslim	Müslim	Gayri-müslim	
Eksik kısımlar (28 Şubat 1584-22 Mayıs 1587)						
Cami ve çevresinde gerçekleştirilen tamirler ile arastanın inşa edildiği döneme ait kayıtlar						
TS.MA.d, No. 7277/1b-3a	15 C 995-12 B 995 (23.05.1587-18.06.1587)	-	-	-	-	144
TS.MA.d, No. 4001-1/1b-3a	13 B 995-27 B 995 (19.06.1587-03.07.1587)	-	-	3	5	141
TS.MA.d, No. 4921/1b-3a	26 Ş 995-2 N 995 (01.08.1587-06.08.1587)	-	-	3	3	142
TS.MA.d, No. 4001-3/1b-3b	3 N 995-16 N 995 (07.08.1587-20.08.1587)	54	107	-	7	168
TS.MA.d, No. 1791/15b-17a	17 N 995-28 N 995 (21.08.1587-01.09.1587)	41	112	-	-	153
TS.MA.d, No. 1791/17a-18b	4 L 995-13 L 995 (07.09.1587-16.09.1587)	45	101	-	-	146
TS.MA.d, No. 1791/19b-20b	15 L 995-29 L 995 (18.09.1587-02.10.1587)	41	101	-	-	142
TS.MA.d, No. 1791/21a-22a	1 Za 995-10 Za 995 (03.10.1587-12.10.1587)	42	83	-	-	125
TS.MA.d, No. 1791/22a-23b	12 Za 995-26 Za 995 (14.10.1587-28.10.1587)	39	75	-	-	114
TS.MA.d, No. 1791/23b-24a	28 Za 995-3 Z 995 (30.10.1587-04.11.1587)	27	58	-	-	85
TS.MA.d, No. 1791/24b-25a	18 C 996-29 C 996 (15.05.1588-26.05.1588)	12	35	-	-	47
TS.MA.d, No. 1791/25a-26a	1 B 996-14 B 996 (27.05.1588-09.06.1588)	25	44	-	-	69
TS.MA.d, No.	16 B 996-29 B 996	17	44	-	-	61

1791/26a-26b	(11.06.1588-24.06.1588)					
Eksik kısımlar (25 Haziran 1588 – 2 Haziran 1589)						
Meyve Kapanı'nın inşa edildiği döneme ait kayıtlar						
TS.MA.d, No. 1684-3/1b-3b	19 B 997-1 Ş 997 (03.06.1589-15.06.1589)	95	123	3	5	226
TS.MA.d, No. 1684-3/3b-6a	15 Ş 997-28 Ş 997 (29.06.1589-12.07.1589)	100	129	3	5	237
TS.MA.d, No. 1684-3/13a-15a	18 L 997-29 L 997 (30.08.1589-10.09.1589)	54	146	2	10	212
TS.MA.d, No. 5129/1b-3a	4 Za 997-17 Za 997 (14.09.1589-27.08.1589)	61	130	2	10	203
TS.MA.d, No. 5129/3b-5a	18 Za 997-1 Z 997 (28.09.1589-11.10.1589)	63	130	2	10	205
TS.MA.d, No. 5129/7a-9a	28 Z 997-17 M 998 (07.11.1589-26.11.1589)	44	122	2	10	178
TS.MA.d, No. 5129/9b-10a	18 M 998-23 S 998 (27.11.1589-01.01.1590)	-	-	3	5	8
TS.MA.d, No. 5129/10b-11b	1 B 998-14 B 998 (06.05.1590-19.05.1590)	36	55	3	3	97
TS.MA.d, No. 5129/12a-14a	15 B 998-26 B 998 (19.05.1590-01.06.1590)	66	141	5	1	213
TS.MA.d, No. 5129/15b-18a	27 B 998-11 Ş 998 (01.06.1590-15.06.1590)	60	193	3	3	259
Eksik kısımlar (16 Haziran 1590 – 20 Eylül 1590)						
TS.MA.d, No. 4677/1b-2b	21 Za 998-3 Z 998 (21.09.1590-03.10.1590)	26	107	-	3	136
TS.MA.d, No. 4677/4b-5a	26 Z 998-11 M 999 (26.10.1590-09.11.1590)	18	59	-	3	80
TS.MA.d, No. 4677/6a-6b	13 M 999-25 M 999 (11.11.1590-23.11.1590)	25	33	6 suyolcu	3	68
TS.MA.d, No. 4677/9a	1 Ş 999	-	2	-	-	2

	(25 Mayıs 1591)					
Meyve Kapanı'nın karşısındaki dükkânların inşasına ait kayıtlar						
TS.MA.d, No. 1890/1b	5 L 999-11 L 999 (27.07.1591-02.08.1591)	-	-	-	-	6
TS.MA.d, No. 1890/1b-2a	14 L 990-25 L 999 (5.08.1591-06.08.1591)	-	-	-	-	36
TS.MA.d, No. 1890/2b-3a	9 Za 999-24 Za 999 (29.08.1591-13.09.1591)	-	-	-	-	44
TS.MA.d, No. 1890/4a-4b	26 Za 999-13 Z 999 (15.09.1591-02.10.1591)	-	-	-	-	50
TS.MA.d, No. 1890/5a	15 Z 999-25 Z 999 (04.10.1591-14.10.1591)	-	-	-	-	33
TS.MA.d, No. 1890/5b	23 M 1000-4 S 1000 (10.11.1591-21.11.1591)	-	-	-	-	30
TS.MA.d, No. 1890/6a	18 Ca 1000-5 C 1000 (02.03.1592-19.03.1592)	-	-	-	-	13
TS.MA.d, No. 1890/6b-7a	1 Ş 1000-12 Ş 1000 (13.05.1592-24.05.1592)	-	-	-	-	94
TS.MA.d, No. 1890/7b-8b	25 N 1000 (05.07.1592)	-	-	-	-	110
TS.MA.d, No. 1890/10a-10b	4 L 1000-20 L 1000 (14.07.1592-30.07.1592)	-	-	-	-	73
TS.MA.d, No. 1890/11a-11b	22 L 1000-10 Za 1000 (01.08.1592-18.08.1592)	-	-	-	-	50
TS.MA.d, No. 1890/12a	5 Z 1000-25 Z 1000 (12.09.1592-02.10.1592)	-	-	-	-	42
TS.MA.d, No. 1890/12b	27 Z 1000-16 M 1001 (04.10.1592-23.10.1592)	-	-	-	-	20
TS.MA.d, No. 1890/13b	13 L 1001-24 L 1001 (13.07.1593-24.07.1592)	-	-	-	-	38
TS.MA.d, No. 1890/14b	17 Za 1001-8 Z 1001 (15.08.1593-05.09.1593)	-	-	-	-	42

TS.MA.d, No. 1890/16a	17 Z 1001-30 Z 1001 (14.09.1593-26.09.1593)	-	-	-	-	42
TS.MA.d, No. 1890/18a	13 S 1002-8 Ra 1002 (08.11.1593-02.12.1593)	-	-	-	-	18

İmparatorluğun bu yıllarda yüz yüze kaldığı ekonomik bunalım usta ücretlerine de yansımıştır.⁵⁴³ 1 Ağustos 1587 tarihinde⁵⁴⁴ halife ve kalfalar 16 akçe, ustalar 12 veya 14 akçe, çıraklar 2, 4, 5, 6 veya 8 akçe; 3 Haziran 1589 tarihinde⁵⁴⁵ halife 20 akçe, kalfalar 18 akçe, ustalar 16 akçe, çıraklar 4, 5, 6, 7, veya 8 akçe; 21 Eylül 1590 tarihinde⁵⁴⁶ halife ve kalfalar 22 akçe, ustalar 16, 18, 20 akçe ve çıraklar 5, 6, 7, 8, 9 akçe yevmiye almışlardı. Buna göre ücretlerde her yıl ikişer akçelik bir artış gerçekleşmiştir.

4.2.2.6. Askeri Bir Teşkilâta Bağlı Olanlar

Osmanlı ordu bürokrasisine mensup askerlerden bir kısmı Selimiye Camii ve Külliyesi'nin inşasında mutemetlik veya kâtiplik gibi görevleri yerine getirirken bir kısmı da beceri ve yeteneklerine göre usta çırağı veya amele olarak çalışmışlardır.

---

⁵⁴³ III. Murat döneminde yaşanan enflasyon ve ekonomik kriz hakkında detaylı bilgi için bakınız: Ömer Lütfi Barkan, (1970). “XVI. Asrın İkinci Yarısında Türkiye'de Fiyat Hareketleri”, *Belleten*, C. 34, S. 136, s. 557-607; Gülsün Gürkan, (1985). “Osmanlı İmparatorluğunda 16. Yüzyıl Enflasyonu”, *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, C. IV, S. 1, s. 37-50; Şevket Pamuk, (1999). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

⁵⁴⁴ BOA, TS.MA.d, No. 4921, 1b-3a, H. 26 Ş 995, (M. 01.08.1587).

⁵⁴⁵ BOA, TS.MA.d, No. 1684/3, 1b-3b, H. 19 B 997, (M. 03.06.1589).

⁵⁴⁶ BOA, TS.MA.d, No. 4677, 1b-2b, H. 21 Za 998, (M. 21.09.1590).

İnşaatta fiilen çalışan askeri teşkilat mensupları Acemi Ocağı ile Hamîd-ili yayalarından temin edilmiştir.

Mevcut belgelere göre Selimiye Camii'nin inşasında istihdam olunmak üzere ilk etapta 100 acemi oğlanı gönderilmiştir. Bunlar, inşaat vesilesiyle Acemi Ocağı'na girmeye hak kazanan ve bu aşamaya kadarki eğitimlerini Türk ailelerinin⁵⁴⁷ yanında tamamlamak zorunda olan gençlerden seçilmiştir:

*Yeniçeri Ağasına hüküm ki: Halen Edirne'de bina olunan câmi-i şerifim hizmeti için Türk üzerinde olan oğlanlardan yüz nefer oğlanın ulûfeye yazılıp gönderilmesini emredip buyurdum ki: (Hükmüm) ulaştığında Türk üzerinde olan acemi oğlanların eski (kıdemli) ve faydalı olanlarından kanunları üzere yüz nefer oğlanı yazıp câmi-i şerifim binası hizmeti için gönderesin.*⁵⁴⁸

Acemi oğlanlar tayin edildikleri görevde belli bir süre hizmet ettikten sonra kapıya çıkmaya yani Yeniçeri Ocağı'na girmeye hak kazanmaktaydılar.⁵⁴⁹ Özellikle de sultanın özel işlerinde çalışan acemi oğlanlar ödüllendirilerek kısa süre içerisinde bu payeyi elde edebiliyorlardı. Nitekim Selimiye inşasında çalışan oğlanlardan ellisi Sultan II. Selim'in fermanıyla Yeniçeri Ocağı'na kaydedilmiştir:

---

⁵⁴⁷ Savaş ganimeti olarak (*pençik oğlan*) ya da imparatorluk sınırları içerisindeki Hristiyan ailelerden devşirme yoluyla alınan erkek çocukların bir kısmı Türkçeyi öğrenebilmeleri için Türk ailelerin (*Türk üzerinde*) yanına veriliyor ve belli bir süre sonra Acemi Ocağı'na veya diğer hizmetlere alınarak ulûfe almaya başlıyorlardı. Detaylı bilgi için bakınız: Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları I*, s. 5-30.

⁵⁴⁸ BOA, A.DVNSMHH.d, No. 9, Hüküm No. 122, 46, H. 3 L 977, (M. 11.03.1570). Ahmet Refik, *Türk Mimarları*, s. 72.

⁵⁴⁹ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 61.

Edirne’de bina olunan câmi-i şerîfîm binası emini olup önceden hazîne-i âmirem defterdârı olan Hasan Çelebi’ye ve mimara hüküm ki: Halen câmi-i şerîf binası hizmetinde olan acemi oğlanlardan elli 1nefer oğlanın kapıya çıkmasını emredip buyurdum ki: (Hükmüm) ulaştığında ertelemeyip binaya hizmet eden eski ve emektar olan yarar oğlanlardan elli neferi kapıya çıkmak için deftere yazıp defterlerini ağalarına gönderesin.⁵⁵⁰

Buradaki önemli husus terfi ettirilecek acemi oğlanların ağaları tarafından değil de çalıştıkları yerdeki amirleri olan bina emini ve mimarbaşı tarafından çalışkanlıkları göz önünde bulundurularak belirleniyor olmasıdır.

İnşaat defterleri bulunan diğer sultan yapılarına örneğin, Süleymaniye Külliyesi’ne görevlendirilen acemi oğlanların hangi işlerde çalıştıkları (şantiye alanında; İstanbul, Edincik, Kavak İskeleyi, Mihaliç, İncik ve sair bölgelerdeki taş ocaklarında ya da taş, tuğla, kum, kereste taşıyan gemilerde) bilinmektedir.⁵⁵¹ Selimiye Külliyesi’ne ait defterler henüz tespit edilemediği ya da günümüze ulaşmadığı için buradaki oğlanların hangi alanlarda çalıştığını öğrenmek mümkün değildir. Bununla birlikte Yeniçeri ağasına gönderilen bir hüküm, bazı acemi oğlanların caminin demircilik işlerinde çalıştığını ortaya koymaktadır:

Yeniçeri ağasına hüküm ki: Hassa mimarlarım başı Sinan, mektup gönderip “Edirne’de bina olunan câmi-i şerîfimde demircilik yapan acemi oğlanlarından yedi nefer oğlanın pencere demirlerini işleyip tamama

---

⁵⁵⁰ BOA, A.DVNSMHM.d, No. 10, Hüküm No. 241, 159, H. 4 L 979, (M. 19.02.1572); Tuncay, “Edirne’de Selimiye Camii”, s. 7.

⁵⁵¹ Barkan, *Süleymaniye Camii ve İmareti İnşası*, C. I, s. 112.

erdirdiklerinden dolayı kapıya çıkarılmalarını rica etmektedir. İsimleri tezkire ile gönderilmiştir. Buyurdum ki: (Hükmüm) ulaştığında gönderilen tezkirede kayıtlı olan yedi nefer acemi oğlanı kanunları üzere kapıya çıkarıp deftere kaydettiresin⁵⁵².

Bu hüküm acemi oğlanların tamamının amelelik yapmadığını, aralarında demircilik gibi zor zanaatları layıkıyla yapabilen hatta Hassa Mimarbaşı Sinan'ın takdir ve övgüsünü kazanarak terfi (*kapuya çıkma*) alan, maharetli ve becerikli oğlanların da bulunduğunu göstermesi açısından önemlidir. Başka bir belgeden bahsi geçen yedi acemi oğlanın isimleri öğrenilmektedir:

Câmi-i şerîf hizmetinde çalışan demirci acemi oğlanlar

An C(emaat) 20 İbrahim Selanik 2 (Akçe)	An C 10 İsa Davud 1 (Akçe)	An C 22 Ahmet Haydar 1 (Akçe)	An C 20 Veli Yusuf 1 (Akçe)
An C 11 Malkoç Köstendil 2 (Akçe)	An C 24 Mehmet Davud 1 (Akçe)	An K(bölük) 4 Hasan Mora 1 (Akçe)	Neferan seb'a

Mimarbaşı mektubunda bahsi geçenlerin Edirne'de inşa olunan câmi-i şerîfin pencere demirlerini işleyip hizmetlerini tamamlamışlardır diye kanunları üzere kapıya çıkmalarını arz ettiğinden kanunları üzere kapıya çıkarılmaları buyruldu.⁵⁵³

---

⁵⁵² BOA, A.DVNSMHH.d, No. 22, Hüküm No. 395, 206, H. 26 Ra 981, (M. 26.07.1573); Tuncay, "Edirne'de Selimiye Camii", s. 8.

⁵⁵³ BOA, KK.d, No. 225, 301, H. 21 Ra 981, (M. 21.07.1573).

İnşaatın tamamlanmasıyla acemi oğlanların da görevleri sona ermiş ve asli vazifelerine dönmeye başlamışlardı. Nitekim, Selimiye Camii'nin ibadete açılmasından kısa bir süre sonra Bina Emini Hasan Çelebi'den işleri tamamlanan acemi oğlanları yayabaşlarının nezaretinde İstanbul'a göndermesi istenmişti.⁵⁵⁴

Selimiye Külliyesi'nin inşasında amele veya çırak statüsünde çalışan diğer bir askeri teşkilat ise *Yaya ve Müsellem*'lerdir.⁵⁵⁵ Tespit edilen iki belge, bugünkü Isparta-

---

⁵⁵⁴ BOA, A.DVNSMHM.ZYL.d, No. 2, Hüküm No. 30, 14, H. 21 Ş 982, (M. 06.12.1574).

⁵⁵⁵ *Yaya ve Müsellem*, Osmanlı Devleti'nin erken dönemlerinde Türkmen köylü ve yörüklerden oluşturulan askeri birliklerdir. Bunlar, savaş müddeti boyunca belli miktarda ulûfe almaktayken savaş harici dönemlerde kendilerine bahşedilen çiftliklerde tarımla uğraşmaktaydılar. Osmanlı askeri teşkilatının sistemleşip merkezi ordunun kurulmasıyla bu birlikler geri hizmette yer almaya, ordunun önünden giderek geçeceği yol ve köprüleri onarmaya, erzak ve mühimmatı nakletmeye ve maden, tersane, inşaat gibi hizmetlerde çalışmaya başladılar. Bu işler karşılığında bazı vergilerden muaf tutuldular. Yayalar bu tür hizmetlerde yamaklarıyla nöbetleşe çalışırlardı. Örneğin bir hizmette bir yıl çalıştıktan sonra ertesi yıl görevini nöbetlisi olan yamağa devrederdi. Yaya ve müsellem, sancaklar halinde teşkilatlanmışlardır. 16. yüzyıla gelindiğinde Hüdâvendigâr, Kütahya, Aydın, Karahisar, Saruhan, Menteşe, Bolu, Karesi, Ankara, Sultanönü, Kocaili ve Hamîd olmak üzere toplam on iki sancakta yaya teşkilatı yer almakta ve her sancağın yayalardan sorumlu bir sancak beyi bulunmaktaydı. Yaya ve Müsellem hakkında geniş bilgi için bakınız: Muzaffer Arıkan, (1966). *XV. Asırda Yaya ve Müsellem Ocakları (Toprak Tasarrufu, Vergi Muafiyetleri ve Hizmet)*, Basılmamış Doçentlik Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi; Halime Doğru, (1990). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Yaya-Müsellem-Taycı Teşkilâtı (XV. ve XVI. Yüzyılda Sultanönü Sancağı)*, İstanbul: Eren Yayınları; Feridun Emecen, (2013). “Yaya ve Müsellem”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 43, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 354-356.

Burdur çevresini içine alan Hamîd-ili Sancağı'na bağlı yayaların, Selimiye Külliyesi'nin inşasında dönüşümlü olarak çalıştığını göstermektedir. İlk belge, söz konusu dönüşümün altı ayda bir gerçekleştiğini ortaya koyuyor:

*Yüce kapım müteferrikalarından olup Edirne'de bina olunan câmi-i şerîf emini olan Halil'e ve Hamîd-ili yayaları beyine hüküm ki: Bundan önce Hamîd-ili yayalarının bir nöbetlisi caminin hizmetinde iken vadelerini tamamlayıp icazet verilmesini talep etmişlerdir. Buyurdum ki: (Hükmüm) ulaştığında zikrolunan yayaların kanunları üzere altı ayı tamamlamış olanları adet ve kanun üzere yoklayıp, mevcut olanlarını deftere yazıp icazet veresin ve yoklanıp mevcut olanların defterinin bir suretini mühürleyip saadetli eşiğime gönderesin...*⁵⁵⁶

Yaya ve müsellemler birtakım vergilerden muaf oldukları için inşaatta ücretsiz olarak çalışmış olmalıdırlar. Hamîd-ili yayalarının hangi işleri yerine getirdiklerini tespit etmek mümkün değildir. Bunların büyük bölümünün amele olarak çalıştırıldığı söylenebilir. Başka bir belgeden inşaatta çalışan yayaların sayısına ulaşılmaktadır. Belge, Edirne'ye gönderilmesi düşünülen yayaların 592 kişiden oluştuğunu belirtiyor. Ancak bu yayalar, Selimiye'de ihtiyaç kalmadığından dolayı Ayasofya'nın tamirinde çalışmak üzere İstanbul'a tayin olunmuşlardır. Aynı belgeden Selimiye inşaatında çalışan yayaların iâşe giderlerinin (*zâd ü zevâd*) kendileri tarafından karşılanmış olduğunu öğreniyoruz:

Hamîd-ili piyadeleri beyine hüküm ki: Hamîd-ili beyi evvelki nöbetlisi olan 592 nefer bundan evvel Edirne'de bina olunan imâret-i âmirem hizmetine tayin

---

⁵⁵⁶ BOA, A.DVNSMHH.d, No. 14, Hüküm No. 496, 346, H. 12 Ra 978, (M. 14.08.1570).

*olunup ihracı için hüküm gönderilmiş idi. Halen imarette onların hizmetine ihtiyaç olmadığı bildirildiğinden mezkûr taifeyi ... İstanbul'da Ayasofya binasına tayin edip buyurdum ki: (Hükmüm) ulaştığında geciktirmeksizin zikredilen yayaları kanun üzere altışar aylık azıkları (zâd ü zevâd), mukaddimleri ve çeribaşları ile eksiksiz olarak acele gönderesin...*⁵⁵⁷

Hükümlerin tarihleri dikkate alındığında Hamîd-ili Sancağı'na bağlı piyadelerin, inşaatın birçok aşamasında Selimiye Külliyesi'ne hizmet ettikleri söylenebilir. Son seferde gönderilmesi kararlaştırılan kişi sayısı 592 olduğuna göre önceki yıllarda da bu civarda yayanın inşaat için görevlendirildiği düşünülebilir.

Külliyede yıldırım düşmesi sonucu başlatılan tamirler sırasında bu sefer Vize yörükleri, cambazları ve müsellemler birlikleri görevlendirilmiştir. Hemen tamirin başladığı ilk aylarda yörük, müsellemler, cambaz ve çingâne subaşı olan Hüseyin'e ardı ardına gönderilen hükümlerle kendisine tabi olan yörük, cambaz ve müsellemlerin bir nöbetlilerini altı aylık yiyecekleri ile birlikte Edirne'ye göndermesi istenmiştir:

Vize yörükleri ve cambaz subaşı ve çingâne ve Vize müsellemleri zâbiti Hüseyin'e -ululuğu devam etsin- hüküm ki: Halen subaşılığına tabi olan yörükler, cambazlar ve müsellemlerin iş bu 992 senesinde Edirne şehrinde merhum babam Sultan Selim Han'ın -kabri temiz olsun- câmi-i şerîfnde gerçekleşen merammâtına varıp hizmetinde bulunmalarını emr edip buyurdum ki: (Hükmüm) ulaştığında geciktirmeksizin subaşılığına tabi olan yörüklerinle, cambazların ve müsellemlerinin bir nöbetlilerini komutanları (çeribaşları) ve

---

⁵⁵⁷ BOA, A.DVNSMHH.d, No. 24, Hüküm No. 182, 67, H. 5 Z 981, (M. 28.03.1574).

*altı aylık azıkları ile olageldiği gibi adet ve kanunları üzere çıkartıp emrolundukları yere gönderesin.*⁵⁵⁸

Benzer hükümler ertesi yıl aynı vakitlerde Subaşı Hüseyin'e yeniden gönderilmiştir.⁵⁵⁹ Bu da birliklerin ihtiyaç doğrultusunda ve sezonluk olarak çağrıldıklarını gösteriyor. Bunların kaç kişi oldukları ve külliye de ne iş yaptıkları hakkında herhangi bir kayda ulaşılamamakla birlikte amele olarak çalıştırıldıkları düşünülebilir.

Külliye ye gelir getirmesi için sonradan inşa edilen Meyve Kapanı ve dükkân binalarında ise acemi oğlanları ile diğerlerinin işçi veya amele olarak çalıştığı na dair herhangi bir belge tespit edilememiştir.

4.2.2.7. Esirler

Selimiye'nin inşası için emek harcayan diğer bir grup ise esirlerdir. Sınırlı sayıdaki belge, inşaatın başlangıcından son evresine kadar *mîrî esirlerin* cami ve medreselerin inşasında çalıştırıldığını göstermektedir. İlk belge, inşaat için Edirne'ye gönderilen esirlerin yolculuk sırasındaki ihtiyaçlarının karşılanmasına yöneliktir:

İstanbul'dan Edirne'ye kadar yol üzerinde olan kadılara hüküm ki: Halen Edirne'de inşa olunmasını emrettiğim câmi-i şerîf inşaatında istihdam olunmak

---

⁵⁵⁸ BOA, A.DVNSMHH.d, No. 52, Hüküm No. 740, 278, H. 25 S 992, (M. 08.03.1584); Ahmet Refik, *Türk Mimarları*, s. 104. BOA, A.DVNSMHH.d, No. 52, Hüküm No. 761, 286, H. 1 Ra 992, (M. 13.03.1584).

⁵⁵⁹ BOA, A.DVNSMHH.d, No. 55, Hüküm No. 406, 225, H. 16 Ra 993, (M. 18.03.1585); BOA, A.DVNSMHH.d, No. 58, Hüküm No. 10, 1, H. 29 R 993, (M. 30.04.1585).

için gönderilen mîrî (devlete ait) keferenin zâhirelerinin (yiyecek) tedarik olunması lazım ve mühim olduğundan buyurdum ki: (Hükmüm) ulaştığında zikredilen esirler hanginizin kazasına gelirse ihtiyaçları olan zâhireleri akçeleriyle tedarik edip zorluk çektirmeyin ve hasta olanlarına araba ve sair lazım olanı tedarik edip geciktirmeyin ki varıp emir buyrulan inşaatta çalışsınlar.⁵⁶⁰

Bahsi geçen esirler inşaat bitimine kadar Edirne’de kalmış olmalılar. Sayıları, nafaka ücretleri yahut ne iş yaptıkları hakkında herhangi bir kayıt yoktur. Esirlerden sorumlu görevlilerden sadece Gardiyanbaşı Ali hakkında kayda ulaşılmıştır. Kayda göre Gardiyanbaşı Ali, inşaattaki hizmetlerinden dolayı Bina Emini Halil Çelebi’nin isteği ile reislik makamına getirilmiştir.⁵⁶¹ Caminin açılmasına az bir süre kala esirlerin yarısı saray mutfağının (*matbah-ı âmire*) tamirinde çalışmak üzere İstanbul’a çağırılmıştır.⁵⁶² Kalanlar da cami açılışının iki ay sonrasına kadar Edirne’de kalmaya devam etmiş ve Sultan III. Murat’ın emriyle İstanbul’a gönderilmiştir:

Edirne’de merhum babam Sultan Selim Han’ın cami binasına emin olan eski hazîne-i âmire defterdârı Hasan’a hüküm ki: Edirne’de olan forsa kafirlerin mutemetleri (gardiyan) ile saadetli kapıma gönderilmesini emredip buyurdum ki: (Hükmüm) vardığında Edirne’de ne kadar mîrî forsa var ise hakları olan nafakalarını verip ve eşyaları için yeteri kadar rençber katırı kiralayıp

---

⁵⁶⁰ BOA, A.DVNSMHH.d, No. 7, Hüküm No. 2376, 866, H. 6 Ca 976, (M. 27.10.1568); Tuncay, “Edirne’de Selimiye Camii”, s. 4.

⁵⁶¹ BOA, A.RSK.d, No. 1459/A, 407, H. 6 B 977, (M. 15.12.1569).

⁵⁶² BOA, A.DVNSMHH.d, No. 26, Hüküm No. 449, 168, H. 7 Ca 982, (M. 25.08.1574); Tuncay, a.g.m., s. 11.

*gönderesin. Zamanında gönderip ne miktar forsa gönderildiğini yazıp bildiresin.*⁵⁶³

Bu esirlerin haricinde bir de tersanenin emrinde olan esirler vardır ki bunlar da zaman zaman Selimiye'nin hizmetine alınmışlardır. Belgeye göre Tersâne-i Âmire'ye ait olan 25 esir, Marmara Adası mermer ocaklarında çalıştırılmıştır:

*Kaptana hüküm ki: Bundan önce, Edirne'de bina olunan câmi-i şerifin binasına Marmara Adası'nda mermer başlık ve kürsü kesmek için mimar halifelerinden Kara Hasan isimli kimseye forsa esirlerinden 25 kişi ile kazma, kürek ve sair alet ve edevat verilmiş ve iş tamamlandıktan sonra esirler ile aletleri Tersâne-i Âmireye teslim etmişti. Şimdi yine cami için 850 adet söve lazım olduğundan 146. Sipahi Oğlanları Bölüğü'nden Çamaşırcı Şaban ve yukarıda adı geçen Kara Hasan gönderildiler. Buyurdum ki: (Hükmüm) varlığında Kara Hasan'ın getirdiği aynı 25 esir ile mahzene teslim ettiği kazma, kürek ve sair alet ve edevatı eksiksizce adı geçenlere teslim edip ve bir gemi tutuverip Marmara Adası'na gönderesin ki mermer söveleri kessinler.*⁵⁶⁴

İkinci seferde de aynı 25 esirin talep edilmiş olması, onların bu işin ehli olduklarını ve işçiliklerinin beğenildiğini gösteriyor. Edirne'ye gönderilen esirler ise muhtemelen ırgat/amele statüsünde çalışıyorlardı.

---

⁵⁶³ BOA, A.DVNSMHH.ZYL.d, No. 2, Hüküm No. 363, 126, H. 9 Za 982, (M. 20.02.1575).

⁵⁶⁴ BOA, A.DVNSMHH.d, No. 10, Hüküm No. 180, 113, H. 29 Ş 979, (M. 16.01.1572); Tuncay, "Edirne'de Selimiye Camii", s. 6.

Meyve Kapanı'nın inşası döneminde de mîrî esirler (*kefere-i mîrî*) kullanılmıştı. Konuyla ilgili defterlerden esirlerin sayısı ile nafaka, mevâcib, nân ve papuç pahası altında yapılan ödemelere ulaşılmaktadır. Kayıtlar, esirlerin Meyve Kapanı inşasından çok önce cami ve etrafında gerçekleşen tamirlerden itibaren Selimiye Külliyesi bünyesinde çalıştırıldığını açığa çıkarmaktadır. Bir belgeye göre cami ve çevresinde gerçekleştirilecek tamir faaliyetlerinde çalışması için Cezayir Beylerbeyi'nden güçlü ve kuvvetli (*tuvana*) 150 forsa esiri göndermesi istenmiştir.⁵⁶⁵ Söz konusu 150 esirin gönderildiğine ve tamirlerde çalıştırıldığına dair herhangi bir belgeye ulaşılamamıştır. Bununla birlikte mevcut kayıtlardan külliyedeki tamir ve inşaa faaliyetlerinde devamlı olarak belirli bir esir grubunun çalıştırıldığı anlaşıyor. Defterlere göre ilk yıllarda çalışan esir sayısı 37 ile 85 kişi arasında değişmektedir.⁵⁶⁶ Bahsi geçen 85 esirin 55'i ırgat, kalanları ise demirci olarak hizmet etmiştir. Meyve Kapanı'nın inşası başladığında mevcut esirlere yenileri eklenmiş ve sayıları da 196'ya ulaşmıştır.⁵⁶⁷ Bunların 42'si hamal (*hammal*), kireççi (*gecci*), demirci (*haddad*) ve bıçkıcı (*errekeş*), diğerleri ırgat olarak çalıştırılmıştır. Kapan hanının tamamlanmasının ardından esirler bu sefer vakfa gelir getirmesi için inşa edilen dükkânlara kaydırılmıştır.⁵⁶⁸ Aylık olarak düzenlenen kayıtlara göre esirlere günlük yarımşar akçe *mevâcib*; 2'şer akçe *nân* (ekmek) bahası;

---

⁵⁶⁵ BOA, A.DVNSMHM.d, No. 52, Hüküm No. 707, 267, H. 16 S 992, (M. 28.02.1584).

⁵⁶⁶ BOA, TS.MA.d, No. 3686/12, 9b-10a, H. 1 Ra 995-29 Ş 995, (M. 09.02.1587-04.08.1587); BOA, TS.MA.d, No. 3719/1, H. 1 N 995-30 L 996, (M. 05.08.1587-21.09.1588).

⁵⁶⁷ BOA, TS.MA.d, No. 1684/2, H. 1 L 997-30 M 999, (M. 13.08.1589-28.11.1590); BOA, TS.MA.d, No. 1737, H. 1 M 998-30 B 999, (M. 10.11.1589-24.05.1591).

⁵⁶⁸ BOA, TS.MA.d, No. 3686/13, H. 1 Ş 999- 29 S 1002, (25.05.1591-24.11.1593).

hamal olarak çalışan esirlere üç ayda bir 14'er akçe ve diğerlerine aylık üçer akçe *pây-i pûş* (papuç) bahası; çalışılan günler için ırgatlara 2'şer akçe ve hamal, demirci, kireççi ile bıçkıcılara 3'er akçe *nafaka* ödenmiştir. Esirlere Muharrem Reis ve Ali Reis liderliğindeki gardiyanlar (22-24 kişi) nezaret etmiş ve reislere her gün için 5'er akçe, gardiyanlara çalışılan gün için 2'şer akçe nafaka verilmiştir.⁵⁶⁹ Defterlere göre esirler de diğer çalışanlar gibi cuma günlerinde tatil yapmış ve aylık nafakalarını buna göre almışlardır.

---

⁵⁶⁹ Örnek için bakınız: BOA, *TS.MA.d*, No. 1684/2, 5a, H. 29 C 998, (M. 05.05.1590).

4.3. Malzeme: Kaynak, Temin ve Ücret

Osmanlı dönemi anıtsal kargir yapılarının inşasında ve tezyinatında ahşap, taş, tuğla, kiremit, künk, sebu, kireç, kum, horasan, bakır, demir, kurşun, cam, alçı, çini ve boya gibi çeşitli malzemeler kullanılmıştır. İnşa malzemelerinin yanı sıra bir de halı, hasır, perde, şamdan, kandil gibi tefriş ve aydınlatma malzemeleri bulunmaktadır. Selimiye Camii'nin inşaat muhasebe defterleri tespit edilemediği için bu türden malzemelerin cinsi, miktarı, fiyatı, kaynağı ve temin usulü gibi bilgilere doğrudan ve kesin bir biçimde ulaşmak mümkün değildir. Bununla birlikte 1584-1594 yılları arasında gerçekleştirilen tamir ve inşa faaliyetlerine ait çok sayıda defter bulunmaktadır ki bunlardan hareketle camide kullanılan malzemelerin bir kısmının en azından kaynağı ve temin şekli tespit edilebilmektedir. Bu bölümde hem zikredilen defterler hem de cami ile ilgili emir ve buyruklardan hareketle külliyyede kullanılan malzemeler ele alınmıştır. Bunların belli başlıcalarını taş, kereste, tuğla, kiremit, künk, bakır, demir, kurşun, kireç, kum, çini, boya, halı ve perde oluşturmaktadır.

Öte yandan külliyyede alçı, cam, sebu (testi),⁵⁷⁰ kandil, kandil askısı, şamdan, hasır gibi birçok inşa, tefriş ve aydınlatma malzemesi de kullanılmıştır. Ancak bunların teminiyle ilgili herhangi bir kayda ulaşılamamıştır.

---

⁵⁷⁰ Selimiye Camii'nde sebu kullanımı için bakınız: Mutbul Kayılı, (1988). “Sinan Camilerindeki Akustik Verilerin Değerlendirilmesi”, *Mimarbaşı Koca Sinan, Yaşadığı Çağ ve Eserleri 1*, (ed. Sadi Bayram), İstanbul: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, s. 549.

4.3.1. Ahşap

Osmanlı mimarlığında ahşap malzemeler iskele ve kalıp gibi yardımcı elemanların inşasında; kapı, pencere, dolap, minber, mahfil, kürsü şeklindeki yapı elemanlarında ve kazık, hatıl, gergi, kiriş, kubbe, çatı olarak yapı strüktüründe kullanılmıştır.⁵⁷¹ Selimiye Camii ile diğer yapıların kapı kanatları, pencere doğrama ve kepenkleri, kütüphane dolapları, müezzin mahfilinin ahşap kısımları ve hünkâr mahfilinin kafes korkulukları gibi yapı elemanları farklı tür ve dokudaki ahşap malzemedен nakışlı ya da sade olarak imal edilmiştir.⁵⁷² Cami, medrese, mektep ve arasta yapılarının strüktüründe ahşap gergiye rastlanmaz. Gözlemlenemediği için kazık ve hatıl kullanımı tespit edilememiştir. Ahşap kubbe sadece Selimiye Camii'nin kible yönündeki hazireye 1719'da inşa edilen Şehzade Selim Türbesi'nde görülür (Resim 25).

---

⁵⁷¹ Ahşabın yapı strüktüründe kullanımına dair bakınız: Gülsün Tanyeli, *Hiçbir Üstâd Böyle Kâr Etmemiştir*, s. 85-130.

⁵⁷² Bozer, “Edirne Selimiye Camii'nin Ahşap Kapı ve Pencere Kanatları”, s. 31-33; Acar Avunduk, (2021). “Edirne Selimiye Camii Üzerinden Bir Yapı Malzemeleri Okuması”, *Vakıf Restorasyon Yıllığı*, S. 22, s. 20-21.

Resim 25: Selimiye Külliyesi, Şehzade Türbesi'nden kubbe detayı⁵⁷³

Tespit edilebilen belgelerden sadece iki tanesi caminin inşası için gerekli ahşabın temini ile ilgilidir. Bunlardan ilki Edirne hassa harç eminine hitaben yazılan bir hükümdür. 4 Haziran 1568 tarihli hükme göre eminden şimdiye kadar hazırlanan kerestelerin cins ve miktarını bildirmesi talep edilmiştir.⁵⁷⁴ Bundan kısa süre sonra Edirne kadısına hitaben bir hüküm yazılacak ve kendisinden aşırı yükselen kereste fiyatlarına düzenleme getirmesi istenecektir:

Edirne kadısına hüküm ki: Halen Edirne’de hassa harç emini olan Halil - mertebesi artsın- yüce dergâhıma mektup gönderip “Emrolunan bina

---

⁵⁷³ VGM, *Selimiye Külliyesi, Şehzade Türbesi*, Dosya No. 220001340-FT001/1, Tarihsiz.

⁵⁷⁴ BOA, A.DVNSMHM.d, No. 7, Hüküm No. 1529, 539, H. 8 Z 975, (M. 04.06.1568); Tuncay, “Edirne’de Selimiye Camii”, s. 3.

kerestesinin tedarikine başlandığında bina açıldı diye herkes kerestesine on ve on beş akçe zam yapıp daha aşağısına vermedikleri için ‘Müslümanların şahitliği ile bir mütedeyyin kimseyi bilirkşi (ehl-i hibre) tayin ederek alına geldiği şekilde, adaletle bir fiyat belirle.’ diye tembih edilmişti. Fakat işe yaramayıp pahalı satmak isteyenler (matrabâzlar) ve şehir halkı kereste sahiplerini karşılayarak pahalı satmaları konusunda ikna etmişler, onlar da ‘Kerestemize şu kadar akçe verdiler.’ diyerek hem kabalık hem de şikayet ederler. Önceki fiyattan 15 akçe fazla vermeye razıyız ancak insafları yoktur. İstedikleri fiyattan verilirse gereğinden fazla olur.” diye arz eti.

Buyurdum ki: (Hükmüm) ulaştığında, göresin, vaziyet arz olunduğu gibiye bu gibi pahalı satmak isteyenlere (matrabâz) veya bir başkasına sınırı aştırmayıp söz konusu bina için her ne alınırsa bilirkşi aracılığıyla adaletle aldırıp tedarik eylesin ki devlet malı (mâl-ı mîrî) israf olmasın, fakirlere dahi haksızlık edilmesin.⁵⁷⁵

Belge, kereste temininin satın alınma yoluyla gerçekleştirildiğini gösteriyor. Ancak keresteye olan ani ve yüksek talep, fiyatların bir anda yükselmesine sebep olmuş ve bu yükseliş baskılayıcı bir müdahale ile durdurulmaya çalışılmıştır. Konuyla ilgili başka belge olmadığı için teminin bu şekilde devam edip etmediğini bilemiyoruz. Süleymaniye’nin inşasında bundan farklı bir yol takip edilmişti. Kayıtlara göre bina emininin görevlendirdiği mutemet veya mübaşirler, imaret akçesinden emanet edilen yeteri kadar para ve temin edecekleri kerestelerin çeşit, boyut ve miktarının yazılı

---

⁵⁷⁵ BOA, A.DVNSMHM.d, No. 7, Hüküm No. 1589, 564, H. 25 Z 975, (M. 21.06.1568); Tuncay, “Edirne’de Selimiye Camii”, s. 4.

olduğu defterlerle birlikte orman bölgelerine gönderiliyordu. Bu görevliler yanlarında taşıdıkları padişah fermanını yörenin kadılarına göstererek onların nezaret ve yardımı ile gerekli keresteyi hazır ise satın alıyor, hazır değil ise ücreti ile kestiriyorlardı. Bu şekilde temin edilen keresteler arabalarla kıyıya indiriliyor ve oradan da deniz yoluyla İstanbul'a sevk ediliyordu.⁵⁷⁶ Meyve Kapanı'nın keresteleri de benzer şekilde orman bölgelerine gönderilen mutemetler aracılığıyla temin edilmişti:

*...Cemâziyelevvel ayının başında çeşitli keresteler için toplam 30.000 akçe mutemetlere teslim edilerek kazalara gönderildiler...*⁵⁷⁷

*...Kerestelerin durumu sorulacak olursa, kış günlerinde kereste sahiplerine peşin akçeler verilerek başlarına mutemetler tayin olunup ...*⁵⁷⁸

*... Birkaç aydan beri hazırlanması istenen keresteler yeni yeni gelmeye başladı. Allah'a hamd olsun keresteler geliyor ancak ödemeye akçe kalmadı...*⁵⁷⁹

Ancak burada yöntem biraz daha da farklıdır. Benzer şekilde mutemetler yeteri kadar para (örneğin 30.000 akçe) ile orman bölgelerine gönderiliyorlardı. İstenen tür, ölçü ve miktarda kereste hazır ise satın alınıyor değil ise kesicilere sipariş veriliyordu. Her iki şekilde de kereste ücretinin bir kısmı peşin olarak ödenmekteydi. Hazırlanan veya satın alınan keresteler mutemetlerin nezaretinde binaya getiriliyor ve teslimin ardından ücretin kalan kısmı ödeniyordu. Defterlerde taşıma masraflarından

---

⁵⁷⁶ Barkan, *Süleymaniye Camii ve İmareti İnşası*, C. I, s. 385-393.

⁵⁷⁷ BOA, TS.MA.e, Dosya No. 577, Gömlek No. 29, 5a, H. 3 § 997?, (M. 17.06.1589).

⁵⁷⁸ BOA, TS.MA.e, Dosya No. 577, Gömlek No. 29, 9a, H. 3 § 997?, (M. 17.06.1589).

⁵⁷⁹ BOA, TS.MA.e, Dosya No. 577, Gömlek No. 29, 8a, H. 3 § 997?, (M. 17.06.1589).

bahsedilmeyişi nakliyenin satıcıya ait olduğunu gösteriyor. Halbuki Süleymaniye’de hem kara hem de deniz nakliyesi alıcıya aitti.⁵⁸⁰

Keresteler, Edirne’nin deniz ulaşımı olmadığı için mümkün olduğunca yakın bölgelerden temin edilmiştir. Bunlar at, katır ya da öküz gibi hayvanların çektiği arabalarla nakledilmişti (Resim 26). Bunun dışında kerestelerin, suyun debi gücüne göre Tunca veya Meriç Nehri’nden yüzdürülerek de taşınmış olması mümkündür.

Edirne’de satılan kerestelerin bir kısmı, nehir taşımacılığında kullanılan salların parçalarına ayrılması ile elde ediliyordu. *Edirne Salnâmesi*’ne (H. 1287/M. 1870-1871) göre Filibe Sancağı’na bağlı Peştera’daki tahta fabrikalarında üretilen çam tahtalarından yapılan altı düz sallarla Filibe, Pazarcık, Eski Zağra, Çirmen, Hasköy ve Edirne kazaları ile çevre kasaba ve köylerden satın alınan zahireler, Meriç Nehri üzerinden Edirne ve Enez’e götürülmekteydi. Yüklerini boşaltan sallar buralarda bozularak inşaatlara kereste olarak satılmakta, hatta bu keresteler İstanbul’a da gönderilmekteydi. Zahirenin durumuna göre Meriç’ten geçen salların sayısı yıllık beş ila on bin arasında değişiyordu.⁵⁸¹ Arşiv kaynakları Edirne ve çevresindeki nehir taşımacılığının öteden beri var olduğunu gösteriyor.⁵⁸² Dolayısıyla Selimiye Külliyesi’nin inşasında da bu tür saldan bozma keresteler kullanılmış olabilir.

---

⁵⁸⁰ Barkan, *Süleymaniye Camii ve İmareti İnşası*, C. I, s. 388.

⁵⁸¹ *Salnâme-i Vilâyet-i Edirne*, H. 1287, s. 166.

⁵⁸² BOA, *İbnülemin, Muafiyat ve İmtiyazat (İE.MİT)*, Dosya No. 1, Gömlek No. 4, H. 25 B 1052, (M. 19.10.1642); BOA, *ADVNSMHD*, No. 116, Hüküm No. 1041, 249, H. 20 Ş 1121, (M. 25.10.1709); BOA, *C.BLD*, Dosya No. 101, Gömlek No. 5035, H. 11 C 1169, (M. 13.03.1756).

Resim 26: Hicaz telgraf direklerinin arabalarla nakliyesi⁵⁸³

Meyve Kapanı ve diğer vakıf binalarının inşasına ait toplam 8 defterde kerestelere ait kayıtlar yer almaktadır.⁵⁸⁴ Bu kayıtlardan kerestelerin türü, miktarı,

⁵⁸³ İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, *Sultan II. Abdülhamid Han Fotoğraf Albümleri Koleksiyonu*, No. 779/50/37.

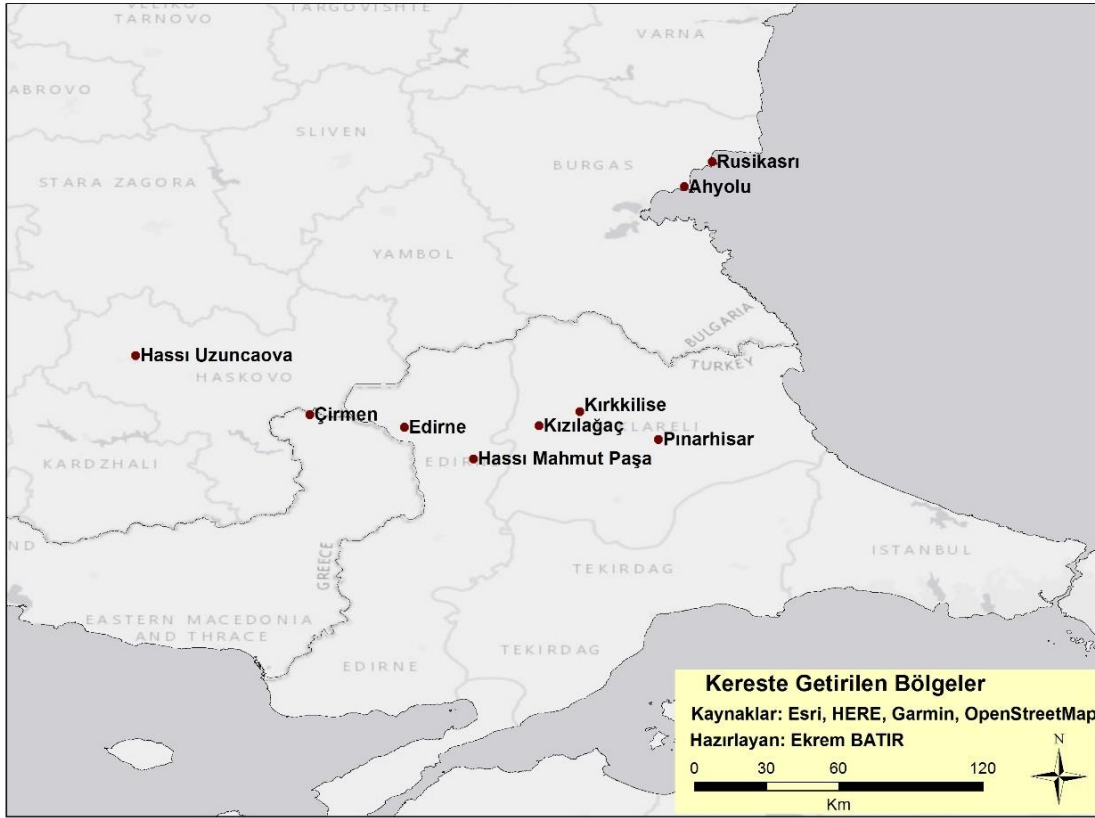
⁵⁸⁴ BOA, *TS.MA.d*, No. 3686/12, H. 17 C 995-15 N 995, (M. 28.05.1587-19.08.1587); *TS.MA.d*, No. 1791, H. 18 N 995-29 L 996, (M. 22.08.1587-21.09.1588); *TS.MA.d*, No. 3745/4, H. 1 Za 996-25 C 997, (M. 22.09.1588-11.05.1589); *TS.MA.d*, No. 3745/5, H. 26 C 997-18 B 997, (M. 12.05.1589-02.06.1589); *TS.MA.d*, No. 1965/2, H. 19 B 997-23 Ca 999, (M. 03.06.1589-19.03.1591); *TS.MA.d*, No. 5482, H. 19 B 997-18 Za 997, (M. 03.06.1589-28.09.1589); *TS.MA.d*, No. 3897, H. 20 Za 997-14 M 999, (M. 30.09.1589-12.11.1590); *TS.MA.d*, No. 3591/9, H. 25 Ş 1000-17 Ra 1002, (M. 06.06.1592-11.12.1593).

fiyatı, getirildiği yer ve kimlerden satın alındığı hakkında bilgi edinilmektedir. Defterlere göre keresteler çoğunlukla *Çirmen* (Ormenio-Yunanistan), *Dimetoka* (Yunanistan), *Edirne*, *Hass-ı Uzuncaova* (Haskovo-Bulgaristan), *Hass-ı Mahmud Paşa/Hasköy* (Havsa), *Kırkkilise/Kırkkenîse* (Kırklareli), *Pınarhisar* ve *Yenice-i Kızılağaç* (İnece?) kazaları ile bunlara bağlı köylerden getirilmiştir.⁵⁸⁵ Bunların dışında sınırlı da olsa *Ahyolu* (Pomorie-Bulgaristan) ve *Rusikasrı* (Nesebar-Bulgaristan) gibi uzak kazalardan da kereste geldiği görülmektedir (Harita 1). Kerestenin bu derece geniş bir coğrafyadan getirilmesinin sebebi Edirne Kadısı Şemseddin Efendi ile Bina Emni İbrahim Efendi'nin padişaha hitaben yazdıkları mektupla ilgili olabilir. Kadı ve bina emni mektuplarında inşaata yalnızca Edirne halkının kereste getirdiğini bu sebeple de birçoğunun arabaları ile öküzlerinin helak olduğunu belirtip Selimiye Camii'nin inşası döneminde 20 kadılık halkının bu işte çalıştığını hatırlatarak *Çirmen*, *Cisr-i Mustafa Paşa*, *Havassı Mahmut Paşa*, *Dimetoka*, *Uzunca Ova Havassı Köyü*, *Kızılağaç Yenicesi*, *Babaeskisi*, *Kırkkenise* ve *Pınarhisar* kadılıklarına kereste ve araba göndermelerini emreden bir hüküm yazılmasını talep etmişlerdi.⁵⁸⁶

---

⁵⁸⁵ Kaza ve köylerin isimleri için bakınız: Tahir Sezen, (haz.), (2017), *Osmanlı Yer Adları*, Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivi Yayınları.

⁵⁸⁶ BOA, TS.MA.e, Dosya No. 577, Gömlek No. 29, 3a-4a, H. 3 Ş 997?, (M. 17.06.1589).

Harita 1: Kereste getirilen bölgeler

Keresteler defterlere *elvâh*, *tahta*, *pedavra*, *elvâh-ı pedavra*, *elvâh-ı belûd*, *elvâh-ı çam*, *tahta-i çam*, *elvâh-ı iflamur*, *elvâh-ı bâzû/pâzû*, *elvâh-ı kapu*, *elvâh-ı bâb*, *elvâh-ı erre*, *elvâh-ı bıçkı*, *elvâh-ı balta*, *çubuk-ı çam*, *çûb-ı Karadeniz*, *bâzû-yı çûb*, *çûb-ı katıl*, *çûb-ı mâne*, *çûb-ı mertek*, *çûb-ı mertek-i kayın*, *çûb-ı dikme-i siyah*, *çûb-ı mertek-i dikme*, *çûb-ı katıl-ı mertek*, *çûb-ı katıl-ı dikme*, *çûb-ı dikme*, *çûb-ı sütun*, *çûb-ı kiriş*, *çûb-ı taban*, *çûb-ı makas* ve *çubuk-ı dolma* şeklinde isimlerle kaydedilmiştir.

Elvâh, Arapça kökenli *levh* kelimesinin çoğulu olup tahtalar anlamına gelmektedir.⁵⁸⁷ Türkçedeki *çubuk* kelimesiyle aynı anlamda olan Farsça *çûb* sözcüğü ise

---

⁵⁸⁷ Ca'fer Efendi, (2005). *Risâle-i Mi'mâriyye*, (haz. İ. Aydın Yüksel), İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, s. 105; Neslihan Sönmez, *Osmanlı Dönemi Yapı ve Malzeme Terimleri Sözlüğü*, s. 43.

kereste, ağaç, dikdörtgen kesitli ağaç gibi manalar taşımaktadır.⁵⁸⁸ Keresteler ağaçların türüne (*beliit, çam, ıflamur, kayın*), geldiği yere (*Karadeniz*), elde ediliş şekline (*balta, erre/bıçkı*) ya da işlevine göre (*pedavra, bâzû, mertek, dikme, sütun, katıl, mâne, kiriş, dolma, taban, makas*) isimlendirilmiştir. Defterlerde kerestelerin ebatları hakkında bilgi bulunmamaktadır. Sadece bazılarının büyük/uzun (*büzürg/dirâz/kebîr*) veya küçük (*kûçek*) olduğu belirtilmiştir. Alım işlemleri adet hesabıyla yapılmakla beraber taban ve tavan fiyat farkı kimi malzemelerde oldukça yüksektir. Bu durum, malzeme boyutlarının değişkenlik göstermesiyle ilgili olmalıdır. Kerestelerin belirlenen ölçülerde kesilmesi gerektiğine yönelik İstanbul kadısı ve mimarbaşına zaman zaman gönderilen hükümler payitahtta dahi ölçülere riayet edilmediğine işaret etmektedir.⁵⁸⁹

4.3.1.1. Çam Ağacı

Defterlerdeki bilgilere göre çam ağacından mamul biri tahta diğeri çubuk olmak üzere iki çeşit kereste satın alınmıştır. Bunların ölçü ve işlevleriyle ilgili herhangi bir bilgi yoktur. Tahta ve çubukların ortalama fiyatları 2-3 akçe civarındadır. Çam ağacı keresteleri çoğunlukla *Hasköy/Hass-ı Mahmud Paşa* kazasından getirilmiştir (Tablo 8).

---

⁵⁸⁸ Ca‘fer Efendi, *Risâle-i Mi‘mâriyye*, s. 84, 103; Neslihan Sönmez, *Osmanlı Dönemi Yapı ve Malzeme Terimleri Sözlüğü*, s. 36-37; İlknur Aktuğ Kolay, (2006). “Osmanlı Belgelerinde Yer Alan Bazı Ahşap Yapı Malzemesi Üzerine Düşünceler”, *Sanat Tarihi Defterleri 10*, (ed. Semra Ögel), İstanbul: Ege Yayınları, s. 34.

⁵⁸⁹ BOA, A.DVNSMHH.d, No. 7, Hüküm No. 1425, 494, H. 16 Za 975, (M. 13.05.1568); BOA, A.DVNSMHH.d, No. 46, Hüküm No. 844, 364, H. 10 S 990, (M. 06.03.1582); Ahmet Refik, *On Altıncı Asırda İstanbul Hayatı*, s. 60, 64-65.

Tablo 8: Çam kerestesinin birim fiyatı ve getirildiği köyler/kazalar

Tahta-i Çam/Elvâh-ı Çam (Çam Ağacı Tahtası)				
Defter/Sayfa	Getirildiği Yer	Tarih	Ölçü Birimi	Fiyat/Akçe
TS.MA.d, No. 3686-12/3a	-	12 B 995	Adet	2
TS.MA.d, No. 3686-12/6a	<i>Hasköy</i>	5 Ş 995	Adet	6.5
TS.MA.d, No. 1791/1b	<i>Hass-ı Mahmud Paşa</i>	18 N 995	Adet	2
TS.MA.d, No. 1791/3b	<i>Hasköy</i>	12 L 995	Adet	2.5
TS.MA.d, No. 1791/13a	-	27 L 996	Adet	3
TS.MA.d, No. 1791/13a	<i>Edirne</i>	27 L 996	Adet	20 (<i>Büzürg</i>)
TS.MA.d, No. 3745-4/2b	<i>İğdebükü, Hass-ı Uzuncaova</i>	7 Za 996	Adet	3
TS.MA.d, No. 3745-4/7a	<i>Edirne</i>	1 M 997	Adet	2.5
TS.MA.d, No. 3745-5/2b	<i>Aydoğmuş, Hass-ı Uzuncaova</i>	29 C 997	Adet	3
TS.MA.d, No. 1965-2/1b	<i>Havass-ı Mahmud Paşa</i>	11 Ş 997	Adet	2.5
TS.MA.d, No. 1965-2/2b	<i>Kovanlık</i>	16 L 997	Adet	2
TS.MA.d, No. 1965-2/4b	<i>Havass-ı Mahmud Paşa</i>	8 Za 997	Adet	1.5
TS.MA.d, No. 1965-2/6b	<i>Keçe?, Hasköy</i>	11 B 998	Adet	2
TS.MA.d, No. 3591-9/1b	-	25 Ş 1000	Adet	3
TS.MA.d, No. 3591-9/1b	-	25 Ş 1000	Adet	3.5
TS.MA.d, No. 3591-9/3a	<i>Hasköy</i>	23 Za 1001	Adet	2.5
TS.MA.d, No. 3591-9/3b	-	16 M 1002	Adet	2
Çubuk-ı Çam (Çam Ağacı Çubuğu)				
Defter/Sayfa	Getirildiği Yer	Tarih	Ölçü Birimi	Fiyat/Akçe
TS.MA.d, No. 3591-9/3a	<i>Hasköy</i>	23 Za 1001	Adet	3
TS.MA.d, No. 3591-9/3a	<i>Hasköy</i>	3 Z 1001	Adet	3

4.3.1.2. İhlamur Ağacı

Mevcut defterlere göre ıhlamur ağacından sadece 22 adet tahta alınmıştır (Tablo 9). Ölçüsünü bilmemekle birlikte ıhlamur tahtaları diğer tahta türlerine göre pahalı sayılabilir. Süleymaniye ve Sultan Ahmet külliyelerinin inşa defterlerinde ıhlamur kerestesine rastlanmaz. Bu yapılarda ıhlamur ağacı, ip/urgan/halat (*resen-i uflamur*) ve bazen de sırik (*sırık-ı uflamur*) olarak karşımıza çıkmaktadır.⁵⁹⁰ Öte yandan III. Ahmet Kütüphanesi (1718-1719), Nuruosmaniye Külliyesi (1749-1755), Ayazma Camisi (1758-1760), Laleli Külliyesi (1760-1764), Sadabat Köşkü, Ortaköy Camii (1849-1854) gibi geç dönem Osmanlı eserlerinde yoğun olarak görülmektedir. Kayıtlara göre bu ağaç türünden taban ve tahta keresteleri ile kapı pencere kanatları, dolap kapakları, korkuluk, çekmece türü yapı elemanları imal edilmiştir.⁵⁹¹ İhlamur tahtalarının alınış tarihleri, inşa

---

⁵⁹⁰ Çelik, *Süleymaniye Külliyesi Malzeme, Teknik ve Süreç*, s. 137; Öten, *Arşiv Belgelerine Göre Sultan Ahmed Külliyesi ve İnşası*, s. 202, 386.

⁵⁹¹ İlknur Aktuğ Kolay, (1995). “Ayazma Camisi İnşaat Defteri”, 9. *Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi Bildiriler*, C. I, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, s. 85; Aras Neftçi, (2002). *Lâleli Külliyesi'nin İnşa Süreci*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 125, 160, 165; Kolay, “Osmanlı Belgelerinde Yer Alan Bazı Ahşap Yapı Malzemesi Üzerine Düşünceler”, s. 41; Filiz Başbaydar, (2008). *Nur-u Osmaniye Külliyesi Tarihsel Belgeler Işığında Külliye'nin Yapım Süreci*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Kadir Has Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, s. 240; Zeynep Tunç, (2016). *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Ortaköy Camii*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, s. 61; Ömer Türk, (2018). *Mesarif Defterleri Işığında Topkapı Sarayı III. Ahmed (Enderun) Kütüphanesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 139, 140, 147, 231, 218, 219.

edilen dört evin tamamlanma dönemine rastlamaktadır. Dolayısıyla burada da tahtalar, kapı-pencere kanatları, dolap kapakları veya çekmece gibi bir işlevle kullanılmış olabilir.

Tablo 9: Ihlamur kerestesinin birim fiyatı ve getirildiği köyler/kazalar

<i>Elvâh-ı ıflamur (Ihlamur Tahtası)</i>				
Defter/Sayfa	Getirildiği Yer	Tarih	Ölçü Birimi	Fiyat/Akçe
TS.MA.d, No. 1791/12b	<i>Devederesi, Çirmen</i>	5 N 996	Adet	13

4.3.1.3. Karaağaç

Karaağaç, defterlere *siyah* olarak kaydedilmiş ve bundan sadece dikme kerestesi satın alınmıştır. Kayıtlara göre karaağaç keresteleri *Hasköy/Hass-ı Mahmud Paşa* ve *Dimetoka* bölgelerinden getirilmiştir (Tablo 10). Birim fiyatı 5.5 ile 13 akçe arasında değişen karaağaç dikmelerinin ölçüleri hakkında bilgi yoktur. Dikme olarak tanımlanmaları, kare veya kareye yakın dikdörtgen kesitli olduklarını ve inşaatta dikey taşıyıcı olarak kullanıldıklarını gösteriyor.

Tablo 10: Karaağaç kerestesinin birim fiyatı ve getirildiği köyler/kazalar

<i>Çüb-ı Dikme-i Siyâh (Karaağaç Dikmesi)</i>				
Defter/Sayfa	Getirildiği Yer	Tarih	Ölçü Birimi	Fiyat/Akçe
TS.MA.d, No. 3686-12/7b	<i>Pilaven, Dimetoka</i>	24 Ş 995	Adet	13
TS.MA.d, No. 3686-12/7b	<i>Pilaven, Dimetoka</i>	27 Ş 995	Adet	5.5/7
TS.MA.d, No. 3686-12/9b	<i>Pilaven, Dimetoka</i>	15 N 995	Adet	7
TS.MA.d, No. 1791/3b	<i>Devletlûağaç, Hasköy</i>	12 L 995	Adet	5.5
TS.MA.d, No. 1791/4a	<i>Hemşehri?, Hasköy-i Mahmud Paşa</i>	16 L 995	Adet	6
TS.MA.d, No. 1791/4b	<i>Karahamza, Hasköy</i>	16 L 995	Adet	6

4.3.1.4. Kayın Ağacı

Kayın ağacından sadece mertek kerestesi satın alınmıştır. Defterlere *mertek-i kayın* ve *çûb-ı mertek-i kayın* şeklinde kaydedilen kayın ağacı mertekleri, *Pınarhisar* civarından getirilmiştir. Ortalama fiyatı 1 ila 2 akçe arasında değişmektedir (Tablo 11). *Mertek*, ahşap çatıda mahyadan oluklara kadar uzatılarak örtüden gelen yüklerin taşınmasını ve duvar üzerindeki tabana (aşık) iletilmesini sağlayan ve genelde 4/10, 5/10 veya 5/12 cm kesitlerde üretilen bir kereste türüdür.⁵⁹² Defterdeki merteklerin ölçüsü hakkında herhangi bir bilgi mevcut değildir.

Tablo 11: Kayın ağacı kerestesinin birim fiyatı ve getirildiği köyler/kazalar

<i>Mertek-i Kayın/Çûb-ı Mertek-i Kayın (Kayın Ağacı Merteği)</i>				
Defter/Sayfa	Getirildiği Yer	Tarih	Ölçü Birimi	Fiyat/Akçe
TS.MA.d, No. 3686-12/2a	<i>Edene?, Pınarhisar</i>	29 C 995	Adet	1 akçe 2 fels
TS.MA.d, No. 3686-12/9b	<i>Edene?, Pınarhisar</i>	15 N 995	Adet	1
TS.MA.d, No. 5482/7b	<i>Edüğe, Pınarhisar</i>	17 Ş 997	Adet	1.5
TS.MA.d, No. 3745-4/15a	<i>Pınarhisar</i>	9 Ca 997	Adet	2
TS.MA.d, No. 1965-2/4a	<i>Pınarhisar</i>	6 Za 997	Adet	1.5
TS.MA.d, No. 1965-2/6b	<i>Edüğe, Pınarhisar</i>	11 B 998	Adet	2

---

⁵⁹² Arseven, *Sanat Ansiklopedisi*, C. III, s. 1308; Neslihan Sönmez, *Osmanlı Dönemi Yapı ve Malzeme Terimleri Sözlüğü*, s. 77; Hasol, *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü*, s. 318.

4.3.1.5. Pelit (Meşe) Ağacı

Bir tür meşe olan pelit (*belûd/bellûd*) ağacından inşaata çok sayıda tahta (*elvâh*) cinsi kereste alınmıştır. Küçük ve orta boyutlu olanları 2-4 akçe, büyükleri 5-8 akçe arasında değişmektedir. Bunlar *Edirne*, *Hasköy/Hass-ı Mahmud Paşa*, *Kırkkilise* ve *Ahyolu* bölgelerinden getirilmiştir (Tablo 12). Pelit, gayet sert ve dayanıklı bir ağaç türüdür.⁵⁹³ Süleymaniye'nin inşası sırasında İzmit kadısına gönderilen bir hüküm pelit tahtasının çınar ve gürgen tahtasına göre daha sağlam ve dayanıklı olduğunu belirtmektedir.⁵⁹⁴ Mısır'daki devasa sütunların getirilmesinde kurulacak iskele için de pelit kerestesi (çubuk, verdinar) istenmiştir.⁵⁹⁵

Tablo 12: Pelit kerestesinin birim fiyatı ve getirildiği köyler/kazalar

<i>Elvâh-ı Belûd/Bellûd (Pelit Ağacı Tahtası)</i>				
Defter/Sayfa	Getirildiği Yer	Tarih	Ölçü Birimi	Fiyat/Akçe
TS.MA.d, No. 1791/12a	-	1 Ş 996	Adet	3
TS.MA.d, No. 1791/12a	-	1 Ş 996	Adet	6 (<i>Büzürg</i>)
TS.MA.d, No. 1791/12b	-	5 N 996	Adet	2.5(<i>Hurde</i>)
TS.MA.d, No. 1791/13a	-	27 L 996	Adet	8
TS.MA.d, No. 3745-4/5a	<i>Edirne</i>	14 Z 996	Adet	8 (<i>Büzürg</i>)
TS.MA.d, No. 3745-4/7b	<i>Eskipolos, Hass-ı Mahmud Paşa</i>	8 M 997	Adet	2.5

⁵⁹³ Ali Talat (1925). *Ahşap İnşaat*. Aktaran: Hüsrev Tayla, (2007). *Geleneksel Türk Mimarisinde Yapı Sistem ve Elemanları*, C. 1, İstanbul: Taç Vakfı Yayını, s. 112.

⁵⁹⁴ İzmit kadısından *binaya yarayan bellût tahtası* yerine çınar ve gürgen tahtası biçen ve bellût tahtalarını imaret için gelen gemilere vermek istemeyen su bıçkıcılarının uyarması istenmiştir. Barkan, *Süleymaniye Camii ve İmareti İnşası*, C. II, s. 111.

⁵⁹⁵ Barkan, *a.g.e.*, s. 14-15.

TS.MA.d, No. 3745-4/7b	<i>Eskipolos</i>	8 M 997	Adet	5 (<i>Büzürg</i>)
TS.MA.d, No. 3745-5/6a	<i>..., Ahyolu</i>	13 B 997	Adet	3
TS.MA.d, No. 1965-2/1b	<i>Havass-ı Mahmud Paşa</i>	11 Ş 997	Adet	2.5/3.5
TS.MA.d, No. 1965-2/2a	<i>Kırkkilise</i>	11 Ş 997	Adet	2
TS.MA.d, No. 1965-2/7a	<i>Kûçekpazar</i>	29 B 998	Adet	4
TS.MA.d, No. 1965-2/7a	<i>Karailyas</i>	29 B 998	Adet	4
TS.MA.d, No. 1965-2/8b	<i>Kovanlık</i>	30 Ş 998	Adet	3
TS.MA.d, No. 3591-9/3a	-	4 M 1002	Adet	2.5

4.3.1.6. Türü Belli Olmayan Ağaçlar

İnşaat defterlerine *elvâh*, *tahta*, *elvâh-ı balta*, *elvâh-ı erre*, *elvâh-ı bıçkı*, *elvâh-ı pedavra*, *elvâh-ı bâzû*, *çûb-ı Karadeniz*, *çûb-ı mertek*, *çûb-ı dikme*, *çûb-ı sütun*, *çûb-ı katıl*, *çûb-ı mâne*, *çûb-ı kiriş*, *çubuk-ı dolma*, *çûb-ı taban*, *çûb-ı makas* olarak kaydedilen kerestelerin ağaç türleri belirtilmemiştir. Türü belli olmayan ağaçları *elvâh* (tahtalar) ve *çûb/çubuk* (çubuk) olmak üzere iki grup halinde ele almak mümkündür.

4.3.1.6.1. Elvâh

Bu gruptaki keresteleri *elvâh*, *tahta*, *elvâh-ı balta*, *elvâh-ı bıçkı*, *elvâh-ı erre*, *elvâh-ı kapu*, *elvâh-ı bâb*, *elvâh-ı bâzû* ve *elvâh-ı pedavra* oluşturur.

Defterlere *elvâh* veya *tahta* olarak kaydedilen kerestelerin başka herhangi bir özelliği tanımlanmamıştır. Ücretleri 2 akçeden 13 akçeye kadar değişiklik göstermektedir. Bu keresteler *Edirne*, *Hasköy/Hass-ı Mahmud Paşa*, *Kırkkilise/Kırkkenîse*, *Pınarhisar*, *Ahyolu* ve *Rusikasrı*'ya bağlı köylerden temin edilmiştir (Tablo 13).

Tablo 13: Tahtaların birim fiyatı ve getirildiği köyler/kazalar

<i>Elvâh/Tahta (Tahta)</i>				
Defter/Sayfa	Getirildiği Yer	Tarih	Ölçü Birimi	Fiyat/Akçe
TS.MA.d, No. 3686-12/1b	<i>Kovanlık, Kırkkilise</i>	28 C 995	Adet	2
TS.MA.d, No. 3686-12/2b	<i>Elmalu, Ahyolu</i>	8 B 995	Adet	2
TS.MA.d, No. 3686-12/8a	<i>Elmalu, Ahyolu</i>	2 N 995	Adet	2
TS.MA.d, No. 1791/2a	<i>Saru Danişmend</i>	25 N 995	Adet	3
TS.MA.d, No. 1791/5b	<i>Kırkkenîse</i>	23 L 995	Adet	2.5
TS.MA.d, No. 1791/6b	<i>Eskipolos, Hass-ı Mahmud Paşa</i>	1 Z 995	Adet	2.5
TS.MA.d, No. 1791/7a	...	5 Z 995	Adet	2.5
TS.MA.d, No. 1791/7b	<i>Elmalu</i>	17 Z 995	Adet	2.5
TS.MA.d, No. 1791/9b	<i>Ortakçı, Edirne</i>	1 R 996	Adet	2.5
TS.MA.d, No. 1791/11b	<i>Elmacık, Kırkkenîse</i>	22 B 996	Adet	2
TS.MA.d, No. 1791/12b	<i>Elmalu, Ahyolu</i>	5 N 996	Adet	2.5
TS.MA.d, No. 1791/13b	<i>Kırkkenîse</i>	29 L 996	Adet	2.5
TS.MA.d, No. 3745-4/8b	<i>Yenice, Pınarhisar</i>	14 M 997	Adet	3
TS.MA.d, No. 3745-5/2a	..., <i>Pınarhisar</i>	28 C 997	Adet	2.5
TS.MA.d, No. 1965-2/1b	<i>Derbend, Ahyolu</i>	11 Ş 997	Adet	3
TS.MA.d, No. 1965-2/1b	<i>Karapınar, Rusikasrı</i>	11 Ş 997	Adet	6 (Dirâz)
TS.MA.d, No. 1965-2/2a	<i>Havass-ı Mahmud Paşa</i>	25 N 997	Adet	4 (Dirâz)
TS.MA.d, No. 1965-2/3b	<i>Eskipolos, Havass-ı Mahmud Paşa</i>	27 L 997	Adet	8 (Dirâz)
TS.MA.d, No. 1965-2/4b	<i>Kovanlık, Kırkkilise</i>	8 Za 997	Adet	7 (Dirâz)
TS.MA.d, No. 1965-2/6a	(Edirne)	7 M 998	Adet	8 (Dirâz)
TS.MA.d, No. 1965-2/7b	<i>Taşlık Sekbanı</i>	3 Ş 998	Adet	3
TS.MA.d, No. 1965-2/9a	<i>Eskipolos</i>	28 L 998	Adet	6 (Büzürg)
TS.MA.d, No. 1965-2/9a	<i>Eskipolos</i>	28 L 998	Adet	2.5 (Kûçek)

TS.MA.d, No. 1965-2/9b	-	17 Za 998	Adet	8/10/10.5 (Dirâz)
TS.MA.d, No. 1965-2/9b	<i>Kovanlı(k)</i>	20 Za 998	Adet	6/7 (Dirâz)
TS.MA.d, No. 1965-2/10b	-	20 Z 998	Adet	2.5 (Kûçek)
TS.MA.d, No. 1965-2/11a	-	5 Ra 999	Adet	4 (Kûçek)
TS.MA.d, No. 1965-2/11a	-	18 R 999	Adet	3.5 (Kûçek)
TS.MA.d, No. 1965-2/11a	-	7 Ca 999	Adet	11/12/13 (Dirâz)
TS.MA.d, No. 1965-2/11b	-	23 Ca 999	Adet	12 (Dirâz)
TS.MA.d, No. 3591-9/1b	<i>Ortakçı</i>	25 Ş 1000	Adet	3.75
TS.MA.d, No. 3591-9/1b	-	25 Ş 1000	Adet	3.5 (Kûçek)
TS.MA.d, No. 3591-9/2b	-	21 L 1001	Adet	9/10 (Dirâz)
TS.MA.d, No. 3591-9/3b	-	26 M 1002	Adet	7.5 (Dirâz)

Elvâh-ı balta, balta ile işlenmiş tahta anlamına gelmektedir. Bu açıdan köşe ve yüzeylerinin muntazam olmadığı söylenebilir. Bu tahta türünden sınırlı sayıda temin edilmiş olup fiyatı 2 ila 3 akçe arasında değişmektedir (Tablo 14).

Tablo 14: Balta tahtasının birim fiyatı ve getirildiği köyler/kazalar

<i>Elvâh-ı Balta (Balta Tahtası)</i>				
Defter/Sayfa	Getirildiği Yer	Tarih	Ölçü Birimi	Fiyat/Akçe
TS.MA.d, No. 1965-2/3b	<i>Yenice, Pınarhisar</i>	28 L 997	Adet	3
TS.MA.d, No. 1965-2/10a	-	10 Za 998	Adet	2

Elvâh-ı erre/elvâh-ı bıçkı, testere ile biçilmiş tahta manasındadır. Süleymaniye inşaat defterlerinde de benzer şekilde (*tahta-i erre*) kayıtlar bulunmaktadır.⁵⁹⁶ Diğer kereste türleri de testere ile biçildiği halde neden sadece bir kısmı bu şekilde tanımlanmıştır? Acaba bahsedilen testereler diğerlerinden farklı bir özelliğe mi sahipti? Bu tahtaların büyük çoğunluğu Edirne'deki keresteci esnafından geri kalanları ise *Hasköy* ve *Kırkkilise*'den temin edilmiştir. Küçükleri 2-2.5 akçe, büyükleri 6-6.5 akçe fiyatla satın alınmıştır (Tablo 15).

Tablo 15: Bıçkı tahtasının birim fiyatı ve getirildiği köyler/kazalar

<i>Elvâh-ı Bıçkı/Erre (Testere Tahtası)</i>				
Defter/Sayfa	Getirildiği Yer	Tarih	Ölçü Birimi	Fiyat/Akçe
TS.MA.d, No. 1965-2/2a	<i>Havass-ı Mahmud Paşa</i>	25 N 997	Adet	2.5
TS.MA.d, No. 1965-2/3a	<i>Kırkkilise</i>	21 L 997	Adet	2
TS.MA.d, No. 3591-9/1b	-	25 Ş 1000	Adet	3.75
TS.MA.d, No. 3591-9/2a	-	19 N 1000	Adet	3
TS.MA.d, No. 3591-9/2b	-	18 L 1001	Adet	2.5
TS.MA.d, No. 3591-9/3b	-	15 S 1002	Adet	6 (<i>Dirâz</i>)
TS.MA.d, No. 3591-9/4a	-	29 S 1002	Adet	6,5 (<i>Kebîr</i>)
TS.MA.d, No. 3591-9/4a	-	29 S 1002	Adet	2.5 (<i>Kûçek</i>)

Elvâh-ı bâb/elvâh-ı kapu (kapı tahtası) olarak tanımlanan tahtanın -isminden hareketle- kapı yapımında kullanıldığı ve diğer tahtalara oranla daha geniş kesitli olduğu söylenebilir. Çoğunlukla Edirne'deki keresteci esnafından temin edilmiştir. Fiyatları 7.5 akçeden 18 akçeye kadar değişiklik göstermektedir (Tablo 16).

⁵⁹⁶ Barkan, *Süleymaniye Camii ve İmaretî İnşası*, C. II, s. 208, 216.

Tablo 16: Kapı tahtasının birim fiyatı ve getirildiği köyler/kazalar

<i>Elvâh-ı Bâb/Kapu (Kapı Tahtası)</i>				
Defter/Sayfa	Getirildiği Yer	Tarih	Ölçü Birimi	Fiyat/Akçe
TS.MA.d, No. 1791/3a	-	6 L 995	Adet	18
TS.MA.d, No. 1965-2/10b	-	24 S 999	Adet	12
TS.MA.d, No. 1965-2/11a	-	5 Ra 999	Adet	11
TS.MA.d, No. 3591-9/2a	-	19 N 1000	Adet	10
TS.MA.d, No. 3591-9/3a	-	4 M 1002	Adet	8
TS.MA.d, No. 3591-9/3b	-	26 M 1002	Adet	7.5

Elvâh-ı bâzû/pâzû, tahta cinsi kerestelerin en pahalısı olup tane fiyatı 14 akçeden 50 akçeye kadar değişiklik göstermektedir (Tablo 17). *Risâle-i Mi‘mâriyye*’de *bâzû* kelimesi, *bâzû-yı der* şeklinde tamlama olarak kullanılmış ve anlamı (*kapı sövesi*) söve olarak verilmiştir.⁵⁹⁷ Üzerine kapı ve pencere kanatlarının takıldığı kasa parçalarından her birine söve denilmektedir.⁵⁹⁸ Bu tanıma göre bâzû tahtası, kapı veya pencere kasası yapımında kullanılan bir kereste olmalıdır. Bahsi geçen kereste, Edirne’deki II. Beyazıt Hamamı ile Sultan Ahmet Külliyesi’nin inşasına ait masraf defterlerine *bâzûluk* olarak kaydedilmiştir.⁵⁹⁹ Sultan Ahmet Külliyesi için satın alınan bâzûluk kerestesi gürgen

---

⁵⁹⁷ Ca‘fer Efendi, *Risâle-i Mi‘mâriyye*, s. 107.

⁵⁹⁸ Arseven, *Sanat Ansiklopedisi*, C. IV, s. 1834; Hasol, *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü*, s. 427.

⁵⁹⁹ Barkan, *Süleymaniye Camii ve İmareti İnşası*, C. II, s. 217, 277.

cinsi ağaçtan biçilmiştir.⁶⁰⁰ Bâzû tahtaları *Edirne, Hasköy* ve *Ahyolu* taraflarından temin edilmiştir.

Tablo 17: Bâzû tahtasının birim fiyatı ve getirildiği köyler/kazalar

<i>Elvah-ı Bâzû/ Pâzû (Bâzû Tahtası)</i>				
Defter/Sayfa	Getirildiği Yer	Tarih	Ölçü Birimi	Fiyat/Akçe
TS.MA.d, No. 1791/3b	<i>Köse, Hasköy</i>	12 L 995	Adet	13
TS.MA.d, No. 1791/6b	-	19 Za 995	Adet	25
TS.MA.d, No. 1791/7b	-	7 Z 995	Adet	33
TS.MA.d, No. 3745-4/7a	<i>Hamzalu</i>	1 M 997	Adet	40
TS.MA.d, No. 1965-2/9a	<i>Elmalı</i>	24 N 998	Adet	50

Defterlere *pedavra* yahut *elvâh-ı pedavra* olarak kaydedilen padavra, günümüzde kiremit altına döşenen çatı kaplama tahtası olarak kullanılmaktadır.⁶⁰¹ Padavranın 1568 yılına tarihli bir hükme göre uzunluğu küçük boy 1 m, orta boy 1,13 m ve büyük boy 1,75 m olarak belirlenmiştir (Tablo 19). Padavra tahtaları *Hasköy/Hass-ı Mahmud Paşa, Kırkkilise/Kırkkenîse, Pınarhisar, Uzuncaova* ve *Ahyolu* bölgelerinden temin edilmiştir. Bunların fiyatı tane olarak değil 100'lü olarak hesaplanmıştır. Kayıtlara göre 100 adet padavra 17 ila 22 akçe arasında değişen fiyatlarda satın alınmıştır (Tablo 18).

---

⁶⁰⁰ Öten, *Arşiv Belgelerine Göre Sultan Ahmed Külliyesi ve İnşâsı*, s. 232.

⁶⁰¹ Neslihan Sönmez, *Osmanlı Dönemi Yapı ve Malzeme Terimleri Sözlüğü*, s. 86; Sözen-Tanyeli, *Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü*, s. 234.

Tablo 18: Padavra tahtasının birim fiyatı ve getirildiği köyler/kazalar

<i>Elvâh-ı Pedavra/Pedavra (Padavra Tahtası)</i>				
Defter/Sayfa	Getirildiği Yer	Tarih	Ölçü Birimi	Fiyat/Akçe
TS.MA.d, No. 3686-12/1b	<i>Eskipolos,</i>	27 C 995	100 Adet	18
TS.MA.d, No. 3686-12/4a	<i>Sarmek?, Ahyolu</i>	22 B 995	100 Adet	18
TS.MA.d, No. 3686-12/7b	<i>Hasköy</i>	28 Ş 995	100 Adet	19
TS.MA.d, No. 1791/4a	<i>Kırkkenîse</i>	16 L 995	100 Adet	18
TS.MA.d, No. 3745-5/3a	<i>Eskipolos, Hass-ı Mahmud Paşa</i>	3 B 997	100 Adet	19
TS.MA.d, No. 3745-5/5b	<i>Hass-ı Mahmud Paşa</i>	11 B 997	100 Adet	18
TS.MA.d, No. 3745-5/7a	<i>Kiremidlü?, Hass-ı Mahmud Paşa</i>	15 B 997	100 Adet	19
TS.MA.d, No. 1965-2/1b	<i>Kırkkilise</i>	19 B 997	100 Adet	17
TS.MA.d, No. 1965-2/1b	<i>Müsellim, Havass-ı Mahmud Paşa</i>	19 B 997	100 Adet	16
TS.MA.d, No. 1965-2/3a	<i>Beyobası, Uzuncaova</i>	24 L 997	100 Adet	17
TS.MA.d, No. 1965-2/5a	<i>Pınarhisar</i>	20 Za 997	100 Adet	17
TS.MA.d, No. 1965-2/6b	-	15 B 998	100 Adet	22

Tablo 19: Bazı kerestelerin 1568 yılındaki standart boyutları⁶⁰²

Kereste Türü	Uzunluk			Kesit	
	Büyük (Á'lá)	Orta (Evsat)	Küçük (Ednâ)	Kalınlık (Kalınlık)	En (Yassılık)
Padavra	1,75 m 2 zirâ' 8 parmak ⁶⁰³	1,13 m 1,5 zirâ'	1 m 1 zirâ' 8 parmak	-	-
Karadeniz Çubuğu	13,5 m 18 zirâ'	9 m 12 zirâ'	-	-	-
Karadeniz Tahtası	-	3 m 4 zirâ'	-	3,1 cm 1 parmak	-
Ayrık Merteği	-	3,75 m 5 zirâ'	-	-	-
Yarma? Merteği	-	3 m 4 zirâ'	-	-	-
Baskı? Merteği	-	3 m 4 zirâ'	-	-	-
Taban	11,25 m 15 zirâ'	9 m 12 zirâ'	-	15,5 cm 5 parmak	21,7 cm 7 parmak
Direk	6 m 8 zirâ'	3,75-4,5 m 5-6 zirâ'	2,25-3 m 3-4 zirâ'	-	-

⁶⁰² BOA, A.DVNSMHH.d, No. 7, Hüküm No. 1425, 494, H. 16 Za 975, (M. 13.05.1568); Ahmet Refik, *On Altıncı Asırda İstanbul Hayatı*, s. 60. Osmanlı inşaat sisteminde kullanılan bazı kerestelerin standart ölçülerine dair geniş bilgi için bkz.: Çelik, *Süleymaniye Külliyesi Malzeme, Teknik, Süreç*, s. 129-133.

⁶⁰³ Zira' ölçüsü 0,75 m ve parmak ölçüsü 3,1 cm olarak kabul edilmiş ve hesaplarda yuvarlama işlemi yapılmıştır.

4.3.1.6.2. Çûb/Çubuk

Çûb veya çubuk kategorisindeki keresteler, defterlere *bâzu-yı çûb*, *çûb-ı Karadeniz*, *mertek*, *çûb-ı mertek*, *mertek-i dikme*, *çûb-ı mertek-i dikme*, *çûb-ı katıl-ı mertek*, *çûb-ı katıl*, *çûb-ı katıl-ı dikme*, *mâne*, *çûb-ı mâne*, *çûb-ı dikme*, *çûb-ı sütun*, *çûb-ı kiriş*, *çubuk-ı dolma*, *çûb-ı taban* ve *çûb-ı makas* şeklinde kaydedilmiştir.

Bâzu-yı çûb, sınırlı sayıda satın alınan kerestelerden olup tane fiyatı 3 akçedir. *Bâzu* tahtasına (*elvâh-ı bâzu*) oranla fiyatının oldukça düşük olması, ölçülerinin küçük olduğunu gösteriyor. Bu kereste *Edirne* ve *Hasköy/Hass-ı Mahmud Paşa*'dan alınmıştır (Tablo 20).

Tablo 20: *Bâzu* kerestesinin birim fiyatı ve getirildiği köyler/kazalar

<i>Bâzu-yı Çûb (Bâzu Kerestesi)</i>				
Defter/Sayfa	Getirildiği Yer	Tarih	Ölçü Birimi	Fiyat/Akçe
TS.MA.d, No. 1965-2/6a	<i>Havass-ı Mahmud Paşa</i>	7 M 998	Adet	3
TS.MA.d, No. 1965-2/6a	-	8 B 998	Adet	3

Çûb-ı Karadeniz olarak kaydedilen Karadeniz kerestesine ait sadece bir kayıt bulunmaktadır. Edirne'deki keresteci esnafından tanesi 6 akçeye satın alınmıştır. Bu kereste türü, Karadeniz'e kıyısı olan ve büyük bir kısmı Bulgaristan sınırlarında kalan Istranca ormanlarından elde edilmektedir.⁶⁰⁴ İstanbul kadısı ve Mimar Sinan'a gönderilen 1568 tarihli hükme göre Karadeniz çubuğunun 13,5 veya 9 m boyunda; tahtasının 3 m boyunda ve 3,1 cm kalınlığında olması gerekmektedir (Tablo 21).

⁶⁰⁴ Çelik, *Süleymaniye Külliyesi Malzeme, Teknik, Süreç*, s. 133.

Tablo 21: Karadeniz kerestesinin birim fiyatı ve getirildiği köyler/kazalar

Çûb-ı Karadeniz (Karadeniz Kerestesi)				
Defter/Sayfa	Getirildiği Yer	Tarih	Ölçü Birimi	Fiyat/Akçe
TS.MA.d, No. 3591-9/2b	-	14 L 1001	Adet	6

Mertek/çûb-ı mertek, yukarıda da tanımlandığı gibi ahşap çatıda mahyadan oluklara kadar uzatılarak örtüden gelen yüklerin taşınmasını ve duvar üzerindeki tabana (aşık) iletilmesini sağlayan ve genelde 4/10, 5/10 veya 5/12 cm kesitlerde üretilen bir kereste türüdür.⁶⁰⁵ 16. yüzyıl kereste türlerinde birçok mertek çeşidinin olduğu ve bunların uzunluklarının 3-3,75 m arasında değiştiği bilinmektedir (Tablo 19). Konumuzla ilgili defterlerde *çûb-ı mertek-i dikme* ve *çûb-ı katıl-ı mertek* şeklinde mertek isimleri yer almaktadır. *Çûb-ı mertek-i dikme*, dikme (direk) olarak kullanılan mertek olmalıdır. Diğer mertekler gibi ortalama 1.5-2 akçeye satın alınmıştır. *Çûb-ı katıl-ı mertek* ise hatıllarda kullanılan mertek çeşidi olsa gerektir. Boyuna uzanan hatılları enlemesine bağlamada kullanılmış olabilir. Ortalama fiyatı 2-3 akçedir (Tablo 22). Bütün bu mertekler *Kırkkilise/Kırkkenîse*, *Hass-ı Mahmud Paşa/Hasköy*, *Pınarhisar*, *Kızılağaç*, *Çirmen*, *Uzuncaova*, *Dimetoka* ve çevresindeki köylerden satın alınmıştır.

---

⁶⁰⁵ Arseven, *Sanat Ansiklopedisi*, C. III, s. 1308; Neslihan Sönmez, *Osmanlı Dönemi Yapı ve Malzeme Terimleri Sözlüğü*, s. 77; Hasol, *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü*, s. 318.

Tablo 22: Çeşitli merteklerin birim fiyatı ve getirildiği köyler/kazalar

<i>Mertek/Çüb-ı Mertek (Mertek)</i>				
Defter/Sayfa	Getirildiği Yer	Tarih	Ölçü Birimi	Fiyat/Akçe
TS.MA.d, No. 1791/6a	<i>Yenice-i Kızılağaç</i>	24 L 995	Adet	2
TS.MA.d, No. 1791/6a	<i>Kara Hamza, Havass-ı Mahmud</i>	29 L 995	Adet	4
TS.MA.d, No. 1791/10a	<i>Yeniköy, Hasköy</i>	24 C 996	Adet	1
TS.MA.d, No. 1791/10b	<i>Hass-ı Uzuncaova</i>	3 B 996	Adet	3/2
TS.MA.d, No. 1791/10 b	<i>Hass-ı Mahmud Paşa</i>	3 B 996	Adet	2
TS.MA.d, No. 1791/10b	<i>Kırkkenise</i>	3 B 996	Adet	2
TS.MA.d, No. 1791/11b	<i>Yeni, Kızılağaç</i>	22 B 996	Adet	1 akçe 6 fels
TS.MA.d, No. 1791/11b	<i>Paşa, Hasköy</i>	22 B 996	Adet	1.75
TS.MA.d, No. 1791/13b	<i>Yeni, Kızılağaç</i>	29 L 996	Adet	2
TS.MA.d, No. 1791/13b	<i>..., Kırkkenise</i>	29 L 996	Adet	2
TS.MA.d, No. 3745-4/6a	<i>Yenice, Kırkkenise</i>	27 Z 996	Adet	2
TS.MA.d, No. 5482/2b	<i>Karapınar, Havass-ı Mahmud Paşa</i>	23 B 997	Adet	2
TS.MA.d, No. 5482/2b	<i>Seyfüddin, Çirmen</i>	23 B 997	Adet	1
TS.MA.d, No. 5482/12a	<i>Ağabad?</i>	24 N 997	Adet	2
TS.MA.d, No. 5482/12b	<i>Eskipolos</i>	25 N 997	Adet	2
TS.MA.d, No. 5482/13a	<i>Dolye, Kırkkenise</i>	27 N 997	Adet	1.5
TS.MA.d, No. 5482/13a	<i>Edirneköy</i>	26 N 997	Adet	2
TS.MA.d, No. 1965-2/3a	<i>Beyobası, Uzuncaova</i>	21 L 997	Adet	1.5
TS.MA.d, No. 1965-2/4a	<i>Pınarhisar</i>	4 Za 997	Adet	1.5
TS.MA.d, No. 1965-2/4b	<i>Havass-ı Mahmud Paşa</i>	10 Za 997	Adet	1.5
TS.MA.d, No. 3897/2a	...	3 Z 997	Adet	7
TS.MA.d, No. 3591-9/14a	-	22 N 1000	Adet	1.5
TS.MA.d, No. 3591-9/16a	-	12 Za 1000	Adet	2.5

Mertek-i Dikme/Çûb-ı Mertek-i Dikme (Dikme Merteği)				
Defter/Sayfa	Getirildiği Yer	Tarih	Ölçü Birimi	Fiyat/Akçe
TS.MA.d, No. 3686-12/1b	<i>Yeniceköy</i>	25 C 995	Adet	2
TS.MA.d, No. 3686-12/3b	<i>Kırkkilise</i>	18 B 995	Adet	1
TS.MA.d, No. 3686-12/3b	<i>Pilaven, Dimetoka</i>	21 B 995	Adet	5.5
TS.MA.d, No. 3686-12/7a	<i>Süleyman Paşa</i>	15 Ş 995	Adet	1.5
TS.MA.d, No. 1791/3a	<i>Paşa</i>	27 N 995	Adet	2
TS.MA.d, No. 1791/3b	<i>Eskipazar, Yenice-i Kızılağaç</i>	10 L 995	Adet	2
TS.MA.d, No. 3745-4/6b	<i>Pınarhisar</i>	29 Z 996	Adet	1.5
TS.MA.d, No. 3745-4/19a	<i>Pilaven, Dimetoka</i>	18 C 997	Adet	8
TS.MA.d, No. 3745-5/4a	<i>Eskipazar, Kızılağaç</i>	5 B 997	Adet	1 akçe 6 fels
TS.MA.d, No. 3745-5/4b	<i>Karaturhan, Çirmen</i>	8 B 997	Adet	6
TS.MA.d, No. 3745-5/7b	<i>Kavşudlı, Hass-ı Uzuncaova</i>	18 B 997	Adet	3
TS.MA.d, No. 1965-2/4a	<i>Manastır</i>	6 Za 997	Adet	1.5
TS.MA.d, No. 1965-2/6a	<i>Pilavili</i>	8 B 998	Adet	3/4 (Büzürg)
TS.MA.d, No. 1965-2/6b	<i>Havass-ı Mahmud Paşa</i>	13 B 998	Adet	2
TS.MA.d, No. 3591-9/3b	<i>Hasköy</i>	15 S 1002	Adet	2.5
Çûb-ı Katıl-ı Mertek (Hatıl Merteği)				
Defter/Sayfa	Getirildiği Yer	Tarih	Ölçü Birimi	Fiyat/Akçe
TS.MA.d, No. 3686-12/5b	<i>Karahızırlı, Hatunili</i>	28 B 995	Adet	2
TS.MA.d, No. 1791/8a	<i>Kocabey, Hatunili</i>	17 Z 995	Adet	9.5/10
TS.MA.d, No. 5482/4a	<i>Kovancılı</i>	26 B 997	Adet	3
TS.MA.d, No. 5482/8a	...	1 N 997	Adet	2

Çûb-ı katıl (hatıl),⁶⁰⁶ en çok satın alınan kerestelerden biri olup fiyatı 3 akçeden 40 akçeye kadar farklılık göstermektedir. Fiyatındaki değişkenlik ölçülerinden kaynaklı olmalıdır. Hatıllar *Edirne, Hasköy/Hass-ı Mahmud Paşa, Kırkikenise, Çirmen, Dimetoka, Kızılağaç, Uzuncaova* ve *Pınarhisar* kazaları ile bunlara bağlı köylerden getirilmiştir (Tablo 23). Bu hatılların dışında sınırlı miktarda *çûb-ı katıl-ı dikme* olarak kaydedilen kereste türü alınmıştır. Hatıl dikmesi olarak tanımlanabilecek bu kerestenin de hatıl olarak kullanıldığı söylenebilir.

Tablo 23: Hatılların birim fiyatı ve getirildiği köyler/kazalar

Çûb-ı Katıl (Hatıl)				
Defter/Sayfa	Getirildiği Yer	Tarih	Ölçü birimi	Fiyat/Akçe
TS.MA.d, No. 3686-12/2a	<i>Kızılağaç</i>	3 B 995	Adet	8
TS.MA.d, No. 3686-12/2a	<i>Köse, Çirmen</i>	7 B 995	Adet	6
TS.MA.d, No. 3686-12/3b	<i>Bahadır, Çirmen</i>	16 B 995	Adet	18
TS.MA.d, No. 3686-12/3b	<i>(Pi)laven, Dimetoka</i>	18 B 995	Adet	3/4/6.5
TS.MA.d, No. 3686-12/5a	<i>Eskipolos, Hasköy</i>	26 B 995	Adet	7
TS.MA.d, No. 3686-12/9a	<i>Hasköy</i>	14 N 995	Adet	18/20
TS.MA.d, No. 3686-12/9b	<i>Hasköy</i>	14 N 995	Adet	13/16/18
TS.MA.d, No. 1791/1b	<i>Havass-ı Mahmud Paşa</i>	18 N 995	Adet	9/10
TS.MA.d, No. 1791/1b	<i>Yörükobası, Havass-ı Mahmud Paşa</i>	18 N 995	Adet	11/12
TS.MA.d, No. 1791/3a	<i>Yörükobası</i>	6 L 995	Adet	6/7.5/8
TS.MA.d, No. 1791/4b	<i>Hasköy-i Mahmud Paşa</i>	16 L 995	Adet	9
TS.MA.d, No. 1791/4b	<i>Hasköy</i>	18 L 995	Adet	12

⁶⁰⁶ Neslihan Sönmez, *Osmanlı Dönemi Yapı ve Malzeme Terimleri Sözlüğü*, s. 71.

TS.MA.d, No. 1791/10a	<i>Yeniköy, Hasköy</i>	24 C 996	Adet	5/6/7
TS.MA.d, No. 3745-4/2b	<i>..., Hass-ı Mahmud Paşa</i>	1 Za 996	Adet	6
TS.MA.d, No. 3745-4/3a	<i>Mahmudlu</i>	11 Za 996	Adet	9/11/15
TS.MA.d, No. 3745-4/5b	<i>Dimetoka</i>	20 Z 996	Adet	5
TS.MA.d, No. 3745-4/13a	<i>Edirne</i>	4 Ra 997	Adet	10/15/18 21/25/28
TS.MA.d, No. 3745-4/19b	<i>Çekirdekli, Dimetoka</i>	21 C 997	Adet	25/30/40
TS.MA.d, No. 3745-5/1b	<i>Çekirdekli, Dimetoka</i>	27 C 997	Adet	18/21
TS.MA.d, No. 3745-5/4b	<i>Karaturhan, Çirmen</i>	8 B 997	Adet	12
TS.MA.d, No. 3745-5/7b	<i>Kavşudlı?, Hass-ı Uzuncaova</i>	18 B 997	Adet	7
TS.MA.d, No. 5482/1b	<i>Yenice, Kırkkenise</i>	19 B 997	Adet	16
TS.MA.d, No. 5482/1b	<i>Yenice, Pınarhisar</i>	19 B 997	Adet	16
TS.MA.d, No. 5482/1b	<i>Alacahisar, Dimetoka</i>	20 B 997	Adet	22
TS.MA.d, No. 5482/1b	<i>Bedra, Hasköy</i>	20 B 997	Adet	
TS.MA.d, No. 5482/1b	<i>Pilaven</i>	20 B 997	Adet	4/22/20
TS.MA.d, No. 5482/1b	<i>Karapınar, Havass-ı Mahmud Paşa</i>	20 B 997	Adet	16
TS.MA.d, No. 5482/1b	<i>Elmacık, Kırkkenise</i>	21 B 997	Adet	20
TS.MA.d, No. 5482/2a	<i>Ocak</i>	21 B 997	Adet	15/20
TS.MA.d, No. 5482/2a	<i>Kiremidli, Havass-ı Mahmud Paşa</i>	22 B 997	Adet	8
TS.MA.d, No. 5482/2a	<i>Eskipolos</i>	23 B 997	Adet	20/9
TS.MA.d, No. 5482/2b-4a	<i>Süleyman Paşa</i>	23 B 997	Adet	3/9/13
TS.MA.d, No. 5482/2b	<i>Seyfuddin, Çirmen</i>	23 B 997	Adet	8
TS.MA.d, No. 5482/3a	<i>Kara Hamza, Havass-ı Mahmud Paşa</i>	24 B 997	Adet	7/15
TS.MA.d, No. 5482/3b	<i>Boyalık?, Havass-ı Mahmud Paşa</i>	24 B 997	Adet	10

TS.MA.d, No. 5482/3b	<i>Kara İlyas, Kırkkenise</i>	25 B 997	Adet	16
TS.MA.d, No. 5482/4a	<i>Darine?, Kırkkenise</i>	26 B 997	Adet	21
TS.MA.d, No. 5482/4a	<i>Muradili</i>	26 B 997	Adet	8/10
TS.MA.d, No. 5482/4b	<i>Hoşkadem</i>	26 B 997	Adet	7
TS.MA.d, No. 5482/4b	<i>İnehanlı</i>	26 B 997	Adet	15
TS.MA.d, No. 5482/5a	<i>Bahadır</i>	28 B 997	Adet	8/10
TS.MA.d, No. 5482/6a	...	1 Ş 997	Adet	20
TS.MA.d, No. 5482/6a	<i>Ğoyan?, Kırkkenise</i>	2 Ş 997	Adet	17
TS.MA.d, No. 5482/6a	<i>Bedra</i>	2 Ş 997	Adet	9/16
TS.MA.d, No. 5482/6a	<i>Ömerobası</i>	3 Ş 997	Adet	16
TS.MA.d, No. 5482/6b	<i>Kürkci</i>	5 Ş 997	Adet	9
TS.MA.d, No. 5482/6b	<i>Hisarlı</i>	8 Ş 997	Adet	8
TS.MA.d, No. 5482/6b	<i>Bayacık?</i>	8 Ş 997	Adet	6
TS.MA.d, No. 5482/6b	<i>Karasevre?</i>	10 Ş 997	Adet	12
TS.MA.d, No. 5482/6b	<i>Çayırılı</i>	10 Ş 997	Adet	10
TS.MA.d, No. 5482/6b	<i>İnehan</i>	11 Ş 997	Adet	6/14
TS.MA.d, No. 5482/6b	<i>Çınarcılı?</i>	11 Ş 997	Adet	9
TS.MA.d, No. 5482/6b	<i>Kadı Mustafa</i>	11 Ş 997	Adet	9
TS.MA.d, No. 5482/7a	<i>Çatalcakaya</i>	15 Ş 997	Adet	15/18
TS.MA.d, No. 5482/7a	<i>Çanakçı?</i>	15 Ş 997	Adet	16
TS.MA.d, No. 5482/7b	<i>Bayırcalı?</i>	18 Ş 997	Adet	8
TS.MA.d, No. 5482/7b	<i>Kürelî</i>	18 Ş 997	Adet	10
TS.MA.d, No. 5482/7b	...	18 Ş 997	Adet	8
TS.MA.d, No. 5482/7b	<i>Kovanlık</i>	21 Ş 997	Adet	15
TS.MA.d, No. 5482/8a	...	8 N 997	Adet	10
TS.MA.d, No. 5482/11b	<i>Hüsamlı, Uzuncaova</i>	22 N 997	Adet	10
TS.MA.d, No. 5482/13b	<i>Kocakışla</i>	3 Za 997	Adet	7

TS.MA.d, No. 5482/13b	<i>Kocapazarlı</i>	3 Za 997	Adet	9
TS.MA.d, No. 3897/1b	<i>İğnebolu?</i>	30 Za 997	Adet	8
TS.MA.d, No. 3897/1b	<i>Uzuncaöne?</i>	30 Za 997	Adet	8
TS.MA.d, No. 3897/2a	...	3 Z 997	Adet	10
TS.MA.d, No. 3897/3a	<i>Karagözci, Uzuncaova</i>	23 Z 997	Adet	8
TS.MA.d, No. 3897/3a	<i>Akçalan</i>	28 B 998	Adet	10
TS.MA.d, No. 3897/3a	<i>Alabayır</i>	28 B 998	Adet	11
TS.MA.d, No. 3897/3a	<i>Eskipolos</i>	28 B 998	Adet	11
TS.MA.d, No. 3897/3a	<i>Elmalı</i>	28 B 998	Adet	7
TS.MA.d, No. 3897/3a	<i>Pusad?</i>	28 B 998	Adet	8
TS.MA.d, No. 3897/4a	...	5 Ş 998	Adet	8
TS.MA.d, No. 3897/4a	<i>Timurhızır</i>	6 Ş 998	Adet	6
TS.MA.d, No. 3897/6a	<i>Umur</i>	23 Ş 998	Adet	14
TS.MA.d, No. 3897/6a	<i>Kavaklı</i>	25 Ş 998	Adet	10
TS.MA.d, No. 3897/6b	<i>Topuzlu</i>	29 Ş 998	Adet	15
TS.MA.d, No. 3897/7a	<i>Tuzcaylı?</i>	30 Ş 998	Adet	13
TS.MA.d, No. 3897/7a	<i>Kara Süle?</i>	2 N 998	Adet	7
TS.MA.d, No. 3897/7b	<i>Çobanlı</i>	3 N 998	Adet	11
TS.MA.d, No. 3897/7b	<i>İnehan</i>	4 N 998	Adet	10
TS.MA.d, No. 3897/8a	<i>Kocapazarlı</i>	5 N 998	Adet	7
TS.MA.d, No. 3897/9a	<i>Kesüklü?</i>	26 N 998	Adet	16
TS.MA.d, No. 3591-9/15a	<i>Kırkkenise</i>	11 Za 1000	Adet	10
Çûb-ı Katıl-ı Dikme (Hatıl Dikmesi)				
Defter/Sayfa	Getirildiği Yer	Tarih	Ölçü Birimi	Fiyat/Akçe
TS.MA.d, No. 3686-12/6a	<i>Karaturhan, Çirmen</i>	6 Ş 995	Adet	5
TS.MA.d, No. 1965-2/7a	<i>Bedra</i>	20 B 998	Adet	8

Mâne/çûb-ı mâne, satın alınan kerestelerin en pahalısı olup fiyatı 30 akçe ile 90 akçe arasında değişmektedir. Bu kereste türünün hangi amaçla kullanıldığı bilinmemektedir. Bir çalışmada Aynalı Kavak Kasrı'nın 1767 yılına ait *Tamir Keşif Defteri*'nde *saray mânesi* olarak geçen ahşabın kazık olarak kullanıldığı belirtilmiştir.⁶⁰⁷ Şayet *saray mânesi* ile burada bahsedilen *mâne* aynı kereste ise Meyve Kapanı'nın temel duvarları altına çok sayıda mâne kerestesinin yerleştirilmesi söz konusu olacaktır. Ancak mâne kerestelerinin temel atma töreninden çok sonra alınmış olması bu olasılığı geçersiz kılıyor. Diğer kerestelere oranla fiyatının çok yüksek olması oldukça iri boyutlu bir kereste olduğunu gösteriyor. Mâne keresteleri *Edirne, Kırkkilise/Kırkkenîse, Hasköy/Hass-ı Mahmud Paşa* ve *Dimetoka*'ya bağlı köylerden getirilmiştir (Tablo 24).

Tablo 24: Mâne kerestesinin birim fiyatı ve getirildiği köyler/kazalar

<i>Mâne/Çûb-ı Mâne (Mâne)</i>				
Defter/Sayfa	Getirildiği Yer	Tarih	Ölçü Birimi	Fiyat/Akçe
TS.MA.d, No. 3745-5/1b	<i>Çekirdekli, Dimetoka</i>	27 C 997	Adet	70
TS.MA.d, No. 5482/8b-9a	<i>Çekirdekli</i>	13 N 997	Adet	85
TS.MA.d, No. 5482/8b	<i>Pilaven</i>	16 N 997	Adet	80
TS.MA.d, No. 5482/9a	<i>Arnavud</i>	16 N 997	Adet	80
TS.MA.d, No. 5482/9b	<i>Pilavili?</i>	19 N 997	Adet	70
TS.MA.d, No. 5482/10a	<i>Örenli?</i>	19 N 997	Adet	40/50/65
TS.MA.d, No. 5482/10b	<i>Kebenli?</i>	20 N 997	Adet	60
TS.MA.d, No. 5482/10b	<i>Kozluca</i>	20 N 997	Adet	60
TS.MA.d, No. 5482/11a	<i>Manas?</i>	21 N 997	Adet	60

⁶⁰⁷ Kolay, “Osmanlı Belgelerinde Yer Alan Bazı Ahşap Yapı Malzemesi Üzerine Düşünceler”, s. 32.

TS.MA.d, No. 5482/11a	<i>...bozili?</i>	22 N 997	Adet	65
TS.MA.d, No. 5482/11b	<i>Edirneköy</i>	23 N 997	Adet	40
TS.MA.d, No. 5482/11b	<i>Alabayır</i>	23 N 997	Adet	30
TS.MA.d, No. 5482/11b	<i>Kızıldeli</i>	23 N 997	Adet	50
TS.MA.d, No. 5482/12a	<i>Bedra</i>	23 N 997	Adet	70
TS.MA.d, No. 5482/12a	<i>Ağabad?</i>	24 N 997	Adet	50
TS.MA.d, No. 5482/12b	<i>Müsellem</i>	25 N 997	Adet	40
TS.MA.d, No. 5482/12b	<i>Ömerler</i>	25 N 997	Adet	70
TS.MA.d, No. 5482/13a	...	26 N 997	Adet	40
TS.MA.d, No. 5482/13a	<i>Ilıca?</i>	26 N 997	Adet	37
TS.MA.d, No. 5482/13a	...	26 N 997	Adet	37
TS.MA.d, No. 3897/5a	<i>Derüste?, Dimetoka</i>	13 Ş 998	Adet	50
TS.MA.d, No. 3897/5a	<i>Karacebe?</i>	15 Ş 998	Adet	90
TS.MA.d, No. 3897/5b	<i>Huzurlodi?</i>	20 Ş 998	Adet	90
TS.MA.d, No. 3897/6a	<i>Emruli (Emrudlu)</i>	22 Ş 998	Adet	80
TS.MA.d, No. 3897/6a	...	27 Ş 998	Adet	85
TS.MA.d, No. 3897/7a	<i>İrine Viranı</i>	1 N 998	Adet	80
TS.MA.d, No. 3897/9a	<i>Ömer Viranı</i>	25 N 998	Adet	70
TS.MA.d, No. 3897/9b	<i>Orliva?</i>	28 N 998	Adet	30
TS.MA.d, No. 3897/10a	<i>Sazlık</i>	5 L 998	Adet	50
TS.MA.d, No. 3897/10b	<i>Elikulağı?</i>	7 L 998	Adet	60
TS.MA.d, No. 3897/10b	<i>Alabayır</i>	9 L 998	Adet	60
TS.MA.d, No. 3897/10b	...	11 L 998	Adet	55
TS.MA.d, No. 3897/10b	<i>Mahmudlu</i>	12 L 998	Adet	60
TS.MA.d, No. 3897/12b	<i>Harcıyad?</i>	4 Za 998	Adet	90
TS.MA.d, No. 3897/13a	<i>Köseler</i>	26 Za 998	Adet	60

Çûb-ı dikme ve çûb-ı sütun, iskele veya yapı inşasında düşey taşıyıcı olarak kullanılmış olmalıdır. Sütunların (9-57 akçe) dikmelere (6- 14 akçe) göre daha pahalı olması ölçüleriyle ilgilidir. Kereste boyutlarına dair 1568 tarihli hükme göre dikmenin (direk) büyük boyu 6 m, orta boyu 3,75-4,5 m ve küçük boyu 2,25-3 m uzunluğundadır (Tablo 25). Bu keresteler *Edirne, Kırkkilise/ Kırkkenise, Dimetoka, Hasköy/Hass-ı Mahmud Paşa, Uzuncaova* ve *Çirmen* kazalarına bağlı köylerden satın alınmıştır.

Tablo 25: Dikme ve sütunların birim fiyatı ve getirildiği köyler/kazalar

Çûb-ı Dikme (Dikme)				
Defter/Sayfa	Getirildiği Yer	Tarih	Ölçü Birimi	Fiyat/Akçe
TS.MA.d, No. 1791/1b	<i>Çekirdekli</i>	18 N 995	Adet	6
TS.MA.d, No. 1791/2b	<i>Muradilü</i>	25 N 995	Adet	2
TS.MA.d, No. 1791/2b	<i>Kara Hamza</i>	26 N 995	Adet	6
TS.MA.d, No. 1791/2b	<i>Paşa</i>	27 N 995	Adet	2
TS.MA.d, No. 1791/3a	<i>Hasköy</i>	6 L 995	Adet	7
TS.MA.d, No. 1791/4b	<i>Hass-ı Mahmud Paşa</i>	21 L 995	Adet	3
TS.MA.d, No. 3745-4/3b	<i>Hass-ı Uzuncaova</i>	29 Za 996	Adet	6
TS.MA.d, No. 3745-4/13b	<i>Edirne</i>	15 R 997	Adet	13/14
Çûb-ı Sütun (Sütun)				
Defter/Sayfa	Getirildiği Yer	Tarih	Ölçü Birimi	Fiyat/Akçe
TS.MA.d, No. 3686-12/2b	<i>Dimetoka</i>	11 B 995	Adet	15
TS.MA.d, No. 3686-12/3b	<i>Köselü, Dimetoka</i>	21 B 995	Adet	15/18/20
TS.MA.d, No. 3686-12/5a	<i>Eskipoloz, Hasköy</i>	26 B 995	Adet	8 (<i>Kûçek</i>)
TS.MA.d, No. 3686-12/6a	<i>Karaören, Dimetoka</i>	21 B 995	Adet	20
TS.MA.d, No. 3745-5/6b	<i>Adaçalı, Çirmen</i>	15 B 997	Adet	18/20
TS.MA.d, No. 3745-5/7b	<i>Alabayır, Dimetoka</i>	18 B 997	Adet	40
TS.MA.d, No. 5482/2a	<i>Ocak</i>	21 B 997	Adet	12/20
TS.MA.d, No. 5482/2b	<i>Seyfüddin, Çirmen</i>	23 B 997	Adet	20

TS.MA.d, No. 5482/13b	<i>Kocaş</i>	15 Za 997	Adet	12/16/ 18.5
TS.MA.d, No. 5482/14a	<i>Hoca</i>	17 Za 997	Adet	20
TS.MA.d, No. 5482/14a	<i>Çağlalık</i>	17 Za 997	Adet	6
TS.MA.d, No. 5482/14a	<i>Akbaş</i>	18 Za 997	Adet	20
TS.MA.d, No. 3897/1b	<i>Karatimurlı</i>	20 Za 997	Adet	15
TS.MA.d, No. 3897/1b	<i>Taşçılı?</i>	23 Za 997	Adet	20
TS.MA.d, No. 3897/1b	<i>Doğancılar</i>	2 Z 997	Adet	10
TS.MA.d, No. 3897/1b	<i>Uzuncaöne?</i>	2 Z 997	Adet	7
TS.MA.d, No. 3897/2a	<i>Seydipir?</i>	5 Z 997	Adet	14
TS.MA.d, No. 3897/2a	<i>Bedra</i>	5 Z 997	Adet	12
TS.MA.d, No. 3897/2a	<i>Alemdar</i>	5 Z 997	Adet	18
TS.MA.d, No. 3897/2a	<i>Karaturhanlı</i>	5 Z 997	Adet	13
TS.MA.d, No. 3897/2b	<i>Karaahadlar</i>	5 Z 997	Adet	12
TS.MA.d, No. 3897/3a	<i>... Uzuncaova</i>	23 Z 997	Adet	9
TS.MA.d, No. 3897/5a	<i>Kozhca</i>	15 Ş 998	Adet	20
TS.MA.d, No. 3897/6a	<i>Hasköy</i>	27 Ş 998	Adet	15
TS.MA.d, No. 3897/6b	<i>Kocaş</i>	27 Ş 998	Adet	20
TS.MA.d, No. 3897/8b	<i>Karacadepe?</i>	23 N 998	Adet	15
TS.MA.d, No. 3897/9a	<i>...</i>	26 N 998	Adet	15
TS.MA.d, No. 3897/11a	<i>Seleneki?</i>	16 L 998	Adet	15
TS.MA.d, No. 3897/11a	<i>Elvan</i>	16 L 998	Adet	22
TS.MA.d, No. 3897/11a	<i>Kosta?</i>	20 L 998	Adet	18
TS.MA.d, No. 3897/12a	<i>Gökçeli?</i>	27 L 998	Adet	20
TS.MA.d, No. 3897/12a	<i>Tatar Ahmetli</i>	1 Za 998	Adet	17
TS.MA.d, No. 3897/13b	<i>Kocaş, Çirmen</i>	14 M 999	Adet	20
TS.MA.d, No. 3591-9/1b	-	25 Ş 1000	Adet	40/50/52
TS.MA.d, No. 3591-9/1b	-	25 Ş 1000	Adet	47/57(<i>Dirâz</i>)

TS.MA.d, No. 3591-9/12a	<i>Çirmen</i>	8 N 1000	Adet	15/16/20
TS.MA.d, No. 3591-9/12b	<i>Çirmen</i>	13 N 1000	Adet	12/14/15/18
TS.MA.d, No. 3591-9/13a	<i>Kadı</i>	14 N 1000	Adet	17/18
TS.MA.d, No. 3591-9/13a	<i>Akbaş</i>	14 N 1000	Adet	19
TS.MA.d, No. 3591-9/13b	<i>Akpınar</i>	15 N 1000	Adet	17/20
TS.MA.d, No. 3591-9/13b	<i>Seyfuddin</i>	15 N 1000	Adet	15

Çûb-ı kiriş, çûb-ı taban, çûb-ı makas ve çubuk-ı dolma adlı keresteler yalnızca Meyve Kapanı'nın karşısına inşa edilen dükkânlara ait defterde kayıtlıdır. *Kiriş* ve *taban* türü kerestelerin yatay taşıyıcı veya temel ve duvarlarda yükün eşit dağılmasını sağlamak için hatıl gibi boydan boya yerleştirilen yapı elemanı olduğu söyleyebilir.⁶⁰⁸ *Taban* kerestesinin Mimar Sinan dönemindeki ölçüsü; kalınlık 15,5 cm, genişlik 21,7 cm ve uzunluk 9 m veya 11,25 m şeklindedir (Tablo 19). Kiriş fiyatları 12 akçeden 20 akçeye, taban fiyatları 14 akçeden 60 akçeye kadar değişiklik göstermektedir.

Makas, ahşap çatının iki ucunda bulunan ve eğimli satırların oturduğu taşıyıcı elemandır.⁶⁰⁹ Az sayıdaki makas çubuğu 18 ve 20 akçe üzerinden alınmıştır. Deftere göre *dolma* çubuğundan sadece 200 adet alınmış ve karşılığında 20 akçe ödenmiştir. Fiyatının düşük olması küçük boyutlu olduğunu gösteriyor. Ahşap strüktürlü duvarların

---

⁶⁰⁸ Arseven, *Sanat Ansiklopedisi.*, C. IV, s. 1887; Neslihan Sönmez, *Osmanlı Dönemi Yapı ve Malzeme Terimleri Sözlüğü*, s. 103; Kolay, “Osmanlı Belgelerinde Yer Alan Bazı Ahşap Yapı Malzemesi Üzerine Düşünceler”, s. 41-43.

⁶⁰⁹ Ca‘fer Efendi, *Risâle-i Mi‘mâriyye*, s. 104; Arseven, *a.g.e.*, C. I, s. 377; Sözen-Tanyeli, *Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü*, s. 196.

kuşaklama aralıklarının tuğla veya kerpiçe örülmesine dolma duvar denmektedir.⁶¹⁰ Buradan hareketle dükkân ve odaların inşası için satın alınan dolma çubuklarının dolma duvar kuşaklamalarını destekleyen küçük boyutlu keresteler olduğu söylenebilir. Bunlar *Edirne, Kırkkenîse ve Hasköy/Hass-ı Mahmud Paşa* kazalarından getirilmiştir (Tablo 26).

Tablo 26: Kiriş, taban, makas ve dolma kerestelerinin birim fiyatı ve getirildiği köyler/kazalar

Çûb-ı Kiriş (Kiriş)				
Defter/Sayfa	Getirildiği Yer	Tarih	Ölçü Birimi	Fiyat/Akçe
TS.MA.d, No. 3591-9/14a	<i>Havass-ı Mahmud Paşa</i>	29 L 1000	Adet	12/18
TS.MA.d, No. 3591-9/14b	<i>Kırkkenîse</i>	2 Za 1000	Adet	15
TS.MA.d, No. 3591-9/14b	<i>Kapaklı</i>	8 Za 1000	Adet	18/20
TS.MA.d, No. 3591-9/15a	<i>Kırkkenîse</i>	11 Za 1000	Adet	12/13
TS.MA.d, No. 3591-9/16b	-	2 Z 1000	Adet	17
Çûb-ı Taban (Taban)				
Defter/Sayfa	Getirildiği Yer	Tarih	Ölçü Birimi	Fiyat/Akçe
TS.MA.d, No. 3591-9/14b	<i>Havass-ı Mahmud Paşa</i>	2 Za 1000	Adet	18/20
TS.MA.d, No. 3591-9/14b	<i>Havass-ı Mahmud Paşa</i>	5 Za 1000	Adet	40/45/50 55/60
TS.MA.d, No. 3591-9/15a	<i>Süleyman Paşa, Hasköy</i>	11 Za 1000	Adet	14/16
TS.MA.d, No. 3591-9/15a	<i>Kırkkenîse</i>	11 Za 1000	Adet	50/55
Çûb-ı Makas (Makas)				

⁶¹⁰ Arseven, *Sanat Ansiklopedisi.*, C. I, s. 481.

Defter/Sayfa	Getirildiği Yer	Tarih	Ölçü Birimi	Fiyat/Akçe
TS.MA.d, No. 3591-9/15b	<i>Kırkkenise</i>	11 Za 1000	Adet	20
TS.MA.d, No. 3591-9/16a	<i>Yenice</i>	25 Za 1000	Adet	18
Çubuk-ı Dolma (Dolma)				
Defter/Sayfa	Getirildiği Yer	Tarih	Ölçü Birimi	Fiyat/Akçe
TS.MA.d, No. 3591-9/3a	-	26 Z 1001	100 Adet	10

4.3.2. Boya Malzemeleri

Selimiye Camii'nin tezyinatında kullanılan boyaların çeşitleri, miktarları veya fiyatları ile ilgili herhangi bir kayıt tespit edilememiştir. Burada incelenen boya türleri Meyve Kapanı inşasına başlamazdan evvel Selimiye Camii ve çevresinde yıldırım düşmesinden kaynaklı olarak gerçekleştirilen tamir faaliyetleri kapsamında satın alınan malzemelerdir (Tablo 27). Bu döneme ait malzeme teminiyle ilgili yalnızca iki defter tespit edilebildiği için daha başka boya malzemelerinin alınıp alınmadığı bilinmemektedir.

Levn-i aşî, bir çeşit topraktan elde edilen ve sarı, kahverengi, koyu kırmızı tonlarında olabilen doğal boya türüdür.⁶¹¹ Boya türleri arasında en ucuzu olup okkası (*vakiyye*) 5-10 akçeye satın alınmıştır. *Levn-i dûde-i siyah*, mürekkep yapımında kullanılan siyah çıra isî ile oluşturulan bir çeşit boyadır.⁶¹² Defterde boyanın miktarı ve

---

⁶¹¹ Neslihan Sönmez, *Osmanlı Dönemi Yapı ve Malzeme Terimleri Sözlüğü*, s. 26-27. Ayrıca geniş bilgi için bakınız: Engin Kekeç, (2022). “Geçmişten Günümüze Aşî Boyasının Kullanımı Üzerine Bir Değerlendirme”, *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. 12, S. 23, s. 139-168.

⁶¹² Neslihan Sönmez, *a.g.e.*, s. 41.

fıyatı belirtilmemiştir. *Levn-i esfer*, sarı boya anlamına gelmektedir. Okkası 40 akçeden satın alınmıştır. *Levn-i zencifre/züncüfre*, doğal cıva sülfür olan bir mineralden elde edilen kırmızı renkli bir boyadır.⁶¹³ Okkası 170 akçeden satın alınmıştır. *Sandalos* ya da *sandalos yağı*, sandal ağacından üretilen bir tür reçine olup cila ve boya yapımında kullanılmaktaydı.⁶¹⁴ Bu malzeme okkası 72 akçeden satın alınmıştır. *Sülüğen*, kırmızı boya yapımında ya da demirin pastan korunmasında kullanılan kırmızı renkli astara denir.⁶¹⁵ Okkası 50-55 akçeden alınmıştır. Kağıt, deri, ahşap gibi malzemelerin yapıştırılmasında kullanılan *tutkal*, boya malzemeleri ile birlikte okkası 22-23 akçeye satın alınmıştır. Süleymaniye İmaretî'nin kalem işi süslemelerinde de boyalarla birlikte çeşitli yapıştırıcı maddeler kullanılmıştır.⁶¹⁶ Muhtemelen söz konusu tutkallar boyanın yüzeye tutunmasını güçlendirmek amacıyla belli oranda boya ile karıştırılıyordu. Tüm bu boya maddeleri Edirne'nin yerel esnafından temin edilmiş olmalıdır.

Tablo 27: Boya malzemeleri ve birim fiyatları

<i>Levn-i Aşı (Aşı Boyası)</i>				
Defter/Sayfa	Getirildiği Yer	Tarih	Ölçü Birimi	Fiyat/Akçe
TS.MA.d, No. 3686-12/8b	-	6 N 995	Vakıyye	5
TS.MA.d, No. 1791/7a	-	7 Z 995	Vakıyye	10
TS.MA.d, No. 1791/12b	-	5 N 996	Vakıyye	8
<i>Levn-i Dûde-i Siyah (Siyah Çıra İsi Boyası)</i>				
Defter/Sayfa	Getirildiği Yer	Tarih	Ölçü Birimi	Fiyat/Akçe

⁶¹³ Neslihan Sönmez, *Osmanlı Dönemi Yapı ve Malzeme Terimleri Sözlüğü*, s. 114.

⁶¹⁴ Neslihan Sönmez, *a.g.e.*, s. 96-97.

⁶¹⁵ Neslihan Sönmez, *a.g.e.*, s. 101.

⁶¹⁶ Çelik, *Süleymaniye Külliyesi Malzeme, Teknik, Süreç*, s. 177.

TS.MA.d, No. 1791/7b	-	7 Z 995		?
Levn-i Esfer (Sarı Boya)				
Defter/Sayfa	Getirildiği Yer	Tarih	Ölçü Birimi	Fiyat/Akçe
TS.MA.d, No. 1791/7a	-	7 Z 995	Vakıyye	40
Levn-i Sencefre (Zencifre Boyası)				
Defter/Sayfa	Getirildiği Yer	Tarih	Ölçü Birimi	Fiyat/Akçe
TS.MA.d, No. 1791/7a	-	7 Z 995	Vakıyye	170
Sülügen-i Efrençiyе/Frengî (Avrupa Sülügeni)				
Defter/Sayfa	Getirildiği Yer	Tarih	Ölçü Birimi	Fiyat/Akçe
TS.MA.d, No. 3686-12/8b	-	6 N 995	Vakıyye	50
TS.MA.d, No. 1791/7a	-	7 Z 995	Vakıyye	55
Sandalos/Revgan-ı Sandros (Sandalos/Sandalos Yağı)				
Defter/Sayfa	Getirildiği Yer	Tarih	Ölçü Birimi	Fiyat/Akçe
TS.MA.d, No. 3686-12/8b	-	7 N 995	Vakıyye	72
TS.MA.d, No. 1791/7b	-	7 Z 995	Vakıyye	72
Tutkal/Tutkal-ı Siyah (Tutkal)				
Defter/Sayfa	Getirildiği Yer	Tarih	Ölçü Birimi	Fiyat/Akçe
TS.MA.d, No. 3686-12/7a	-	17 Ş 995	Vakıyye	23
TS.MA.d, No. 3686-12/8b	-	7 N 995	Vakıyye	22
TS.MA.d, No. 1791/7a	(Tutkal-ı Siyah)	7 Z 995	Vakıyye	22

4.3.3. Çini

Çini, külliye yapılarından sadece camide kullanılmıştır. Caminin mihrap bölümü duvarları, kible duvarındaki pencereler ile son cemaat yeri cephesindeki pencerelerin sivri kemerli alınlıkları, minber köşk ve külahı, hünkâr ve kadınlar mahfilinin kemer köşelikleri ile hünkâr mahfili duvarları İznik üretimi çiniler ile süslenmiştir.

Sultan ile Mimar Sinan arasında geçen yazışmalar caminin süsleme programı hakkında bilgi vermektedir. Bunlardan ilkinde göre caminin yazıları için Molla Hasan'ı talep eden Mimar Sinan'ın bu isteği yerine getirilmiş ve yazıları ister kâşi (çini) ister sade dilediği gibi yazdırması emredilmişti.⁶¹⁷ Bundan kısa süre sonra gönderilen ikinci hüküm ise mihrap bölmesinin (*şahnişin*) bezeme programının nasıl olması gerektiği yönündeki Mimar Sinan'ın sorusunu cevaplamaktadır: "... pencerelerine dek kâşi olup pencerelerin üstüne kâşiyle Fatih Suresi'ni uygun gördüğün üzere yazdırasın".⁶¹⁸ Sultanın bu konudaki tercihini bildirmesiyle son şeklini alan çini süsleme programı 14 Ağustos 1572 tarihinden sonra hazırlanmak üzere İznik'e gönderilmiştir. Bir buyruldu kaydı, çini tasarımlarının 17 Ocak 1573 tarihi öncesinde Behram isimli mutemet tarafından İznik'teki çini ustalarına götürüldüğünü haber veriyor: "Malta, Zigedvar ve Kıbrıs seferlerine katıldığını ve Edirne'de inşa olunan câmi-i şerife gerekli olan çiniye (kâşi) hizmet ettiğini bildiren Behram isimli kimseye Kefe'de talep ettiği topçuluk gediği buyruldu."⁶¹⁹ Diğer bir kayda göre ise tasarımlara uygun olarak hazırlanan çiniler, Sipahi Oğlanları Bölüğü'nden Mutemet Nasuh Mirahur Bali Paşa aracılığıyla 30 Haziran 1574 tarihi sonrasında Edirne'ye ulaşmıştı: "Edirne'deki câmi-i şerif mutemetlerinden olup çinilerin gönderilmesinde hizmet eden sipahi oğlanlarından Nasuh Mirahur Bali Paşa'nın 982 senesi Muharrem, Safer ve Rebiülevvel ayları

---

⁶¹⁷ BOA, A.DVNSMHH.d, No. 19, Hüküm No. 59, 21, H. 8 M 980, (M. 21.05.1572); Ahmet Refik, *Türk Mimarları*, s. 77.

⁶¹⁸ BOA, A.DVNSMHH.d, No. 19, Hüküm No. 594, 699, H. 4 R 980, (M. 14.08.1572); Ahmet Refik, *a.g.e.*, s. 78.

⁶¹⁹ BOA, KK.d, No. 224, 30, H. 13 N 980, (M. 17.01.1573).

mevâcibi ...”⁶²⁰ Böylece hazırlanarak 1574 yılının temmuz ayı içerisinde şantiyeye ulaşan çiniler caminin ibadete açıldığı 27 Kasım 1574 tarihinden önce yerlerine sabitlenmişti.

4.3.4. Harç ve Sıva Malzemeleri

Doğal taş ve tuğla gibi yapı malzemelerinin bağlayıcılığını sağlamakta kullanılan geleneksel harçların ana katkı maddelerini alçı, kireç, kum, tuğla-kiremit tozu, doğal taş parçaları ve keten oluşturur.⁶²¹ Belli orandaki kireç ve kum karışımına tuğla-kiremit tozu katıldığında horasan harç elde edilmiş olur. Osmanlıların Bizans mimarisi ile etkileşim içinde bulunduğu Bursa, Edirne ve İstanbul gibi merkezlerde ana bağlayıcı malzeme çoğunlukla horasan harcıdır.⁶²² Selimiye Camii ve Külliyesi’nin örgü ve sıvalarında ağırlıklı olarak horasan harç kullanıldığı söylenebilir.⁶²³ Meyve Kapanı ise kireç harcı ile inşa edilmiştir: “...Bina olacak kapan hanının bütün payeleri kalıb taşıyla ve dükkânların ayakları dahi kalıb taşıyladır ve sair duvarların dahi iki tarafı arşın taşıyla olup içi moloz taşıyla ve tamamı kireçledir...”⁶²⁴ Diğer binalarda kullanılan harçlarla ilgili herhangi bir bilgi yoktur.

Meyve Kapanı ve diğer vakıf binalarının inşasına kireç (*gec*) çoğunlukla *İstanbul, Lefke* (Levka), *Fikile* (Matochina) ve *Aladağ* (Pastrogor) kısmen de *Kumrular*,

---

⁶²⁰ BOA, *KK.d*, No. 1770, 20a, H. 10 Ra 982, (M. 30.06.1574).

⁶²¹ Tayla, *Geleneksel Türk Mimarisinde Yapı Sistem ve Elemanları*, C. 1, s. 154-156.

⁶²² Gülsün Tanyeli, *Hiçbir Üstâd Böyle Kâr Etmemiştir*, s. 96.

⁶²³ Avunduk, “Edirne Selimiye Camii Üzerinden Bir Yapı Malzemeleri Okuması”, s. 28-29.

⁶²⁴ BOA, *TS.MA.e*, Dosya No. 577, Gömlek No. 29, 3a, H. 3 Ş 997?, (M. 17.06.1589).

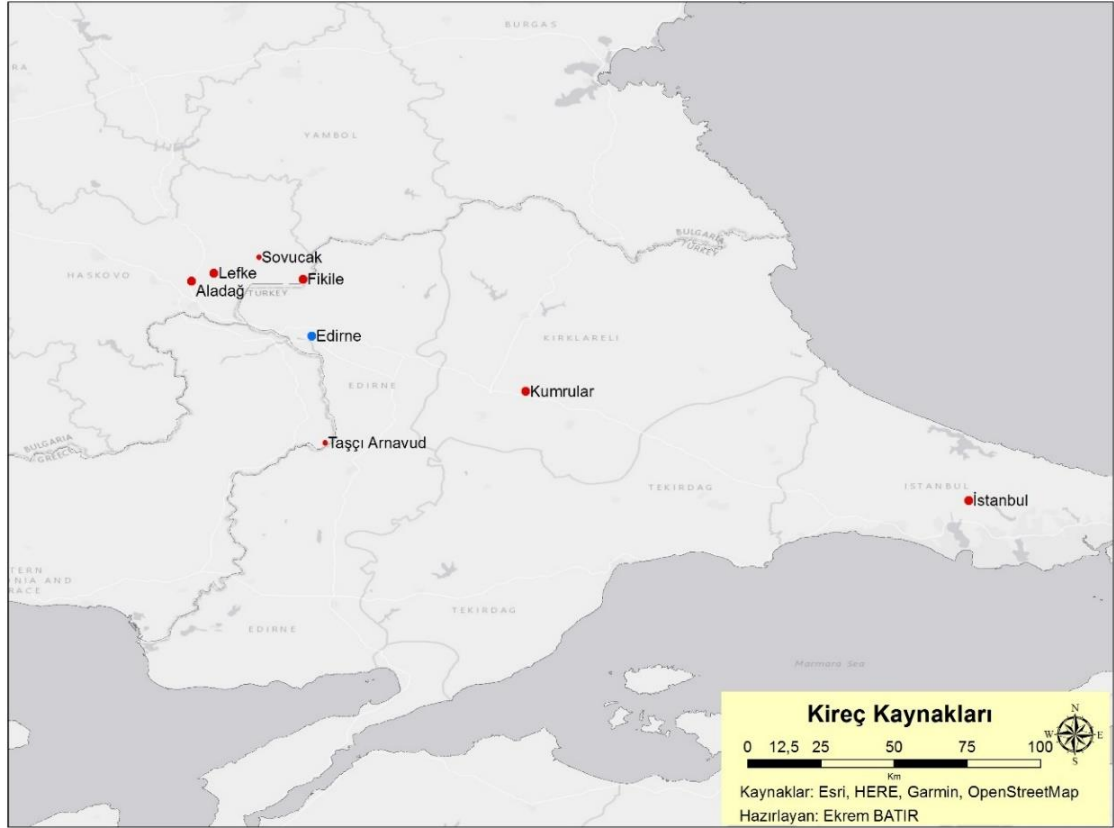
(Taşçı) *Arnavud* (Petrades) ve *Sovucak* (Studena)’dan getirilmiştir (Tablo 28, Harita 2).⁶²⁵ Bu şekilde hazır alımın yanında Lefke, Üsküdar ve Fikile köylerinde bulunan fırınlarda kireç üretimi yaptırılmıştır.⁶²⁶ Ağırlık birimi ile satın alınan kirecin kantarı 6-7 akçedir. Köy ya da şehir fark etmeksizin kireç satıcılarının neredeyse tamamının Hristiyan kökenli oluşu dikkat çekicidir. Benzer durum Süleymaniye ve Sultan Ahmet külliyelerinin kireççileri için de söz konusudur. Kayıtlara göre her iki külliyenin inşasında kullanılan kireçler çoğunlukla Rumlar tarafından tedarik edilmiştir.⁶²⁷ Defterler, bugün Bulgaristan sınırlarında kalan Lefke, Aladağ ve Fikile köylerinin, Edirne bölgesinin önemli kireç üretim merkezlerinden olduğunu göstermektedir.

---

⁶²⁵ Köy isimlerinin tespitinde kullanılan Osmanlıca harita için bakınız: BOA, *HRT.h*, No. 198, 9, H. 29 Z 1330, (09.12.1912).

⁶²⁶ Bu iş için İbrahim, Hasan ve Mehmet adlı Bostancı Ocağı mensupları görevlendirilmiştir. Bkz: BOA, *TS.MA.d*, 3745/8, 2b, 3a, 4a, H. Şevval 997-Zilkade 998, (M. Ağustos 1589-Eylül 1590).

⁶²⁷ Kuban, *Osmanlı Mimarisi*, s. 280; Öten, *Arşiv Belgelerine Göre Sultan Ahmed Külliyesi ve İnşası*, s. 184-185.

Harita 2: Edirne çevresindeki kireç kaynakları

Hakkında herhangi bir belge tespit edilemeyen Selimiye Camii kireçleri de hem İstanbul, Lefke, Fikile, Aladağ, Kumrular, Taşçı Arnavud, ve Sovucak'taki kireççilerden satın alınarak hem de mîrî fırınlarda özel üretim yaptırılarak temin edilmiş olmalıdır.

Tablo 28: Kirecin birim fiyatı ve getirildiği köyler/kazalar

<i>Gec/Gec-i Sâfi (Kireç)</i>				
Defter/Sayfa	Getirildiği Yer	Tarih	Ölçü Birimi	Fiyat/Akçe
TS.MA.d, No. 3686-12/1b	<i>Lefke</i>	18 C 995	Kantar	5
TS.MA.d, No. 3686-12/2a	<i>Lefke</i>	7 B 995	Kantar	5
TS.MA.d, No. 3686-12/9a	<i>Lefke</i>	10 N 995	Kantar	5
TS.MA.d, No. 1791/6b	<i>Lefke</i>	29 Za 995	Kantar	5
TS.MA.d, No. 1791/10b	<i>Lefke</i>	28 C 996	Kantar	5
TS.MA.d, No. 1791/11b	<i>Arnavud, Dimetoka</i>	15 B 996	Kantar	5

TS.MA.d, No. 3745-4/2b	<i>Sovucakpınar, Dimetoka</i>	1 Za 996	Kantar	6
TS.MA.d, No. 3745-4/3a	<i>Lefke</i>	11 Za 996	Kantar	6
TS.MA.d, No. 3745-4/7a	<i>Lefke</i>	1 M 997	Kantar	6
TS.MA.d, No. 3745-4/8a	<i>Aladağ, Cisir-i Mustafa Paşa</i>	9 M 997	Kantar	6
TS.MA.d, No. 3745-4/14b	<i>Fikile</i>	4 Ca 997	Kantar	6
TS.MA.d, No. 3745-4/20a	<i>Aladağ</i>	25 C 997	Kantar	7
TS.MA.d, No. 3745-5/1b	<i>Lefke</i>	27 C 997	Kantar	7
TS.MA.d, No. 3745-5/1b	<i>Fikile</i>	27 C 997	Kantar	7
TS.MA.d, No. 3745-5/4a	<i>Lefke</i>	5 B 997	Kantar	7
TS.MA.d, No. 3745-5/7b	<i>Aladağ</i>	17 B 997	Kantar	7
TS.MA.d, No. 3440-3/1b	<i>Kumrılar, Eskibaba</i>	19 B 997	Kantar	7
TS.MA.d, No. 3440-3/1b	<i>İstanbul</i>	19 B 997	Kantar	7
TS.MA.d, No. 3440-3/2a	<i>Aladağ</i>	3 Ş 997	Kantar	7
TS.MA.d, No. 3440-3/2a	<i>Fikile</i>	5 Ş 997	Kantar	7
TS.MA.d, No. 3440-3/3a	<i>İstanbul</i>	24 Ş 997	Kantar	7
TS.MA.d, No. 3440-3/4b	<i>Fikile</i>	17 N 997	Kantar	7
TS.MA.d, No. 3440-3/6b	<i>Lefke</i>	20 L997	Kantar	7
TS.MA.d, No. 3440-3/7b	<i>Aladağ</i>	9 Za 997	Kantar	7
TS.MA.d, No. 3440-3/8a	<i>İstanbul</i>	20 Za 997	Kantar	7
TS.MA.d, No. 3440-3/8b	<i>Kumrılar</i>	1 Z 997	Kantar	7
TS.MA.d, No. 3440-3/9a	<i>Kumrılar</i>	10 Z 997	Kantar	7
TS.MA.d, No. 3440-3/10a	<i>İstanbul</i>	10 M 998	Kantar	7
TS.MA.d, No. 3440-3/10b	<i>Lefke</i>	14 Ra 998	Kantar	7
TS.MA.d, No. 3440-3/11a	<i>Aladağ</i>	2 R 998	Kantar	7
TS.MA.d, No. 3440-3/11a	<i>İstanbul</i>	2 C 998	Kantar	7
TS.MA.d, No. 3440-3/12a	<i>Lefke</i>	18 B 998	Kantar	7

TS.MA.d, No. 3440-3/13b	<i>Kumrılar</i>	27 Ş 998	Kantar	7
TS.MA.d, No. 3440-3/14b	<i>İstanbul</i>	15 N 998	Kantar	7
TS.MA.d, No. 3440-3/15b	<i>Lefke</i>	9 L 998	Kantar	7
TS.MA.d, No. 3440-3/16a	<i>Fikile</i>	16 L 998	Kantar	7
TS.MA.d, No. 3745-13/1b	<i>İstanbul</i>	27 L 998	Kantar	7
TS.MA.d, No. 3745-13/1b	<i>Fikile</i>	1 Za 998	Kantar	7
TS.MA.d, No. 3745-13/1b	<i>Kumrılar</i>	6 Za 998	Kantar	7
TS.MA.d, No. 3745-13/2a	<i>Aladağ</i>	18 Za 998	Kantar	7
TS.MA.d, No. 3745-13/2b	<i>İstanbul</i>	9 Z 998	Kantar	7
TS.MA.d, No. 3745-13/3a	<i>Kumrılar</i>	17 Z 998	Kantar	7
TS.MA.d, No. 3745-13/3b	<i>Lefke</i>	18 M 999	Kantar	7
TS.MA.d, No. 3745-13/3b	<i>Fikile</i>	18 M 999	Kantar	7
TS.MA.d, No. 1606/2b	<i>Aladağ</i>	L 999	Kantar	7
TS.MA.d, No. 1606/2b	<i>İstanbul</i>	10 M 1000	Kantar	7
TS.MA.d, No. 1606/2b	<i>Lefke</i>	10 M 1000	Kantar	7
TS.MA.d, No. 1606/3a	<i>İstanbul</i>	26 Ş 1000	Kantar	7
TS.MA.d, No. 1606/3b	<i>Lefke</i>	16 L 1000	Kantar	7
TS.MA.d, No. 1606/4b	<i>Aladağ</i>	29 Za 1000	Kantar	7
TS.MA.d, No. 1606/5b	<i>Lefke</i>	8 L 1001	Kantar	7
TS.MA.d, No. 1606/6a	<i>Aladağ</i>	2 Za 1001	Kantar	7
TS.MA.d, No. 1606/7a	<i>Lefke</i>	24 M 1002	Kantar	7
TS.MA.d, No. 1606/7a	<i>Lefke</i>	1 S 1002	Kantar	7

Diğer bir harç ve sıva malzemesi olan kum (*rik*), araba/acele ölçü birimiyle 5-6 akçeye satın alınmıştır (Tablo 29). Kum, Edirne'nin yerel esnafından satın alınmış olmalıdır ki defterlerde satıcının köyü veya kazasına dair herhangi bir bilgiye rastlanmamaktadır.

Tablo 29: Kumun birim fiyatı

<i>Rîk (Kum)</i>				
Defter/Sayfa	Getirildiği Yer	Tarih	Ölçü Birimi	Fiyat/Akçe
TS.MA.d, No. 3745-4/5a	-	3 Z 996	Acele	5
TS.MA.d, No. 3745-4/9b	-	26 M 997	Acele	6
TS.MA.d, No. 3745-4/16a	-	20 Ca 997	Acele	6
TS.MA.d, No. 3745-4/20a	-	24 C 997	Acele	6
TS.MA.d, No. 3745-5/6b	-	13 B 997	Acele	6
TS.MA.d, No. 1965-1/1b	-	22 B 997	Araba	6
TS.MA.d, No. 1965-1/2a	-	10 N 997	Araba	6
TS.MA.d, No. 1965-1/2b	-	13 Za 997	Araba	6
TS.MA.d, No. 1965-1/3b	-	3 Ş 998	Araba	5
TS.MA.d, No. 1965-1/4a	-	15 L 998	Araba	5
TS.MA.d, No. 8327/2b	-	15 L 999	Araba	5
TS.MA.d, No. 8327/4a	-	29 Za 999	Araba	5
TS.MA.d, No. 8327/5a	-	13 Z 999	Acele	5
TS.MA.d, No. 8327/5a	-	26 Z 1000	Acele	5
TS.MA.d, No. 8327/5a	-	5 Z 1001	Araba	5

Defterlerde sınırlı miktarda saman (*kâh*) alımına rastlanmaktadır. Evlerin sıvası için alındığı özellikle belirtilen samanlar, *acele* hacim ölçüsü ile 30 akçeye alınmıştır (Tablo 30). Saman, çamur harcının bağlayıcılığını güçlendirmek için kullanılmaktadır.⁶²⁸

⁶²⁸ Tayla, *Geleneksel Türk Mimarisinde Yapı Sistem ve Elemanları*, C. 1, s. 154.

Tablo 30: Samanın birim fiyatı ve getirildiği köyler/kazalar

<i>Kâh bera-yı siva (Saman)</i>				
Defter/Sayfa	Getirildiği Yer	Tarih	Ölçü Birimi	Fiyat/Akçe
TS.MA.d, No. 1791/11b	<i>Arnavud, Dimetoka</i>	15 B 996	Acele	30
TS.MA.d, No. 1791/12a	<i>Arnavud</i>	27 B 996	Acele	30

4.3.5. Metal

4.3.5.1. Bakır

Mevcut belgelere ve gözlemlere göre caminin alemleri bakır malzemelidir. Kayıtlara göre alemler Hassa Kazancıbaşı Sinan veya ekibi tarafından yapılmış ve yaldızlanmıştır. Alemlerin yapımı karşılığında Hassa Kazancıbaşı Sinan’a toplam 20.000 akçe teslim edilmiştir.⁶²⁹ Yaldızlanması için ise 2000 sikke *hasene-i efrenciye* ve 700 akçe nakdiye verilmiştir.⁶³⁰ Diğer bir kayıta da yine alemler ile kapı ve pencere menteşelerinin yaldızlanması için bu sefer Mimarbaşı Sinan Ağa’ya 500 sikke *hasene-i efrenciye* teslim edilmiştir.⁶³¹ Önceki akçe ve sikkeler Kazancıbaşı Sinan’a teslim edildiği halde son seferdekilerin Mimarbaşı Sinan’a teslimi dikkat çekicidir. Şayet kâtipten kaynaklı bir yazım hatası yoksa bu kayıt Mimar Sinan’ın yaldızlamada da mahir olduğunu gösteriyor.

---

⁶²⁹ BOA. KK.d, No. 1769, 19b, H. 13 Ra 981, (M. 13.07.1573); BOA. KK.d, No. 1769, 28a, H. 1 Ca 981, (M. 29.08.1573).

⁶³⁰ BOA. KK.d, No. 1769, 34a, H. 29 Ca 981, (M. 26.09.1573).

⁶³¹ “Teslim be Sinan Ağa ser mi‘mârân-ı hassa ki tılâ‘-ı alemhâ ve raht-ı bâbhâ ve pencerehâ-i câmi-i şerîf der Edirne...” BOA. KK.d, No. 1770, 13b, H. 1 S 982, (M. 23.05.1574).

Menteşelerin maden türü ile ilgili bilgi yoktur. Meyve Kapanı'nın inşası döneminde kahvehane menteşelerinin demir malzemeli olduğu ve onların da benzer şekilde yaldızlandığı görülmektedir.⁶³² Yaldızlama işlemi için teslim edilen toplam 2500 sikke altının ne kadarının yaldıza ne kadarının işçilik ücretine harcandığı ise belirli değildir. Meyve Kapanı ve sair vakıf binalarının inşasında bakır kullanıldığına dair herhangi bir kayıt tespit edilememiştir.

4.3.5.2. Demir

Demir ile çivi, kenet, zıvana, gergi, kiriş, kuşaklama, parmaklık, kapı-pencere kanatlarının metal aksamaları gibi yapı malzemeleri imal edilmiştir. Kenetler, Selimiye Camii'nin yanaşık derzli kesme taş örgülü duvar, ayak ve minarelerinde; zıvanalar kenetler gibi kesme taş örgü ve sütunlarda; gergiler kemer açıklıkları ve duvarlarda; kirişler mahfil katı döşemelerinde; kuşaklama demirleri beden duvarları ile ana ve yarım kubbelerin eteklerinde; parmaklıklar ise alt sıra pencerelerinde kullanılmıştır.⁶³³ Caminin yanaşık derzli kesme taş örgülerinde kullanılan ve onarımlar sırasında yerinden çıkarılan bir kenedin toplam uzunluğunun 54 cm, genişliğinin 3,5-4 cm, kalınlığının 1-1,2 cm ve kıvrılan uçlarının 6 cm boyunda olduğu anlaşılmıştır.⁶³⁴ Diğer

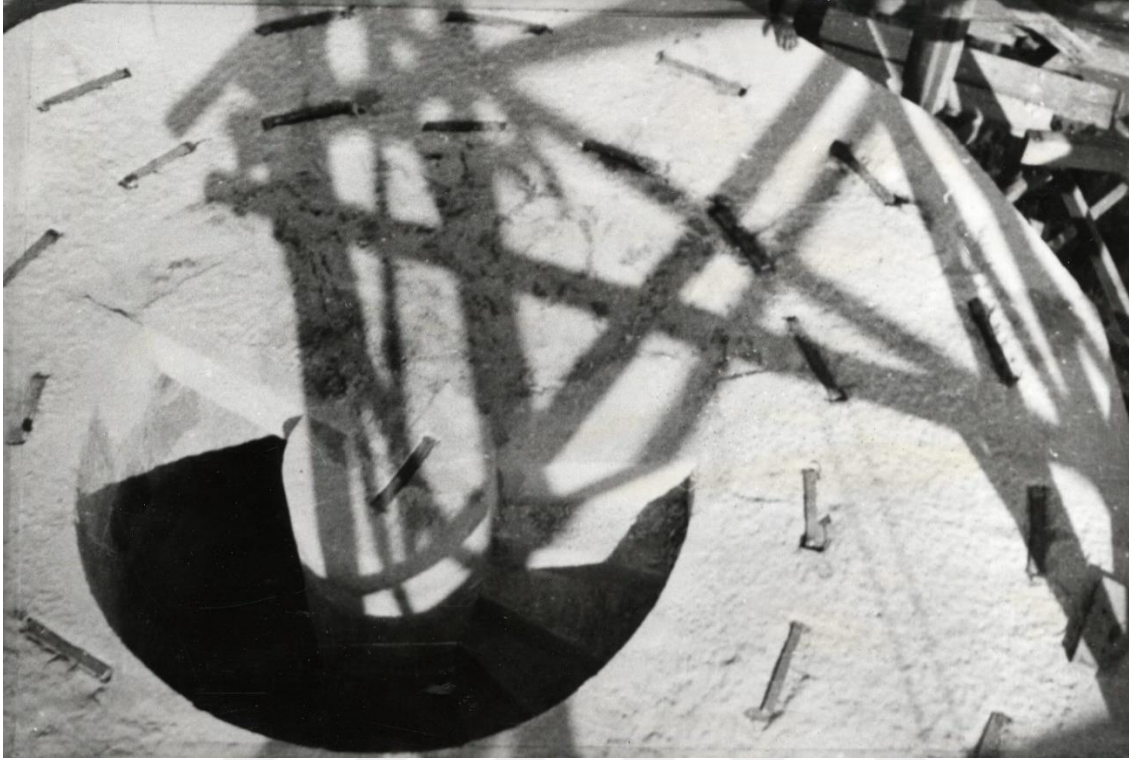
---

⁶³² BOA, *TS.MA.d*, No. 1791, 11a, H. 1 § 996, (M. 26.06.1588).

⁶³³ Gülsün Tanyeli, *Hiçbir Üstâd Böyle Kâr Etmemiştir*, s. 137, 176, 184, 204, 225; Avunduk, “Edirne Selimiye Camii Üzerinden Bir Yapı Malzemeleri Okuması”, s. 24-25.

⁶³⁴ Gülsün Tanyeli-A. Emel Geçkinli-Ali Ata, (1991). “Osmanlı Mimarisinde Kullanılan Demir Öğelerinin Üretim Teknolojisi”, *VI. Arkeometri Sonuçları Toplantısı*, 28 Mayıs-1 Haziran 1990, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, s. 112.

külliye yapılarında da gergi ve pencere parmaklıklarının demir malzemeli olduğu gözlemlenmektedir.

Resim 27: Selimiye Camii minaresinde kenet uygulaması⁶³⁵

Selimiye Camii'nin inşasında demir teminiyle ilgili sadece üç belge bulunmaktadır. İlk belgeye göre Samakov'dan *câmi-i şerîf* ve *imaret-i âmire* için 5.000 filori⁶³⁶ değerinde demir gönderilmiştir.⁶³⁷ Yaklaşık 300.000 akçe değerindeki bu demirler yerinde (Samakov'da) işletilerek muhtemelen ihtiyaç duyulan ölçü ve sayıda

---

⁶³⁵ VGM, *Selimiye Külliyesi, Selimiye Camii*, Dosya No. 220001120-FT009/5, Tarihsiz.

⁶³⁶ Filorinin değeri altına oranla değişiklik göstermekte olup 1568 yılında 1 filori 80 akçeye karşılık gelmekteydi. İnalcık, "Filorî", s. 107. Ancak Selimiye'nin inşası için sultanın hazinesinden çıkartılan akçelerin kayıtlı olduğu bir defterde 1 filori 60 akçe olarak hesaplanmıştır. BOA, *TS.MA.d*, No. 2336, 1b, H. 15 L 975, (M. 13.04.1568).

⁶³⁷ BOA, *A.DVNSMHM.d*, No.7, Hüküm No. 1981, 722, H. 3 Ra 976, (M. 26.08.1568).

kenet, zıvana, çivi, kiriş, simit gibi elemanlara dönüştürülmüş ve inşaat alanına hazır olarak getirilmişti (Harita 3). Bununla beraber şantiye işliklerinde hazırlanan demir aksam da bulunmaktadır. Örneğin pencere parmaklıkları yedi acemi oğlanın da çalıştığı demir atölyesinde imal edilmişti.⁶³⁸ Sonuncu belge külliyyeden artan demir kirişlerin Topkapı Sarayı'ndaki inşa faaliyetlerinde kullanılmak üzere *su sığırı* (manda) arabalarıyla İstanbul'a gönderilmesini dikte etmektedir.⁶³⁹ Kirişlerin nakliyesinde kullanılacak arabanın özellikle belirtilmesi önemlidir. Oldukça ağır olan demir kirişlerin bir an evvel ulaşması için öküzlere göre daha büyük ve güçlü olan mandalar bilhassa tercih edilmiş olmalıdır.

Selimiye Camii Vakfı'na gelir getirmesi amacıyla inşa edilen Meyve Kapanı ve diğer vakıf binalarında kullanılan demir malzemelerle ilgili nispeten daha çok veri bulunmaktadır.⁶⁴⁰ Bu bilgilerin büyük bir kısmı inşaat için satın alınan çivi türleriyle ilgilidir. Bunlar defterlere *mismâr-ı bölme*, *mismâr-ı elvâh/tahta*, *mismâr-ı fette*, *mismâr-ı kulak*, *mismâr-ı mertek*, *mismâr-ı pedavra*, *mismâr-ı sağış*, *mismâr-ı sağış-ı kûçek*, *mismâr-ı sağış-ı meyâne*, *mismâr-ı sağış-ı kebîr*, *mismâr-ı sürb*, *mismâr-ı şayka*, *mismâr-ı şişe*, *mismâr-ı tavan*, *mismâr-ı vakıyye* şeklinde kaydedilmiştir (Tablo 31).

---

⁶³⁸ BOA, A.DVNSMHH.d, No. 22, Hüküm No. 395, 206, H. 26 Ra 981, (M. 26.07.1573); Tuncay, "Edirne'de Selimiye Camii", s. 8.

⁶³⁹ BOA, A.DVNSMHH.d, No. 26, Hüküm No. 373, 143, H. 21 R 982, (M. 10.08.1574); Tuncay, a.g.m., s. 11.

⁶⁴⁰ BOA, TS.MA.d, No. 3745/4, H. 1 Za 996-25 C 997, (M. 22.09.1588-11.05.1589); BOA, TS.MA.d, No. 3745/5, H. 26 C 997-18 B 997, (M. 12.05.1589-02.06.1589); BOA, TS.MA.d, No. 1941, H. 19 B 997-6 M 999, (M. 03.06.1589-04.11.1590); BOA, TS.MA.d, No. 3745/14, H. 6 L 999-21 Ra 1002, (M. 06/08.1591-15.12.1593).

Çivilerin hemen hemen hepsi 1000 adet üzerinden satın alınmıştır. Az da olsa ağırlık hesabıyla satın alınan çiviler de bulunmaktadır. Bu tür hazır alımların yanında ham demirden kesilerek çivi elde edildiği de görülür.⁶⁴¹ Söz konusu çivi türlerinin isim ve ücretlerinden başka herhangi bir bilgi yoktur. Fiyatlarından hareketle çivilerden en büyüğünün mertek çivisi (1000 tanesi 400 akçe), en küçüğünün de şişe çivisi (1000 tanesi 16 akçe) olduğu söylenebilir.

Tablo 31: Çivi türleri ve birim fiyatları

<i>Mismâr-ı Bölme (Bölme Çivisi)</i>				
Defter/Sayfa	Getirildiği Yer	Tarih	Ölçü Birimi	Fiyat/Akçe
TS.MA.d, No. 1791/7a	-	5 Z 995	1000 Adet	70
<i>Mismâr-ı Elvâh/Tahta (Tahta Çivisi)</i>				
Defter/Sayfa	Getirildiği Yer	Tarih	Ölçü Birimi	Fiyat/Akçe
TS.MA.d, No. 3686-12/1b	Edirne	27 C 995	1000 Adet	50
TS.MA.d, No. 3686-12/4b	-	25 B 995	1000 Adet	50
TS.MA.d, No. 3686-12/8b	Edirne	7 N 995	1000 Adet	55
TS.MA.d, No. 3745-4/2b	-	1 Za 996	1000 Adet	50
TS.MA.d, No. 1941/3a	-	25 Za 997	1000 Adet	110
TS.MA.d, No. 1941/4a	-	28 B 998	1000 Adet	77
TS.MA.d, No. 1941/4b	-	7 Ş 998	1000 Adet	110 (<i>Büzürg</i>)
TS.MA.d, No. 3745-14/1b	-	15 L 999	1000 Adet	90
TS.MA.d, No. 3745-14/2a	-	9 N 1000	1000 Adet	90
TS.MA.d, No. 3745-14/2b	-	20 Z 1001	1000 Adet	90
TS.MA.d, No. 3745-14/3a	-	10 M 1002	1000 Adet	80

⁶⁴¹ BOA, TS.MA.d, No. 1941, 5a, 6a, 7a.

<i>Mismâr-ı Fette (Fette Çivisi)</i>				
Defter/Sayfa	Getirildiği Yer	Tarih	Ölçü Birimi	Fiyat/Akçe
TS.MA.d, No. 1941/2b	-	4 Za 997	Kıyye	10
TS.MA.d, No. 1941/3a	-	25 Za 997	Kıyye	11
TS.MA.d, No. 1941/5b	-	4 N 998	1000 Adet	35
TS.MA.d, No. 3745-14/1b	-	15 L 999	Kıyye	10/11
TS.MA.d, No. 3745-14/2a	-	22 Z 1000	Kıyye	10
TS.MA.d, No. 3745-14/2b	-	21 Za 1001	Kıyye	10
TS.MA.d, No. 3745-14/3a	-	10 M 1002	Kıyye	11
<i>Mismâr-ı Kulak (Kulak Çivisi)</i>				
Defter/Sayfa	Getirildiği Yer	Tarih	Ölçü Birimi	Fiyat/Akçe
TS.MA.d, No. 1941/6a	-	10 Za 998	1000 Adet	150
TS.MA.d, No. 1941/7a	-	1 S 999	1000 Adet	130
TS.MA.d, No. 1941/7a	-	1 S 999	1000 Adet	160
<i>Mismâr-ı Mertek (Mertek Çivisi)</i>				
Defter/Sayfa	Getirildiği Yer	Tarih	Ölçü Birimi	Fiyat/Akçe
TS.MA.d, No. 3686-12/8b	Edirne	6 N 995	Vakıyye	11
TS.MA.d, No. 1941/1b	-	20 B 997	1000 Adet	400
TS.MA.d, No. 1941/6b	-	6 M 999	1000 Adet	400
<i>Mismâr-ı Pedavra (Padavra Çivisi)</i>				
Defter/Sayfa	Getirildiği Yer	Tarih	Ölçü Birimi	Fiyat/Akçe
TS.MA.d, No. 3686-12/8a	Edirne	29 Ş 995	1000 Adet	27
TS.MA.d, No. 1791/10b	-	24 C 996	1000 Adet	32
TS.MA.d, No. 1791/13a	-	21 L 996	1000 Adet	32
TS.MA.d, No. 3745-5/4a	-	5 B 997	1000 Adet	40
TS.MA.d, No. 1941/2b	Kırkkenîse	25 N 997	1000 Adet	35
TS.MA.d, No. 1941/2b	-	9 L 997	1000 Adet	37/40

TS.MA.d, No. 1941/4a	-	11 B 998	1000 Adet	70
TS.MA.d, No. 1941/4a	-	2 Ş 998	1000 Adet	35
TS.MA.d, No. 3745-14/1b	-	15 L 999	1000 Adet	35
TS.MA.d, No. 3745-14/2a	-	22 Z 1000	1000 Adet	35
TS.MA.d, No. 3745-14/2b	-	21 Za 1001	1000 Adet	30
TS.MA.d, No. 3745-14/3a	-	10 M 1002	1000 Adet	35
Mismâr-ı Sağış (Sağış Çivisi)				
Defter/Sayfa	Getirildiği Yer	Tarih	Ölçü Birimi	Fiyat/Akçe
TS.MA.d, No. 1941/3a	-	7 Z 997	1000 Adet	300
TS.MA.d, No. 1941/4a	-	2 Ş 998	1000 Adet	290
TS.MA.d, No. 1941/5b	-	22 N 998	1000 Adet	250
TS.MA.d, No. 1941/6a	-	15 L 998	1000 Adet	200
TS.MA.d, No. 3745-14/1b	-	15 L 999	1000 Adet	300
Mismâr-ı Sağış-ı Kûçek (Küçük Boy Sağış Çivisi)				
Defter/Sayfa	Getirildiği Yer	Tarih	Ölçü Birimi	Fiyat/Akçe
TS.MA.d, No. 3686-12/4a	Edirne	22 B 995	1000 Adet	180
TS.MA.d, No. 1941/3b	-	22 Ra 998	1000 Adet	150
Mismâr-ı Sağış-ı Meyâne (Orta Boy Sağış Çivisi)				
Defter/Sayfa	Getirildiği Yer	Tarih	Ölçü Birimi	Fiyat/Akçe
TS.MA.d, No. 3686-12/8b	Edirne	7 N 995	1000 Adet	180
TS.MA.d, No. 1941/1b	-	20 B 997	1000 Adet	160
TS.MA.d, No. 1941/4a	-	4 B 998	1000 Adet	200
TS.MA.d, No. 1941/6a	-	28 L 998	1000 Adet	200
TS.MA.d, No. 3745-14/1b	-	Ca 1000	1000 Adet	160
TS.MA.d, No. 3745-14/3a	-	24 Z 1001	1000 Adet	160
Mismâr-ı Sağış-ı Kebîr (Büyük Boy Sağış Çivisi)				
Defter/Sayfa	Getirildiği Yer	Tarih	Ölçü Birimi	Fiyat/Akçe

TS.MA.d, No. 1791/3a	-	6 L 995	1000 Adet	170
TS.MA.d, No. 1791/10b	-	3 B 996	1000 Adet	300
TS.MA.d, No. 1941/1b	-	20 B 997	1000 Adet	300
TS.MA.d, No. 1941/3a	-	28 Za 997	1000 Adet	320
TS.MA.d, No. 1941/6a	-	28 L 998	1000 Adet	200
TS.MA.d, No. 1941/6b	-	6 M 999	1000 Adet	250
TS.MA.d, No. 3745-14/1b	-	Ca 1000	1000 Adet	270
TS.MA.d, No. 3745-14/2a	-	13 N 1000	1000 Adet	280
TS.MA.d, No. 3745-14/2a	-	20 Za 1000	1000 Adet	211
TS.MA.d, No. 3745-14/3a	-	10 M 1002	1000 Adet	225
Mismâr-ı Sürb (Kurşun Çivisi)				
Defter/Sayfa	Getirildiği Yer	Tarih	Ölçü Birimi	Fiyat/Akçe
TS.MA.d, No. 1791/8b	-	M 996	1000 Adet	100
TS.MA.d, No. 1941/6a	-	15 L 998	1000 Adet	70
TS.MA.d, No. 3745-14/2b	-	21 Za 1001		80
Mismâr-ı Şayka (Şayka Çivisi)				
Defter/Sayfa	Getirildiği Yer	Tarih	Ölçü Birimi	Fiyat/Akçe
TS.MA.d, No. 3686-12/4a	Edirne	18 C 995	100 Adet	5
TS.MA.d, No. 3686-12/8b	Edirne	7 N 995	1000 Adet	60
TS.MA.d, No. 1791/6a	-	26 L 995	1000 Adet	60
TS.MA.d, No. 1791/10 b	-	24 C 996	1000 Adet	70
TS.MA.d, No. 1941/1b	-	20 B 997	1000 Adet	100
TS.MA.d, No. 1941/3a	-	25 Za 997	1000 Adet	110
TS.MA.d, No. 1941/4b	-	21 Ş 998	1000 Adet	85
Mismâr-ı Şişe (Şişe Çivisi)				
Defter/Sayfa	Getirildiği Yer	Tarih	Ölçü Birimi	Fiyat/Akçe
TS.MA.d, No. 1791/6b	-	19 Za 995	1000 Adet	16

<i>Mismâr-ı Tavan (Tavan Çivisi)</i>				
Defter/Sayfa	Getirildiği Yer	Tarih	Ölçü Birimi	Fiyat/Akçe
TS.MA.d, No. 3686-12/7b	Edirne	23 Ş 995	1000 Adet	25
<i>Mismâr-ı Vakıyye (Vakıyye Çivisi)</i>				
Defter/Sayfa	Getirildiği Yer	Tarih	Ölçü Birimi	Fiyat/Akçe
TS.MA.d, No. 3686-12/4a	Edirne	21 B 995	Vakıyye	9
TS.MA.d, No. 3686-12/8b	-	7 N 995	1000 Adet	320

Defterlerde çivilerden başka ham (işlenmemiş) demir, kapı halkası, menteşe, toplu pencere parmaklığı ve demir tel alımına dair kayıtlar bulunmaktadır (Tablo 32). Ham demir bazı çivilerle beraber hem yerel esnaftan hem de doğrudan Samakov'dan temin edilmiştir.⁶⁴² Demir parmaklıklar da yine hazır bir şekilde Samakov'dan getirilmiştir.⁶⁴³ Bunların alım işlemleri kantar, Samakov kantarı, kıyye ve lodra ağırlık ölçüleri ile gerçekleştirilmiştir.⁶⁴⁴ Bazı çivilerde olduğu gibi satın alınan ham demirle istenilen ölçüde kenet, zıvana, gergi demiri, kiriş gibi demir aksam şantiyede üretilmiş olmalıdır. Menteşeler ile kapı halkaları şehirdeki yerel demircilere yaptırılmıştır.

⁶⁴² BOA, TS.MA.d, No. 1941, 1b-2a.

⁶⁴³ BOA, TS.MA.d, No. 1941, 2a.

⁶⁴⁴ 1 kantar = 44 kıyye/vakıyye (okka) = 176 lodra = 56.452 kg ve 1 Samakov Kantarı 75 kg olarak kabul edilir. Garo Kürkman, (2003). *Anadolu Ağırlık ve Ölçüleri*, İstanbul: Suna-İnan Kırış Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, s. 371; Cengiz Kallek, (2001). "Kantar", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 24, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 319.

Tablo 32: İşlenmiş ve işlenmemiş demirlerin birim fiyatı

Âhen-i Ham (İşlenmemiş Demir)				
Defter/Sayfa	Getirildiği Yer	Tarih	Ölçü Birimi	Fiyat/Akçe
TS.MA.d, No. 3686-12/6a	<i>Edirne</i>	6 Ş 995	Kantar	254
TS.MA.d, No. 3686-12/9a	<i>Edirne</i>	12 N 995	Kantar	198
TS.MA.d, No. 3745-4/15b	-	13 Ca 997	Kantar	220
TS.MA.d, No. 3745-5/2a	-	28 C 997	Kantar	220
TS.MA.d, No. 3745-5/6b	-	13 B 997	Kantar	220
TS.MA.d, No. 1941/1b	-	20 B 997	Kantar	250
TS.MA.d, No. 1941/2a	-	20 B 997	Samakov Kantarı	240
TS.MA.d, No. 1941/2b	-	4 Za 997	Kıyye	5,5 (mîrî)
TS.MA.d, No. 1941/3b	-	1 Ca 998	Kıyye	5,5
TS.MA.d, No. 1941/3b	<i>Filibe</i>	26 C 998	Samakov Kantarı	330
TS.MA.d, No. 1941/4a	-	2 Ş 998	Samakov Kantarı	330
TS.MA.d, No. 3745-14/1b	-	L 999	Kıyye	6
TS.MA.d, No. 3745-14/2a	-	9 N 1000	Kıyye	6
TS.MA.d, No. 3745-14/3a	-	10 M 1002	Kıyye	6
Halka-i Der/Halka-i Bâb (Kapı Halkası)				
Defter/Sayfa	Getirildiği Yer	Tarih	Ölçü Birimi	Fiyat/Akçe
TS.MA.d, No. 1791/11a	-	15 B 996	Adet	13
TS.MA.d, No. 1791/12a	-	1 Ş 996	Adet	13
TS.MA.d, No. 1941/6b	-	6 M 999	Adet	5
Pencere-i Âhen-i Toplu (Toplu Pencere Demiri)				
Defter/Sayfa	Getirildiği Yer	Tarih	Ölçü Birimi	Fiyat/Akçe
TS.MA.d, No. 1941/2a	-	20 B 997	Kıyye	13
Raht (Menteşe)				

Defter/Sayfa	Getirildiği Yer	Tarih	Ölçü Birimi	Fiyat/Akçe
TS.MA.d, No. 1791/11a	-	15 B 996	Adet	37
TS.MA.d, No. 1791/12a	-	1 Ş 996	Adet	40
Tel-i Âhen (Demir Tel)				
Defter/Sayfa	Getirildiği Yer	Tarih	Ölçü Birimi	Fiyat/Akçe
TS.MA.d, No. 1791/8b	-	M 996	Kıyye	45

4.3.5.3. Kurşun

Kurşun, Selimiye Camii ve Külliyesi'nde kenet, zıvana, gergi gibi demir aksamın taşlara sabitlenmesinde eriyik ve örtülerde levha şeklinde kullanılmıştır. Çok sayıdaki arşiv belgesi kurşun temini için yapılan ödemeleri ve resmi yazışmaları içermektedir. Konuyla ilgili erken tarihli belgeler inşaat için satın alınan kurşunun büyük bölümünün devlet hazine gelirlerince karşılandığını gösterir:

*Silâhdar Cemâati halkından Mesîhullah'a padişahın Edirne'deki câmi-i şerifi kurşun bahası için Selanik'in mukâta'âtından (gelirlerinden) Selanik Kadısı Mevlana Muhyiddin'in gönderdiği defter gereğince teslim edilen 207.020 akçe.*⁶⁴⁵

*Madenler Nâzırı Pir Mehmet Zâim'e Edirne'deki câmi-i şerifin inşasına kurşun satın almak için Prizrîn Livâsı ve diğerlerinin mukâta'âtından nâzırın gönderdiği defter gereğince teslim edilen 361.035 akçe.*⁶⁴⁶

⁶⁴⁵ BOA, KK.d, No. 1767, 115, H. 16 B 977, (M. 25.12.1569).

⁶⁴⁶ BOA, KK.d, No. 1767, 160, H. 17 Za 977, (M. 23.04.1570).

*Madenler Nâzırı Pir Mehmet Zâim'e Edirne'deki câmi-i şerifin inşasına, Anbar-ı Âmire'ye ve gayriye kurşun satın almak için Vulçitrin ve Üsküp Livaları mukâta'âtından (nâzırın) kendi mektubu gereğince teslim edilen 2.000.000 akçe, kurşun ücreti ve vapur kirası için.*⁶⁴⁷

İnşaatın ilk dönemlerinde satın alınan bu kurşunlar büyük ihtimalle sütun, duvar ve taş örgülerin güçlendirilmesinde kullanılan kenet, zıvana, gergi, kuşak gibi demir aksamın sabitlenmesi için ergitilerek kullanılmıştı. Bir belgeye göre bu dönemde caminin inşasına 6.000 kantar kurşun gönderilmiştir.⁶⁴⁸ Ancak bu kurşunların tamamının demirlerin sabitlenmesi işleminde kullanılması mümkün görünmemektedir. Bunların bir kısmı 1570 yılının ortalarında tamamlanarak müderris atamasının yapıldığı güneydoğu köşedeki medresenin örtüsünde kullanılmış olabilir.

Cami inşasının son aşamasında imarete büyük miktarda kurşun alımı gerçekleştirilmiştir. Belgelere göre ilk olarak 12.000 ve sonrasında 8.000 olmak üzere toplam 20.000 kantar kurşun siparişi verilmiştir. Söz konusu 12.000 kantar kurşunun 4.000'i Selanik kadılığına bağlı Sidre Kapsı madenlerinden, 2.000'i Sofya kadılığına bağlı Breznik madenlerinden, 3.000'i Kratova kadılığına bağlı madenlerden ve 3.000'i Üsküp ve Novabırda kadılıklarına bağlı Novabırda madenlerinden temin edilmiştir.⁶⁴⁹ Kadılıklara gönderilen hükümde kurşun ücretinin mukâtaâ gelirlerinden alınarak ödenmesi istenmişken bina emini Hasan Çelebi'ye yazılan başka bir hükümden 12.000

---

⁶⁴⁷ BOA, KK.d, No. 1768, 353, H. 14 L 978, (M. 11.03.1571).

⁶⁴⁸ BOA, KK.d, No. 67, 203b, H. 18 R 980, (M. 28.08.1572).

⁶⁴⁹ BOA, KK.d, No. 67, 10a, H. 6 M 980, (M. 19.05.1572).

kantar kurşun için madenler nâzırına 796.000 akçe teslim edildiği öğrenilmektedir.⁶⁵⁰ İlave olarak talep edilen 8.000 kantar kurşun için ise 6.000? sikke filori (yaklaşık 360.000 akçe) gönderilmiştir.⁶⁵¹ Hükme göre, gönderilen filorilerle hem kurşun satın alınacak hem de kira arabalarının ücreti ödenecektir. Buna göre 1 kantar kurşunun satın alınma ve Edirne'ye taşınma maliyeti yaklaşık 60 akçedir. Tüm bu kurşunlar *hassa câmi-i şerîf örtüsü için* satın alınmıştır.⁶⁵²

Örtülerin kaplanmasından sonra artan kurşunların İstanbul'a gönderilmesi gerekmiştir. Saray-ı Âmire'de oluşan kurşun ihtiyacı için öncelikle 808 kantar 1 lodra kurşun gönderilmiş ve ardından geriye kalan 5.000 kantar kurşunun gönderilmesi istenmiştir.⁶⁵³ İstanbul'a gönderilen 5.808 kantar kurşunun haricinde bir de Selimiye'ye ait olup Sofya'dan henüz gönderilemeyen bir miktar kurşun bulunmaktadır. Bunlar da doğrudan İstanbul'a gönderilecektir.⁶⁵⁴ Sofya'da kalan kurşunun miktarı bilinmemekle birlikte satın alınan 20.000 kantar kurşunun en fazla 14.000 kantarının örtü kaplamasında kullanıldığını söylemek mümkündür.

---

⁶⁵⁰ BOA, *KK.d*, No. 67, 216b, H. 29 R 980, (M. 08.09.1572).

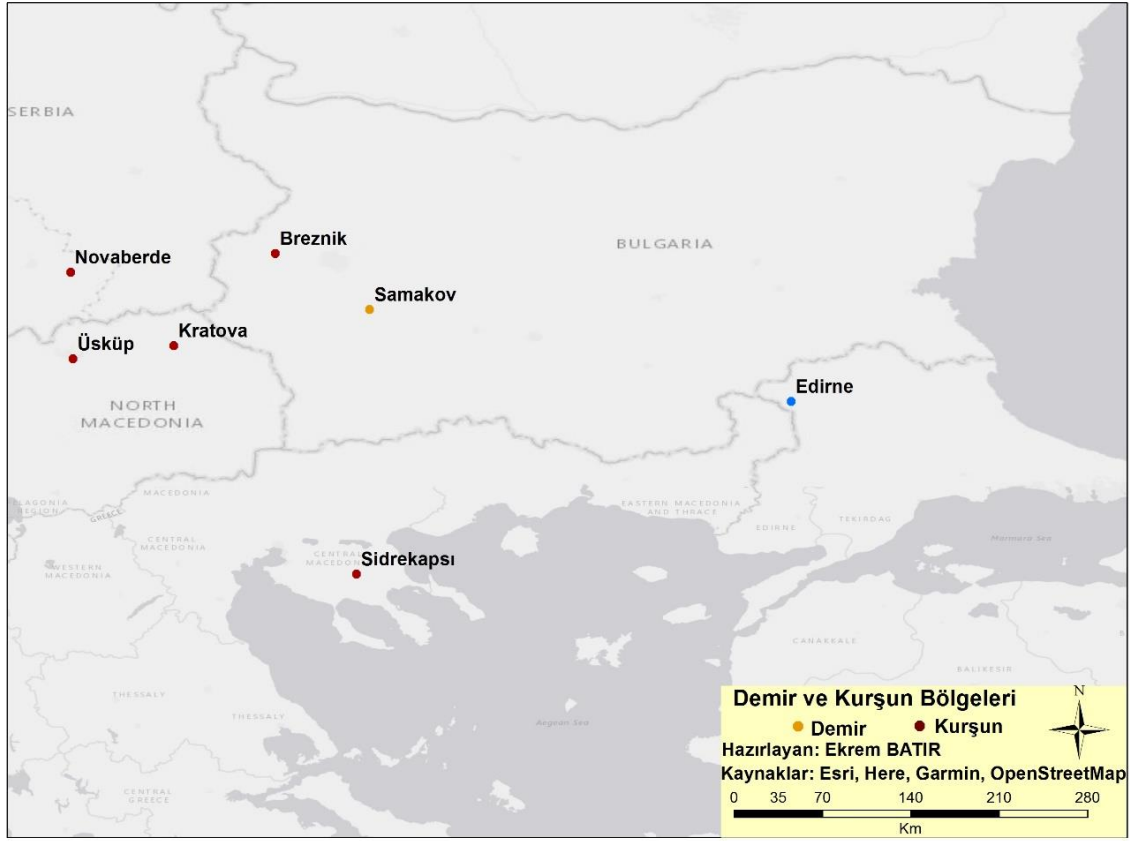
⁶⁵¹ BOA, *KK.d*, No. 67, 514b, H. 26 L 980, (M. 01.03.1573).

⁶⁵² BOA, *KK.d*, No. 67, 10a, H. 6 M 980, (M. 19.05.1572).

⁶⁵³ BOA, *A.DVNSMHH.d*, No. 26, Hüküm No. 736, 256, H. 23 C 982, (M. 10.10.1574); BOA, *A.DVNSMHH.d*, No. 26, Hüküm No. 746, 260, H. 23 C 982, (M. 10.10.1574); BOA, *A.DVNSMHH.ZYL.d*, No. 2, Hüküm No. 714, 271, H. 17 M 983, (M. 28.04.1575).

⁶⁵⁴ BOA, *A.DVNSMHH.d*, No. 26, Hüküm No. 606, 215, H. 30 Ca 982, (M. 17.09.1574); BOA, *A.DVNSMHH.d*, No. 26, Hüküm No. 737, 256, H. 23 C 982, (M. 10.10.1574).

Harita 3: Maden Bölgeleri

Sidre Kapsı, Kratova, Novabırda ve Breznik madenlerinden satın alınan kurşunlar Sofya üzerinden kara yoluyla Edirne'ye ulaştırılmıştır (Harita 3). Bunun sağlıklı bir şekilde gerçekleştirilmesi için yol güzergâhı üzerindeki kadılıklara çok sayıda emir gönderilmiş ve onlardan nakliye için gerekli kira arabalarını temin etmeleri istenmiştir. Bu açıdan kurşunların taşınmasında madenlerin bağlı olduğu kadılıklardan başka Kurşunlu, Ürgüp, Leskofça, Niş, Alacahisar, Şehirköy, Breznik, Sofya, Samakov ve Filibe kadılıklarının da ismi geçmektedir.⁶⁵⁵ Maden bölgelerinden satın alınan

⁶⁵⁵ BOA, *KK.d*, No. 67, 178b, H. 8 R 980, (M. 18.08.1572); BOA, *KK.d*, No. 67, 203b, H. 18 R 980, (M. 28.08.1572); BOA, *KK.d*, No. 67, 218a, H. 29 R 980, (M. 08.09.1572); BOA, *KK.d*, No. 67, 514b, H. 26 L 980, (M. 01.03.1573); BOA, *ADVNSMHH.d*, No. 22, Hüküm No. 665, 337, H. 15 Ca 981, (M. 12.09.1573); BOA, *ADVNSMHH.d*, No. 23, Hüküm No. 211, 103, H. 8 B 981, (M. 03.11.1573).

kurşunlar kiralanan arabalarla Sofya'ya getirilerek depolanıyor, ardından kiralanan yeni arabalarla da Edirne'ye ulaştırılıyordu:

Sofya kadısına hüküm yazıla ki: Halen Edirne'de olan bina-i âmirem için 12.000 kantar ve cebehâne-i âmirem için 2.000 kantar olmak üzere toplam 14.000 kantar kurşun lazım ve mühim olmuştur. Bunun için madenler kadılarına ve Madenler Nâzırı Zaim Pir Mehmet'e hüküm gönderilmişti. Şimdi buyurdum ki: Hükmüm gelince zikrolunan 14.000 kantar kurşun madenlerden satın alınıp sana ulaşınca nâzırın adamlarından alıp 12.000 kantarını kira arabalarına yükleyerek Edirne'de inşa olunan cami-i şerifim eminine gönderip teslim ettiresin; 2.000 kantarı da Ahyolu İskelesi'ne gönderip, kiralık gemilere yükletip acilen İstanbul'a ulaştırarak anbara teslim ettiresin.⁶⁵⁶

Hükümden de anlaşılacağı üzere İstanbul'a gidecek kurşunlar Ahyolu İskelesi'ne kadar arabalarla, devamında gemiyle taşınmaktadır. Edirne'ye ulaşım için deniz taşımacılığı hiç düşünülmemiş gibidir. Selanik Sidrekapsı gibi denize yakın olan bölgeden dahi kurşunların getirilmesinde kara yolu tercih edilmiştir. Süleymaniye Külliyesi'nin kurşunları için de kara taşımacılığı tercih edilmiş, arabalarla Ahyolu İskelesi'ne nakledilen kurşunlar oradan da gemilerle İstanbul'a taşınmıştır.⁶⁵⁷ Ancak Meyve Kapanı'nın inşası döneminde farklı bir yol takip edilmeye başlanmış; kurşunlar gemilerle Ege Denizi'nden Rodosçuk İskelesi'ne nakledilmiş ve buradan da arabalarla Edirne'ye getirilmiştir. Yine Sultan Ahmet Külliyesi'nin kurşunları da benzer şekilde

---

⁶⁵⁶ BOA, KK.d, No. 67, 218a, H. 29 R 980, (M. 08.09.1572).

⁶⁵⁷ Barkan, *Süleymaniye Camii ve İmareti İnşası*, C. II, s. 151.

Üsküp ve Sidrekapsı'ndan Selanik'teki limana taşınmış, sonrasında gemilerle İstanbul'a sevk edilmiştir.⁶⁵⁸

Meyve Kapanı'nın inşasında kullanılan kurşunlara dair sınırlı bilgi bulunmaktadır. Bu bilgilerin bir kısmı kurşuncu esnafından satın alınan ve kenetlerin sabitlenmesinde kullanıldığı belirtilen kurşunlarla ilgilidir (Tablo 33). Asıl alımı maden bölgelerinden gelen kurşunlar oluşturmaktadır. Bina emini İbrahim Efendi'nin padişaha sunduğu mektuplardan konunun ayrıntılarına ulaşılabilmektedir. Ele alacağımız ilk mektuba göre iki mutemet nakliye akçesi ve *emr-i şerif* ile Üsküp tarafına yollanmış ve ilk aşamada gemiyle Rodosçuk İskelesi'ne 430 kantar kurşun ulaşmış ve buradaki depoya (*mahzen*) yerleştirilmiştir.⁶⁵⁹ Bundan bir süre sonra yazıldığı anlaşılan diğer mektuptan ise Meyve Kapanı için 1627.5 kantar kurşun getirildiği ve en az 5.000 kantar kurşunun daha gelmesi gerektiği öğrenilmektedir.⁶⁶⁰ Aynı mektupta kurşun ücretinin devlet tarafından, nakliye (*kira*) ücretinin bina akçesinden karşılanmasının eskiden beri âdet (*kadîmü'l-eyyâmdan berü*) olduğu ancak gönderilen emirde kurşun ücretinin de bina akçesinden karşılanmasının istendiği, eğer emir sehven yazılmamışsa maden nâzırlarına ve müfettişlerine emirle beraber 6 yük (600.000) akçe gönderilmesi gerektiği hatırlatılmıştır. Buradaki hesaba göre bir kantar kurşun devlet eliyle maden bölgesinden 120 akçeye satın alınmaktadır. Edirne'deki kurşuncu esnafına ödenen ise bunun iki katı kadardır (Tablo 33).

---

⁶⁵⁸ Barkan, *Süleymaniye Camii ve İmareti İnşası*, C. I, s. 379; Öten, *Arşiv Belgelerine Göre Sultan Ahmed Külliyesi ve İnşası*, s. 592.

⁶⁵⁹ BOA, TS.MA.e, Dosya No.577, Gömlek No. 29, 5a, H. 3 Ş 997?, (M. 17.06.1589).

⁶⁶⁰ BOA, TS.MA.e, Dosya No. 659, Gömlek No. 35, 1a, H. 5 Ca 997, (M. 22.03.1589); Meric, "Türk San'atı Tarihi Vesikaları (Mimarîye Âid Vesikalar)", s. 751-752.

Muhasebe defterindeki bir kayıt kurşunların Rodosçuk mahzenlerine yerleştirildiğini ve mutemet Süleyman Bey tarafından kiralanan arabalarla peyderpey Edirne'ye gönderildiğini ortaya koyuyor.⁶⁶¹ Meyve Kapanı'nın inşasında çalışan mutemet, kâtip, bostancı gibi görevlilere ödenen nafaka kayıtlarının tutulduğu bir defter ise inşaat için Priştine'den de kurşun getirildiğini kaydetmektedir.⁶⁶²

Tablo 33: Kurşunun birim fiyatı

Sürb (Kurşun)				
Defter/Sayfa	Getirildiği Yer	Tarih	Ölçü Birimi	Fiyat/Akçe
TS.MA.d, No. 3686-12/5b	Edirne	29 B 995	Vakıyye	4
TS.MA.d, No. 3686-12/6b	Edirne	9 Ş 995	Kantar Vakıyye	220 5
TS.MA.d, No. 3686-12/8a	Edirne	1 N 995	Vakıyye	4 (Eski kurşun)
TS.MA.d, No. 3686-12/8a	Edirne	1 N 995	Vakıyye	5.5 (Yeni kurşun)
TS.MA.d, No. 3686-12/9b	-	14 N 995	Vakıyye	5
TS.MA.d, No. 1791/4a	-	14 L 995	Vakıyye	4.5
TS.MA.d, No. 1791/6b	-	29 Za 995	Vakıyye	5.5
TS.MA.d, No. 1941/4a	-	17 B 998	Kıyye	5,5
TS.MA.d, No. 1941/5b	-	11 N 998	Kantar	280

Yukarıda da vurgulandığı üzere kurşunun nakliyesinde öncesinden farklı bir yol takip edilerek Üsküp ve Priştine'deki madenlerden satın alınan kurşunlar arabalarla

⁶⁶¹ BOA, TS.MA.d, No. 1941, 1b, H. 20 B 997, (M. 04.06.1589).

⁶⁶² BOA, TS.MA.d, No. 3745/8, 3b, H. 1 Ca 998, (M. 08.03.1590).

Selanik’e indirilmiş, ardından gemilerle Rodosçuk İskelesi’ne sevk edilmiş ve arabalarla Edirne’ye nakledilmiştir.⁶⁶³

4.3.6. Pişmiş Toprak Yapı Malzemeleri (Tuğla, Kiremit ve Künk)

Külliyenin küfeki ve mermerden sonraki ana yapı malzemesi tuğladır. Selimiye Camii’nin gözlemlenemeyen kubbe ve tonozları ile şadırvan avlusunun revak kubbe ve geçiş öğeleri tuğla malzemeli olmalıdır. Cami kubbelerinin mukarnas dolgulu geçiş öğelerinde ise tuğla, kesme taş örgüyle beraber görülmektedir (Resim 28).⁶⁶⁴ Ayrıca tuğla, mihrap nişi zeminiyle sınırlı olmak üzere taban döşemesi olarak da kullanılmıştır.⁶⁶⁵ Külliye’nin diğer yapılarına gelince; beden duvarları ile bacalardaki düz veya almaşık örgülerden başka kubbe, tonoz, kemer ve geçiş öğeleri tuğla malzemelidir.

---

⁶⁶³ BOA, *TS.MA.d*, No. 1791, 8a, H. 27 M 996, (M. 28.12.1587).

⁶⁶⁴ Sultan camileri gibi anıtsal yapılarda geçiş öğeleri kesme taş ya da kesme taş-tuğla almaşık olarak örülmektedir. Gülsün Tanyeli, *Hiçbir Üstâd Böyle Kâr Etmemiştir*, s. 113.

⁶⁶⁵ Avunduk, “Edirne Selimiye Camii Üzerinden Bir Yapı Malzemeleri Okuması”, s. 22.

Resim 28: Mihrabın batısında yer alan yarım kubbe pandantifinin kesme taş ve tuğla almaşık örgüsü⁶⁶⁶

Günümüze ulaşabilen arşiv belgelerinde Selimiye Camii için alınan ya da üretilen tuğla, kiremit, künk veya sebu cinsinden pişmiş toprak malzemelere dair herhangi bir kayıt yoktur. Meyve Kapanı inşasının hemen öncesinde yıldırım

---

⁶⁶⁶ VGM, *Selimiye Külliyesi, Selimiye Camii*, Dosya No. 220001120-FT013/31, Tarihsiz.

düşmesinden kaynaklı olarak Selimiye Camii ve çevresinde gerçekleştirilen tamirler ile dükkân ve evlerin inşasına gerekli olan tuğla, kiremit ve künkler satın alınma yoluyla temin edilmiştir (Tablo 34).⁶⁶⁷ Mevcut defterlerde iki tür tuğla ile karşılaşılır: *Tuğla-i çarsû* (kare tuğla) ve *tuğla-i nîme* (yarım tuğla). Kare tuğla (*tuğla-i çarsû*) düşey taşıyıcılar, kemerler, tonozlar ve küçük kubbeler ile büyük kubbelerin etek dolgusu ve kubbe kasnağının örgüsünde kullanılan yassı bir tuğladır.⁶⁶⁸ Kare tuğla ile birlikte kullanılan yarım tuğla (*tuğla-i nîme*) ise kare tuğlanın yarısı boyutunda olan ve örgüye yarım tuğla gerektiğinde bütün tuğlayı ikiye bölmeksizin kullanılan özel üretim bir tuğladır.⁶⁶⁹ Defterlerde tuğla ve kiremitlerin boyutlarına yer verilmemiştir. Süleymaniye Külliyesi'nin dükkân dizilerinde yapılan ölçümlerde benzeri kare tuğlaların kalınlığı 4.2 cm ve bir kenar uzunluğu 27-28 cm; yarım tuğlaların kalınlığı da yine 4.2 cm ve bir kenar uzunluğu 13.5-14 cm olarak tespit edilmiştir.⁶⁷⁰

Kiremitler, külliye vakıf olarak inşa edilen ev ve odaların çatılarında kullanılmış olmalıdır. Kesik yarım koni biçimli olan kiremitlerin bir ucu diğerine göre daha geniştir (Resim 29).⁶⁷¹ Osmanlı döneminde tuğla ve kiremit üretimi mimarbaşının

---

⁶⁶⁷ BOA, TS.MA.d, No. 3686/12, 9a, H. 12 N 995, (M. 16.08.1587); BOA, TS.MA.d, No. 1791, 7b, 8a, 11b, H. 8 Z 995-15 B 996, (M. 09.11.1587-10.06.1588).

⁶⁶⁸ Arseven, *Sanat Ansiklopedisi*, C. I, s. 372; İlknur Aktuğ Kolay, (2016). “Osmanlı Dönemi İnşaat Belgelerine Göre Anıtsal Yapılarda Örtü ve Duvar Sistemleri”, 8. *Ulusal Çatı ve Cephe Sempozyumu (02-03 Haziran 2016) Bildirileri*, İstanbul: İş Dünyası Yayıncılık, s. 213.

⁶⁶⁹ Neslihan Sönmez, *Osmanlı Dönemi Yapı ve Malzeme Terimleri Sözlüğü*, s. 107.

⁶⁷⁰ Çelik, *Süleymaniye Külliyesi Malzeme, Teknik, Süreç*, s. 114.

⁶⁷¹ Celâl Esad Arseven, (1947). *Sanat Ansiklopedisi*, C. II, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, s. 1096.

belirlemiş olduğu ölçü ve kalıplara göre gerçekleştirilmekteydi.⁶⁷² 16. yüzyıl Osmanlı kiremitlerinin ölçüsü hakkında veri yoktur. 17. yüzyılın sonlarında kiremitlerin uzunluğu 55.8 cm (18 parmak), geniş ucu 24.8 cm (8 parmak) ve dar ucu 21.7 cm (7 parmak) olacak şekilde belirlenmiştir.⁶⁷³ 1733/34 yılına gelindiğinde kiremitler (uzunluk 41.85 cm (13,5 parmak) geniş ucu 18.6 cm (6 parmak) ve dar ucu 15.5 cm (5 parmak)) küçülmeye başlayacaktır.⁶⁷⁴ Künklerin su yollarının inşası için satın alındığı açıkça belirtilmiştir. Kayda göre *Edirne'deki su yolları hizmetlilerinin kethüdası olan Mehmet*’ten toplam 204 adet künk alınmıştır.⁶⁷⁵

Meyve Kapanı’nın tuğlaları ise hem satın alınma yoluyla hem de özel üretim ile temin edilmiştir. Kapan hanının inşa edildiği dönemde tuğla satın alındığını gösteren tek kayıt inşaatın tamamlanmasının ardından tüm gelir ve gider kalemlerinin özet olarak sunulduğu *Vâridât ve Mesârifât Defteri*’nde yer almaktadır. Deftere göre 4 Haziran 1589 ile 22 Haziran 1591 tarihleri arasında inşaata toplam 289.619 akçelik kare, yarım ve topaç tuğla satın alınmıştır.⁶⁷⁶ Topaç tuğlanın blok olmasının haricinde şekil ve

---

⁶⁷² Ahmet Refik, *On Altıncı Asırda İstanbul Hayatı*, s. 108; Ahmet Refik, (1988). *Hicri On İkinci Asırda İstanbul Hayatı (1100-1200)*, İstanbul: Enderun Kitabevi, s. 79, 169-170.

⁶⁷³ Ahmet Refik, *Hicri On İkinci Asırda İstanbul Hayatı*, s. 31; İlknur Aktuğ, (1986). “16. Yüzyılda Kullanılan Bazı İnşaat Malzemeleri ve Kullanım Yerleri”, *II. Uluslararası Türk ve İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Kongresi (28 Nisan-2 Mayıs 1986) Bildiriler*, C. I, İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi İnşaat Fakültesi Yayını, s. 73.

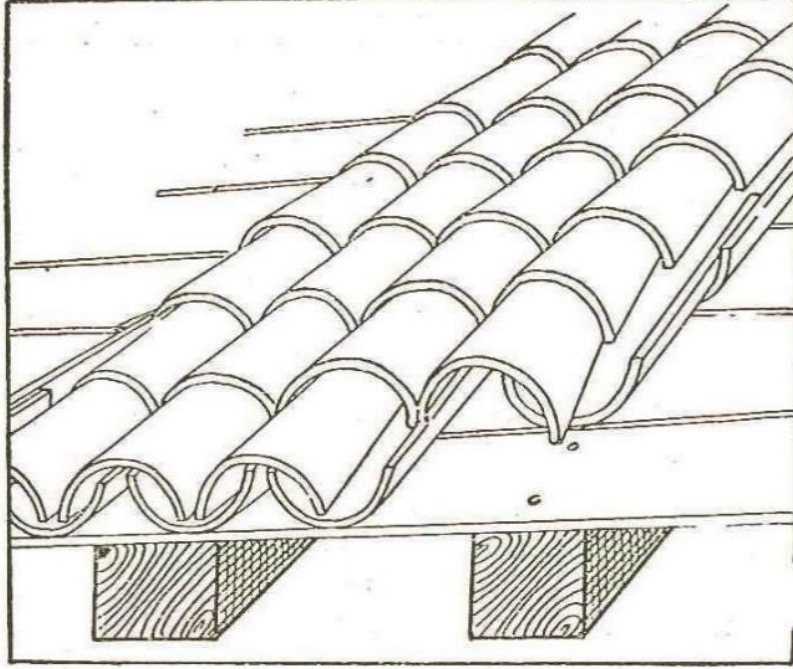
⁶⁷⁴ Ahmet Refik, *Hicri On İkinci Asırda İstanbul Hayatı*, s. 170.

⁶⁷⁵ BOA, TS.MA.d, No. 1791, 11a, H. 15 B 996, (M. 10.06.1588).

⁶⁷⁶ BOA, MAD.d, No. 4916, 4, H. 20 B 997-29 Ş 999, (M. 04.06.1589-22.06.1591).

boyutları hakkında bir bilgiye ulaşılammıştır.⁶⁷⁷ Bu tuğladan yalnızca 5.788 akçe miktarında alınmıştır. Hanın örtüleri kurşunla kaplandığı için kiremit ihtiyacı oluşmamıştır. Su yolları için ise araba kirası dahil 810 akçelik künk satın alınmıştır.

Resim 29: Kiremitlerin çatıdaki düzeni⁶⁷⁸

Diğer yandan bir kısım tuğlalar kiralanan ya da kurulan fırınlarda özel üretim yaptırılarak temin edilmiştir. Tuğla fırınlarında görevlendirilen mutemetlere verilen nafaka kayıtları fırınların inşaat bünyesinde yer aldığını gösteriyor: “Hassa arabacıardan olup binanın tuğla kârhanesinde istihdam olunan Kalender’in 997 senesi Receb ayına ait 30 günlük nafakası, günlüğü 4 akçeden toplam 120 akçe.”⁶⁷⁹ Meyve Kapanı’nın tamamlanmasından sonra inşa edilen dükkân ve odalarda kullanılan tuğla ve

---

⁶⁷⁷ Çelik, *Süleymaniye Külliyesi Malzeme, Teknik, Süreç*, s. 114.

⁶⁷⁸ Arseven, *Sanat Ansiklopedisi*, C. II, s. 1096.

⁶⁷⁹ BOA, *TS.MA.d*, No. 3745/8, 1b, H. 19 B 997, (M. 03.06.1589).

kiremitlerle ilgili herhangi bir kayıt yoktur. Aynı yöntemin bu dönemde de uygulandığı söylenebilir.

Tablo 34: Tuğla, kiremit ve künklerin birim fiyatı

<i>Tuğla-i Çârsû (Kare Tuğla)</i>				
Defter/Sayfa	Getirildiği Yer	Tarih	Ölçü Birimi	Fiyat/Akçe
TS.MA.d, No. 1791/7b	-	8 Z 995	100 Adet	22
<i>Tuğla-i Nîme (Yarım Tuğla)</i>				
Defter/Sayfa	Getirildiği Yer	Tarih	Ölçü Birimi	Fiyat/Akçe
TS.MA.d, No. 3686-12/9a	<i>Edirne</i>	12 N 995	100 Adet	18
TS.MA.d, No. 1791/7b	-	8 Z 995	100 Adet	18
TS.MA.d, No. 1791/8a	-	17 Z 995	100 Adet	18
TS.MA.d, No. 1791/11b	-	15 B 996	100 Adet	18
<i>Kiremid (Kiremit)</i>				
Defter/Sayfa	Getirildiği Yer	Tarih	Ölçü Birimi	Fiyat/Akçe
TS.MA.d, No. 3686-12/9a	<i>Edirne</i>	12 N 995	100 Adet	18
TS.MA.d, No. 1791/7b	-	8 Z 995	100 Adet	18
TS.MA.d, No. 1791/8a	-	17 Z 995	100 Adet	18
<i>Künk (Künk)</i>				
Defter/Sayfa	Getirildiği Yer	Tarih	Ölçü Birimi	Fiyat/Akçe
TS.MA.d, No. 1791/11a	<i>Edirne</i>	15 B 996	Adet	1

Belgeler yeterli olmadığı için Selimiye Camii ve Külliyesi'nde kullanılan tuğlaların satın alma yoluyla mı yoksa özel üretimle mi elde edildiğini tespit etmek mümkün değildir. Edirne'nin doğrudan deniz ulaşımının olmaması İstanbul ya da Gelibolu'dan tuğla getirilmesini hem zorlaştırıyor hem de maliyetli kılıyor olmalıydı. Süleymaniye'nin inşası için gerekli tuğlalar, ilk yıllarda Gelibolu'daki tuğla ocaklarından sipariş usulüyle veya tuğlacı esnafından satın alınarak temin edilmeye

alışılımtı. Daha sonraları Gelibolu'daki ehil ustalar İstanbul'a getirilmiş ve Hasköy'deki kiralık fırınlarda özel üretim yaptırılımtı.⁶⁸⁰ Selimiye'de de aynı yol takip edilmiş olmalıdır. Nitekim daha önce vurgulandığı gibi Meyve Kapanı'nın tuğlaları da hem satın alınarak hem de özel üretim yoluyla temin edilmişti.

4.3.7. Taş

Cami ve günümüze ulaşan diğer külliye binalarının inşasında farklı tür, renk ve dokuda doğal taşlar kullanılmıştır. Bunların başında İstanbul ve Edirne civarındaki Osmanlı yapılarının da ana malzemesi olan küfeki taşı gelmektedir. İkincil sıradaki diğer taşlar ise kırmızı tuf taşı (*kızıl taş*), Marmara mermeri, granit, Hereke pudingi, traverten, Vize pembesi, oniks, porfir ve Vezirhan taşı olarak sıralanabilir.⁶⁸¹ Günümüze ulaşmayan Meyve Kapanı ve dükkânların ana inşa malzemesinin ise yine küfeki taşı olduğu inşaata ait muhasebe defterlerinden anlaşılmaktadır.

4.3.7.1. Kızıl Taş

Küfeki ve beyaz mermer (Marmara mermeri) dışındaki diğer taş türleri sadece camide kullanılmıştır. Bu taşların en yaygını ise belgede *kızıl taş* olarak nitelenen kırmızı renkli volkanik tuf taşıdır. Kızıl taş, şadırvan avlu cephesinde dikdörtgen açıklıklı pencerelerin söve ve lentoları ile sivri kemerli alınlıklarının bordürlerinde, avlu revak ve yan giriş kemerlerinde, caminin mahfil tabakasındaki dikdörtgen açıklıklı pencerelerin söve ve lentoları ile alınlık bordürlerinde, minarelerin kaide ve şerefe altı

---

⁶⁸⁰ Barkan, *Süleymaniye Camii ve İmareti İnşası*, C. I, s. 381-384; Çelik, *Süleymaniye Külliyesi Malzeme, Teknik, Süreç*, s. 120.

⁶⁸¹ Avunduk, "Edirne Selimiye Camii Üzerinden Bir Yapı Malzemeleri Okuması", s. 7-34.

kısımlarında, payandalarda ve caminin doğu, batı ve güney cephelerinde dışa açılan galerilerlerin taşıyıcı kemerlerinde izlenmektedir.

Kızıl taşın temini ile ilgili yalnızca bir belgeye ulaşılabilmektedir. Kırkkilise (Kırklareli) kadısına gönderilen bir hükümden ibaret olan belge, taş çıkarma işinde ehil olan İpsala Zâimi Mehmet'in mübaşir tayin edilmesini konu alır:

Kırkkilise kadısına hüküm ki: Bina emini Halil mektup gönderip adı geçen bina için idaren altındaki kaza sınırlarındaki kızıl taşın çıkarılmasında sıkıntı çekildiği ve harç vekilinin gidip İpsala zaimi olan Mehmet -ululuğu artsın- için “işinin ehlidir, mübâşir olursa taşın çıkarılması kolaylaşır.” diye bildirdiğinden buyurdum ki: Vardığında bu şekilde bizzat gereğini yerine getirip idaren altındaki kazadan söz konusu bina için yeteri kadar kızıl taşın israf ve itlaf olunmadan ve sıkıntı çekilmeden çıkarılması konusunda ihtimam gösterip gayret edesin. Bu husus oldukça önemlidir. Ona göre tedarik edip ihmal etmekten kaçınasın.⁶⁸²

Kızıl taş, Edirne'deki diğer sultan yapılarında da (Eski Cami, Üç Şerefeli Cami, Muradiye Camii, II. Beyazıt Camii) yaygın olarak kullanılan bölgesel bir yapı malzemesidir. Bu derece yaygın kullanımı taşın kolay temin edilebildiğini göstermektedir. Avunduk, bir belgeden hareketle kızıl taşın Enez civarından getirildiğini ileri sürmektedir.⁶⁸³ Bahsi geçen belgede kastedilen taşlar aşağıda da ele

---

⁶⁸² BOA, A.DVNSMHHM.d, No. 9, Hüküm No. 36, 14, H. 20 N 977, (M. 26.02.1570).

⁶⁸³ Avunduk, “Edirne Selimiye Camii Üzerinden Bir Yapı Malzemeleri Okuması”, s. 16.

alındığı üzere Hereke pudingi veya serpantin breşi olmalıdır. Kızıl taşların çıkarıldığı ocağın tespiti için araştırmalar yapılmış ancak bir neticeye ulaşılamamıştır.

4.3.7.2. Küfeki Taşı

Maktralı kalker, lümaşelli kalker veya kireçtaşı (limestone) olarak tanımlanan küfeki taşı, ocaktan ilk çıktığında kolay işlenebilirken zaman geçtikçe sertleşmekte ve dayanıklılığı artmaktadır.⁶⁸⁴ Küfeki, kolay işlenebilme ve diğer taşlara göre hafif olma gibi özellikleri dolayısıyla gerek İstanbul çevresinde gerek Edirne’de yoğunlukla kullanılan bir malzeme olmuştur. Bu taş türü caminin toprak üstü seviyesinden itibaren beden duvarları, payandalar, fil ayakları, ana askı kemerleri, minareler, avlu revakları, revak döşemeleri ve saçak silmeleri başta olmak üzere birçok yapı elemanında kesme taş örgü şeklinde izlenebilmektedir. Medreseler ile mektep ve arastada ise genel olarak kabayonu; söve, lento ve saçak silmelerinde, dış avlunun duvarlarında, medreselerin giriş cephesi duvarları ve taçkapısı ile mihrap ve revaklarında inceyonu olarak kullanılmıştır.

Selimiye Külliyesi’nin taşlarıyla ilgili sadece Meyve Kapanı ve diğer vakıf yapılarının inşasına ait defterler ile bir grup belge bulunmaktadır. Bu belge ve

---

⁶⁸⁴ Kemal Erguvanlı-Zeynep Ahunbay, (1989). “Mimar Sinan’ın İstanbul’daki Eserlerinde Kullandığı Taşların Mühendislik Jeolojisi ve Mimari Özellikleri”, *Mühendislik Jeolojisi Bülteni*, S. 11, s. 109-110; Neslihan Sönmez, *Osmanlı Dönemi Yapı ve Malzeme Terimleri Sözlüğü*, s. 65-66; Tayla, *Geleneksel Türk Mimarisinde Yapı Sistem ve Elemanları*, C. 1, s. 60; Gökhan Umaroğulları, (2015). *Erken Dönem Osmanlı Yapılarında Kullanılan Trakya Bölgesi Küfeki Taşlarının Fiziksel ve Mekanik Özelliklerinin Sonuçları Üzerine Bir Model Önerisi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Edirne: Trakya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, s. 11.

defterlerden hareketle Selimiye Camii'nde kullanılan küfeki taşlarının muhtemel kaynakları tespit edilmeye çalışılmıştır.

Taşlar, söz konusu defterlere çoğunlukla ahşap, kireç, kum, çivi gibi diğer malzemelerle karışık bir şekilde kaydedilmiştir.⁶⁸⁵ Bu kayıtlar satıcı isimleri ile malzemenin türü, miktarı, ücreti ve getirildiği yer konusunda önemli veriler sunmaktadır.

Defterlerdeki taşlar bina taşı, çap taşı, çarçube taşı, harpušta taşı, kademe taşı, kafa tahta taşı, kalıb taşı, kapak taşı, kemer taşı, küfeki taşı, kürsü taşı, moloz taşı, parmak taşı, pehlü taşı, söve taşı, sütun taşı, taban taşı, yarma taşı ve zirâ' taşı şeklinde sıralanabilir (Tablo 35).

Kayıtlara göre çap taşı (3-7 akçe), kapak taşı (6 akçe), küfeki taşı (7 akçe), zirâ' taşı (12-20 akçe), parmak taşı (18 akçe), taban taşı (18 akçe), harpušta taşı (27 akçe), pehlü taşı (30-50 akçe), kafa tahta taşı (50 akçe), kalıb taşı (48-60 akçe) ve kademe taşı (75 akçe) **zirâ' ölçü birimi ile uzunluğuna**; bina taşı (14 akçe) ve yarma taşı (12-14 akçe) **araba ya da acele ölçüleriyle hacmine**; çerçeve taşı (22,5 akçe), söve taşı (35 akçe), kemer taşı (40 akçe), kilit taşı (30 akçe), kürsü taşı (90-160 akçe) ve sütun taşı

---

⁶⁸⁵ BOA, *TS.MA.d*, No. 3686/12, 1a-9b, H. 17 C 995-15 N 995, (M. 25.05.1587-19.08.1587); *TS.MA.d*, No. 1791, 1a-14b, H. 18 N 995-29 L 996, (M. 22.08.1587-21.09.1588); *TS.MA.d*, No. 3745/4, H. 1 Za 996-25 C 997, (M. 22.09.1588-11.05.1589); *TS.MA.d*, No. 3745/5, H. 26 C 997-18 B 997, (M. 12.05.1589-02.06.1589); *TS.MA.d*, No. 1964, H. 19 B 997?-03 Ca 999, (M. 03.06.0589-27.02.1591); *TS.MA.d*, No. 3440/2, H. 19 B 997-10 Za 997, (M. 03.06.0589-20.09.1589); BOA, *TS.MA.d*, No. 10757, H. 5 L 999-30 Z 1000, (M. 27.07.1591-07.10.1592).

(85-370 akçe) **sayısına** ve molozlar (1-4) **kantar ölçüsüyle ağırlığına** göre satın alınmıştır (Tablo 35).

Bunlardan küfeki taşı türüne; diğerleri işlev ve fonksiyonlarına göre isimlendirilmiştir. Bu isimlendirme diğerlerinin farklı türde bir taştan imal edilmiş olabileceğini akla getirebilir. Zira sadece küfeki taşı değil od taşı veya mermer gibi farklı türdeki taşlar da işlev ve fonksiyonlarına göre isimlendirilebilmektedir. Örneğin, Süleymaniye Külliyesi'nin inşasında kullanılan zirâ', kemer, kalıp, döşeme, pehlü, söve gibi yapı taşları hem küfeki hem de mermerden imal edilmiştir.⁶⁸⁶ Yine Sultan Ahmet Külliyesi için kademe, kürsü, pehlü, kemer, kalıp, pâre gibi yapı taşları küfeki, od taşı ve mermer olmak üzere üç taş türünde hazırlanmıştır.⁶⁸⁷

Bununla birlikte bu dönemde inşa edildiği düşünülen yapılardan günümüze ulaşan arasta ile Meyve Kapanı'nın temel ve bodrum katı duvarlarında gerçekleştirilen yüzey araştırmaları ile bahsi geçen taşların küfeki olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca aşağıda ele alındığı üzere farklı dönemlere ait belge ve defterler bölgenin küfeki taşı açısından zengin ocaklara sahip olduğunu belirtmektedir. Küfeki taşının diğer taş türlerine göre daha hafif ve kolay işlenebilir olması da önemli bir tercih sebebidir.

Defterlere göre inşaat taşları çoğunlukla *Dimetoka* kazası ile *Lütfi Paşa*, *Ortakçı*, *Arnavud-ı Bâlâ* ve *Arnavud* köylerinden getirilmiştir. Bunların yanında Edirne'nin *Akpınar* (Sarayakpınar), *Bergoz-ı İlbeyi*, *Çömlek* (Çömlek), *Çörek* (Yunanistan),

---

⁶⁸⁶ Barkan, *Süleymaniye Camii ve İmareti İnşası*, C. II, s. 65-66; Çelik, *Süleymaniye Külliyesi Malzeme, Teknik ve Süreç*, s. 100-107.

⁶⁸⁷ Barkan, *a.g.e.*, 278-280; Öten, *Arşiv Belgelerine Göre Sultan Ahmed Külliyesi ve İnşası*, s. 166-170.

Demürhanlu (Demirhanlı), *Demirköy* (Demirköy), *Hacılar* (Hacılar), *Hacı Ömer* (Hacı Ömer), *Hatıblü* (Hatıpköy) *Hızır Ağa* (Hızır Ağa), *Kabaöyüğü* (Yunanistan), *Kara Yusuf* (Kara Yusuf), *Korucu* (Korucu), *Müsellim* (Taşlı Müsellim), *Nasırlı?*, *Önli-i Kebir* (Büyünlü), *Önli-i Sağır* (Küçünlü), *Sabuncu* (Sabuni), *Saru Danişmend* (Sarıdanışment), *Saruhan-ı Büzürg*, *Sekbanlu* (Sekban), *Sofular* (Menekşesofular), *Süle* (Süloğlu), *Şahabeddin Paşa* (Şehabettin Paşa), *Taşlu Sekban* (Taşlısekban), *Tunalı?* ve *Yenice* (Hanlıyenice) köyleri ile *Koğacılar* (Kovacılar), *İmare-i Cedid* (Yeni İmare), *Yıldırım* (Yıldırım), *Kıyık* (Kıyık), *Kızıl Minare* (Kızıl Minare) ve *Saraçlar* (Saraçlar) mahallelerinden sınırlı miktarda da olsa taş getirildiği anlaşılmaktadır.⁶⁸⁸ Bu ikinci kısımdaki yerleşimlerden getirilen taşların daha çok moloz türünde olması bunların toplama olduğunu düşündürmektedir (Tablo 35). Buralardan getirilen az sayıdaki bina, kapak, yarma, kürsü, zirâ‘ ve söve gibi taşlar ise muhtemelen devşirme ya da daha önce inşa edilen yapılardan arta kalan malzemelerdi. Nitekim tek seferde getirilen ve devamı olmadığı görülen bu taşlar defterlere *mîrî* (devlete ait) olarak kaydedilmiş ve bunlar için sadece nakliye ücreti ödenmiştir. Öte yandan Dimetoka kazası ile Lütü Paşa, Ortakçı,

---

⁶⁸⁸ Şahabeddin Paşa, Hacı Ömer ve Sabuncu köyleri bugün Edirne’nin mahalleleri haline gelmiştir. Edirne’nin mahalle ve köyleri hakkında geniş bilgi için bakınız: *Salnâme-i Vilâyet-i Edirne*, H. 1290, 4. Defa, Edirne Vilâyet Matbaası; Ratip Kazancıgil, (1999). *Edirne Mahalleleri Tarihçesi (1529-1990)*, İstanbul: Edirne Valiliği Yayınları; Ahmet Bâdî Efendi, *Riyâz-ı Belde-i Edirne*, C. 1/2. Ayrıca *Bergoz-ı İlbeyi* için bakınız: BOA, *Tapu Tahrir Defterleri (TT.d)*, No. 370, 22; Ahmet Özkılınç ve diğerleri, (yay. haz.), (2001). *370 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Rûm-ili Defteri (937/1530)*, C. 1, Ankara: Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayını, s. 101; *Saruhan-ı Büzürg* için bakınız: BOA, *TT.d*, No. 370, 8; Ahmet Özkılınç ve diğerleri, *a.g.e.*, s. 92.

Arnavud ve Arnavud-ı Bâlâ köylerinden getirilen taşların miktarı ve niteliği bu bölgelerde önemli ocakların varlığına işaret etmektedir

Arşiv belgeleri Dimetoka⁶⁸⁹ ve çevresindeki taş ocaklarının Osmanlı döneminde oldukça etkin olarak kullanıldığını ortaya koymaktadır. Barkan'ın yayımladığı belgeler örneğin Gazi Mihal Köprüsü'nün tamiri (1488/1489) ile II. Beyazıt Hamamı'nın inşasına (1490/1491) ait masraf defterleri, satın alınan taşlardan bazılarının Dimetoka taşı (*seng-i Dimetoka*) olarak kaydedildiğini gösterir.⁶⁹⁰ Meyve Kapanı'nın inşası için getirilen taşların bir kısmı da benzer şekilde *senghâ-i mütenevvia-i Dimetoka* başlığı ile kaydedilmiştir.⁶⁹¹

Başta Lütü Paşa⁶⁹² olmak üzere Dimetoka'ya bağlı birçok köy, bölgenin önemli taş merkezleri arasında yer alır. Örneğin yıldırım düşmesinden dolayı 1610'lu yıllarda yıkılan Selimiye Camii minaresinin tamirinde kullanılan küfeki taşlarının bir kısmı

---

⁶⁸⁹ Günümüzde Yunanistan sınırları içinde yer alan Dimetoka, Osmanlı döneminde Edirne'ye bağlı bir kaza merkeziydi. Meriç Nehri'nin batı kıyısında konumlu olan şehrin 1287 Tarihli Salnâme'ye göre Edirne'ye uzaklığı 6 saattir. *Salnâme-i Vilâyet-i Edirne*, H. 1287, 1. Defa, Edirne Vilâyet Matbaası, s. 136.

⁶⁹⁰ Barkan, *Süleymaniye Camii ve İmareti İnşası*, C. II, s. 206, 216.

⁶⁹¹ “*Defter-i senghâ-i mütenevvia der kârhâne-i Beneşelik ve Dimetoka ...*” BOA, TS.MA.d, No. 3440/2, 1a, H. 19 B 997, (M. 03.06.0589); BOA, TS.MA.d, No. 1964, H. 19 B 997?-03 Ca 999, (M. 03.06.0589-27.02.1591).

⁶⁹² Lütü Paşa, Dimetoka'ya bağlı bir köydür (BOA, TS.MA.d, No. 3745/4, 6a, 7b, 11b; TS.MA.d, No. 3745/5, 4b, 7b). Kanuni Sultan Süleyman'ın sadrazamlarından olan Lütü Paşa azledildikten sonra Dimetoka'nın Saray köyündeki çiftliğine yerleşmiş ve bu köyün adı zamanla Lütü Paşa olarak anılmıştır. Günümüzde Yunanistan sınırları içerisinde yer alan köyün ismi Rigio'dur. Ümit Kılıç, (2007). “Sadrazam Lütü Paşa'nın Dimetoka Vakfı”, *OTAM*, S. 22, s. 113.

Dimetoka kazasına bağı Saray (Lütfi Paşa) ve Ilıca köylerinden getirilmiştir.⁶⁹³ Yine 19. yüzyılın ilk yarısına tarihli bir deftere göre Edirne'deki askeri kışla ile Meriç Köprüsü'nün tamir ve inşası için Saray köyünden küfeki taşı alınmıştır.⁶⁹⁴ Diğer bir belge ise Edirne Belediye Dairesi⁶⁹⁵ binasının inşası için Dimetoka'nın Taşçı Arnavud köyünden taş satın alındığını göstermektedir.⁶⁹⁶ Ele alınan tüm bu belgeler Dimetoka ve çevresindeki Taşçı Arnavud, Saray (Lütfi Paşa) ve Ilıca köylerinde küfeki taşı ocaklarının bulunduğunu ve bu ocaklardan bazılarının 20. yüzyılın başlarına kadar aktif olarak çalıştırıldığını kanıtlamaktadır.⁶⁹⁷

---

⁶⁹³ BOA, *A.DVNSMHH.d*, No. 80, Hüküm No. 924, 384, H. 15 M 1023, (M. 25.02.1614).

⁶⁹⁴ BOA, *Maliye Nezâreti, Masârifât Defterleri (ML.MSF.d)*, No. 89, 12, H. 27 Ra 1254, (M. 20.06.1838).

⁶⁹⁵ Emre Kolay, (2020). "Sultan II. Abdülhamid Döneminde Doğu Trakya'da İnşa Edilen Belediye Binaları", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C. 60, S. 2, s. 599-637.

⁶⁹⁶ BOA, *Şûrâ-yı Devlet (ŞD)*, Dosya No. 591, Gömlek No. 2, H. 12 C 1317, (M. 18.10.1899).

⁶⁹⁷ Dimetoka ve çevresindeki yerleşimleri gösteren Osmanlıca haritalar ile modern haritalar karşılaştırılarak Taşçı Arnavud köyünün günümüz Evros/Yunanistan topraklarındaki Petrota'ya, Ilıca'nın ise Haskovo/Bulgaristan'a bağı Svirachi köyüne karşılık geldiği tespit edilmiştir. Osmanlıca haritalar için bakınız: BOA, *HRT.h*, No. 198, 11, H. 29 Z 1330, (09.12.1912); BOA, *HRT.h*, No. 223, 28, H. 29 Z 1300, (31.10.1883); BOA, *Hibe, Satın, Devir-Hacı Adil Bey Evrakı (HSD.HADB)*, Dosya No. 2, Gömlek No. 68, H. 28 Z 1330, (08.12.1912).

Harita 4: Edirne çevresindeki taş ocakları

Edirne civarının diğer bir taş kaynağı *Benefşelik* denilen bölgedir.⁶⁹⁸ Yine Barkan'ın yayımladığı belgelerde Mihaliç Köprüsü'nün ve Edirne Bitpazarı'ndaki bedestenin tamir ve inşası için satın alınan taşların bir kısmının *Benefşelik* taşı (*seng-i Benefşelik*) olarak kaydedildiği görülür.⁶⁹⁹ *Benefşelik*, 1485 ve 1530 yıllarına tarihli iki tahrir defterinde Küçük Arnavud köyünün diğer ismi olarak geçer.⁷⁰⁰ Ayrıca 1530 tarihli

---

⁶⁹⁸ “*Defter-i senghâ-i mütenevvia der kârhâne-i Benefşelik ve Dimetoka ...*” BOA, TS.MA.d, No. 3440/2, 1a, H. 19 B 997, (M. 03.06.0589).

⁶⁹⁹ Barkan, *Süleymaniye Camii ve İmareti İnşası*, C. II, s. 206, 260.

⁷⁰⁰ “*Karye-i Arnavud-ı Küçek nâm-ı diger Benefşelik ...*” BOA, TT.d, No. 20, 81, H. 29 Z 890, (M. 06.01.1486); BOA, TT.d, No. 370, 7, H. 937, (M. 1530/1531); Ahmet Özkılınç ve diğerleri, *370 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Rûm-ili Defteri*, C. 1, s. 89;

bir tahrir defteri, *Arnavud-ı Büzürg* (Büyük Arnavud) namıyla aynı isimli ikinci bir köyün daha olduğunu haber verir.⁷⁰¹ Benefşelik (Küçük Arnavud) ve Arnavud (Büyük) köyleri Edirne'deki *hassa şikargâhının* (avlanma sahası) korunmasına yönelik bir hükümde koru alanı sınırları içinde zikredilmiştir.⁷⁰² Hatta diğer bir hükümde Benefşelik köyünün etrafındaki koru alanları -muhtemelen köyün isminden hareketle- Benefşelik olarak isimlendirilmiştir.⁷⁰³ 20. yüzyılın başlarına tarihli haritalarda şehrin kuzeydoğusunda ve oldukça yakın mesafede Arnavud isimli bir köyün bulunduğu görülür.⁷⁰⁴ Salnamelerde ise Arnavud köyünün Edirne'nin Çöke nahiyesine bağlı ve şehre bir saatlik mesafede olduğu, büyük bir taş ocağının bulunduğu, buradan çıkarılan taşın köprü ve benzeri kargir yapılarda kullanıldığı hatta şehrin şose yolları için gerekli

---

Cengiz Parlak, (2020). "Fatih Sultan Mehmed Devrinde Paşa Livâsı'na Tâbi Pravadi Nahiyesi Timarları (1456-1469)", *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, C. 9, S. 1, s. 89.

⁷⁰¹ BOA, *TT.d*, No. 370, 7, H. 937, (M. 1530/1531); Ahmet Özkılınç ve diğerleri, 370 *Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Rûm-ili Defteri*, C. 1, s. 89.

⁷⁰² "Edirne kâdîsına ve bostâncıbaşısına hüküm ki: Hâliyâ Edirne kazâsında vâkı' olan Küçük Benefşelik'de ve karye-i Hasanağa'da ve karye-i Mûsâbeğlü ve karye-i Yûsuf ve Kavakluderesi ve karye-i Ortakçı ve karye-i Prevadi ve karye-i Paşaköyi ve karye-i Yenice ve Yuğluca ve Çölmekköyi ve karye-i Hatîb ve karye-i İnesi ve Karacaköyi Edirne'ye varınca ve Bağlarucı'nda karye-i Arnavud nâm mevzı'larda kimesne avlamayup hâssa-i hümayûnum için korunması lâzim olmağın buyurdum ki..." BOA, *A.DVNSMHH.d*, No. 7, Hüküm No. 205, 75, H. 10 Ra 975, (14.09.1567); Yıldırım ve diğerleri, 7 *Numaralı Mühimme Defteri*, C. I, s. 109-110.

⁷⁰³ BOA, *A.DVNSMHH.d*, No. 7, Hüküm No. 206, 75, H. 10 Ra 975, (14.09.1567); Yıldırım ve diğerleri, 7 *Numaralı Mühimme Defteri*, C. I, s. 110-111.

⁷⁰⁴ BOA, *HRT.h*, No. 223, 9, H. 1303, (M. 1885/1886); BOA, *HRT.h*, No. 270, 5, H. 1329, (M.1911); İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, *Fahreddin Türkan Paşa Koleksiyonu*, Haritalar, No. 011370, 1914.

taş malzemenin bu ocaktan karşılandığı belirtilir.⁷⁰⁵ Buraya kadar ele alınan belgelere göre Benefşelik ya da Arnavud (Küçük) olarak belirtilen köyün şehrin kuzeydoğusunda ve hassa av sahası içerisinde bulunduğu, *kârhâne-i Benefşelik* ya da *seng-i Benefşelik* ifadesiyle bu köy sınırları içinde yer alan taş ocağının/ocaklarının tanımlandığı ve buranın 20. yüzyıl başlarına kadar faaliyette olduğu anlaşılmaktadır. Söz konusu köy günümüz Edirne-Büyükdöllük karayolunun doğusunda yer alan ve *Arnavudköy Mevkii* olarak bilinen bölge olmalıdır. Edirne'nin savunulması amacıyla Mirliya İsmail Hakkı Bey başkanlığındaki istihkam komisyonu tarafından 1886-1888 yılları arasında yaptırılan Büyük Taş Ocağı Tabyası ile Küçük Taş Ocağı Tabyası bu bölgede bulunmakta olup isimlerini buradaki ocaklardan almıştır.⁷⁰⁶

Meyve Kapanı'nın inşasına taş getirilen merkezlerin bir diğeri Arnavud-ı Bâlâ köyüdür. Yukarıda *hassa şikargâhı* sınırları içinde ikinci bir Arnavud köyünün bulunduğu ve 1530 yılına ait *Tahrir Defteri*'nde Benefşelik olarak adlandırılan Küçük Arnavud'la beraber bir de Büyük Arnavud (*Arnavud-ı Büzürg*) köyünün kayıtlı olduğundan bahsedilmişti. Osmanlı'nın son dönemine ait haritalarda ve 1870 yılından itibaren tutulan salnamelerde Edirne'nin kuzeydoğusunda konumlu olması gereken ikinci bir Arnavud köyü kayıtlı değildir. Bölgeye en yakın konumdaki aynı isimli Taşçı

---

⁷⁰⁵ *Salnâme-i Vilâyet-i Edirne*, H. 1287, s. 172.

⁷⁰⁶ Yavuz Güner, (2004). *Edirne Askeri Tabyalarının Mimarisi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 38-42.

Arnavud köyü ise önce Ada nahiyesine daha sonra Dimetoka kazasına bağlanmıştır.⁷⁰⁷ Ancak bu köy yukarıda belirtildiği üzere Dimetoka bölgesinin önemli taş ocağı merkezlerinden biri olmasına rağmen mevkii açısından *Arnavud-ı Bâlâ* ya da *Arnavud-ı Büzürg* köyüyle uyuşmamaktadır. Bir çalışmada Küçük ve Büyük Arnavud köylerinin günümüz Edirne köylerinden Küçük Döllük ve Büyük Döllük köylerine karşılık geldiği kaydedilmiştir.⁷⁰⁸ Ancak salnamelerde ve haritalarda Küçük ve Büyük Döllük köyleriyle beraber Arnavud isimli bir köyün de bulunuyor olması söz konusu tespiti geçersiz kılmaktadır.⁷⁰⁹ Kaldı ki tahrir defterleri Döllük köylerinin önceden de benzer isimlerle anıldığını gösterir.⁷¹⁰ Yapılan tüm araştırmalara rağmen Arnavud-ı Bâlâ/ Arnavud-ı Büzürg köyünün konumu ve bugünkü ismi tespit edilememiştir.

Bahsi geçen taş kaynaklarının sonuncusu olan Ortakçı köyü, defterlere -iki kayıt dışında- bağlı olduğu kaza belirtilmeksizin yazılmış olup bu iki kayıttan ilkinde göre Dimetoka'ya diğerine göre ise Edirne'ye bağlıdır. Peş peşe sayfalarda bulunan bu

---

⁷⁰⁷ *Salnâme-i Vilâyet-i Edirne*, H. 1290, s. 172; BOA, ŞD, Dosya No. 591, Gömlek No. 2, H. 12 C 1317, (M. 18.10.1899); *Salnâme-i Vilâyet-i Edirne*, H. 1317, 27. Defa, Edirne Vilâyet Matbaası, s. 389.

⁷⁰⁸ Şenol Çelik, (2002). “Osmanlı Padişahlarının Av Geleneğinde Edirne'nin Yeri ve Edirne Kazasındaki Av Alanları (Hassa Şikâr-Gâhı)”, *XII. Türk Tarih Kongresi, 04-08 Ekim 1999, Kongreye Sunulan Bildiriler*, C. III/ III, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 1898.

⁷⁰⁹ *Salnâme-i Vilâyet-i Edirne*, H. 1310, 19. Defa, Edirne Vilâyet Matbaası, s. 292-293; *Salnâme-i Vilâyet-i Edirne*, H. 1317, s. 360, 363; BOA, HRT.h, No. 270, 4-5, H. 1329, (M. 1911).

⁷¹⁰ *Döldöken-i Köhne ve Döldöken-i Cedîd* köyleri için bakınız: BOA, TT.d, No. 370, 8-9, H. 937, (M. 1530/1531); Ahmet Özkılınç ve diğerleri, *370 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Rûm-ili Defteri*, C. 1, s. 96, 163.

kayıtlardan ilkinin sehven yazıldığı düşünölmektedir. Zira 1614 tarihli hükümde küfeki taşı getirmesi istenen ve Edirne kazasına bağı olduğı belirtilen köyün salnamelerde de Edirne'nin Çöke nahiyesine bağı bulunduğı anlaşılmaktadır.⁷¹¹ Osmanlı dönemi haritalarıyla modern haritalar birlikte değeriendirildiğinde bahsedilen köyün günümüzde Edirne'nin Lalapaşa ilçesi sınırları dahilindeki Ortakçı olduğı anlaşılmıştır. Küfeki ocağının belirlenmesi için 2022 yılı ağustos ayında köyde bir yüzey araştırması yapılmış ve neticede Ortakçı-Taşlımüsellim karayolunun dördüncü kilometresinde terkedilmiş bir küfeki taş ocağı tespit edilmiştir (Resim 30).⁷¹² Ocağın Osmanlı döneminde kullanılıp kullanılmadığı bilinmemektedir. Selimiye Camii'nin taşlarında olduğı gibi buradakiler de badem dokuludur.

---

⁷¹¹ BOA, A.DVNSMHH.d, No. 80, Hüküm No. 924, 384, H. 15 M 1023, (M. 25.02.1614); *Salnâme-i Vilâyet-i Edirne*, H. 1290, s. 172; *Salnâme-i Vilâyet-i Edirne*, H. 1317, s. 363.

⁷¹² Bu araştırma gezisine eşlik etme nezaketini gösteren *Sinan ve Selimiye Camii Vakfı* Müdürü Yüksek Mimar Mehmet Ali Esmer Beyefendi'ye ve ocağın tespiti konusunda rehberlik eden köy muhtarı Mustafa Dağdeviren Bey'e teşekkür ederim.

Resim 30: Ortakçı köyündeki küfeki ocağı (2022)

Kayıtlara göre kemer, kürsü, söve, sütun gibi taşıyıcı yapı taşları çoğunlukla Dimetoka ve Lütü Paşa bölgesinden getirilmiştir (Tablo 35). Benzer şekilde çap taşının hem Ortakçı hem de Dimetoka'dan getirildiği görülmektedir. Ancak Ortakçı çap taşlarının birim fiyatı 3 akçe iken Dimetoka'dan getirilenler 7-7.5 akçeye alınmıştır. Gerek büyük ebatlı ve taşıyıcı olan taşların belli bölgelerden çıkarılmış olması gerekse aynı taşın birim fiyatının ocaktan ocağa değişiklik göstermesi taşın niteliği ile ilgili olmalıdır. Küfeki taşı üzerine yapılan laboratuvar çalışmaları taşın fiziksel, mekanik ve dayanıklılık özelliklerinin bölgeden bölgeye göre farklılık gösterdiğini ortaya koymaktadır.⁷¹³ Örneğin bazı küfeki taşları diğerlerine oranla basınca yahut ısı, nem,

---

⁷¹³ Bkz.: Nihal Arıoğlu ve diğerleri, (1999). “Küfeki Taşının Dayanıklılık Analizi: Şehzade Camisi Örneği-1”, *Yapı Dergisi*, S. 214, s. 109-113; Ergin Arıoğlu-Nihal Arıoğlu, (1999). “Mimar Sinan’ın Taşıyıcı Olarak Kullandığı Küfeki Taşının Mühendislik Gizemi”, *Mimar Sinan Dönemi Yapı Etkinlikleri Semineri*, İstanbul: Yapı

rüzgar gibi dış etkenlere daha çok mukavemet gösterebilmektedir. Taşlar belki de bu sebeple defterlere getirildikleri bölgelerin ismiyle (*seng-i Benefşelik*, *seng-i Dimetoka*) kaydedilmişti.

İnşaata en çok temin edilen bina ve yarma taşları bu beş merkezden sadece Arnavud ve Arnavud-ı Bâlâ köylerinden getirilmiştir. Bu iki taş grubunun satış işleminin araba veya acele hacim ölçüsüyle gerçekleştirilmesi bahsi geçen taşların kabayonu olarak işlendiğini göstermektedir. Bu taşların bir kısmı Edirne'nin civar köy ve mahallelerinden getirilmiştir. Buralardan getirilen taşlar, defterlere *mîrî* olarak kaydedilmiş ve sadece nakliyesi (*beca averde-i seng-i mîrî*) için ücret ödenmiştir. Muhtemelen bu taşlar doğadan ya da eski yapılardan mutemetler tarafından toplatılan ve binaya sevki sağlanan malzemelerdi.

İnşaata gerekli taşların çoğunlukla satın alınma yoluyla temin edilmesi, taş ocaklarının devlet eliyle işletilmediğini gösteriyor. Bununla birlikte ocaklara denetleyici mutemetler de görevlendirilmiştir.⁷¹⁴ Böylece taşların devamlı, düzenli ve ölçülere uygun olarak kesilmesi sağlanmıştır.

Merkezi; Umaroğulları, *Erken Dönem Osmanlı Yapılarında Kullanılan Trakya Bölgesi Küfeki Taşlarının Fiziksel ve Mekanik Özelliklerinin Sonuçları Üzerine Bir Model Önerisi*; Emine Merve Çapar, (2019). *Bazı Küfeki Taşlarının Fiziksel ve Mekanik Özelliklerinin Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

⁷¹⁴ “Edirne’de bulunan binâ-i şerîf için Dimetoka kazasında yer alan taşlık üzerine saadetli sultanım hazretlerinin şerefli emirleri gereğince tayin olunan ve yeniçerilerden olan bina mutemedi Hasan kulları...” BOA, TS.MA.e, Dosya No. 577, Gömlek No. 29, 10a, H. 3 Ş 997?, (M. 17.06.1589).

Tablo 35: Kufeki taşlarının çeşitleri, birim fiyatları ve getirildiği köyler/kazalar

Seng-i Bina (Bina Taşı)				
Defter/Sayfa	Getirildiği Yer	Tarih	Ölçü Birimi	Fiyat/Akçe
TS.MA.d, No. 3686-12/3a	<i>Arnavud-ı Bâlâ</i>	14 B 995	Araba	14
TS.MA.d, No. 3686-12/6a	<i>Arnavud</i>	6 Ş 995	Araba	14
TS.MA.d, No. 3686-12/7b	<i>Arnavud-ı Bâlâ</i>	20 Ş 995	Araba	14
TS.MA.d, No. 1791/7a	<i>Arnavud-ı Bâlâ</i>	29 Za 995	Araba	14
TS.MA.d, No. 1791/11a	<i>Arnavud-ı Bâlâ</i>	15 B 996	Acele	14
TS.MA.d, No. 3745-4/3b	<i>Arnavud-ı Bâlâ</i>	22 Za 996	Acele	14
TS.MA.d, No. 3745-4/5b	<i>Arnavud-ı Bâlâ</i>	14 Z 996	Acele	12
TS.MA.d, No. 3745-4/8a	<i>Hatiblü</i>	9 M 997	Acele	14
TS.MA.d, No. 3745-4/14a	<i>Arnavud</i>	27 R 997	Acele	14
TS.MA.d, No. 3745-4/17b	<i>Arnavud-ı Bâlâ</i>	1 C 997	Acele	14
TS.MA.d, No. 3745-4/18b	<i>Arnavud</i>	16 C 997	Acele	14
TS.MA.d, No. 3745-5/2a	<i>Arnavud-ı Bâlâ</i>	28 C 997	Acele	14
Seng-i Binâ-i Mîrî (Devlete Ait Bina Taşı)				
Defter/Sayfa	Getirildiği Yer	Tarih	Ölçü Birimi	Fiyat/Akçe
TS.MA.d, No. 3745-4/4b	<i>Arnavud</i>	2 Z 996	Acele	7
TS.MA.d, No. 3745-4/11b	<i>Saruhan-ı Büzürg</i>	13 S 997	Acele	7
TS.MA.d, No. 3745-4/12a	<i>Hacı Ömer</i>	14 S 997	Acele	7
TS.MA.d, No. 3745-4/16b	<i>Süle, Çöke Nahiyesi</i>	26 Ca 997	Acele	7
TS.MA.d, No. 3745-4/16b	<i>Saru Danişmend</i>	26 Ca 997	Acele	7
TS.MA.d, No. 3745-4/16b	<i>Tucalı?</i>	26 Ca 997	Acele	7
TS.MA.d, No. 3745-4/17a	<i>Nasırlı</i>	29 Ca 997	Acele	7
TS.MA.d, No. 3745-4/19b	<i>Çömlek</i>	21 C 997	Acele	7
TS.MA.d, No. 3745-5/1b	<i>Yenice</i>	26 C 997	Acele	8
TS.MA.d, No. 3745-5/1b	<i>Demürlü</i>	27 C 997	Acele	8
TS.MA.d, No. 3745-5/2a	<i>Yıldırım Mahallesi</i>	28 C 997	Acele	8

TS.MA.d, No. 3745-5/4a	<i>Kıyık</i>	5 B 997	Acele	8
TS.MA.d, No. 3745-5/4b	<i>Demürhanlı</i>	8 B 997	Acele	8
TS.MA.d, No. 3745-5/7b	<i>Sabuncı</i>	17 B 997	Acele	8
Seng-i Çap (Çap Taşı)				
Defter/Sayfa	Getirildiği Yer	Tarih	Ölçü Birimi	Fiyat/Akçe
TS.MA.d, No. 3686-12/5b	<i>Ortakçı</i>	1 Ş 995	Zirâ'	3
TS.MA.d, No. 1791/7b	<i>Ortakçı</i>	17 Z 995	Zirâ'	3
TS.MA.d, No. 3745-4/8a	<i>Ortakçı</i>	9 M 997	Zirâ'	3
TS.MA.d, No. 3745-4/15b	<i>Ortakçı</i>	13 Ca 997	Zirâ'	3
TS.MA.d, No. 3745-5/4a	<i>Ortakçı, Edirne</i>	5 B 997	Zirâ'	3
TS.MA.d, No. 1964/2a	<i>Dimetoka</i>	19 B 997?	Zirâ'	7.5 (1 Zirâ')
TS.MA.d, No. 1964/9b	<i>Dimetoka</i>	25 Za 998	Zirâ'	7 (1 Zirâ')
TS.MA.d, No. 1964/9b	<i>Dimetoka</i>	10 M 999	Zirâ'	7
Seng-i Çarçûbe (Çerçeve Taşı)				
Defter/Sayfa	Getirildiği Yer	Tarih	Ölçü Birimi	Fiyat/Akçe
TS.MA.d, No. 3686-12/5a	<i>Müsellim, Edirne</i>	26 B 995	Adet	22.5
TS.MA.d, No. 3686-12/7a	<i>Lütfi Paşa</i>	19 Ş 995	4 Adet	90
TS.MA.d, No. 1791/11b	<i>Lütfi Paşa, Dimetoka</i>	15 B 996	4 Adet	90
TS.MA.d, No. 1791/13b	<i>Lütfi Paşa, Dimetoka</i>	29 L 996	4 Adet	90
Seng-i Harpuşte (Harpuşta Taşı)				
Defter/Sayfa	Getirildiği Yer	Tarih	Ölçü Birimi	Fiyat/Akçe
TS.MA.d, No. 1791/13b	<i>Lütfi Paşa, Dimetoka</i>	29 L 996	Zirâ'	27
Seng-i Kademe (Kademe Taşı)				
Defter/Sayfa	Getirildiği Yer	Tarih	Ölçü Birimi	Fiyat/Akçe
TS.MA.d, No. 1964/5a	<i>Dimetoka</i>	22 S 998	Adet	75 (1 Adet 2.5 Zirâ')
TS.MA.d, No. 1964/6b	<i>Dimetoka</i>	2 Ş 998	Adet	75

TS.MA.d, No. 1964/7b	<i>Dimetoka</i>	2 N 998	Adet	75
TS.MA.d, No. 1964/9a	<i>Dimetoka</i>	25 Za 998	Adet	75
TS.MA.d, No. 1964/10b	<i>Dimetoka</i>	24 Ra 999	Adet	75
Seng-i Kafa Tahta (Kafa Tahtası Taşı)				
Defter/Sayfa	Getirildiği Yer	Tarih	Ölçü Birimi	Fiyat/Akçe
TS.MA.d, No. 3440-2/16a	-	10 Za 997	Adet	18 (<i>Dirâz</i>)
TS.MA.d, No. 1964/6b	<i>Dimetoka</i>	15 Ş 998	Zirâ°	50
TS.MA.d, No. 1964/7b	<i>Dimetoka</i>	27 Ş 998	Zirâ°	50
TS.MA.d, No. 1964/8a	<i>Dimetoka</i>	14 N 998	Zirâ°	50
TS.MA.d, No. 1964/9a	<i>Dimetoka</i>	15 Za 998	Zirâ°	50
Seng-i Kalıb (Kalıb Taşı)				
Defter/Sayfa	Getirildiği Yer	Tarih	Ölçü Birimi	Fiyat/Akçe
TS.MA.d, No. 3745-4/6b	<i>Lütfî Paşa, Dimetoka</i>	27 Z 996	Zirâ°	48
TS.MA.d, No. 3745-4/9a	<i>Dimetoka</i>	16 M 997	Adet	104 (<i>Kebîr</i>)
TS.MA.d, No. 3745-4/9a	<i>Dimetoka</i>	16 M 997	Adet	60 (<i>Sağîr</i>)
TS.MA.d, No. 3745-4/12a	<i>Koğacılar Mah. Edirne</i>	13 S 997	Zirâ°	48
TS.MA.d, No. 3745-4/18b	<i>Edirne</i>	16 C 997	Zirâ°	48
TS.MA.d, No. 3745-5/3a	<i>Bergoz-ı İlbeyi, Edirne</i>	3 B 997	Zirâ°	48
TS.MA.d, No. 3745-5/5b	<i>Edirne</i>	10 B 997	Zirâ°	48
TS.MA.d, No. 1964/1b	<i>Dimetoka</i>	19 B 997?	Zirâ°	60
TS.MA.d, No. 1964/2b	<i>Dimetoka</i>	19 B 997?	Zirâ°	48
TS.MA.d, No. 3440-2/1b	-	19 B 997	Zirâ°	48
TS.MA.d, No. 3440-2/7a	-	20 Ş 997	Zirâ°	48
Seng-i Kapak (Kapak Taşı)				
Defter/Sayfa	Getirildiği Yer	Tarih	Ölçü Birimi	Fiyat/Akçe
TS.MA.d, No. 1791/7a	<i>Arnavud-ı Bâlâ</i>	29 Za 995	Zirâ°	6

TS.MA.d, No. 1791/11a	<i>Arnavud Bâlâ</i>	15 B 996	Zirâ°	6
TS.MA.d, No. 3440-2/5b	<i>Arnavud-ı Bâlâ</i>	11 Ş 997	Zirâ°	6
TS.MA.d, No. 3440-2/10b		2 N 997	Zirâ°	6
Seng-i Kapak-ı Mîrî (Devlete Ait Kapak Taşı)				
Defter/Sayfa	Getirildiği Yer	Tarih	Ölçü Birimi	Fiyat/Akçe
TS.MA.d, No. 3745-4/4b	<i>Arnavud</i>	2 Z 996	Acele	7
TS.MA.d, No. 3745-4/15a	<i>Hacılar</i>	4 Ca 997	Adet	2
Seng-i Kemer (Kemer Taşı)				
Defter/Sayfa	Getirildiği Yer	Tarih	Ölçü Birimi	Fiyat/Akçe
TS.MA.d, No. 3745-4/7b	<i>Lütfî Paşa, Dimetoka</i>	8 M 997	Adet	40
TS.MA.d, No. 3745-4/16a	<i>Sekbanlu?, Dimetoka</i>	21 Ca 997	Adet	40
TS.MA.d, No. 3745-4/19b	<i>Lütfî Paşa, Dimetoka</i>	21 C 997	Adet	40
TS.MA.d, No. 3745-5/3a	<i>Bergoz-ı İlbeyi, Edirne</i>	3 B 997	Adet	40
TS.MA.d, No. 3745-5/7b	<i>Lütfî Paşa, Dimetoka</i>	17 B 997	Adet	40
TS.MA.d, No. 1964/1b	<i>Dimetoka</i>	19 B 997?	Adet	40
TS.MA.d, No. 1964/3a	<i>Dimetoka</i>	27 B 997	Adet	40
Seng-i Kefeki/Kûfeki (Küfeki Taşı)				
Defter/Sayfa	Getirildiği Yer	Tarih	Ölçü Birimi	Fiyat/Akçe
TS.MA.d, No. 3686-12/1b	<i>Ortakçı</i>	25 C 995	Zirâ°	7
TS.MA.d, No. 3686-12/3b	<i>Ortakçı</i>	18 B 995	Zirâ°	7
TS.MA.d, No. 1791/1b	<i>Ortakçı</i>	18 N 995	Zirâ°	7
TS.MA.d, No. 1791/7b	<i>Ortakçı</i>	8 Z 995	Zirâ°	7
TS.MA.d, No. 1791/11b	<i>Ortakçı</i>	15 B 996	Zirâ°	7
TS.MA.d, No. 3745-4/8a	<i>Ortakçı</i>	9 M 997	Zirâ°	5
TS.MA.d, No. 3745-4/12a	<i>Ortakçı</i>	14 S 997	Zirâ°	7
TS.MA.d, No. 3745-4/15b	<i>Ortakçı</i>	13 Ca 997	Zirâ°	7
TS.MA.d, No. 3745-5/3a	<i>Ortakçı, Dimetoka</i>	2 B 997	Zirâ°	7

TS.MA.d, No. 3745-5/4a	<i>Ortakçı, Edirne</i>	5 B 997	Zirâ°	7
TS.MA.d, No. 1964/3a	<i>Ortakçı</i>	19 B 997?	Zirâ°	7
TS.MA.d, No. 1964/6a	<i>Ortakçı</i>	1 Ş 998	Zirâ°	7
TS.MA.d, No. 1964/8b	<i>Ortakçı</i>	18 L 998	Zirâ°	7
Seng-i Kilid (Kilit Taşı)				
Defter/Sayfa	Getirildiği Yer	Tarih	Ölçü Birimi	Fiyat/Akçe
TS.MA.d, No. 10757/5b	-	1 N 1000	Adet	30
TS.MA.d, No. 10757/5b	-	18 N 1000	Adet	30
Seng-i Kürsi-i Sağır (Küçük Kürsü Taşı)				
Defter/Sayfa	Getirildiği Yer	Tarih	Ölçü Birimi	Fiyat/Akçe
TS.MA.d, No. 3745-4/6a	<i>Lütfi Paşa, Dimetoka</i>	24 Z 996	Adet	90
TS.MA.d, No. 3745-4/11b	<i>Lütfi Paşa, Dimetoka</i>	12 S 997	Adet	90
TS.MA.d, No. 3745-4/16a	<i>Sekbanlu?, Dimetoka</i>	21 Ca 997	Adet	90
TS.MA.d, No. 3745-4/19b	<i>Lütfi Paşa, Dimetoka</i>	21 C 997	Adet	90
TS.MA.d, No. 3745-5/3a	<i>Bergoz-ı ilbeyi, Edirne</i>	3 B 997	Adet	90
TS.MA.d, No. 3745-5/7b	<i>Lütfi Paşa, Dimetoka</i>	17 B 997	Adet	90
TS.MA.d, No. 1964/1b	<i>Dimetoka</i>	19 B 997?	Adet	90
TS.MA.d, No. 1964/3a	<i>Dimetoka</i>	27 B 997	Adet	90
Seng-i Kürsi-i Kebîr (Büyük Kürsü Taşı)				
Defter/Sayfa	Getirildiği Yer	Tarih	Ölçü Birimi	Fiyat/Akçe
TS.MA.d, No. 3745-4/6a	<i>Lütfi Paşa, Dimetoka</i>	27 Z 996	Adet	160
TS.MA.d, No. 3745-4/11b	<i>Lütfi Paşa, Dimetoka</i>	12 S 997	Adet	160
TS.MA.d, No. 3745-4/16b	<i>Lütfi Paşa, Dimetoka</i>	21 Ca 997	Adet	160
TS.MA.d, No. 3745-4/19b	<i>Lütfi Paşa, Dimetoka</i>	21 C 997	Adet	160
TS.MA.d, No. 3745-5/3a	<i>Bergoz-ı İlbeyi, Edirne</i>	3 B 997	Adet	160
TS.MA.d, No. 3745-5/7b	<i>Dimetoka</i>	17 B 997	Adet	160

TS.MA.d, No. 1964/1b	<i>Dimetoka</i>	19 B 997?	Adet	160
TS.MA.d, No. 1964/3a	<i>Dimetoka</i>	27 B 997	Adet	160
Seng-i Moloz (Moloz Taşı)				
Defter/Sayfa	Getirildiği Yer	Tarih	Ölçü Birimi	Fiyat/Akçe
TS.MA.d, No. 3686-12/2b	<i>Arnavud-ı Bâlâ</i>	8 B 995	Kantar	1
TS.MA.d, No. 3686-12/7a	<i>...Tarik</i>	15 Ş 995	Kantar	1
TS.MA.d, No. 1791/7a	<i>Arnavud-ı Bâlâ</i>	29 Za 995	Kantar	1
TS.MA.d, No. 3745-4/4b	<i>Arnavud</i>	2 Z 996	Kantar	0.5
TS.MA.d, No. 3745-4/7b	<i>Korucu</i>	8 M 997	Kantar	1
TS.MA.d, No. 3745-4/7b	<i>Akpınar</i>	8 M 997	Kantar	1
TS.MA.d, No. 3745-4/11b	<i>Hacı Ömer</i>	13 S 997	Kantar	1
TS.MA.d, No. 3745-4/18b	<i>Arnavud</i>	16 C 997	Kantar	1.5
TS.MA.d, No. 3745-5/1b	<i>Yenice</i>	26 C 997	Kantar	1.5
TS.MA.d, No. 3745-5/2b	<i>Arnavud-ı Bâlâ</i>	28 C 997	Kantar	1.5
TS.MA.d, No. 3745-5/4a	<i>Sofular</i>	5 B 997	Kantar	1.5
TS.MA.d, No. 3745-5/4a	<i>Kıyık</i>	5 B 997	Kantar	1.5
TS.MA.d, No. 3745-5/4b	<i>Korucu</i>	8 B 997	Kantar	1.5
TS.MA.d, No. 3745-5/7b	<i>Sabuncu</i>	17 B 997	Kantar	1.5
Moloz-ı Siyah (Siyah Moloz Taşı)				
Defter/Sayfa	Getirildiği Yer	Tarih	Ölçü Birimi	Fiyat/Akçe
TS.MA.d, No. 3440-2/1b	<i>Kara Yusuf</i>	20 B 997	Kantar	1.5
TS.MA.d, No. 3440-2/1b	<i>Hızır Ağa</i>	20 B 997	Kantar	1.5
TS.MA.d, No. 3440-2/2a	<i>Hacılar</i>	20 B 997	Kantar	1.5
TS.MA.d, No. 3440-2/2b	<i>Taşlu Sekban</i>	20 B 997	Kantar	1.5
TS.MA.d, No. 3440-2/3a	<i>Arnavud-ı Bâlâ</i>	22 B 997	Kantar	1.5
TS.MA.d, No. 10757/2b	-	5 L 999	Kantar	1.5
Moloz-ı Pınar (Pınar Molozu)				

Defter/Sayfa	Getirildiği Yer	Tarih	Ölçü Birimi	Fiyat/Akçe
TS.MA.d, No. 3440-2/1b	<i>Arnavud</i>	19 B 997	Kantar	3
TS.MA.d, No. 3440-2/7a	<i>Benefşelik</i>	13 Ş 997	Kantar	3
TS.MA.d, No. 3440-2/9a	-	18 Ş 997	Kantar	3
TS.MA.d, No. 3440-2/16a	-	22 L 997	Kantar	3
TS.MA.d, No. 3440-2/16a	-	10 Za 997	Kantar	3
TS.MA.d, No. 10757/3a	-	8 Z 999	Kantar	3
TS.MA.d, No. 10757/3b	-	2 S 1000	Kantar	3
TS.MA.d, No. 10757/4a	-	9 N 1000	Kantar	3
TS.MA.d, No. 10757/5a	-	7 Z 1001	Kantar	3
TS.MA.d, No. 10757/5a	-	14 S 1002	Kantar	3
<i>Moloz-ı Dimetoka (Dimetoka Moloz Taşı)</i>				
Defter/Sayfa	Getirildiği Yer	Tarih	Ölçü Birimi	Fiyat/Akçe
TS.MA.d, No. 3440-2/9a	-	18 Ş 997	Kantar	3
TS.MA.d, No. 3440-2/10a	<i>Lütfi Paşa</i>	29 Ş 997	Kantar	4
TS.MA.d, No. 3440-2/11b	-	8 N 997	Kantar	4
TS.MA.d, No. 3440-2/13a	-	17 N 997	Kantar	4
TS.MA.d, No. 3440-2/14a	-	25 N 997	Kantar	3
TS.MA.d, No. 3440-2/16a	-	22 L 997	Kantar	3
TS.MA.d, No. 3440-2/16a	-	10 Za 997	Kantar	3
<i>Seng-i Parmak (Parmak Taşı)</i>				
Defter/Sayfa	Getirildiği Yer	Tarih	Ölçü Birimi	Fiyat/Akçe
TS.MA.d, No. 1791/13b	<i>Lütfi Paşa, Dimetoka</i>	29 L 996	Zirâ'	18
TS.MA.d, No. 1964/2b	<i>Dimetoka</i>	19 B 997?	34 Adet	54
<i>Seng-i Pehlü (Pehlü Taşı)</i>				
Defter/Sayfa	Getirildiği Yer	Tarih	Ölçü Birimi	Fiyat/Akçe
TS.MA.d, No. 3686-12/7a	Lütfi Paşa	19 Ş 995	Adet	120

TS.MA.d, No. 1964/4a	<i>Dimetoka</i>	29 B 997	Zirâ°	30
TS.MA.d, No. 1964/5a	<i>Dimetoka</i>	15 S 998?	Zirâ°	50
TS.MA.d, No. 1964/5a	<i>Dimetoka</i>	22 S 998	Zirâ°	30
TS.MA.d, No. 1964/5b	<i>Dimetoka</i>	22 Ra 998	Zirâ°	40
TS.MA.d, No. 1964/5b	<i>Dimetoka</i>	22 Ra 998	Zirâ°	50 (Büzürg)
TS.MA.d, No. 1964/7a	<i>Dimetoka</i>	23 Ş 998	Zirâ°	40 (Kûçek)
TS.MA.d, No. 1964/8b	<i>Dimetoka</i>	28 L 998	Zirâ°	50 (Dirâz)
TS.MA.d, No. 1964/9a	<i>Dimetoka</i>	25 Za 998	Zirâ°	40 (Kûçek)
TS.MA.d, No. 1964/10b	<i>Dimetoka</i>	24 Ra 999	Zirâ°	50 (Dirâz)
TS.MA.d, No. 1964/11a	<i>Dimetoka</i>	3 Ca 999	Zirâ°	50 (Dirâz)
Seng-i Söve-i Pencere (Pencere Söve Taşı)				
Defter/Sayfa	Getirildiği Yer	Tarih	Ölçü Birimi	Fiyat/Akçe
TS.MA.d, No. 1964/5a	<i>Dimetoka</i>	15 S 998?	4 Adet	140
TS.MA.d, No. 1964/5a	<i>Dimetoka</i>	22 S 998	4 Adet	140
TS.MA.d, No. 1964/5b	<i>Dimetoka</i>	22 Ra 998	4 Adet	140
TS.MA.d, No. 1964/6b	<i>Dimetoka</i>	2 Ş 998	Adet	35
TS.MA.d, No. 1964/9a	<i>Dimetoka</i>	25 Za 998	4 Adet	140
TS.MA.d, No. 10757/5b	-	18 N 1000	4 Adet	140
TS.MA.d, No. 10757/9a	-	1 Za 1000	4 Adet	140
Seng-i Söve-i Kapı (Kapı Söve Taşı)				
Defter/Sayfa	Getirildiği Yer	Tarih	Ölçü Birimi	Fiyat/Akçe
TS.MA.d, No. 1964/5a	<i>Dimetoka</i>	22 S 998	4 Adet	140
TS.MA.d, No. 1964/5b	<i>Dimetoka</i>	22 Ra 998	4 Adet	140
TS.MA.d, No. 1964/9b	<i>Dimetoka</i>	25 Za 998	4 Adet	140
Seng-i Sütun (Sütun Taşı)				
Defter/Sayfa	Getirildiği Yer	Tarih	Ölçü Birimi	Fiyat/Akçe
TS.MA.d, No. 1964/5b	<i>Dimetoka</i>	15 Ra 998	2 Adet	215 (2.5)

				Zirâ‘)
TS.MA.d, No. 1964/6b	<i>Dimetoka</i>	2 Ş 998	Adet	85
TS.MA.d, No. 1964/6b	<i>Dimetoka</i>	10 Ş 998	Adet	370
TS.MA.d, No. 1964/6b	<i>Dimetoka</i>	10 Ş 998	Adet	85 (<i>Kûçek</i>)
TS.MA.d, No. 1964/6b	<i>Dimetoka</i>	10 Ş 998	Adet	375 (<i>Dirâz</i>)
TS.MA.d, No. 1964/7a	<i>Dimetoka</i>	25 Ş 998	Adet	370 (<i>Dirâz</i>)
TS.MA.d, No. 1964/7b	<i>Dimetoka</i>	2 N 998	Adet	370 (<i>Dirâz</i>)
TS.MA.d, No. 1964/9b	<i>Dimetoka</i>	25 Za 998	Adet	350
Seng-i Taban (Taban Taşı)				
Defter/Sayfa	Getirildiği Yer	Tarih	Ölçü Birimi	Fiyat/Akçe
TS.MA.d, No. 3686-12/7a	<i>Lütfi Paşa</i>	19 Ş 995	Zirâ‘	18
Seng-i Yarma (Yarma Taşı)				
Defter/Sayfa	Getirildiği Yer	Tarih	Ölçü Birimi	Fiyat/Akçe
TS.MA.d, No. 3686-12/3a	<i>Arnavud</i>	16 B 995	Araba	12
TS.MA.d, No. 3686-12/7b	<i>Arnavud-ı Bâlâ</i>	20 Ş 995	Araba	12
TS.MA.d, No. 1791/7a	<i>Arnavud-ı Bâlâ</i>	29 Za 995	Araba	12
TS.MA.d, No. 1791/11a	<i>Arnavud-ı Bâlâ</i>	15 B 996	Acele	12
TS.MA.d, No. 3745-4/3b	<i>Arnavud-ı Bâlâ</i>	22 Za 996	Acele	12
TS.MA.d, No. 3745-4/8a	<i>Hatiblü</i>	9 M 997	Acele	12
TS.MA.d, No. 3745-4/14a	<i>Arnavud</i>	27 R 997	Acele	12
TS.MA.d, No. 3745-4/18b	<i>Arnavud</i>	16 C 997	Acele	12
TS.MA.d, No. 3745-5/2a	<i>Arnavud-ı Bâlâ</i>	28 C 997	Acele	14
TS.MA.d, No. 3745-5/7b	<i>Arnavud-ı Bâlâ</i>	17 B 997	Acele	14
TS.MA.d, No. 3440-2/3b	<i>Arnavud-ı Bâlâ</i>	22 B 997	Acele	14
TS.MA.d, No. 3440-2/6a	-	11 Ş 997	Acele	14
TS.MA.d, No. 3440-2/16a	-	10 Za 997	Acele	14
TS.MA.d, No. 10757/2b	-	7 L 999	Acele	14
TS.MA.d, No. 10757/3a	-	7 L 999	Acele	14

Seng-i Yarma-i Mîrî (Devlete Ait Yarma Taşı)				
Defter/Sayfa	Getirildiği Yer	Tarih	Ölçü Birimi	Fiyat/Akçe
TS.MA.d, No. 3745-4/11b	<i>Saruhan-ı Büzürg</i>	13 S 997	Acele	7
TS.MA.d, No. 3745-4/12a	<i>Hacı Ömer</i>	14 S 997	Acele	6
TS.MA.d, No. 3745-4/14a	<i>Şahabeddin Paşa</i>	27 R 997	Acele	6
TS.MA.d, No. 3745-4/15a	<i>Önli-i Kebîr</i>	4 Ca 997	Acele	6
TS.MA.d, No. 3745-4/15a	<i>Önli-i Sağîr</i>	4 Ca 997	Acele	6
TS.MA.d, No. 3745-4/16a	<i>Çörek</i>	13 Ca 997	Acele	6
TS.MA.d, No. 3745-4/19a	<i>Kızıl Minare Mah.</i>	18 C 997	Acele	6
TS.MA.d, No. 3745-5/1b	<i>Kabaöyüğü</i>	27 C 997	Araba	8
TS.MA.d, No. 3745-5/2b	<i>Karaca?</i>	29 C 997	Araba	8
TS.MA.d, No. 3745-5/3a	<i>İmaret-i Cedid Mah.</i>	3 B 997	Acele	14
TS.MA.d, No. 3745-5/3a	<i>Saraçlar Mahallesi</i>	3 B 997	Acele	14
TS.MA.d, No. 3745-5/4a	<i>Sofular</i>	5 B 997	Acele	14
TS.MA.d, No. 3440-2/1b	-	20 B 997	Araba	8
TS.MA.d, No. 3440-2/1b	<i>Kara Yusuf</i>	20 B 997	Araba	8
TS.MA.d, No. 3440-2/1b	<i>Hızır Ağa</i>	20 B 997	Araba	8
TS.MA.d, No. 3440-2/2b	<i>Taşlu Sekban</i>	20 B 997	Araba	8
TS.MA.d, No. 3440-2/5a	<i>Yeni İmaret</i>	4 Ş 997	Araba	8
Seng-i Zirâ‘ (Zira Taşı)				
Defter/Sayfa	Getirildiği Yer	Tarih	Ölçü Birimi	Fiyat/Akçe
TS.MA.d, No. 3686-12/5a	<i>Müsellim, Edirne</i>	26 B 995	Zirâ‘	18
TS.MA.d, No. 3686-12/7a	<i>Lütfî Paşa</i>	19 Ş 995	Zirâ‘	12
TS.MA.d, No. 1791/11b	<i>Lütfî Paşa, Dimetoka</i>	15 B 996	Adet	12
TS.MA.d, No. 1791/13b	<i>Lütfî Paşa, Dimetoka</i>	29 L 996	Adet	12
TS.MA.d, No. 3745-4/6a	<i>Lütfî Paşa, Dimetoka</i>	24 Z 996	Adet	12
TS.MA.d, No. 3745-4/9a	<i>Dimetoka</i>	16 M 997	Adet	13

TS.MA.d, No. 3745-4/16a	<i>Edirne</i>	21 Ca 997	Adet	12
TS.MA.d, No. 3745-4/19b	<i>Lütfi Paşa, Dimetoka</i>	19 C 997	Adet	13
TS.MA.d, No. 3745-5/3a	<i>Bergoz-ı İlbeyi, Edirne</i>	3 B 997	Adet	13
TS.MA.d, No. 3745-5/4b	<i>Lütfi Paşa, Dimetoka</i>	8 B 997	Adet	13
TS.MA.d, No. 1964/1b	<i>Dimetoka</i>	19 B 997?	Adet	15
TS.MA.d, No. 1964/3a	<i>Dimetoka</i>	27 B 997	Adet	15
TS.MA.d, No. 1964/7a	<i>Dimetoka</i>	25 Ş 998	Adet	15
TS.MA.d, No. 1964/9a	<i>Dimetoka</i>	25 Za 998	Adet	15
TS.MA.d, No. 1964/11a	<i>Dimetoka</i>	3 Ca 999	Adet	20 (<i>Dirâz</i>)
TS.MA.d, No. 10757/5b	-	1 N 1000	Adet	30
TS.MA.d, No. 10757/5b	-	24 N 1000	Adet	30

Meyve Kapanı'nın inşasıyla ilgili padişaha arz edilen bir mektup, hangi taşların nerelerde kullanıldığı konusunda önemli bilgiler sunmaktadır. Mektuba göre han ve dükkânların ayakları kalıp taşıyla, duvarları ise ortası moloz yanları arşın (zirâ') taşı olacak şekilde kireç harcıyla inşa edilecektir.⁷¹⁵ Konuyla ilgili başka bir mektupta ise hanın on yedi on sekiz ayağının bulunduğu ve bunların Dimetoka'dan getirilen kürsü

---

⁷¹⁵ "... Bina olacak kapan hanının bütün payeleri kalıp taşıyla ve dükkânların ayakları dahi kalıp taşıyladır ve sâyir duvarların dahi iki tarafı arşın taşıyla olup içi moloz taşıyla ve tamamen kireçledir..." BOA, TS.MA.e, Dosya No. 577, Gömlek No. 29, 3a, H. 3 Ş 997?, (M. 17.06.1589).

taşlarıyla inşa edileceği belirtilmiştir.⁷¹⁶ Aynı mektuptan yapı inşasında küfeki taşının da kullanıldığını ancak Padişahın emri ile bundan vazgeçildiğini öğrenmekteyiz.

*... Benim iyiliksever sultanım “küfeki taşıyla bazı yerler bina olunmuştur şimdiden sonra olmasın.” diye emir buyurmuştunuz. Ancak köşelere lazımdır köşeye öğle taş olmayıp arşın taşıyla olursa ziyade pahalı olur. Küfeki taşının zirâ’ı yedişer akçeye alınır. Arşın taşıyla olsun diye buyurursanız her zirâ’ on beşer akçeye alınır, pahaları ziyadede olur. Emriniz nasıldır, ona göre amel oluna...*⁷¹⁷

Görüldüğü üzere padişah, büyük ihtimalle maliyetin düşürülmesi için inşaatta kesme küfeki taşı kullanımından vazgeçilmesini emretmiştir. Bunun üzerine en azından duvar köşelerinde kullanılmasının gerektiği, küfekinin yerine başka bir taş mesela arşın taşı kullanılacak olursa maliyetin daha da artacağı vurgulanmıştır. Yapı günümüze ulaşmadığı için beden duvarlarında kullanılan taşları incelemek mümkün değildir. Ancak yapıya ait eski fotoğraflardan cephe duvarlarının kaba yonu taş ve tuğla ile almalı olarak inşa edildiği görülmektedir (Resim 21).

---

⁷¹⁶ “... Benim sultanım bahsi geçen binanın on yedi on sekiz tane ayağı vardır ve bu ayaklar Dimetoka’dan gelen kürsü taşlarıyla yapılır. Her ayak yedi ve sekiz taştan ancak olur ve bahsedilen taşların her biri üstâdiyesiyle ikişer yüzden ziyadeye olur. Kurşun ve zıvanaları dahi ana göre malum ola...” BOA, TS.MA.e, Dosya No. 577, Gömlek No. 29, 7a, H. 3 Ş 997?, (M. 17.06.1589).

⁷¹⁷ BOA, TS.MA.e, Dosya No. 577, Gömlek No. 29, 7a, H. 3 Ş 997?, (M. 17.06.1589).

Mevcut belgeler, kazı raporları⁷¹⁸ ve fotoğraflara göre Meyve Kapanı'nın temel seviyesinde ayakları kalıp taşıyla ve duvarları arşın (zirâ') taşıyla; bodrum katının ayakları kürsü taşıyla; beden duvarları zemin seviyesinden itibaren önce küfeki ardından bina ve yarma taşlarıyla örülmüş olmalıdır. Yine revak ayaklarının sütun taşları, kemer ve tonozlarının kemer ve kilit taşları, kapı ve pencere açıklıklarının söve ve çerçeve taşları, merdivenlerinin kademe taşları, saçaklarının kafa tahtası taşları⁷¹⁹ ve atık su kanallarının kapak taşları⁷²⁰ ile inşa edildiği söylenebilir. Pehlü taşı, yassı ve uzun levha şeklinde bir yapı taşı olup Süleymaniye, Sultan Ahmet ve Ayazma külliyelerinde söve ve döşeme taşı olarak karşımıza çıkmaktadır.⁷²¹ Defterlerde söve taşının açıkça belirtilmesi pehlü taşlarının farklı bir yapı elemanı için kullanılmış olabileceğini gösteriyor. Nitekim Selimiye Külliyesi'nin 1761-1762 yılları tamirlerini içeren keşif defteri, hanın merdiven korkuluklarının pehlü taştan yapıldığını belirtmektedir.⁷²² Yine

---

⁷¹⁸ Ayrıntılı bilgi için bakınız: İbrahim Türkmenoğlu, (2015). “Edirne Selimiye Külliyesi Yemiş Kapanı Kazısı”, 23. *Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu (4-7 Mayıs 2014 Mardin)*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, s. 333-344; Ersoy, “Edirne Yemiş Kapanı ve Restitüsyon Önerisi”, s. 119-133.

⁷¹⁹ Ekrem Hakkı Ayverdi, (1972). *Osmanlı Mi'mârisinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri 806-855 (1403-1451)*, C. II, İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, s. 427.

⁷²⁰ Çelik, *Süleymaniye Külliyesi Malzeme, Teknik ve Süreç*, s.104.

⁷²¹ İlknur Aktuğ Kolay-Serpil Çelik, (2006). “Ottoman Stone Acquisition in the Mid-Sixteenth Century: The Süleymaniye Complex in Istanbul”, *Muqarnas*, Vol. 23, s. 261.

⁷²² “... Han-ı mezkûrun neredübanının som pehle taştan korkuluğuna zivana ve kened ...” BOA, EV.HMH.d, No. 5318, 6a, H. 21 Ca 1176, (M. 08.12.1762); Batır-Dündar, “Edirne Selimiye Külliyesi'nde 1761-1762 Yıllarında Gerçekleştirilen Restorasyon Faaliyetleri”, s. 942-943.

aynı deftere göre avlu döşemelerinin tamirinde de pehlü taşları kullanılmıştır.⁷²³ Bu iki kayıttan hareketle pehlü taşlarının hanın revak ve merdiven korkuluklarında ve avlu döşemesinde kullanıldığı söylenebilir. Harpuşa taşı ise çevre duvarlarında kullanılmış olmalıdır. Oldukça sınırlı sayıda alınan taban ve parmak taşlarının hangi amaçla ve nerelerde kullanıldığı hakkında bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Defterlerde satın alınan taşların en, boy ve uzunluk ölçüleri ayrıntılı olarak verilmemiştir. Sadece bazılarının büyük (*kebîr-büzürg-dırâz*) ya da küçük (*sağîr-kûçek*) boyutlu olduğu kaydedilmiştir. Bir istisna olarak merdiven basamaklarında kullanılan kademe taşının 2.5 zirâ‘ (225 cm) uzunluğunda olduğu belirtilmiştir. Buna göre hanın merdiven holünün 2 metre civarında bir genişliğe sahip olduğu söylenebilir.

Selimiye Camii’nin inşasında kullanılan küfeki taşlarının kaynağını açıkça ortaya koyacak bir kayda ulaşılamamıştır. Kimi yayınlarda Selimiye Camii küfeki taşlarının, Edirne’nin Süloğlu ilçesindeki ocaklardan getirildiği ileri sürülmektedir.⁷²⁴ Gerek Meyve Kapanı’nın inşasına ait arşiv kaynaklarında gerekse diğer Osmanlı yapılarına ait yayımlanmış belgelerde Süloğlu’ndaki küfeki ocaklarının Osmanlı döneminde aktif olarak kullanıldığına dair herhangi bir kayıt tespit edilememiştir. Bu

---

⁷²³ Batır-Dündar, “Edirne Selimiye Külliyesi’nde 1761-1762 Yıllarında Gerçekleştirilen Restorasyon Faaliyetleri”, s. 943.

⁷²⁴ Umaroğulları, *Erken Dönem Osmanlı Yapılarında Kullanılan Trakya Bölgesi Küfeki Taşlarının Fiziksel ve Mekanik Özelliklerinin Sonuçları Üzerine Bir Model Önerisi*, s. 49; Avunduk, “Edirne Selimiye Camii Üzerinden Bir Yapı Malzemeleri Okuması”, s. 11.

köyden Meyve Kapanı'nın inşası için yalnızca 3 araba (*acele*) bina taşı (kaba yonu taş) getirilmiştir.⁷²⁵

Öte yandan 1610'lu yıllarda Selimiye Camii'nin tamirine gerekli küfeki taşlarının temini ile ilgili bir hüküm, konuyu aydınlatacak önemli veriler sunmaktadır:

Edirne, Çirmen ve Dimetoka kadılarına hüküm ki: Mutluluk eşiğimde mimarlarımın başı olan Mehmet -ululuğu artsın- yüce kapıma mektup gönderip Edirne'de bulunan merhum ceddin Sultan Selim Han -rahmet ve bağışlama onun üzerine olsun- câmi-i şerîfinin daha önce yıldırımdan dolayı yıkılan minaresinin tamir ve onarımı daha önce ferman olunmuş, tamire lazım olan küfeki taşların Edirne'ye bağlı Ortakçı, Çirmen kazasına bağlı Karabağ ve Dimetoka kazasına bağlı Saray ve Ilıca isimli köylerin ahalisi yine taş kesmek ile görevlendirilmiş iken tembellik ettiklerinden ve taş kesmeye inat ve muhalefet gösterdiklerinden dolayı ferman istemekte ve diğer karyelerin de kesilen taşları kira ile arabalarına yükleyip câmi-i şerîfe getirmelerinin gerektiğini haber vermekte; gerek taş kesmede gerekse araba ile getirmede hiç kimsenin inat ve muhalefet etmeyerek kesim ve nakil işlerinin vakti zamanında yapılması için şerefli emrimi arz etmektedir. Olageldiği üzere taş kesip arabalar ile taşınması konusunda şerefli fermanım gönderilmiştir. Buyurdum ki: Vardığında yüce fermanım gereğince amel edip, gerekli küfeki taşları bahsi geçen köylerin halkına kestiresin ve kesilen taşların vakti zamanında yerine ulaşması için hiç kimseye inat ve muhalefet ettirmeyesin. Şöyle ki küfeki taşları kesmeğe ve kesilen

---

⁷²⁵ BOA, TS.MA.d, No. 3745/4, 16b, H. 26 Ca 997, (M. 12.04.1589).

*taşları vakti zamanı ile mahalline götürmeğe inat ve muhalefet eyleyenler her kimler ise isim ve resimleri ile yazıp bildiresin.*⁷²⁶

Belge Ortakçı, Saray (Lütfi Paşa), Ilıca ve Karabağ köyleri civarındaki ocakların öteden beri sistemli bir şekilde işletildiğini gösteriyor. Tamir için lazım olan taşların bu bölgelerden getirilmesi inşaat için de buraların kullanılmış olabileceğini akla getiriyor. Nitekim 1573 tarihli başka bir belgede inşaat taşlarının şehrin batısından getirildiği anlaşıyor:

*Edirne kadısına ve mimarbaşına hüküm yazıla ki: Halen sen ki kadısın yüce kapıma arz gönderip “Edirne’de sular taşmakla şehrin yakınlarında Yeni Köprü olarak bilinen köprülerin şehir tarafında olan küçük köprünün ve Bozacı ve Pirgâib? azmaklarında olan Nemaka? köprülerin döşemeleri, mâneleri, kırk altı direği ve bazı kaldırımları bozulmuş ve Pirgâib azmağında olan köprü tamamen yıkıldığı için yol kesilmiş ve bina-i şerifin taşları, şehrin odunu ve ekser zahireler oradan geldiği için tamiri zorunlu olup Mimarbaşı Sinan Ağa marifetiyle tamir masraflarının 40 bin akçeye tahmin edildiğini ve tamiri için arz reca ettiğini bildirmişsin. Şimdi buyurdum ki: Şerefli hükmüm varlığında bahsi geçen köprüleri münasip gördüğün şekilde tamir ve termim ettirip harcını Edirne hassa harç emininden isteyip sarf edesin. Harcı gayb ve israf ettirmeyesin. Şöyle bilesin.*⁷²⁷

---

⁷²⁶ BOA, A.DVNSMHH.d, No. 80, Hüküm No. 924, 384, H. 15 M 1023, (M. 25.02.1614).

⁷²⁷ BOA, KK.d, No. 67, 447a, H. 19 N 980, (M. 23.01.1573).

Hükümde bahsedilen Yeni Köprü, olasılıkla bugünkü Meriç (*Mecidiye Köprüsü*) ve Tunca (*Ekmekçizâde Ahmet Paşa Köprüsü*) köprülerinin yerinde bulunuyordu.⁷²⁸ Köprü ve yolların zarar görmesi neticesinde Edirne'nin batıyla bağlantısı kesilmiş ve şehre taş, odun ve zahire girişi durmuş gerek külliye inşaatının devamı gerekse şehrin yiyecek ve yakacak sorunun çözülmesi için hasarın bir an önce giderilmesi zorunlu hale gelmişti. Önceki belgede bahsi geçen köylerden Ortakçı hariç diğerleri Edirne'nin batısında konumludur. O halde Selimiye Camii'nin küfeki taşlarının bir bölümünün Dimetoka ve Çirmen tarafından getirildiği açıkça ifade edilebilir. Meyve Kapanı ile Edirne'deki diğer yapıların taş kaynakları da göz önünde bulundurulursa Selimiye Camii ve Külliyesi'nin inşasında kullanılan küfeki taşlarının Dimetoka kazası ile Taşçı Arnavud, Lütfi Paşa (Saray), Ilıca, Karabağ, Ortakçı, Arnavud-ı Bâlâ ve Arnavud (Benefşelik) köylerindeki ocaklardan çıkarıldığı söylenebilir.

İstanbul yapıları için küfeki taşı ocakları başta Bakırköy olmak üzere Yeşilköy, Safaköy, Bahçelievler, Merter, Güngören, Zeytinburnu, Davudpaşa ve Haznedar köyü civarında bulunmaktadır.⁷²⁹ Bu ocaklar anıtsal sultan yapılarının inşası sırasında devlet

---

⁷²⁸ Hibri, Ekmekçizâde Ahmet Paşa'nın inşa ettirdiği taş köprünün (1608-1615), yerinde eskiden Yeni Köprü olarak bilinen ağaç bir köprünün bulunduğu bahsetmektedir. Hibri, *Enîsü'l-Müsâmirîn Edirne Tarihi 1360-1650*, s. 51. Ekmekçizade Ahmet Paşa'nın yaptırdığı köprü, Edirne köprülerinin sonuncusu olduğu için "Yeni Köprü" olarak isimlendirildi. Daha sonra, Mecidiye Köprüsü'nün inşasıyla birlikte "Eski Köprü" adını aldı. N. Çiçek Akçıl Harmankaya, (2019). "The Historical Stone Bridges of Edirne", *Turkish Art History Studies*, (ed. N. Çiçek Akçıl Harmankaya-Ayşe Denkalbant Çobanoğlu), İstanbul: Kitabevi Yayınları, s. 83.

⁷²⁹ Neslihan Sönmez, *Osmanlı Dönemi Yapı ve Malzeme Terimleri Sözlüğü*, s. 65-66; Gülsün Tanyeli, *Hiçbir Üstâd Böyle Kâr Etmemiştir*, s. 30; Serkan Angı, (2019).

tarafından çalıştırılabilmektedir. Örneğin Süleymaniye Külliyesi'nin küfeki taşlarının bir kısmı Haznedar köyü civarındaki ocaklardan binada görevli acemi oğlanları aracılığıyla temin edilmişti.⁷³⁰ Selimiye'nin inşasında kullanılan taşların Meyve Kapanı inşasında olduğu gibi satın alma yoluyla mı yahut kendi işçileri eliyle mi temin edildiği tespit edilememiştir. Süleymaniye'de her iki yol da kullanılarak hem şahıslardan satın alınmış hem de yukarıda değinildiği gibi ocaklardan çıkarılmıştır.⁷³¹ Selimiye'de de benzer bir metodun kullanıldığı ifade edilebilir.

4.3.7.3. Marmara Mermeri ve Diğer Taş Türleri

Selimiye Külliyesi'nde kullanıldığı gözlemlenen diğer taş türleri Marmara mermeri, Hereke pudingi, serpantin breşi, granit, Vize pembesi, Vezirhan taşı ve oniks şeklinde sıralanabilir.⁷³² Külliye'de küfekiden sonra en çok kullanılan doğal taş, Marmara mermeridir. Marmara mermeri caminin şadırvan avlusu taç kapısında, yan kapıların sivri kemerli alınlıklarında, şadırvanda, avlu döşemesinde, minarelerin kapı

“İstanbul’un Tarihi Kimliği ile Bütünleşmiş Uygarlıkların Anıtsal Yapılarında Kullanılan Yöresel Bir Taş: ‘İstanbul Taşı (Bakırköy Küfeki Taşı)’”, *Mavi Gezegen*, S. 26, s. 67.

⁷³⁰ Barkan, *Süleymaniye Camii ve İmareti İnşası*, C. I, s. 358-359; Barkan, *a.g.e.*, C. II, s. 51, 61-62.

⁷³¹ Barkan, *a.g.e.*, C. I, s. 16; Barkan, *a.g.e.*, C. II, s. 74-77.

⁷³² Mermer türlerinin tespitinde çoğunlukla “Edirne Selimiye Camii Üzerinden Bir Yapı Malzemeleri Okuması” adlı makaleden yararlanılmıştır. Avunduk, “Edirne Selimiye Camii Üzerinden Bir Yapı Malzemeleri Okuması”, s. 7-32. Ayrıca Marmara Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü Araştırma Görevlisi Zeki Boleken’e ve İTÜ Maden Fakültesi Jeoloji Mühendisliği Bölümü Öğretim Görevlisi Dr. O. Serkan Angı’ya taş ve mermerler hakkındaki bilgilendirmeleri için teşekkür ederim.

söve ve lentolarında, revakların sütun, başlık ve kaidelerinde, pencerelerin söve ve lentolarında, son cemaat mahalli cephesinde yer alan madalyon ve kitabelerde, cümle kapısında, mihrap ve minberde, vaaz kürsülerinin korkuluğunda, müezzin mahfili sütunları ve şadırvanında, kadınlar mahfili üst kat sütunlarında ve korkuluklarında, caminin doğu, batı ve güney cephelerindeki revakların sütun, başlık ve kaidelerinde gözlemlenmektedir. Caminin aksine diğer yapılarda mermer kullanımı oldukça sınırlı olup bunlar; her iki medrese giriş kapılarının lento ve sövelerinde, mektep kapısının söve ve lentoları ile sivri kemerli kapı alınlığında ve iki kubbeli revakın oturduğu sütun ve sütun başlığında yer almaktadır. Mevcut belge ve defterlere göre günümüze ulaşmayan Meyve Kapanı ve sair ticaret yapılarının inşası için herhangi bir mermer satın alınmamıştır.

Hereke pudingi olarak bilinen kırmızımsı doğal taş, şadırvan avlusu yan giriş kapı kemerlerinde, son cemaat mahalli cephesinde yer alan madalyon ve kitabe bordürlerinde, cami yan girişi kemer ve bordürlerinde, hünkâr ve kadınlar mahfili taşıyıcı kemerlerinde, medreselerin taç kapı kemerlerinde ve mektep kapısının kemerinde kullanılmıştır.

Yeşil renkli bir taş türü olan serpantin breşi şadırvan avlunun kuzey girişi önündeki kubbeyi taşıyan iki sütunda, cümle kapısının önündeki geometrik yer döşemesinde, cami yan girişlerinin önündeki sütunlarda ve hünkâr mahfili alt ve üst kat taşıyıcı sütunlarında görülmektedir.

Avlunun taşıyıcı sütunları arasında kırmızımsı ve gri renkli granitler de bulunmaktadır. Şadırvan avlunun doğu ve batı girişleri önündeki revak kubbesini taşıyan ikişerden dört sütun kırmızı, son cemaat mahallinde cümle kapısının doğu ve batısındaki dört sütun da gri granitten yontulmuştur.

Kadınlar mahfilini taşıyan dört sütun ile hünkâr mahfilinin kemer taşlarının malzemesi Vize pembesi denilen kırmızıya yakın renkte bir doğal taştır.

Şadırvan avlu ve cami cümle kapısı giriş kemerlerinde, kitabe bordürlerinde ve mihrap bölümünün doğu ve batısında duvar boyunca yer döşemesi olarak Vezirhan taşı kullanılmıştır.

Ana mihrap ile hünkâr mahfili mihrabında bal renkli oniks mermer ve son cemaat mahalli cümle kapısı önündeki geometrik şekilli yer döşemesinde porfir mermer malzeme yer almaktadır.

Belgelere göre Selimiye Camii'nin inşasına *Marmara Adası, Aydıncık* (Edincik), *İnöz* (Enez), *İnecik* (İnebazarı/Ezine) ve *Kavala* (Kavala/Yunanistan) olmak üzere beş bölgeden çeşitli türde taşlar getirilmiştir (Harita).

İnşaatın ilk aylarında işe yarar taş ve mermerlerin belirlenmesi, korunması ve gönderilmesine yönelik Ferecik, Edincik ve Tokat kadılıklarına hitaben hükümler yazılmıştır. Ferecik kadılığına (Yunanistan sınırları içinde) gönderilen 26 Eylül 1568 tarihli bir hüküm, araştırmalar neticesinde bölgede bazı mermer sütunların bulunduğunu bildirmektedir:

Fere kadısına hüküm ki: Edirne şehrinin hassa harç emini Halil mektup gönderip bahsi geçen şehirde inşası ferman olunan câmi-i şerîf ve imâret-i âmire için İnöz'de (nefs-i İnöz) bazı uygun mermer direkler bulunduğunu ...

*bulduğun bütün mermerleri zikri geçen yere gönderesin ve bulunması muhtemel yerlerde araştırmalara devam edip buldukça göndermeye çalışasın ...*⁷³³

Belgede geçen mermer sütunların *bulunmuş* olarak tarif edilmesi devşirme malzemeler olduklarına işaret ediyor. Enez, Aioller'in ismini verdikleri Ainos antik liman kentinin üzerinde gelişmiş bir şehirdir.⁷³⁴ Süleymaniye ya da başka bir Osmanlı yapısı için buradan devşirme malzeme getirildiğine dair herhangi bir kayıt yoktur. İmparatorluğun dört bir tarafına adamlar gönderip malzeme toplanılan Süleymaniye İmareti için bile bu bölgeden mermer devşirilmemesi, antin kentin kaliteli ve nitelikli yapı malzemesi açısından zayıf olduğunu gösteriyor. Belgenin devamında yeni malzemelere ulaşılabileceği beklentisiyle arama tarama faaliyetlerinin sürdürülmesi isteniyor.

Aynı hükmün ikinci kısmında Ferecik'te bulunan *rengamîz taş ma'deninden* gönderilen ölçülere göre taş çıkarılması istenmektedir. Avunduk, Selimiye Camii'nde küfeki ile renk alması oluşturduğu kırmızı taşın Ferecik'teki ocaklardan çıkarıldığını savunmaktadır.⁷³⁵ Cafer Efendi, 17. yüzyılın başlarında kaleme aldığı *Risâle-i Mi'mâriyye* adlı eserinde Farsça kökenli *rengamîz* sözcüğünü birkaç renkli anlamına

---

⁷³³ BOA, A.DVNSMHH.d, No. 7, Hüküm No. 2145, 785, H. 4 R 976, (M. 26.09.1568); Tuncay, "Edirne'de Selimiye Camii", s. 4.

⁷³⁴ Fethi Ahmet Yüksel-Nihan Sezgin Hoşkan-Fatma Banu Uçar Çakan-Sait Başaran-Gülnur Kurap, (2012). "Enez (Ainos) Antik Kenti Suterazisi Bölgesi 2010 Arkeojeofizik Çalışmaları", 27. *Arkeometri Sonuçları Toplantısı*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, s. 75.

⁷³⁵ Avunduk, "Edirne Selimiye Camii Üzerinden Bir Yapı Malzemeleri Okuması", s. 16.

gelen *alaca* kelimesiyle açıklamıştır.⁷³⁶ Bu tanıma göre Ferecik'ten çıkarılan taşların serpantin breşi veya Hereke pudingi gibi karışık renkli olması gerekir. Kaldı ki kırmızı renkli taş, yukarıda alıntılanan belgede doğrudan *kızıl* olarak nitelenmiştir. Ayrıca hükümde geçen *taş madeni* ifadesini salt taş ocağı olarak anlamamak gerekir. Çünkü Osmanlılar, antik kalıntıların bulunduğu bölgeleri de bu şekilde tarif etmekteydiler.⁷³⁷

Aydıncık (Edincik) kadısına hitaben gönderilen 28 Eylül 1568 tarihli bir hükümde madenlerdeki mermerlerin bazı kişiler tarafından gemilerle götürüldüğü için hassa inşaatlara malzeme sağlanmasında sıkıntı çekildiği dolayısıyla da emir olmadan kimseye mermer verilmemesi gerektiği bildirilmiştir.⁷³⁸ Edincik'te bilinen bir mermer ocağı yoktur ve en yakın mermer ocakları Marmara Adası'nda yer almaktadır. Bu konuyla ilgili Tanyeli, Marmara Adası'nın Edincik kadılığına bağlı olduğundan hareketle söz konusu mermerlerin Marmara mermeri olduğunu öne sürmektedir.⁷³⁹ Marmara Adası, Selimiye'nin inşa edildiği dönemlerde Marmara kadılığına daha sonraları ise Galata kadılığına bağlı idi.⁷⁴⁰ Öte yandan kadiya gönderilen emirde, mermerlerin tükenmesinden endişe duyulduğu vurgulanmaktadır. Antik dönemlerde de

---

⁷³⁶ Ca'fer Efendi, *Risâle-i Mi'mâriyye*, s. 73.

⁷³⁷ “Aydıncık kadısına hüküm ki: İdaren altındaki kazada bulunan mermer madeninden bazı kimseler mermer çıkarıp gemilere yükleyip...” BOA, A.DVNSMHH.d, No. 7, Hüküm No. 2170, 794, H. 6 R 976, (M. 28.09.1568).

⁷³⁸ BOA, A.DVNSMHH.d, No. 7, Hüküm No. 2170, 794, H. 6 R 976, (M. 28.09.1568).

⁷³⁹ Gülsün Tanyeli, *Hiçbir Üstâd Böyle Kâr Etmemiştir*, s. 33, 42.

⁷⁴⁰ BOA, A.DVNSMHH.d, No. 17, Hüküm No. 28, 18, H. 1 S 979, (M. 25.06.1571); BOA, A.DVNSMHH.d, No. 53, Hüküm No. 56, 23, H. 10 Ca 992, (M. 20.05.1584).

çıkarılan Marmara Adası mermerleri ile ilgili böyle bir durum söz konusu değildir.⁷⁴¹ Hükümde zikredilen mermer kaynakları, Edincik yakınlarındaki *Temâşâlık*⁷⁴² olarak isimlendirilen Kyzikos Antik Kenti olmalıdır.⁷⁴³ Zira bir arşiv belgesi bu alandan Selimiye'nin inşasına malzeme getirildiğini açıkça ortaya koyuyor:

*Aydincik kadısı mektup gönderip Edirne şehrinde bina olunan imâret-i âmirenin ihtiyacı için Temâşâlık'ta kesilen dört direk başı, beş kıta dergâh ve yirmi altı kıta kademe taşlarının Mehmet Reis'in gayretiyle iskeleye indirildiğini ve gemiye yüklendiğini bildirmeğin...*⁷⁴⁴

Anlaşıldığı üzere Kyzikos Antik Kenti'nden (*Temâşâlık*) Mehmet Reis'in gayret ve çabalarıyla dört adet sütun başlığı, beş adet dergâh taşı ve yirmi altı adet kademe taşı devşirilmiştir. Konuyla ilgili diğer belgeler, mermerlerin peyderpey imarete taşındığını gösteriyor. Edincik kadısına yazılan 26 Şubat 1570 tarihli bir hüküm, hazırlanan mermerlerin mutemet tarafından sıkı sıkıya korunmasını tembih etmektedir.⁷⁴⁵ Bir ruzmançe kaydına göre ise 9 Nisan 1570 tarihinde Edincik'te hazırlanan mermer kemer

---

⁷⁴¹ Bkz.: Nuşin Asgari, (1978). "Roman and Early Byzantine Marble Quarries of Proconnesus", *The Proceedings of the Xth International Congress of Classical Archaeology*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 467-480.

⁷⁴² Barkan, *Süleymaniye Camii ve İmareti İnşası*, C. II, s. 35.

⁷⁴³ Stefanos Yerasimos, (2002). *Süleymaniye*, (çev. Alp Tümertekin), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, s. 89; Çelik, *Süleymaniye Külliyesi Malzeme, Teknik, Süreç*, s.105; Gülsün Tanyeli, *Hiçbir Üstâd Böyle Kâr Etmemiştir*, s. 42.

⁷⁴⁴ BOA, A.RSK.d, No. 1459/B, 24, H. 22 N 977, (M. 28.02.1570).

⁷⁴⁵ "... bina için hazırlanan mermerleri gemi varıncaya kadar mutemedin sağlam bir şekilde korumasını sağlayasın." BOA, A.DVNSMHM.d, No. 9, Hüküm No. 11, 4, H. 20 N 977, (M. 26.02.1570).

taşları ve sütun kaideleri için Mehmet adlı sipahiye 8000 akçe teslim edilmiştir: “Edirne’deki câmi-i şerîf için Aydıncık’taki mermer kemer ve sütun kaideleri karşılığında Sipahi Oğlanlarından Mehmet’e teslim, 8.000.”⁷⁴⁶

Söz konusu ödemenin ruznamçe defterine yazılması, masrafların devlet hazinesince karşılandığı anlamına geliyor.⁷⁴⁷ Yine kadıya yazılan bir hüküm, muhtemelen daha önce ödemesi yapılan mermerlerin bir kısmının ya da tamamının Hüsrev ve Mehmet reislerin gemileriyle 23 Temmuz 1570 tarihinden önce taşınmış olduğunu gösteriyor.⁷⁴⁸ 22 Ekim 1570 tarihi itibarıyla ise bir grup Edincik mermeri top gemisiyle Ereğli’ye nakledilmişti.⁷⁴⁹

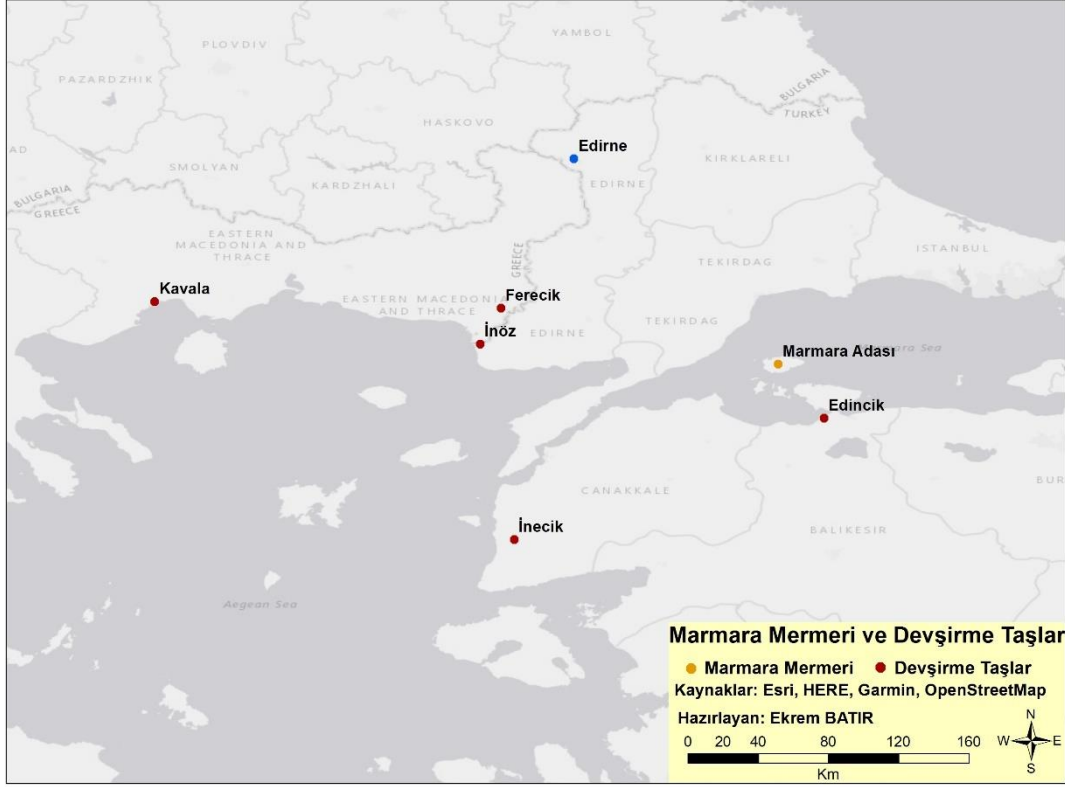
---

⁷⁴⁶ BOA, *KK.d*, No. 1767, 155, H. 3 Za 977, (M. 09.04.1570).

⁷⁴⁷ Ruznamçe defterleri hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: Halil Sahillioğlu, (1988). “Ruznâmçe”, *Tarih Boyunca Paleografya ve Diplomatik Semineri: 30 Nisan-2 Mayıs 1986 Bildiriler*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi, s. 113-139; Erhan Afyoncu, (2008). “Rûznâmçe”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 35, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 276-278.

⁷⁴⁸ BOA, *A.DVNSMHH.d*, No. 14, Hüküm No. 175, 125, H. 19 S 978, (M. 23.07.1570); Tuncay, “Edirne’de Selimiye Camii”, s. 4.

⁷⁴⁹ BOA, *A.DVNSMHH.d*, No. 14, Hüküm No. 588, 416, H. 22 Ca 978, (M. 22.10.1570).

Harita 5: Marmara mermeri ile devşirme taşların getirildiği bölgeler

İşe yarar devşirme malzemenin arandığı diğer bir merkez de Kavala (Yunanistan)'dır. Gelibolu eminine yazılan hüküm, önceden gönderilen emirler gereği Kavala'da gerekli araştırmaların yapılarak işe yarar mermerlerin hazırlandığını bildirmektedir:

Gelibolu eminine hüküm ki: Halen Kavala Kaptanı Abdülcebbar mektup gönderip Edirne'de bina olunan câmi-i şerîfin ihtiyacı için Kavala kazasında hazırlanan (ihzâr olunan) mermerleri İnöz İskeleyi'ne geçirmek için iki kıta at gemisi lazımdır diye bildirdiğinden buyurdum ki: Vardığında asker geçtikten sonra zikrolunan mermerleri geçirmek için iki pâre at gemisi tayin edip

*gönderesin. Lazım olan mermerleri İnöz İskeleyi'ne veya ona yakın yerlere geçirsinler.*⁷⁵⁰

Mermerlerin *ihzâr olunan* (hazırlanan) şeklinde tarif edilmesi, antik yapılardan devşirildiklerini gösteriyor. Hükümden mermerlerin tür ve ölçüleri hakkında bilgi edinilemezken, toplamda iki at gemisine sığacak miktarda olduğu anlaşılıyor.

Selimiye'nin inşası için Tokat yöresinde de malzeme araştırması gerçekleştirilmiştir. Bunun için bölgeye mermer uzmanı bir kişi gönderilmiş ve kadıdan onunla beraber keşif yapması istenmiştir:

*Tokat kadısına hüküm ki: İdaren altındaki kazada mermer madeni bulunup hassa-i hümayunuma yarar olduğu işitilip sağ ulûfecilerimden 19 akçesi olan Mehmet, mermer ehli olduğundan mermerlerin cinslerini bildirmek için gönderilmiştir. Buyurdum ki: Ulaştığında bizzat mermer madeninin üzerine gidip bahsi geçen kulum ile görüp mermerlerin cinsi ve miktarını deftere yazıp mutluluk eşiğime gönderesin.*⁷⁵¹

Konuyla ilgili başka bir belge bulunmadığı için Tokat'tan mermer getirilip getirilmediği bilinmemektedir. Bununla birlikte camide sınırlı da olsa Tokat'tan getirildiği düşünülen oniks mermeri kullanımı mevcuttur.⁷⁵² Kullanılan bu mermerler ya devşirme ya da gönderilen kişinin yanında getirdiği numune parçaları olmalıdır.

---

⁷⁵⁰ BOA, A.DVNSMHH.d, No. 9, Hüküm No. 216, 82, H. 22 L 977, (M. 30.03.1570); Tuncay, "Edirne'de Selimiye Camii", s. 4.

⁷⁵¹ BOA, A.DVNSMHH.d, No. 7, Hüküm No. 2657, 963, H. 25 C 976, (M. 15.12.1568).

⁷⁵² Avunduk, "Edirne Selimiye Camii Üzerinden Bir Yapı Malzemeleri Okuması", s. 17.

Selimiye için mermer getirilen merkezlerden bir diğeri de *İnecik* (İnebazarı/Ezine)⁷⁵³ kazasıdır. Gelibolu kadısı ve eminine hitaben 19 Haziran 1571 tarihli hükümde İnecik'te kesilip (*kesilmek emrolunan*) de Bozcaada karşısına indirilen mermerlerin bir at gemisine yüklenerak İnöz ya da Ferecik'e nakli istenmektedir.⁷⁵⁴ Mermerlerin türü, miktarı, boyutları ve tam olarak nereden kesildiği hakkında bilgi yoktur. Bozcaada'nın karşısında yer alan bölgede Alexandria Troas ve Neandria antik kentleriyle çok sayıda terkedilmiş antik granit ocağı bulunmaktadır. Tahrir defterlerine göre antik kent ve ocakların bulunduğu bu bölge Ezine sorumluluğu altındadır.⁷⁵⁵ Bölgedeki granit ocakları bugünkü Koçali, Kayacık, Akçakeçili ve Uluköy (Kestanbol) köyleri çevresinde yoğunlaşmaktadır.⁷⁵⁶ Bunlardan Koçali köyü yakınlarındaki Yedi Taşlar Ocağı granitleri, porfiri yapılı olup pembe renklidir.⁷⁵⁷ Halen bazı ocaklarda, Alexandria Troas ören yerinde, bölgedeki antik limanda ve su altında irili ufaklı onlarca

---

⁷⁵³ BOA, *TT.d*, No. 59, 11, H. 29 Z 922?, (M. 23.01.1517); Ahmet Özkılınç ve diğeri, (yay. haz.), (2013). *Osmanlı Yer Adları: II*, Ankara: Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayını, s. 702.

⁷⁵⁴ BOA, *A.DVNSMHH.d*, No. 17, Hüküm No. 15, 9, H. 25 M 979, (M. 19.06.1571); BOA, *A.DVNSMHH.d*, No. 14, Hüküm No. 1573, 1068-1069, H. 26 M 979, (M. 20.06.1571); Tuncay, "Edirne'de Selimiye Camii", s. 4.

⁷⁵⁵ Örneğin Akçakeçili, Alemşahlı, Geyikli, İstanbullu, Kemallı (Kemalköy) ve Yaylacık köyleri için bakınız: BOA, *TT.d*, No. 166, 233, 234, 238, H. 29 Z 937?, (M. 13.08.1531); Ahmet Özkılınç ve diğeri, *a.g.e.*, s. 80, 107, 527, 716, 845, 1444.

⁷⁵⁶ M. Akif Işık, (1977). "Çanakkale-Koçali ve Akçakeçeli Köyleri Yakınındaki Granit Sütun Yatakları", *Türk Arkeoloji Dergisi*, S. XXIV/1, s. 125.

⁷⁵⁷ Malik Sayar-Kemal Erguvanlı, (1955). *Türkiye Mermerleri ve İnşaat Taşları*, İstanbul: İTÜ Maden Fakültesi Yayınları, s. 85.

sütun ve sütun parçaları tespit edilebilmektedir.⁷⁵⁸ Bilindiği kadarıyla Süleymaniye'nin inşası için buradan (*Eski İstanbulluk ve Ezine Dağı Kârhanesi*) farklı boyutlarda 827 parça malzeme getirilmiştir.⁷⁵⁹ Bugüne ulaşanlar bile bölgenin malzeme açısından geçmişte ne kadar zengin olduğunu gösteriyor. Bu açıdan, belgedeki “kesilmek emrolunan mermerler” ifadesini antik kent ve ocaklardaki işlenmiş malzemelerin yerinden çıkarılması-koparılması veya istenen ölçüye göre küçültülmesi şeklinde değerlendirmek daha doğru olacaktır. Nitekim Süleymaniye Külliyesi için Edincik'teki antik kentten getirilen mermerler de benzer bir anlatımla *kesilmek* fiiliyle tanımlanmıştır.⁷⁶⁰

Selimiye'ye mermer sağlanan kaynakların sonuncusu Marmara Adası ocaklarıdır. Diğerlerinden farklı olarak buradan getirilen mermerler devşirme olmayıp ocaklardan çıkarılmıştır. Konuyla ilgili ele alacağımız ilk belge 23 Ekim 1569 tarihli olup Marmara Adası ocaklarında sütun kaidesi ve başlığı kesilmesi için hassa

---

⁷⁵⁸ Koçali köyü yakınlarındaki *Yedi Taşlar* olarak isimlendirilen mevkide bulunan ocak önünde 7 adet ve 100 m mesafede 2 adet; Akçakeçili köyü yakınlarındaki *Dikili Taşlar* mevkiinde ise 4'ü sağlam diğerleri kırık 9 adet işlenmiş halde alt çapları 165 cm, üst çapları 135 cm ve uzunlukları 11 m'yi aşan granit sütunlar bulunmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bakınız: Ece Başaran-Yıldırım Güngör, (2009). “Kestanbol Granit Sütun Ocakları”, *Restorasyon ve Konservasyon Çalışmaları Dergisi*, S. 3, s. 41-48; Murat Ay-Veyssel Tolun, (2017). “Troas Bölgesi'ndeki Antik Granit Ocakları: Yeni Bulgular”, *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ*, S. 23, s. 265-295.

⁷⁵⁹ Barkan, *Süleymaniye Camii ve İmareti İnşası*, C. II, s. 27-28, 55; Çelik, *Süleymaniye Külliyesi Malzeme, Teknik, Süreç*, s. 112.

⁷⁶⁰ “...Temaşalık'da kesilen mermerlerin ecnâsı beyanındadır...” Barkan, *a.g.e.*, s. 35, 38,

reislerinden Mehmet'e devlet hazinesinden yapılan 30.000 akçelik ödemeyi içermektedir.⁷⁶¹ Sözü edilen kaide ve başlıklar mimar halifesi Kara Hasan ve emrindeki 25 forsa esiri tarafından kesilmiştir.⁷⁶²

Diğer bir hazine ödemesi de yine 30.000 akçelik olup 5 Şubat 1570 tarihinde Said Reis'e yapılmıştır.⁷⁶³ Ancak bu sefer kesilecek mermerin işlevi belirtilmemiştir. Bu ödeme kayıtlarından hareketle adadan mermer çıkarma ve nakletme işlemlerinin gemi kaptanları eliyle gerçekleştirildiğini söylemek mümkündür. Bu tarihlerden bir süre sonra (14 Ağustos 1570) Edincik kadısından üstat taşçıları aletleriyle beraber Marmara Adası'ndaki ocaklara mermer kesmeye göndermesi istenmiştir.⁷⁶⁴

Kaptan Paşa'ya yazılan 16 Ocak 1572 tarihli bir hüküm ise Marmara Adası mermer ocaklarından Selimiye için yine mimar halifesi Kara Hasan kontrolünde 850 adet söve kesildiğini bildiriyor:

Kaptana hüküm ki: Bundan önce Edirne şehrinde bina olunan câmi-i şerîf için Marmara Ceziresi'nde mermer başlık ve kürsü kesmek için mimar halifelerinden

---

⁷⁶¹ “Galata’daki hassa reislerden Hacı Said oğlu Mehmet’e Edirne’deki câmi-i şerîf için Marmara Adası’nda sütun başlığı ve kaidesi kesilmesi karşılığında teslim edilen 30.000 akçe.” BOA, KK.d, No. 1767, 90, H. 12 Ca 977, (M. 23.10.1569).

⁷⁶² “...bundan önce Edirne’de bina olunan câmi-i şerîf için Marmara Ceziresi’nde mermer başlık ve kürsü kesmek için mimar halifelerinden Kara Hasan isimli kimseye forsa esirlerinden yirmi beş nefer esir ile kazma, kürek ve sair aletler verilip, o hizmeti eda edip...” BOA, A.DVNSMHH.d, No. 10, Hüküm No. 180, 113, H. 29 Ş 979, (M. 16.01.1572); Tuncay, “Edirne’de Selimiye Camii”, s. 6.

⁷⁶³ BOA, KK.d, No. 1767, 129, H. 28 Ş 977, (M. 05.02.1570).

⁷⁶⁴ BOA, A.DVNSMHH.d, No. 14, Hüküm No. 506, 350, H. 12 Ra 978, (M. 14.08.1570).

Kara Hasan isimli kimseye forsa esirlerinden yirmi beş nefer esir ile kazma, kürek ve sair aletler verilip, varıp o hizmeti eda edip geri yirmi beş nefer esir ile kazma ve sair aletleri getirip Tersâne-i Âmire'ye teslim eylemiş imiş. Halen yine aynı cami için sekiz yüz elli kıta mermer söve lazım olduğundan sipahi oğlanları zümresinden yüz kırk altıncı bölükten Şaban (çamaşırcı) ve yukarıda adı geçen Kara Hasan gönderildiler. Şimdi buyurdum ki: (Hükmüm) varlığında Kara Hasan'a getirdiği aynı yirmi beş nefer esiri ve mahzene teslim ettiği kazma, kürek ve sair aletleri eksiksizce teslim edip ve bir gemi tutuverip Marmara Adası'na gönderesin ki varıp mermer söveleri kessinler.⁷⁶⁵

Görüldüğü üzere Marmara ocaklarından mermer çıkarma işinde mimar halifesi Kara Hasan ön plana çıkmaktadır. Her seferinde aynı esirlerin götürülmesi bunların mermer kesme işinde uzmanlaştıklarına işaret ediyor.

Marmara Adası ocaklarından Osmanlılar devrinde ilk ne zaman mermer çıkarıldığı bilinmemektedir. *Tezkiretü'l-Bünyan*'a göre Süleymaniye İmaretî'ndeki beyaz mermerler⁷⁶⁶ Marmara Adası ocaklarından çıkarılmıştır. Ancak külliye ait belge ve defterlerde Sâî Çelebi'yi destekler mahiyette bir kayda rastlanmamıştır.⁷⁶⁷ Hal

---

⁷⁶⁵ BOA, A.DVNSMHM.d, No. 10, Hüküm No. 180, 113, H. 29 Ş 979, (M. 16.01.1572); Tuncay, "Edirne'de Selimiye Camii", s. 6.

⁷⁶⁶ "... ak mermerlerin Marmara nâm cezîre ma'deninden kesüb..." Sâî Mustafa Çelebi, *Tezkiretü'l-Bünyan*, Hacı Mahmud Efendi, 4911, 9b; Sâî Mustafa Çelebi, *Yapılar Kitabı: Tezkiretü'l-Bünyan ve Tezkiretü'l-Ebniye*, s. 63; Crane-Akın, *Sinan's Autobiographies*, s. 149.

⁷⁶⁷ Barkan, *Süleymaniye Camii ve İmaretî İnşası*, C. I, s. 356; Çelik, *Süleymaniye Külliyesi Malzeme, Teknik, Süreç*, s. 105-107.

böyle olunca Marmara ocaklarının Süleymaniye'nin inşası sırasında işletilmediği ve külliyyede kullanılan Marmara mermerlerinin devşirme olduğu öne sürülmüştür.⁷⁶⁸ Bu durumda mevcut belgelere göre Marmara Adası mermer ocaklarının, ilk olarak Selimiye Camii için 23 Ekim 1569 tarihi itibarıyla işletildiği söylenebilir.⁷⁶⁹ Adadaki mermer ocakları bu tarihten itibaren İstanbul'un en önemli mermer kaynağı haline gelmiştir. Örneğin Üsküdar Atık Valide Sultan Külliyesi (1571-1586),⁷⁷⁰ III. Mehmet Türbesi (1603-1609),⁷⁷¹ Sultan Ahmet Külliyesi (1609-1620),⁷⁷² Üsküdar Yeni Valide Külliyesi (1708-1711),⁷⁷³ Topkapı Sarayı III. Ahmet Kütüphanesi (1718-1719),⁷⁷⁴ Nuruosmaniye Külliyesi (1749-1755),⁷⁷⁵ Laleli Külliyesi (1760-1764)⁷⁷⁶ ve Yeni Fatih Camii (1767-1771)⁷⁷⁷ gibi birçok yapıda adadan çıkarılan mermerler kullanılmıştır.

---

⁷⁶⁸ John Michael Rogers, (1982). "The State and The Arts in Ottoman Turkey Part 1, The Stones of Süleymaniye", *International Journal of Middle East Studies*, Vol. 14, No. 1, s. 72.

⁷⁶⁹ "Galata'daki hassa reislerden Hacı Said oğlu Mehmet'e Edirne'deki câmi-i şerîf için Marmara Adası'nda sütun başlığı ve kaidesi kesilmesi karşılığında teslim edilen 30.000 akçe." BOA, KK.d, No. 1767, 90, H. 12 Ca 977, (M. 23.10.1569).

⁷⁷⁰ Necipoğlu, *Sinan Çağı*, s. 382-383.

⁷⁷¹ Ahmet Refik, (1931). *Hicri On Birinci Asırda İstanbul Hayatı (1000-1100)*, İstanbul: Devlet Matbaası, s. 26-27.

⁷⁷² Öten, *Arşiv Belgelerine Göre Sultan Ahmed Külliyesi ve İnşası*, s. 170.

⁷⁷³ Ahmet Refik, *Hicri On İkinci Asırda İstanbul Hayatı*, s. 42.

⁷⁷⁴ Ahmet Refik, *a.g.e.*, s. 64; Türk, *Mesarif Defterleri Işığında Topkapı Sarayı III. Ahmed (Enderun) Kütüphanesi*, s. 143, 213, 279.

⁷⁷⁵ Ahmet Refik, *a.g.e.*, s. 168-169; Başbaydar, *Nur-u Osmaniye Külliyesi Tarihsel Belgeler Işığında Külliye'nin Yapım Süreci*, s. 201-203.

Kavala, Ezine/İnebazarı, Edincik ve Enez'den getirilen mermerlerin antik yapılardan devşirildiği anlaşılmaktadır. Belgelerde mermerlerin cins ve işlevleri belirtilmemiştir. Sadece Enez'den getirilen malzemenin sütun olduğu bilinmektedir. Bunlar yapıyla bütünleşecek şekilde işlenerek kullanılmışlardır. Bu sebeple gözlem yoluyla hangi taşların devşirme olduğunu kestirmek mümkün değildir. Marmara Adası ocaklarından sütun kaidesi, sütun başlığı ve söve kesildiğini net olarak biliyoruz. Cami, mektep ve medreselerde görülen Marmara mermerlerinin tamamının ocaktan çıkarıldığı kesin olarak söylenemez. Bunların bir kısmı antik kentlerden toplanmış devşirme malzemeler olabilir.

Evliya Çelebi, Selimiye Camii avlusundaki mermer sütunların Atina yakınlarındaki Temaşalık'tan, Kıbrıs Adası'ndan ve Edincik'ten getirildiğini belirtir.⁷⁷⁸ Belgeler Edincik'ten mermer devşirildiğini doğrular. Ancak Kıbrıs Adası ve Atina'dan devşirme malzeme alındığına dair hiçbir belgeye ulaşamamıştır.

Ceneviz elçisi Battisto Ferraro 15 Ekim 1569 tarihli raporunda İskenderiye'den Rodosçuk limanına gelen kalyonların camiye büyük boyutlu sütunlar getirdiğinden bahseder.⁷⁷⁹ Arşivde bu konuya dair bir belgeye rastlanmamıştır. Yukarıda ele alınan belgelerden gemilerin yüklerini, en yakın limana indirdikleri tespit edilmiştir. Örneğin İncik ve Kavala gibi Çanakkale Boğazı'nın dışından gelen gemilerin rotası Ege

---

⁷⁷⁶ Neftçi, *Lâleli Külliyesi'nin İnşa Süreci*, s. 122.

⁷⁷⁷ Ahmet Refik, *Hicri On İkinci Asırda İstanbul Hayatı*, s. 232.

⁷⁷⁸ Kahraman-Dağlı, *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, C. 3, K. 2, s. 573.

⁷⁷⁹ Aktaran: Necipoğlu, *Sinan Çağı*, s. 321.

kıyısındaki Enez iken Marmara Adası ve Edincik'ten hareket eden gemilerin varış noktası Marmara Ereğlisi'dir. O halde Akdeniz tarafından gelen bir geminin varış noktasının Enez İskeleyi olması beklenir. Kaldı ki yine belgelerden anlaşılacağı üzere Marmara Denizi üzerinden gemilerle getirilen mermerlerin Edirne'ye ulaştırılma görevi aşağıda da belirtildiği üzere Ereğli ve Çorlu kadılıklarına verilmiştir. Raporlandığı gibi şayet İskenderiye'den mermer getirilmişse bunların Rodoscuk değil de Ereğli Limanı'na indirilmesi gerekirdi. Diğer bir husus ise -Necipoğlu'nun da vurguladığı gibi- cami avlusundaki iki adet Aswan granit sütununun yazılanın aksine küçük boyutlu olmasıdır.⁷⁸⁰ Diğer taraftan Ceneviz elçisinin anlatımları, ancak "Süleymaniye Camii için hazırlanan Mısır kökenli altı Aswan sütunundan ikisinin arttığı ve bunlardan bir tanesinin uygun ölçülerde kesilerek Selimiye Camii'nin şadırvan avlusunda kullanıldığı" savı dikkate alındığında anlamlı hale gelmektedir.⁷⁸¹

Kara ulaşımının at, katır, deve, öküz gibi yük hayvanları aracılığıyla sağlandığı günümüz öncesi devirlerde, mermerin ocaktan ya da antik kentlerden kesilip hazırlanmasından daha ziyade nakliyesi önem arz etmekteydi. Bu, Süleymaniye gibi devletin tüm imkanlarının seferber edildiği bir külliye için dahi geçerliydi.⁷⁸² Selimiye'nin inşası sırasında da bu durum dikkate alınmış ve mermerler ya Enez gibi yakın mesafeden ya da Edincik, Marmara Adası, Ezine, Kavala gibi uzak ama deniz ulaşımının bulunduğu şehirlerden getirilmiştir. Dolayısıyla mermer ocaklarını

---

⁷⁸⁰ Necipoğlu, *Sinan Çağı*, s. 321.

⁷⁸¹ Uğur Tanyeli-Gülsün Tanyeli, (1989). "Osmanlı Mimarlığında Devşirme Malzeme Kullanımı (16.-18. Yüzyıl)", *Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C. 2, S. 4, s. 27; Gülsün Tanyeli, *Hiçbir Üstâd Böyle Kâr Etmemiştir*, s. 48.

⁷⁸² Barkan, *Süleymaniye Camii ve İmareti İnşası*, C. II, s. 12, 19.

araştırması için görevli gönderilmesine rağmen Tokat mermerlerinin Selimiye’de oldukça sınırlı kullanılmasının en önemli sebebi nakliye sorunu olabilir.

Ocaıklardan ve antik kentlerden çıkarılan mermerler denizde çeşitli gemiler ve karada hayvanların çektiği arabalar vasıtasıyla nakledilmiştir. Deniz taşımacılığında taş gemisi başta olmak üzere at gemisi, top gemisi ve rençber gemisi kullanılmıştır.⁷⁸³ Kavala ve İncik iskelelerinden kalkan gemilerin rotası Enez veya Ferecik iken Edincik ve Marmara Adası’ndan kalkanların rotası Ereğli Limanı olmuştur. Edincik ve Marmara mermerlerinin nakliyesi için birden çok sefer gerçekleştirilmiş ve masraflar devlet hazinesince ödenmiştir. Bu seferleri gerçekleştiren hassa reislerinden bazılarının ismi bilinmektedir: Hüsrev Reis, Mehmet Reis ve Said Reis. Mehmet Reis hem Marmara’dan hem de Edincik’ten mermer taşımıştır.⁷⁸⁴

Ereğli kadısına yazılan bir hüküm, gemilerden indirilen taşların kiralanan öküz arabalarıyla inşaat alanına taşındığını göstermektedir.⁷⁸⁵ Mermer taşıma işinde Ereğli

---

⁷⁸³ “Mimar başına hüküm ki: Bundan önce saadetli kapıma mektup gönderip mermer için taş gemisi gönderilmesi gerektiğini bildirdiğinden dolayı gemi gönderilip, gittiğinde taş rençber gemileri ile Ereğli’ye nakledilmiş olup gemi boş gelmiş. Şimdi buyurdum ki: (Hükmüm) vardığında gelen mermeri Ereğli’den getirtip münasip gördüğün şekilde binaya sarf edesin.” BOA, A.DVNSMHH.d, No. 16, Hüküm No. 341, 179, H. 23 Z 979, (M. 07.05.1572). Ahmet Refik, *Türk Mimarları*, s. 74.

⁷⁸⁴ “Mimarbaşı Sinan Ağa mektup gönderip hassa reislerinden Mehmed Reis Edirne şehrinde bina olunan câmi-i şerîf mühimmâtı için Edincik’ten ve Marmara’dan mermer getirmede çok emeği geçtiğinden...” BOA, A.DVNSMHH.d, No. 15, Hüküm No. 811, 93, H. 5 R 979, (M. 27.08.1571); Tuncay, “Edirne’de Selimiye Camii”, s. 5.

⁷⁸⁵ BOA, A.DVNSMHH.d, No. 19, Hüküm No. 63, 23, H. 10 M 980, (M. 23.05.1572).

kadılığıyla beraber Çorlu kadılığı da görevlendirilmiştir.⁷⁸⁶ Ayrıca bu iş için görevlendirilen reayaya beratlar verilmiş ve bu insanlar devletin diğer işlerinden muaf tutulmuştur:

Ereğli kadısına hüküm ki: Mîrî çayırların biçtirilip çektilmesi için idaren altındaki kazadan arabacı ve tırpancı çıkarılması adet iken “biz muafız elimizde emrimiz vardır.” diye karşı geldiklerinden ve nizâ ettiklerinden haberim oldu. Şimdi bahsi geçenlere verilen şerefli hüküm merhum babam Sultan Selim Han’ın Edirne şehrinde bina olunan câmi-i şerîfine o senede çektileri taş mukâbili verilmiş idi. Buyurdum ki: Vardığında geciktirmeyip ücreti ile tırpancı ve arabacıları çıkarıp gönderesin, o şekilde kavga ettirmeyesin. Bu konu önemlidir. İhmalden kaçınasın.”⁷⁸⁷

4.3.7.4. Od Taşı

Od taşı (ateş taşı) çoğunlukla anıtsal yapıların temellerinde veya hamam, fırın gibi yapıların ateşle temas eden bölümlerinde kullanılmıştır.⁷⁸⁸ Selimiye Camii ve diğer yapıların temelleri toprak altında bulunduğu için gözlem yapmak olanaksızdır. Arşiv belgeleri de bu konuda yetersiz kaldığından buradaki taşların cinsi ancak sondajlarla tespit edilebilir.

---

⁷⁸⁶ BOA, A.DVNSMHH.d, No. 14, Hüküm No. 803, 569, 29 Ca 978, (M. 29.10.1570).

⁷⁸⁷ BOA, A.DVNSMHH.d, No. 30, Hüküm No. 717, 311, H. 8 R 985, (M. 25.06.1577).

⁷⁸⁸ Zeynep Ahunbay, (1995). “Osmanlı Mimarlığında ‘Od’ Taşı”, 9. Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi Bildiriler, C. 1, (23-27 Eylül 1991 Atatürk Kültür Merkezi-İstanbul), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, s. 29.

Meyve Kapanı'na gelince, Karabağ köyünden sınırlı sayıda *seng-i ocak* (ocak taşı) isimli bir taş satın alınmıştır. *Seng-i ocak* tabiri ateşin yandığı mekândan hareketle od (ateş) taşı anlamında kullanılmış olmalıdır (Tablo 36). Taşın getirildiği köy deftere, bağlı olduğu kaza belirtilmeksizin kaydedilmiştir. Ancak sadece Dimetoka taşlarının kaydedildiği defterde yer alması bu köyün de o bölgede olduğuna işaret eder. Osmanlı dönemi haritaları üzerinden yapılan araştırmalarda yörede Karabağ ismiyle tek bir köy tespit edilmiştir. Haritaya göre köy, Edirne'nin batısındaki Dimetoka-Çirmen arasında kalan bölgede yer almaktadır.⁷⁸⁹ Öte yandan Karabağ köyü 1614 tarihli hüküm ile 1873/1874 tarihli salnamede Çirmen kazası köyleri arasında zikredilir.⁷⁹⁰ Günümüzde ise Yunanistan sınırları içindeki Orestiada şehrine bağlı olup ismi Petrota olarak değişmiştir.⁷⁹¹

Tablo 36: Od taşının birim fiyatı ve getirildiği köyler/kazalar

<i>Seng-i Ocak (Ocak Taşı)</i>			
Defter/Sayfa	Getirildiği Yer	Tarih	Birim Fiyat/Akçe
TS.MA.d, No. 1964/8a	Karabağ	12 N 998	80 (41 adet)
TS.MA.d, No. 10757/9a	Karabağ	1 Za 1000	80 (13 adet)

⁷⁸⁹ BOA, *HRT.h*, No. 198, 9, H. 29 Z 1329, (M. 21.12.1911).

⁷⁹⁰ BOA, *ADVNSMHM.d*, No. 80, Hüküm No. 924, 384, H. 15 M 1023, (M. 25.02.1614); *Salnâme-i Vilâyet-i Edirne*, H. 1290, s. 190; Halûk Kayıcı, (2013). *Sâlnâmelere Göre İdari, Sosyal ve Ekonomik Yapısıyla Edirne Sancağı*, İstanbul: Edirne Valiliği Kültür Yayınları, s. 49.

⁷⁹¹ <https://nisanyanmap.com/?yer=52912&haritasi=petrot%C3%A1> Erişim Tarihi: 26.10.2021.

Karabağ köyünün bölgenin önemli küfeki kaynakları arasında yer aldığı yukarıda belirtilmişti. Defterdeki bu kayda göre köyün etrafında aynı zamanda od taşı ocağı/ocakları da bulunmaktadır. 1870/1871 tarihli *Edirne Salnamesi'nde* bu bilgiyi destekler biçimde Karabağ köyünde değirmen taşı ve ateş taşı ocaklarının bulunduğu ve ocaklardan çıkarılan taşların Edirne ve civarında satıldığı belirtilmektedir.⁷⁹² Buradan da anlaşıldığı üzere Karabağ köyü bölgenin od taşı ihtiyacı için önemli bir kaynaktır.

Kayda göre Meyve Kapanı'na tanesi 80 akçeden 41 adet ocak taşı alınmıştır. Diğer taşlarda olduğu gibi bunların da ölçüleri belirtilmemiştir. Meyve Kapanı temellerinin 19 Ekim 1588 tarihi itibarıyla atıldığı düşünülürse söz konusu ocak taşları kapan hanının temellerinde kullanılamayacak kadar geç bir tarihte (M. 15 Temmuz 1590 / H. 12 N 998) satın alınmıştır. O halde taşlar hanın odalarında bulunan ocakların inşası için alınmış olmalıdır. Nitekim hanın üst katında yolcular için düzenlenmiş toplam 41 oda bulunmaktadır ki bu rakam taşların sayısı ile örtüşmektedir. Sonradan alınan 13 ocak taşı ise dükkânlarla birlikte inşa edilen vakıf odalarında kullanılmış olmalıdır. Kayıtlara göre inşa edilecek oda sayısı daha fazladır. Bu tutarsızlık kayıtların eksikliğinden kaynaklanıyor olmalıdır.

4.3.8. Dokuma (Halı, Perde)

Osmanlı arşivinde yapılan araştırmalarda Selimiye Camii'nin tefrişinde kullanılan halı ve kapı perdeleriyle ilgili bazı belgelere ulaşılmıştır. Ele alacağımız ilk belge cami halılarının teminiyle ilgilidir: “Ve yine dergâh-ı âlî çavuşlarından Edirne'de bina olunan câmi-i şerife kalıçeler (küçük halı)⁷⁹³ hizmeti ferman olunan Uşşaklu

---

⁷⁹² *Salnâme-i Vilâyet-i Edirne*, H. 1287, s. 172.

⁷⁹³ Pakalın, *Osmanlı Tarih Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, C. 2, s. 151.

Mehmet Çavuş'un Mustafa nam oğluna ibtidâden altı bin akçe tımar verilmek buyruldu.”⁷⁹⁴ Bu ruûs kaydından, caminin halı temininin 1572 yılı eylül ayından önce başladığı anlaşılmaktadır. Bu iş için Uşaklı bir mutemedin görevlendirilmesi, Selimiye Camii halılarının Uşak çevresinde dokutulmuş olabileceğini gösteriyor. Mehmet Çavuş, muhtemelen hem bölge hem de halılar hakkındaki bilgisi dolayısıyla bu göreve seçilmişti.

Süleymaniye Camii halıları Mısır ve Tire'den sipariş edilmiştir.⁷⁹⁵ Uşak halıcılığının Osmanlı döneminde Avrupa resim sanatına konu olacak derecede geliştiği anlaşılmakla birlikte 16. ve 17. yüzyıla tarihli camiler için bu bölgeden halı sipariş edildiğine dair herhangi bir belgeye ulaşılamamıştır.⁷⁹⁶ Bununla beraber 18. yüzyılın ortalarında Laleli ve Nuru Osmaniye camileri halılarının Uşak'tan temin edildiği bilinmektedir.⁷⁹⁷

Caminin tefrişiyle ilgili diğer belgeler kapı perdeleri hakkındadır. Bu konudaki ilk kayıt Beytülmal Emmini Ali'ye teslim edilen 12.000 akçelik perde ücretini

---

⁷⁹⁴ BOA. KK.d, No. 225, 95, H. 21 Ca 980, (M. 29.09.1572).

⁷⁹⁵ Barkan, *Süleymaniye Camii ve İmareti İnşası*, C. II, s. 16, 194; Çelik, *Süleymaniye Külliyesi Malzeme, Teknik, Süreç*, s. 179.

⁷⁹⁶ Detaylı bilgi için bakınız: Oktay Aslanapa, (1987). *Türk Halı Sanatı'nın Bin Yılı*, İstanbul: Eren Yayıncılık; Şerare Yetkin, (1991). *Türk Halı Sanatı*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları; Nurcan Perdahcı, (2010). “Rönesans Resim Sanatında Lorenzo Lotto ve Uşak Halıları”, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 12, S. 2, s. 306-322; Nurdan Perdahcı, (2011). “XVI.-XVIII. Yüzyıl Avrupa Resim Sanatı'nda Uşak Halıları”, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 13, S. 1, s. 275-291.

⁷⁹⁷ Ahmet Refik, *Hicri On İkinci Asırda İstanbul Hayatı*, s. 201-202; Öngül, “Tarih-i Câmi-i Nuruosmânî”, s. 142.

içermektedir.⁷⁹⁸ Miri tarafından ücreti verilen bu perdelerin nasıl ve nereden temin edildiği hakkında başka bir kaynak yoktur. Bundan bir süre sonra aynı kişiye bu sefer perde olarak kullanılacak malzemenin kendisi verilmiştir. Kayda göre beytülmal eminine kapı perdesi için 60 çilelik⁷⁹⁹ kırmızı çuhadan 30 çift teslim edilmiştir.⁸⁰⁰ Söz konusu kırmızı çuhaların perdede nasıl kullanıldığına dair herhangi bir bilgiye ulaşamamıştır. Bununla birlikte Sultan Ahmet Camii için de aynı renkte malzemenin kullanılması⁸⁰¹ günümüzdeki meşin perdelerin aksine kapı perdelerinin kırmızı çuhalarla yapıldığını veya süslendiğini göstermektedir.

4.3.9. İnşaatla Kullanılan Aletler ve Sarf Malzemeleri

Mevcut muhasebe defterleri yapı malzemesinin haricinde inşaatın yürütülmesinde kullanılan aletler ile sarf malzemelerinden bazılarına dair kayıtlar da içermektedir. Tespit edilebilen inşaat aletleri testere, elek, kürek, küfe, palan, ıhlamur ipi/urganı, sap, sırık ve sicimden ibarettir.

Marangoz (*neccâr*) testeresi 40'ar akçeden iki adet alınmıştır. Kayda göre bu iki testereyi mîrî esirler kullanacaktır. İnşaat için çok sayıda kürek, küfe ve gırbal (elek) temin edilmiştir. Küfe ve gırbal muhtemelen kömür, kum, horasan gibi malzemelerin

---

⁷⁹⁸ “Padişahın Edirne’deki câmi-i şerîfinin perdesi için Galata’daki hassa beytülmal emini sipahi oğlu Ali’ye teslim edilen 12.000 akçe.” BOA. KK.d, No. 1769, 18b, H. 6 Ra 981, (M. 06.07.1573).

⁷⁹⁹ İbrişim, sırma vesaire demeti. Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, s. 515.

⁸⁰⁰ “Padişahın -hilafeti daim olsun- Edirne’deki câmi-i şerîfinin kapı perdesi için hassa beytülmal emini sipahi oğlu Ali’ye teslim edilen kırmızı çuka, 60 çile, 30 çift.” BOA. KK.d, No. 1868, 86, H. 24 M 982, (M. 16.05.1574).

⁸⁰¹ Barkan, *Süleymaniye Camii ve İmareti İnşası*, C. II, s. 281.

taşınması ve elenmesinde kullanılıyordu. Yine yük taşımada kullanılmak üzere hayvanlar için de palan (eyer) satın alınmıştır (Tablo 37).

Tablo 37: Çeşitli sarf malzemelerinin birim fiyatı ve getirildiği köyler/kazalar

<i>Destere-i Neccâr (Testere)</i>				
Defter/Sayfa	Getirildiği Yer	Tarih	Ölçü Birimi	Fiyat/Akçe
TS.MA.d, No. 3686-12/3a	-	16 B 995	Adet	40
<i>Gırbal (Elek/kalbur)</i>				
Defter/Sayfa	Getirildiği Yer	Tarih	Ölçü Birimi	Fiyat/Akçe
TS.MA.d, No. 1791/11a	-	3 B 996	Adet	14
<i>Kürek</i>				
Defter/Sayfa	Getirildiği Yer	Tarih	Ölçü Birimi	Fiyat/Akçe
TS.MA.d, No. 3686-12/5b	Kozan	28 B 995	Adet	2.5
TS.MA.d, No. 3686-12/5b	Ahyolu	12 Ş 995	Adet	2
<i>Küfe</i>				
Defter/Sayfa	Getirildiği Yer	Tarih	Ölçü Birimi	Fiyat/Akçe
TS.MA.d, No. 3686-12/4b	-	17 C 995	Adet	2
TS.MA.d, No. 3686-12/6a	-	5 Ş 995	Adet	3
TS.MA.d, No. 3745-4/5a	Edene, Pınarhisar	2 Z 996	Adet	2
TS.MA.d, No. 3745-4/16b	Kırkkenîse	24 Ca 997	Adet	2
TS.MA.d, No. 1965-2/1b	Pınarhisarı	19 B 997	Adet	15(Büzürg)
TS.MA.d, No. 1965-2/6a	-	10 M 998	Adet	0.5
TS.MA.d, No. 1965-2/9b	-	4 Za 998	Adet	2
TS.MA.d, No. 3591-9/1b	-	25 Ş 1000	Adet	2
TS.MA.d, No. 3591-9/2a	-	7 L 1000	Adet	2
<i>Palan (Eyer)</i>				
Defter/Sayfa	Getirildiği Yer	Tarih	Ölçü Birimi	Fiyat/Akçe
TS.MA.d, No. 1791/10b	-	24 C 996	Adet	75.5

TS.MA.d, No. 1791/12b	-	5 N 996	Adet	74
TS.MA.d, No. 3745-4/5a	-	3 Z 996	Adet	78

Defterlere *kendir*, *sicim* ve *resen-i uflamur* şeklinde kaydedilen malzemeler ip, urgan veya halat benzeri bir işlev için satın alınmış olmalıdır (Tablo 38). Bunların alım satım işlemleri adet üzerinden gerçekleştirilmiştir. Uzunlukları veya kalınlıkları hakkında herhangi bir bilgi mevcut değildir.

Tablo 38: İp, urgan ve kendirlerin birim fiyatı ve getirildiği köyler/kazalar

Kendir (Kendir)				
Defter/Sayfa	Getirildiği Yer	Tarih	Ölçü Birimi	Fiyat/Akçe
TS.MA.d, No. 3686-12/6b	<i>Edirne</i>	14 Ş 995	Adet	5
Sicim (İp)				
Defter/Sayfa	Getirildiği Yer	Tarih	Ölçü Birimi	Fiyat/Akçe
TS.MA.d, No. 3686-12/8b	-	7 N 995	20 Adet	52
Resen-i Uflamur (İhlamur İpi/Urganı)				
Defter/Sayfa	Getirildiği Yer	Tarih	Ölçü Birimi	Fiyat/Akçe
TS.MA.d, No. 1965-2/5a	<i>Sazara/Çukurpınar, Pınarhisar</i>	20 Za 997	Adet	0.5
TS.MA.d, No. 1965-2/10a	-	20 Za 998	Adet	1
TS.MA.d, No. 1965-2/10a	-	10 Z 998	Adet	1
TS.MA.d, No. 3591-9/1b	-	25 Ş 1000	Adet	3 (<i>Dirâz</i>)

İşçi ve hamalların kullandığı kova (*gerdel*), balyoz (*varye*), kazma, külünk (taşçı kazması) gibi araçlar için zaman zaman ağaç sap (*kabza*) ve sırık (*çubuk*) alımı gerçekleştirilmiştir (Tablo 39). Bunlar *Edirne*, *Ahyolu* ve *Pınarhisar* bölgelerinden getirilmiş olup hangi ağaç cinsinden kesildikleri belirli değildir.

Tablo 39: Çeşitli sarf malzemelerinin birim fiyatı ve getirildiği köyler/kazalar

Çubuk-ı Gerdel (Kova Çubuğu)				
Defter/Sayfa	Getirildiği Yer	Tarih	Ölçü Birimi	Fiyat/Akçe
TS.MA.d, No. 1965-2/5a	<i>Pınarhisar</i>	20 Za 997	5 Adet	1
TS.MA.d, No. 1965-2/9a	-	12 N 998	12 Adet	1
TS.MA.d, No. 1965-2/11a	-	7 Ca999	312 Adet	100
TS.MA.d, No. 3591-9/1b	-	25 Ş 1000	130 Adet	40
TS.MA.d, No. 3591-9/2a	-	7 L 1000	300 Adet	100
Kabza-i Varye (Balyoz Sapı)				
Defter/Sayfa	Getirildiği Yer	Tarih	Ölçü Birimi	Fiyat/Akçe
TS.MA.d, No. 1791/9b	-	25 Ra 996	24 Adet	80
TS.MA.d, No. 3745-4/13a	<i>Edirne</i>	21 S 997	Adet	6
TS.MA.d, No. 3745-4/14a	<i>Edirne</i>	15 R 997	Adet	5
Kabza-i Külünk (Külünk Sapı)				
Defter/Sayfa	Getirildiği Yer	Tarih	Ölçü Birimi	Fiyat/Akçe
TS.MA.d, No. 3591-9/2b	-	14 L 1001	Adet	3
Kabza-i Kazma (Kazma Sapı)				
Defter/Sayfa	Getirildiği Yer	Tarih	Ölçü Birimi	Fiyat/Akçe
TS.MA.d, No. 3686-12/3a	-	14 B 995	Adet	3
TS.MA.d, No. 3686-12/6b	<i>Pilaven, Ahyolu</i>	9 Ş 995	Adet	1.5
TS.MA.d, No. 3745-4/14a	<i>Edirne</i>	15 R 997	Adet	3
TS.MA.d, No. 3591-9/1b	-	21 Ş 1001	Adet	3
TS.MA.d, No. 3591-9/2b	-	21 L 1001	Adet	2.5

İnşaatta kullanılan sarf malzemelerinden tespit edilebilenler balmumu, bezir yağı, çelik, kâğıt, kendir, keten, kömür, muşamba, odun, pamuk, şeklinde sıralanabilir.

Çelik, defterlere *çelik*, *çelik-i firengî* ve *çelik-i Samakov* şeklinde isimlerle kaydedilmiştir. Edirne'nin yerel esnafından temin edilen bu metal türü diğer metallerde olduğu gibi okka (*vakıyye/kıyye*) ağırlık ölçü birimi ile işlem görmektedir. Ortalama fiyatı 16-20 akçe arasında değişmektedir (Tablo 40). Kayıtlar sınırlı olmakla birlikte Avrupa çeliğinin (*çelik-i firengî*) Samakov çeliğine göre daha pahalı olduğu söylenebilir. Osmanlı mimarisinde kullanımına pek rastlanılmayan bu malzeme külünk, balyoz gibi taş çıkarmaya yarayan aletlerin yapımı için satın alınmış olabilir.

Tablo 40: Çeliğin birim fiyatı

Çelik/Çelik-i Samakov (Samakov Çeliği)				
Defter/Sayfa	Getirildiği Yer	Tarih	Ölçü Birimi	Fiyat/Akçe
TS.MA.d, No. 3686-12/3a	-	16 B 995	Vakıyye	19
TS.MA.d, No. 1791/6b	-	22 Za 995	Vakıyye	28
TS.MA.d, No. 1791/10a	-	6 C 996	Vakıyye	16
TS.MA.d, No. 3745-4/13a	-	21 S 997	Kıyye	20
TS.MA.d, No. 3745-4/16b	-	21 Ca 997	Kıyye	16
TS.MA.d, No. 3745-4/19a	-	18 C 997	Kıyye	16
TS.MA.d, No. 1941/2b	-	25 N 997	Kıyye	20
TS.MA.d, No. 1941/3b	-	22 Ra 998	Kıyye	16
Çelik-i Firengî (Avrupa Çeliği)				
Defter/Sayfa	Getirildiği Yer	Tarih	Ölçü Birimi	Fiyat/Akçe
TS.MA.d, No. 3686-12/9b	-	14 N 995	Vakıyye	18
TS.MA.d, No. 1791/9a	-	25 S 996	Vakıyye	80

Odun (*hîme*) ve kömürün (*engişt*) sönmemiş kireç elde etmek ve tuğla, kiremit, künk gibi pişmiş toprak malzemeleri üretmek için kurulan mîrî fırınlar ile kurşun ve demirin ergitilip işlendiği atelyelerin yakacak ihtiyacında kullanıldığı söylenebilir. Konuyla ilgili bir belge, Selimiye Camii'nin inşası sırasında çam kömürü kullanıldığını

ve bu kömürün *Uzuncaova* (Haskovo-Bulgaristan) kazasında *mîrî* tarafından yaktırılarak elde edildiğini ortaya koymaktadır.⁸⁰² Meyve Kapanı ve diğer vakıf binalarının inşası döneminde ise odun ve kömürler *Edirne*, *Kıkkênîse* (Kırklareli), *Cisr-i Mustafa Paşa* (Svilengrad-Bulgaristan), *Çirmen* (Ormenio-Yunanistan) ve *Pınarhisar* civarından satın alma yoluyla temin edilmiştir (Tablo 41). Odunların piyasası araba hacim ölçüsüyle 35-52 akçe arasında iken kömürlerin piyasası küfe hesabıyla 13-16 akçe (araba ile 85 akçe) arasında değişmektedir.

Tablo 41: Odun ve kömürün birim fiyatı ve getirildiği köyler/kazalar

Hîme (Odun)				
Defter/Sayfa	Getirildiği Yer	Tarih	Ölçü Birimi	Fiyat/Akçe
TS.MA.d, No. 1965-2/9a	-	19 L 998	Araba	45/ 52
TS.MA.d, No. 1965-2/9b	<i>Hacılar</i>	4 Za 998	Araba	43
TS.MA.d, No. 1965-2/10a	-	10 Za 998	Araba	35
TS.MA.d, No. 1965-2/10a	-	24 Z 998	Araba	42/45/50
Engişt/Kömür (Kömür)				
Defter/Sayfa	Getirildiği Yer	Tarih	Ölçü Birimi	Fiyat/Akçe
TS.MA.d, No. 3686-12/2a	<i>Filib?</i>	29 C 995	Küfe	13
TS.MA.d, No. 1791/1b	<i>Kırkkênîse</i>	18 N 995	Küfe	13
TS.MA.d, No. 3745-4/3a	<i>Harmanlı, Çirmen</i>	11 Za996	Küfe	13
TS.MA.d, No. 3745-4/9a	<i>Cisr-i Mustafa Paşa</i>	16 M 997	Küfe	14
TS.MA.d, No. 3745-4/11a	<i>Cibici?, Cisr-i Mustafa Paşa</i>	6 S 997	Küfe	14
TS.MA.d, No. 3745-5/1b	<i>Rumpınarı, Kızılağaç</i>	26 C 997	Küfe	16
TS.MA.d, No. 3745-5/1b	<i>Saru Danişmend</i>	26 C 997	Küfe	16

⁸⁰² BOA, *KK.d*, No. 67, 618b, H. 1 Z 980, (M. 04.04.1573).

TS.MA.d, No. 3745-5/5a	<i>Devedere, Çirmen</i>	9 B 997	Küfe	16
TS.MA.d, No. 3745-5/6b	<i>Kuste?</i>	13 B 997	Küfe	16
TS.MA.d, No. 3745-9/3a	-	29 Za 997	Küfe	16
TS.MA.d, No. 3745-9/3b	-	11 M 998	Küfe	16
TS.MA.d, No. 3745-9/4a	-	29 Ca 998	Küfe	16
TS.MA.d, No. 3745-9/4b	-	15 L 998	Küfe	16
TS.MA.d, No. 3745-9/5a	-	3 M 999	Küfe	16
TS.MA.d, No. 3745-9/5b	-	16 R 999	Küfe	16
TS.MA.d, No. 3745-9/5b	-	3 M 999	Küfe	16
TS.MA.d, No. 3745-9/6a	(Kurşun için)	13 C 999	Araba	85
TS.MA.d, No. 8327/17a	-	7 N 1000	Küfe	16
TS.MA.d, No. 8327/17a	-	28 Z 1000	Küfe	16
TS.MA.d, No. 8327/17b	-	21 Z 1001	Küfe	16
TS.MA.d, No. 8327/17b	-	25 M 1002	Küfe	16
TS.MA.d, No. 8327/17b	-	17 Ra 1002	Küfe	16

Penbe (ham pamuk), keten ve bezir yağı su künklerinin birleştirilmesinde kullanılmak üzere temin edilmiştir (Tablo 42). Bu malzemeler künklerin bağlantı noktalarına sürülerek sızıntı oluşmasını engelleyen lökün adlı macunun yapımında kullanılıyordu.⁸⁰³

---

⁸⁰³ Neslihan Sönmez, *Osmanlı Dönemi Yapı ve Malzeme Terimleri Sözlüğü*, s. 74.

Tablo 42: Lökün malzemelerin birim fiyatı ve getirildiği köyler /kazalar

Penbe (Ham Pamuk)				
Defter/Sayfa	Getirildiği Yer	Tarih	Ölçü Birimi	Fiyat/Akçe
TS.MA.d, No. 1791/11a	(Su yolu için)	15 B 996	Kıyye	32
Kettân-ı Siyah/Kettân (Keten)				
Defter/Sayfa	Getirildiği Yer	Tarih	Ölçü Birimi	Fiyat/Akçe
TS.MA.d, No. 1791/11a	(Su yolu için)	15 B 996	Kıyye	7
TS.MA.d, No. 3745-14/3a	-	21 Ra 1002	Kıyye	8
Revgan-ı Bezir (Bezir Yağı)				
Defter/Sayfa	Getirildiği Yer	Tarih	Ölçü Birimi	Fiyat/Akçe
TS.MA.d, No. 1791/11a	(Su yolu için)	15 B 996	Kantar	440
TS.MA.d, No. 3745-4/7a	Edirne	1 M 997	Vakıyye	12
TS.MA.d, No. 3745-4/14a	Edirne	15 R 997	Vakıyye	14

Balmumu (*şem ‘-ı asel*), defterdeki kaydına göre kurşun akıtmak/dökmek (*rîhten-i sürb*) için satın alınmıştır. Muhtemelen bu balmumları ile kalıp yapılıyor ardından bu kalıplara ergitilmiş kurşun dökülüyordu. Kağıtların (*kırtas*), hem masrafları kaydetmek hem de binanın plan ve projelerini çizmek için alındığı söylenebilir. Nitekim çizimleri (*kârnâme*) muhafaza etmeye yarayacak bir zarf (*zarf-ı kârnâme-i binâ*) elde etmek için 325 cm (4 zirâ‘ 6 rub‘) uzunluğunda bir muşamba (*muşamma*‘) temin edilmiştir (Tablo 43).⁸⁰⁴

⁸⁰⁴ 1 Çarşı arşını (zira‘) 8 rub‘ yani 68.579 cm’dir. Bkz: Kürkman, *Anadolu Ağırlık ve Ölçüleri*, s. 336.

Zarfin, parçanın ikiye bölünmesiyle elde edildiği düşünülürse çizilen plan ve projelerin en az 150 cm uzunluğa sahip olduğu söylenebilir.⁸⁰⁵

Tablo 43: Balmumu, kağıt ve muşambanın birim fiyatı

<i>Şem‘-ı Asel (Balmumu)</i>				
Defter/Sayfa	Getirildiği Yer	Tarih	Ölçü Birimi	Fiyat/Akçe
TS.MA.d, No. 1791/8b	(Kurşunu akıtmak için)	7 Z 995	Vakıyye	30
TS.MA.d, No. 1941/6a	-	28 L 998	Kıyye	40
<i>Kırtas/Kâğıd (Kâğıt)</i>				
Defter/Sayfa	Getirildiği Yer	Tarih	Ölçü Birimi	Fiyat/Akçe
TS.MA.d, No. 3686-12/1b	-	27 C 995	Deste	12
TS.MA.d, No. 3686-12/5b	-	1 Ş 995	Deste	9
TS.MA.d, No. 3686-12/8b	-	7 N 995	Deste	12
TS.MA.d, No. 1791/7a	-	29 Za 995	Deste	12
TS.MA.d, No. 1791/13a	-	14 L 996	Deste	12
TS.MA.d, No. 3745-4/5a	-	2 Z 996	Deste	12
TS.MA.d, No. 3745-4/11a	Edirne	6 S 997	Deste	16
<i>Muşammaa‘ (Muşamba)</i>				
Defter/Sayfa	Getirildiği Yer	Tarih	Ölçü Birimi	Fiyat/Akçe
TS.MA.d, No. 3745-4/5a	-	2 Z 996	4 zirâ‘ 6 rub‘)	16

⁸⁰⁵ Osmanlı dönemi plan ve çizimleri hakkında detaylı bilgi için bakınız: Gülru Necipoğlu Kafadar, (1986). “Plans and Models in 15th- and 16th-Century Ottoman Architectural Practice”, *Journal of the Society of Architectural Historians*, Vol. 45, No. 3, s. 224-243; Abdulkadir Dündar, (2000). *Arşivlerdeki Plân ve Çizimler Işığında Osmanlı İmar Sistemi (XVIII. ve XIX. Yüzyıl)*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Mevcut belge ve defterlere göre taş, ahşap, tuğla kiremit, kireç gibi inşa malzemeleri çoğunlukla Edirne ve yakın çevresinden temin edilmiştir.

Kayıtlara göre bölgenin belli başlı küfeki ocakları Yunanistan'a bağlı Dimetoka ile Taşçı Arnavud (Petrades), Lütü Paşa/Saray (Rigio), Karabağ (Petrota) köyleri; Bulgaristan'a bağlı Ilica (Svirachi) köyü ve Edirne'nin Ortakçı, Arnavud/Benefşelik ve Büyük Arnavud köylerinde bulunmaktadır. Selimiye Camii'nin çeşitli renk ve dokudaki mermerleri hem Marmara Adası ocaklarından kesilerek hem de Edincik, Enez, Ferecik (Yunanistan), İncik ve Kavala (Yunanistan) bölgelerindeki antik yapılardan devşirilerek temin edilmiştir. Küfeki taşı ile renk alması oluşturacak şekilde kullanılan kızıl taş, Kırklareli bölgesinden çıkarılmıştır. Ahşap malzemeler çoğunlukla Çirmen (Ormenio-Yunanistan), Dimetoka (Yunanistan), Edirne, Hass-ı Uzuncaova (Haskovo-Bulgaristan), Hass-ı Mahmud Paşa/Hasköy (Havsa), Kırkkilise/Kırkikenise (Kırklareli), Pınarhisar ve Yenice-i Kızılağaç (İnce?) kazaları ile bunlara bağlı köylerden getirilmiştir. İşlenmiş ve ham demirler Samakov (Bulgaristan)'dan; kurşunlar Breznik (Bulgaristan), Kratova (Makedonya), Novaberde (Kosova), Sidrekapsı (Yunanistan) ve Üsküp (Makedonya)'te bulunan kurşun madenlerinden gönderilmiştir. Bölgenin kireç ocakları Bulgaristan sınırlarındaki Aladağ (Pastrogor), Lefke (Levka), Fikile (Matochina) ve Sovucak (Studena) köyleri ile Yunanistan sınırlarında kalan Taşçı Arnavud (Petrades) ve Babaeski'nin Kumrular köyünde bulunmaktadır.

Küfeki ve od taşları ile keresteler hem satın alınma yoluyla hem de miri tarafından temin edilmiştir. Süleymaniye ve Sultan Ahmet külliyelerinin taşları da hem

satın alınma hem de miri eliyle ocaktan çıkarma yoluyla elde edilmiştir.⁸⁰⁶ Devşirme mermerler, Marmara Adası mermerleri ve volkanik tüf taşı ise yalnızca devlet aracılığıyla sağlanmıştır.

Kireç ile tuğla, kiremit, künk gibi pişmiş toprak yapı malzemeleri satın alma ve kiralık fırınlarda üretim yaptırma usulleri ile tedarik edilmiştir. Demir ve kurşunlar, çoğunlukla nakliyesi binaya, ücreti devlete ait olacak şekilde miri madenlerden getirilmiştir. Kurşun nakliye güzergahının zaman içinde değiştiği gözlemlenmiştir. Buna göre kurşunlar, Selimiye Camii'nin inşası döneminde öncelikle kiralık arabalarla maden bölgelerinden Sofya'daki mahzenlere getirilmiş, buradan da Edirne'ye sevk edilmiştir. Daha sonra ise Selanik Limanı'na indirilerek deniz yoluyla Rodoscuk Limanı'na ulaştırılmış, ardından yük arabaları ile şantiyeye getirilmiştir.

---

⁸⁰⁶ Barkan, *Süleymaniye Camii ve İmareti İnşası*, C. I, s. 16-17, 29, 351; Barkan, *a.g.e.*, C. II, Cedvel 18-19.

4.4. İnşaatın Mali Kaynakları

Selimiye Külliyesi'nin inşa masraflarının büyük bölümü bânisi Sultan II. Selim'in hazinesinden karşılanmıştır. *Edirne'de bina olunan imâret-i âmirenin ihtiyaçları (mesâlih) için iç hazineden çıkarılan altın ve akçelerin* kaydedildiği bir defter 13 Nisan 1568 ile 2 Kasım 1574 tarihleri arasında yapılan periyodik ödemeleri içerir.⁸⁰⁷ Deftere göre inşaat masrafları için *taşradaki hazineye* veya *bina eminine* toplam 21.230.000 akçe gönderilmiştir (Tablo 44).

Tablo 44: Selimiye Külliyesi'nin inşasına II. Selim'in hazinesinden gönderilen akçeler

Defter/Sayfa No	İç Hazineden Çıkış Tarihi	Teslim Eden Kişi	Altın/Akçe	Toplam Değeri (Akçe)
TS.MA.d, No. 2336/1b	13 Nisan 1568 (15 L 975)	Kapıcılar Kethüdası Külâbi Ağa	30.000 sikke altın	1.800.000
TS.MA.d, No. 2336/1b	22 Ekim 1568 (1 Ca 976)	Defterdar Hasan	20.000 sikke altın ve 250.000 akçe	1.450.000
TS.MA.d, No. 2336/1b	7 Nisan 1569 (20 L 976)	Kapıcılar Kethüdası Beyazıt Ağa	30.000 filori ve 200.000 akçe	2.000.000
TS.MA.d, No. 2336/1b	4 Temmuz 1569 (19 M 977)	Kapıcılar Kethüdası Beyazıt Ağa	48 kese/24 yük akçe	2.400.000
TS.MA.d, No. 2336/2a	24 Ekim 1569 (13 Ca 977)	Kapıcılar Kethüdası Beyazıt Ağa	20 kese/10 yük akçe	1.000.000
TS.MA.d, No. 2336/2a	22 Kasım 1569	İç Hazinedarbaşı Mesih Ağa	20 kese/10 yük akçe	1.000.000

⁸⁰⁷ BOA, TS.MA.d, No. 2336; Necipoğlu, *Sinan Çağı*, s. 162.

	(12 C 977)			
TS.MA.d, No. 2336/2a	27 Nisan 1570 (21 Za 977)	İç Hazine­darbaşı Mesih Ağa	15 yük akçe	1.500.000
TS.MA.d, No. 2336/2a	4 Temmuz 1570 (30 M 978)	İç Hazine­darbaşı Mesih Ağa	15 yük akçe	1.500.000
TS.MA.d, No. 2336/2a	19 Eylül 1570 (18 R 978)	İç Hazine­darbaşı Mesih Ağa	20 yük akçe	2.000.000
TS.MA.d, No. 2336/2b	12 Şubat 1572 (27 N 979)	İç Hazine­darbaşı Mesih Ağa	20.000 altın	1.200.000
TS.MA.d, No. 2336/2b	23 Eylül 1572 (15 Ca 980)	İç Hazine­darbaşı Mesih Ağa	15.000 altın ve 880.000 akçe	2.380.000 (1.780.000) ⁸⁰⁸
TS.MA.d, No. 2336/2b	3 Temmuz 1573 (3 Ra 981)	İç Hazine­darbaşı Mesih Ağa	10 yük akçe	1.000.000
TS.MA.d, No. 2336/2b	28 Kasım 1573 (3 Ş 981)	İç Hazine­darbaşı Mesih Ağa	674.080 akçe, 1919 sik­ke altın, 40’ar akçeden 269 adet ve 25’er akçeden 1 adet kuruş ki toplam 8 yük akçe	800.000
TS.MA.d, No. 2336/3a	23 Mayıs 1574 (1 S 982)	İç Hazine­darbaşı Mesih Ağa	10.000 sik­ke filori ve 200.000 akçe ki toplam 8 yük	800.000

⁸⁰⁸ Deftere göre altının birim fiyatı 60 akçedir. Bu hesaba göre altın ve akçelerin toplamı 1.780.000 akçe eder. Deftere yanlışlıkla 2.380.000 akçe olarak yazılmıştır. Tablo sonundaki toplam maliyet 1.780.000 akçe üzerinden hesaplanmıştır.

TS.MA.d, No. 2336/3a	2 Ağustos 1574 (13 R 982)	İç Hazine Darbaşı Mesih Ağa	244.980 akçe, 5782 sikke filori, 40'ar akçeden 202 adet ve 25'erlik akçeden 1 adet kuruş ki toplam 6 yük	600.000
TS.MA.d, No. 2336/3a	2 Kasım 1574 (17 B 982)	İç Hazine Darbaşı Mahmut Ağa	-	400.000
TOPLAM 21.230.000 AKÇE				

II. Selim'in şahsi hazinesinin dışında inşaatın çeşitli masrafları için devletin hazinesinden de harcama yapılmıştır. Kurşun alımı, mermer kesilmesi, alem ve menteşelerin yapımı veya yaldızlanması gibi inşaatla müteallik masrafların bir kısmı veya tamamı devlet hazinesi tarafından karşılanmıştır (Tablo 45). İlgili masrafların büyük çoğunluğu devlet hazinesine ait çeşitli ruznamçe defterlerinden tespit edilmiştir. Camiyle birlikte ambar-ı âmire ve diğer ihtiyaçlar için satın alınan iki milyonluk kurşun hariç, Selimiye Külliyesi'nin inşasına devlet hazinesinden toplam 2.584.755 akçe para harcanmıştır.

Tablo 45: Selimiye Külliyesi'nin inşası için devlet hazinesinden harcanan akçeler

Defter/Sayfa No.	Tarih	Akçenin Kaynağı	Teslim Edilen Kişi	Veriliş Sebebi	Miktar
KK.d, No. 1767/115	25 Aralık 1569 (16 B 977)	Selânik mukâtaa gelirleri	Silahtarlar bölüğünden Mesîhullah	Kurşun alımı	207.020 Akçe
KK.d, No. 1767/129	5 Şubat 1570 (28 Ş 977)	-	Said Reis	Marmara Adası'nda mermer kesilmesi	30.000 Akçe

KK.d, No. 1767/155	9 Nisan 1570 (3 Za 977)	-	Sipahiler bölüğünden Mehmet	Edincik'te mermer kemer taşı ile sütun kaidesi kesilmesi	8.000 Akçe
KK.d, No. 1767/160	23 Nisan 1570 (17 Za 977)	Prizrin ve diğerlerinin mukâtaa gelirleri	Madenler Nâzırı Pir Mehmet Zaim	Kurşun alımı	361.035 Akçe
KK.d, No. 1768/204	5 Şubat 1571 (10 N 978)	-	Hassa reislerinden Said Reis	Marmara Adası'nda mermer kesilmesi	120.000 akçe
KK.d, No. 1768/353	11 Mart 1571 (14 L 978)	Üsküp ve Vulçitrın'ın mukâtaa gelirleri	Madenler Nâzırı Pir Mehmet Zaim	Câmiye, anbar-ı âmireye ve diğerlerine kurşun alımı	2.000.00 0 Akçe
KK.d, No. 67/216b	8 Eylül 1572 (29 R 980)	-	Madenler Nâzırı Pir Mehmet Zaim	Kurşun alımı	796.000 Akçe
KK.d, No. 67/514b	1 Mart 1573 (26 L 980)	-	Mutemet İbrahim	Kurşun alımı	6.000 sikke (360.000 Akçe)
KK.d, No. 1769/18b	6 Temmuz 1573 (6 Ra 981)	-	Hassa Beytülmal Emini Sipahi Ali	Caminin (kapı) perdesi	12.000 Akçe
KK.d, No. 1769/19b	13 Temmuz 1573 (13 Ra 981)	-	Hassa Kazancıbaşı Sinan	Kubbe ve minare alemlerinin yapımı	10.000 Akçe
KK.d, No.	29 Ağustos	-	Hassa Kazancıbaşı	Kubbe ve minare alemlerinin	10.000

1769/28a	1573 (1 Ca 981)		Sinan	yapımı	Akçe/ 40 Sultaniye ve 166 Sikke
KK.d, No. 1769/31a	6 Eylül 1573 (9 Ca 981)	Yenipazar'ın ağnam vergisi	Bina Emini Hasan Çelebi	-	120.000 Akçe
KK.d, No. 1769/34a	26 Eylül 1573 (29 Ca 981)	-	Hassa Kazancıbaşı Sinan	Alemlerin yaldızlanması	2000 Sikke ve 700 Nakdiye (120.700 Akçe)
KK.d, No. 1769/37a	10 Ekim 1573 (13 C 981)	977 yılına ait Edirne'nin gebran vergisi	Bina Emini Hasan Çelebi	-	280.000 Akçe
KK.d, No. 1769/75a	9 Mart 1574 (16 Za 981)	979 yılına ait Berkofça'nın ağnam ve ağıl vergi	Bina Emini Hasan Çelebi	-	80.000 Akçe
KK.d, No. 1770/13b	23 Mayıs 1574 (1 S 982)	-	Mimarbaşı Sinan	Alem ve menteşelerin yaldızlanması	500 Sikke (30.000 Akçe)
KK.d, No. 1770/28b	2 Ağustos 1574 (13 R 982)	-	Edirne Bostancıbaşı	Camiye su getirilmesi	60.000 Akçe (20.000 iade)

II. Selim'in tabloda belirtilen meblağların kat be kat fazlasını ödemeye yetecek derecede hazinesi bulunmasına rağmen söz konusu masraflar neden devlet tarafından karşılanmıştı.⁸⁰⁹ Süleymaniye'ye ait belge ve defterlerde inşaat için devlet hazinesinden harcama yapıldığına dair doğrudan bir kayıt yoktur. Bununla birlikte inşaatın son 5 sene 7,5 aylık zaman dilimine ait masraflarının özetini ihtiva eden *Muhasebe İcmal Defteri*'nde dikkat çekici bir husus yer alır. Defter söz konusu zaman diliminde temin edilen her türlü inşaat malzemesinin olduğu gibi kurşunların da toplam miktarı ve maliyeti hakkında özet sunar. Kayıtlara göre bu devrede sadece 1.675 kantar ve 54 lodra kurşun temin edilmiştir.⁸¹⁰ Söz konusu miktar, cami ve diğer külliye yapılarının örtüleri için düşünüldüğünde oldukça yetersiz seviyedir. Selimiye gibi görece küçük bir külliyenin örtüleri için dahi 18.000 kantar kurşun temin edildiğine göre Süleymaniye'ye çok daha fazlası gerekmiş olmalıdır. Bu kurşunun önemli bir kısmı (1.647 kantar), Sinan Hacı isimli bir tüccardan satın alınmıştır.⁸¹¹ Bunun yanında bir de kurşunların nakliyesine dair masraf kayıtları yer almaktadır. Barkan, bahsi geçen nakliye masraflarını ortada başka kurşun olmadığı için önceden alınarak stoklanan kurşunlara ait olabileceğini öne sürer.⁸¹² Ancak bu tür hesap defterlerinde her türlü gelir veya

---

⁸⁰⁹ Örneğin 1567-1568 yılı devlet bütçesine göre II. Selim'in sadece cep harçlığı 31.466.314 akçe civarındaydı. Bunun dışında şahsına ve iç hazineye tahsis edilmiş başka gelir kaynakları da mevcuttu. Ömer Lütfi Barkan, (1957). "H. 974-975 (M. 1567-1568) Malî Yılına Âit Bir Osmanlı Bütçesi", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. 19, S. 1-4, s. 289; Necipoğlu, *Sinan Çağı*, s. 162.

⁸¹⁰ Barkan, *Süleymaniye Camii ve İmareti İnşası*, C. I, s. 20.

⁸¹¹ Barkan, *a.g.e.*, s. 376-377.

⁸¹² Barkan, *a.g.e.*, s. 376.

giderin en ince ayrıntısı ile kaydedildiği düşünülürken bu yaklaşımın doğru olmadığı ortadadır. Nitekim aynı defterde önceki bina emini Hüseyin Çelebi zamanından kalan inşaat malzemelerin dökümü yapılmış, inşaattan artan malzemelerin hangi vakıflara ne kadar ücrete satıldığı ayrı ayrı kayıt altına alınmıştır.⁸¹³ Şayet bahsi geçen nakliye masrafları da o döneme ait olsaydı muhakkak ki tüm ayrıntılarıyla belirtilirdi. Aksi takdirde önceki bina eminine olduğu gibi bu hesapları tutanlar da yolsuzlukla suçlanırdı. O halde bahsi geçen nakliye masrafları 5 sene 7,5 aylık döneme ait ise satın alınan kurşunlar neden defterde kayıtlı değildir? Çünkü kurşunun maliyeti devlet tarafından, nakliyesi ise inşaat bütçesinden karşılanmıştır. Bu durum sadece Süleymaniye'ye özgü müydü yoksa diğer -selatin veya selatin olmayan- külliye için de böyle bir devlet ödeneği mevcut muydu? III. Murat döneminde Selimiye Külliyesi'ne gerekli kurşunların teminiyle ilgili Bina Emni İbrahim Efendi'ye ait bir mektup Selimiye için de böyle bir ödeneğin söz konusu olduğunu ortaya çıkarıyor:

... Merhum Sultan Selim Han tabe sarahü hazretlerinin Edirne'de bulunan binâ-i şerîfleri için eskiden (kadîmü'l-eyyâmdan) kurşun lazım olduğunda şerefli emirler ile bir mutemet madenler tarafına gönderilip, yeteri kadar alınıp, kirası bina akçesinden ve kurşun bahası devlet (mîrî) tarafından sahiplerine verile gelirdi. Bu kulları(nız) dahi açıklandığı gibi yapıp hatta geçen sene 1.627,5 kantar kurşun alınıp arabalara yüklendiğinde tekrar be tekrar işitilip ancak bu zamana kadar buna dair bir emare olmadığından tekrar bir emr-i şerîf rica edildiğinde gönderilen emr-i şerifte kurşun bahası bina akçesinden ferman olunmuş, eğer sehven ise emrin yenilenmesi lazım gelir, eğer yazıldığı gibi ise

---

⁸¹³ Barkan, *Süleymaniye Camii ve İmareti İnşası*, C. I, s. 33-36.

*çok (küllî) akçeye ihtiyaç vardır. Bu hususa göre halen bina olunacak Meyve kapanı ihtiyacı için 5.000 kantar kurşun lazım olup eğer bahasının bina akçesinden verilmesi ferman olunursa tayin ile madenlerin bulunduğu diyarların müfettişleri ve nâzırlarına tembihleyici bir emr-i şerîf ile tahminen 6 yük akçe tayin buyurulup...*⁸¹⁴

Anlaşıldığı üzere sadece Selimiye Camii ve medreseleri için değil sonrasında inşa edilen ticaret yapıları için de kurşun ücretinin büyük bir kısmı devlet tarafından ödenmişti. Bunun aksine Sultan Ahmet Camii'nin yaklaşık 33.776 kantarlık kurşun ihtiyacı ise bina akçesinden karşılanmıştı.⁸¹⁵ Öyle görünüyor ki bu konuda sabit bir işleyiş söz konusu değildir. Bu konunun tam anlamıyla açığa kavuşması için çok daha fazla yapıya ait inşa defterlerinin gün yüzüne çıkarılması gerekir.

Öte yandan yukarıda bahsi geçen *Muhasebe İcmal Defteri*'nde Süleymaniye Külliyesi'nin menteşe ile alemlerinin yapımı ve yaldızlanması veya mermer temini gibi işler bina akçesinden karşılanmıştır.⁸¹⁶ O halde Selimiye'de bu türden masrafların kısmen ya da tamamen devlet hazinesinden karşılanması padişahın tasarrufu ile ilgili olmalıdır.

Selimiye Camii'nin üçüncü mali kaynağı Sultan II. Selim'in henüz inşaatın başlarında vakfına kaydettirdiği köy ve mezraların gelirleri olabilir. Şöyle ki II. Selim, Süleyman isimli bir kişiyi vakıf mütevellisi olarak atamış ve ondan en geç 21 Kasım

---

⁸¹⁴ BOA, TS.MA.e, Dosya No. 659, Gömlek No. 35, 1a, H. 5 Ca 997, (M. 22.03.1589); Meric, "Türk San'atı Tarihi Vesikaları (Mimarîye Âid Vesikalar)", s. 751-752.

⁸¹⁵ Barkan, *Süleymaniye Camii ve İmareti İnşası*, C. I, s. 379.

⁸¹⁶ Barkan, *a.g.e.*, s. 18, 27, 30.

1570⁸¹⁷ tarihi itibarıyla *Babaeski, Berkoz, Çirmen, Çorlu, Dimetoka, Hasköy-i Mahmud Paşa, Hayrabolu, İncik, Keşan, Kırkkilise, Malkara, Prevadi, Rusikasrı, Silistre, Silivri, Tekfurdağı, Vize* ve *Yenice-i Vardar* kazalarına bağlı bazı köy ve mezraları camisinin vakfına kaydetmesini istemişti.⁸¹⁸ Bunun üzerine Mütevellî Süleyman Bey de *Âsitâne-i Saâdet*'ten teslim aldığı *bennâ zirâ'ı ile kırk zirâ'* uzunluğundaki iki ucu mühürlü urgan ile *Sultan Selim Han* hazretlerinin *Edirne*'de inşa olmasını buyurdukları *câmi-i şerîf* ve *medrese-i latîflerine vakf* olacak köylere kadı ve ehli vukuf kimselerle birlikte giderek ölçümleri yapmış ve kayıt altına almıştı.⁸¹⁹ Böylece kaydedilen köy ve mezraların gelirleri artık cami ve medreselerin vakfına aitti. Peki Mütevellî Süleyman Bey veya adamları tarafından toplanan bu gelirlerin miktarı neydi, nasıl harcanmıştı yahut biriktirilmiş miydi? Bu ve benzeri soruları cevaplayacak hiçbir kayda ulaşamamıştır.

Tüm bu verilere göre -vakıf gelirleri hariç- Selimiye Camii ve medreselerinin inşa maliyetinin en az 23.884.755 akçe olduğu anlaşılmaktadır.

Selimiye Külliyesi'nde 1584 yılında başlayan tamirler ve inşa faaliyetlerinin ilk dönemleriyle ilgili ödenek ve masraflar tespit edilememiştir. Konuyla ilgili en erken 25

---

⁸¹⁷ *Hudutnâme*, Selimiye Yazma Eser Kütüphanesi, 4755, 4a, H. 22 C 978, (M. 21.11.1570).

⁸¹⁸ Köy ve mezraların isim ve sınırları için bakınız: *Hudutnâme*, Selimiye Yazma Eser Kütüphanesi, 4755; Musa Öncel, (Günümüz Türkçesine Çeviren), (2014). *Sultan II. Selim Han'ın Edirne Selimiye Külliyesi Vakfiyesi*, İstanbul: Edirne Valiliği Kültür Yayınları.

⁸¹⁹ *Hudutnâme*, Selimiye Yazma Eser Kütüphanesi, 4755, 8a, 4a; Öncel, *a.g.e.*, s. 24, 138.

Mayıs 1587 ile 2 Haziran 1589 tarihleri arasına ait muhasebe kaydına ulaşılabilmektedir. İbrahim Efendi'nin bina eminliği dönemindeki 2 yıl, 1 ay ve 2 günlük inşaat muhasebesinin özeti olan kayda göre bu zaman diliminde bina emininin tasarrufunda toplam 2.125.493 akçe olup bunun 829.097 akçesi malzeme ücreti, 446.060 akçesi usta ücreti ve 204.925 akçesi nafaka ücreti olarak harcanmış geriye ise 641.895 akçe kalmıştır.⁸²⁰ Söz konusu akçeler ile önceki döneme ait akçelerin kaynağı çeşitli kayıtlardan büyük oranda tespit edilmiştir. Bu akçelerin büyük çoğunluğunu Edirne'deki Sultan Selim, Sultan Beyazıt ve Darülhadis vakıfları ile İstanbul'daki Yavuz Sultan Selim ve Sultan Selim Türbesi vakıflarının gelir fazlası (*zevâid*) akçeleri oluşturmaktadır (Tablo 46). Mimar Davud Ağa'nın getirdiği 450.000 akçeyi de Vakıf Nâzırı Mehmet Ağa gönderdiğine göre bu paralar da ismi belirtilmeyen bir vakfın zevâid akçesine ait olmalıdır.

Tablo 46: Bina Emini İbrahim Efendi döneminde gönderilen akçeler

Defter/Sayfa No.	Tarih	Kaynak	Teslim Eden	Miktar
TS.MA.d, No. 3686-12/1a	-	Eski Bina Emini Ahmet Efendi zamanından kalanlar	-	319.969 Akçe
TS.MA.d, No. 3686-12/1a	9 Mayıs 1587 (1 C 995)	Âsitâne'den gelenler	Mimar Hüseyin Çavuş	100.000 Akçe
TS.MA.d, No. 3686-12/1a	11 Temmuz 1587 (5 Ş 995)	Edirne'deki Sultan Selim Vakfı'nın zevâid akçesi	Sultan Selim Vakfı Müttevellisi Mustafa Çelebi	50.000 Akçe

⁸²⁰ BOA, TS.MA.d, No. 1377, 132b, H. 17 C 995-18 B 997, (M. 25.05.1587-02.06.1589).

TS.MA.d, No. 3686-12/1a	16 Ekim 1587 (14 Za 995)	İstanbul'daki Sultan Selim Vakfı'nın zevâid akçesi	Silahtar Hasan	100.000 Akçe
TS.MA.d, No. 3686-12/1a	4 Kasım 1587 (3 Z 995)	Edirne'deki Sultan Selim Vakfı'nın zevâid akçesi	Sultan Selim Vakfı Mütevellisi Mustafa Çelebi	50.000 Akçe
TS.MA.d, No. 3686-12/1a	29 Şubat 1588 (1 R 996)	Edirne'deki Sultan Beyazıt Vakfı'nın zevâid akçesi	Sultan Beyazıt Vakfı Mütevellisi Mehmet Bey	50.000 Akçe
TS.MA.d, No. 3686-12/1a	12 Mayıs 1588 (15 C 996)	İstanbul'daki Sultan Selim Vakfı'nın zevâid akçesi	Silahtar Hasan	150.000 Akçe
TS.MA.d, No. 3745-4/2b	18 Ekim 1588 (27 Za 996)	-	Mimarbaşı Davud Ağa vasıtasıyla Vakıf Nâzırı Mehmet Ağa	450.700 Akçe
TS.MA.d, No. 3745-4/2b	4 Aralık 1588 (15 M 997)	Sultan Selim Türbesi Vakfı'nın zevâid akçesi	Sultan Selim Türbesi Vakfı Mütevellisi Mehmet Çelebi	100.000 Akçe
TS.MA.d, No. 3745-4/2b	17 Ocak 1589 (29 S 997)	Sultan Selim Türbesi Vakfı'nın zevâid akçesi	Sultan Selim Türbesi Vakfı Mütevellisi Mehmet Çelebi	130.000 Akçe
TS.MA.d, No. 3745-4/2b	7 Aralık 1588 (18 M 997)	Edirne'deki Sultan Selim Vakfı'nın zevâid akçesi ile dükkân ve hanelerin kira ücreti	Sultan Selim Vakfı Mütevellisi Mustafa Çelebi	100.000 Akçe
TSMA.e, No. 577-29/1a	21 Nisan 1589 (5 C 997)	Edirne'deki Darülhadis Camii Vakfı'nın zevâid akçesi	Evliya Mehmet Çelebi	511.581 Akçe

TSMA.e, No. 577-29/2a	1589 (997)	Sultaniye'deki Sultan Selim Vakfı'nın zevâid akçesi	-	400.000 Akçe
Toplam 2.525.250 Akçe				

İbrahim Çelebi'nin ardından bina eminliğine getirilen Mehmet Çelebi döneminde tutulan muhasebe defterlerinden, eski dönemden kalan miktar ile çeşitli vakıflardan aktarılan akçelere ve harcama kalemlerine ulaşılmaktadır. 4 Haziran 1589 ile 22 Haziran 1591 tarihleri arasını kapsayan *Vâridât Defteri*'ne göre inşaatta kullanılmak üzere bina eminine toplam 3.573.673 akçe teslim edilmiştir (Tablo 47). Çoğunlukla Sultan Selim Vakfı'nın Nâzırı Mehmet Ağa tarafından gönderilen bu akçelerin kaynağını Edirne'deki Sultan Selim, Darülhadis, Sultan Beyazıt, Sultan Murat vakıfları ile İstanbul'daki Sultan Selim Türbesi Vakfı'nın, Karapınar'daki Sultan Selim Vakfı'nın ve ismi belirtilmeyen diğer vakıfların zevâyid akçeleri oluşturur. Vakıf gelirlerinin haricinde bir de *bedel-i hamr* olarak kaydedilen şarap ticareti veya üretiminden alınan vergi gelirleri gönderilmiştir. Buna göre Müslümanlar tarafından haram olarak kabul edilen bir içeceğin vergi geliri, vakıf malının inşasında kullanılmıştır. Aynı tarihler arasındaki hem gelen akçeleri hem de harcama kalemlerini gösteren *Vâridât ve Mesârifât Defteri*'nde ise toplam tutar yaklaşık 5.000 fazlalıkla 3.578.657 akçe olarak hesaplanmıştır. Bunun 1.870.619 akçesi malzemeye, 946.889 akçesi usta ücretlerine, 364.503 akçesi mutemet, gardiyan ve esirlerin nafakasına harcanmış ve geriye kalan 396.646 akçe ise *kem ayar* (bozuk akçe) olduğu için Vakıf Nâzırı Mehmet Ağa'ya geri gönderilmiştir.⁸²¹ Satın alınan malzemeler arasında kurşun

⁸²¹ BOA, *MAD.d*, No. 4916, 2-5, H. 20 B 997-29 Ş 999, (M. 04.06.1589-22.06.1591).

yoktur. Öyle görünüyor ki Bina Emmini İbrahim Efendi'nin yukarıda alıntılanan mektubunda bahsettiği 6.627,5 kantarlık kurşunun maliyeti devlet hazinesi tarafından karşılanmıştır.

Tablo 47: Bina Emmini Mehmet Çelebi döneminde gelen akçeler

Defter/Sayfa No	Tarih	Kaynak	Teslim Eden	Miktar
TS.MA.d, No. 1882/1b	4 Haziran 1589 (20 B 997)	Eski Bina Emmini İbrahim Çelebi zamanından kalanlar	Eski Bina Emmini İbrahim Çelebi	571.160 Akçe
TS.MA.d, No. 1882/2a	28 Haziran 1589 (14 Ş 997)	Sair vakıfların zevâid akçeleri	Eski Beytülmal Emmini Ahmet Çavuş vasıtasıyla Vakıf Nâzırı Mehmet Ağa	413.316 Akçe
TS.MA.d, No. 1882/2a	28 Haziran 1589 (14 Ş 997)	Edirne'deki Sultan Selim Vakfı'nın zevâid akçesi	Eski Beytülmal Emmini Ahmet Çavuş vasıtasıyla Vakıf Nâzırı Mehmet Ağa	49.858 Akçe
TS.MA.d, No. 1882/2a	28 Haziran 1589 (14 Ş 997)	Edirne'deki Darülhadis Vakfı'nın zevâid akçesi	Eski Beytülmal Emmini Ahmet Çavuş vasıtasıyla Vakıf Nâzırı Mehmet Ağa	71.258 Akçe
TS.MA.d, No. 1882/2a	28 Haziran 1589 (14 Ş 997)	Edirne'deki Sultan Murat Han Vakfı'nın zevâid akçesi	Eski Beytülmal Emmini Ahmet Çavuş vasıtasıyla Vakıf Nâzırı Mehmet Ağa	43.211 Akçe
TS.MA.d, No. 1882/2a	18 Temmuz 1589 (5 N 997)	-	Mimar Hüseyin Çavuş vasıtasıyla Vakıf Nâzırı Mehmet Ağa	291.678 Akçe
TS.MA.d,	13 Eylül 1589-	Edirne'deki Sultan	Sultan Selim Vakfı	602.000

No. 1882/2b	Şubat/Mart 1591 (3 Za 997- Ca 999)	Selim Han Vakfı'nın zevâid akçesi	Mütevellisi Mustafa Çelebi	Akçe
TS.MA.d, No. 1882/2b	18 Aralık 1590 (20 S 999)	Bedel-i hamr akçesi	Sultan Selim Vakfı Mütevellisi Mustafa Çelebi vasıtasıyla Vakıf Nâzırı Mehmet Ağa	35.937 Akçe
TS.MA.d, No. 1882/3a	17 Eylül 1589-15 Ekim 1590 (7 Za 997-15 Z 998)	Edirne'deki Darülhadis Vakfı'nın zevâid akçesi	Darülhadis Vakfı Mütevellisi Sinan Çelebi	351.000 Akçe
TS.MA.d, No. 1882/3a	11 Eylül 1589-14 Nisan 1590 (1 Z 997- 8 C 998)	Edirne'deki Sultan Beyazıt Han Vakfı'nın İstanbul'daki hamamının geliri	Sultan Beyazıt Vakfı Mütevellisi Mehmet Çelebi, Kâtip Osman ve Câbi Hacı Hızır	62.040 Akçe
TS.MA.d, No. 1882/3b	11 Mart 1590-21 Kasım 1590 (4 Ca 998-23 M 999)	Edirne'deki Sultan Murat Han'ın İmaret Vakfı'nın zevâid akçesi	İmaret Vakfı Mütevellisi Mustafa Çelebi	85.000 Akçe
TS.MA.d, No. 1882/3b	14 Nisan 1590 (8 C 998)	Sair vakıfların zevâid akçesi	Vakıf Nâzırı Mehmet Ağa	183.350 Akçe
TS.MA.d, No. 1882/3b	14 Nisan 1590 (8 C 998)	Karapınar Vakfı'nın zevâid akçesi	Vakıf Nâzırı Mehmet Ağa	218.740 Akçe
TS.MA.d, No. 1882/4a	14 Nisan 1590 (8 C 998)	İstanbul'daki Sultan Selim Türbesi Vakfı'nın	Vakıf Nâzırı Mehmet Ağa	215.994 Akçe

		zevâid akçesi		
TS.MA.d, No. 1882/4a	7 Eylül 1590 (7 Za 998)	İstanbul'daki Sultan Selim Türbesi Vakfı'nın zevâid akçesi	Vakıf Nâzırı Mehmet Ağa	199.131 Akçe
TS.MA.d, No. 1882/4b	2 Mart 1591 (6 Ca 999)	İstanbul'daki Sultan Selim Türbesi Vakfı'nın zevâid akçesi	Bina Kâtibi Kapıcı Mustafa Bey vasıtasıyla Vakıf Nâzırı Server Ağa	180.000 Akçe
Toplam 3.573.673 Akçe				

Bina Emîni Mehmet Çelebi döneminde tutulan diğer bir *Vâridât Defteri*, Meyve Kapanı'nın tamamlanmasının akabinde inşa edilen dükkân ve odalar için Edirne'deki Sultan Selim, Darülhadis ve Muradiye vakıfları ile İstanbul'daki Sultan Selim Türbesi Vakfı'ndan aktarılan gelir fazlası akçeleri içermektedir (Tablo 48). Söz konusu vakıflardan Temmuz/Ağustos 1591 ile Mart/Nisan 1594 (Şevval 999-Receb 1002) ayları arasında inşaat bütçesine toplam 721.700 akçe aktarılmıştır. Bu yekûn Mimarbaşı Davud Ağa'nın maliyet tahmin bedelinin (450.000) epey üstündedir.

Tablo 48: Meyve Kapanı'nın karşısına inşa edilen dükkân ve odalar için gelen akçeler

Defter/Sayfa No	Tarih	Kaynak	Teslim Eden	Miktar
TS.MA.d, No. 3719-2/1b	Temmuz/Ağustos 1591-24 Şubat 1592 (Şevval 999-11 Ca 1000)	Edirne'deki Sultan Selim Vakfı'nın zevâid akçesi	Ahmet Çavuş vasıtasıyla Vakıf Mütevellisi Mustafa Çelebi	193.000 Akçe
TS.MA.d, No. 3719-2/2a	2 Kasım 1591- Kasım/Aralık 1591 (15 M 1000- S 1000)	Edirne'deki Darülhadis Vakfı'nın zevâid	Vakfın eski-yeni mütevellileri Sinan Bey ve Hüseyin	50.000 Akçe

		akçesi	Bey	
TS.MA.d, No. 3719-2/2a	18 Nisan 1592 (6 B 1000)	İstanbul'daki Sultan Selim Türbesi Vakfı'nın zevâid akçesi	Mutemet Hasan vasıtasıyla Vakıf Nâzırı Server Ağa	129.000 Akçe
TS.MA.d, No. 3719-2/2b	27 Mayıs 1592-6 Ekim 1592 (15 Ş 1000-29 Z 1000)	Edirne'deki Darülhadis Vakfı'nın zevâid akçesi	Hüdaverdi Çavuş	66.900 Akçe
TS.MA.d, No. 3719-2/2b	30 Ağustos 1593-2 Ekim 1593 (2 Z 1001-6 M 1002)	-	Vakıf Nâzırı Mustafa Ağa	100.000 Akçe
TS.MA.d, No. 3719-2/3a	25 Haziran 1592-26 Ekim 1593 (15 N 1000-30 M 1002)	-	Sultan Selim Vakfı Mütevellisi Mustafa Çelebi	100.000 Akçe
TS.MA.d, No. 3719-2/3a	5 Kasım 1593 (10 S 1002)	Meyve Kapanı'nın karşısındaki dükkanların peşin kirası	Mutemet Çerkez Hasan Bey	57.800 Akçe
TS.MA.d, No. 3719-2/3a	Mart/Nisan 1594 (Receb 1002)	Muradiye Vakfı'nın zevâid akçesi	Muradiye Vakfı Mütevellisi Mustafa Çelebi	25.000 Akçe
Toplam 721.700 Akçe				

Selimiye Külliyesi'nde 1584 yılında başlayıp 1594 yılında sona eren tamir ve inşa sürecinin neredeyse son yedi yılına ait muhasebe kayıtları bina eminlerinin dönemsel olarak tuttıkları özet muhasebe defterleri sayesinde tespit edilmiştir. Bu defterlere göre 9 Mayıs 1587 ile Mart/Nisan 1594 tarihleri arasında tamir ve inşaatlarda

kullanılmak üzere çeşitli kaynaklardan toplam 6.249.463 akçe aktarılmıştır. Bu kaynakların büyük çoğunluğunu başta II. Selim'in Edirne, İstanbul ve Karapınar'daki (Sultaniye) vakıfları olmak üzere Sultan II. Murat'ın Edirne'deki Darülhadis ve İmaret/Muradiye vakıfları ile II. Beyazıt'ın Edirne'deki vakfının gelir fazlası akçeleri oluşturmaktadır. Tespit edilen 6.249.463 akçenin *kem ayar* olan 396.646 akçesi hariç 5.852.817 akçelik bölümü tamir ve inşalar için harcanmıştır.

Diğer taraftan bu dönemdeki akçe ile Selimiye Camii'nin inşa edildiği dönemdeki akçenin aynı değerde olmadığını vurgulamak gerekir. Osmanlı İmparatorluğu'nda 1585 yılından itibaren iyice yükselen ekonomik sıkıntı, akçenin değerinde ciddi bir düşüşün yaşanmasına sebebiyet vermiştir. Bunun neticesinde 1570'li yıllarda bir sikke altın 60 akçe iken 1585'lere gelindiğinde 120 akçe ile ancak bir altın alınabiliyordu.⁸²² Dolayısıyla Meyve Kapanı ve diğer yapıların inşasına harcanan akçeler önceki döneme göre değerlendirildiğinde yaklaşık 3.000.000 akçeye denk gelmektedir. Bu durumda Selimiye Külliyesi'nin toplam maliyetinin yaklaşık 27.000.000 akçe olduğu söylenebilir.

---

⁸²² Sultan Selim'in hazinesinden çıkarılan sikkeler 60 akçe üzerinden hesaplanmıştır (Tablo 44). Meyve Kapanı'nın inşası sırasında ise 110 ve 120 akçe olarak hesaplanmıştır. BOA, TS.MA.d, No. 1882, 3a, H. 7 Za 997, (M. 17.09.1589).

5. SONUÇ

Edirne'deki Selimiye Camii ve Külliyesi mimarı, strüktürü ve ait olduğu dönem itibariyle Osmanlı mimarisi içinde önemli bir yere sahiptir. Bu çalışmada Osmanlı arşiv belgelerinden hareketle 16. yüzyıl Osmanlı mimarisinin simgesi olan Selimiye Camii'nin etrafındaki yapılarla beraber inşa süreci ele alınmıştır.

Osmanlı arşiv kataloglarında yapılan araştırmalar neticesinde Selimiye Camii ve Külliyesi'nin inşasını konu alan toplam 200 belge ve 35 defter tespit edilmiştir. Tüm bu kaynaklardan hareketle Selimiye Külliyesi'nin iki farklı zaman diliminde inşa edildiği anlaşılmıştır. Buna göre külliyenin merkezini oluşturan cami, caminin güneybatısında konumlu Darulkurra Medresesi, güneydoğu köşede bulunan Darulhadis Medresesi, doğudaki vakıf evleri (Taş Odalar), çevre avluya batıdan set oluşturan dükkân sırası ve önündeki Sıbyan Mektebi yaklaşık 1568-1575 yıllarına rastlayan birinci inşa döneminde; önceki dükkânlarla birlikte arastayı meydana getiren 41 dükkân, 4 ev, 1 türbe, 1 kapan hanı, 5 evli odası ve 27 dükkân ile üzerindeki 27 oda ise 1584-1594 yılları arasını kapsayan ikinci inşa döneminde yapılmıştır.

Külliyenin neden Edirne'de yapıldığını açıklayan herhangi bir belge tespit edilememiştir. *Tezkiretü'l-Bünyan*'da da belirtildiği üzere II. Selim'in şehre olan sevgi ve şefkati bu konuda önemli bir etken olabilir. Selimiye'nin inşası için Eski Saray'a ait yüksekçe bir tepe seçilmiştir. Tespitlere göre külliyenin inşa hazırlıklarına en geç 13 Nisan 1568 tarihinde başlanmıştır. Caminin temelleri yaklaşık bir yıl sonra 12 Nisan 1569'da atılmıştır. Temellerin atılmasının ardından 1572 yılı ağustos ayına gelinceye kadar inşaatın seyri hakkında malumat yoktur. Bu tarihlerde caminin sekizgen kemer sisteminin dördü bağlanmış dördü de bağlanmak üzeredir. Bu üç yılı aşkın süre içinde caminin duvar, payanda, fil ayağı, kemer gibi alt yapı öğeleri büyük oranda bitirilmiş ve sıra üst yapıya yani örtü sistemine gelmiştir. Nitekim aynı yılın mayıs ayında mihrap

bölmesinin yazılarını yazması için Molla Hasan çağırılmıştır. Örtü inşası, ana kubbe hariç 17 Mart 1573 tarihi itibarıyla tamamlanmıştır. Aynı tarihlerde ana kubbenin inşasına başlanmış ve kubbe beş ay sonra 1573 yılı ağustos ayında bitirilmiştir. Kubbenin tamamlanmasının ardından caminin yaklaşık 7 ay sonraki Kurban Bayramı günü ibadete açılması öngörülmesine rağmen bazı aksilikler çıkmış ve açılış, kubbenin tamamlanmasından 15 ay sonra 27 Kasım 1574 Cuma günü gerçekleşmiştir. Söz konusu gecikme örtü kaplamasında kullanılacak kurşunun tedarikinde sıkıntı yaşanması, suyun camiye geç bağlanması ve çinilerin zamanında hazırlanmaması gibi etkenlerden kaynaklanmış olmalıdır. Tüm kayıtlara göre Selimiye Camii inşasının hazırlık süreci de dahil 6 yıl 7 ay ve 14 gün sürdüğü tespit edilmiştir.

İlk dönemde inşa edilen diğer binaların yapım süreciyle ilgili herhangi bir belgeye ulaşılamamıştır. Müderris ve şeyh atamalarından hareketle güneydoğu köşedeki Darulhadis Medresesi'nin 1570 yılı ortasında, güneybatıdaki Darulkurra Medresesi'nin ise 1574 yılının sonlarında açıldığı anlaşılmıştır. Sıbyan Mektebi ve dükkânların da camiyle aynı dönemde yahut biraz sonra tamamlanmış olduğu kanaatindeyiz.

Külliyeye vakıf olarak alınan Saray Hamamı'nın Eski Saray'ın bir parçası iken 1449'da Şehzade Mehmet ile evlendirilen Dulkadiroğlu Süleyman Bey'in kızı Sitti Hatun'a paşmaklık olarak verildiği, Sitti Hatun'un ise 1484'te inşa ettirdiği camisine vakfettiği ve Selimiye Camii'nin inşasının sonlarına doğru da Mimar Sinan'ın arzı ile cami vakfına alındığı belirlenmiştir. Külliye'nin vakfiyesi, Sultan II. Selim'in vefatının ardından 11 Kasım 1579'da oğlu Sultan III. Murat tarafından düzenlenmiştir.

Külliyedeki ikinci inşa dönemi 1584 yılının ilk günlerinde caminin güneydoğu minaresine yıldırım isabet etmesi sebebiyle başlamıştır. Yıldırımın sebep olduğu hasarların keşif raporunu Mimar Sinan hazırlamış, onarımlar hassa mimarı Hüseyin Çavuş tarafından gerçekleştirilmiştir. Tespitlere göre tamir faaliyetleri yaklaşık 4,5 yıl

sürmüştür. Bu zaman diliminde hem tamirler yürütölmüş hem de Zâhir Toplu Dede Türbesi, 4 adet vakıf evi ve arastayı meydana getiren dükkânlar inşa edilmiştir. Bugün mevcut olmayan Zâhir Toplu Dede Türbesi'nin inşası 1585 yılında tamamlanmıştır. Belge ve fotoğraflardan hareketle türbenin, Meyve Kapanı'nın güneybatı köşesine bitişik, kare planlı ve kubbeli bir yapı olduğı saptanmıştır. Günümüze ulaşmayan evlerin konumları ya da mimari özelliklerini açığa çıkaracak herhangi bir bilgi, belge veya fotoğrafa ulaşılammıştır.

Cami çevre avlusunun batı duvarına set oluşturan dükkân sırasının karşısına bu dönemde T biçimi verecek şekilde 41 adet yeni dükkân inşa edilmiş ve dükkân dizileri arasındaki yolun üzeri de örtölerek kapalı bir arasta oluşturulmuştur. Arastanın kısa kolu Sıbyan Mektebi'ne güneyden bitiştirilmiştir. Yapının 71 dükkâna sahip olduğı ve en erken 1588 yılının ağustos ayında tamamlandığı sonucuna varılmıştır. Mimarbaşı Davud Ağa'ya atfedilen Selimiye Arastası'nın Mimar Sinan döneminde inşa edildiğı ve Davud Ağa ile bir ilgisinin bulunmadığı anlaşılmıştır. Mimar Hüseyin Çavuş tarafından inşa edildiğı kesin olan arastanın Mimar Sinan'ın hazırladığı ya da kontrol ettiğı çizimlere uygun olarak bina edildiğini düşünmekteyiz.

Meyve Kapanı için arastanın batısından Eski Cami'ye doğru uzanan harap miri ahırın arsası seçilmiştir. Mimarbaşı Davud Ağa'nın katılımıyla 19 Ekim 1588 tarihinde temelleri atılan Meyve Kapanı'nın yaklaşık 2 yıl 7 aylık bir yapım sürecinin ardından 25 Mayıs 1591 tarihinde tamamlandığı ve kiraya verildiğı anlaşılmıştır. Günümüzde Yemiş Kapanı olarak da bilinen kapan hanının iki katlı, revaklı ve tek avlulu bir yapı olduğı; üst katında 41 adet, alt katında 23 adet sıvalı ve tuğla döşemeli odasının bulunduğı, alt kattaki revak birimlerinin bir bölümünün kapalı mekanlar olarak düzenlendiğı, biri batıda diğeri doğuda olmak üzere iki girişe sahip olduğı, batıdaki girişin kuzeyinden başlayan ve L biçiminde devam eden bir ahır biriminin bulunduğı,

doğu cephesinde 11 adet, güney cephesinde ise 13 adet dışa açılan dükkânın yer aldığı, güneybatı köşesinde güney duvarına dıştan bitişik bir şekilde Zâhir Toplu Dede isimli zata ait bir türbenin inşa edildiği belirlenmiştir.

Meyve Kapanı'nın tamamlanmasının ardından arasta ile kapanın arasındaki boş arsaya 5 adet avlulu ve muhtemelen alçı süslemeli evli odası ile 27 adet dükkân ve üzerine 27 adet oda yapımına karar kılınmıştır. Mevcut kayıtlara göre inşaat en geç 27 Temmuz 1591 tarihinde başlamış ve en erken 4 Aralık 1593 tarihinde sona ermiştir. Bu dönemde inşa edildiği anlaşılan sebil ile ilgili herhangi bir kayda ulaşılamamıştır. Tüm bu vakıf yapıları ile Selimiye Camii ve Eski Cami arasındaki alanın ticaret merkezine dönüştürülmek istendiği, böylelikle hem vakıf gelirlerinin hem de cami cemaatinin artırılmasının amaçlandığı anlaşılmıştır.

İlk dönemde inşa faaliyetleri Hassa Mimarlar Ocağı'nın baş mimarı Mimar Sinan ve onun idaresindeki teknik ekip tarafından yürütülmüştür. Mimar Sinan'ın, inşa sürecinde Selimiye'ye özgü olup olmadığı şimdilik bilinmeyen kutsal bir faaliyet içinde olduğu tespit edilmiştir. Buna göre Mimarbaşı Sinan Ağa, inşaatın başlangıç ve bitişini simgeleyen temel atma ve ana kubbenin tamamlanması aşamalarında toplam 5 kölesini azat etmiştir. Ayrıca Mimar Sinan'ın maden yaldızlama işinde de becerikli olduğu ortaya çıkartılmıştır. Mimar Sinan'ın yardımcıları arasında hassa mimarlarından Mimar Kara Hasan Halife, Mimar Dimitri Veledi Mihal Halife ve Mimar Mehmet Halife'nin bulunduğu anlaşılmıştır. Meyve Hanı ve diğer vakıf yapıların yapım sürecinde ise tüm inşa faaliyetlerini dergâh-ı muallâ çavuşlarından Mimar Hüseyin Çavuş yürütmüş olup inşaatta başka bir mimarın çalıştığı tespit edilememiştir. Hüseyin Çavuş'un cami ve çevresindeki onarımlar ile türbe, evler ve arastayı oluşturan yapıların inşası sırasında Mimarbaşı Sinan Ağa'ya, Meyve Kapanı ve diğer vakıf yapıların inşası zamanında da Mimarbaşı Davut Ağa'ya bağlı olarak çalıştığı saptanmıştır. Meyve Kapanı projesinin

Mimar Hüseyin Çavuş tarafından hazırlandığı anlaşılmış olup Mimarbaşı Davut Ağa'nın kapan hanının inşasına müdahil olduğuyla ilgili herhangi bir belgeye ulaşamamıştır.

Selimiye Camii'ne su getirme görevinin bostancıbaşıya verildiği belirlenmiş ve araştırmalar neticesinde Edirne bostancıbaşısının şehrin su yollarının tamir ve inşasından sorumlu olduğu açığa çıkarılmıştır.

İnşaatların idari sorumluları olan bina eminleri ile onların emri altında çalışan mutemet ve kâtipler hakkında da bilgilere ulaşılmıştır. Buna göre Selimiye Camii'nin bina eminliği görevini önce Edirne Hassa Harç Emmini Halil Bey yürütmüş ardından yerine eski hazîne-i âmire defterdârı Hasan Çelebi getirilmiştir. Bina emininin emri altında sayıları 92 ile 243 kişi arasında değişen bir mutemet ordusu çalışmıştır. Bunların büyük bölümü sipahi oğlanları, silahtarlar, sağ ulûfeciler, sol ulûfeciler, sağ garipler, sol garipler, topçular, top arabacıları ve cebeciler bölüklerinden tayin edilmiştir. Ayrıca sınırlı da olsa ıstabl-ı âmire hizmetçileri ile ehl-i hiref teşkilatına bağlı hassa kalkancılar, neccârlar, kâtipler ve gazzâzlar (ibrişim bükücü) bölüğüne mensup askerler, külliye mutemet olarak görevlendirilmiştir. Askeri sınıf mensuplarının sultanın binasına hizmet etmeyi bürokraside yükselmenin kestirme bir yolu olarak gördükleri sonucuna varılmıştır. İkinci inşa döneminde külliyenin bina eminliğine sırasıyla eski şikk-ı sâni defterdârı Ahmet Efendi, dergâh-ı âlî müteferrikalarından İbrahim Efendi ve son olarak Sultan Beyazıt Evkâfı mütevellisi Mehmet Çelebi atanmıştır. Her bina emini atamasında mevcut bina kâtibinin (başkâtip) de değiştiği gözlemlenmiş ve işleyişin bu şekilde yürütüldüğü tespit edilmiştir.

Külliyenin inşasında çeşitli bölgelerden gelen usta grupları ile acemi oğlanları, yayalar, müsellemler, yörükler, çingâne, cambazlar ve esirler çalıştırılmıştır. Her iki inşa döneminde de yevmiye ile çalışan ırgat/amele gruplarına tesadüf edilmemiştir.

İnşaatların amelelik işlerinin yukarıda sayılan askeri birlik mensupları ile esirler tarafından yerine getirildiği anlaşılmıştır. Bununla birlikte acemi oğlanları ve esirlerin bir kısmının da demirci, kireççi, bıçkıcı veya taşçı olarak çalıştığı belirlenmiştir.

Selimiye Camii'nin inşasında Edincik, Kapıdağ, Gelibolu, Silivri, Ferecik ve Enez'den getirilen bennâ, neccâr, sengtıraş gibi usta grupları ile Sakız Adası'ndan gelen nakkaşların görev aldığı ve hat süslemelerinin, Ahmet Karahisari'nin talebesi Hasan Karahisari tarafından yazıldığı tespit edilmiştir. İkinci inşa döneminde çalışan ustaların ise Babaeski, Bursa, Dimetoka, Edirne, Eğriboz, Enez, Gelibolu, Gümölcine, Kayseri, Selanik, Mora, Sofya, Tophane ve Üsküp'ten geldiği ve çoğunluğu gayrimüslimlerin oluşturduğu saptanmıştır.

Ustaların iki farklı yöntemle çalıştırıldığı anlaşılmıştır. Buna göre yapının kaba inşaat oluncaya kadarki işçiliği yevmiye usulü ile; sıva, kapı-pencere, yer döşemesi, sundurma, korkuluk, çevre düzenlemesi gibi bitirici ve ince işçilikli işleri ise götürü/kabala usulü ile yaptırılmıştır. Götürü miktarının belirlenmesi ve takibi bina mimarının sorumluluğunda gerçekleştirilmiştir. Osmanlı mimarlığındaki bu kısmi götürü uygulamasının 19. yüzyıla kadar sürdüğü, bu dönemden itibaren *münakasa usulü* ile yapının tümünden yüklenici kişi ya da kişilerce inşa edildiği sonucuna varılmıştır.

Her ne kadar Selimiye Camii ve medreselerinin inşa dönemine ait malzeme defterleri günümüze ulaşmamış olsa da ikinci inşa dönemine ait defterler ile bazı emir ve buyruklardan hareketle külliye de kullanılan inşa malzemelerinin nerelerden ve nasıl temin edildiği büyük oranda ortaya konulmuştur. Bölgedeki küfeki taşı ocaklarının Edirne, Dimetoka ve Çirmen çevresindeki Ortakçı, Arnavud, Taşçı Arnavud, Lütü Paşa, Dimetoka, Karabağ ve Ilıca yerleşim bölgelerinde bulunduğu ve başta Selimiye Camii olmak üzere Edirne ve yakın çevresindeki yapıların taş ihtiyacının buralardan karşılandığı sonucuna varılmıştır.

Selimiye Camii'nin çeşitli renk ve dokudaki mermerleri hem Marmara Adası ocaklarından kesilerek hem de Edincik, Enez, Ferecik, İncik ve Kavala bölgelerindeki antik yapılardan devşirilerek temin edilmiştir. Marmara Adası mermer ocaklarının ilk olarak Selimiye Camii için çalıştırıldığı ve sonraki dönemlerde de çalıştırılmaya devam edilerek özellikle de İstanbul'daki yapıların mermer ihtiyacının bu ocaklardan karşılandığı kanısına varılmıştır. Küfeki taşı ile renk almasıklığı oluşturacak şekilde kullanılan kızıl taşın Edirne'deki diğer sultan yapılarında da bulunduğu ve Kırklareli bölgesindeki yerel bir ocaktan çıkarıldığı anlaşılmış ancak ocağın tam konumu tespit edilememiştir. Ahşap malzemelerin çoğunlukla Çirmen, Edirne, Haskovo, Havsa, Kırklareli ve Pınarhisar civarlarında bulunan ormanlık alanlardan getirildiği ve bunların bir kısmının çam, ıhlamur, karaağaç, kayın ağacı ve pelit ağacından biçilmiş olduğu görülmüştür.

Diğer Osmanlı yapılarında olduğu gibi işlenmiş ve ham demirler Samakov madenlerinden; kurşunlar Breznik, Kratova, Novaberde, Sidrekapsı ve Üsküp'te bulunan kurşun madenlerinden gönderilmiştir. Bölgedeki kireç ocaklarının Aladağ, Arnavud, Fikile, Kumrular, Lefke ve Soğucak köylerinde bulunduğu ve inşaat kireçlerinin çoğunlukla bu köylerden kısmen de İstanbul'dan getirildiği belirlenmiştir.

Küfeki ve od taşları ile kerestelerin hem satın alınma yoluyla hem de devlet veya bina görevlileri eliyle temin edildiği görülürken Marmara mermerleri ile devşirme ve volkanik tuf taşlarının yalnızca devlet aracılığıyla elde edildiği saptanmıştır. Kireç ile tuğla, kiremit, künk gibi pişmiş toprak yapı malzemelerinin temini satın alma ve kiralık fırınlarda üretim yaptırma usulleri ile gerçekleştirilmiştir. Demir ve kurşunların çoğunlukla nakliyesi binaya, ücreti devlete ait olacak şekilde miri madenlerden temin edildiği açığa çıkarılmıştır. Kurşun nakliye güzergahının zaman içinde değiştiği gözlemlenmiştir. Buna göre kurşunlar, Süleymaniye ve Selimiye camilerinin inşası

döneminde öncelikle kiralık arabalarla maden bölgelerinden Sofya'daki mahzenlere getirilmiş, buradan da Edirne'ye veya (İstanbul'a gidecekler) Ahyolu'na sevk edilmiştir. İkinci inşa döneminde ise Selanik Limanı'na indirilen kurşunlar deniz yoluyla Rodoscuk Limanı'na (veya doğrudan İstanbul'a) ulaştırılmış, ardından yük arabaları ile şantiyeye getirilmiştir. Bu ikinci yöntemin ne zaman başladığı bilinmemekle birlikte sonraki yıllarda da takip edildiği ve deniz yolunun kurşun nakliyesinde etkili olarak kullanıldığı tespit edilmiştir.

Ayrıca Selimiye Camii'nin tefrişinde kullanılan dokuma ürünlerin teminiyle ilgili bilgilere de ulaşılmıştır. Buna göre cami halılarının Uşak ve çevresinde hazırlatıldığı, kapı perdelerinin kırmızı renkli çuhalarla yapıldığı ya da süslendiği anlaşılmıştır.

Selimiye Camii ve medreselerin inşasına 21.230.000 akçesi Sultan II. Selim'in, 2.654.755 akçesi de devletin hazinesinden olmak üzere toplam 23.884.755 akçenin harcadığı, Meyve Hanı, dükkân, ev ve odaların inşasına ise en az 5.852.817 akçenin sarf edildiği belirlenmiştir.

Son olarak Osmanlı mimarlığında öteden beri yürütülen inşaat organizasyonunun Selimiye Camii ve Külliyesi'nin yapımında da devam ettirildiği açığa çıkarılmıştır. Buna göre inşaatın teknik ve sanatsal işleri, mimarbaşının kontrolünde Hassa Mimarlar Teşkilatı tarafından yürütülmüştür. Malzeme temini, işçilerin ücretlerinin ödenmesi ve inşaat masraflarının tutulması gibi tüm idari işler ise bina emini ile emri altındaki kâtip ve mutemetlerin sorumluluğunda gerçekleştirilmiştir. Bu sistem 19. yüzyıla kadar değişmeden devam etmiş ve bu dönemden itibaren inşaatlar ihale usulü ile bir çeşit müteahhit olan kalfalara yaptırılmıştır. Ayrıca bu dönemde hassa mimarlarının etkinliği azalmış ve gayrimüslim mimar-müteahhit kalfalar ile yabancı mimarlar ön plana çıkmıştır.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA),

Bâb-ı Âsafî, Divan-ı Hümâyûn Sicillatı Mühimme Defterleri (A.DVNSMHH.d): 3/993, 1106, 1107, 1108; 7/1, 74, 77, 92, 163, 205, 206, 280, 281, 283, 1006, 1122, 1172, 1236, 1367, 1425, 1529, 1578, 1589, 1981, 2145, 2170, 2220, 2376, 2520, 2657, 2736, 2738; 9/11, 36, 122, 216; 10/180, 241, 246, 262; 12/709, 985, 1091; 14/175, 496, 506, 588, 803, 1456, 1467, 1573; 15/811, 1457, 1531; 16/341; 17/15, 28; 19/59, 63, 594; 21/461; 22/395, 522, 665; 23/211; 24/182, 915; 25/271, 1567, 1855, 1593, 1656, 1714, 1724, 1748, 1749, 1851, 3122; 26/373, 449, 606, 607, 736, 737, 746, 770, 771, 772, 773, 795, 827, 848; 27/615, 967; 30/717; 34/467; 35/416; 39/126; 42/374; 44/243; 46/844; 47/2, 328; 49/447, 463; 52/586, 707, 714, 740, 761; 53/56; 55/406; 58/10, 105; 73/682; 80/924, 116/1041; 127/1396.

Bâb-ı Âsafî, Divan-ı Hümâyûn Sicilleri Mühimme Zeyli Defterleri Kataloğu (A.DVNSMHH.ZYL.d): 2/30, 244, 363, 714.

Bâb-ı Âsafî, Ruûs Kalemi Defterleri (A.RSK.d): 1459/A, 1459/B, 1459/D.

Cevdet, Belediye (C.BLD): 10/461, 19/928, 101/5035.

Cevdet, Evkâf (C.EV): 515/26014.

Bâb-ı Defterî, Büyük Ruznamçe Kalemi Defterleri (D.BRZ.d): 20622.

Evkâf, Haremeyn Muhasebesi Defterleri (EV.HMH.d): 592, 632, 675, 3326, 5318, 5324, 7869.

Harita (HRT.h): 198, 223, 270.

Hibe, Satın, Devir- Hacı Adil Bey Evrakı (HSD.HADB): 2/68.

İbnülemin, Ensab (İE.ENB): 4/413.

İbnülemin, Muafiyat ve İmtiyazat (İE.MİT): 1/4

Kamil Kepeci Defter (KK.d): 67, 664, 222, 224, 225, 242, 1767, 1768, 1769, 1770, 1773, 1867, 1868.

Maliyeden Müdevver Defterler (MAD.d): 4916, 6196, 12727.

Maliye Nezâreti, Masârifât Defterleri (ML.MSF.d): 89.

Meşihat, Şeriyye Sicilleri (MŞH.ŞSC.d): 4496.

Şûrâ-yı Devlet (ŞD): 591/2.

Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Defterleri (TK.GM.d): 2169.

Topkapı Sarayı Müze Arşivi Defterleri (TS.MA.d): 1377, 1461/4; 1606, 1684/1-5, 1737, 1791, 1797, 1882, 1890, 1902/1, 1941, 1964, 1965/1-3, 1972, 2336, 3440/1-3, 3488, 3591/9, 3686/12-13, 3719/1-2, 3745/4-14, 3747/1, 3897, 3907, 4001/1-3, 4196, 4390, 4410, 4549/1, 4549/3, 4677, 4916, 4921, 5129, 5482, 5712, 5832, 6500, 7277, 7527, 8327/1, 9086, 9105, 9612, 9706/1, 9706/4, 10757.

Topkapı Sarayı Müze Arşivi Evrakı (TS.MA.e): 48/21, 577/29, 557/36, 659/35, 1050/76.

Tapu Tahrir Defterleri (TT.d): 20, 59, 166, 370.

Edirne Belediyesi Kent Müzesi Arşivi

Tayyip Yılmaz Koleksiyonu,

<https://edirnekentmuzesi.com/yordamma/index.php?ext=m%C3%BCze#61037>

İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı

Fahreddin Türkkân Paşa Koleksiyonu, Haritalar, No. 011370, 1914.

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi

Sultan II. Abdülhamid Han Fotoğraf Albümleri Koleksiyonu, No. 90631/18; 779/50/37.

Paris Bibliotheque Nationale

Meurisse, 80118, <http://catalogue.bnf.fr/ark:/12148/cb415771675>.

Salt Araştırma

Ali Saim Ülgen Mimar Sinan Yapıları Koleksiyonu,

TASUPAM003001, <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/88574>.

TASUDOCM0296/37, <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/88729>.

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA)

Vakfiye Kasa Defterleri (VKF.KS.d): 1394, 1395.

Selimiye Külliyesi, Selimiye Camii, Dosya: 220001120-FT013/31; 220001120-FT009/5;

Şehzade Türbesi, Dosya: 220001340-FT001/1; 220001120-RP02.

Yazma Eserler

Vakıfnâme-i Câmi-i Şerîf ve Medrese-i Latîf-i Sultan Selim Hân der Mahrûse-i Edirne,
Edirne: Selimiye Yazma Eser Kütüphanesi, 4754.

Sultan II. Selim'in Türkçe Selimiye Vakıfnâmesi (Hudutnâme), Edirne: Selimiye Yazma
Eser Kütüphanesi, 4755.

Defter-i Cedîd-i İcârât ve Müşâherât-ı Musakkâfât-ı Hânehâ ve Dekâkîn ve Odahâ-i
Vakıfnâme-i Câmi-i Şerîf ve Medrese-i Latîf-i Sultan Selim Hân der Mahrûse-i
Edirne (Vakıfnâme 4), Edirne: Selimiye Yazma Eser Kütüphanesi, 9252.

Sâî Mustafa Çelebi, *Tezkiretü'l-Bünyan*, İstanbul: Süleymaniye Yazma Eser
Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, 4911.

Târîh-i Silsile-i Ulemâ, İstanbul: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Esad Efendi, 2142.

Salnameler

Salnâme-i Vilâyet-i Edirne, H. 1287, 1. Defa, Edirne Vilâyet Matbaası.

Salnâme-i Vilâyet-i Edirne, H. 1290, 4. Defa, Edirne Vilâyet Matbaası.

Salnâme-i Vilâyet-i Edirne, H. 1310, 19. Defa, Edirne Vilâyet Matbaası.

Salnâme-i Vilâyet-i Edirne, H. 1317, 27. Defa, Edirne Vilâyet Matbaası.

Araştırma ve İnceleme Kaynakları

AFYONCU, Erhan, (1999). “XVI. Yüzyılda Hassa Mimarları”, *Prof. Dr. İsmail Aka Armağanı*, İzmir: Beta Yayınları, s. 207-216.

–, (2008). “Rûznâmçe”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 35, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 276-278.

AFYONCU, Fatma, (2001). *XVII. Yüzyılda Hassa Mimarları Ocağı*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

AHUNBAY, Zeynep, (1988). “Mimar Sinan’ın Eğitim Yapıları Medreseler, Darülkurrarlar, Mektepler”, *Mimarbaşı Koca Sinan, Yaşadığı Çağ ve Eserleri 1*, (ed. Sadi Bayram), İstanbul: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, s. 239-310.

–, (1995). “Osmanlı Mimarlığında ‘Od’ Taşı”, *9. Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi Bildiriler*, (İstanbul 23-27 Eylül 1991), C. 1, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, s. 27-34.

–, (2012). *Selimiye Mosque and Its Social Complex*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

- AHMET BADİ EFENDİ, (2014). *Riyaz-ı Belde-i Edirne, 20. Yüzyıla kadar Osmanlı Edirne'si*, (haz. Niyazi Adıgüzel, Raşit Gündoğdu), C. 1/1-1/2-2/1-2/2, İstanbul: Trakya Üniversitesi Yayınları.
- AHMET REFİK, (1931). *Hicri On Birinci Asırda İstanbul Hayatı (1000-1100)*, İstanbul: Devlet Matbaası.
- , (1935). *On Altıncı Asırda İstanbul Hayatı (1553-1591)*, İstanbul: Devlet Basımevi.
- , (1936). *Türk Mimarları: Hazine-i Evrak Vesikalarına Göre*, İstanbul: Marifet Basımevi.
- , (1988). *Hicri On İkinci Asırda İstanbul Hayatı (1100-1200)*, İstanbul: Enderun Kitabevi.
- , (2021). *Türk Mimarları*, (haz. İsmail Kayapınar), İstanbul: Kapı Yayınları.
- AKALIN, Şükrü Halûk ve diğerleri, (haz.) (2019). *Türkçe Sözlük*, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları.
- AKIN, Günekut, (1993). “Mimarlık Tarihinde Pozitivizmi Aşma Sorunu ve Osmanlı Merkezi Mekan İkonolojisi Bağlamında Edirne Selimiye Camisi’ndeki Müezzin Mahfili”, *Türk Kültüründe Sanat ve Mimari: Klasik Dönem Sanatı ve Mimarlığı üzerine Denemeler*, (ed. Mehmet Saçlıoğlu-Gülsün Tanyeli), İstanbul: 21. Yüzyıl Eğitim ve Kültür Vakfı Yayını, s. 1-39.
- AKOK, Mahmut, (1973). “Konya’da Üç Tarihî ve Mimari Eser (Altunapa Kervansarayı, Hasbey Darülhuffazı ve II. Selim İmareti)”, *Türk Arkeoloji Dergisi*, S. XX-I, s. 9-36.
- AKTAŞ, Necati-KAHRAMAN, Seyit Ali (haz.), (1994). *Bulgaristan’daki Osmanlı Evrakı*, Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları.

- AKTUĞ, İlknur (1986). “16. Yüzyılda Kullanılan Bazı İnşaat Malzemeleri ve Kullanım Yerleri”, *II. Uluslararası Türk ve İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Kongresi (28 Nisan-2 Mayıs 1986) Bildiriler*, C. I, İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi İnşaat Fakültesi Yayını, s. 71-76.
- ALAN, Ercan-ATÇIL, Abdurrahman, (haz.), (2018). *XVI. Yüzyıl Osmanlı Ulema Defterleri*, Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları.
- ANGI, Serkan, (2019). “İstanbul’un Tarihi Kimliği ile Bütünleşmiş Uygarlıkların Anıtsal Yapılarında Kullanılan Yöresel Bir Taş: ‘İstanbul Taşı (Bakırköy Küfeki Taşı)’”, *Mavi Gezegen*, S. 26, s. 31-42.
- ARIK, Feda Şamil, (1997). “Osmanlılar’da Kadılık Müessesesi”, *OTAM*, S. 8, s. 1-72.
- ARIKAN, Muzaffer (1966). *XV. Asırda Yaya ve Müsellem Ocakları (Toprak Tasarrufu, Vergi Muafiyetleri ve Hizmet)*, (Basılmamış Doçentlik Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi.
- ARIOĞLU, Ergin-ARIOĞLU, Nihal, (1999). “Mimar Sinan’ın Taşıyıcı Olarak Kullandığı Küfeki Taşının Mühendislik Gizemi”, *Mimar Sinan Dönemi Yapı Etkinlikleri Semineri*, İstanbul: Yapı Merkezi.
- ARIOĞLU, Nihal-TUĞRUL, Atiye-ZARİF, Halil-GİRGİN, Z. Canan-ARIOĞLU, Ergin, (1999). “Küfeki Taşının Dayanıklılık Analizi: Şehzade Camisi Örneği-1”, *Yapı Dergisi*, S. 214, s. 109-113.
- ARSEVEN, Celâl Esad, (1943). *Sanat Ansiklopedisi*, C. I, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- , (1947). *Sanat Ansiklopedisi*, C. II, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- , (1950). *Sanat Ansiklopedisi*, C. III, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

- , (1975). *Sanat Ansiklopedisi*, C. IV, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- ARSLAN, Hurşit Çetin, (1995). *Erken Osmanlı Döneminde Akıncı Beyleri ve Bânilikleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ASGARİ, Nuşin, (1978). “Roman and Early Byzantine Marble Quarries of Proconnesus”, *The Proceedings of the Xth International Congress of Classical Archaeology*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 467-480.
- ASLANAPA, Oktay, (1987). *Türk Halı Sanatı’nın Bin Yılı*, İstanbul: Eren Yayıncılık.
- , (2004). *Osmanlı Devri Mimarîsi*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- ATÂYÎ, Nev’îzâde, (2017). *Hadâ’iku’l-Hakâ’ik Fî Tekmileti’ş-Şakâ’ik, Nev’îzâde Atâyî’nin Şakâ’ik Zeyli*, (haz. Suat Donuk), İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- ATILGAN, Sevil Okay, (1999). “Ortaçağ Anadolu Türk-İslâm Mimarisinde Sanatçılar”, *Erdem*, C. 12, S. 34, s. 151-182.
- AVUNDUK, Acar, (2021). “Edirne Selimiye Camii Üzerinden Bir Yapı Malzemeleri Okuması”, *Vakıf Restorasyon Yıllığı*, S. 22, s. 7-32.
- AY, Murat-TOLUN, Veysel, (2017). “Troas Bölgesi’ndeki Antik Granit Ocakları: Yeni Bulgular”, *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*, S. 23, s. 265-295.
- AYNURAL, Salih, (2001). “Kapan”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 24, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 338-339.
- AYVERDİ, Ekrem Hakkı, (1953). “Rumeli-Hisarı ve İstanbul’da İlk Osmanlı Kitabesi”, *Fatih ve İstanbul*, C. 1, S. 1, s. 63-68.

- , (1972). *Osmanlı Mi'mârîsinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri 806-855 (1403-1451)*, C. II, İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları.
- , (1989). *Osmanlı Mi'mârîsinde Fâtih Devri 855-886 (1451-1481)*, C. IV, İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları.
- BALTACI, Cahid, (1976). *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, İstanbul: İrfan Matbaası.
- BARKAN, Ö. Lütfi, (1942). “Osmanlı İmparatorluğu’nda Bir iskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler I: İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler, II: Vakıfların Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Kullanılmasında Diğer Şekiller”, *Vakıflar Dergisi*, S. II, s. 279-386.
- , (1957). “H. 974-975 (M. 1567-1568) Malî Yılına Âit Bir Osmanlı Bütçesi”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. 19, S. 1-4, s. 277-332.
- , (1970). “XVI. Asrın İkinci Yarısında Türkiye’de Fiyat Hareketleri”, *Belleten*, C. 34, S. 136, s. 557-607.
- , (1972). *Süleymaniye Camii ve İmareti İnşası*, C. I, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- , (1979). *Süleymaniye Camii ve İmareti İnşası*, C. II, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- BAŞARAN, Ece-GÜNGÖR, Yıldırım, (2009). “Kestanbol Granit Sütun Ocakları”, *Restorasyon ve Konservasyon Çalışmaları Dergisi*, S. 3, s. 41-48.
- BAŞBAYDAR, Filiz, (2008). *Nur-u Osmaniye Külliyesi Tarihsel Belgeler Işığında Külliyeinin Yapım Süreci*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Kadir Has Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

- BATIR, Ekrem-DÜNDAR, Abdulkadir, (2022). “Edirne Selimiye Külliyesi’nde 1761-1762 Yıllarında Gerçekleştirilen Restorasyon Faaliyetleri”, *Belleten*, C. 86, S. 307, s. 929-968.
- BAYBURTLUOĞLU, Zafer, (1993). *Anadolu’da Selçuklu Dönemi Yapı Sanatçıları*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- BAYKAL, Bekir Sıtkı, (1965). “Edirne’nin Uğramış Olduğu İstilalar”, *Edirne: Edirne’nin 600. Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 179-195.
- BAYRAM, Sadi, (ed.), (1988). *Mimarbaşı Koca Sinan Yaşadığı Çağ ve Eserleri 1*, İstanbul: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.
- BİLGİN, Arif, (2006). *Osmanlı Taşrasında Bir Maliye Kurumu Bursa Hassa Harç Eminliği*, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- BOZER, Rüstem, (1998). “Edirne Selimiye Camii’nin Ahşap Kapı ve Pencere Kanatları”, *Vakıf ve Kültür Dergisi*, C. 1, S. 3, s. 31-33.
- BUDAK, Ayşe, (2022). *Gücü Besleyen Mimarlık Osmanlı İmareti*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- CA’FER EFENDİ, (2005). *Risâle-i Mi’mâriyye*, (haz. İ. Aydın Yüksel), İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları.
- CAN, Selman, (2007). “Son Dönem Osmanlı Mimarlığının Teşkilat Yapısı”, *Sanat Dergisi*, S. 12, s. 103-112.
- , (2010). *Bilinmeyen Aktörleri ve Olayları İle Son Dönem Osmanlı Mimarlığı*, İstanbul: Erzurum İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü.

- CRANE, Howard-AKIN, Esra, (2006). *Sinan's Autobiographies: Five Sixteenth-Century Texts*, (ed. Gülrü Necipoğlu), Leiden: Brill Publication.
- ÇAĞMAN, Filiz, (1988). “Mimar Sinan Döneminde Saray’ın Ehl-i Hiref Teşkilâtı”, *Mimar Sinan Dönemi Türk Mimarlığı ve Sanatı*, (yay. haz. Zeki Sönmez), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, s.73-77.
- ÇAM, Mevlüt–TURHAN, İbrahim-AKÇATEPE, Rıdvan Enes, (2020). *Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşiv Rehberi*, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.
- ÇAPAR, Merve, (2019). *Bazı Küfeki Taşlarının Fiziksel ve Mekanik Özelliklerinin Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- ÇELİK, Serpil, (2009). *Süleymaniye Külliyesi Malzeme, Teknik ve Süreç*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.
- ÇELİK, Şenol, (2002). “Osmanlı Padişahlarının Av Geleneğinde Edirne’nin Yeri ve Edirne Kazasındaki Av Alanları (Hassa Şikâr-Gâhı)”, *XII. Türk Tarih Kongresi, 04-08 Ekim 1999, Kongreye Sunulan Bildiriler*, C. III/ III, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 1887-1902.
- ÇERÇİ, Faris, (2000). *Gelibolulu Mustafa Âlî ve Kühü’l-Ahbâr’ında II. Selim, III. Murat ve III. Mehmet Devirleri*, C. II, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları.
- ÇİFTÇİ, Mehdi, (2012). “XVI-XVII. Yüzyıl Osmanlı İlmiye Teşkilatı İçin Bir Kaynak: Târîh-i Silsile-i Ulemâ”, *İslâm, San’at, Tarih, Edebiyat ve Mûsikisi Dergisi (İSTEM)*, S. 20, s. 113-129.
- ÇULPAN, Cevdet, (2002). *Türk Taş Köprüleri Orta Çağdan Osmanlı Devri Sonuna Kadar*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

- DANIŞMEND, İsmail Hami, (1971). *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C. 2, İstanbul: Türkiye Yayınevi.
- DEMİRİZ, Yıldız, (1989). “Mimar Sinan’ın Yapılarında Kalem İşleri”, *Vakıf Haftası Dergisi*, S. 6, İstanbul: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, s. 315-324.
- DOĞRU, Halime, (1990). *Osmanlı İmparatorluğu’nda Yaya-Müsellem-Taycı Teşkilâtı (XV. ve XVI. Yüzyılda Sultanönü Sancağı)*, İstanbul: Eren Yayınları.
- DURUKAN, Aynur, (2006). “Banîler”, *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı 2*, (ed. Ali Uzun Pekker-Kenan Bilici), Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, s. 137-174.
- DÜNDAR, Abdulkadir, (1999). “Osmanlı Mimarisinde Hassa Mimarları”, *Dini Araştırmalar*, C. 2, S. 5, s. 159-176.
- , (1999). “Osmanlı Mimarisinde Şehir Mimarları”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, C. 10, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, s. 227-235.
- , (2000). *Arşivlerdeki Plân ve Çizimler Işığında Osmanlı İmar Sistemi (XVIII. ve XIX. Yüzyıl)*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- , (2000). “Osmanlı Mimarisinde Yapıların İnşa Süreci üzerine Bir Araştırma”, *KÖK Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi Osmanlı Özel Sayısı*, s.155-184.
- , (2001). “Osmanlı Mimarisinde Vilâyet (Eyâlet) Mimarları”, *Electronic Journal of Oriental Studies (EJOS), Proceeding of the 11th International Congress of Turkish Art, Utrecht-The Netherlands, August 23-28, 1999*, Vol. IV, s. 1-9.
- , (2001). “Karapınar Sultan Selim Camii’nin Mimarı Hakkında Yeni Bir Kayıt ve Bazı Mülâhazalar”, *Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin Açılışının 80. Yıldönümü Karapınar Sempozyumu, (Karapınar 26-27 Ekim 2020)*, (ed. Yusuf Küçükdağ), Konya: Karapınar Belediyesi Yayınları, s. 165-174.

- , (2001). “16. Yüzyılda Suriye, Mısır ve Suudi Arabistan’daki İmar ve İnşa Faaliyetlerine Katkıda Bulunan Bazı Osmanlı Mimarları”, *Ortadoğu’da Osmanlı Dönemi Kültür İzleri Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri*, C. 1, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, s. 219-228.
- , (2002). “Osmanlı Mimarisinde Vakıf Mimarları”, *Prof. Dr. Halûk Karamağaralı Armağanı*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 113-122.
- , (2002). “XVI. Yüzyıl Bazı Osmanlı Mimarları”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. XLIII, S. 1, s. 231-262.
- , (2013). “Osmanlı Mimarisinde Mimar Ağalar ve Defterleri”, *14th International Congress of Turkish Art Proceedings (Paris, 19-21 September 2011)*, (Ed. Frederic Hitzel), Paris: Republic of Turkey Ministry of Culture and Tourism, s. 291-298.
- EKİCİ, Sakine Akcan, (2018). *17. Yüzyılda Osmanlı Devleti’nde Ehl-i Hiref-i Hâssa Teşkilatı Birimleri ve Yapısal Özellikleri*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- EMECEN, Feridun, (2012). “Selim II”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 36, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 414-418.
- , (2013). “Yaya ve Müsellem”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 43, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 354-356.
- ERDENEN, Orhan, (1967). “Osmanlılarda Mimarlık Teşkilâtı”, *Hayat Tarih Mecmuası*, S. 12, s. 46-50.
- ERDOĞAN, Muzaffer, (1955). “Mimar Davud Ağa’nın Hayatı ve Eserleri”, *Türkiyat Mecmuası*, S. XII, s. 179-204.

- ERGUVANLI Kemal-AHUNBAY, Zeynep, (1989). “Mimar Sinan’ın İstanbul’daki Eserlerinde Kullandığı Taşların Mühendislik Jeolojisi ve Mimari Özellikleri”, *Mühendislik Jeolojisi Bülteni*, S. 11, s. 109-110.
- ERKEN, Sabih, “Edirne Hamamları”, *Vakıflar Dergisi*, S. 10, s. 403-420.
- ERSOY, Bozkurt, (2018). “Edirne Yemiş Kapanı ve Restitüsyon Önerisi”, *Sanat Tarihi Dergisi*, XXVII/1, s. 119-133.
- ERZEN, Jale Nejdet, (1991). *Mimar Sinan Cami ve Külliyesi Tasarım Süreci Üzerine Bir İnceleme*, (çev. Zeynep Rona Kınık), Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları.
- EVLİYA ÇELEBİ, (1314). *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, (yay. Ahmet Cevdet) C. III, İstanbul: İkdam Matbaası.
- EYİCE, Semavi, (1965). “Sultaniye-Karapınar’a Dair”, *Tarih Dergisi*, C. 15, S. 20, s. 117-140.
- , (1965), “Bizans Devrinde Edirne ve Eserleri”, *Edirne: Edirne’nin 600. Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 39-76.
- , (1994). “Davud Ağa”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 9, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 24-26.
- GÖKBİLGİN, M. Tayyib, (1952). *XV-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası Vakıflar, Mülkler Mukataalar*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- , (1979). “Edirne”, *MEB İslam Ansiklopedisi*, C. IV, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, s. 107-127.

- GÜLENDAM, Nuran, (1994). *Edirne Selimiye Camii Kalem İşleri ve Devir Üslubu*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- GÜLER, A. Sinan, (1998). “Onsekizinci Yüzyılda Hassa Mimarlar Teşkilatı”, 18. *Yüzyılda Osmanlı Kültür Ortamı Sempozyum Bildirileri 20-21 Mart 1997*, İstanbul: Sanat Tarihi Derneği Yayınları, s. 145-150.
- GÜNER, Yavuz, (2004). *Edirne Askeri Tabyalarının Mimarisi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- , (2017). *XV. Yüzyılda Edirne’nin Kentsel Dönüşümü*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Edirne: Trakya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- GÜNER, Yavuz-SAVRAN, Doğan (2013). “Edirne ve Çevresindeki Su Kemerleri: Tespit, Lokalizasyon ve Koruma Önerileri”, *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. 3, S. 5, s. 117-139.
- GÜRBIYIK, Cengiz, (2013). *Osmanlı İmaretları (Aşevleri)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- GÜRKAN, Gülsün, (1985). “Osmanlı İmparatorluğunda 16. Yüzyıl Enflasyonu”, *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, C. IV, S. 1, s. 37-50.
- HALİL EDHEM, (1911). “İstanbul’da En Eski Osmanlı Kitabesi”, *Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası*, S. 8, s. 484-497.
- HARMANKAYA, N. Çiçek Akçıl, (2018). *Mimar Sinan Camilerinde Sembolizm*, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- , (2019). “Edirne Selimiye Külliyesi’nde Bilinmeyen Bir Çeşme”, *Art-Sanat*, S. 12, s. 1-18.

- , (2019). “The Historical Stone Bridges of Edirne”, *Turkish Art History Studies*, (ed. N. Çiçek Akçıl Harmankaya-Ayşe Denknalbant Çobanoğlu), İstanbul: Kitabevi Yayınları, s. 73-106.
- , (2022). “Edirne Selimiye Külliyesi Su Yapıları”, *Işık Şahin’e Armağan (Studies in Honour of Işık Şahin)*, (ed. S. Melike Zeren Hasdağlı-Emre Taştēmür), Edirne: Trakya Üniversitesi Yayınevi, s. 267-296.
- HASOL, Doğan, (2010). *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü*, İstanbul: Yem Yayın.
- HİBRÎ, Abdurrahman, (1996). *Enîsü’l-Müsâmirîn Edirne Tarihi 1360-1650*, (çev. Ratip Kazancıgil), Edirne: Edirne Valiliği Yayınları.
- İŞİK, M. Akif, (1977). “Çanakkale-Koçali ve Akçakeçeli Köyleri Yakınındaki Granit Sütun Yatakları”, *Türk Arkeoloji Dergisi*, S. XXIV/1, s. 125-135.
- İNALCIK, Halil, (1965). “Edirne’nin Fethi”, *Edirne: Edirne’nin 600. Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 137-159.
- , (1996). “Filori”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 13, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 106-107.
- , (2011). *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, (çev. Ruşen Sezer), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- , (2011). *Has-Bağçede Ayş u Tarab Nedimler Şairler Mutribler*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- İŞBİLİR, Ömer, (2013). “Yük”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 44, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 46-48.
- KAHRAMAN, Seyit Ali-DAĞLI, Yücel, (haz.), (2004). *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, C. 1, K. 1, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

- , (2006). *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, C. 3, K. 2, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- KALLEK, Cengiz, (2001). “Kantar”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 24, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 317-320.
- KARAGEDİKLİ, Gürer, (2018). “Osmanlı Şehrinde İrva ve İska: Edirne Şehrinde Su ve Suyolları Üzerine Bazı Bilgiler (17. Yüzyıl Sonu ve 18. Yüzyıl Başları)”, *XVII. Türk Tarih Kongresi Ankara: 15-17 Eylül 2014 Kongreye Sunulan Bildiriler*, C. IV, K. IV, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 1377-1390.
- KAZANCIGİL, Ratip (1999). *Edirne Mahalleleri Tarihçesi (1529-1990)*, İstanbul: Edirne Valiliği Yayınları.
- KAYICI, Halûk, (2013). *Sâlnâmelere Göre İdari, Sosyal ve Ekonomik Yapısıyla Edirne Sancağı*, İstanbul: Edirne Valiliği Kültür Yayınları.
- KAYILI, Mutbul, (1988). “Sinan Camilerindeki Akustik Verilerin Değerlendirilmesi”, *Mimarbaşı Koca Sinan, Yaşadığı Çağ ve Eserleri I*, (ed. Sadi Bayram), İstanbul: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, s. 545-555.
- KEKEÇ, Engin, (2022). “Geçmişten Günümüze Aşı Boyasının Kullanımı Üzerine Bir Değerlendirme”, *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. 12, S. 23, s. 139-168.
- KILIÇ, Ümit, (2007). “Sadrazam Lütfi Paşa’nın Dimetoka Vakfı”, *OTAM*, S. 22, s. 109-123.
- KOLAY, Emre, (2020). “Sultan II. Abdülhamid Döneminde Doğu Trakya’da İnşa Edilen Belediye Binaları”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C. 60, S. 2, s. 599-637.

- KOLAY, İlknur Aktuğ, (1995). “Ayazma Camisi İnşaat Defteri”, 9. *Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi Bildiriler*, C. I, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, s. 79-89.
- , (2006). “Osmanlı Belgelerinde Yer Alan Bazı Ahşap Yapı Malzemesi Üzerine Düşünceler”, *Sanat Tarihi Defterleri 10*, (ed. Semra Ögel), İstanbul: Ege Yayınları, s. 23-46.
- , (2016). “Osmanlı Dönemi İnşaat Belgelerine Göre Anıtsal Yapılarda Örtü ve Duvar Sistemleri”, 8. *Ulusal Çatı ve Cephe Sempozyumu (02-03 Haziran 2016) Bildirileri*, İstanbul: İş Dünyası Yayıncılık, s. 211-219.
- KOLAY, İlknur Aktuğ-ÇELİK, Serpil (2006). “Ottoman Stone Acquisition in the Mid-Sixteenth Century: The Süleymaniye Complex in Istanbul”, *Muqarnas*, Vol. 23, s. 251-272.
- KONYALI, İbrahim Hakkı, (1948). *Mimar Koca Sinan*, İstanbul.
- , (1964). *Abideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi*, Konya: Yeni Kitap Basımevi.
- KÖYLÜOĞLU, Neriman Meriç, (2001). *Edirne’de Osmanlıdan Günümüze Su Yapıları*, Edirne: Türk Kütüphaneciler Derneği Yayını.
- KUBAN, Doğan, (2007). *Osmanlı Mimarisi*, İstanbul: Yem Yayınları.
- , (2011). *Sinan’ın Sanatı ve Selimiye*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- KURAN, Aptullah, (1986). *Mimar Sinan*, İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları.
- , (1988). “Mimar Sinan’ın Külliyesi”, *Mimarbaşı Koca Sinan yaşadığı Çağ ve Eserleri I*, (ed. Sadi Bayram), İstanbul: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, s. 165-175.
- KURUYAZICI, Hasan, (1986). “Edirne Selimiye Külliyesi’ndeki Arastanın Bir Bölümünün Mimar Sinan’ın Yapıtı Olduğu Konusunda Kanıtlar”, *II*.

- Uluslararası Türk-İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Kongresi (28 Nisan-2 Mayıs 1986) Bildiriler*, C. II, İstanbul: İTÜ Bilim ve Teknoloji Tarihi Araştırma Merkezi, s. 155-168.
- KÜÇÜK, Cevdet, (1992). “Bina Emini”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 6, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 179.
- KÜÇÜKDAĞ, Yusuf, (1997). *Karapınar Sultan Selim Külliyesi*, Konya: Karapınar Belediyesi Kültür Yayınları.
- , (2012). “Sultan Selim Camii ve Külliyesi”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 37, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 516-517.
- KÜRKMAN, Garo, (2003). *Anadolu Ağırlık ve Ölçüleri*, İstanbul: Suna-İnan Kırac Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü.
- KÜTÜKOĞLU, Mübahat S., (2000). *XX. Asra Erişen İstanbul Medreseleri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- ORTAYLI, İlber, (2016). *Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devleti’nde Kadi*, İstanbul: Kronik Kitap.
- MANSEL, Arif Müfid, (1938). *Trakya’nın Kültür ve Tarihi*, İstanbul: Resimli Ay Matbaası.
- , (1965). “İlkçağda Edirne”, *Edirne: Edirne’nin 600. Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 21-37.
- MARDİN, Ebül’ulâ, (1967). “Kadı”, *MEB İslam Ansiklopedisi*, C. 6, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, s. 42-46.

- MERİC, Rıfki Melûl, (1953). *Türk Nakış San'atı Tarihi Araştırmaları I Vesikalar*, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyât Fakültesi Türk ve İslâm San'atları Tarihi Enstitüsü Yayınları.
- , (1954). *Türk Cild San'atı Tarihi Araştırmaları I Vesikalar*, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyât Fakültesi Türk ve İslâm San'atları Tarihi Enstitüsü Yayınları.
- , (1963). “Türk San'atı Tarihi Vesikaları (Mimarîye Âid Vesikalar)”, *Türk San'atı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri I*, İstanbul: İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi Türk San'atı Tarihi Enstitüsü Yayınları, s. 745-763.
- , (1965). *Mimar Sinan: Hayatı, Eserleri I. Mimar Sinan'ın Hayatına, Eserlerine Dair Metinler*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- MÜDERRİSOĞLU, Fatih, (1993). *16. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda İnşa Edilen Menzil Külliyesi*, C. I-II, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- , (2014). “Sultan II. Selim'in Banilik Faaliyetleri”, *Turkish Studies*, Vol. 9/10 Fall, s. 749-773.
- MÜLAYİM, Selçuk-ÇOBANOĞLU, Ahmet Vefa, (2009). “Selimiye Camii ve Külliyesi”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C 36, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 430-434.
- MÜLAYİM, Selçuk, (2011). *Sinan bin Abdülmennan Bir Dünya Mimarının Hayat Hikayesi Eserleri ve Ötesi*, İstanbul: İSAM Yayınları.
- NAYIR, Zeynep, (1975). *Osmanlı Mimarlığında Sultan Ahmet Külliyesi ve Sonrası (1609-1690)*, (Doktora Tezi), İstanbul: İTÜ Mimarlık Fakültesi.

- NECİPOĞLU-KAFADAR, Gülru, (1986). “Plans and Models in 15th- and 16th-Century Ottoman Architectural Practice”, *Journal of the Society of Architectural Historians*, Vol. 45, No. 3, s. 224-243.
- NECİPOĞLU, Gülru, (1992). “The Life of an Imperial Monument: Hagia Sophia after Byzantium”, *Hagia Sophia: From the Age of Justinian to the Present*, (ed. Robert Mark and Ahmet Ş. Çakmak), Cambridge: Cambridge University Press, s. 195-225.
- , (2000). “Bir Geçiş Dönemi: II. Selim Portreleri”, *Padişahın Portresi Tesavir-i Âl-i Osman*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, s. 202-207, 222-238.
- , (2005). *The Age of Sinan: Architectural Culture in the Ottoman Empire*, London: Reaktion Books.
- , (2013). *Sinan Çağı Osmanlı İmparatorluğu’nda Mimari Kültür*, (çev. Gül Çağalı Güven), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- NEFTÇİ, Aras, (2002). *Lâleli Külliyesi’nin İnşa Süreci*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- OKUYUCU, Cihan, (haz.), (2019). *Dâyezâde Mustafa: Selimiye (İnceleme-Çevirimetin-Sadeleştirme)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- ONUR, Oral, (1985). *Edirne Su Kültürü*, İstanbul: Acar Matbaası.
- ORGUN, M. Zarif, (1938). “Hassa Mimarları”, *Arkitekt*, S. 12 (96), s. 333-342.
- ORHONLU, Cengiz, (1981). “Şehir Mimarları”, *Osmanlı Araştırmaları*, S. II, s. 1-30.
- , (1984). *Osmanlı İmparatorluğunda Şehircilik ve Ulaşım Üzerine Araştırmalar*, (der. Salih Özbaran), İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları.

- ÖNCEL, Musa, (Günümüz Türkçesine Çeviren), (2014). *Sultan II. Selim Han'ın Edirne Selimiye Külliyesi Vakfiyesi*, İstanbul: Edirne Valiliği Kültür Yayınları.
- ÖNGE, Yılmaz, (1983). Mimar Koca Sinan'ın Türk Mimarisine Getirdiği Bazı Yenilikler”, *VIII. Türk Tarih Kongresi 11-15 Ekim 1976*), III. Ciltten Ayrı Basım, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 1697-1704.
- ÖNGÜL, Ali (1994). “Tarih-i Câmi-i Nuruosmânî”, *Vakıflar Dergisi*, S. 24, s. 127-146.
- ÖNKAL, Hakkı, (2017). *Osmanlı Hanedan Türbeleri*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.
- ÖTEN, Aliye, (2021). *Arşiv Belgelerine Göre Sultan Ahmed Külliyesi ve İnşası*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.
- ÖZCAN, Abdülkadir, (1992). “Bostancı”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 6, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 308-309.
- ÖZİŞ, Ünal-ARISOY, Yalçın, (1988). *Mimar Sinan'ın Su Yolları*, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları.
- ÖZKILINÇ, Ahmet-COŞKUN, Ali-SİVRİDAĞ, Abdullah-YÜZBAŞIOĞLU, Murat, (yay. haz.), (2001). *370 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Rûm-ili Defteri (937/1530)*, C. 1, Ankara: Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayını.
- ÖZKILINÇ, Ahmet-COŞKUN, Ali-SİVRİDAĞ, Abdullah, (yay. haz.), (2013). *Osmanlı Yer Adları II*, Ankara: Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayını.
- ÖZKURT, Kemal, (2006). “Türk-İslam Epigrafisinde ‘İmar (Yapı) ve Mimar (Usta)’lığa İlişkin Terimler”, *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, S. 16, s. 73-110.

- ÖZTÜRK, Nazif (2006). “Mütevelli”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 32, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 2017-220.
- PAKALIN, Mehmet Zeki, (1993). *Osmanlı Tarih Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, C. 2, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- PAMUK, Şevket, (1999). *Osmanlı İmparatorluğu’nda Paranın Tarihi*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- PARLA, Canan, (2002). “Alâeddin Keykubad Dönemi Işığında Anadolu Selçuklu Devleti’nde Yapı Organizasyonu”, *Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. 1, S. 3, s. 251-285.
- PARLAK, Cengiz, (2020). “Fatih Sultan Mehmed Devrinde Paşa Livâsı’na Tâbi Pravadi Nahiyesi Timarları (1456-1469)”, *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, C. 9, S. 1, s. 81-120.
- PARLAK, Sevgi, (2015). *Edirne Türbeleri*, İstanbul: Doğu Kütüphanesi Yayınları.
- PEÇEVİ, İbrahim Efendi, (1981). *Peçevi Tarihi I*, (haz. Bekir Sıtkı Baykal), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- PERDAHCI, Nurcan, (2010). “Rönesans Resim Sanatında Lorenzo Lotto ve Uşak Halıları”, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 12, S. 2, s. 306-322;
- , (2011). “XVI.-XVIII. Yüzyıl Avrupa Resim Sanatı’nda Uşak Halıları”, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 13, S. 1, s. 275-291.
- PEREMECİ, Osman Nuri, (1939). *Edirne Tarihi*, İstanbul: Resimli Ay Matbaası.
- ROGERS, J. Michael, (1982). “The State and The Arts in Ottoman Turkey Part 1, The Stones of Süleymaniye”, *International Journal of Middle East Studies*, Vol. 14, No. 1, s. 71-86.

- SAHİLLİOĞLU, Halil, (1988). “Ruznâmçe”, *Tarih Boyunca Paleografya ve Diplomatik Semineri: 30 Nisan-2 Mayıs 1986 Bildiriler*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi, s. 113-139.
- , (1995). “Emîn”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 11, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 111-112.
- SÂÎ, Mustafa Çelebi, (2003). *Yapılar Kitabı: Tezkiretü'l-Bünyan ve Tezkiretü'l-Ebniye (Mimar Sinan'ın Anıları)*, (haz. Hayati Develi), İstanbul: K Kitaplığı.
- SAMÎ, Şemseddin (2010). *Kâmûs-ı Türkî*, İstanbul: Çağrı Yayınları.
- SAYAR, Malik-ERGUVALI, Kemal, (1955). *Türkiye Mermerleri ve İnşaat Taşları*, İstanbul: İTÜ Maden Fakültesi Yayınları.
- SELÂNİKÎ, Mustafa Efendi, (1999). *Tarih-i Selânikî I*, (haz. Mehmet İpşirli), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- SEVİNÇ, Tahir, (2019). *1703 Edirne Vakası*, Ankara: Gece Akademi Yayınları.
- SEZEN, Tahir, (haz.), (2017), *Osmanlı Yer Adları*, Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivi Yayınları.
- SÖNMEZ, Neslihan, (1997). *Osmanlı Dönemi Yapı ve Malzeme Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Yem Yayın.
- SÖNMEZ, Neslihan-SÖNMEZ, Zeki (1996). “Tarihi Belgelerin Işığında Edirne Selimiye Camii”, *Uluslararası Mimar Sinan Sempozyumu Bildirileri (Ankara, 24-27 Ekim 1988)*, (haz. Azize Aktaş Yasa), Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, s. 73-79.
- SÖNMEZ, Zeki, (haz.), (1988). *Mimar Sinan Dönemi Türk Mimarlığı ve Sanatı*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

- , (1988). *Mimar Sinan ile İlgili Tarihi Yazmalar-Belgeler*, İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi Yayınları.
- , (1988). “Mimar Sinan ve Hassa Mimarlar Ocağı”, *Mimar Sinan Dönemi Türk Mimarlığı ve Sanatı*, (haz. Zeki Sönmez), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, s. 251-258.
- , (1989). *Başlangıçtan 16. Yüzyıla Kadar Anadolu Türk-İslâm Mimarisinde Sanatçılar*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- , (1999). “Osmanlı Mimarisinin Gelişiminde Hassa Mimarlar Ocağı’nın Yeri, Örgütlenme Biçimi ve Faaliyetleri”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, C. 10, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, s. 184-189.
- , (2006). “Yapı Faaliyetlerinin Organizasyonu: İşveren, Mimar ve Sanatçılar”, *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı 2*, (ed. Ali Uzay Peker-Kenan Bilici), Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, s. 127-135.
- SÖZEN, Metin-TANYELİ, Uğur, (2011). *Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- SU, Kâmil, (1940). *Mimar Sinan’ın Eserlerinden Muradiye Camii*, İstanbul: Resimli Ay Matbaası.
- ŞEHSUVAROĞLU, Bedi N. (1962). “Edirne Fatih Devri Eserlerine Kısa Bir Bakış ve Sitti Hatun Camii”, *Vakıflar Dergisi*, S. 5, s. 197-207.
- ŞENYURT, Oya, (2006). *Türkiye’de Yapı Üretiminde Modernleşme ve Taahhüt Sisteminin Oluşumu*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- , (2008). “Geç Osmanlı İnşaat Ortamında ‘Binâ Emînliği’”, *METU Journal of the Faculty of Architecture*, C. 25, S. 2, s. 151-169.

TALAT, Ali, (1925). *Ahşap İnşaat*.

TANMAN, M. Baha, (2001). “Edirne Selimiye Camii’nin Hünkâr Mahfilindeki Bazı Ayrıntılardan II. Selim’in ve Mimar Sinan’ın ‘Dünyalarına’”, *Arkeoloji ve Sanat Tarihi Araştırmaları Yıldız Demiriz’e Armağan*, (haz. M. Baha Tanman-Uşun Tükel), İstanbul: Simurg Yayınları, s. 151-161.

TANYELİ, Gülsün, (1996). “Bir Osmanlı Kale-Kentinin Yapımı: Anavarin Örneği”, *Prof. Dr. Doğan Kuban Armağanı*, (yay. haz. Zeynep Ahunbay, Deniz Mazlum, Kutgun Eyüpgiller), İstanbul: Eren Yayıncılık, s. 85-94.

–, (2000). “18. Yüzyıl Osmanlı Mimarlığı’nda Yapım Süreci: Laleli Külliyesi Örneği”, *Celal Esad Arseven Anısına Sanat Tarihi Semineri Bildirileri*, (yay. haz. Banu Mahir) İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi Yayını, s. 317-326.

–, (2017). “*Hiçbir Üstâd Böyle Kâr Etmemiştir*” *Osmanlı İnşaat Teknolojisi Tarihi*, İstanbul: Akın Nalça Kitapları.

TANYELİ, Gülsün-GEÇKİNLİ, A. Emel-ATA, Ali, (1991). “Osmanlı Mimarisinde Kullanılan Demir Öğelerinin Üretim Teknolojisi”, *VI. Arkeometri Sonuçları Toplantısı, 28 Mayıs-1 Haziran 1990*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, s. 109-125.

TANYELİ, Gülsün-TANYELİ, Uğur, (1993). “16. Yüzyıl Osmanlı Mimarlık Teknolojisi”, *Türk Kültüründe Sanat ve Mimari: Klasik Dönem Sanatı ve Mimarlığı üzerine Denemeler*, (ed. Mehmet Saçlıoğlu-Gülsün Tanyeli), İstanbul: 21. Yüzyıl Eğitim ve Kültür Vakfı Yayını, s. 125-156.

TANYELİ, Uğur, (1991). “Kanuni ve II. Selim Türbeleri Üzerine Bir Değerlendirme”, *Taç Vakfı Yıllığı I*, İstanbul: Türkiye Anıt Çevre Turizm Değerlerini Koruma Vakfı, s. 83-96.

- , (2020). *Mimar Sinan Tarihsel ve Muhayyel*, İstanbul: Metis Yayınları.
- TANYELİ, Uğur-TANYELİ, Gülsün, (1989). “Osmanlı Mimarlığında Devşirme Malzeme Kullanımı (16.-18. Yüzyıl)”, *Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C. 2, S. 4, s. 23-31.
- TAYLA, Hüsrev, (2007). *Geleneksel Türk Mimarisinde Yapı Sistem ve Elemanları*, C. 1, İstanbul: Taç Vakfı Yayını.
- TOSYAVİZADE, Rıfat Osman, (1989). *Edirne Sarayı*, (yay. Süheyl Ünver), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- , (2013). *Edirne Rehnüması (Edirne Şehir Kılavuzu)*, (haz. Ratip Kazancıgil), İstanbul: Edirne Valiliği Kültür Yayınları.
- TUNCAY, Rauf, (1969). “Edirne’de Selimiye Camii”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, S. 23, s. 3-12.
- TUNÇ, Zeynep, (2016). *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Ortaköy Camii*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- TURAN, Şerafettin, (1964). “Osmanlı Teşkilâtında Hassa Mimarları”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 1, S. 1, s. 157-202.
- TÜMER, Şerif, (2012). *Mimar Dâvud Ağa’nın Hayatı, Eserleri ve Üslup Anlayışı*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- TÜRE, İskender–KAYNAR, Selim, (yay. haz.), (2017). *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi*, İstanbul: Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları.

- TÜRK, Ömer (2018). *Mesarif Defterleri Işığında Topkapı Sarayı III. Ahmed (Enderun) Kütüphanesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- TÜRKMENOĞLU, İbrahim, (2015). “Edirne Selimiye Külliyesi Yemiş Kapanı Kazısı”, *23. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu (4-7 Mayıs 2014 Mardin)*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, s. 333-344.
- ULUÇAY, M. Çağatay, (2011). *Padişahların Kadınları ve Kızları*, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- ULUSKAN, Murat, (2021). “Ehl-i Hıref Maaş Defterlerinde Kayıtlı Tebrizli Sanatkârlar (1526-1566)”, *Belleten*, C. 85, S. 304, s. 849-887.
- UMAROĞULLARI, Gökhan, (2015). *Erken Dönem Osmanlı Yapılarında Kullanılan Trakya Bölgesi Küfeki Taşlarının Fiziksel ve Mekanik Özelliklerinin Sonuçları Üzerine Bir Model Önerisi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Edirne: Trakya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, (1986). “Osmanlı Sarayında Ehl-i Hıref (Sanatkârlar) Defterleri”, *Belgeler Türk Tarih Belgeleri Dergisi*, C. XI, S. 15, s. 23-76.
- , (1988). *Kapıkulu Ocakları I-II*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- , (2014). *Osmanlı Devleti’nin Saray Teşkilâtı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- ÜNSAL, Behçet, (1963). “Topkapı Sarayı Arşivinde Bulunan Mimarî Plânlar Üzerine”, *Türk San‘atı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri I*, İstanbul: İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi Türk San‘atı Tarihi Enstitüsü Yayınları, s. 168-197.
- YAMAN, Bahattin, (2008). *Osmanlı Saray Sanatkârları 18. Yüzyılda Ehl-i Hıref*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

- , (2008). “1545 Yılı Osmanlı Saray Sanatkârları”, *Belleten*, C. 72, S. 264, s. 501-534.
- YAVAŞ, Alptekin, (2007). “Sahip Ata Fahreddin Ali’nin Baniliği ve Yapılarında Görülen Benzer Özellikler”, *Sanat Tarihi Dergisi*, S. XVI/1, s. 165-179.
- YERASİMOS, Stefanos, (2002). *Süleymaniye*, (çev. Alp Tümertekin), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- , (2005). “15.-16. Yüzyıl Osmanlı Mimarları: Bir Prosopografya Denemesi”, *Afife Batur’a Armağan*, İstanbul: Literatür Yayınları, s. 17-62.
- YERLİ, Handan, (2022). *Pertevniyal Valide Sultan’ın Baniliği*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- YETKİN, Şerare, (1991). *Türk Halı Sanatı*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- YILANCI, Adem, (2012). *Edirne’deki Osmanlı Dönemi Hamamları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Edirne: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- YILDIRIM, H. Osman-ATİK, Vahdettin-CEBECİOĞLU, Murat-ÇAĞLAR, Hasan-SERİN, Mustafa-USLU, Osman- YEKELER, Numan, (yay. haz.), (1996). *12 Numaralı Mühimme Defteri (978-979 / 1570-1572)*, C. I, Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları.
- , (1999). *7 Numaralı Mühimme Defteri (975-976 / 1567–1569)*, C. I-II-III, Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları.
- YİĞİT, Ahmet, (1999). “XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Edirne Kadıları ve Mühimme Defterlerine Göre Vazifeleri”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. 14, S. 1, s. 157-173.

- YÜKSEL, Fethi Ahmet-HOŞKAN, Nihan Sezgin-ÇAKAN, Fatma Banu Uçar-BAŞARAN, Sait-KURAP, Gülnur, (2012). “Enez (Ainos) Antik Kenti Suterazisi Bölgesi 2010 Arkeojeofizik Çalışmaları”, 27. *Arkeometri Sonuçları Toplantısı*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, s. 73-90.
- ZORLUTUNA, Salih, (1965). “Edirne’nin Sünnet ve Evlenme Düğünleri”, *Edirne: Edirne’nin 600. Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 265-296.

İnternet Kaynakları

<https://nisanyanmap.com/?yer=52912&haritasi=petrot%C3%A1> Erişim Tarihi: 26.10.2021.

ÇİZİM LİSTESİ

Çizim 1: Selimiye Külliyesi Vaziyet Planı: 1. Cami, 2. Medreseler, 3. Sıbyan Mektebi, 4. Arasta.....	33
Çizim 2: Arasta ve Sıbyan Mektebi'nin plan ve kesiti	48

RESİM LİSTESİ

Resim 1: Örnek yevmiye kaydının aslı	18
Resim 2: Selimiye Külliyesi'nin batıdan görünüşü (2021)	34
Resim 3: Selimiye Camii'nin merkezi kubbesi ve taşıyıcı kemerleri (2021)	35
Resim 4: Selimiye Camii'nin batı cephesi (2021)	37
Resim 5: Revaklı şadırvan avlunun doğu ve kuzey cepheleri (2021).....	37
Resim 6: Selimiye Camii'nin revaklı avlusu (Mehmet Ali Esmer'den, 2020).....	38
Resim 7: Selimiye Camii'nin müezzin mahfili (2021)	40
Resim 8: Selimiye Camii'nin mihrap bölmesi (2021)	40
Resim 9: Selimiye Camii'nin minberi (2021).....	41
Resim 10: Mihrap bölmesindeki geometrik örgülü mozaik döşeme (2021).....	41
Resim 11: Yan sofanın üstünde içe açılan mahfil katı ve hünkâr mahfili (2021).....	42
Resim 12: Caminin güneydoğu köşesinde bulunan medresenin kuzey cephesi (2021)	44
Resim 13: Darulkurra Medresesi'nin avlusu (2021).....	45
Resim 14: Sıbyan Mektebi'nin batı ve güney cepheleri (2021)	47
Resim 15: Arasta ve güneyine bitişik Sıbyan Mektebi (1960 öncesi)	48
Resim 16: Arastanın günümüzdeki görünümü (2022).....	49
Resim 17: II. Selim'in meclisi, sağdaki oturan Turak Bey (Nigari, 1561-62 Kütahya). 61	
Resim 18: Selimiye Camii'nin batı cephesinden bir kesit (1916-1917).....	122
Resim 19: Toplu Dede Türbesi batıdan görünüm (1920)	128
Resim 20: Toplu Dede Türbesi güneybatıdan görünüm (1927)	128

Resim 21: Meyve Kapanı ve Selimiye Camii.....	146
Resim 22: Meyve Kapanı'nın Selimiye Camii minaresinden görünümü (1876-1877)	149
Resim 23: Meyve Kapanı'nın doğusundaki dükkânların kalıntıları (1950-1960).....	157
Resim 24: Arastanın batı girişinin kuzeyinde yer alan dükkân kalıntıları (1950-1960)	158
Resim 25: Selimiye Külliyesi, Şehzade Türbesi'nden kubbe detayı.....	231
Resim 26: Hicaz telgraf direklerinin arabalarla nakliyesi.....	235
Resim 27: Selimiye Camii minaresinde kenet uygulaması.....	278
Resim 28: Mihrabın batısında yer alan yarım kubbe pendentifinin kesme taş ve tuğla almaşık örgüsü.....	294
Resim 29: Kiremitlerin çatıdaki düzeni	297
Resim 30: Ortakçı köyündeki küfeki ocağı (2022).....	312

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Yevmiye ve Nafaka Defterleri	5
Tablo 2: Malzeme Defterleri	6
Tablo 3: Örnek yevmiye kaydı	17
Tablo 4: Mevâcib (maaş) kayıtlarına göre üçer aylık periyotlarda Selimiye Külliyesi'nin inşasında görevli mutemetlerin sayısı	193
Tablo 5: Selimiye Camii'nin tamirinde ve Meyve Kapanı'nın inşasında görevli mutemetlerin sayıları ve üçer aylık mevâcib toplamı.....	199
Tablo 6: Hassa Nakkaşlar Ocağı'nın 1566 yılındaki mensupları ve ulûfeleri.....	208
Tablo 7: Ustaların yıllara göre sayıları	214
Tablo 8: Çam kerestesinin birim fiyatı ve getirildiği köyler/kazalar.....	239
Tablo 9: İhlamur kerestesinin birim fiyatı ve getirildiği köyler/kazalar.....	241
Tablo 10: Karaağaç kerestesinin birim fiyatı ve getirildiği köyler/kazalar	241
Tablo 11: Kayın ağacı kerestesinin birim fiyatı ve getirildiği köyler/kazalar	242

Tablo 12: Pelit kerestesinin birim fiyatı ve getirildiği köyler/kazalar	243
Tablo 13: Tahtaların birim fiyatı ve getirildiği köyler/kazalar	245
Tablo 14: Balta tahtasının birim fiyatı ve getirildiği köyler/kazalar	246
Tablo 15: Bıçkı tahtasının birim fiyatı ve getirildiği köyler/kazalar	247
Tablo 16: Kapı tahtasının birim fiyatı ve getirildiği köyler/kazalar	248
Tablo 17: Bâzû tahtasının birim fiyatı ve getirildiği köyler/kazalar	249
Tablo 18: Padavra tahtasının birim fiyatı ve getirildiği köyler/kazalar	250
Tablo 19: Bazı kerestelerin 1568 yılındaki standart boyutları.....	251
Tablo 20: Bâzû kerestesinin birim fiyatı ve getirildiği köyler/kazalar	252
Tablo 21: Karadeniz kerestesinin birim fiyatı ve getirildiği köyler/kazalar.....	253
Tablo 22: Çeşitli merteklerin birim fiyatı ve getirildiği köyler/kazalar	254
Tablo 23: Hatılların birim fiyatı ve getirildiği köyler/kazalar	256
Tablo 24: Mâne kerestesinin birim fiyatı ve getirildiği köyler/kazalar	260
Tablo 25: Dikme ve sütunların birim fiyatı ve getirildiği köyler/kazalar.....	262
Tablo 26: Kiriş, taban, makas ve dolma kerestelerinin birim fiyatı ve getirildiği köyler/kazalar	265
Tablo 27: Boya malzemeleri ve birim fiyatları.....	267
Tablo 28: Kirecin birim fiyatı ve getirildiği köyler/kazalar	272
Tablo 29: Kumun birim fiyatı.....	275
Tablo 30: Samanın birim fiyatı ve getirildiği köyler/kazalar	276
Tablo 31: Çivi türleri ve birim fiyatları	280
Tablo 32: İşlenmiş ve işlenmemiş demirlerin birim fiyatı.....	285
Tablo 33: Kurşunun birim fiyatı	292
Tablo 34: Tuğla, kiremit ve künklerin birim fiyatı.....	298
Tablo 35: Küfeki taşlarının çeşitleri, birim fiyatları ve getirildiği köyler/kazalar	314
Tablo 36: Od taşının birim fiyatı ve getirildiği köyler/kazalar.....	349
Tablo 37: Çeşitli sarf malzemelerinin birim fiyatı ve getirildiği köyler/kazalar	353

Tablo 38: İp, urgan ve kendirlerin birim fiyatı ve getirildiği köyler/kazalar.....	354
Tablo 39: Çeşitli sarf malzemelerinin birim fiyatı ve getirildiği köyler/kazalar	355
Tablo 40: Çeliğin birim fiyatı	356
Tablo 41: Odun ve kömürün birim fiyatı ve getirildiği köyler/kazalar	357
Tablo 42: Lökün malzemelerin birim fiyatı ve getirildiği köyler /kazalar	359
Tablo 43: Balmumu, kağıt ve muşambanın birim fiyatı.....	360
Tablo 44: Selimiye Külliyesi'nin inşasına II. Selim'in hazinesinden gönderilen akçeler	363
Tablo 45: Selimiye Külliyesi'nin inşası için devlet hazinesinden harcanan akçeler...	365
Tablo 46: Bina Emini İbrahim Efendi döneminde gönderilen akçeler.....	372
Tablo 47: Bina Emini Mehmet Çelebi döneminde gelen akçeler.....	375
Tablo 48: Meyve Kapanı'nın karşısına inşa edilen dükkân ve odalar için gelen akçeler	377

HARİTA LİSTESİ

Harita 1: Kereste getirilen bölgeler	237
Harita 2: Edirne çevresindeki kireç kaynakları	272
Harita 3: Maden Bölgeleri.....	289
Harita 4: Edirne çevresindeki taş ocakları	307
Harita 5: Marmara mermeri ile devşirme taşların getirildiği bölgeler	338

ÖZET

Bu çalışma en genel manasıyla Edirne Selimiye Külliyesi'nin inşasını incelemeyi amaçlamaktadır. Bu çerçevede yapım organizasyonu, inşa sürecinin aşamaları, görevlendirilen kişi ve kurumlar ile çalışanların rollerinin belirlenmesi, malzemenin cinsi, miktarı, temini ve inşaatların toplam maliyeti gibi konuların açığa çıkarılması hedeflenmiştir. Bunun yanısıra cami ve külliyenin öteden beri tartışma konusu olan birtakım problemlerine cevaplar aranmıştır.

Bahsi geçen konular Selimiye Külliyesi'nin inşa dönemine tarihli Osmanlı arşiv kaynaklarının ışığında ele alınmıştır. Dolayısıyla bu çalışma çeşitli kurumlara ait arşiv kataloglarında yapılan araştırmalar neticesinde elde edilen bürokratik yazışmalar, atama ve maaş kayıtları ile inşaat muhasebe defterleri üzerinden yürütülmüştür.

Çalışma, yaklaşık 1568-1575 ile 1584-1594 yılları arasında gerçekleştirilen inşa faaliyetleri ile sınırlandırılmıştır. Belge ve defterlere göre ilk dönemde Selimiye Camii, Darulkurra Medresesi, Darulhadis Medresesi, Sıbyan Mektebi, vakıf evleri (Taş Odalar) ve arastayı oluşturan dükkânların doğu bölümü; ikinci dönemde ise arastanın batı bölümü, Zâhir Toplu Dede Türbesi, Meyve Kapanı, dükkânlar ile ev ve odalar inşa edilmiştir. Yapıların inşa süreçleri, teknik ve idari görevlileri, inşaat malzemelerinin kaynakları ve temin usulleri hakkında yeni bilgi ve belgeler tespit edilmiş ve günümüze ulaşmayan yapıların konum ve mimari özellikleri saptanmıştır.

ABSTRACT

This study aims to examine the construction of the Selimiye Complex in Edirne in the most general sense. In this context, it is determined to reveal issues such as the construction organization, the stages of the construction process, the roles of the appointed persons, institutions and employees, the type, quantity and supply of the material architectural and the total cost of constructions. In addition to this, answers have been sought for some of the problems of the mosque and the complex that have been the subject of discussion for a long time.

All the issues mentioned here are discussed in the light of Ottoman archive sources dated to the construction period of the Selimiye Complex. Therefore, this study was carried out on the bureaucratic correspondence, appointment and salary records and construction accounting books obtained as a result of the researches in the archive catalogs of various institutions.

The study was approximately restricted to the construction activities carried out between 1568-1575 and 1584-1594. According to documents and registers, in the first period the Selimiye Mosque, the Quran Recitation Madrasa, the Hadith Madrasa, the Elementary School, houses and the eastern part of the shops that make up the Ottoman bazaar; In the second period, the western part of the Ottoman bazaar, The Zâhir Toplu Dede Tomb, The Meyve Caravansaray, shops, houses and rooms were built. New information and documents have been detected about the construction processes of structures, technical and administrative officials, sources and supply methods of construction materials, the location and architectural features of the buildings that did not reach today were determined.